

นิทานสังวรธรรม

คณะกรรมการอำนวยการจัดงานฉลองพระชันษา ๑๐๐ ปี

สมเด็จพระญาณสังวร
สมเด็จพระสังฆราช สกลมหาสังฆปริณายก

จัดพิมพ์ถวาย

๓ ตุลาคม ๒๕๕๖

นิทานสังวรธรรม

ปกิณกเทศนา

พระนิพนธ์ สมเด็จพระญาณสังวร สมเด็จพระสังฆราช สกลมหาสังฆปริณายก

คณะกรรมการอำนวยการจัดงานฉลองพระชันษา

สมเด็จพระญาณสังวร สมเด็จพระสังฆราช สกลมหาสังฆปริณายก ๑๐๐ ปี ๓ ตุลาคม ๒๕๕๖

จัดพิมพ์ถวาย

ข้อมูลทางบรรณานุกรมของสำนักหอสมุดแห่งชาติ

สมเด็จพระญาณสังวร สมเด็จพระสังฆราช สกลมหาสังฆปริณายก

ปกิณกเทศนา, - กรุงเทพฯ :

คณะกรรมการอำนวยการจัดงานฉลองพระชันษา

สมเด็จพระญาณสังวร สมเด็จพระสังฆราช สกลมหาสังฆปริณายก ๑๐๐ ปี ๓ ตุลาคม ๒๕๕๖

ISBN 978-616-7821-33-7

พิมพ์ครั้งที่ ๑ : ตุลาคม ๒๕๕๖

จำนวนพิมพ์ : ๕,๐๐๐ เล่ม

ออกแบบปก : พระเทพพร คุณวโร

ออกแบบรูปเล่ม : พระปริยญา อภิชาโน

แบบอักษรญาณสังวรธรรม : อาจารย์วิชัย รักชาติ

ดำเนินการผลิตโดย : สาละพิมพ์การ ๐-๒๔๒๙-๒๔๕๒

พิมพ์ที่ : บริษัท ปัญญณ์ตร์ บุ๊คส์ บายดิ้ง จำกัด

๓๖ หมู่ ๘ ถ.คลองถนน ต.เสารังหิน อ.บางใหญ่ จ.นนทบุรี ๑๑๑๔๐

โทร ๐-๒๑๙๐-๔๔๒๘-๙, ๐๘๑-๘๕๔-๐๗๕๙

คำปรารภ

นางสาวยิ่งลักษณ์ ชินวัตร นายกรัฐมนตรี

ในโอกาสการจัดทำหนังสือที่ระลึกงานฉลองพระชันษา ๑๐๐ ปี
สมเด็จพระญาณสังวร สมเด็จพระสังฆราช สกลมหาสังฆปริณายก
พุทธศักราช ๒๕๕๖

.....

เนื่องในโอกาสที่สมเด็จพระญาณสังวร สมเด็จพระสังฆราช สกลมหาสังฆ-
ปริณายก ทรงเจริญพระชันษา ๑๐๐ ปีบริบูรณ์ ในวันที่ ๓ ตุลาคม พุทธศักราช ๒๕๕๖
นี้ นับว่าเป็นศุภมงคลวาระอันหาได้ยากยิ่ง และมีได้เคยปรากฏมีแต่กาลก่อน เป็น
ที่ปีติโสมนัสของพุทธบริษัททั้งปวง รัฐบาลพร้อมด้วยคณะสงฆ์และประชาชนไทยผู้
เป็นศาสนิกชนจึงได้ร่วมกันจัดงานฉลองพระชันษา ๑๐๐ ปี สมเด็จพระญาณสังวร
สมเด็จพระสังฆราช สกลมหาสังฆปริณายก ขึ้นระหว่างวันที่ ๑ - ๗ ตุลาคม พุทธศักราช
๒๕๕๖ เมื่อความทราบฝ่าละอองธุลีพระบาทพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ทรง
พระกรุณาโปรดเกล้าโปรดกระหม่อมให้รับงานฉลองพระชันษาดังกล่าวไว้ใน
พระบรมราชูปถัมภ์ นับเป็นพระมหากรุณาธิคุณหาที่สุคติได้

สมเด็จพระญาณสังวร สมเด็จพระสังฆราช สกลมหาสังฆปริณายก
ทรงเป็นพระมหาเถระผู้เพียบพร้อมด้วยศีลและธรรม ได้ทรงปฏิบัติบำเพ็ญศาสนกิจ
น้อยใหญ่เกื้อกูลแก่พุทธศาสนิกชนทั้งในประเทศและต่างประเทศมาช้านาน ได้ทรง
พระเมตตาโปรดให้สร้างพุทธสถาน อาคารเรียน และสถานสาธารณประโยชน์ขึ้นไว้
เป็นจำนวนมาก เพื่อเผยแผ่พระบวรพุทธศาสนา ส่งเสริมการศึกษา และอำนวยประโยชน์
สุขแก่ชุมชนมุขได้ทรงพระนิพนธ์หนังสือหลากหลายเรื่องเกี่ยวกับหลักธรรม
คำสอนและเรื่องน่ารู้ในพระบวรพระพุทธศาสนาไว้เป็นจำนวนมาก หนังสือพระนิพนธ์
เหล่านี้เป็นที่ยกย่องกันว่าได้ทรงเรียบเรียงด้วยพระปรีชาสามารถ ทรงสอดส่องเชี่ยวชาญ

ในอรรถและธรรม ได้ทรงนำพระธรรมคำสอนของสมเด็จพระบรมศาสดาสัมมาสัมพุทธเจ้ามาแสดงให้ปรากฏ เป็นประโยชน์แก่มหาชนที่จะได้ศึกษาและใคร่ครวญตรึกตรองปฏิบัติตาม นับว่าพระนิพนธ์เหล่านี้เป็นเพชรน้ำเอกที่ทรงคุณค่ายิ่งแก่การเผยแผ่พระศาสนา

ในวาระงานฉลองพระชันษา ๑๐๐ ปี สมเด็จพระญาณสังวร สมเด็จพระสังฆราช สกลมหาสังฆปริณายก นอกจากการจัดงานฉลองสมโภชและกิจกรรมเฉลิมพระเกียรติต่าง ๆ แล้ว คณะกรรมการอำนวยการจัดงานฉลองพระชันษา สมเด็จพระญาณสังวร สมเด็จพระสังฆราช สกลมหาสังฆปริณายก ๑๐๐ ปี ๓ ตุลาคม ๒๕๕๖ เห็นสมควรจัดพิมพ์หนังสือประมวลพระนิพนธ์ชิ้นชุดหนึ่งเรียกว่า “**ญาณสังวรธรรม**” เพื่อเป็นที่ระลึก และเป็นธรรมานุสรณ์เฉลิมพระเกียรติคุณเจ้าประคุณสมเด็จพระญาณสังวร สมเด็จพระสังฆราช สกลมหาสังฆปริณายก ให้ปรากฏยั่งยืนสืบไป

รัฐบาลในนามของพุทธศาสนิกชนทั้งปวง ขอเชิญชวนพุทธบริษัททุกฝ่ายพร้อมใจกันอธิษฐานจิตถวายพระกุศลและน้อมเศียรเกล้าถวายพระพรแต่สมเด็จพระญาณสังวร สมเด็จพระสังฆราช สกลมหาสังฆปริณายก ขอจงทรงเจริญพระชันษายั่งยืนนาน ทรงเบิกบานผ่องแผ้วเป็นหลักชัยและประทีปธรรมแก่คณะสงฆ์และพุทธศาสนิกชนทั้งไทยและเทศ ทรงเป็นบุญเขตที่เคารพศรัทธาของมหาชนอยู่ตราบจิรัฏฐิติกาล

(นางสาวยิ่งลักษณ์ ชินวัตร)

นายกรัฐมนตรี

ประธานกรรมการอำนวยการจัดงานฉลองพระชันษา

สมเด็จพระญาณสังวร สมเด็จพระสังฆราช สกลมหาสังฆปริณายก ๑๐๐ ปี

๓ ตุลาคม ๒๕๕๖

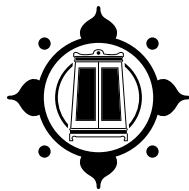
คำชี้แจง

ญาณสังวรธรรม เล่ม ๒๖ คือ ปกิณกเทศนา ซึ่งเป็นการรวบรวมพระธรรมเทศนาที่เจ้าพระคุณสมเด็จพระญาณสังวร สมเด็จพระสังฆราช สกลมหาสังฆปริณายก ทรงแสดงในงานต่าง ๆ นับแต่ครั้งยังเป็นพระมหาเจริญ สุวฑฺฒโน จนถึงทรงดำรงสมณศักดิ์ที่ สมเด็จพระญาณสังวร เทศนาภิกษุที่ใดทรงแสดงเมื่อใด ได้ทำเชิงอรรถไว้ที่กัณฑ์นั้น ๆ แล้ว

เนื่องจากเป็นพระธรรมเทศนาที่ทรงแสดงในงานต่างโอกาส ฉะนั้นจึงอาจมีข้อกัณฑ์และเนื้อหาซ้ำกันบ้าง การรวบรวมพระธรรมเทศนาเหล่านี้มาพิมพ์ไว้ นอกจากจะเป็นการรักษาต้นฉบับแล้ว ยังเป็นประโยชน์แก่ผู้ต้องการศึกษาธรรมเทศนาในงานต่าง ๆ ด้วย

วัดบวรนิเวศวิหาร

๓ ตุลาคม ๒๕๕๖

ปกิณกเทศนา

สารบัญ

ปกิณกเทศนา

โลก-เหนือโลก	๓
เถรธรรมกถา	๙
โลกธรรมกถา	๑๘
อโมฆชีวิตกถา	๓๑
อาหุเนยยกถา	๓๘
อาโลโก อุทปาที	๔๓
แสงสว่างเกิดขึ้นแล้ว	๔๓
ลฎกีกชาตกสารกธรรมเทศนา	๕๗
อุจจาวจาทัสสนกถา	๗๑
อัตตโนปุปพกัมมวัตตูกถา	๘๐
พุทธรูปปาทาทีสุขกถา	๘๘

ทศพลญาณ ธรรมเทศนา

กัณฑ์ที่ ๑	ฐานาฐานญาณ	๙๙
กัณฑ์ที่ ๒	วิปากญาณ	๑๐๓
กัณฑ์ที่ ๓	สัพพัตถคามินีปฏิปทาญาณ	๑๐๘
กัณฑ์ที่ ๔	นानาธาตุนญาณ	๑๑๔
กัณฑ์ที่ ๕	นानาธิมุตติกญาณ	๑๑๘
กัณฑ์ที่ ๖	อินทริยปโรปริยัตตญาณ	๑๒๓
กัณฑ์ที่ ๗	ฉานาทีสังกิลเสสาทีญาณ	๑๒๘
กัณฑ์ที่ ๘	ปุพเพนิวาสานุสสติญาณ	๑๓๓
กัณฑ์ที่ ๙	จุตูปปาตญาณ	๑๓๙
กัณฑ์ที่ ๑๐	อาสวัคชญาณ	๑๔๕

ธรรมเทศनावันกาชาติโลก

อุเบกขาภคา	๑๕๓
มหาปุริสลักขณภคา	๑๕๘
อิตตานุปมภคา	๑๖๔
สาราณียธรรมภคา	๑๗๐
พรหมวิหารธรรมภคา	๑๗๘
อิตตชยภคา	๑๘๖
สังคหวัตถุภคา	๑๙๓
จิตตภคา	๑๙๙
ธรรมสุขภคา	๒๐๔
เมตตากรุณาภคา	๒๐๙
ปุตตภคา	๒๑๖
สุขทานภคา	๒๒๓
เวรภคา	๒๓๐
อุปสันตสุขภคา	๒๓๘
อิตตูปมภคา	๒๔๓
กรรมภคา	๒๔๘

โอวาทปาติโมกขเทศนา

กัณฑ์ที่ ๑	๒๕๕
กัณฑ์ที่ ๒	๒๖๗
กัณฑ์ที่ ๓	๒๗๗

ญาณสังวรเทศนา

พระธรรมเทศนา เนื่องในการพระราชกุศลมงคลพิธี	๒๘๕
กตปุญญภคา	๒๘๗
ธรรมธชภคา	๒๙๒
จตุจกภคา	๒๙๙
ทักษิณานุปทานภคา	๓๐๖
พระธรรมเทศนาในการพระราชกุศลและพระกุศลทักษิณานุปทานต่างงาน	๓๐๘
วิสุทธิกรรมธรรมภคา	๓๑๑

อุโมอัตตเถกา	๓๒๑
อัสสัจจกถา	๓๒๘
กรรมกถา	๓๓๓
กิตติกถา	๓๓๙
ทูลลภปุคคกถา	๓๔๔
สัทธาภา	๓๕๐
สันตมุขิกัตถุญญตภา	๓๕๖
สังคหวัตถุญญตภา	๓๖๓
พรหมวิหารกถา	๓๖๙
สัพปุริสกถา	๓๗๘
ธรรมาธรรมกถา	๓๘๓
ศราทพรตเทศนาในการพระราชกุศลและพระกุศลต่างงาน	๓๙๑
ศราทพรตธรรมเทศนา	๓๙๓
อัปปมาทกถา	๓๙๙
เย ธัมมาตีปฏติกถา	๔๐๘
อริยวัঙ্গกถา	๔๑๔
อนิมิตตชีวิตกถา	๔๒๑
สังฆโสภณกถา	๔๒๗
เสขพลกถา	๔๓๒
พระธรรมเทศนาเนื่องในวันสำคัญทางพระพุทธศาสนา	๔๓๗
ปูชาภา	๔๓๙
วิสาขธรรมกถา	๔๔๖
ติลักขณกถา	๔๕๓
จิตตัสัญญมกถา	๔๖๒
อัสสัจจกถา	๔๖๙
พระธรรมเทศนาในโอกาสพิเศษ	๔๗๗
พุทธปทีปกถา	๔๗๙
สังคหกถา	๔๘๗
วิทยุธรรมเทศนา	๔๙๔
อัคคกถา	๕๐๒
อุโบสถเทศนา (อภิลักขิตกาลรัชดาภิเษก)	๕๐๗

ปริญญานิพนธ์

โลก-เหนือโลก*

บัดนี้ จักแสดงศาสนธรรม ธรรมคือคำสั่งสอนของสมเด็จพระบรมศาสดา เพื่อให้สำเร็จประโยชน์แห่งการฟังธรรม ตามสมควรแก่วันธรรมสวณะคือวันเป็นที่ฟังธรรมอันเวียนมาถึงเข้า

ศาสนธรรม ธรรมคือคำสั่งสอนนั้น ก็เป็นสัตตคุณสัจ ก็เป็นคำสั่งสอนของพระบรมศาสดา ผู้ทรงมีพระมหากรุณาแผ่ไปในสรรพสัตว์ทุกถ้วนหน้า และได้ทรงแสดงสั่งสอน เพื่อให้เวไนยนิกร คือหมู่แห่งชนที่เป็นเวไนยหรือเนยยะ คือฟังแนะนำได้ ได้ประสบสุขประโยชน์หรือพ้นจากทุกข์ได้ ตามควรแก่ภูมิธรรมปฏิบัติของตน

อันผลของการปฏิบัตินั้น ย่อมบังเกิดมีขึ้นทันที ในเมื่อได้ปฏิบัติ แต่ว่าผลบางอย่างนั้นเป็นผลที่ไม่ปรากฏชัด ทำให้บุคคลผู้ที่ได้รับยังมองไม่เห็นถนัดเพราะเหตุหลายประการ แต่ก็สามารถที่จะกระทำให้แจ้งได้ คือเมื่อตั้งใจกำหนดดูโดยเหตุผลก็จะมองเห็นได้ และผลที่ปรากฏเป็นความตัดกิเลสได้บางส่วนบ้าง ได้สิ้นเชิงบ้าง ก็เป็นสิ่งที่ปรากฏแก่ผู้ได้รับ ที่ตัดกิเลสได้เด็ดขาด ก็เป็นอริยมผล ซึ่งจะบังเกิดขึ้นด้วยอำนาจของการปฏิบัติที่เป็นอริยมรรค ตัดกิเลสได้ ดังนี้ผู้ได้ผู้ถึงก็ย่อมจะรู้ได้ด้วยตนเอง ผลทั้งปวง

* ทรงแสดงขณะดำรงสมณศักดิ์ที่ สมเด็จพระญาณสังวร ฌ พระอุโบสถวัดบวรนิเวศวิหาร
๓ มกราคม ๒๕๒๗.

นั่นย่อมมีแก่ผู้ปฏิบัติตั้งแต่เมื่อได้ปฏิบัติดังที่ได้กล่าวมาแล้ว ตลอดจนถึงเป็นอริยผลซึ่งได้มาด้วยอริยมรรค อริยผลอริยมรรคนี้เล่า ก็ได้มาด้วยการปฏิบัติและผลของการปฏิบัติ ตั้งแต่ในเบื้องต้นโดยลำดับขึ้นไป ดังที่ทุกคนได้ปฏิบัติกันอยู่ในปัจจุบัน ก็เป็นมรรคเป็นผลในปัจจุบันของตน ๆ แต่ก็ยังเป็นมรรคเป็นผลที่เป็นโลกิยะหรือเป็นของปุถุชนของสามัญชน ยังไม่เป็นอริยะ แต่แม้เช่นนั้นก็เป็นมรรคเป็นผลตั้งแต่เบื้องต้นขึ้นมาโดยลำดับดังนี้ จึงส่งขึ้นไปจนถึงอริยมรรคอริยผลที่เป็นโลกุตตระ อยู่เหนือโลก เพราะฉะนั้น แม้ที่เรียกว่าโลก ๆ นี้ ก็มีความหมายทั้งที่เป็นส่วนหยาบและทั้งที่เป็นส่วนละเอียด และเมื่อพูดถึงโลก ๆ ก็ย่อมไม่พ้นไปจากสัตวโลก คือหมู่มสัตว์ที่อาศัยอยู่ในโลก อันได้ทั้งมนุษย์เดียรัจฉาน ตลอดจนถึงเทพตามารพรหมทั้งหลาย ตลอดจนถึงสัตว์นรกจกเปรตทั้งหลาย ก็เรียกว่าเป็นสัตวโลกด้วยกันทั้งนั้น แต่ว่าเป็นโลกที่หยาบและเป็นโลกที่ละเอียดตามลำดับขึ้นไป หรือว่าเป็นโลกที่เป็นชั้นต่ำหรือโลกที่เป็นชั้นสูงโดยลำดับขึ้นไป

โลกที่เป็นอย่างหยาบหรือเป็นชั้นต่ำมากนั้น ก็ได้แก่โลกอบายภูมิทั้ง ๔ นรก เติรัจฉาน เปรตวิสัยหรือวิสัยของเปรตและอสุรกาย คือบรรดาพวกผีทั้งหลายที่มีกายไม่ปรากฏ อบายภูมิทั้ง ๔ นี้เป็นโลกอย่างหยาบหรือเป็นโลกอย่างที่เป็นชั้นต่ำมาถึงที่เป็นโลกมนุษย์ก็นับว่าเป็นโลกที่เป็นชั้นกลาง นับเข้าในสुकตภพคือภพที่เป็นสुकตที่ไปดี ละเอียดขึ้นไปก็เป็นเทวโลก พรหมโลกอันนับว่าเป็นโลกอย่างสูงหรือที่เป็นอย่างละเอียดเป็นสुकตภพ ภพที่เป็นสुकต เพราะฉะนั้น จึงจะต้องผ่านโลกเหล่านี้ขึ้นไปโดยลำดับ ทางกายบ้างทางจิตใจบ้าง ทางกายนั้นก็คือ เมื่อผ่านจากอบายภูมิมาก็เป็นมนุษย์เป็นกายเนื้อ แล้วก็ขึ้นเทวโลกพรหมโลกเป็นกายทิพย์ ในส่วนจิตใจนั้นเล่า ก็ผ่านจากชั้นต่ำขึ้นมาหาชั้นสูงโดยลำดับ

จะพึงกล่าวได้ว่า แม้ในกายมนุษย์นี้เอง คือบุคคลที่เกิดมาเป็นมนุษย์ มีกายเป็นมนุษย์แต่ว่าจิตใจนั้นก็เป็นที่หลายระดับ มีจิตใจเป็นเหมือนอย่างสัตว์นรก รุ่มร้อนอยู่ด้วยอำนาจกิเลสอย่างหยาบ เพราะอำนาจของโลกโกรธหลงหรือราคะโทสะโมหะครอบงำอยู่ ทำให้เดือดร้อนอยู่ตลอดเวลาด้วยอำนาจของบรรดากิเลสทั้งหลายที่รุนแรง

ดังนั้นก็เป็นดังจำพวกที่เรียกว่ามनुสสนเณรโยโก มนุษย์นรก หรือมีจิตใจปราศจากความ
 ละอายเกรงกลัว จัดเข้าในจำพวกที่เรียกว่ามनुสสตีรัจนาโน มนุษย์เดียรัจนาโน
 หรือที่มีจิตใจเหมือนอย่างเปรตที่หิวระหายอยู่อย่างไม่มีอิมไม่มีพ้อ ตรงกับคำว่า
 มनुสสเปโต มนุษย์เปรต หรือว่ามีจิตใจอย่างอสุรกาย ชอบแอบซ่อนประพาศิตความชั่ว
 ไม่ให้ปรากฏตัว ดังจำพวกที่แอบซ่อนตัวหลบตัวเข้าไปกระทำโจรกรรมต่าง ๆ ก็เป็น
 พวกมनुสสอสุรกายโย มนุษย์อสุรกายมีกายไม่กล้าปรากฏเหมือนอย่างพวกผีต่าง ๆ
 ก็กายมนุษย์นั้นแหละก็เป็นไปได้ดังนี้ ก็เพราะจิตใจประกอบด้วยกิเลสทั้งหลายอย่างแรง
 จึงมีโมหะกำบังใจเพราะโลกจัดโกรธจัดหลงจัด จึงปฏิบัติตนไปตามอำนาจของจิตใจที่
 เหมือนอย่างสัตว์นรกสัตว์เดียรัจนาโนเหมือนอย่างเปรตอย่างอสุรกาย ดังที่เรียกว่าเป็น
 จำพวกอันทพาล อันท ก็แปลว่าบอด พาล ก็แปลว่าโง่เขลา เป็นผู้เขลาเหมือนอย่าง
 เป็นผู้บอด ดังนั้นก็เป็นจำพวกที่กล่าวได้ว่าเป็นอหัมมปุริสสะ คือเป็นคนที่ฝึกไม่ได้ หรือ
 อเวไนย คือเป็นผู้ที่แนะนำไม่ได้ แม้พระพุทธเจ้าก็โปรดไม่ได้ พระพุทธเจ้านั้นจะโปรด
 ก็จำเพาะบุคคลที่จะฟังฝึกได้ อันเรียกว่า ปุริสทัมมะ คนที่ฝึกได้ หรือเป็นเวเนยยะ บุคคล
 ที่แนะนำได้สั่งสอนได้ดังนี้ นี่จึงนับว่าเป็นโลกที่ต่ำทราวม เป็นอบายเป็นทุกติเป็นวินิบาต
 อบายก็คือว่าไร้ความเจริญ ทุกติก็คือว่าคติที่ชั่วไม่ดี วินิบาตก็คือว่าตกต่ำ

โลกที่สูงขึ้นมาานั้น ก็คือมีจิตใจประกอบด้วยหิริโอตตปปะ ความละอาย
 ความเกรงกลัว มีศีลมีธรรมตามสมควรแก่อัตภาพก็เป็นมनुสสมนุสโส เป็นมนุษย์ที่มี
 ใจเป็นมนุษย์คือมีใจสูง ตั้งอยู่ในศีลในธรรม มีหิริโอตตปปะตามสมควร ก็นับว่าเป็น
 โลกที่สูงขึ้นมา นับเข้าในเขตสุดคือคติที่ดี

สูงขึ้นไปกว่านั้นก็คือ เกิดมาเป็นมนุษย์นี้แหละ แต่ว่ามีใจเป็นเทพเป็นเทวดา
 ประกอบด้วยหิริโอตตปปะ ความละอายความเกรงกลัวต่อความชั่ว ปฏิบัติตนอยู่ใน
 ธรรมอันขาวสะอาด มีศีล ๕ เป็นต้น เป็นผู้สงบ เป็นสัตบุรุษ คือคนดี ก็เป็นมนุษย์
 ที่มีใจเป็นเทพหรือเป็นเทวดา อันเรียกว่ามनुสสเทโว เป็นมนุษย์เทพ ก็นับว่าเป็นโลก
 ที่สูงขึ้นมา สูงขึ้นไปกว่านั้นก็คือมีร่างกายเป็นมนุษย์ มาปฏิบัติตนอยู่ในธรรมปฏิบัติที่สูง
 ขึ้นไป ได้สมาธิจิตจนถึงเป็นอัปปนาสมาธิ สมาธิที่แนบแน่น เป็นรูปฌานอรูปรูฌาน

ก็เป็นมนุษย์ที่มีใจเป็นพรหม อีกอย่างหนึ่ง ประกอบด้วยพรหมวิหารธรรม คือ เมตตา กรุณา มุทิตา อุเบกขา หรืออาศัยพรหมวิหารธรรมนี้อบรมจิตจนบรรลุถึงสมาธิ เป็นเมตตาเจโตวิมุตติ ใจพ้นได้ด้วยอำนาจของเมตตาเป็นต้น ก็เป็นมนุษย์พรหม มนุษย์พรหม คือมีใจเป็นพรหม ก็เป็นอันว่าเป็นโลกที่สูง แม้จะเป็นโลกียะเกี่ยวข้องกับโลก แต่ว่าเป็นโลกที่สูง ใจที่เป็นมนุษย์ใจที่เป็นเทพใจที่เป็นพรหมเป็นใจสุดดีทั้งนั้น และโลกก็เป็นโลกที่เป็นสุดดีทั้งนั้น เป็นโลกฝ่ายดีที่สูงขึ้นโดยลำดับ และเมื่อใจเป็นมนุษย์ใจเป็นเทพใจเป็นพรหมดังนี้ ก็เป็นอันว่าสุดโลก

เมื่อปฏิบัติยิ่งขึ้นไปก็จะมีใจเป็นอริยะ เป็นโลกุตตระคือพ้นโลกเหนือโลก อันหมายความว่าไม่เกาะเกี่ยวยึดถืออยู่ในโลก เมื่อยังเกาะเกี่ยวยึดถือก็เป็นโลกียะคือยังเกี่ยวกับโลก เมื่อไม่เกี่ยวเกาะยึดถือคือปล่อยได้ ก็เป็นโลกุตตระคือพ้นโลกหรือเหนือโลก

อันโลกียะหรือโลกุตตระนี้ ก็ปรากฏอยู่ที่จิตใจนี้เอง มิใช่ที่อื่น เมื่อจิตใจนี้ยังเกี่ยวข้องกับโลก ยังยึดถืออยู่ ก็เป็นโลกียะ เมื่อจิตใจนี้ปล่อยวางได้ ไม่ยึดถือ ก็เป็นโลกุตตระ เหนือโลกพ้นโลก ยึดโลกอยู่ก็เป็นโลกียะ ปล่อยยึดโลกก็เป็นโลกุตตระ ในฝ่ายที่เป็นโลกียะคือยังยึดโลกอยู่นี้ ก็ยึดอย่างหยาบจนถึงอย่างละเอียดขึ้นมาโดยลำดับ เมื่อยังอยู่ในออบาย คือยังมีจิตใจเป็นออบาย ก็ยึดออบาย ยึดกิเลสไม่ปล่อยกิเลสอย่างหยาบ ยึดบาปอกุศลทุจริตต่าง ๆ ไม่ปล่อยบาปอกุศลทุจริตต่าง ๆ ดังนี้คือใจออบายมาถึงใจมนุษย์ก็เป็นอันว่าปล่อยจากออบาย มายึดมนุษยสมบัติต่าง ๆ เพราะฉะนั้นก็เป็นอันว่าเป็นโลกุตตระในขั้นที่ว่าปล่อยโลกออบาย แต่มาเป็นโลกียะในขั้นที่ว่ายึดมนุษยสมบัติต่าง ๆ มาถึงใจเทพก็ปล่อยมนุษยสมบัติ ก็เป็นอันว่าเป็นโลกุตตระในขั้นมนุษยสมบัติ แต่ยังมียึดทิพย์สมบัติ ก็ยังเป็นโลกียะในขั้นนี้ มาถึงใจพรหมก็ปล่อยทิพย์สมบัติ แต่ยังมียึดพรหมสมบัติ เช่นมายึดในรูปอรุปรุสสมาบัติสมาบัติ ติดอยู่ในสมาธิอย่างสูง ก็เป็นอันว่าเป็นโลกุตตระในขั้นทิพย์สมบัติ ไม่ต้องการ แต่ยังมีติดอยู่ในขั้นพรหมสมบัติ คือรูปอรุปรุสสมาบัติที่เป็นสมาธิอย่างสูง คราวนี้ ใจที่สูงขึ้นไปกว่านั้นคือที่เป็นใจอริยะ ก็ปล่อยวาง เบื้องล่างทั้งหมด คือว่าพ้นจากโลกส่วนที่เป็นออบาย

เป็นมนุษย์เป็นเทพเป็นพรหมทั้งหมด ตามกำลังของมรรคผลอริยมรรคอริยผลที่ละ
สังโยชน์ได้ ละได้เท่าใดก็เป็นโลกุตตระเท่านั้น ส่วนที่ยังละไม่ได้ก็เป็นโลกิยะ จนละ
สังโยชน์ได้หมด ก็เป็นอันว่าละโลกิยะได้หมด เป็นโลกุตตระคือว่าเหนือโลกพ้นโลก
ได้หมด เพราะว่าปล่อยวางได้ทั้งหมดไม่ยึดถืออะไร และเมื่อละได้ทั้งหมดก็เป็น
มनुสสวิสุทโธ มนุษย์ที่บริสุทธิ์อย่างยิ่ง บริสุทธิ์หมดจดทั้งหมด ดั่งนี้คือมनुสสอริโย
มนุษย์ที่มีใจเป็นอริยะ

เพราะฉะนั้น เกิดมาเป็นมนุษย์นี้เองจึงมีจิตใจที่เข้าถึงทุกภพทุกภูมิ เป็นอบาย
ก็ได้ เป็นมนุษย์ก็ได้ เป็นเทพก็ได้ เป็นพรหมก็ได้ เป็นอริยะก็ได้ และก็เป็นที่ได้ใน
ปัจจุบันนี้เองตามสมควรแก่การปฏิบัติ เมื่อมาปฏิบัติอยู่ในทางแห่งกุศลอันมิใช่มรรค
ทางแห่งการพ้นทุกข์โดยส่วนเดียว ก็เป็นมนุษย์อบาย เป็นมนุษย์นรก มนุษย์เดียรัจฉาน
มนุษย์เปรต มนุษย์อสุรกาย แต่เมื่อมาปฏิบัติในทางของกุศลน้อยหรือมากขึ้นโดยลำดับ
ก็เลื่อนขั้นขึ้นเป็นมนุษย์มนุษย์ มนุษย์เทพ มนุษย์พรหม ก็เป็นอันว่าสุดโลก เมื่อละ
ได้คือปล่อยความยึดถือได้ก็เป็นมนุษย์อริยะ ก็เป็นโลกุตตระขึ้นไปโดยลำดับ จนถึง
ละวางได้หมด ตัดสังโยชน์ได้หมด ก็เป็นมनुสสวิสุทโธ มนุษย์ที่บริสุทธิ์ในที่สุด ดั่งที่
กล่าวมาแล้วก็เป็นอันว่าได้ปฏิบัติในทางของกุศล ที่เป็นกุศลกรรมบถ ทางของกุศลตั้งแต่
เบื้องต้นขึ้นมาจนถึงที่สุด นี้เองเป็นมรรคคือทางปฏิบัติให้ถึงความดับทุกข์ ซึ่งพระพุทธเจ้า
ได้ทรงสั่งสอนไว้ดังที่ยกเป็นหัวข้อ ณ เบื้องต้นว่า ภิกษุทั้งหลาย ภิกษุพึงเป็นผู้ตื่น
ภิกษุพึงเป็นผู้มีสติ ความระลึกได้ สัมปชัญญะ ความรู้ตัว มีจิตใจตั้งมั่นเป็นสมาธิ
มีความบันเทิง มีความผ่องใส มีปกติเห็นแจ้งในกุศลธรรมทั้งหลาย ในกาลเวลานั้น ๆ
ตามสมควรแก่กาลเวลานั้น ๆ ดั่งนี้

ข้อปฏิบัติเหล่านี้เป็นข้อปฏิบัติที่จะส่งตนให้พ้นจากโลกที่ชั่วโลกที่ต่ำโลกที่ทรา
มสู่โลกที่ดีโดยลำดับจนถึงสุดโลกพ้นโลก คือปล่อยวางความยึดถือไปได้โดยลำดับจนถึง
ที่สุดความเป็นผู้ตื่นนั้น ก็คือปฏิบัติเป็นผู้ที่ตื่นอยู่ในการปฏิบัติธรรมไม่เห็นแก่หลับ
แค้นนอนมากนัก จนถึงให้ตื่นอยู่เสมอ เมื่อได้เวลาที่ควรจะหลับนอนก็หลับนอน แต่
เวลาที่ปฏิบัตินั้นก็นั่งบ้างเดินบ้าง ไม่ให้ความ่วงเข้ามาครอบงำ ฟังธรรมก็บังคับใจอย่า

ให้วัง คอยระวังใจอย่าให้วัง ขณะทำสมาธิก็ระวังใจอย่าให้วัง ทำการงานอะไรก็ระวังใจอย่าให้วัง ให้มีใจตื่นอยู่เสมออยู่ เสมอ ดังนั้นเป็นข้อสำคัญประการแรก และเมื่อระมัดระวังไม่ให้มีถิ่นมิถุระ ความว่างงุนเคลิบเคลิ้มครอบงำ มีใจสว่างอยู่ได้ ดังนี้ก็สามารถจะทำสติได้ ก็ให้ปฏิบัติทำสติ พร้อมกับสัมปชานะคือความรู้ตัว ทำสติสัมปชานะหรือสัมปชัญญะคือความรู้ตัวในกายเวทนา จิตธรรม ซึ่งตั้งขึ้นเป็นข้อปฏิบัติ ทำจิตให้ได้สมาธิคือให้ตั้งมั่นอยู่ไม่ให้เลื่อนลอยไป ให้สงบอยู่ในภายใน จนถึงให้มีความบันเทิง มีความผ่องใสที่ใจ เมื่อเป็นดังนี้แล้ว ก็ปฏิบัติพิจารณาให้เห็นแจ้งในกุศลธรรมทั้งหลาย ตามความเป็นจริงในกาลเวลานั้น ๆ ตามสมควรแก่กาลเวลานั้น ๆ

การปฏิบัติตั้งนี้เป็น การปฏิบัติอันเป็นหลักสำคัญของ ผู้ปฏิบัติธรรม เป็นการปฏิบัติเข้าทางอันนับว่าเป็นมรรค อันจะทำให้บังเกิดผลของการปฏิบัติขั้นทันที ยกภูมิขั้นของตนให้สูงขึ้นโดยลำดับ จากความเป็นมนุษย์เฝ้าบาย มาเป็นมนุษย์เฝ้ามนุษย์เฝ้าเทพเฝ้าพรหม จนถึงเฝ้าอริยะ เป็นโลกิยะเป็นโลกุตระมาโดยลำดับ บรรลุถึงความพ้นทุกข์มาโดยลำดับแล

เถรธรรมกถา

นโม ตสฺส ภควโต อรหโต สมฺมาสมฺพุทฺธสฺส ฯ

ปญฺจหิ ภิกฺขเว ธมฺเมหิ สมฺนาคโต เถโร ภิกฺขุ สพุทฺหมจารีณิ ปิโย จ
โหติ มนาโป จ ครุ จ ภาวนียो จาติ ฯ

บัดนี้ จักวิสัชชนาพระธรรมเทศนา เถรธรรมกถา อนุรูปแก่กุศลจริยาทักษิณานุประทานกิจ ซึ่งคณะศิษยานุศิษย์สำนักวัดเขาบางทราย กับทั้งท่านผู้มีความเคารพนับถือในเจ้าพระคุณสมเด็จพระพุทธิโชษาจารย์ ญาณวรเถระ ท่านเจ้าคุณพระเชมทัสสี ชลธัสमानคุณ เมฆียเถระ ท่านเจ้าคุณพระชลโรปมคุณ ปุณฺณกเถระ และท่านพระวินัยธรรม โสภิตเถระ ได้มีสมานฉันท์ ร่วมใจกันบำเพ็ญเป็นกุศลกิจประจำปี เพื่อน้อมจิตอุทิศส่วนกัลปนาผล คือผลที่สำเร็จแต่การบุญการกุศลนี้ถวาย ตามวิสัยของสาธุชนพุทธบริษัท ผู้มีความกตัญญูกตเวทีเป็นเบื้องหน้า เพราะมาร่ำลึงถึงคุณูปการของท่านที่มีแก่วัดและแก่ศิษยานุศิษย์ทั่วไป วัดเขาบางทรายได้อาศัยท่านปกปักรักษาทำนุบำรุงในขณะที่ท่านยังมีชีวิต แม้ท่านจะถึงมรณภาพไปแล้วก็ตาม แต่บารมีคุณงามความดีก็ยังไม่สุดสิ้น ดังที่เห็นประจักษ์อยู่ จึงเป็นผู้สมควรแก่ความเคารพนับถือและบำเพ็ญปัจจัยปการกิจตอบสนองอย่างแท้จริง ทั้งนี้ ก็เพราะท่านบูรพเถรอาจารย์ทั้ง ๔ ได้เป็นผู้ที่อบรมสร้างสมคุณธรรมนั้น ๆ ด้วยกายวาจาใจ เป็นเนตติแบบอย่างให้ดำเนินตาม โดยเฉพาะท่านเป็นผู้ประกอบด้วยเถรธรรม นำมาซึ่งความเป็นที่รักเคารพนับถือสนิทใจไม่คืนคลาย สมตามกระแสพระพุทธานุภาพที่ยกขึ้นไว้ ณ เบื้องต้น

ว่า ปรากฏ ภิกขเว ธมฺเมหิ สมฺนฺนาโคโต เป็นต้น แปลความว่า ภิกษุผู้เป็นเถระ ประกอบด้วยธรรมทั้ง ๕ ประการ ย่อมเป็นที่รัก เป็นที่ชบใจ เป็นที่เคารพ เป็นที่ยกย่องนับถือของสพรหมจารีคือผู้ประพฤติธรรมร่วมกันทั้งหลาย ได้แก่เป็นผู้มีศรัทธา ๑ เป็นผู้มีหิริ ๑ เป็นผู้มีโอตตปปะ ๑ เป็นผู้ปรารภความเพียร ๑ เป็นผู้มียัญญา ๑ ดังนี้

ต่อไปนี้จะได้อธิบายขยายความพระพุทธานุญาตนี้พอที่จะเป็นข้อชักนำในการปฏิบัติโดยทั่ว ๆ ไป สืบไป

อันภิกษุที่ชื่อว่าเป็นเถระนั้น ตามพระวินัย หมายถึงภิกษุผู้มีอายุพรรษาตั้งแต่ ๑๐ ขึ้นไป นับแต่อุปสมบท ส่วนตามธรรมนั้น เเถระ แปลว่า ผู้มั่นคง หมายถึงผู้ประกอบด้วยธรรม อันเป็นส่วนที่ดีที่ชอบ บุคคลใดจะเป็นคนดีก็สัถเป็นบรรพชิตเป็นผู้มีอายุน้อยหรือมาก เมื่อประกอบด้วยธรรมของเถระดังกล่าวก็ชื่อว่าเป็นเถระ คือผู้มั่นคงได้ นี่เป็นเถระตามธรรม บุคคลจะเป็นผู้มั่นคงที่ชื่อว่าเป็นเถระตามวินัย อันหมายถึงภิกษุมิพรรษาตั้งแต่ ๑๐ ขึ้นไปก็ดี บุคคลทั่วไป จะชื่อว่าเป็นผู้มั่นคงก็ดี ก็จำเป็นต้องมีธรรมของเถระ คือธรรมที่กระทำให้เป็นผู้มั่นคงในพระพุทธานุญาตนี้ที่สมเด็จพระบรมศาสดาทรงแสดงไว้ ๕ ประการ มีศรัทธา เป็นต้น

อันศรัทธานั้น ย่อมเป็นธรรมที่บุคคลทั่วไปมีความรู้จัก และพูดกันอยู่เป็นต้นว่า เมื่อจะชักชวนให้กระทำการบุญการกุศลอย่างใดอย่างหนึ่ง ก็ย่อมจะกล่าวว่ามีศรัทธา นอกจากนี้ คำว่า ศรัทธา นั้น ยังใช้ในความหมายที่พูดกันอยู่ประการอื่นอีก เพราะฉะนั้น ก็ควรจะทำใจในเรื่องศรัทธาพอสมควร ศรัทธา แปลว่า ความเชื่อ ก็แหละ กล่าวโดยทั่วไปนั้น บุคคลจะกระทำอะไรอย่างใดอย่างหนึ่ง ก็ย่อมต้องมีความเชื่อเป็นเครื่องชักนำ คือเมื่อมีความเชื่อว่าจะทำอย่างนั้นดี จึงจะทำอย่างนั้น ย่อมเป็นไปอยู่อย่างนี้ เพราะฉะนั้น ความเชื่อจึงเป็นเหตุสำคัญ อันจะหนุนให้เกิดการกระทำอย่างใดอย่างหนึ่ง และเมื่อประสงค์จะให้ใครกระทำกิจอันใดอันหนึ่ง ก็จะมีการชักชวนให้เชื่ออย่างที่เราเรียกกันว่าโฆษณาชวนเชื่อ เพราะเมื่อฉวยเอาความเชื่อไปได้แล้ว ก็ย่อมชักนำให้บุคคลนั้นกระทำกิจนั้น ๆ ได้ตามความเชื่อนั้น เพราะฉะนั้น ศรัทธา คือความเชื่อทั่วไปนี้จึงเป็นข้อสำคัญ

แต่ว่าศรัทธาในทางพระพุทธศาสนานั้น ท่านหมายถึงว่าเป็นศรัทธาคือความเชื่อในพระพุทธเจ้า หรือเรียกว่าเชื่อความตรัสรู้ของพระพุทธเจ้าเป็นประการสำคัญ และก็สืบต่อไปถึงให้มีความเชื่อกรรม เชื่อผลของกรรม เชื่อความที่สัตว์มีกรรมเป็นของตนเอง อันศรัทธาคือเชื่อต่อความตรัสรู้ของพระพุทธเจ้านั้น บุคคลผู้นับถือพระพุทธศาสนาทั่วไป ก็ย่อมจะมีกันอยู่ แต่ว่ามีกันในรูปต่าง ๆ เป็นต้นว่า ตั้งแต่เกิดมาก็ได้เห็นมารดาบิดาและผู้หลักผู้ใหญ่ทั้งหลายเป็นผู้นับถือพระพุทธศาสนา บุชาสักการะพระพุทธปฏิมา พระพุทธเจดีย์ และปูชนียวัตถุทั้งหลาย และประกอบการบุญการกุศลในเขตพระพุทธศาสนา มีประการต่าง ๆ เพราะฉะนั้น ก็ย่อมเริ่มมีศรัทธา คือความเชื่อในศาสนา โดยเฉพาะก็คือในพระพุทธเจ้า ความเชื่อในพระพุทธเจ้านั้นก็เป็นไปในลักษณะต่าง ๆ กัน เป็นต้นว่า เชื่อว่าพระพุทธเจ้าเป็นผู้ศักดิ์สิทธิ์ ซึ่งเป็นผู้ที่สามารถที่จะทำให้เกิดความแคล้วคลาด หรืออยู่ยงคงกระพัน เมื่อเป็นเช่นนั้น ก็นับถือพระพุทธเจ้าในทางเป็นผู้ศักดิ์สิทธิ์ ดังกล่าวนั้น และก็ปฏิบัติในด้านที่จะขอให้พระพุทธเจ้าเป็นผู้ทำให้แคล้วคลาดจากอันตราย ทำให้เกิดความคงกระพันชาติเป็นต้น

หรือบางคนมีความเชื่อว่าพระพุทธเจ้าเป็นที่สามารถจะบันดาลลาภผลให้ได้ เมื่อเป็นเช่นนั้นก็ทำการอธิษฐานต่อพระพุทธรูป ขอลาภขอผล และขอสิ่งต่าง ๆ ตามที่ปรารถนาต้องการ โดยที่สุด แม้เป็นผู้ชาย ผู้นับถือพระพุทธศาสนา ก็นับถือพระพุทธเจ้าในทางเป็นเครื่องรางในทางป้องกันอันตราย นักการพนันอธิษฐานขอความร่ำรวยในการพนันต่อพระพุทธรูป หรือต่อพระพุทธเจ้า เพราะฉะนั้น การนับถือพระพุทธเจ้าจึงเป็นไปในรูปต่าง ๆ กัน ดังเช่นที่กล่าวมา แต่ว่าการนับถือดังกล่าวมานี้ ก็ยังไม่ใช่เป็นจุดที่ตรงต่อศรัทธาในพระพุทธศาสนา

ศรัทธาในพระพุทธศาสนานั้น จะบังเกิดขึ้นก็ต่อเมื่อบุคคลได้สดับธรรมมาโดยลำดับ และเมื่อเป็นผู้ได้เข้ามาบวชเรียน ศึกษาพระธรรมวินัย ได้รู้พระธรรมวินัยของพระพุทธเจ้าเข้า เมื่อเป็นเช่นนั้น ก็หันมาเชื่อต่อคำสั่งสอนของพระพุทธเจ้าอันเรียกว่าพระธรรมวินัย พระธรรมวินัย เมื่อกล่าวโดยสรุปแล้ว ก็เป็นข้อสั่งสอนให้บุคคลเว้นจากบาป การกระทำที่ชั่วที่ผิดบ้าง ให้ประกอบกุศล คือกิจการที่ดีที่ชอบบ้าง ใช้ชำระจิตของตนให้บริสุทธิ์แจ่มใสบ้าง เมื่อเป็นเช่นนี้ก็จะได้ปัญญา คือความรู้ในธรรม เมื่อ

ได้ปัญญา คือความรู้ในธรรม ตามคำสั่งสอนของพระพุทธเจ้าแล้ว ก็หันมามีศรัทธาในคำสั่งสอนของพระพุทธเจ้า ก็แหละคำสั่งสอนของพระพุทธเจ้านั้นโดยตรงก็ชี้กรรม คือ การงานที่บุคคลกระทำนี้เอง ว่าเป็นของของตน บุคคลทำดีก็จะได้ดี ทำชั่วก็จะได้ชั่ว แต่ว่าเรื่องกรรมนี้เป็นคำที่บุคคลพูดกันอยู่เป็นนิจเหมือนกัน แต่มักจะพูดไปในเมื่อได้ประสบเคราะห์ร้าย ก็มักจะถูกกันว่าเป็นกรรม เป็นกรรม ดังนี้ นอกจากนั้นก็ไม่ได้คิดถึงเรื่องกรรม เมื่อเป็นดังนี้จึงเป็นผู้ไม่รู้จักกรรมตามความเป็นจริง อันกรรมคือ การงานที่กระทำนั้น ย่อมเป็นของมีอยู่ประจำตนของทุก ๆ คน มีอยู่เสมอ เพราะท่านแสดงว่า ต้นของกรรมก็คือเจตนา คือความจงใจ เพราะบุคคลมีเจตนาอันได้แก่การ จงใจขึ้นแล้ว จึงกระทำออกไปทางกายบ้าง การกระทำออกไปทางวาจาบ้าง กระทำ ออกไปทวยใจคือคิดบ้างทุก ๆ คนตั้งแต่ตื่นนอนขึ้น จนถึงหลับไปใหม่ก็ย่อมมีเจตนา จะทำอย่างนั้นอย่างนี้ จะพูดอย่างนั้นอย่างนี้กันไปอยู่เสมอ

อันนี้แหละคือกรรม คือการงานที่กระทำ และกรรมคือการงานที่กระทำนั้น เมื่อบุคคลมีศรัทธาในคำสั่งสอนของพระพุทธเจ้า เช่นว่าได้ฟังธรรม ได้ศึกษาเล่าเรียนมา เมื่อรู้ว่า ข้อนี้พระพุทธเจ้าทรงสอนไว้ว่าเป็นบาป ไม่ควรกระทำ ข้อนี้เป็นบุญคือความดี ตามที่พระพุทธเจ้าทรงสั่งสอน เมื่อเป็นดังนี้ ศรัทธา คือความเชื่อของบุคคล จึงจะเป็น ศรัทธาที่ถูกต้อง เมื่อมีศรัทธาที่ถูกต้องดังนี้ แม้จะมีศรัทธาต่อพระพุทธเจ้าในด้าน เป็นศักดิ์สิทธิ์ หรือในด้านเป็นผู้ให้ลาภให้ผลอย่างไรก็ตามที ก็เป็นอันว่าไม่ใช่เป็น ประการสำคัญ เพราะว่า เมื่อบุคคลมาเว้นจากบาปกระทำบุญ ได้แก่เว้นจากความชั่ว การทำความดีตามคำสั่งสอนของพระพุทธเจ้า ข้อนี้ก็ย่อมจะเป็นเหตุให้บุคคลพ้นจาก ภัยพิบัติอันตราย อันเกิดจากกรรมที่ชั่วของตนเอง และเป็นเหตุให้ประสบผลที่ดีที่ชอบ อันเกิดจากกรรมดีของตนเอง อันมีศรัทธาในพระพุทธเจ้าเป็นเหตุชักนำ เพราะฉะนั้น บุคคลผู้นับถือพระพุทธศาสนาทั้งหลาย จึงสมควรตรวจศรัทธา คือความเชื่อของตนว่า เป็นอย่างไร เมื่อเห็นว่าศรัทธาของตนนั้นยังห่างไกลต่อคำสั่งสอนของพระพุทธเจ้าก็ ควรที่จะปลูกศรัทธาในคำสั่งสอนของพระพุทธเจ้าให้มีขึ้น จนถึงให้ความหยั่งเชื่อลง ไปตามความเป็นจริง ว่าบาปเป็นบาป บุญเป็นบุญ เมื่อเป็นเช่นนี้ ก็จะทำให้เกิดหิริและ โอตตปปะ อันจะกล่าวต่อไป

หิริข้อที่ ๒ นั้น ได้แก่ความละอายใจต่อบาปหรือความชั่ว ความรังเกียจต่อบาปหรือความชั่ว เหมือนอย่างบุคคลผู้รักความสะอาด กลียดต่อของที่ไม่สะอาด

โอตตปปะ ข้อที่ ๓ นั้น ได้แก่ความเกรงกลัวต่อบาป คือความชั่ว

หิริและโอตตปปะทั้งสองนี้ เป็นธรรมที่ควบคู่กัน บุคคลผู้มีหิริ คือความละอาย ความรังเกียจบาป ย่อมไม่ปรารถนาจะกระทำบาปหรือความชั่ว ไม่ปรารถนาจะแตะต้องบาปหรือความชั่ว เห็นบาปหรือความชั่วเหมือนอย่างเห็นอสรพิษ ก็แหละอันความละอาย ความรังเกียจ และความเกรงกลัวนี้ ย่อมเป็นสิ่งที่ทุกคนมีอยู่ด้วยกัน และต่างก็มีการเกลียดคนชั่วกลัวคนชั่วอยู่ด้วยกัน เป็นต้นว่า เมื่อรู้ว่าใครเป็นโจรเป็นผู้ร้าย เป็นผู้ที่ประพฤติเสียหายอย่างใดอย่างหนึ่งก็ย่อมจะมีความรังเกียจบุคคลนี้ มีความเกรงกลัวต่อบุคคลนั้น ไม่ปรารถนาจะเข้าไปใกล้ แต่ก็มักจะไปรังเกียจคนอื่น เกรงกลัวคนอื่น ความรังเกียจหรือความเกรงกลัวดังกล่าวมานี้ ยังไม่เป็นที่หิริ ยังไม่เป็นที่โอตตปปะ หิริ โอตตปปะ โดยตรงนั้นก็คือการหันเข้ามารังเกียจคนบาปคือคนชั่ว อันได้แก่ตนเอง เกรงกลัวคนบาป หรือคนชั่ว อันได้แก่ตนเองเช่นเดียวกัน กล่าวคือตรวจดูตัวเราเองว่า เป็นคนไม่ดี เป็นคนผิดหรือเปล่า ทั้งนี้ก็ด้วยสอดดูความประพฤติของตนเองว่า เป็นอย่างไร ถ้าเห็นว่าตัวของเราเองเป็นคนบาป เป็นคนผิด เป็นคนไม่ดี ก็ให้มีความรังเกียจ

การรังเกียจตนเองนี้ ก็ไม่ใช่หมายความว่า จะขับไล่ทำลายตัวเองไปข้างไหน แต่หมายความว่าให้ละบาป คือความชั่ว ความผิด อันมีอยู่ในตนนั้น ให้รังเกียจความชั่วความผิดของตนเองนั้น และจะไม่กระทำอีกต่อไป นอกจากนี้ ก็ให้มีความเกรงกลัวต่อบาป อันได้แก่ความผิดหรือความชั่วของตนเอง ละเว้นไม่กระทำต่อไปเช่นเดียวกัน เมื่อได้ใช้ความรังเกียจและความเกรงกลัวให้เป็นไปโดยถูกต้องดังกล่าวมานี้ จึงจะเป็นหิริ จึงจะเป็นโอตตปปะ ความเกรงกลัวต่อบาปหรือความชั่วนี้ ท่านสอนเฉพาะบาปหรือความชั่ว แต่ว่าไม่ได้สอนให้เกรงกลัวต่อความดี เพราะฉะนั้น จึงได้มีพระพุทธภาษิตสั่งสอนไว้ว่า อย่าได้กลัวต่อบุญคือความดี

ก็แหละอันบาปคือความชั่วและบุญความดีนี้ ย่อมเป็นของตรงกันข้าม บุคคลผู้พอใจในบาป คือความชั่วย่อมไม่อยากจะเข้าไปใกล้คนดี เรียกว่า เป็นผู้กลัวต่อกันดี

และความดี ส่วนบุคคลผู้มีบุญ คือผู้กระทำความดี ก็ย่อมจะมีความเกรงกลัวต่อคนชั่ว เพราะฉะนั้น บุคคลสองจำพวกจึงต่างกัน และบุคคลสองจำพวกนี้ก็ได้อยู่ที่ไหน คือตัวของตนเอง ตรวจสอบตนเองก็จะเห็นได้ ในขณะที่จิตยังมีมาอยู่ด้วยความชั่วต่าง ๆ ย่อมไม่อยากจะเข้าวัด ไม่อยากที่จะพบพระ ไม่อยากที่จะพบปะกับคนดี แต่ในขณะที่จิตใจของตนเองนั้นมีศรัทธาโดยถูกต้อง ดังที่กล่าวมาแล้ว และน้อมไปเพื่อจะกระทำความดี จึงอยากจะเข้าวัด อยากจะพบพระ อยากจะพบปะคนที่กระทำความดีทั้งหลาย เพราะฉะนั้น เมื่อกลัวต่อบาปแล้วก็ต้องไม่กลัวต่อบุญคือความดี หมายความว่า ให้หันเข้าหาความดีอยู่เสมอ

ก็การที่จะละบาปคือความชั่ว กระทำบุญคือความดีดังกล่าวมานี้ได้ ก็ต้องอาศัยการปรารภความเพียร เพราะฉะนั้น พระพุทธเจ้าเมื่อได้ทรงแสดงศรัทธาเป็นข้อหนึ่ง แสดงหิริเป็นข้อสอง แสดงโอตตปปะเป็นข้อสาม แล้วจึงทรงแสดงการปรารภความเพียรเป็นข้อที่สี่

การปรารภความเพียรนั้น หมายความว่า เริ่มกระทำความเพียร ความเพียรนั้น แปลว่า ความเป็นผู้กล้า หมายความว่า ความเป็นผู้กล้าเพื่อที่จะละความผิด หรือความกล้าที่จะกระทำความดีที่ถูกต้องหรือความดี ความเพียรนี้ ทุก ๆ คนก็มีอยู่เหมือนกัน แต่อาจมีอ่อนหรือกล้าที่จะกระทำความดีที่ถูกต้อง หรืออาจมีอ่อนหรือกล้าในทางที่ผิด เพราะเหตุซึ่งใจต่าง ๆ เช่นโดยปกติก็ไม่กล้าจะทำ สงบอยู่เฉย ๆ ครั้นโลก โกรธ หลง ขึ้น ใจก็เกิดกล้าที่จะทำการฆ่าบ้าง การลักบ้าง เป็นต้น บางทีโลก โกรธ หลง ก็ยังทำให้กล้าไม่พอ ต้องดื่มสุราย้อมใจเข้าไปอีก อันน้ำเมาคือสุราเมรัย เป็นฐานของความประมาทปราศจากสติ เมื่อมีความประมาทอยู่แล้ว ก็สามารถที่จะกระทำความชั่ว ความผิดได้โดยประการต่าง ๆ อีกอย่างหนึ่ง ความหลงประกอบกับความโลภ หรือว่าความโลภกับความหลงประกอบกัน ก็ได้แก่การพนัน บุคคลหวังจะได้ เพราะการพนัน จึงได้เล่นการพนัน และเมื่อเล่นไปจนเรียกว่าถูกผีการพนันสิง ก็ยิ่งหลงไหลไปใหญ่ สามารถที่จะเอาทรัพย์สินสมบัติทั้งหมด เอาเรือสวนไร่นาทั้งหมด ไปเล่นการพนันจนสิ้นตัวได้ นี่ก็เป็นความหลงที่ประกอบด้วยความโลภ จึงได้ย้อมใจให้มีความกล้าจนประสพความพิบัติดังกล่าวมานั้น

วิริยะ คือความเพียร ที่มีความโลภ โกรธ หลง เป็นเครื่องย้อมใจให้เกิดความกล้าดังกล่าวนี้ เป็นมิจฉาวิริยะ คือความเพียรที่ผิด ซึ่งทางพระพุทธศาสนาสั่งสอนให้เว้น ส่วนความเพียรที่ชอบที่ทางพระพุทธศาสนาสั่งสอนให้ประกอบกระทำอยู่เสมอไป คือความเพียรชนิดที่มีศรัทธา มีhiri มีโอดตັปปะเป็นเครื่องอุดหนุนใจให้กระทำ ความเพียรที่มีธรรมเป็นเครื่องอุดหนุนใจให้กระทำดังกล่าวมานี้ ย่อมทำให้เกิดความเพียร คือความกล้า เพื่อจะละอกุศลธรรม คือส่วนที่ผิดที่ชั่วให้หมดไป เพื่อประกอบกุศลธรรม คือส่วนที่ดีที่ชอบให้บังเกิดขึ้น ความเพียรที่ชอบ อันมีศรัทธาอุดหนุนใจ มีhiri มีโอดตັปปะอุดหนุนใจให้เกิดความกล้า ซึ่งเป็นตัวความเพียรดังกล่าวมานี้ สมเด็จพระบรมศาสดาทรงสั่งสอนให้เริ่มกระทำเสียในปัจจุบัน ไม่ผลัดวันประกันพรุ่ง เมื่อได้เริ่มกระทำความดี ละความชั่วอยู่เสมอแล้ว ก็จะเป็นผู้ที่ทำความชั่วความเสียให้ลดน้อยไปเพิ่มพูนความดีให้มากขึ้นโดยลำดับ

แต่ว่าศรัทธาคือความเชื่อ ตลอดจนถึงความเพียรจะเป็นศรัทธาที่ถูกต้อง เป็นความเพียรที่ถูกต้องได้ ก็ต้องอาศัยปัญญาเป็นประการสำคัญ เพราะฉะนั้น พระสัมมาสัมพุทธเจ้า จึงได้ทรงแสดงปัญญาเป็นข้อที่ห้า

ปัญญา นั้น ได้แก่ ความรู้ทั่วถึงความจริงตามเหตุผล ปัญญาคือความรู้ทั่วถึงความจริงตามเหตุผลนั้นในเบื้องต้น ก็ได้แก่ความรู้จักบาป บุญ คุณ โทษ ประโยชน์ มิใช่ประโยชน์ นี่เป็นประการสำคัญในทางศาสนา หรือในทางศีลธรรม ส่วนปัญญาในทางคติโลกนั้น ก็ได้แก่ความรู้ในศิลปวิทยาการอันเป็นเครื่องประกอบอาชีพ มีประการต่าง ๆ ปัญญาในทางศิลปวิทยาการนี้ บุคคลเมื่อศึกษาหาความรู้ สามารถที่จะประกอบอาชีพการงาน เพื่อจะแสวงหาทรัพย์ เพื่อที่จะตั้งตนได้ตามสมควรแล้ว ก็ควรมีปัญญาในทางศีลธรรม คือรู้จักบาป บุญ คุณ โทษ ประโยชน์ มิใช่ประโยชน์ นี่เป็นประการสำคัญ เมื่อก้าวโดยปริยายหนึ่ง ก็ได้แก่มีความฉลาดรู้ในทางเจริญ มีความฉลาดรู้ในทางเสื่อม มีความฉลาดรู้ในอุบาย คือทางที่จะนำตนให้พ้นจากความวิบัติบรรลุถึงความเจริญ ปัญญาคือความรู้ดังกล่าวนี้ เป็นแสงสว่างที่จะส่องให้บุคคลเห็นว่า นี่เป็นบาปคือความชั่ว นี่เป็นกุศลคือความดี นี่เป็นประโยชน์ นี่เป็นสิ่งที่ไม่มีประโยชน์ นี่เป็นคุณ นี่เป็นโทษ เหตุเป็นอย่างนี้ ผลเป็นอย่างนี้ เป็นต้น เมื่อมีปัญญา คือ

แสงสว่างสำหรับตนดังนี้แล้ว ความเชื่อก็จะเป็นไปโดยถูกต้อง หิริ โอตตปปะ ก็จะเกิด มีขึ้นตามความเชื่อ และความเพียรที่จะประกอบกระทำก็เป็นความเพียรที่ถูกต้อง เพราะฉะนั้น ปัญญาจึงเป็นข้อสำคัญ

ปัญญานั้นทุก ๆ คนก็ย่อมจะมีอยู่ เป็นปัญญาในทางคติโลก คือความรู้ใน ศิลปวิทยาการต่าง ๆ บ้าง ปัญญาในทางศีลธรรม มีความรู้จักบาปบุญคุณโทษ ประโยชน์ มิใช่ประโยชน์บ้าง แต่ความรู้ที่นั้น อาจจะไม่ใช่เป็นตัวปัญญา คือเป็นตัวความรู้จริง สักแต่ว่าเป็นสัญญา คือความจำมาเท่านั้น เป็นต้นว่า ก็รู้มาว่าศีล ๕ มีอะไรบ้าง ห้ามอะไรบ้าง แต่บุคคลส่วนมากก็ลวงศีลโดยไม่จำเป็น และก็รู้มาว่า อบายมุขคือ ทางให้เกิดความเสื่อมเสียเป็นอย่างไรบ้าง แต่ว่าบุคคลเป็นอันมาก ก็ยังปฏิบัติในทาง อบายมุขทั้งที่รู้อยู่ เมื่อเป็นเช่นนั้น จึงได้ประสบความล้มจม เพราะการปฏิบัติในทางที่ ผิดนั้น เป็นต้นว่า เป็นผู้ดื่มสุราเป็นอาจิณและอาละวาด หรือว่าเล่นการพนันเป็น อาจิณ ทำให้เกิดความเสื่อมเสียแก่ทรัพย์สมบัติ ทั้งนี้ จะว่าไม่รู้ไม่ได้ ก็รู้ทั้งนั้นว่าผิด ศีลผิดธรรม ตลอดจนถึงผิดกฎหมายบ้านเมือง แต่ทำไมจึงทำทั้งรู้ ทั้งนี้ก็เพราะยัง ขาดธรรมที่จะประกอบกัน กล่าวคือ ธรรมทั้ง ๕ ประการนี้ เป็นธรรมที่ควรจะมี ประกอบกันอยู่ ได้แก่ ศรัทธา คือความเชื่อ หิริ คือความละอายใจต่อบาป โอตตปปะ คือความเกรงกลัวต่อบาป บรรณความเพียรที่ถูกต้อง และปัญญา

ความรู้ทั้ง ๕ ประการนี้ ควรจะต้องมีอยู่ด้วยกัน จะขาดเสียอย่างใดอย่างหนึ่ง ไม่ได้ เป็นต้นว่า ถือว่ามีปัญญาแล้วไม่ต้องเชื่ออะไรดังนี้ก็ได้ หรือถือว่าเชื่อแล้วก็ แล้วกัน ไม่ต้องคิดค้นหาเหตุผลตามความเป็นจริง ดังนี้ก็เป็นการไม่ถูกต้อง ควรจะมี ธรรมเหล่านี้อยู่ด้วยกัน และก็ต้องอาศัยอบรมธรรมเหล่านี้ให้มีอยู่ประจำใจ จนเป็น กำลังสำหรับใจที่จะต่อต้านกับความชั่วได้ เพราะว่า อันความชั่วนั้นมีเครื่องชักจูง ซึ่งทางพระพุทธศาสนาท่านแสดงว่ามาร มารนั้นโดยตรงก็ได้แก่กิเลส กิเลสคือ ความโลภ ความโกรธ ความหลงในตนของตัวนี้เอง เป็นเครื่องชักจูงใจ ถ้าว่าความโลภ ความโกรธ ความหลงดังกล่าวมานี้ มีกำลังยิ่งกว่าธรรม ธรรมในใจก็ไม่สามารถที่จะ ต่อต้านได้ ต้องพ่ายแพ้ต่อมาร เมื่อเป็นเช่นนั้นมารก็ชักนำไปตามปรารถนา อย่างที่เล่น การพนันถึงกับที่เรียกว่า ผีการพนันสิง อันนี้ก็ไม่ใช่อื่นไกล ความโลภ ความโกรธ

ความหลง ที่มีกำลังแรงกล้า ศรัทธาก็ถอยหลังไปหมด ปัญญา ก็ถอยหลังไปหมด เพราะฉะนั้น ข้อที่ควรปฏิบัตินั้นก็คือว่า อบรมธรรมเหล่านี้ให้มีเสมออยู่ คือว่า เสพธรรมเหล่านี้อยู่เสมอ ธรรมเหล่านี้ก็จะค่อยทวีขึ้น ๆ ในตน หรือในจิตใจของตน จนเป็นธรรมที่เป็นกำลัง คือมีศรัทธาที่เป็นกำลังใจ มีhiriที่เป็นกำลังใจ มีโอดตปปะที่เป็นกำลังใจ มีความเพียรที่เป็นกำลังใจ มีปัญญาที่เป็นกำลังใจ เมื่อมีกำลังใจสูงกว่า กำลังของความชั่ว ที่จะเป็นเครื่องชักนำดังนี้แล้ว จึงจะสามารถชนะความชั่วได้ เมื่อสามารถชนะความชั่วได้แล้ว ก็เอาดีได้ทั้งนั้น ในทางโลกก็เอาดีได้ ในทางธรรมก็เอาดีได้ เพราะฉะนั้น การที่อบรมธรรมให้มีเป็นกำลังใจ จึงเป็นข้อสำคัญและก็เป็นที่จะต้อง อบรมอยู่เสมอ เมื่อเป็นเช่นนี้ธรรมก็จะเจริญขึ้นเป็นลำดับ

บุคคลผู้อบรมธรรมเหล่านี้ ให้มีเป็นกำลังใจอยู่เสมอแล้ว ได้ชื่อว่าเป็นเถระ คือเป็นผู้มั่นคง หมายความว่า มีจิตใจที่มั่นคง ไม่โอนเอียงไปตามอำนาจของความชั่ว แม้จะมีความชั่วมากระทบใจ เช่นว่า เกิดความอยากขึ้นบ้าง เกิดความโกรธขึ้นบ้าง แต่ก็สามารถที่จะตั้งหลักของตนเองได้ มีกำลังใจที่จะต่อต้านกับความชั่วที่มาชักนำ นั้นได้ จะเป็นจิตใจของตนเองก็ตาม จะเป็นบุคคลอื่นคือเพื่อนมาชักนำก็ตาม ข้อสำคัญ นั้น ใจตนเองมั่นคงเป็นหลักอยู่ด้วยธรรม ดังกล่าวมานี้แล้ว ตนเองที่เป็นฝ่ายชั่ว ก็ชักนำไปให้กระทำชั่วไม่ได้ เพื่อนก็มาชักนำไปให้กระทำชั่วไม่ได้ เพราะฉะนั้น ความที่ตั้งตนเองให้มั่นคง ให้เป็นหลักดังกล่าวมานี้แหละ ได้ชื่อว่าเป็นเถระ คือผู้มั่นคงและ ธรรมที่จะกระทำให้เป็นเถระดังกล่าวมานี้ ก็มี ๕ ประการ คือ ศรัทธา ๑ หิริ ๑ โอดตปปะ ๑ ปรรภาความเพียร ๑ และปัญญา ๑ มีอรรถาธิบายดังแสดงมา

ขอกุศลจริยาที่คณะศิษยานุศิษย์สำนักวัดเขาบางทราย กับทั้งท่านผู้มีความเคารพนับถือในท่านบูรพเถรอาจารย์ทั้ง ๔ มีเจ้าพระคุณสมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ ญาณวรเถระ เป็นต้น ได้บำเพ็ญและน้อมจิตอุทิศส่วนกุศลถวายแล้วนี้ จงสัมฤทธิ์ ประสิทธิผลโดยฐานนิยม สมเจตนาปรรภาทุกประการ

วิสันนาพระธรรมเทศนา เถรธรรมกถา สมควรแก่กาลเวลา ยุติลงด้วยประการ
ฉะนี้ ๓

โลกธรรมกถา*

นโม ตสฺส ภควโต อรหโต สมฺมาสมฺพุทฺธสฺส

อปิจาหิ อวฺโส อิมสฺมิเยว พฺยามมตฺเต กเพวเร สสณฺณมฺหิ สมณเก
โลกญจ ปณฺณเปมิ โลกสมฺมุทยญจ โลกนโรธญจ โลกนโรธคามินิญจ ปฏฺิพทฺติ ๕

วาระนี้เป็นดิถีคล้ายวันมรณภาพแห่งท่านเจ้าคุณพระพรหมมุนี (อุปัชฌาย์ ไฉน) เจ้าอาวาสวัดราชประดิษฐ์ ๕ ยุคที่ ๓ ซึ่งหมั้นเวียนมาตามสุริยคตินิยม เป็นรอบปีที่ ๘ นับแต่กาลมรณภาพมา จึงคณะศิษยานุศิษย์ สัทธาภิหาริก อันเตวาสิก ตลอดจนผู้ที่เคารพนับถือในท่าน ได้พร้อมเพรียงกันดำริเริ่มการบำเพ็ญกุศลเป็นส่วนบุพเพตพลีปัจเจกการกิจ อุทิศถวายแด่ท่านเจ้าคุณพระพรหมมุนีองค์นั้น ในวาระเดียวกันนี้ ได้อัญเชิญอัฐิธาตุของท่านพร้อมด้วยพระอัฐิของท่านเจ้าพระคุณสมเด็จพระสังฆราช ๕ (ปุสฺสเทว สว) ผู้เป็นพระอุปัชฌาย์และเจ้าอาวาสยุคที่ ๑ และอัฐิธาตุของท่านเจ้าคุณพระสาสนโสภณ (อหิสโก อ่อน) เจ้าอาวาสยุคที่ ๒ มาสถิตประดิษฐานบนโต๊ะหมู่ที่บูชา ท่ามกลางคณะศิษยานุศิษย์ ตลอดจนผู้ที่เคารพนับถือ มีท่านเจ้าคุณพระอุดมมงคลเป็นประธาน ซึ่งประชุมพร้อมกัน ณ สถานที่นี้ เพื่อสักการะบูชาและอุทิศวิบากสมบัติแห่งทักษิณาทานถวายเป็นงานประจำปีเสมอมา

* ทรงแสดงเมื่อครั้งยังเป็น พระมหาเจริญ สุวฑฺฒโน ป.ธ.๘ วัดบวรนิเวศวิหาร แสดงที่ พระวิหารวัดราชประดิษฐ์ วันที่ ๑๕ ตุลาคม พ.ศ. ๒๔๘๑

ก็ท่านเจ้าคุณพระพรหมมุนีองค์นั้น เมื่อยังดำรงชนมายุอยู่ เป็นผู้สมบูรณ์ด้วย
เกียรติคุณอรรถจริยาเพียงไร และเมื่อท่านได้ถึงมรณภาพดับขันธล่วงลับไปแล้ว ผู้ระลึก
ถึงและรู้สึกคุณงามความดีและประโยชน์ที่ท่านได้บำเพ็ญไว้ จักได้รับประโยชน์อย่างไร
คณะศิษยานุศิษย์ผู้เคยได้รับอุปการะจากท่าน ย่อมจะทราบได้ทั่วกันแล้ว แต่เพื่อจัก
ให้สำเร็จประโยชน์และอนุสสติภาวนายิ่งขึ้น จักปรารภกล่าวตามแนวพระพุทธศาสนา
ตามสมควรต่อไป

อันวัดราชประดิษฐ์ ฯ นี้ ปรากฏเกียรติศัพท์มาโดยลำดับว่า มีวินัยปฏิบัติ
เคร่งครัด มีระเบียบกฎกติการัดกุมละเอียด ทั้งรักษาแบบแผนขนบธรรมเนียมให้ดำเนิน
มาด้วยความสวัสดิเป็นลำดับมาดังนี้ เป็นต้น เกียรติศัพท์แม้เช่นนี้ ย่อมขจรไป
เพราะเกียรติคุณภายใน อันเกียรติคุณภายในจะเกิดมีขึ้นได้และงดงามตลอดไปได้
ก็เพราะอาศัยประมุขคือหัวหน้าที่ดี เพราะเหตุนี้ วัดที่เด่นด้วยความดีทั้งในทางวินัย
ปฏิบัติทั้งในทางศาสนพิธี จึงแสดงว่ามีประมุขที่ดีปกครอง เมื่อกกล่าวโดยเฉพาะ
วัดราชประดิษฐ์ ฯ นี้ ก็ปรากฏว่า เป็นเช่นนี้โดยลำดับมา ทุก ๆ อย่างในวัดจึงยังเป็น
อนุสสรณีย์เครื่องน้อมใจให้อนุสสรณ์ถึงพระบาทสมเด็จพระปรเมนทรมหาอานันทมหิดล
พระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ผู้ทรงสถาปนาพระอารามนี้ พร้อมทั้งมีพระราชปณิธานเป็น
พิเศษ ช้อนี้ควรภูมิใจ และควรรักษาข้อที่ควรภูมิใจนี้ไว้ให้ตลอดไป

ธรรมดาว่า ประมุขที่ดีย่อมประกอบด้วยเกียรติคุณอันปรากฏเป็นอรรถจริยา
เหมาะสมแก่ฐานะหน้าที่และอรรถจริยานั้น ๆ ผู้ได้รับประโยชน์จากท่านย่อมสามารถ
ระลึกทราบได้ด้วยใจของตน ในขณะที่ระลึกไป เมื่อได้พบอรรถจริยาอันเป็นส่วน
ญาติธรรม ย่อมมีความรู้สึกที่ท่านเป็นญาติ เมื่อพบส่วนมิตตธรรม ย่อมมีความรู้สึก
ว่าท่านเป็นมิตร เมื่อพบส่วนอุปัชฌายาจารย์ธรรม ย่อมมีความรู้สึกที่ท่านเป็นอุปัชฌายาจารย์
หรือบุพพการีของตน ๆ ดังนี้ เป็นต้น เมื่อระลึกจนรู้สึกได้เช่นนี้ ย่อมเป็นเหตุให้เกิด
ญาติธรรม มิตตธรรม และกตัญญูกตเวทิตาธรรมเป็นต้นตอบสนอง ช้อนี้เป็นเหตุให้
บรรลุถึงความเจริญด้วยประโยชน์ตามปรารถนา ด้วยเหตุนี้ พระบรมศาสดาจึงตรัสว่า

โย ปุพฺเพ กตกลยาโณ กตตโถ อนุพฺพชฺชติ

อตถา ตสฺส ปวพฺพชฺชติ เย โหนติ อภิปตฺถิตา

แปลความว่า บุคคลได้รู้สึกถึงคุณงามความดีและประโยชน์ที่ท่านทำให้ในก่อนประโยชน์ที่ผู้นั้นปรารถนาย่อมเจริญ ดังนี้

ก็อรรถจริยาทุกส่วน ย่อมประมวลลงในส่วนมิตตธรรม เพราะฉะนั้น ท่านผู้ประกอบด้วยอรรถจริยา จึงชื่อว่าเป็นกัลยาณมิตร ผู้เข้าไปสมาคมกับท่าน แม้เป็นคนชั่วเข้าไป ย่อมกลายเป็นคนดีออกมา เพราะเหตุนี้ จึงมีพระพุทธานุภาพที่ตรัสไว้โดยความว่า ความเป็นผู้มีมิตรดีเป็นพรหมจรรย์ทั้งหมด ผู้มีมิตรดีงามอาจพาชีวิตของตนไปสู่มรรคาอันประเสริฐ ดังนี้

คณะศิษยานุศิษย์มาระลึกถึงบุรพการแห่งท่านเจ้าคุณพระพรหมมุนี จนรู้สึกว่าคุณท่านเป็นบุพพการีกัลยาณมิตร ความรู้สึกนั้นย่อมเป็นเหตุให้เกิดความรู้สึกซาบซึ้งในพระคุณของท่าน เป็นกตัญญูตา ทั้งให้ชวนชวายประกาศพระคุณของท่านให้ปรากฏเป็นกตเวทิตา ข้อนี้ ย่อมเป็นที่ยกย่องของกัลยาณชนทั่วไป ต้องด้วยนัยแห่งอนุศาสนีกาษิตว่า

ภุมิ เว สาธุรูปานํ กตญญูกตเวทิตา

แปลความว่า ความกตัญญูกตเวทิตี เป็นภูมิชั้นของคนดี ดังนี้

ท่านเจ้าคุณพระพรหมมุนีองค์นั้น ปรากฏ (ในกระแสพระบรมราชโองการเลื่อนสมณศักดิ์ พ.ศ. ๒๔๖๘) ว่า “มีความรอบรู้แตกฉานในพระปริยัติธรรม และชำนาญตำราโหราศาสตร์ กอปรด้วยวัตตจริยาสมจริยารัตตัญญูตาคุณ...” จึงรู้จักกันเป็นพิเศษว่า เป็นพระมหาเถรเจ้าโหราจารย์ อันตำราโหราศาสตร์นั้น ย่อมว่าด้วยพื้น ฝน และเวลาที่ผลพึงบังเกิดทั้งแก่พืชและบุคคล เนื่องจากตะวัน เดือน ดาว ต่าง ๆ ที่มีกระแสเนื่องถึงกันโดยคำนวณหาเวลา และทำนายตามวิธีที่แสดงไว้ในศาสตร์นั้น นี้เป็นความรู้เรื่องโลกธาตุแขนงหนึ่ง กล่าวโดยเฉพาะนักชตตฤกษ์ มีคัมภีร์ที่กล่าวว่า มีพระพุทธานุภาพให้ภิกษุอันจะไปจำเริญสมณธรรมในอรัญญิกเสนาสนะพึงเรียนตามแต่จะเรียนได้ทั้งสิ้นก็ดี โดยเอกเทศก็ดี สำหรับอรัญญิกวัตร เพื่อรักษาตนให้พ้นโจรอันตราย นี้เพื่อรู้และบอกเวลาได้ เพื่อรักษาตนให้พ้นอันตรายเช่นดังกล่าวมานั้น อันความรู้เรื่องโลกธาตุย่อมมีหลายแขนงหลายทางดังที่ปรากฏในศาสตร์หรือตำรา

ต่าง ๆ เป็นอันมาก บัดนี้จะแสดงมติในทางพระพุทธศาสนาอีกส่วนหนึ่ง เพื่อเหมาะ
กับเรื่องทีกล่าวมาโดยลำดับ ความรู้เรื่องโลกธาตุ ถึงแม้จะมีหลายแขนงหลายทาง
แต่เมื่อประมวลลงก็เป็น ๒ ส่วน คือ ที่พระพุทธเจ้าทรงแสดงหรือทรงพยากรณ์
๑. ไม่ทรงแสดงหรือไม่ทรงพยากรณ์ ๑. ส่วนใดมีในภายในกายนี้เอง ส่วนนั้นทรงแสดง
ส่วนใดมีในภายนอก ส่วนนั้นไม่ทรงแสดง แต่พระองค์อาจทรงอ้างถึง ก็เพื่อแสดงให้เห็น
เห็นส่วนภายในนั่นเอง

ข้อที่ว่า ทรงแสดงแต่ส่วนที่มีในภายในนั้น สาธกด้วยพระพุทธภาษิตใน
โรหิตัสสสูตร (สคาถาคค สยุตตนิกาย ๑๕/๘๗-๘๙) ซึ่งได้ยกไว้เป็นนิกเขปบท ณ
เบื้องต้น แปลความว่า “เราบัญญัติโลก โลกสมุทัย โลกนิโรธ โลกนิโรธคามินีปฏิปทา
ในกเพวระ คือ รูปกายประมาณวาหนึ่ง ที่มีสัญญาใจนี้แล” ดังนี้

ข้อที่ว่า ไม่ทรงแสดงส่วนที่มีในภายนอกนั้น สาธกด้วยมาลากโยวาทสูตร
มีเรื่องเล่าว่า พระมาลากยะได้กราบทูลถามว่า โลกมีที่สุดหรือไม่มีที่สุด ดังนี้เบื้องต้น
พระองค์ไม่ทรงพยากรณ์ เพราะไม่เป็นไปเพื่อพรหมจรรย์ เพื่อหน่ายคลายกำหนด
เป็นต้น แต่ทรงพยากรณ์จตุราริยสังข์ คือ ทุกข์ ทุกขสมุทัย ทุกขนิโรธ ทุกขนิโรธ
คามินีปฏิปทา แทน

ข้อที่ว่า พระองค์อาจทรงอ้างถึง แต่ก็เพื่อแสดงให้เห็นส่วนภายในนั้น สาธก
ด้วยพระพุทธภาษิตเช่นว่า

เอถ ปสฺสณิมิ โลกํ จิตฺตํ ราชฺรณูปมํ
ยตถ พาลา วิสีทฺหนฺติ นตถิ สงฺโค วิชานตํ

แปลความว่า ท่านทั้งหลายจงมาดูโลกนี้ อันตระการเปรียบด้วยราชรถ ที่พวก
คนเขลาจมติดอยู่ แต่พวกผู้รู้หาข้องอยู่ไม่ ดังนี้

โลกที่กล่าวกันว่า มนุสสโลกก็ดี เทวโลกก็ดี พรหมโลกก็ดี หรือที่ต่ำกว่านั้น
เช่น เปตโลก มารโลกเป็นต้นก็ดี มักจะหมายกันถึงพิภพหนึ่ง ๆ อันเป็นที่อาศัยแห่ง
มนุษย์เป็นต้น แท้จริง พิกพทั้งหลายย่อมได้ชื่อตามผู้อาศัยนั้น ๆ ถ้าพึงพิภพจะ

เป็นอะไรไปได้ เมื่อก้าวโดยตรง ผู้อาศัยอยู่นั้นเองเป็นตัวโลกนั้น ๆ เพราะเหตุนี้ พระบรมศาสดาจึงทรงบัญญัติโลกโดยตรงไว้ดังนี้ คือ ทรงบัญญัติมุ่งหมายในกายนี้เอง ด้วยพระบาลีที่แปลว่า “ในกเพวระประมาณวาหนึ่ง ที่มีสัตถุญามีใจ” ดังนี้

กายก็เป็นโลกส่วนหนึ่ง เรียกว่า สังขารโลก โลกคือสังขาร เพราะกายส่วน รูปปรุงขึ้นด้วยธาตุอันแยกมาจากโอกาสโลก คือ พิกภ (ที่เรียกพิกภว่า โอกาสโลก เพราะปกคลุมด้วยโอกาส (ช่องว่าง) อันเรียกว่า ฟ้ำ ที่เห็นเหมือนครอบอยู่ (ดูจะทะคว่ำ) และมีนาม คือ เวทนา สัญญา สังขาร วิญญาณ เป็นเครื่องรู้คิดของผู้ครองกาย ที่เรียกว่าเรา ว่าเขานี้ รูปและนามนี้รวมเรียกว่า เบญจขันธ์ เบญจขันธ์นี้ เป็นสภาพที่ทนอยู่คงที่มีได้ ต้องเกิด แก่ ตายไปตามธรรมดาของสังขารทั้งปวง ทั้งต้องแห่งใจ ระทมใจ เป็นต้น เพราะตัณหา จึงเป็นที่รองรับทุกข์ทั้งปวง จัดเป็นตัทุกข์ใหญ่ เรียกว่า ทุกขขันธ์ แม้พระบาลีก็มีแสดงไว้ว่า *สงฺขิตฺเตน ปญฺจุปาทานกฺขนฺธา ทุกฺขา* โดยย่อ ขันธ์ เป็นที่ยึดถือทั้ง ๕ เป็นทุกข์ ดังนี้

มีพระบาลีแสดงว่า *ตณฺหาหย อฺุขฺุทฺติโต โลกโ* โลกอันตันตหนัก่อขึ้น เพราะเหตุนี้ ตัณหาจึงเป็นโลกสมุทัย เหตุให้เกิดโลก ความดิ้นรนของจิต เรียกว่าตัณหา เพื่อให้ได้สิ่งที่ใคร่ เป็นกามตัณหา เพื่อให้เป็นนั่นเป็นนี่ เป็นภวตัณหา เพื่อให้ปราศจากส่วนที่ไม่ชอบ เป็นวิภวตัณหา ทุกข์เดือดร้อนทางใจทั้งปวงในปัจจุบัน เช่น ความโศก ความระทมใจ เป็นต้น ย่อมเกิดเพราะตัณหาที่ทั้งนั้น และตัณหาที่ยังเป็นเครื่องก่อเกิดกายอันเป็นที่ตั้งแห่งความเกิด แก่ ตาย ต่อไปด้วย ดังพระบาลีว่า *ตณฺหา ปฺริสฺสฺชเนติ* ตัณหายังบุคคลให้เกิด ดังนี้ เพราะตัณหาเป็นโลกสมุทัย ความดับตัณหาได้สิ้นเชิงจึงเป็นโลกนิโรธ ความดับโลก

โดยนัยที่แสดงมานี้ โลกจึงได้แก่ทุกขอริยสังข์ โลกสมุทัยจึงได้แก่ทุกขสมุทย-อริยสังข์ โลกนิโรธจึงได้แก่ทุกขนิโรธอริยสังข์นั่นเอง แม้โลกนิโรธคามินีปฏิปทา ข้อปฏิบัติให้ถึงความดับโลก ก็ไม่อาจไปจากทุกขนิโรธคามินีปฏิปทาอริยสังข์ คือ ข้อปฏิบัติให้ถึงความดับทุกข์ ข้อปฏิบัติให้ถึงความดับทุกข์ พระบรมศาสดาทรงแสดงไว้ ๘ ประการ คือ *สมฺมาทฺธิฏฺฐิ* เห็นชอบ คือ เห็นทุกข์ ทุกขสมุทัย ทุกขนิโรธ ทุกขนิโรธ-คามินีปฏิปทา ตามเป็นจริง *สมฺมาสงฺกปฺป* ดำริชอบ คือ ดำริพิจารณาเกิดความเห็น

ชอบเช่นนั้น นี่เป็นปัญญาสิกขา เป็นความชอบทางปัญญา *สมมาวาจา* เจรจาชอบ *สมมากมมุต* การงานชอบ *สมมาอาชีวะ* เลี้ยงชีวิตชอบ ทั้ง ๓ นี้เป็นศีลสิกขา เป็นความชอบทางกาย วาจา *สมมาวายาม* พยายามชอบ *สมมาสติ* ระลึกรชอบ *สมมาสมาธิ* ตั้งใจชอบ ทั้ง ๓ นี้เป็นจิตตสิกขา เป็นความชอบทางใจ ทั้ง ๘ ประการนี้รวมเรียกว่า มรรค คือ ทางปฏิบัติเพื่อดับตัณหา เพราะเหตุนี้ ทางปฏิบัติทั้ง ๘ ประการนี้ จึงเป็นโลกนิโรธคามินีปฏิปทา ข้อปฏิบัติให้ถึงความดับโลก

โลกเป็นผล โลกสมุทัยเป็นเหตุ นี่เป็นฝ่ายต่อโลกหรือทุกข์ให้ยาว เป็นส่วนวิภวัญญะ โลกนิโรธ เป็นผล โลกนิโรธคามินีปฏิปทาเป็นเหตุ นี่เป็นฝ่ายทำโลกหรือทุกข์ให้ถึงที่สุด เป็นส่วนวิวิภวัญญะ ผู้ครองโลกคือกายหรือเบญจขันธ์ ที่เรียกว่าเรา ว่าเขา ซึ่งยังข้องอยู่ด้วยเหตุผลเหล่านี้ ชื่อว่า สัตตะ แปลว่า ผู้ข้อง บางแห่งเรียกว่าสัตว์โลก โลกคือสัตตะผู้ข้อง กายเป็นโลกส่วนหนึ่งดังแสดงมาด้วยประการฉะนี้

โลกที่พระบรมศาสดาทรงบัญญัติในกาย โดยตรงจึงได้แก่สัตว์โลกนี้เอง นี้หมายถึงสัตตภาพ คือ ความเป็นผู้ข้องเกี่ยวกับเหตุผลดังกล่าวแล้วของบุคคลทุก ๆ คนนี้แหละ สัตว์โลกจึงมีที่บุคคลนี้เอง มิใช่มีในภายนอก อีกนัยหนึ่ง ตัณหานั่นเองเป็นโลกสมุทัยเหตุให้เกิดสัตว์โลก เพราะมีพระบาลีว่า *ตณฺหาปจฺจยา อุปาทานํ อุปาทานํ ปจฺจยา ภโว* เพราะตัณหาเป็นปัจจัย เกิดอุปาทาน คือความยึดถือว่าเรา ว่าของเรา เพราะอุปาทานเป็นปัจจัย เกิดภพ คือเกิดเป็นนั่นเป็นนี่ขึ้น จึงเป็นสัตตะผู้ข้องขึ้นอย่างนี้ คิดดูง่าย ๆ เมื่อมีความยึดมั่นแล้ว ก็ต้องมีความเกี่ยวข้องต่อกันไป เพราะเหตุนี้ ความดับตัณหาได้จึงเป็นโลกนิโรธ ความดับสัตว์โลก มรรคมองค์ ๘ เป็นโลกนิโรธคามินีปฏิปทา ข้อปฏิบัติให้ถึงความดับสัตว์โลก เพราะเป็นเหตุดับตัณหา

อีกชั้นหนึ่ง ภายในผู้ข้อง อาจพบจิต ที่ประกอบด้วยอาสวะ คือเครื่องดองจิต หมายถึงกิเลสอันเป็นเครื่องดองจิตไว้กับภพชาติ อันเป็นเบื้องต้นหรือปมต้นแห่งกิเลสทั้งปวง แม้มีตัณหาเป็นต้นที่กล่าวแล้ว อาสวะจำแนกออกโดยอาการเป็น ๓ คือ อาสวะเป็นเหตุใคร่ เรียกว่า กามาสวะ อาสวะเป็นเหตุเป็นนั่นเป็นนี่ เรียกว่า ภวาสวะ ความไม่รู้จริง เรียกว่า อวิชชาสวะ เป็นยอดแห่งอาสวะทั้งปวง เพราะเหตุนี้ อวิชชาจึงเป็นต้นเค้าแห่งโลกทั้งปวง และเป็นตัวโลกด้วย เพราะอาจดับได้ ทั้งนี้เพราะว่าโลก

ยอมบ่งธรรมดาของตนอยู่ในคำนั่นเอง *ลัชชตีติ โลก* สภาพที่ชื่อว่าโลก ด้วยธรรมดาว่า สลาย สิ่งใดต้องสลาย สิ่งนั้นจึงเป็นโลก นี้ตรงกันกับสภาพของทุกข์ เพราะคำว่าทุกข์ หมายถึงสิ่งที่ดำรงคงที่อยู่ไม่ได้ ต้องแปรปรวนไปสู่ความสลาย เหตุฉะนั้น สิ่งใดเป็นโลก สิ่งนั้นก็เป็นที่ทุกข์ สิ่งใดเป็นที่ทุกข์ สิ่งนั้นก็เป็นที่โลก

ผู้ครองโลกซึ่งเป็นสัตตะ คือยังข้องอยู่ด้วยเหตุผลดังกล่าวแล้ว ยังแบ่งออกได้ เป็น ๒ ฝ่าย คือ ฝ่ายที่ปฏิบัติเพื่อโลกหนึ่ง ฝ่ายที่ปฏิบัติเพื่อธรรมหนึ่ง ฝ่ายที่ปฏิบัติเพื่อโลก ย่อมปฏิบัติเพื่อโลกอันต่ำทรามก็มี ย่อมปฏิบัติเพื่อโลกอันดีก็มี ผู้ที่ประพฤติชั่วเสียหายอันเป็นทุจริต หรืออกุศล บาปกรรม ด้วยกาย วาจา ใจ เป็นเหตุให้เข้าถึงอบายโลก คือนिरยะ ได้แก่เนรก กำเนิดดิรัจฉาน ปิตติวิสัย ได้แก่เปรตภูมิและอสุรกาย ชื่อว่า ปฏิบัติเพื่อโลกอันต่ำทราม ถ้าประพฤติชั่วอย่างร้ายแรงที่สุด ก็อาจเข้าถึงสถานอันต่ำทรามที่สุด ที่เรียกว่า โลกกันตริกนรก นี้อาจเห็นได้ในปัจจุบันนี้เอง เมื่อบุคคลทำความชั่วเสียหาย ที่เป็นไปเพื่อโลกเช่นใด ตนเองเป็นสัตตะคือ ผู้ข้อง เช่นนั้น เช่น ตนประพฤติชั่วเสียหาย อันควรแก่ความเป็นสัตว์ดิรัจฉาน โลกของตนก็เป็นดิรัจฉาน ดังมีคำเรียกว่า มนุสฺสดิรัจฉานो ดังนี้ เป็นต้น และถ้าตนประพฤติชั่วอย่างร้ายแรง ที่ทางโลกก็ตัด ทางธรรมก็ตัด เช่น ชำมารดาบิดา เป็นต้น โลกของตนก็เข้าทางไหนไม่ได้ ชื่อว่าเป็นโลกกันตริก คือ เกี้ยวอยู่ในระหว่างโลก

ส่วนผู้ที่ประพฤดีดี เป็นสุจริต หรือเป็นบุญ เป็นกุศลกรรมด้วย กาย วาจา ใจ เป็นเหตุให้เข้าถึงมุนุสโลก เทวโลก พรหมโลก ชื่อว่า ปฏิบัติเพื่อโลกอันดี นี้ก็อาจเห็นได้ในปัจจุบันนี้เอง เมื่อบุคคลทำความดี ที่เป็นไปเพื่อโลกเช่นใด ตนเองก็เป็นสัตตะคือผู้ข้องเช่นนั้น เช่น ตนประพฤดีดีอันควรแก่ความเป็นมนุษย์ โลกของตนก็เป็นมนุษย์ ดังมีคำเรียกว่า มนุสฺสมนุสฺโส ดังนี้ เป็นต้น

ผู้ที่ปฏิบัติเพื่อโลกทั้งสองพวกนี้ แม้จะเข้าถึงโลกต่างกัน แต่ก็เป็นฝ่ายต่อโลกให้ยาวเหมือนกัน ยังชื่อว่าเป็นผู้ลู่อานาจแห่งต้นหาเหมือนกัน ทั้งต้องเกิด แก่ ตาย เหมือนกัน และในคราวกายตาย คือแตกสลาย ผู้ข้องที่เคลื่อนออกจากกาย นี้เรียกว่า จูติ ในคราวที่เกิดใหม่ ก็เข้าถึงกายใหม่ นี้เรียกว่าอุปบัติ ส่วนที่จะอุปบัติในโลกอันต่ำทรามหรือดีนั้น ก็แล้วแต่กรรมที่ทำไว้ดังกล่าวมาแล้ว

อีกฝ่ายหนึ่ง คือ ฝ่ายที่ปฏิบัติเพื่อธรรม ได้แก่ฝ่ายที่เห็นโทษของความเกิด แก่ ตาย และจตุติ อุปบัติ จึงปรารถนาที่จะพบเครื่องพ้น ที่เรียกว่าโมกขธรรม จึงดำเนิน ไปในมรรคมีองค์ ๘ ด้วยการทำกายวาจาและใจให้ชอบ ทำความดำริและความเห็น ให้ตรง ให้ชอบ คือ ถูกต้องยิ่งขึ้นโดยลำดับ ในที่สุด เมื่อกายวาจาและใจชอบพร้อมกับความดำริและความเห็น ว่า โลกคือกายของตนที่เรียกว่าสังขารโลก อันดำเนินไปอยู่ ตั้งแต่ต้นจนบัดนี้ มีความเกิด แก่ ตาย เป็นสภาพ แม้กายของบุคคลอื่นก็เช่นเดียวกัน และตนเป็นโลกคือสัตว์ จึงยังต้องจตุติและอุปบัติอยู่ร่ำไป ตามกรรม แม้ผู้อื่น ๆ ก็เช่นเดียวกัน ทั้งนี้ เพราะมีต้นหานั้นเองเป็นเหตุและการที่ต้นหานั้นจะมาเป็นเหตุได้ ก็เพราะมีอวิชชา คือ ความไม่รู้จริงเป็นต้นตอสำคัญ และทางที่จะปฏิบัติเพื่อดับต้นหาดลอดถึงอวิชชาก็คือมรรคมีองค์ ๘ นี้เอง ความเป็นชอบอย่างนี้ ชื่อว่า โลกนิโรธคามินีปฏิบัติ เป็นเหตุดับต้นหาดได้สิ้นเชิง เมื่อดับต้นหาดดับโลกย่อมดับ คือถึงที่สุด ทุกข์ย่อมดับ คือถึงที่สุดเพราะสิ้นต้นหาดอันเป็นเหตุแล้ว และความเห็นอันชอบนั้นย่อมปรากฏเป็น วิชชา คือความรู้จริง เมื่อวิชชาปรากฏขึ้น อวิชชาก็ย่อมถูกกำจัดไปพร้อมทั้งเหตุ เมื่อ อวิชชาอันเป็นประธานแห่งอาสวะทั้งปวงดับไปแล้ว อาสวะอื่น ๆ และกิเลสทั้งปวง ย่อมดับไปตลอดสาย โลกคือสัตว์ หรือสัตว์สภาพคือความเป็นสัตว์ หรือเป็นผู้ช้อง ก็ดับไป ปรากฏพุทธะผู้รู้ขึ้นเพราะวิชชา ผู้รู้ นี้ ย่อมเสร็จกิจที่จะพึงทำด้วยมรรคมีองค์ ๘ เพราะละต้นหาดได้แล้ว จึงไม่ช้องด้วยเหตุผลทั้ง ๒ ฝ่าย ดังกล่าวแล้ว นี้ชื่อว่าอยู่เหนือเหตุผล

อนึ่ง ที่กล่าวว่า โลกดับคือถึงที่สุดนั้น คือ โลก คือสัตว์ที่ย่อมดับไป ดังกล่าวแล้ว ส่วนโลกอื่น ๆ ย่อมขาดจากความช้องความติด หรือความสัมพันธ์ โลกจึงเป็นส่วนหนึ่ง ผู้รู้จึงเป็นส่วนหนึ่ง เพราะไม่มีเครื่องช้องเกี่ยวให้เชื่อมระคนกัน เพราะเหตุนี้ เมื่อกายอันเป็นโลกเกิด แก่ ตาย ไปตามสภาพ ผู้รู้จึงไม่เกิด แก่ ตาย ไปตามกาย เพราะรู้นั้นกายต่างหาก ผู้รู้จึงเป็นผู้ไม่แปรปรวน เพราะจตุติและอุปบัติ ชื่อนี้สาธกด้วยพระบาลีในธาคูฎวิภังค์โดยความว่า ผู้รู้เป็นผู้สงบแล้วนั้น ไม่ต้องเกิด แก่ ตาย ไม่ต้องแปรปรวนทะเยอทะยาน ผู้รู้นั้นจะต้องเกิดเพราะเหตุใด เหตุนั้น ของท่านไม่มี เมื่อไม่ต้องเกิดไหนจะต้องแก่ เมื่อไม่ต้องแก่ ไฉนจะต้องตาย เมื่อไม่

ต้องตาย โฉนจะต้องแปรปรวน เมื่อไม่ต้องแปรปรวน จะต้องทะเยอทะยานเพื่ออะไร
 ดังนี้ เพราะเหตุนี้ ผู้รู้จึงเป็นตาที่ผู้คงที่ ชื่อว่าเข้าถึงธรรมเพราะ *ธาวเรตติ ธมฺโม*
 ชื่อว่า ธรรมด้วยอรรถว่าดำรงอยู่ คือคงที่ ธรรมนี้แลเป็นที่สุดแห่งทุกข์ทั้งปวง ผู้ถึง
 ธรรมนี้ชื่อว่าโลกันตคุณ ถึงที่สุดแห่งโลก ท่านสรรเสริญว่าเป็นพราหมณ์ แม้ด้วย
 พระบาลีว่า

อสตติ สุกตํ พุทฺธํ ตมहि พุริมิ พราหมณํ

แปลความว่า ผู้ไม่ข้อง ผู้ถึงดี ผู้รู้ นั้น เราเรียกว่า พราหมณ์ดังนี้ โดยนัยนี้
 ที่สุดแห่งโลกย่อมปรากฏ เมื่อสัตตภาพหรือสัตวโลกดับไปเพราะอวิชาฎกวิชาจำกัด
 ให้ดับไป

ธรรมคือที่สุดแห่งโลกนั้น ก็คือพระนิพพาน แม้พระบาลีก็มีรับรองว่า

นิพพานํ อิติ นํ พุริมิ ชรามจุปริกขยํ

แปลความว่า ธรรมเป็นที่สิ้นแห่งชราและมัจจุ นั้น เราเรียกว่า นิพพาน ดังนี้
 ธรรมชาติผู้ถึงพระนิพพาน บางแห่งเรียกว่าจิต สาธกด้วยพระบาลีว่า

วิสฺขารคตํ จิตฺตํ ตณฺหานํ ขยมชฺชคา

แปลความว่า จิตถึงวิสังขาร คือ พระนิพพาน (เพราะ) ถึงความสิ้นไปแห่ง
 ตัณหาทั้งหลาย

อนึ่ง ธรรมชาติผู้พ้นจากอาสวะ บางแห่งเรียกว่าจิต สาธกด้วยพระบาลีว่า
 “*กามาสวาปิ จิตฺตํ วิมุจฺจิตฺถ ภาวสวาปิ จิตฺตํ วิมุจฺจิตฺถ อวิชาสวาปิ จิตฺตํ วิมุจฺจิตฺถ*”
 แปลความว่า จิตพ้นจากกามาสวะ จากภาวสวะ จากอวิชาสวะ ดังนี้

ธรรมอันเป็นที่ไม่เกิด แก่ ตาย (อันเป็นอาการประจำของกาย) จุติ อุปบัติ
 (อันเป็นอาการประจำของสัตว์) ดังแสดงมาฉะนี้ มิใช่ธรรมที่จะน้อมให้มาไปและ
 ตั้งอยู่ด้วยความนึกคิดอันเป็นสังขารชั้นร์ หรือด้วยชั้นร์อื่น ๆ ได้ และมีใช้ธรรมที่จะ
 ให้ตั้งเป็นไปและมีอารมณ์ หรือหน่วงไว้ด้วยกิเลส เพราะธรรมนี้ปรากฏเมื่อกิเลสอัน
 เป็นเหตุให้ของเกี่ยวกายไว้สิ้นไปแล้ว ต้องด้วยนัยแห่งพระพุทธอุทานว่า “*ตทพหิ ภิกฺขเว*

เนว อาคตตี วทามิ น คตตี น จุตตี น อุปปตฺตี อุปปตฺติจฺจ อุปปวตฺตํ อนารมฺมณํ
 เอเส อนฺโต ทุกฺขสฺส” แปลความว่า ภิกษุทั้งหลาย ธรรมชาตินั้น เรากล่าวว่ามีใช่
 ความมา มีใช่ความไป มีใช่ความตั้งอยู่ มีใช่ความเคลื่อน มีใช่ความเข้าถึง ไม่มีที่ตั้ง
 ไม่เป็นไป ไม่มีอารมณ์หรือเครื่องหน่วง นั่นคือที่สุดแห่งทุกข์ ดังนี้ อนึ่ง เพราะพระนิพพาน
 ปรากฏเมื่อสายสัมพันธ์แห่งผู้ครองโลกขาดจากโลก เพราะปราศจากความข้อง เหตุที่
 เป็นผู้รู้ขึ้น พระนิพพานจึงเป็นโลกุตตระ ธรรมที่เหนือโลก

ผู้ปฏิบัติเพื่อโลก ชื่อว่าเป็นทาสแห่งโลก เพราะเป็นทาสแห่งตัณหา ดังพระบาลี
 ว่า “ตณฺหาทาสี” ส่วนผู้ปฏิบัติเพื่อธรรม ย่อมปฏิบัติเพื่อเปลื้องตนจากความเป็นทาส
 แห่งโลกหรือตัณหา และย่อมอาจพ้นจากความเป็นทาสแห่งโลก ในเมื่อเข้าถึงธรรม
 โดยนัยที่แสดงแล้ว จึงเป็นเจ้าโลก หรือ “โลกุตฺตโร เหนือโลก” ด้วยประการฉะนี้

ปรากฏในปกรณ์ต่าง ๆ ว่า มีผู้แสวงหาโมกขธรรมเพื่อถึงที่สุดแห่งโลกเช่นนี้
 กันมาก ผู้แสวงหาภายในซึ่งสามารถถึงได้ คือพระพุทธะ คือพระผู้รู้ทั้งหลาย ทั้งนี้
 เพราะท่านแสวงด้วยการปฏิบัติเพื่อธรรม ส่วนผู้ที่แสวงหาด้วยการปฏิบัติเพื่อโลกย่อม
 ถึงโลก อันมีพรหมโลกเป็นอย่างสูงที่สุด แต่ไม่อาจถึงที่สุดแห่งโลกได้ มีบุคคลมีใช้น้อย
 เข้าใจพรหมโลกว่า เป็นธรรมคือพระนิพพาน จึงปฏิบัติเพื่อพรหมโลก ด้วยเข้าใจว่า
 นั้นเป็นการปฏิบัติเพื่อธรรม แม้เทวโลกที่เรียกกันว่า สรวงสวรรค์ ก็ยังมีผู้เข้าใจกันว่า
 เป็นธรรมคือพระนิพพาน พวกปฏิบัติเพื่อเทวโลกนั้นก็ มี ผู้ปฏิบัติเพื่อโลกอย่างนี้
 จัดว่าแสวงหาในภายนอก ไม่อาจถึงสถานที่ประสงค์ได้ มีอีกพวกหนึ่งแสวงหาด้วยการ
 เทียบไปด้วยกายบนพิภพนี้เอง มีตัวอย่างที่ท่านเล่าไว้ในโรหิตัสสสูตรว่า โรหิตัสสเทพบุตร
 ได้เข้าเฝ้าพระผู้มีพระภาค ทูลถามถึงที่สุดแห่งโลกนั้นว่า อาจหรือที่จะรู้เห็นหรือถึงด้วย
 การไป ได้มีพระพุทธบรมหารว่า ที่สุดแห่งโลกอันเป็นที่ไม่เกิด แก่ ตาย จุตี อุปบัติ
 ไม่ตรัสว่า ฟังรู้ ฟังเห็น ฟังถึง ด้วยการไปดังนี้

การไปเป็นอาการของกาย เมื่อมีอาการไป ก็แสดงว่ามีกาย และกายนั้นเองไป
 เมื่อกายไปถึงไหน เกิดแก่เจ็บตายก็ตามไปถึงนั้น ทั้งเมื่อไปก็ต้องถึงแต่ภายนอก
 ส่วนที่สุดแห่งโลกนั้นมีภายในนี้เอง โดยนัยที่แสดงมาโดยลำดับ เพราะเหตุนี้

คมนเนน น ปตตพโพ โลกสฺสนโต กุทาจนํ
 ที่สุดแห่งโลกไม่พึงถึงด้วยการไป ในกาลไหน ๆ
 น จ อปฺปตฺวา โลกนฺตํ ทุกฺขา อตฺถิ ปโมจนํ
 แต่ไม่ถึงที่สุดแห่งโลก ก็ไม่มีความพ้นจากทุกข์

โรหิตัสสเทพบุตร ได้กราบทูลชื่นชมพระพุทธรูปว่า เป็นอัศจรรย์อัน
 ไม่เคยมี แล้วทูลเล่าว่า เมื่อครั้งตนเป็นโกชบุตร ได้มีความปรารถนาจะรู้เห็นหรือถึงที่
 สุดแห่งโลกเช่นนั้น จึงเที่ยวไปแสวงหาด้วยกายในโอกาสโลกคือพิภพนี้เอง แต่ยังไม่ทันถึง
 ได้สิ้นอายุเสียก่อน พระบรมศาสดาตรัสกะเทพบุตรนั้นอีกว่า น จ ปนาหํ อวฺรุโส
 อปฺปตฺวา โลกสฺส อนฺตํ ทุกฺขสฺส อนฺตกิริยํ วทามิ แปลความว่า แน่ะผู้มีอายุ ก็ถ้าเรา
 ไม่ถึงที่สุดแห่งโลก จะไม่กล่าวการทำที่สุดแห่งทุกข์ ดังนี้

เพราะพระองค์ทรงประกาศว่า เป็นพระสัมพุทธะพระผู้ตรัสรู้เองในธรรมจัก-
 กัปปวัตตนสูตร และในศาสนธรรมเกือบทั้งสิ้นของพระองค์ ก็แสดงการทำที่สุดแห่งทุกข์
 แม้ศาสนธรรมที่นำมาแสดงในที่นี้ก็ดุจเดียวกัน เพราะฉะนั้น จึงเป็นอันรับรองได้ว่า
 พระองค์ทรงถึงที่สุดแห่งโลกแล้ว พระองค์จึงตรัสวิธีทำทุกขให้สิ้นสุด เพื่อถึงที่สุดแห่ง
 โลกนั้น ด้วยทรงบัญญัติโลก โลกสมุทัย โลกนิโรธ โลกนิโรธคามินีปฏิปทา ในกเพวระ
 ประมาณวาหนิง ที่มีสัจญญามีใจนี้ เพื่อชี้ให้รู้เหตุผล เพื่อผู้ฟังจะได้ปฏิบัติเหตุด้วย
 ตนเอง เพื่อจะได้บรรลุผลตลอดถึงธรรมเหนือเหตุผล คือที่สุดโลก โดยนัยที่แสดงมาแล้ว

อนึ่ง โดยต้นเค้า อวิชาความไม่รู้จริงเป็นส่วนโลก โดยตรงกันข้าม วิชา
 ความรู้จริงเป็นส่วนธรรม ข้อสำคัญแห่งโลกและธรรมจึงอยู่ที่ความไม่รู้และรู้จริงนี้เอง
 เมื่อยังไม่รู้จริง ก็ต้องเข้าถึงโลก เมื่อรู้จริง ก็เข้าถึงธรรม โดยนัยนี้ รู้กับถึงยอมเนื่องถึง
 กัน เพราะเหตุนี้ท่านจึงแสดงว่า *อภาเตยฺยํ พิงฺงู ทฏฺเญยฺยํ พิงฺเหิน (ที่ใช้คู่กับรู้) ปตฺเตยฺยํ*
พิงฺถึง ดังนี้

ตสฺมา หเว โลกวิฑู สฺเมโธ

โลกนฺตคฺค วุสิตฺพรหฺมจฺริโย

โลกสุส อนุตฺ สมิตาวี ฅตฺวา

นาสิสฺติ โลกมิมํ ปรณฺจ

เพราะเหตุนั้นแล ผู้เป็นสุขเมธี อยู่จบพรหมจรรย์ เพราะเสร็จกิจด้วยมรรคมืองค์ ๘ แล้ว สงบ รู้แจ้งโลก ถึงที่สุดแห่งโลก รู้ที่สุดแห่งโลก ย่อมไม่หวังโลกนี้และโลกอื่น ดังนี้

สาธุชนเมื่อยังปรารถนาโลก ก็พึงปฏิบัติเพื่อโลกที่ดี ไม่พึงปฏิบัติเพื่อโลกอันต่ำทราม โดยนัยที่แสดงมาแล้ว และพึงปฏิบัติเพื่อธรรมด้วย คือดำเนินไปในทางที่ชอบที่ล้วนประมวลลงในมรรคมืองค์ ๘ ทั้งนี้จะทราบได้โดยพิสดารจากศาสนธรรม คือ คำสั่งสอนอันมีมาในทางพระพุทธศาสนา ไม่ควรคิดว่าพระบรมศาสดาทรงแสดงธรรมที่อื่นจากตน แท้จริงทรงชี้เหตุผลที่ตนนี้เอง โดยนัยที่ตรัสแก่โรหิตัสสเทพบุตรนั้น เพราะเหตุนี้ ใครจะฟังคำสั่งสอนของพระองค์หรือไม่ก็ตาม จะประพฤติเหตุและได้รับผลอย่างไรก็ตาม เหตุผลนั้น ๆ ก็ไม่พ้นไปจากแนวที่พระองค์ทรงแสดงไว้ ถ้าจะเทียบว่า คำสั่งสอนของพระองค์ เป็นคำทำนายเหตุการณ์แห่งชีวิต ก็เป็นคำทำนายอันแม่นยำที่สุด ไม่มีพลาด ทั้งนี้ เพราะคำสั่งสอนของพระองค์เป็นสัจจวาจา คือคำจริงที่ไม่ตาย คือตรัสเป็นหนึ่ง ทั้งเป็นวาจาเป็นสุภาษิต

อนึ่ง เมื่อฟังคำสั่งสอนของพระองค์แล้ว ฟังทำไว้ในใจโดยแยบคาย และเลือกเฟ้นธรรมส่วนที่ดีมาประดิษฐานไว้ที่ กาย วาจา ใจ ของตน มิใช่มาประดิษฐานไว้ภายนอก ข้อสำคัญพึงอบรมตนให้เป็นผู้รู้ ผู้ฉลาด ด้วยความดำริพิจารณาและความเห็นให้สมกับภาวะของตนซึ่งเป็นผู้นับถือศาสนาของพระพุทธะ คือผู้รู้ และเมื่อโดยย่อเห็นธรรม เมื่อนั้นย่อมเห็นพระพุทธะ คือผู้รู้ สาธกด้วยพระบาลีที่ตรัสกะพระวัคคลีว่า โย ธมฺมํ ปสฺสฺติ แปลความว่า ผู้ใดเห็นธรรม ผู้นั้นเห็นเรา ดังนี้

อจฺฉริยํ อพฺภุตํ ข้อนี้เป็นอัศจรรย์อันไม่เคยมีในที่อื่นจากศาสนาแห่งพระพุทธะ คือผู้รู้ทั้งหลาย ที่ผู้นับถือฟังและปฏิบัติเพื่อให้ได้ ให้ถึง ด้วยตน และในตนนี้เอง มีเนื้อความพร้อมทั้งอรรถาธิบายดังได้แสดงมาด้วยประการฉะนี้

ท่านเจ้าคุณพระพรหมมุนีองค์นั้น ปรากฏว่า “เป็นผู้มีความรู้แตกฉานในพระปริยัติธรรม และชำนาญตำราโหราศาสตร์” จึงเป็นผู้มีความรู้สภาพของโลกดีขึ้น เป็นพลวปัจจัยให้บรรลุถึงสิริสวัสดิ์พัฒนาผล ต้องด้วยนัยแห่งพระพุทธนิพนธ์ว่า *ภทฺเทกรตฺโต มีราตรีเดียวเจริญ คือ มีเวลาอันเจริญโดยส่วนเดียว อโหระตํ* ทั้งกลางวันทั้งกลางคืน

โสมํ โลกํ ปภาเสติ อพฺภา มุทุโต ว จนฺทิมหา

ท่านส่องโลกนี้ให้สว่างด้วยวัตตจริยาสมจริยารัตตัญญูตาคุณ เสมือนดวงจันทร์ อันพ้นจากหมอกและละโลกนี้ไปแล้ว

ขอกุศลจริยาทักษิณานุปทานกิจ ซึ่งคณะศิษยานุศิษย์ ได้บำเพ็ญในดิถีคล้ายกับวันมรณภาพของท่านเจ้าคุณพระพรหมมุนี เพื่ออุทิศกัลปนาผลถวาย ณ ครึ่งนี้ จึงสำเร็จเป็นปัตติทานมัยและปัตตานุโมทนามัย บุญราศี อันจักอำนวยสุขสมบัติ โสติดิผล แต่ท่านพร้อมด้วยท่านเจ้าพระคุณสมเด็จพระสังฆราช ฯ และท่านเจ้าคุณพระศาสนโสภณ สมตามเจตนาประสงค์โดยฐานนิยมทุกประการ

ในที่สุดแห่งพระธรรมเทศนานี้ พระสงฆ์ทั้ง ๔ รูปจะได้สวดธรรมบรรยายโดยทำนองสรภัญญวิธี เพื่อเพิ่มพูนกุศลส่วนอุปมาทธรรมและสังเวคธรรม ในสมาคมนี้สืบไป

รับประทานวิสาขนาในโลกรธรรมกถา พอสมควรแก่เวลา ก็ยุติลงแต่เพียงนี้ เหว่ ก็มีด้วยประการ ฉะนี้

อโมฆชีวิตกถา*

นโม ตสฺส ภควโต อรหโต สมฺมา สมฺพุทฺทสฺสฯ

อโมฆํ ทิวสํ กยิรา อปฺเปน พหุเกณ วา

ยํ ยํ วิวหเต รตติ ตทฺถนตสฺส ชีวิตนติ

บัดนี้จักแสดงพระธรรมเทศนาในมงคลพิธีบำเพ็ญกุศลที่คณะศิษยานุศิษย์ผู้เคารพนับถือท่านเจ้าคุณพระญาณรักขิตจัดบำเพ็ญถวายในโอกาสเป็นมงคลที่ท่านเจ้าคุณเจริญอายุมาอย่างดีครบ ๗๒ ปี ในวันที่ ๒๓ ตุลาคม นี้ ท่านเจ้าคุณมีนามเดิมว่าสายหยุด สกุล สีวพลางม เกิดเมื่อปี พ.ศ.๒๔๕๖ ที่อำเภอสุวรรณภูมิ จังหวัดร้อยเอ็ด โยมบิดาชื่อสุ่ย โยมมารดาชื่อไซ การศึกษาจบชั้นประถมศึกษา บรพชาเป็นสามเณรเมื่ออายุ ๑๑ ปี ที่วัดบ้านกระจาย ตำบลน้ำคำ อำเภอสุวรรณภูมิ จังหวัดร้อยเอ็ด ในปี พ.ศ.๒๔๗๓ ได้เดินทางเข้ามาศึกษาพระปริยัติธรรมที่วัดปทุมวนาราม กรุงเทพมหานครนี้ ขณะที่ท่านเจ้าคุณพระปัญญาพิศาลเถร (หนู ฐิตปญฺโญ) เป็นเจ้าอาวาส และได้เป็นพระอุปัชฌาย์ของท่านเจ้าคุณฯ ในเวลาต่อมา เมื่อท่านอุปสมบท ณ วัดปทุมวนาราม เมื่อวันที่ ๘ กรกฎาคม ๒๔๗๗ ปัจจุบันพรรษากาลของท่านเจ้าคุณได้ ๕๑ ปี สอบได้เปรียญธรรม ๖ ประโยค

* ทรงแสดงขณะดำรงสมณศักดิ์ที่ สมเด็จพระญาณสังวร ณ วัดปทุมวนาราม
เมื่อ ๒๓ ตุลาคม ๒๕๒๘

ชีวิตและงานของท่านเจ้าคุณพระญาณรักขิต เป็นไปตามพุทธภาษิตบทอุเทศที่แปลความว่า บุคคลควรทำวันคืนไม่ให้ว่างเปล่าจากประโยชน์น้อยหรือมาก เพราะวันคืนของบุคคลใดผ่านบุคคลใดไป ชีวิตของบุคคลนั้นย่อมพร่องจากประโยชน์นั้น แต่ประโยชน์หรือสิ่งที่ต้องประสงค์จะเกิดขึ้นได้นั้น ก็ต้องประกอบด้วยการปฏิบัติ คือ การดำเนินเข้าทาง

การดำเนินเข้าทางนั้น ทางพระพุทธศาสนาก็คือการดำเนินเข้าทางมรรคมีองค์ ๘ กล่าวคือ ทางกาย ทางวาจา ก็จะปฏิบัติเข้าทางแห่งสัมมาวาจา เจริญชอบ คือ เว้นจากพูดเท็จ เว้นจากพูดส่อเสียด เว้นจากพูดคำหยาบ เว้นจากพูดเพ้อเจ้อเหลวไหล เข้าทางสัมมาภังคะ การงานชอบ คือ เว้นจากการทำสัตว์มีชีวิตให้ตกลง เว้นจากการถือเอาสิ่งของที่เจ้าของเขาไม่ได้ให้ เว้นจากความประพฤติดุคในกามทั้งหลาย หรือ เว้นจากการอพรหมจริยกิจ ทางสัมมาอาชีวะ เลี้ยงชีวิตชอบ ก็คือ เว้นจากมิจฉาอาชีวะ ประกอบสัมมาอาชีวะ อาชีวะที่ชอบ เข้าทางจิตใจนั้นก็คือการปฏิบัติเข้าทางแห่งสัมมาวายามะ เพียรชอบ คือ เพียรระวังบาปอกุศลที่ยังมิเกิด มิให้เกิดขึ้น เพียรละบาปอกุศลที่เกิดขึ้นแล้ว เพียรทำกุศลที่ยังไม่เกิดขึ้น เพียรรักษากุศลที่เกิดขึ้นแล้ว และบำเพ็ญให้บริบูรณ์ยิ่งขึ้นไป เข้าทางสัมมาสติ ระลึกชอบก็คือ ตั้งสติกำหนด กายเวทนา จิตธรรม ซึ่งเป็นสติปัฏฐาน เข้าทางสัมมาสมาธิ ตั้งใจชอบ ก็คือปฏิบัติในสัมมาสมาธิ ความตั้งใจชอบ คือ การปฏิบัติทำสมถกรรมฐานทั้งหลายตามที่พระพุทธเจ้าได้ตรัสสั่งสอนไว้ ส่วนทางความรู้ความเห็นความคิด ก็เข้าทางสัมมาทิฐิ ความเห็นชอบ คือ กำหนดรู้ในทุกข์ ในเหตุให้เกิดทุกข์ ในความดับทุกข์ ในทางปฏิบัติให้ถึงความดับทุกข์ เข้าทางสัมมาสังกัปปะ ดำริชอบ คือ ดำริออกจากกาม ดำริในทางไม่พยายาทบองร้าย ดำริในทางไม่เบียดเบียน การปฏิบัติที่เข้าทางมรรคมีองค์แปดดังนี้ ชื่อว่าการปฏิบัติเข้าทาง

การปฏิบัติเข้าทางดังนี้ ก็มีใช้หมายความว่า จะต้องมุ่งมรรคผลนิพพานในปัจจุบัน แม้ว่าสามัญชนทั่วไปเมื่อปฏิบัติให้เข้าทางแห่งมรรคมีองค์แปดนี้ ทางกาย ทางวาจา ทางจิตใจ ทางความรู้ ความเห็น ความคิดนึก ซึ่งเป็นไปในทางที่ชอบตั้งต้นแต่น้อยไปโดยลำดับ จนถึงมากขึ้นก็ใช้ได้ แต่เมื่อเข้าทางมรรคมีองค์แปดนี้ จึงจะชื่อว่าการปฏิบัติเข้าทาง

เรื่องการปฏิบัติเข้าทางนี้ย่อมมีปัญหายุ่งเหมือนกัน เช่น บางท่านถามว่า ปฏิบัติอย่างไรจึงจะปฏิบัติเข้าทาง หรือว่าที่ปฏิบัติอยู่นี้เข้าทางแล้วหรือยัง ก็ตอบได้ว่า ปฏิบัติให้เข้าทางมรรคมืองค์แปดนี้แหละ จึงจะชื่อว่าปฏิบัติเข้าทาง ส่วนปัญหาที่ว่า ที่ปฏิบัติอยู่นี้เข้าทางแล้วหรือยังนั้น ก็ตอบได้ว่า ต้องพิจารณาดูที่กาย ที่วาจา ที่จิตใจ และที่ความคิดและที่ความรู้ความเห็น ที่ความคิดนึกของตนเอง เมื่อการปฏิบัติทางกาย ทางวาจาเข้าทางสัมมาวาจา สัมมากัมมันตะ สัมมาอาชีวะ แม้ว่า จะเพียงข้อเดียวหรือสองข้อ แม้ว่าจะเวลาใดเวลาหนึ่งก็ตาม ก็ได้ชื่อว่าปฏิบัติเข้าทาง ในข้อนั้นและปฏิบัติเข้าทางในเวลานั้น ส่วนการปฏิบัติที่นอกไปจากทางมรรคมืองค์แปดนี้ หาชื่อว่าปฏิบัติเข้าทางในพระพุทธศาสนาไม่ ให้พิจารณาดูที่กาย ที่วาจา ของตน ดังนี้ และให้พิจารณาดูที่จิตใจของตนเอง ว่าจิตใจของตนเองนั้นได้เป็นไปในทาง สัมมาวายามะเพียรชอบ สัมมาสติ ระลึกชอบ สัมมาสมาธิตั้งใจชอบแล้วหรือยัง ถ้าเข้าทางของสัมมาวายามะ สัมมาสติ สัมมาสมาธิ ดังนี้ น้อยหรือมาก ในเวลาใด ก็ตาม ก็ชื่อว่าเข้าทางในข้อนั้นและในเวลานั้น ในทางความรู้ ความเห็น ความคิดนึก ต่าง ๆ ก็ดีเข้าทางหรือยัง ก็ให้พิจารณาดูความรู้ ความเห็นของตน ว่าเป็นความรู้ ความเห็นเข้าหลักอริยสัจจ์ ๔ มีหรือไม่ คือได้รู้เห็นในทุกข์ ในเหตุเกิดทุกข์ ใน ความดับทุกข์ ในทางปฏิบัติให้ถึงความดับทุกข์เพียงไร เมื่อมีความรู้ ความเห็น ไปใน หลักของอริยสัจจ์ ๔ นี้เพียงไรเมื่อใด ก็ชื่อว่ามีความรู้ความเห็นเข้าทางในเวลานั้น เมื่อนั้น และความคิดนึกอ่านต่าง ๆ ก็เหมือนกัน เมื่อคิดนึกไปในทางของสัมมาสังกัปปะ ดำริชอบ คือดำริออกจากกามทั้งหลาย ไม่ติดข้องในกามทั้งหลาย ดำริในทางไม่ พยาบาทปองร้าย ดำริในทางไม่เบียดเบียน เมื่อมีความดำริอยู่ดังนี้ ก็ชื่อว่ามี ความคิดนึกอ่านเข้าทาง ถ้ามีความคิดที่นอกไปจากนี้ก็ชื่อว่าไม่เข้าทางแห่งพระพุทธศาสนา

เพราะฉะนั้น ทุกคนจึงอาจตรวจดูได้ว่าปฏิบัติเข้าทางหรือยัง ปฏิบัติเข้าทาง เมื่อใด และเมื่อเป็นดังนี้แล้ว ผู้มุ่งปฏิบัติธรรม ก็พึงปฏิบัติให้เข้าทางอยู่เสมอ คือ เข้าทางมรรคมืองค์แปดดังที่กล่าวมานี้ ย่นเข้าก็คือปฏิบัติให้เข้าทางแห่งศีล แห่งสมาธิ แห่งปัญญา ตามที่พระพุทธเจ้าทรงสั่งสอน เมื่อปฏิบัติให้เข้าทางดังนี้แล้วก็ชื่อว่าได้ ปฏิบัติในมรรคมือนันประเสริฐ ในทางอันประเสริฐ ตามที่พระพุทธบาทตตรัสไว้ว่า บรรดาทางทั้งหลาย ทางมืองค์ ๘ ประเสริฐสุด ดังนี้

เมื่อปฏิบัติเข้าทางดังนี้แล้ว ก็จะได้พบสัจจะ คือ ความจริงอันประเสริฐรวมเข้าก็คือ ความจริงอันเรียกว่า อริยสัจจ์ อันได้แก่ ทุกข์ เหตุเกิดทุกข์ ความดับทุกข์ และทางปฏิบัติให้ถึงความดับทุกข์ อริยสัจจ์ ๔ นี้ เมื่อฟังดูแล้วก็อาจจะมีความคิดว่าเป็นสัจจะสำหรับพระอริยเจ้า แต่ความจริงนั้น พระพุทธเจ้าทรงสั่งสอนให้บุคคลสามัญนี้เอง มีความรู้มีความเข้าใจในอริยสัจจ์ทั้ง ๔ เมื่อมีความรู้มีความเข้าใจแล้วนั้นแหละ จึงจะเป็นพระอริยเจ้า แต่ก่อนที่จะเป็นพระอริยเจ้าได้นั้น ก็ต้องทำความรู้ทำความเข้าใจในอริยสัจจ์ที่พระพุทธเจ้าท่านทรงสั่งสอนตั้งแต่กำหนดจดจำให้รู้ว่าพระพุทธเจ้าตรัสไว้ว่าอะไรเป็นทุกข์ ตรัสไว้ว่าอะไรเป็นเหตุเกิดเกิดทุกข์ ตรัสไว้ว่าอะไรเป็นความดับทุกข์ ตรัสไว้ว่าอะไรเป็นทางปฏิบัติให้ถึงความดับทุกข์ แล้วน้อมนำเข้ามาพิจารณาด้วยตนเอง ว่าที่พระพุทธเจ้าตรัสว่าทุกข์นั้น ก็คือ เกิด แก่ เจ็บ ตายเป็นทุกข์ ความโศก ความปริเทวะ ความไม่สบายกาย ความไม่สบายใจ ความคับแค้นใจ ความประจวบกับสิ่งที่ไม่เป็นที่รักความพลัดพรากจากสิ่งที่เป็นที่รัก ความปรารถนาไม่สมหวังกล่าวโดยย่อ ชันธ์เป็นที่ยึดถือ ทั้ง ๕ ประการนี้เป็นทุกข์ พิจารณาตามไปที่พระพุทธเจ้าทรงสั่งสอนทีละข้อก็จะเห็นว่า บรรดาทุกข์ทั้งปวงนี้ไม่มีที่ไหน ก็มีที่กาย และใจหรือนามรูป หรือชันธ์ห้าของทุกคนนี่เอง

ทุกคนมีชาติ คือความเกิดมีชะรา คือความแก่ มีมรณะ คือ ความตาย และมีโศกะปริเทวะ เป็นต้น มีความประจวบกับสิ่งไม่เป็นที่รัก ความพลัดพรากจากสิ่งที่เป็นที่รักและมีความปรารถนาไม่สมหวังอยู่ด้วยกัน และโดยย่อนั้น ก็มีชันธ์ ๕ เป็นที่ยึดถืออยู่ด้วยกัน ย่อออกมาก็คือนามรูป หรือกายใจนี้ เป็นที่ยึดถืออยู่ด้วยกันว่าเป็นตัวเรา เป็นของเรา เพราะฉะนั้น จึงมีทุกข์สัจจะความจริงคือ ทุกข์อยู่บริบูรณ์ในตนเอง เมื่อมาพิจารณาน้อมเข้ามาตามที่พระพุทธเจ้าทรงสั่งสอนให้เป็นธรรม เป็นโอปนายิกคือ น้อมเข้ามาในตน หรือน้อมตนเข้าไปหาธรรมดังนี้ ทุกข์สัจจะ สภาพที่จริงคือทุกข์ ก็จะปรากฏขึ้นแก่ใจนี้เองว่า นี่แหละคือตัวทุกข์ และก็พิจารณาต่อไปถึงเหตุเกิดทุกข์ ดูค้นหาในใจของตนเองที่บังเกิดขึ้นในอารมณ์ทั้งหลาย มี รูป เป็นต้น มีต้นหา คือ ความดิ้นรนทะยานอยากของใจ เป็นกามต้นหาบ้าง เป็นภวต้นหาบ้าง เป็นวิภวต้นหาบ้าง เมื่อเป็นดังนี้ ก็หัดกำหนดดูว่านี่แหละคือตัวสมุทัย เหตุให้เกิดทุกข์ และเมื่อเป็น

ดังนี้ จึงจะดับทุกข์ คือดับตัณหาได้ไม่เพิลิดเพลिनไปในตัณหา ไม่ติดอยู่ในตัณหา และในการที่จะเป็นดังนี้ก็ด้วยการปฏิบัติ เข้าทางมรรคมืองค์ ๘ ย่อลงเป็นศีล สมาธิ ปัญญา ดังกล่าวนี้เอง เมื่อศีล สมาธิ ปัญญา เจริญขึ้นโดยลำดับแล้ว ก็ได้ญาณคือความหยั่งรู้ในทุกข์ ในเหตุเกิดทุกข์ ในความดับทุกข์ ในทางปฏิบัติให้ถึงความดับทุกข์ ว่าล้วนมีอยู่ในจิตใจนี้เองว่า นี่คือทุกข์ นี่คือเหตุเกิดทุกข์ นี่คือความดับทุกข์ นี่คือทางปฏิบัติให้ถึงความดับทุกข์ เป็นอันว่าเป็นเหตุให้ได้พบบททั้ง ๔ ซึ่งพระพุทธเจ้าตรัสว่าเป็นบทอันประเสริฐ ดังที่ตรัสไว้ว่า *สัจจามัน จตุโร ปทา* บรรดาสี่จะทั้งหลาย บททั้ง ๔ คือ สัจจะทั้ง ๔ ที่เรียกว่า อริยสัจจ์นี้ประเสริฐสุดดังนี้

เมื่อเป็นดังนี้แล้วจึงจะได้ความหลุดพ้นเป็นความหลุดพ้นชั่วคราว หรือเป็นความหลุดพ้นถาวร ตามกำลังของการปฏิบัติ คือ จิตใจนี้เอง จักเป็นจิตใจที่ปลอดโปร่ง เป็นจิตใจที่เกษม เป็นจิตใจที่สวัสดี เป็นจิตใจที่ไม่ติดเป็นจิตใจที่ไม่ยึด จิตใจที่ไม่ติด นั่นก็คือ ไม่ติด ไม่เพิลิดเพลिनอยู่ในตัวตัณหา ความดิ้นรนทะยานอยากในอารมณ์อันเป็นที่ตั้งแห่งตัณหาทั้งหลาย ไม่ยึดคือวางได้ วางสิ่งที่รู้ คือวางอารมณ์ทั้งหลาย ทั้งที่ไม่น่าใคร ทั้งที่ไม่น่าใคร วางลงได้ ไม่ยึดถือ ไม่ติด จิตจึงจะมีความเกษมสวัสดี มีความปลอดโปร่ง จิตที่มีลักษณะดังนี้ ผู้ปฏิบัติธรรมย่อมจะได้พบอยู่ด้วยกัน อันเรียกเป็นศัพท์แสงว่า วิราคะ ที่แปลว่า ความสิ้นติด สิ้นยินดี ความสิ้นติดความสิ้นยินดีนั้น ก็ได้หมายความว่า สิ้นติด สิ้นยินดีในตัววัตถุเท่านั้น แต่สิ้นติด สิ้นยินดีในตัวตัณหาเอง คือในความดิ้นรนทะยานอยากด้วย แม้ไม่สิ้น แต่ว่าคลายลงไปได้ ก็ใช้ได้ หรือว่าดับได้ชั่วคราวชั่วคราว คือดับความติด ความยินดีในตัณหาเอง ในกิเลส กองราคะหรือ โลกะกิเลสกองโทสะกิเลสกองโมหะ และเมื่อเป็นดังนี้แล้วจิตจึงเป็นจิตที่ได้ชื่อว่า วิราคะ ตามภูมิตามขั้น เป็นจิตที่มีความเกษม มีความสวัสดี มีความปลอดโปร่ง และเมื่อเจริญขึ้นไปแล้วก็จะบรรลุถึงวิราคะ ที่เป็นขั้นยอด คือนิพพานในที่สุด ดังที่พระพุทธเจ้าตรัสไว้ว่า “*วิราโค เสฏฺโฐ ธมฺมานัน*” วิราคะประเสริฐสุดแห่งธรรมะทั้งหลายดังนี้

จิตใจที่ปลอดโปร่งเกษม ที่ไม่ติดในตัณหา ในกิเลสกองราคะ โทสะ โมหะ ดังนี้ ย่อมเป็นจิตที่จะให้บังเกิดปัญญาที่เป็นดวงตาเห็นธรรม และเห็นพระพุทธเจ้า ซึ่งเป็นผู้มีจักขุคือดวงตา ด้วยพระสัพพัญญุตญาณ ตรัสรู้ธรรมะทั้งหมดได้ดัง

พระพุทธภษิตที่ตรัสไว้ว่า “ผู้ใดเห็นธรรม ผู้นั้นเห็นเรา ผู้ใดเห็นเราผู้นั้นเห็นธรรม”
 ดังนี้ และเมื่อเป็นดังนี้แล้ว ก็จะเข้าถึงพระพุทธเจ้า พระธรรม พระสงฆ์ เป็นตัวสรณะ
 อันประเสริฐ เป็น พุทธิ สรณิ คจณามิ ธมฺมํ สรณิ คจณามิ สงฺฆํ สรณิ คจณามิ
 อย่างแท้จริง เมื่อเป็นดังนี้แล้ว ศีล สมาธิ ปัญญา วิมุตติ ทั้งหลาย ก็จะเดินเข้ามาสู่
 จิตใจพร้อมกัน การปฏิบัติดังนี้ก็ไม่ใช่ว่าจะต้องบรรลุถึงภูมิชั้นอย่างนี้ทีเดียว เป็นแต่
 เพียงว่าเมื่อใกล้เข้าไป ใกล้เข้าไป ก็ใช้ได้ จิตที่มีความเกษมสวัสดี มีความผ่อนคลาย
 จากความติด ความยึดถือในตัวกิเลสเอง และในตัววัตถุอันเป็นที่ตั้งของกิเลสเป็นจิตที่
 เดินเข้าใกล้พระรัตนตรัย คือ พระพุทธ พระธรรม พระสงฆ์ เข้าโดยลำดับ ท่านจะ
 อยู่ห่าง ๆ อยู่ตอนโน้นซึ่งเห็นไกลอยู่ลิบ ๆ และเมื่อจิตนี้มีความเกษม มีความสวัสดี
 ดังกล่าวนี ก็จะเป็นจิตที่เดินใกล้เข้าไปสู่พระพุทธเจ้า พระธรรม พระสงฆ์ ซึ่งเป็น
 พระรัตนตรัยอันเป็นวัตถุอันประเสริฐนี้โดยลำดับ เป็นจิตที่บริสุทธิ์แจ่มใส ได้เห็น
 พระพุทธเจ้าผู้มีจักขุ ผู้ประเสริฐกว่าบรรดาสัตว์ทั้งหลายในโลก ดังที่มีพระพุทธภษิต
 ตรัสไว้ว่า “ทิปทานญจ จกฺขุมา” บรรดาสัตว์สองเท้าทั้งหลายเป็นต้น ในโลก พระพุทธเจ้า
 ผู้มีจักขุประเสริฐสุด ด้วยประการฉะนี้

การปฏิบัติที่จะบรรลุถึงขั้นตอนมาโดยลำดับ ต้องเริ่มต้นด้วยการปฏิบัติเข้า
 ทาง เพราะฉะนั้น การปฏิบัติเข้าทางนั้น จึงมีความสำคัญจะทำให้การปฏิบัตินี้ ดำเนิน
 ไปสู่ขั้นตอนแห่งศีล แห่งสมาธิ แห่งปัญญา หรือแห่งโพธิปักขิยธรรม โดยลำดับ เป็นต้น
 ว่า เข้าทางแห่งสติปัญญาน ๔ สัมมัปปทาน ๔ อิทธิบาท ๔ อินทรีย์ ๕ พละ ๕
 โภชณงค์ ๗ มรรคมีองค์ ๘ โดยลำดับ ด้วยประการฉะนี้

ท่านเจ้าคุณพระญาณรักขิต ก็กล่าวได้ว่า ท่านได้อยู่ในวัดปทุมวนารามนี้
 ซึ่งเป็นวัดแห่งพระเถระผู้ปฏิบัติธรรมและได้มีพระอาจารย์ผู้ปฏิบัติธรรม ก็มาพักพาใน
 วัดปทุมวนาราม ตั้งแต่ในอดีตกาลเป็นต้นมา เพราะฉะนั้น วัดนี้จึงกล่าวได้ว่า เป็นวัด
 แห่งผู้ปฏิบัติธรรม เพราะฉะนั้น เมื่อมารักษาการปฏิบัติธรรมนี้ไว้ด้วยการที่มาปฏิบัติ
 ธรรมด้วยตนเอง และชักชวนผู้อื่นให้เข้าทาง คือปฏิบัติให้เข้าทางอริยมรรคมีองค์ ๘ นี้
 ย่อมจะเป็นการที่จะได้ช่วยสืบต่อพระพุทธศาสนา เป็นไปเพื่อประโยชน์ตนและประโยชน์
 ผู้อื่น

ท่านเจ้าคุณพระญาณรักขิต ก็กล่าวได้ว่าท่านได้ปฏิบัติตนเองและได้รักษา
ขนบธรรมเนียม ประเพณีแห่งพระเถระผู้เป็นเจ้าของอาวาสวัดนี้ และแห่งพระอาจารย์สาย
ปฏิบัติทั้งหลายที่ได้เดินทางมาอยู่ในวัดนี้แต่กาลก่อนมาให้เป็นไป เป็นแบบอย่างที่ควร
รักษาปฏิบัติสืบต่อไป

อรหํ สมมาสมพุทโธ อุตตมํ ธมฺมมชฺฌมคคา
มหาสงฆํ ปโพเธสี อิจฺเจตํ รตนตฺตยํ

พระอรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้า ได้ตรัสรู้ธรรมอันสูงสุดแล้ว ซึ่งยังสงฆ์หมู่ใหญ่
ให้ตรัสรู้ตามแล้ว นี่เป็นพระรัตนตรัยดังนี้

เอตสฺส อานุกาเวน กตฺตฺตฺตฺตฺตฺต จ เตชสา ด้วยอานุภาพแห่งพระรัตนตรัย
อดีตัญญเขต และด้วยเดชบุญกุศลที่ได้บำเพ็ญแล้ว ขอท่านเจ้าคุณพระญาณรักขิต
พร้อมด้วยศิษยานุศิษย์ผู้เคารพนับถือทั้งหลาย เจริญอายุ วรรณะ สุขะ พละ และ
เจริญในธรรมที่พระสัมมาสัมพุทธเจ้าได้ทรงประกาศไว้แล้ว ดำรงอยู่เป็นกำลังของ
พระพุทธศาสนา เป็นร่มโพธิ์ของคณะศิษยานุศิษย์ และผู้ที่เคารพนับถือทั้งหลายสืบไป
ตลอดกาลนาน

แสดงพระธรรมเทศนายุติลง เอิ๋ว ก็มีด้วยประการฉะนี้

อาหุเนยยกถา*

นโม ตสฺส ภควโต อรหโต สมฺมาสมฺพุทฺธสฺสฯ

เอส ภควโต สวากสงฺโฆ อาหุเนยฺโย

บัดนี้ จักแสดงพระธรรมเทศนา พรรณนาพระสังฆคุณบทหนึ่ง เพื่อแก้กมล
ปัญญาและสัมมาปฏิบัติแก่บุคคลผู้ปรารถนาธรรมปฏิบัติทั่วไป แท้จริง พระสังฆคุณ
ทุกบทย่อมแสดงสุปฏิบัติ คือข้อปฏิบัติดีของคนดีทั่ว ๆ ไป ไม่จำกัดเฉพาะพระสงฆ์
หรือเฉพาะพุทธศาสนิกชนเท่านั้น ใครก็ตามเมื่อปฏิบัติดี จริ่งใจทางพระสังฆคุณ
ย่อมได้ชื่อว่าเป็นคนดีจริงเหมือนกัน ในที่นี้ จักแสดงเฉพาะชื่อว่า อาหุเนยโย ดังบท
บาลีที่ยกไว้แปลว่า พระสงฆ์สาวกของพระผู้มีพระภาคเจ้านั้น อาหุเนยโย เป็นผู้ควร
มาบูชา หรือเป็นผู้ควรบูชาโดยเอื้อเฟื้อ จะอธิบายคำว่าบูชาก่อน เพื่อให้เกี่ยวโยงไปถึง
ความหมายคำว่า อาหุเนยโย โดยตรง

คำว่า บูชา ในที่นี้มาจากศัพท์ว่าอาหุณะ หมายถึงการให้การบำรุงด้วยความ
เลื่อมใสนับถือ ดังคำว่า พรหมณ์บูชาไฟ ก็หมายถึงบำเรอไฟด้วยการให้เชื้อ
แก่ไฟ บุคคลทั่วไปในโลกย่อมทำการบำรุงบำเรอวัตถุต่าง ๆ บ้าง บุคคลต่าง ๆ บ้าง
ตามที่เลื่อมใสนับถือ บางทีก็ทำด้วยความกลัวหรือปรารถนาผล บำรุงด้วยความเลื่อมใส

* ทรงแสดงขณะดำรงสมณศักดิ์ที่ พระธรรมวราภรณ์

นับถือ ก็เช่นบำรุงบุคคลผู้ประกอบด้วยสุปฏิบัติดังกล่าว ทั้งที่รู้ว่าย่าบุคคลเช่นนั้นไม่มี
 วัตถุประสงค์ที่จะพึงตอบแทน บำรุงด้วยความกลัว ก็เช่นบำเรอวัตถุที่เข้าใจว่ามีอำนาจ
 หรือบุคคลผู้มีอำนาจเพื่อให้วัตถุหรือบุคคลนั้น ๆ ยินดีโปรดปราน เพื่อจักได้ระงับโทษ
 ภัยต่าง ๆ บำรุงด้วยความปรารถนาผลก็เช่น บำรุงบำเรอวัตถุหรือบุคคลที่เห็นว่าจะ
 อำนวยผลอย่างใดอย่างหนึ่งให้ได้ตามที่ปรารถนา ถ้าบำรุงแก่วัตถุหรือสิ่งที่ปรากฏ
 ตลอดถึงที่ไม่ปรากฏ ก็มักเรียกว่าบูชาบ่าวง หรือบวงสรวง ถ้าทำสัญญาไว้ว่าจะบำรุง
 ในเมื่อได้ผลแล้ว ก็มักเรียกว่าบนบาน ถ้าบำรุงแก่บุคคลด้วยเจตนาและวิธีเช่นนี้
 ก็มักเรียกกันต่าง ๆ ตลอดจนเรียกว่า สิบบน เมื่อวัตถุหรือบุคคลเช่นนั้นมิอยู่ในที่ใด
 ก็มักจะพากันไปในที่นั้น นำสิ่งต่าง ๆ ไป เพื่อบวงบนกันต่าง ๆ จะยกขึ้นกล่าวเฉพาะ
 บุคคล

บุคคลผู้รับการมาบำรุงหรือสิ่งที่เขานำมาบำรุงนั้น แบ่งออกโดยย่อเป็น ๒ คือ
 ผู้ที่ไม่สมควร ๑ ผู้ที่สมควร คือเป็นอาหุเนยยกบุคคล ๑ ผู้ที่ไม่สมควรนั้น คือผู้ที่
 ปราศจากคุณที่ควรบำรุง เช่น ผู้ที่มีได้ประพฤติกการที่เป็นคุณเกื้อกูลให้เกิดประโยชน์
 สุข บางทีซ้ำประพฤติกการที่ชั่วร้าย เบียดเบียนตนและผู้อื่นให้เดือดร้อน เพราะเป็น
 ผู้มีความปรารถนาจัด และประพฤติกไปตามอำนาจความปรารถนา การนำไปบำรุง
 ผู้เช่นนั้น เป็นการให้กำลังแก่ผู้เช่นนั้นเพื่อได้ดำรงอยู่ประพฤติกชั่วร้าย ทั้งเป็นการ
 บำรุงที่ไม่มีการเพียงพอ เหมือนการให้เชื้อแก่ไฟ เพื่อบำเรอไฟ ให้เท่าไรก็คงไม่พอ
 เพราะไฟก็ยังมีกองโตขึ้น กินเชื้อมากและเร็วเข้า การนำสิ่งต่าง ๆ ไปบำรุงบุคคลผู้มี
 ความปรารถนาจัด ก็คงไม่อาจจะบำรุงให้เต็มความปรารถนาได้เช่นเดียวกัน ดังมี
 พระพุทธภาษิตกล่าวเตือนไว้ว่า *นตถิ ตณฺหาสมา นที* แม่น้ำเสมอด้วยต้นหาคือความ
 ปรารถนาจัดไม่มี ดังนี้

ฝ่ายบุคคลผู้นำไปบำรุง บางทีก็ทำไปด้วยความปรารถนาจัดเช่นเดียวกัน มิใช่
 ด้วยความเคารพบูชา บางทีแม้ทำในสิ่งที่มีความเคารพนับถืออยู่ ก็ทำในทำนองที่เสีย
 น้อยเพื่อให้ได้มาก เช่นทำนิตหนึ่ง แต่ปรารถนาผลมากมาย หรือไปทำสัญญาไว้ก่อน
 คือบนไว้ว่า เมื่อสำเร็จผลสมประสงค์แล้ว จะแก้บนอย่างนั้น ๆ ดังเช่นว่า จะแก้บน
 ด้วยทองเท่าลูกผัก ครั้นได้รับผลที่ต้องการแล้ว ก็นำลูกผักไปปิดทองแก้บน เพราะ

ถือว่า เมื่อปิดทองแล้ว ก็กลายเป็นทองเท่าลูกฟัก ถูกต้องตามสัญญา หรือไปบ่นว่า จะถวายละคร ๑ โรง แล้วก็นำละครยก (ตุ๊กตา) ไปตั้งแก๊บน ทำสิ่งที่เคารถอันพูดไม่ได้ นั้นให้เป็นเหมือนอย่างเด็กเล่นตุ๊กตา แต่ก็ถือว่าได้แก๊บนแล้ว เป็นที่พอใจโปรดปราน ส่วนในบุคคลผู้สมควรจะได้รับการบำรุง แต่เมื่อเห็นว่าจะให้ผลตอบแทนตามที่ปรารถนา ไม่ได้ก็มักละเลย ไม่เห็นเป็นความสมควรหรือจำเป็นจะต้องทำอะไร ผู้เช่นนี้จึงไม่อาจจะได้อาหุเนยยบุคคล ได้แต่บุคคลที่ตรงกันข้าม

ผู้ที่สมควรจะได้รับการนำไปบำรุงด้วยความเคารพบูชา อันเรียกว่า อาหุเนยยบุคคลนั้น คือบุคคลผู้มีคุณอันสมควรจะรับการมาบูชาด้วยวัตถุที่สมควรก็ตาม ด้วยการช่วยต่าง ๆ ก็ตาม บุคคลเช่นนี้มีเป็นต้นว่า มารดาบิดา เป็นอาหุเนยยะของ บุตรีธิดา แม้ผู้มีคุณอื่น ๆ ก็สงเคราะห์เข้าในข้อนี้ เพราะตั้งอยู่ในฐานะที่ผู้ได้รับคุณของท่านพึงนำสิ่งต่าง ๆ ไปบำรุงท่าน เป็นการบูชาคุณของท่านตามฐานะ ในฝ่าย พระศาสนา พระสัมมาสัมพุทธเจ้าและพระสงฆ์สาวก ชื่อว่าเป็นอาหุเนยยะ เพราะเป็นผู้มีคุณสมควรที่บุคคลจะพึงเข้ามาบำรุงเป็นการบูชาคุณ จะยกคุณที่ทำให้เป็น อาหุเนยยะขึ้นแสดงพอเป็นนิทสนะนัยต่อไปนี้ :-

๑. เป็นผู้ปฏิบัติเพื่อละกิเลสให้สิ้นไปได้แล้วหรือเป็นผู้ปฏิบัติเพื่อละกิเลส. ในฉกนิบาต ได้ตรัสยกกรรมหลายหมวดขึ้นแสดงซึ่งลักษณะของผู้ที่เป็นอาหุเนยยะ เช่น ธรรมหมวดหนึ่งว่า ผู้ที่มีขันติ คือ อุดทนต่อรูป เสียง กลิ่น รส โภฏฐัพพะ และ ธรรมคือเรื่องรูปเป็นต้นเหล่านั้น ชื่อว่าอาหุเนยยะ เหมือนอย่างม้าของพระเจ้าแผ่นดิน จะชื่อว่าเป็นม้าอาชาไนย ซึ่งควรเป็นราชพาหนะประจำพระองค์ ก็เพราะอุดทนต่อรูป เป็นต้นดังกล่าว และสมบูรณ์ด้วยรูปสมบัติ

๒. เป็นผู้ที่มีอิมมีพอ มีมักน้อยสันโดษ รู้ประมาณในการรับ ในการบริโภค ไม่ทำความละเลงในส่วนที่ดี ไม่ทำความเหยียดหยามในส่วนที่เลว ในชาดก มีเล่าเปรียบเทียบไว้ว่า เหมือนอย่างม้าอาชาไนยได้บริโภคน้ำคั้นผลไม้ที่แรกมีรสหวาน แต่ก็มีอาการสงบ ส่วนลาได้พลอยบริโภคน้ำทางที่มีรสอ่อนมากแล้ว แต่มีอาการคะนอง พระบรมศาสดาพร้อมทั้งพระสาวกได้ทรงประสบทุกข์ภัยในขณะที่ประทับจำพรรษาอยู่ในครั้งหนึ่ง ได้ประทับอยู่ด้วยอาการสงบตลอดไตรมาส เมื่อพระสาวกบางรูปทูลขอ

จะไปนำอาหารมาจากที่อื่น ก็ไม่โปรดอนุญาต คงทรงรับและโปรดให้รับแต่อาหารที่พึงได้ในที่นั้น แม้จะแร้นแค้นเพียงไรก็ตาม เมื่ออนาถบิณฑิกเศรษฐียากจนลงในคราวหนึ่ง นำภัตตาหารในคราวยากมาถวาย ตรัสให้เกิดความยินดีโดยความว่า อย่าคิดว่าวัตถุเศร้าหมอง คือ เป็นของเลวไม่ดี เพราะเมื่อเจตนาประณีต วัตถุก็ประณีต ดังนี้

๓. ไม่ก่อนนี้ทางอริยวินัย อธิบายทางพระวินัยว่า พิจารณาบริโภคนัยทั้ง ๔ ไม่บริโภคนัยด้วยตัณหา ปฏิบัติดังนี้ ชื่อว่าไม่บริโภคนัยเป็นนัย พิจารณาต่อไปก็เห็นความสืบต่อไปอีกว่า เมื่อได้บริโภคนัยที่เขานำมาบำรุงเป็นการบูชา ก็ปฏิบัติกรณียะคือการที่ควรทำให้บริบูรณ์ ดังพระพุทธภาษิตที่ตรัสสอนให้พิจารณาเนื่อง ๆ ว่า *กิจอื่นที่ควรทำยังมีอยู่อีก มิใช่เพียงเท่านั้น วันคืนล่วงไป ๆ บัดนี้เราทำอะไรอยู่* ดังนี้เป็นต้น นอกจากปฏิบัติกรณียะกิจอันเป็นประโยชน์เฉพาะตน ก็ปฏิบัติกรณียะกิจอันเป็นประโยชน์แก่ผู้อื่นตามสมควรเป็นต้นว่า แสดงธรรมอบรมสั่งสอนตามกาลให้เกิดความเห็นจริง ความสมาทานปฏิบัติ ความอาจหาญ และความรื่นเริงในธรรม ตามควรแก่บุคคลและบริษัท เมื่อนำสิ่งต่าง ๆ มาบำรุงเป็นการบูชา ก็ทำปฏิสันถารให้เหมาะสม และกล่าวอนุโมทนาด้วยธรรมิกถา ตามปฏิปทาของพระบรมศาสดา ตั้งจิตแผ่เมตตาเป็นต้น เป็นอัมปมัญญาคือไม่จำกัดประมาณในสัตว์

๔. ปฏิบัติในทางรักษาศรัทธาปสาทะ หรือเจริญศรัทธาปสาทะให้ยิ่งขึ้น เมื่อบุคคลผู้เข้ามาได้ศรัทธาปสาทะเป็นข้อแรก ก็ย่อมจะได้ศีลได้สุตะ คือการสดับธรรมตลอดจนได้ปัญญาเห็นธรรม เมื่อเป็นเช่นนี้ก็เชื่อว่าเป็นผู้ให้มากกว่าที่เขาบริจาค เพราะเป็นผู้ให้อริยทรัพย์ หรือเป็นเหตุให้เขาได้อริยทรัพย์ ดังเช่นพระสารีบุตรเถระ เมื่อยังเป็นปริพาชก ได้เห็นพระอัสสชิเถระเดินเที่ยวบิณฑบาต มีความเลื่อมใสอภัยปะปิริยาของท่าน จึงตามท่านไปจนถึงสำนัก และเข้าไปหาท่าน ได้ฟังธรรมของท่านที่แสดงแต่โดยย่อ จึงเกิดดวงตาเห็นธรรม พระพุทธสาวกหรือสมณพราหมณ์ผู้เป็นอาหุเนยยบุคคล ย่อมปฏิบัติให้เกิดประโยชน์แก่ผู้เข้ามาหา เป็นที่เจริญศรัทธาสัมมาปฏิบัติเหมือนเช่นนั้น แม้ผู้เข้ามาหาจะมีได้สำเร็จประโยชน์ถึงขั้นสูง เมื่อได้ทราบทางปฏิบัติเพื่อประโยชน์ปัจจุบันและภายหน้าอันเป็นฝ่ายโลกียประโยชน์ ก็อาจนำไปปฏิบัติให้เกิดประโยชน์ในทางคตโลกนั้นด้วยดี

พระบรมศาสดา เมื่อเสด็จประกาศพระพุทธศาสนาก็ปรากฏกิตติศัพท์ขจรไป
ดังที่แสดงไว้ในพระสูตรหลายพระสูตร เป็นต้นว่า พระองค์ทรงมีพระชาติอันดี ทรงละ
หมู่พระญาติ และเงินทองเป็นอันมากเสด็จออกทรงผนวช ทั้งที่ทรงกำลังมีพระวัยเจริญ
ทั้งที่พระชนกชนนีทรงกรรแสง พระองค์ทรงมีพระรูปและฉวีวรรณน่าเลื่อมใส ทรง
ประกอบด้วยศีลอันประเสริฐ ทรงมีพระวาจาไพเราะ ทรงเป็นอาจารย์ของคนเป็นอันมาก
ทรงปราศจากกามราคะกิเลสจวบถึ ตรัสแสดงกรรมเพื่อให้บุคคลไม่ทำบาป เสด็จออก
ผนวชจากสกุลสูงสกุลมั่งคั่ง หมู่ชนจากรัฐชนบทต่าง ๆ พากันมาเฝ้าทูลถามปัญหา
ทรงเป็นสรณะของเทพตามนุษย์เป็นอันมาก ทรงเป็นพระอรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้า
ทรงประกอบด้วยมหาปรีติลักษณะ ตรัสทักทายผู้มาเฝ้าผูกไมตรี มีพระพักตร์ขึ้นบาน
ไม่สยิว มีปกติตรัสปราศรัยก่อน เป็นที่นับถือบูชาของบริษัททั้ง ๔ เมื่อเสด็จอยู่ ณ
ที่ใด หมู่อมนุษย์ย่อมไม่เบียดเบียนหมู่มนุษย์ ณ ที่นั้น ทรงเป็นยอดคณาจารย์
มีพระยศปรากฏและอิสรชนทั้งหลาย มีกษัตริย์เป็นต้น ย่อมจะพากันไปเฝ้าถึงพระองค์
เป็นสรณะ และพากันเคารพนับถือบูชา ฉะนั้น พระองค์จึงเป็นผู้ควรที่บุคคลจะพึง
มาเฝ้า มิใช่ให้พระองค์เป็นฝ่ายเสด็จไปหาตน กิตติศัพท์ดังกล่าวนี้ ย่อมแสดงความที่
พระบรมศาสดาทรงเป็นอาหุเนยบุคคล เพราะทรงเป็นผู้มีพระคุณควรที่ใคร ๆ พึง
เข้ามาบูชาทั้งด้วยอามิสบูชา ทั้งด้วยปฏิบัติบูชา แม้ด้วยมอภกายวาจาใจพร้อมทั้งชีวิต
อุทิศถึงเป็นสรณะอันสูงสุดโดยแท้ แม้พระสงฆ์สาวกของพระผู้มีพระภาคเจ้า ย่อมเป็น
อาหุเนยยะ มีอรรถาธิบายดังแสดงมาด้วยประการฉะนี้

อาไลโก อุทปาติ แสงสว่างเกิดขึ้นแล้ว

การนับถือพระพุทธศาสนา*

นโม ตสฺส ภควโต อรหโต สมฺมาสมฺพุทฺธสฺส

(๓ จบ)

ท่านสหธรรมิกและท่านสาธุชนทั้งหลาย

วันนี้ พุทธสมาคมแห่งประเทศไทย ได้จัดให้มีการแสดงปาฐกถาธรรมซึ่งเป็นไปตามเคย และได้อาราธนาให้อาตมาามาแสดง การแสดงธรรมในที่นี้นั้น เป็นที่น่าหนักใจอยู่ เพราะท่านผู้ฟังทั้งหลายเป็นผู้ที่เคยสดับฟังท่านที่เคยแสดงมาแล้วทุกชั้นทุกจำพวก ทั้งคฤหัสถ์ ทั้งบรรพชิต ท่านที่คงแก่รงานและคงแก่เรียนมาแล้วก็มีเป็นจำนวนมาก แต่เพราะได้มองดูอีกทางหนึ่งว่า ท่านที่มีความรู้ย่อมสามารถวินิจฉัยสิ่งที่ฟังว่าผิดหรือถูก บริบูรณ์หรือบกพร่องอย่างไรได้ ฉะนั้น ถึงแม้ว่าการแสดงจะมีบกพร่องไปบ้าง ก็น่าจะได้รับ การวินิจฉัยอย่างถูกต้อง และคงจะไม่ถือเอาข้อที่บกพร่องนั้นไปเป็นข้อยึดถือประพฤติปฏิบัติ จึงได้เกิดความเบาใจและรับมาแสดงในหัวข้อที่ได้เลือกว่า “การนับถือพระพุทธศาสนา”

* ทรงแสดงขณะดำรงสมณศักดิ์ที่ พระโศภนคณาภรณ์ ณ พุทธสมาคมแห่งประเทศไทย
วันเสาร์ที่ ๑๗ มีนาคม พ.ศ. ๒๔๙๔

เรื่องนี้ดูเป็นเรื่องสามัญ เพราะเราทั้งหลายซึ่งเข้าใจตนเองว่าเป็นพุทธศาสนิก “ผู้นับถือพระพุทธศาสนา” ย่อมเป็นผู้ที่เกี่ยวข้องอยู่กับเรื่องนี้ทั่วกัน แต่ว่าเรื่องที่เป็นสามัญเช่นนี้ ก็น่าจะได้หยิบยกขึ้นมาพูดและพิจารณากันบ้าง เพราะถ้าจะตั้งคำถามว่า การนับถือพระพุทธศาสนาของเราในบัดนี้ได้เป็นไปถูกผิดอย่างไร ? และควรจะแก้ไขอย่างไร ? เมื่อถูกถามปัญหาเข้าเช่นนี้ก็น่าจะต้องคิด หรือถ้าจะถูกถามว่าท่านเป็นพุทธศาสนิกคือผู้นับถือพระพุทธศาสนาใช่หรือไม่ ? ผู้ที่นับถือพระพุทธศาสนาจะต้องตอบว่าใช่ ถ้าจะถูกถามต่อไปอีกว่า ท่านนับถือพระพุทธศาสนาตั้งแต่เมื่อไร ? ท่านเข้ามานับถือด้วยอาการอย่างไร ? เมื่อท่านเข้ามานับถือแล้วท่านอยู่เฉย ๆ หรือว่าท่านปฏิบัติพระพุทธศาสนาอย่างไรบ้าง ? เมื่อถูกถามเช่นนี้เข้าอีก ก็น่าจะคิดเช่นเดียวกัน เพราะฉะนั้น จึงได้เลือกเรื่องนี้ขึ้นแสดง

ก่อนอื่นจะขอจำกัดความว่า “การนับถือพระพุทธศาสนา” ก่อน การนับถือพระพุทธศาสนา กล่าวกว้าง ๆ ก็ได้แก่ “การยอมรับนับถือพระพุทธเจ้าว่าเป็นพระศาสดาของตน และยอมรับปฏิบัติธรรมที่เป็นคำสอนของพระพุทธเจ้า” การนับถือพระพุทธศาสนา ดังกล่าวมานี้ ก็ย่อมเนื่องไปด้วย “การเคารพบูชาทะนุบำรุงวัตถุที่เนื่องกับพระพุทธศาสนา เช่น ปูชนียสถาน วัตถุอาราม ตลอดจนการทะนุบำรุงผู้ประพฤติธรรมในพระพุทธศาสนาให้เป็นผู้สามารถปฏิบัติศาสนธรรมได้สะดวก ไม่ขัดข้อง” นี้เป็นคำกำหนดความหรือจำกัดความ คำว่า “การนับถือพระพุทธศาสนา” โดยย่อ

ที่จริงตามที่ว่ามานี้ถ้าจะเพ่งดูว่าเราใช้คำว่า “การนับถือพระพุทธศาสนา” นั้น เป็นการเหมาะแล้วหรือยัง ก็ความรู้สึกว่ายังไม่เหมาะนัก แต่ว่าอาศัยที่คำนี้เป็นคำที่ใช้กันดาษดื่นเป็นที่เข้าใจกัน ฉะนั้น ก็ไม่ควรจะต้องเปลี่ยนแปลงคำอื่น ใช้คำนี้และให้ความหมายให้ถูกต้องกับความประสงค์ดีกว่า การนับถือพระพุทธศาสนาตามที่กำหนดความหมายมานั้น จะเข้าใจแจ่มแจ้งได้ด้วยการที่พิจารณาประวัติของผู้นับถือพระพุทธศาสนาแต่เดิมว่าได้เป็นมาอย่างไร เพราะว่าผู้นับถือพระพุทธศาสนาตัวเอง มีส่วนทำให้พระพุทธศาสนาปรากฏขึ้น ตั้งอยู่ได้เป็นไปได้ในโลก แต่ก็ต้องอาศัยพระพุทธเจ้าได้ตรัสรู้ธรรม แล้วทรงแสดงธรรมสั่งสอน เพราะพระพุทธเจ้าเมื่อได้ตรัสรู้แล้ว ถ้าไม่ทรงแสดงธรรม ทรงอยู่เฉย ๆ ก็คงเป็นพระปัจเจกพุทธะ คือพระผู้รู้เฉพาะพระองค์เท่านั้น แต่ว่าทรงแสดงธรรมสั่งสอนและมีผู้ฟังคำสั่งสอนของพระองค์ และรู้ถึงธรรมะ

ที่พระองค์ทรงสั่งสอนได้ ฉะนั้นจึง “ปรากฏพระพุทธศาสนาขึ้นในโลกตั้งแต่เมื่อพระพุทธเจ้าทรงแสดงธรรมครั้งแรก และเมื่อตั้งแต่มีผู้ฟังที่รู้ถึงธรรมคนแรก”

เมื่อกกล่าวมาเช่นนี้แล้ว ก็น่าจะระลึกถึงเรื่องพระพุทธเจ้าทรงแสดงปฐมเทศนาแก่พระเบญจวัคคีย์ พระโกณฑัญญะได้รู้ธรรมที่พระองค์ทรงแสดงก่อน พระพุทธเจ้าจึงทรงเปล่งอุทานว่า “โกณฑัญญะได้รู้แล้วหนอ โกณฑัญญะได้รู้แล้วหนอ” พระโกณฑัญญะซึ่งเป็นผู้รู้ธรรมนี้เอง เป็นพุทธศาสนิกคนแรกด้วยการที่รู้ธรรมของพระพุทธเจ้า และต่อมาพระพุทธเจ้าก็ทรงแสดงธรรมสอนพระเบญจวัคคีย์รูปอื่นจนได้รู้ธรรมตาม ๆ กันขึ้นไป และทรงแสดงธรรมแก่ผู้อื่นอีก ผู้ที่ฟังคำสั่งสอนของพระพุทธเจ้ารู้ธรรมที่พระองค์ทรงสั่งสอนและมีศรัทธาเลื่อมใส ก็แสดงตนขอบรรพชาอุปสมบทถือเพศเป็นภิกษุในพระพุทธศาสนาขึ้น ที่มีศรัทธาปสาทะคือมีความเชื่อความเลื่อมใสต่างจากนั้น ก็แสดงตนถึงพระพุทธเจ้าพร้อมทั้งพระธรรมและพระสงฆ์ว่าเป็นสรณะคือที่พึ่งของตน และขอให้พระพุทธเจ้าจำตนไว้ว่าเป็นอุบาสกหรือเป็นอุบาสิกา ที่แปลกันว่าผู้นั่งใกล้พระรัตนตรัย

เพราะฉะนั้น เมื่อกกล่าวโดยสรุปแล้ว การนับถือพระพุทธศาสนาในตอนต้นเมื่อกกล่าวถึงทางจิต ก็คือการที่รู้ธรรมของพระพุทธเจ้า ที่ยังไม่สามารถจะรู้ทั่วถึงธรรมได้ ก็มีศรัทธามีปสาทะในพระพุทธศาสนา นี้เป็นส่วนภายใน ส่วนทางกายก็คือการประกาศตนเป็นภิกษุด้วยการขอบรรพชาอุปสมบทในพระพุทธศาสนา ต่อมาก็มีภิกษุณีและสามเณรีขึ้นตามเรื่อง หรือที่ไม่ถึงอย่างนั้น ก็ประกาศตนถึงพระพุทธเจ้าพระธรรม พระสงฆ์ ว่าเป็นสรณะและแสดงตนเป็นอุบาสกหรืออุบาสิกา นี่เป็นการนับถือพระพุทธศาสนาตั้งแต่ต้นเดิม

พึงเข้าใจว่าผู้นับถือพระพุทธศาสนาคือผู้รู้ถึงธรรมที่พระพุทธเจ้าทรงแสดงนี้เอง คือพระสงฆ์ที่เรียกกันเต็มที่ว่า “สาวกสงฆ์” คือหมู่ของผู้ฟังของผู้มีพระภาค เพราะฉะนั้น ที่ชื่อว่า ผู้นับถือพระพุทธศาสนาโดยตรงก็คือว่าผู้เป็นพระสงฆ์นั่นเอง หรือว่าถ้าไม่ถึงอย่างนั้น ก็เป็นผู้ที่นับเนื่องอยู่ในพระสงฆ์ ผู้นับถือพระพุทธศาสนาเมื่อกกล่าวโดยหลักกรรมแท้จริงแล้ว ก็ชื่อว่าเป็นผู้ที่นับถือเนื่องอยู่ในพระสังฆรัตนะผู้หนึ่ง ๆ ด้วยกันทั้งนั้น ทั้งคฤหัสถ์ ทั้งบรรพชิต

แต่ว่าต่อมาเมื่อพระพุทธศาสนาได้แพร่หลายออกไป การนับถือพระพุทธศาสนาได้แพร่ไปจากเดิม กล่าวคือได้กลายเป็นการนับถือประจำตระกูล ประจำหมู่ ประจำชาติ จนถึงกับเมื่อเกิดมาในชาติ ในหมู่หรือตระกูลที่นับถือก็นับถือด้วย เมื่อเป็นเช่นนี้ จึงมักจะถูกเกณฑ์ให้นับถือตั้งแต่เกิด ทั้งที่ยังไม่รู้ว่าพระพุทธศาสนาคืออะไร เมื่อโตขึ้นก็สำคัญตนว่าเป็นผู้นับถือพระพุทธศาสนาทีเดียว บางทีทั้งที่ไม่รู้ว่าพระพุทธศาสนา คืออะไร พระพุทธเจ้าคืออะไร พระธรรมคืออะไร พระสงฆ์คืออะไร บางทีไม่ได้ปฏิบัติธรรมในพระพุทธศาสนา ข้าประพฤติบาปธรรมก็มี แต่ก็สำคัญตนว่านับถือพระพุทธศาสนา นี่เป็นการนับถือที่ได้แปรมา เพราะเหตุนี้ถ้าจะถามผู้ที่นับถือพระพุทธศาสนา อย่างนี้ ถามผู้ที่ตั้งอยู่ในศีลในธรรม ก็จะมีข้าพเจ้านับถือพระพุทธศาสนา ถามผู้ที่เป็นผู้ร้ายฆ่าคนหรือเป็นโจรปล้นทรัพย์ชาวบ้าน เขาก็ว่าข้าพเจ้านับถือพระพุทธศาสนา เช่นเดียวกัน เพราะฉะนั้น เป็นอันว่านับถือพระพุทธศาสนาด้วยกันทั้งนั้น ทั้งคนที่ดี ทั้งคนที่ไม่ดี ทั้งคนที่สนใจปฏิบัติธรรมในพระพุทธศาสนา ทั้งคนที่ไม่สนใจปฏิบัติธรรมในพระพุทธศาสนา

เพราะฉะนั้น ถ้าเราไม่หยาบยกการนับถือพระพุทธศาสนาของเราขึ้นมา พิจารณาดูว่า บัดนี้เรานับถือพระพุทธศาสนากันอย่างไร และนับถือกันไปอย่างไรที่ฆ่า เขากันนับถือ ลักทรัพย์เขากันนับถือ ตีฆ่าหมาเยาเอาเรื่องเอาราวอะไรไม่ได้ก็นับถือ ก็จะไปกันใหญ่ เพราะฉะนั้น จึงควรจะหยาบยกขึ้นดูให้รู้ว่าเราจะนับถืออย่างไร ควรจะแก้ไขอย่างไร

จริงอยู่ แม้การนับถือพระพุทธศาสนาที่แปรมาดังกล่าวนี้ จะไม่สำเร็จประโยชน์ เหมือนอย่างตอนต้นก็จริง แต่ก็ยังดี เพราะถึงอย่างไร ก็ชื่อนับถือในทางวัตถุ ถึงแม้จะไม่นับถือในทางที่เข้าถึงธรรม กล่าวคือก็ยังมีความเคารพบูชาสถานและวัตถุ ที่ควรเคารพในพระพุทธศาสนาอยู่ ข้อนี้ก็เปรียบเหมือนอย่างว่า ได้ผลไม่มีรสไว้เช่น มีอ้อยหรือมีมัจจุต แม้จะยังไม่บริโภคน้ำผลไม้เหล่านั้น ก็ชื่อว่าได้ผลไม้มันมีรสหวานไว้แล้ว บริโภคเมื่อไรก็ย่อมจะได้อรสเมื่อนั้น ข้อนี้ก็เช่นเดียวกัน แม้การนับถือของเราจะเป็นอย่างไรก็ตาม ก็ชื่อว่าได้นับถือในวัตถุที่ถูกต้องอยู่แล้ว เมื่อได้พิจารณาถึงวัตถุประสงค์ และพยายามที่จะศึกษาให้รู้จักพระพุทธศาสนา และปฏิบัติพระพุทธศาสนาก็ย่อม

สามารถจะได้รับประโยชน์แห่งการนับถือนั้นได้ อย่างน้อยก็ย่อมจะทำให้มีความประพฤติปฏิบัติดีขึ้น

แต่พึงเข้าใจว่าการนับถือพระพุทธศาสนานั้น จำเป็นที่จะต้องมีการรับปฏิบัติธรรมของพระพุทธเจ้าตามสามารถ อย่างน้อยก็ต้องมีศีล ๕ จะสามารถทำตัวของเราให้เป็นผู้นับถือพระพุทธศาสนาโดยถูกต้อง ต้องอาศัยหลักซึ่งจะนำมากล่าวในที่นี้ ๓ ประการคือ

๑. การฟังหรือการเรียนให้รู้จักพระพุทธศาสนา
๒. การปฏิบัติพระพุทธศาสนา
๓. ความรู้ความเห็นธรรม

ในข้อแรกนั้น คือการฟังหรือการเรียนให้รู้จักพระพุทธศาสนา ข้อนี้เป็นข้อสำคัญในเบื้องต้น แม้พระสงฆ์เองท่านก็แสดงว่า ภควโต สวากสงโฆ หมู่แห่งผู้ฟังของพระผู้มีพระภาค แปลว่า ท่านต้องเป็นผู้ที่สดับฟังถึงจะรู้ได้ เพราะฉะนั้น ในการที่จะทำตนให้เข้าถึงศาสนาในเบื้องต้น จึงจำเป็นที่จะต้องสดับฟังหรือต้องเรียนให้รู้จักพระพุทธศาสนา ว่าพระพุทธศาสนาสอนอย่างไร แม้โดยย่อพอเป็นทางปฏิบัติของตน

พระพุทธศาสนานั้นเมื่อกล่าวโดยย่อแล้ว ย่อมสอนให้ละความชั่ว ให้ประพฤติความดี และให้ชำระจิตใจของตนให้บริสุทธิ์ผุดผ่อง ตามที่ทรงแสดงไว้ในโอวาทปาติโมกข์ และยังมีหลักที่เราผู้นับถือพระพุทธศาสนาควรที่จะฟังจะศึกษาให้รู้ไว้อีก คือหลักในเรื่องกรรม หลักในเรื่องอริยสัจจ์ เหล่านี้เป็นข้อใหญ่ใจความซึ่งเป็นองค์ประกอบแห่งพระพุทธศาสนา

ก็แหละ พระพุทธศาสนาตามที่กล่าวมานี้ ก็ต้องอาศัยภาษาคือคำพูด จะเป็นภาษาบาลีก็ตาม จะแปลมาเป็นภาษาไทยก็ตาม และเราฟัง ก็ฟังภาษา ภาษาที่พระพุทธเจ้าทรงแสดง เรียกตรง ๆ เป็นกลาง ๆ ว่า “ภาษาธรรม” เป็นข้อที่เราควรจะต้องทำความเข้าใจภาษาธรรมที่พระพุทธเจ้าทรงแสดงนั้น ท่านกล่าวว่าเป็นปริบูรณ์บริสุทธิ์ด้วยพยัญชนะคือถ้อยคำ ด้วยอรรถคือเนื้อความ ไม่จำเป็นจะต้องตัดต้องเพิ่มต้องชำระแก้ไข ทั้งอรรถทั้งพยัญชนะลงกันสมกัน ถ้อยคำที่ทรงแสดงอย่างไร เนื้อความ

ก็ต้องอย่างนั้น ไม่สับสน ไม่เหมือนอย่างคำพูดที่พูดกัน เป็นคำปากตลาด ยกตัวอย่าง เช่นพูดกันว่า “ทานข้าว” ถ้อยคำใช้ว่า ทานข้าว แต่หมายความว่า “กินข้าว” ที่นี้ถ้าจะแปลถ้อยคำออกไปว่า “ทาน” แปลว่า “ให้” เพราะฉะนั้น “ทานข้าว” ก็ต้องแปลว่า “ให้ข้าว” ไม่ใช่แปลว่ากินข้าว พูดว่า “ให้ข้าว” แต่หมายความว่า “กินข้าว” ภาษาที่พูดกันเป็นรูปนี้เป็นส่วนมาก แต่ภาษาธรรมของพระพุทธเจ้าไม่ใช่เป็นอย่างนี้ เมื่อท่านพูดว่า “ให้ข้าว” ก็ต้องเป็น “ให้ข้าว” เมื่อท่านพูดว่า “กินข้าว” ก็ต้องเป็น “กินข้าว” ยังมีอีกหลายคำที่เก็บจากภาษาธรรมไปพูด แต่ก็พูดกันผิด ๆ เช่น ถ้าโกธรูปพูดว่า “โมโห” ความจริง โมโห แปลว่า “หลง” ไม่ใช่โกธธ ถ้าฤษยาพูดว่า “อิจฉา” อิจฉา แปลว่า ความปรารถนา หรือความอยาก แต่ไปหมายความว่า “ฤษยา” ที่นี้ถ้อยคำจึงเป็นอย่างหนึ่ง อรรถเป็นอีกอย่างหนึ่ง แต่ภาษาธรรมของพระพุทธเจ้าไม่ใช่เป็นอย่างนั้น ถ้อยคำก็ต้องอย่างเดียวกับอรรถคือเนื้อความที่ทรงมุ่ง เพราะฉะนั้น แม้พระพุทธศาสนา จะได้ล่วงมาเป็นเวลาหลายพันปีแล้ว เราจึงสามารถอาศัยพยัญชนะคือถ้อยคำที่ทรงแสดงนั้นสืบหาความหมายของธรรมได้ เพราะภาษากับความหมายไม่สลับปรับกัน ไม่เหมือนกับภาษาที่พูดกันอยู่เป็นพื้น

อนึ่ง จึงต้องศึกษาให้รู้จักนิทานของธรรมที่ทรงแสดง นิทานนั้นเรามักเข้าใจกันว่าเรื่องราวต่าง ๆ ที่เล่าอ่ากันมาประปรายอะไรต่าง ๆ แต่ในที่นี้หมายความว่า เรื่องที่เป็นมูลเค้าให้ทรงแสดง พระพุทธเจ้าจะทรงแสดงธรรมก็ต้องมีนิทาน คือเรื่องที่เป็นมูลเค้าให้ทรงแสดง ไม่ใช่ทรงแสดงเปล่า ๆ เฉย ๆ ยกตัวอย่างดังจะทรงแสดงคาถาหนึ่งก็ทรงจะพิจารณาดูเรื่องที่เป็นมูลเค้าว่าเป็นอย่างไร ควรจะแสดงธรรมอย่างไร เช่นที่ท่านเล่าว่าพระจักขุบาลเถระได้ประพฤติกามเพียรอย่างหนักจนถึงกับจักขุบอดทั้งสองข้างจึงได้สำเร็จเป็นพระอรหันต์ เมื่อได้สำเร็จแล้วท่านได้เดินจงกรมในคืนวันที่มีฝนตก ได้เหยียบตัวแมลงเม่าตายไปเป็นอันมาก เพราะท่านจักขุบอดมองไม่เห็น ฝ่ายพวกภิกษุเห็นเข้าเช่นนั้นไม่ทราบที่ท่านเป็นพระอรหันต์ ก็กล่าวหาว่าในเวลาที่ยังดีไม่ทำความเพียร พอตายเสียแล้ว มาปรารถนาคามเพียร ฆ่าสัตว์ให้ตายไปเป็นอันมาก พระพุทธเจ้าก็ทรงพยากรณ์ว่าท่านเป็นพระอรหันต์ ไม่มีเจตนาที่จะฆ่าสัตว์ จึงได้ตรัสพระคาถาหนึ่งสอนภิกษุทั้งหลายว่า “ธรรมทั้งหลายมีใจเป็นหัวหน้า มีใจ

ประเสริฐ สำเร็จด้วยใจ ถ้าบุคคลมีใจถูกโทษประทุษร้ายแล้ว จะพูดก็ตาม จะทำก็ตาม ความทุกข์ย่อมติดตามผู้นั้น เพราะทุจริตนั้น เหมือนอย่างล้อเกวียนที่ติดตามรอยเท้าของโคที่ลากเกวียนไปฉะนั้น” นี้พระพุทธเจ้าทรงแสดงคาถานี้ก็เพราะมีนิทานคือมีเรื่องที่เป็นเหตุแล้ว ก็ทรงแสดงธรรมให้เหมาะกับนิทานคือเรื่องที่เป็นเหตุ นั้น ๆ และในธรรมที่ทรงแสดงนั่นเอง ก็มีเหตุมีผลอยู่ในตัวว่าอะไรเป็นเหตุ อะไรเป็นผล ซึ่งส่งถึงกัน เพราะฉะนั้น การที่เรารู้นิทานคือมูลเหตุที่พระพุทธเจ้าทรงแสดงธรรม จึงเป็นข้อที่สำคัญมาก ที่จะทำให้สามารถปฏิบัติพระพุทธศาสนาได้โดยถูกต้องและได้รับผล

การที่มีผู้บ่นว่านับถือพระพุทธศาสนา แต่ไม่ได้รับผลตามที่ต้องการ เช่น รักษาศีลหรือให้ทานก็ยิ่งจะจน ยิ่งจะลำบาก ไม่เหมือนกับผู้ที่ประพฤติในทางที่แสวงหาทรัพย์ ทั้งโดยตรงทั้งโดยอ้อม เขาไม่มีศีล เขาไม่มีธรรมอะไร แต่เขาก็ยังมีศรีสุข อะไรเหล่านี้ เป็นต้น หรือพระพุทธศาสนาเป็นเหตุให้เกิดความเสื่อมโทรมอย่างนั้นอย่างนี้ นี้ก็เพราะไม่ได้ศึกษาให้รู้นิทาน คือมูลเหตุที่พระพุทธเจ้าทรงแสดงธรรมไว้ แม้โดยตรง จะทรงมุ่งวิมุตติคือความหลุดพ้นหรือความสละโลก แต่ว่าผู้ที่ยังไม่สามารถจะสละเช่นนั้นได้ ก็ทรงแสดงให้ประกอบด้วยธรรมที่จะนำไปให้สำเร็จประโยชน์ปัจจุบันบ้าง ให้สำเร็จประโยชน์ภายหน้าบ้างเป็นชั้น ๆ ขึ้นไป และธรรมบางประการก็ทรงแสดงแก่ภิกษุซึ่งได้สละความกังวลในฆราวาสวิสัยแล้ว บางประการก็ทรงแสดงแก่ฆราวาส เพราะฉะนั้น จะทรงปฏิบัติธรรมก็ต้องรู้นิทานคือมูลเหตุที่ให้ทรงแสดงนั้นว่า ทรงมุ่งแสดงแก่คนชั้นไหนทรงปรารถนาเหตุอย่างไร จึงจะสามารถเลือกปฏิบัติธรรมนั้นให้ได้รับผลดี

ได้ลองสมมติดูว่าถ้าจะทรงแสดงธรรมแก่เรา จะทรงแสดงธรรมอะไร ที่นี้สมมติว่าเรากำลังอยู่ในวัยที่จะเล่าเรียนศึกษา กำลังอยู่ในวัยที่ต้องการประกอบ การงาน มุ่งความก้าวหน้าในการอาชีพ มุ่งเกียรติ มุ่งชื่อเสียง มุ่งยศ สมมติอย่างนั้นนี้ตัวเราเองเป็นนิทาน คราวนี้จะทรงแสดงธรรมอะไรสอน ถ้าเป็นเช่นนี้ก็จะทรงแสดงให้ประกอบด้วยประโยชน์ปัจจุบัน คือให้ถึงพร้อมด้วยความหมั่นแสวงหาทรัพย์เป็นต้น และจะต้องทรงทรงแสดงให้ถึงพร้อมด้วยประโยชน์ภายหน้าที่จะให้มีความสุขสืบไปตลอดถึงภายหน้า ไม่ใช่ในปัจจุบันเท่านั้น และให้เผื่อแผ่ความสุขนั้นแก่ผู้อื่นต่อไป

อีกด้วย กล่าวคือให้ถึงพร้อมด้วยศรัทธาความเชื่อในสิ่งที่ควรเชื่อ ให้ถึงพร้อมด้วยศีล คือความประพฤติดีตั้งนี้เป็นต้น

ที่นี้สมมติว่าเรากำลังประสบความทุกข์ เช่นว่าต้องเสียทรัพย์หรือเสียบุคคล ที่เป็นที่รักไป จะทรงสอนอย่างไร เมื่อเหตุเป็นเช่นนี้ ก็จะทรงสอนให้ปรารภถึงคติธรรมดากว่า เราจะต้องพลัดพรากจากความรักของชอบใจทั้งสิ้น และใช้การอธิบายเพื่อโน้มน้าวไปให้เห็นคติธรรม เพราะฉะนั้น ถ้าถือเอาตัวเราเองเป็นนิทานคือว่าถือเอาเรื่องที่เราเป็น ๆ อยู่ ประสบอยู่เป็นมูลค้ำและคิดว่าถ้าพระพุทธเจ้าได้ทรงสอนเราจะทรงสอนอย่างไร แล้วเลือกเอาคำสอนมาปฏิบัติให้เหมาะแก่นิทาน คือว่าเรื่องของเราแต่ละคน แล้ว เราจะได้รับประโยชน์จากธรรมของพระพุทธเจ้า ไม่มีการเสียประโยชน์เลย การที่เราไม่ได้รับประโยชน์นั้น เพราะเราไปเอาธรรมที่ทรงแสดงเพราะเรื่องของคนอื่น ซึ่งไม่เหมาะกับเรื่องของเรามาปฏิบัติ นี่เป็นเพราะเหตุนี้

ในการปฏิบัติวิปัสสนาธุระ ก็ต้องให้เหมาะแก่นิทานของแต่ละคนเช่นเดียวกัน ดังจะเล่าเรื่องพระจุลบันถกแขกกลวงไว้อีกเรื่องหนึ่ง

พระมหากษัตริย์ผู้ให้พระจุลบันถกเรียนคาถาบทหนึ่งถึง ๔ เดือน ก็ไม่อาจเรียนได้ เพราะที่บ้นัก จึงขับไล่ให้ไปเสีย พระจุลบันถกคิดจะสึกเดินออกไปในเวลาเช้าตรู่ พระศาสดาทรงพบเข้าตรัสถามก็กราบทูลให้ทรงทราบ พระศาสดาตรัสปลอบโยนทรงลูบศีรษะด้วยฝ่าพระหัตถ์ ทรงนำไปพระคันธกุฎีที่ประทับ ทรงสั่งให้นั่งหันหน้าไปทางทิศตะวันออกประทานผ้าสะอาดให้ลูบ พลังบริกรรมว่า รโฆหรณฺ รโฆหรณฺ “เท่าโคล” “เท่าโคล” พระจุลบันถกมองดวงอาทิตย์ลูบผ้าบ่อย ๆ ผ้าที่เบื่อนหมอง ก็คิดว่าผ้านี้สะอาดเหลือเกิน แต่อาศัยอัตตภาพนี้จึงสกปรกอย่างนี้ จิตก็ดำเนินสู่กระแสวิปัสสนา กำหนดความสิ้นความเสื่อมว่า สังขารทั้งหลายไม่เที่ยงเป็นต้น บรรลุพระอรหัตต์แล้ว ความสำเร็จผลดีตั้งนี้ เพราะพระศาสดาทรงทราบนิทานของท่าน แล้วทรงสอนให้เหมาะ

เพราะฉะนั้น จึงควรศึกษาให้รู้นิทานคือ เหตุที่เป็นมูลค้ำที่พระพุทธเจ้าทรงแสดงโน้มน้าวนำมาปฏิบัติให้เหมาะกับนิทานคือเรื่องของเรา เราจะได้รับประโยชน์ไม่มี

การเลื่อมประโยชน์จากพระพุทธศาสนาเลย การที่น้อมเอาธรรมมาปฏิบัติให้เหมาะสมนี้แหละชื่อว่าเป็นการปฏิบัติสมควรแก่ธรรม นี่เป็นข้อที่ควรจะต้องฟังจะศึกษาให้รู้เป็นข้อแรก

ข้อที่ ๒ คือการปฏิบัติเมื่อเรียนธรรมของพระพุทธเจ้า พร้อมทั้งนิทานและวิธีปฏิบัติให้สมควรแก่ธรรมดังที่กล่าวมาแล้ว การปฏิบัตินั้นคือการที่น้อมนำเอาธรรมมาปฏิบัติ ให้เป็นผู้มีความประพฤติดี คือ มีศีลเป็นผู้ที่มีจิตใจดี เป็นผู้มีความสงบชอบ มีความเห็นตรงอันเป็นตวัปัญญาทางพระพุทธศาสนา

การปฏิบัตินี้จำต้องอาศัยศรัทธา ศรัทธานี้แหละเป็นเหตุชักนำไปปฏิบัติ ถ้าขาดศรัทธาเสียแล้ว ก็ไม่สามารถที่จะปฏิบัติธรรมได้ ศรัทธาแปลกันว่าเชื่อ การปฏิบัติบางทีกล่าวว่าถือ ที่มาจกคำว่า สมาทาน ศรัทธา กับ สมาทาน แปลรวมกันว่าเชื่อถือ ถือปฏิบัติ เชื่อกับถือปฏิบัตินี้จะต้องคู่กัน การปฏิบัตินี้เอง เป็นเครื่องส่งถึงความเชื่อในพระพุทธศาสนาว่ามีอยู่อย่างไร อย่างที่พูดว่าคนที่เข้าวัดถือศีลฟังธรรมหรือให้ทานว่าคนมีศรัทธา นี้ก็ยกเอาการปฏิบัติขึ้นมาว่า แม้ในพระบาลีก็มีแสดงไว้ คือในติกนิบาต พระพุทธเจ้าทรงแสดงองค์ของผู้มีศรัทธาไว้ ๓ ประการ คือ ประสงค์จะเห็นผู้มีศีล ๑ ปรารถนาจะฟังธรรม ๑ สละความตระหนี่บริจาทาน ๑ เมื่อประกอบด้วยองค์ ๓ ประการนี้ จึงเรียกว่าผู้มีศรัทธา นี้ก็เอาการปฏิบัติเข้ามาเป็นเครื่องวัดว่ามีศรัทธาหรือไม่ เพราะฉะนั้น ศรัทธาจึงเป็นประการสำคัญมาก เราจะต้องพยายามทำศรัทธาของเราให้เชื่อกัน ไม่ใช่เป็นการเชื่อเฉไฉหรือเป็นความเชื่อที่คลอนแคลนไม่ตั้งมั่น

ศรัทธาคือความเชื่อที่เฉไฉนี้ เนื่องจากการที่ไม่ได้สดับฟังให้รู้จักพระพุทธศาสนา หรือว่าเกิดจากการที่นับถือพระพุทธศาสนาโดยถือตาม ๆ กันมา ซึ่งหนักไปทางวัตถุ ไม่ใช่ไปในทางที่มุ่งเข้าถึงตัวธรรม ซึ่งเป็นหลักของพระพุทธศาสนาโดยแท้จริง ดังจะเห็นได้ว่าเราสร้างพระพุทธรูปเพื่อเป็นเครื่องสักการบูชา เป็นวัตถุที่จงใจให้ระลึกถึงพระพุทธเจ้า เพื่อเกิดความศรัทธาในพระองค์ เพื่อนำเอาธรรมของพระองค์มาปฏิบัติ แต่ว่าต่อมาก็เชื่อเฉไฉไปจนกลายเป็นเครื่องรางซึ่งห่างไปจากหลักเดิม คนดีก็มีเครื่องราง คนร้ายก็มีเครื่องราง แล้วต่างก็มุ่งให้เครื่องรางนี้คุ้มครองป้องกันตนทั้งในทางทำดี

ทั้งในทางทำร้าย เป็นผู้ร้ายจะฆ่าเขาหรือจะปล้นเขา ก็มีเครื่องรางคุ้มมิให้เป็นอันตราย ในการที่จะทำการร้าย ตลอดถึงตำรวจก็มีเครื่องรางป้องกันไม่ให้เป็นอันตรายในการที่จะจับคนร้าย นี่เป็นความเชื่อที่ห่างไกลออกมา แต่ว่าก็ไม่ใช่ว่าจะเป็นสิ่งที่มีโทษทั้งนั้น ถ้านับถือให้ถูกต้องคือให้เป็นที่พึงของจิตใจ สำหรับในการที่จะกระทำความดีแล้วก็ย่อมสามารถที่จะอำนวยความสะดวกให้ได้ตามสมควร แต่ก็ต้องปรับเข้ามาหาหลักว่าถูกอย่างไร ควรอย่างไร ด้วยการที่มาสดับฟังให้รู้จักพระพุทธศาสนาว่าเป็นอย่างไร จนถึงสามารถรู้ และปฏิบัติธรรมที่พระพุทธเจ้าสั่งสอนนั้น เมื่อเป็นเช่นนี้ศรัทธาก็จะตรง ความปฏิบัติ ก็ตรงตามไปด้วย

เมื่อทำศรัทธาให้ตรงแล้ว ก็จะต้องทำศรัทธาให้ตั้งมั่นด้วย จึงจะเห็นได้ว่าใน บางคราว คิดว่ามีศรัทธาตั้งมั่นรับศีลตั้งแต่ข้อเว้นจากการปาณาติบาตไปจนถึงข้อเว้น จากการดื่มน้ำเมา แต่ครั้งไปพบสัตว์ที่จะฟังฆ่า ไปพบทรัพย์ที่จะฟังลัก บางทีถ้าน้อย ๆ ก็ไม่ลัก แต่ถ้าบางทีไปพบมาก ๆ หรือบางทีไปพบเพื่อนฝูงที่เป็นนักดื่มสุรา ศรัทธาหายไปเสียแล้ว ก็กลับประพฤตินทางฆ่าสัตว์บ้าง ลักทรัพย์บ้าง ประพฤติผิด ในทางกามบ้าง พุดเท็จบ้าง ดื่มสุราเมรัยบ้าง นี่ศรัทธาไม่ตั้งมั่น ฉะนั้น ต้องทำศรัทธา ให้ตั้งมั่น การปฏิบัติที่จะตั้งมั่นคง

การที่จะทำศรัทธาให้มั่นคงนี้ ต้องอาศัยมีกำลังใจด้วยการฝึกหัด ช่ม บ่ม อบรมใจให้เข้มแข็งที่จะประพฤติกความดี พยายามตั้งจิตไว้ในทางที่ดี แข็งใจที่จะกระทำความดี ไม่อ่อนไปตามความชั่วนั้นแหละเป็นหลักของสมาธิ คือตั้งใจมั่น หมายความว่า ตั้งใจมั่นไว้ในทางของความดี แข็งใจไว้ในทางของความดี ไม่อ่อนไปตามความชั่ว

อีกประการหนึ่ง เกี่ยวกับความเห็น คือเพราะเห็นว่าศีล คือความประพฤติดี เช่นนั้น ยังไม่สามารถที่จะอำนวยความสะดวกที่ประสงค์ให้ได้ จึงทิ้งศีลเสีย เพราะฉะนั้น คนเราจึงแบ่งออกเป็น ๒ พวก คือพวกที่ไม่ถือศีล เพราะเห็นว่าการประพฤติดุจริตผิด ศีลเป็นเหตุให้ผลและได้อย่างเห็น ๆ อีกพวกหนึ่ง คือพวกถือศีล เพราะเห็นว่าถือศีล เป็นเหตุให้ได้ผลดี

คราวนี้มาพิจารณาดูว่า ถือศีลได้อะไร เสียอะไร ไม่ถือศีลได้อะไร เสียอะไร

การไม่ถือศีล เมื่อฆ่าสัตว์ก็สามารถที่จะได้นี้มาเป็นอาหารเป็นต้น หรือได้ฆ่าสมปรารถนา การลักทรัพย์ได้อะไร ก็ได้ทรัพย์ บางทีได้มาก ๆ จนร่ำรวย การประพฤติดินในกาม การพูดเท็จ การดื่มสุราก็ได้อะไร ก็ได้ตามที่กระทำนั้น แต่พวกที่ไม่ถือศีลซึ่งประพฤติดังที่วานั้น ก็ไม่ใช่ได้อย่างเดียว ต้องเสียเหมือนกัน คือเสียความไม่มีเวร ไม่มีภัย คราวนี้เมื่อรักษาศีลเสียอะไร เมื่อเว้นจากการฆ่าสัตว์ก็ต้องเสียโอกาสที่จะได้ฆ่าสัตว์ ไม่ลักทรัพย์ก็จะเสียโอกาสในการได้ทรัพย์ ไม่ประพฤติดินในกาม ไม่พูดเท็จ ไม่ดื่มสุราและเมรัย ก็เสียโอกาสที่จะได้ประกอบกรรมนั้น ๆ แต่เมื่อรักษาศีล ก็ได้ความไม่มีเวรไม่มีภัย ได้ศีลานิสงส์ ดังที่ท่านแสดงไว้ว่า ศีลให้ถึงสุคติ ศีลให้โภคะสมบัติ ศีลให้ถึงความดับทุกข์ร้อน ปุถุชนสามัญ ย่อมจะมีความเห็น ๒ อย่างนี้ปะปนกันและการที่จะประพฤติไปตามความเห็นหรือจะประพฤติในศีลได้มั่นคง ก็ต้องเห็นคุณศีล เห็นโทษของความไม่รักษาศีล จะเห็นดังนี้ได้จริงต่อเมื่อทำ ความเห็นให้เห็นตรงต่อคลองธรรม

ทำความเข้าใจตรงต่อคลองธรรมนั้น จะทำได้อย่างไร ที่แรกต้องพิจารณาส่วนที่ได้กับส่วนที่เสียทั้งสองนี้เปรียบเทียบกันว่า อย่างไหนดีอย่างไหนเลวกว่ากันและลงความเห็นตัดสินว่า ควรยึดถือเอาฝ่ายไหน แต่ต้องไม่ลงความเห็นตัดสินด้วยความโลภ ความโกรธ ความหลง หรือในขณะที่ความโลภ โกรธ หลง ยังมีอำนาจอยู่ในใจ เพราะในเวลาเช่นนั้น ความรู้จักชั่วผิดถูกอันเป็นตัวปัญญาย่อมมีอยู่น้อยหรือหมดไป ไม่อาจลงความเห็นตัดสินอะไรให้ถูกต้องโดยปราศจากอคติใด ๆ ได้และทำอะไรได้อย่างผิด ๆ ฉะนั้น ต้องลงความเห็นในความสงบปราศจากโลภโกรธหลงจึงจะถูกต้อง ในข้อนี้มีหลักฐานยืนยัน คือ ย้อนพิจารณาดูตัวเราเอง สิ่งที่เคยเห็นว่าดีหรือไม่ดีนั้น ในขณะที่จิตใจกำลังโลภ โกรธ หลง อยู่เป็นอย่างหนึ่ง ฉะนั้น ต้องพิจารณาด้วยปัญญาที่ปราศจากความโลภ ความโกรธ ความหลง จึงจะเห็นได้ว่า ผลที่ได้ เพราะการประพฤติทุจริตผิดศีลนั้นเป็นผลที่ได้ชั่วคราว ส่วนผลที่เสียหายมีมากกว่า เพราะก่อความมีเวรมีภัยเป็นต้นขึ้น ส่วนการรักษาศีล แม้จะเสียโอกาสที่จะได้ผลบางอย่าง แต่ก็ได้ผลที่ดีกว่า คือ ความสงบเวร สงบภัย ได้ศีลานิสงส์ดังกล่าว เห็นอย่างนี้แหละจึงเป็นความเห็นที่ตรงที่ถูกคลองธรรม *ความรู้จักพิจารณาเทียบเคียง*

ผิดชอบชั่วดีลงความเห็นตัดสินให้ถูก ให้ตรงคลองธรรมนี้ เป็นตัวปัญญา ที่ทำให้มนุษย์ เป็นสัตว์โลกพิเศษกว่าสัตว์ร่วมโลกเดียวกัน ถ้าขาดปัญญานี้เสียแล้ว ก็ไม่มีอะไรที่ทำให้พิเศษกว่ากัน และเมื่อมีความเห็นตรง ก็สามารถประพาศความดีขึ้น ตามที่ มีความเห็นตรงขึ้นได้เพียงไร

อีกประการหนึ่ง ความรู้ความเห็นธรรม อันเป็นข้อที่ ๓ ข้อนี้เป็นข้อสำคัญมาก พุทธศาสนิกผู้นับถือพระพุทธศาสนาแม้จะเป็นผู้ที่มีความเห็นตรงในทางปฏิบัติแล้ว ถ้าขาดความรู้ความเห็นธรรมเสียแล้ว ก็ถือว่าเป็นพุทธศาสนิกเพียงครึ่งเดียว เพียงส่วนเดียวเท่านั้นยังไม่เต็มที่ จะเป็นพุทธศาสนิกได้เต็มที่ก็ต้องมีความรู้เห็นธรรม ความรู้เห็นธรรม กล่าวง่าย ๆ ก็คือความรู้ความเห็นในสิ่งที่รวมกันอยู่เป็นกลุ่มเป็นก้อนนี้ว่า มีความเกิดมีความดับเป็นธรรมดา ไม่เห็นแต่เกิดแห่งส่วนที่รวมกันอยู่เท่านั้น มองทะลุ เกิดไปให้เห็นดับ อันเป็นความเสื่อมสิ้นแตกสลายแห่งส่วนนั้น ๆ ด้วย เห็นอย่างนี้ เรียกอีกอย่างหนึ่งว่าเห็นคติธรรมดา เมื่อทำความเห็นในคติธรรมดานี้ให้มีขึ้นได้แล้ว ก็สามารถบรรเทาความโลภ ความโกรธ ความหลงอันเป็นเหตุให้ประพาศผิด และเป็นเหตุละความชั่วมาประมาทความยึดถือให้เบาบางลงไปได้ มีตัวอย่างแล้วว่า

พระราชอนุชาของพระเจ้าอโศกมหาราช ตั้งอยู่ในฐานะเป็นพระยุพราช ในคราวหนึ่งได้เสด็จไปล่าเนื้อ ได้เห็นฝูงเนื้อเล่นกันอย่างร่าเริง จึงมาคิดว่าหมู่นี้ เหล่านี้เพียงแต่กินหญ้าเท่านั้นยังมีความคะนองกันอยู่เช่นนี้ ก็ใญ่พวกภิกษุที่พระเจ้าอโศกมหาราชทะนุบำรุงด้วยประการต่าง ๆ เช่น ให้อาหารที่ดี ๆ เป็นต้น จะไม่มีความคะนองสนุกสนานบ้างเล่า เมื่อเสด็จกลับจากล่าเนื้อแล้ว จึงได้เข้าเฝ้าพระเจ้าอโศกมหาราช กราบทูลความคิดนี้ให้ทรงทราบ พระเจ้าอโศกมหาราชทรงหาเหตุทำ เป็นเหมือนกริวอย่างมากแล้ว ก็รับสั่งให้พระอนุชาซึ่งเป็นพระยุพราชเสวยพระราชสมบัติ ๗ วัน พ้นจาก ๗ วันแล้วจักให้นำตัวไปประหารเสีย ส่วนพระยุพราชอยู่ในราชสมบัติ ๗ วัน แต่นึกอยู่ว่าอีก ๗ วันเราจะตาย พอล่วงมาได้วันหนึ่งก็นึกว่าอีก ๖ วันเราจะตายเรื่อย ๆ มาเช่นนี้จนถึงอีก ๑ วันเราจะตาย ไม่เป็นอันสรองสนาน ไม่เป็นอันสวดย ไม่เป็นอันบรรทม ก็ทรงซุบผอมลงไปโดยลำดับ ฝ่ายพระเจ้าอโศกมหาราชก็ทรงถามว่า ก็เธอเสวยราชสมบัติอยู่เช่นนี้ บริบูรณ์ด้วยความสุขต่าง ๆ

เป็นอันมาก ทำไมเธอจึงเป็นเช่นนี้ พระอนุชาก็ทูลตอบให้ทรงทราบว่าจะรู้สึกว่าเป็นสุขอย่างไร เพราะมานึกเตือนอยู่เสมอว่าอีก ๗ วัน อีก ๖ วัน อีก ๕ วัน จนถึงอีก ๑ วันจะตาย พระเจ้าอโศกมหาราชจึงได้ตรัสให้ทราบฯ ที่มอบให้เสวยราชสมบัติและคาดโทษไว้เช่นนี้ ก็เพื่อการสอนโดยอ้อมเพื่อให้รู้ว่าความคะนองสนุกสนานนั้น ไม่ได้เกิดเพราะเหตุที่อยู่ในความแวดล้อมด้วยความสุขต่าง ๆ ยิ่งกว่าภิกษุเป็นอันมาก แต่ว่าก็หาความสุขไม่ได้ เพราะอะไร ก็เพราะนึกถึงความตายที่จะมีแก่ตน เพราะฉะนั้นจึงไม่รู้สึกเป็นสุข ก็พวกภิกษุที่พระเจ้าอโศกมหาราชทะนุบำรุงนั้นนึกถึงความตายอยู่เสมอ ๆ ไฉนจึงมีความคะนองสนุกสนานเล่า

นี่เป็นเรื่องที่สาธกให้เห็นว่า การที่เรามาคำนึงถึงความเกิดความดับอยู่เสมออย่างต่ำก็เป็นเหตุให้เกิดความไม่ประมาท ยับยั้งความคะนองไปในทางประพฤติกู้เสียหาย และให้รีบเร่งประพฤติกุศลความชอบให้ทันกาลทันเวลา อย่างสุขก็ให้เข้าถึงธรรมที่พระพุทธเจ้าตรัสรู้ พระพุทธเจ้าได้ทรงแสดงว่าโกณฑัญญะได้รู้แล้วหนอ โกณฑัญญะได้รู้แล้วหนอ ก็คือหมายความว่ารู้คติธรรมดานี้เอง ดังที่ท่านแสดงไว้ว่า พระโกณฑัญญะฟังปฐมเทศนาแล้วเกิดธรรมจักษุดวงตาเห็นธรรมว่า สิ่งใดสิ่งหนึ่งมีความเกิดขึ้นเป็นธรรมดา สิ่งนั้นทั้งหมดมีความดับไปเป็นธรรมดา เพราะฉะนั้นความรู้เห็นในคติธรรมดานี้ จึงเป็นหลักสำคัญของพระพุทธศาสนาที่จะทำให้เข้าถึงพระพุทธศาสนา ซึ่งผู้เป็นพุทธศาสนิกควรที่จะพยายามกระทำให้เกิดขึ้น

รวมหลักเป็นเครื่องนำเข้าไปสู่ความเป็นพุทธศาสนิกเป็น ๓ ประการ คือ การสดับฟังหรือการเรียนให้รู้พระพุทธศาสนา (ปริยัติ) ๑ การปริยัติพระพุทธศาสนา (ปฏิบัติ) ๑ ความรู้ความเห็นธรรม (ปฏิเวธ) ๑ เมื่อประกอบอยู่ใน ๓ ประการนี้ก็ได้อื่อว่าเป็นพุทธศาสนิก คือผู้นับถือพระพุทธศาสนา

ขอสรุปลงในศึกษา คือการสำเหนียกปฏิบัติในพระพุทธศาสนาตลอดถึงรู้เห็นธรรม การศึกษาโดยตรงก็คือศึกษาสังเกตตนเองให้รู้ว่า บัดนี้เรามีความรู้พระพุทธศาสนาอย่างไร มีการปฏิบัติอย่างไร มีความรู้เห็นธรรมอย่างไร แล้วศึกษาคือเรียนพระพุทธศาสนาปฏิบัติพระพุทธศาสนา ทำความรู้เห็นธรรมให้เกิดขึ้น ความสำเหนียกเพื่อเป็นเช่นนี้ตั้งแต่เบื้องต้นมา จนถึงที่สุด คือพุทธศาสนิกผู้นับถือพระพุทธศาสนา

เพราะฉะนั้น ท่านผู้ที่มาสดับฟังปาฐกถาในวันนี้ที่ได้สังเกตตามที่แสดงมานี้ และสังเกตในข้อที่จะรู้จะปฏิบัติจะเห็น ตามหลักพระพุทธศาสนาและพึงทราบว่าเป็นผู้นับถือพระพุทธศาสนาตัวเอง ทั้งคฤหัสถ์ ทั้งบรรพชิต ทั้งหญิง ทั้งชาย นับเนื่องอยู่ในพระสังฆรัตนะ ชื่อว่ากำลังพาตัวไปสู่ความเป็นพระสังฆรัตนะด้วยกัน เมื่อกำลังดำเนินไปสู่ความเป็นสังฆรัตนะอยู่ตรงใด พระพุทธศาสนาก็ชื่อว่ายังดำรงอยู่ตรงนั้น พุทธศาสนิกชนนั้นแหละตั้งต้นแต่พระอัญญาโกณฑัญญะ เป็นผู้ดำรงในเบื้องต้นแห่งพระพุทธศาสนาฉันใด พุทธศาสนิกชนนั้นแหละรวมทั้งชาวเราเหล่าพุทธศาสนิก ก็เป็นผู้ดำรงในท่ามกลางในที่สุดแห่งพระพุทธศาสนาฉันนั้น และผู้ที่นับเนื่องอยู่ในสังฆรัตนะชื่อว่า สุปฏิปันโน ปฏิบัติดี อุสุปฏิปันโน ปฏิบัติตรง ฃายปฏิปันโน ปฏิบัติเป็นธรรม สามีจิปฏิปันโน ปฏิบัติชอบยิ่ง ซึ่งเป็นพระสังฆมคฺคณ เพราะฉะนั้น เมื่อตรวจดูพระสังฆมคฺคณ เมื่อเห็นมีอยู่ในตน ก็พึงมีความยินดีว่า เราเป็นผู้นับถือพระพุทธศาสนาซึ่งนับเนื่องอยู่ในพระสังฆรัตนะ และพึงทำความรู้สึกว่า บัดนี้ การดำรงสืบต่อพระพุทธศาสนา ได้ตกมาเป็นภาระของเราทั้งหลายแล้ว ฉะนั้น ต้องช่วยกันดำรงสืบต่อด้วยการศึกษาให้เข้าถึงพระพุทธศาสนาโดยแท้จริง

ในที่สุดนี้ ขออำนวยการความประพฤติปฏิบัติที่ทำให้เป็นพุทธศาสนิกทั้งในทางที่เข้าถึงธรรม ทั้งในทางนับถือโดยวัตถุที่เนื่องกัน จงอำนวยการให้ท่านพุทธศาสนิกทั้งหลาย ประสบความสุขความเจริญทั่วกันเทอญ.

ลฎกิกษาดกสธกรรรมเทศน*

กถกฏจ ปสสดี ลฎกิกั มณชุกั นิลมกชิกั
เอเต นาคั อฆาเตสุ ปสส เวรสส เวรินั
ตสุมะ หิ เวรัน กยิธาถ อปปีเยนปี เกณจิตติ.

บัตนี้ จักแสดงพระธรรมเทศนา สธกรจากลฎกิกษาดก อันมาในปัญจกนิบาต-
ชาดก ชุททกนิกาย. ในลฎกิกษาดกนั้น มีเรื่องเล่าโดยสังเขปว่า :-

นานมาแล้ว เมื่อพระเจ้าพรหมทัตต์ครอบครองราชสมบัติในกรุงพาราณสี พระโพธิสัตว์เกิดในกำเนิดช้าง เป็นนายโหลงอยู่ในหิมวันตประเทศ, ครั้งนั้น มีนางนงไส้ ตัวหนึ่งออกไขไ่วในทีสัญจรเที่ยวไปแห่งช้างทั้งหลาย เมื่อไขแก่กลายเป็นตัวเจาะไข่ออก มาเป็นลูกนกเล็ก ๆ ยังไม่มีขนปีก ยังบินไม่ได้. ในกาลนั้น พระมหาสัตว์ก็พาโหลง ใเที่ยวไปถึงที่นั้น. นางนงไส้เห็นพระมหาสัตว์จึงเข้าไปหาประคองปีกทั้ง ๒ ช้างหน้า พระมหาสัตว์กล่าวคำอ่อนวอนขออารักขา คือขอให้พระมหาสัตว์คุ้มครองป้องกันมิให้ โหลงช้างย่ำเหยียบลูกอ่อนของตนว่า “ขอใหว่ท่านผู้เป็นกฤษกรกำลังมีอายุ ๖๐ ปี ผู้สัญจรไพรเป็นน้าโหลงยงศ ขอท่านอย่าได้บีบบดพวกบุตรน้อยของดิฉันเสียเลย.”

พระมหาสัตว์เมื่อฟังคำของนางแล้ว ก็เกิดความเอ็นดูกรุณา จึงกล่าวปลอบ นางนงไส้ใให้เบาใจแล้วยื่นคร่อมลูกนกทั้งหมดไว้ ให้โหลงช้างผ่านไปก่อนจนหมดแล้ว จึงหลีกไป ก่อนไปได้เตือนนางนงไส้ใให้คอยระวังช้างอีกตัวหนึ่งซึ่งจะตามมาภายหลัง

* ทรงนิพนธ์เมื่อครั้งทรงเป็น พระมหาเจริญ สุวฑฒโน ป.ธ. ๘

ข้างนั้น เป็นข้างพาลเกร ไม่เชื่อฟังคำของใคร ๆ ต้องแตกโขลงเที่ยวไปแต่ตัวเดียว. ต่อมา ข้างเกรก็มาถึงที่นั่น นางนกไส้ไปต้อนรับประคองปีกทั้ง ๒ ข้าง กล่าวคำอ่อนนออนขอมิให้เหยียบย่ำลูกอ่อนของตนดังที่ได้กล่าวขอต่อพระมหาสัตว์.

ข้างเกรฟังคำของนางนกไส้ จึงกล่าวตอบด้วยสันดานพาลว่า “นี่เป็นทางสัญจรไปมา เจ้าไม่รู้หรือจึงมาออกไขกกลูกขวางอยู่ฉะนี้ เราจะต้องเหยียบเป็นการสังขมิให้เจ้าทำต้งนี้อีกต่อไป อย่ามาอ่อนนออนเลย ลูกเล็ก ๆ เช่นนี้ ถึงมีต้งแสน เราเอาเท้าซ้ายเหยียบเบา ๆ ทีเดียวเท่านั้น ก็ต้องละเอียดแหลกเหลวไปทันที ตัวเจ้านิดเดียวมาทำอะไรเราไม่ได้ดอก ว่าแล้วก็เอาเท้าซ้ายเหยียบลูกน้อยของนางนกไส้ฉบับั้นแบนหมด ข้าถ่ายมูตรรดเปล่งเสียงแสดงอำนาจบาตรใหญ่แล้วหลีกไป.

นางนกไส้บินหนีไปจับบนกิ่งไม้ กล่าวด้วยความอาฆาตว่า ท่านแกล้งเหยียบลูกของเราตายแล้วด้วยความพาลของท่าน ครั้งนี้ เราไม่รู้สีกว่าท่านได้ทำสิ่งทีแปลกประหลาด เพราะท่านเป็นสัตว์ใหญ่ แต่ท่านจ้กรู้ตอกว่า แม้เราเป็นสัตว์เล็ก ๆ ก็อาจทำในสิ่งแปลกทีสุดได้ คือจ้กทำความพินาศให้แก่ท่านอย่างทีท่านไม่เคยนึกฝึนมาก่อน และท่านจ้กรู้ว่ากำลังปัญญายิ่งใหญ่กว่ากำลังกายอย่างไร นางนกไส้ครันกล่าวต้งนี้แล้ว ก็บินไปหากา, แมลงวันหิวเขียวและกบโดยลำดับ พยายามปฏิบัติผูกไมตรีกับสัตว์ทั้ง ๓ จนเป็นสหายสนิทกัน จึงขอให้กาไปจ้กตาข้างเกรตวนั้นให้แตกทั้ง ๒ ข้าง ขอให้แมลงวันไปคอยตอมหยอดไข่ใส่ตาของข้างเกรนั้น แล้วขอให้กบไปคอยร้องอยู่ทีตรงเขาขาดบนยอดเขา กา, แมลงวันและกบก็รับคำ วันต่อมากาก็จ้กตาของข้างเกรนั้นแตกทั้ง ๒ ข้าง แมลงวันก็เที่ยวตอมหยอดไข่ใส่ตา ข้างเกรถูกจ้กตาบอดทั้งถูกหยอดไข่ใส่ก็พเนจรซัดเซไป พอไข่แมลงวันเกิดเป็นตัวหนอน ก็ซอนไข่ตาทั้ง ๒ ให้เกิดความเจ็บปวดอย่างยวดยิ่ง เกิดความกระหายน้ำเที่ยวแสวงหาน้ำดื่มอยู่ ในกาลนั้น กบก็ขึ้นไปอยู่บนยอดเขาส่งเสียงร้องก้องไป ข้างได้ยินเสียงกบร้องก็คิดว่า ที่นั่นคงมีน้ำ จึงตรงขึ้นไปทีนั้น กบก็กระโดดไปเกาะอยู่ตรงเขาขาด ข้างบ่ายหน้าตรงไป ก็พลาดตกลงไป หลวแหลก สิ้นชีวิตอยู่ ณ เชนภูเขานั้นเอง.

ขาดกเรื่องทีเล่ามาตามลำดับจนจบลงนี้ เมื่อพิจารณาดูให้ตลอด ก็จะได้ข้อสังเกตทีเป็นคติอันควรประพฤติตามบ้าง ไม่ควรประพฤติตามบ้าง หลายประการ จะเลือกกล่าวโดยประการเป็นทำนองคติธรรม ดังต่อไปนี้ :-

๑. มูลเหตุที่แรกของชาดกเรื่องนี้มีนิดเดียว คือนางนกไส้ไปออกไขขวางไว้ในทางสัญจร ใคร ๆ ไม่ควรวางสิ่งอะไร รี ๆ ขวาง ๆ เอาอย่างนางนกไส้ในข้อนี้, แม้การวางตนก็ดูจะเดียวกัน ในทางโลกอย่าวางตนให้ขวางโลกนิยม แต่ให้รู้เท่าทัน และให้พ้นความมมงายติดอยู่. ในทางธรรม ควรวางตนให้พ้นทางอกุศล อย่าให้ขวางทางกุศลหรือทางมรรคผลนิพพาน ดังนี้ จึงชื่อว่าวางตนถูกต้องไม่รี ๆ ขวาง ๆ.

ในเรื่องนี้ นางนกไส้อาจต้องออกไขในทาง เพราะหลีกเลี่ยงไปที่อื่นไม่ทันก็ได้ แต่ทั้งนี้ ก็เพราะมิได้เตรียมที่ไว้ออกไขนั่นเอง จึงเป็นมูลเหตุให้เกิดเรื่องใหญ่โตขึ้น ภายหลัง ข้อนี้เป็นตัวอย่างให้เห็นผลร้ายของความไม่เตรียมตัวไว้รับเหตุการณ์ภายนอก ฉะนั้น เมื่อทราบว่าจะต่อไปจะต้องประสบเหตุการณ์อะไรบ้าง ก็ควรเตรียมตัวไว้รับให้เหมาะกับเหตุการณ์นั้น ๆ เมื่อเหตุการณ์นั้น ๆ เกิดขึ้นแล้ว ก็จะได้รับรองแก้ไขให้เรียบร้อยได้ทันท่วงที.

๒. อนึ่ง นางนกไส้เมื่อรู้ว่าจะมีภัยเกิดขึ้นแก่ลูกอ่อนของตัว ทั้งไม่สามารถจะป้องกันได้จริง ๆ ด้วยกำลังอำนาจของตัวเอง ก็ไม่เพิกเฉย พยายามหาทางป้องกัน ด้วยอำนาจของผู้อื่นคือขออารักขา. ตามธรรมดาภัยที่พึงบังเกิดแก่สัตว์โลกย่อมมีอยู่เสมอ เมื่อภัยเกิดขึ้น ก็ต้องพยายามบำบัดและหาทางป้องกันมิให้เกิดขึ้นอีก นี้เมื่อทำได้ก็พึงทำด้วยตนเอง ไม่ควรตั้งหน้าขออารักขาอื่นเรื่อยไป ควรให้การขออารักขาเป็นการกระทำครั้งสุดท้าย คือถ้าภัยที่จะเกิดหรือเกิดขึ้นเกินกำลังสามารถของตนจริง ๆ จึงควรขออารักขา และอารักขานั้นควรเป็นธรรมิการักขา คืออารักขาที่เป็นไปโดยถูกต้องธรรม.

ในโลกอันมากไปด้วยภัยต่าง ๆ นี้ สัตว์โลกทุกชนิดย่อมมีเครื่องต่อต้านป้องกันภัยที่ธรรมชาติอำนาจให้ตามสมควรแก่สภาพทุกถ้วนหน้า คืออวัยวะร่างกาย และปัญญา หรือความรู้ที่เกิดขึ้นเองในการป้องกันภัย นี้จะเห็นได้ในสัตว์นานาชนิด ที่มีในสัตว์ดิรัจฉาน ก็เช่นเขี้ยว, เล็บ และความรู้สึกรวดเร็วว่องไวในอันหลบหลีก และมีแม้แต่ในสัตว์โลกเท่านั้น ถึงรุกขชาตินานาพันธุ์ก็มีเหมือนกัน เช่น บางชนิดมีหนามเป็นต้น บรรดาเครื่องป้องกันภัยเหล่านั้น ไม่มีสิ่งใดล้ำปัญญา. ปัญญาในส่วนนี้เรียกว่า “เนปิกกะ” แปลว่าปัญญาเครื่องรักษาตน มีความหมายตั้งแต่นั้นต่ำจนถึงขั้นสูง ในที่นี้หมายกล่าวถึงเนปิกกปัญญาชั้นธรรมดา ผู้มีเนปิกกปัญญาย่อมรักษาตนปลอดภัย

ดำรงชีวิตอยู่ได้โดยสวัสดิ์ ไม่ต้องขออารักขาจากผู้อื่น แม้ตัวจะเล็ก กำลังกายจะน้อย ก็อาจปกป้องตนเองและคุ้มครองตลอดไปถึงผู้อื่นที่ตัวใหญ่โตและแข็งแรงกว่าได้ ข้อนี้ พึงเห็นตัวอย่างในหมู่มนุษย์ ผู้ที่มีเนบึกปัญญา สมเด็จพระบรมศาสดาก็ยังทรงยกย่อง และตรัสสอนให้คบเป็นมิตรสหายได้ ในพระพุทธภาษิตในธรรมบท ขุททกนิกายว่า :-

สเจ ลเภถ นิปกั สหายิ สทุธิ จริ สาทูวหาริ ธิริ
อภิกุญย สพพานิ ปริสุสยานิ จเรยย เตนตตมโน สติมา.

แปลความว่า ถ้าบุคคลพึงได้บุคคลผู้มีปัญญาเป็นเครื่องรักษาตน เทียวไปด้วยกัน มีปกติอยู่ดี มีปัญญาดำรงตัว ก็พึงพอใจมีสติทำลายสรรพอันตรายอันแวดล้อม มั่วสุมอยู่โดยรอบ เทียวไปกับบุคคลนั้น ดังนี้ นี้แลเป็นอารักขาอันเยี่ยมยอด.

๓. ในเรื่องนี้ เมื่อนางนงไส้เข้าหาพระมหาสัตว์ ก็ได้แสดงความอ่อนน้อมเป็นอันดี ข้อนี้ควรเป็นตัวอย่างในการเข้าหาผู้ใหญ่, อันกิริยาอาการที่จะจงใจให้ผู้ใหญ่เกิดความเอ็นดูกรุณานั้น ไม่มีอย่างไหนที่จะดีเกิน “อปจายนะ” คือความอ่อนน้อม ความอ่อนน้อมที่ทำพอเหมาะด้วยความฉลาด ย่อมเป็นเครื่องเจริญตาเจริญใจของผู้ใหญ่. ธรรมดาว่าผู้น้อยต้องพึ่งผู้ใหญ่ทั้งในทางปกครองและในทางอื่น ตามสมควรแก่ที่อยู่ใกล้ชิดและห่างไกล เมื่อเข้าหาผู้ใหญ่ก็ควรแสดงความอ่อนน้อม ทำตนให้ละมุนละม่อมไม่แข็งกระด้าง จะพูดจาก็เลือกใช้ถ้อยคำอันสุภาพอันฟังแล้วชื่นใจไม่จิตจาง และแสดงกิริยากายวาจาจนอบน้อมเคารพตามสมควรแก่ฐานะนิยม เมื่อทำให้ผู้ใหญ่ชื่นชอบได้เช่นนี้ ย่อมได้ความเอ็นดูสงสารและสิ่งทีประสงค์จากท่านตามสมควร และอปจายนธรรมนี้ สมเด็จพระชินสีห์ตรัสสรรเสริญว่า เป็นธรรมเครื่องเจริญพร ๔ ประการได้ในพระพุทธภาษิตบรรพการที่มาในธรรมบท ขุททกนิกายว่า :-

อภิวาทนสลิสุส นิจจํ วุฑฒาปจายิโน
จตตาริ ธมฺมา วฑฺฒนฺติ आयु वृद्धे सुखं फलं.

แปลความว่า ผู้อภิวัตกรบาทไหว้อ่อนน้อมต่อผู้ใหญ่อยู่เป็นนิตย์ ย่อมเจริญธรรม ๔ ประการ คือ อายุ วรรณ สุข พล ดังนี้.

๔. พระมหาสัตว์ประกอบด้วยคุณธรรมของผู้ใหญ่ มีเมตตา อารีต่อผู้น้อย เมื่อเห็นผู้น้อยอยู่ในระหว่างอันตราย ก็ทนอยู่มิได้ ต้องชวนชวายให้ความคุ้มครองตาม

สมควร ด้วยใช้เดชคืออำนาจป้องกันภัยให้ ส่วนข้างเกเรปราศจากเมตตาอารี เมื่อนางนงไส้มาขออารักขา แทนที่จะแสดงความกรุณา กลับดูถูกแสดงความทารุณโหดร้าย ด้วยใช้เดชคืออำนาจเหยียบย่ำเบียดเบียน ในที่สุดก็ถูกทำลายสิ้นชีพ นี่ชี้ให้เห็นว่าผู้มีเมตตากรุณาให้ความคุ้มครองแก่ผู้ไม่สามารถป้องกันตัวได้โดยโอกาส ชื่อว่าเป็นผู้มีพระเดชพระคุณ ย่อมสมควรเป็นผู้ใหญ่ ส่วนผู้ที่ปราศจากเมตตากรุณา ทารุณโหดร้ายต่อผู้มีกำลังน้อย เป็นผู้ใหญ่ไม่ได้ ควรขนานนามว่าเป็นพาลที่ท่านกล่าวว่าเป็นหัวหน้าไม่ได้ ได้ในคำว่า พาล อปริณายโก คนพาลเป็นหัวหน้าไม่ได้ ดังนี้

แต่คุณธรรมสำหรับผู้ใหญ่นั้น มิใช่มีเฉพาะที่กล่าวมาเท่านั้น คุณธรรมเหล่านี้เหมาะสมกับความเป็นผู้ใหญ่ คุณธรรมเหล่านี้ ย่อมเป็นคุณธรรมสำหรับผู้ใหญ่ทั้งสิ้น คุณธรรมเหล่านี้ท่านแสดงไว้หลายนัย นัยหนึ่ง คือเมตตา ความรักใคร่ด้วยไมตรีจิต ไม่คิดเกลียดชัง, กรุณา ความร้อนใจช่วยเหลือสิ่งทุกข์ ไม่โหดร้าย ที่กล่าวมานั้นเอง, มุทิตา ความยินดีด้วย ไม่ริษยาอาธรรม, อุเบกขา ความพิจารณาแล้วเฉยได้ไม่ตื่นตื่นเสียใจ ทั้ง ๔ นี้เรียกว่า “พรหมวิหาร” แปลว่า ธรรมเป็นเครื่องอยู่ของพรหมคือผู้ใหญ่,

อีกนัยหนึ่ง คือความเที่ยงธรรม ไม่ลำเอียงด้วยอำนาจอคติมีฉันทะ ความชอบใจเป็นต้น. ท่านผู้ประกอบด้วยธรรมของผู้ใหญ่ดังกล่าวมา ย่อมเป็นผู้หนักแน่นต่อเหตุการณ์ไม่ดูหมิ่นเหยียดหยามผู้น้อย มีแต่ความหวังดี เมื่อเห็นผู้ใดประสบทุกข์เดือดร้อน ก็นั่งนอนใจอยู่ไม่ได้ ต้องชวนช่วยแก้ไขด้วยกรุณา สมด้วยพระมหาสมณภาษิตว่า “มหาปุริสภาวสุส ลกขณั กฺรณาสโห” แปลความว่า “อริยาศยที่ทนไม่ได้เพราะกรุณา เป็นลักษณะของมหาบุรุษ” ดังนี้. คุณธรรมเหล่านี้ เป็นหลักแห่งการใช้เดชอำนาจ. เดชอำนาจนั้นสำหรับใช้ในการปกครองยกย่องผู้ประพฤติชอบ ชมเชยลงโทษผู้ประพฤติผิดตามสมควร. และสำหรับคุ้มครองให้ความปลอดภัย, เมื่อใช้คุณธรรมดังกล่าวมา ชื่อว่าใช้ชอบ ให้ผลดีโดยส่วนเดียว เมื่อใช้นอกธรรม ชื่อว่าใช้ผิดให้ผลร้ายโดยส่วนเดียว มีชาดกเรื่องนี้เป็นตัวอย่าง.

ผู้ใหญ่จะงามยศปรากฏอำนาจเป็นสง่า ก็เพราะมีผู้น้อยเคารพนอบน้อมยอมฟังคำ ถ้าไม่มีใครเคารพเชื่อฟัง ย่อมอับเศร้าหมองศรี ไม่มีงาม แต่ผู้น้อยจะอยู่เป็นสุขได้ ก็เพราะผู้ใหญ่รับรองและอนุเคราะห์ ถ้าท่านถอนความรับรองไม่ข้องแวะ ก็อยู่เป็นสุข

ไม่ได้. ข้อความที่กล่าวมานี้ การณ์จะเป็นไปอย่างไรก็ดีแล้วแต่ความเป็นไปแห่งคุณธรรมภายในเป็นสำคัญ ผู้ที่ไม่ฉลาด เมื่อเกิดความไม่เรียบร้อยขึ้นก็คิดแก้ไขแต่ภายนอก ส่วนภายในกล่าวคือคุณธรรมของตน ไม่เหลียวแลแก้ไขปล่อยให้เสื่อมทราม เพราะฉะนั้นเมื่อควรที่จะใช้เมตตากุณมาเป็นต้นอันเป็นฝ่ายคุณ ก็ไปใช้อย่างอื่น พอที่จะเป็นมิตรกันได้ ก็ต้องกลับกลายเป็นศัตรู จึงมีแต่ความยุ่งยั้งขึ้น นี้ชื่อว่าแก้ไขไม่ถูกเงื่อนไขท่านผู้ใดใคร ๆ รอไม่ติดหรือที่ใคร ๆ ระอาเกลียดกลัวและผู้ที่ไม่มิตานผู้ใดรับรองช่องแหวะเป็นตัวอย่างในข้อนี้ ส่วนผู้ที่ไม่ฉลาด ย่อมพิจารณาให้รู้เหตุแล้วพินแก้ไขให้ถูกเงื่อนไขทั้ง ๒ ฝ่าย ทั้งภายในและภายนอก เช่น ใช้เดชและคุณให้พอเหมาะ และโอนอ่อนเข้าหากันพอสมควรโดยรอบคอบ ไม่ลำเอียงว่าเป็นตนหรือคนอื่น และไม่ลำเอียงไปเพราะความเขลาซึ่งเป็นเหตุสำคัญที่สุด เมื่อแก้ไขให้ถูกเหมาะดังนี้ ต่างก็จะมีเดชมีคุณ และมีความจงรักภักดีความเชื่อฟังต่อกันและกัน เป็นเหตุให้มีความเรียบร้อยโดยส่วนเดียว.

และในเรื่องนี้ ยังเป็นเครื่องเตือนให้สำนึกอีกว่า ผู้มีร่างกายใหญ่โตมีกำลังเรียวแรงมาก ไม่ควรดูถูกผู้มีกำลังน้อย. เพราะธรรมชาติมิได้อำนวยให้มี ความเข้มแข็งเก่งกล้าไปทั่วสรรพางค์กาย ต้องมีส่วนบกพร่องอ่อนแอติดอยู่มากบ้าง น้อยบ้าง ผู้มีรูปร่างกระจัดย่อยน้อยกำลัง ก็หาอ่อนแอไปทั้งหมดไม่ ต้องมีส่วนเข้มแข็งอยู่บ้างเหมือนกัน และอาจใช้ส่วนที่เข้มแข็งนั้นเข้าปราบสัตว์ใหญ่ทางส่วนที่อ่อนแอ ให้พ่ายแพ้ได้. เพราะเหตุนี้ กา, แมลงวัน, และกบ จึงร่วมกันฆ่าช้างได้ แต่ทั้งนี้ด้วยอาศัยปัญญาของนางนงไฉ่.

๕. นางนงไฉ่ต้องการจะฆ่าช้าง แต่ไม่สามารถจะฆ่าด้วยตนเองได้ เพื่อให้ได้ดังต้องการ จึงคิดหาสหายที่มีความสามารถเหมาะกับการ เมื่อเห็นเหมาะแล้วก็แสดงสัตนถไมตรี เอาอกเอาใจสหายจนยอมช่วย เมื่อได้สหายแล้วก็แบ่งปันหน้าที่ให้ทำพอเหมาะกับความสามารถเป็นแผนก ๆ ไป ด้วยเหตุนี้ ในที่สุดก็ฆ่าช้างได้สำเร็จ. ข้อนี้ให้คิดไว้ว่า

๑. การงานโดยมากจะทำสำเร็จได้ ด้วยอาศัยสหายคือผู้ร่วมงาน
๒. ควรมีบุคลลัญญตา ความรู้จักเลือกบุคคลผู้สมควรที่จะมาเป็นสหาย
๓. เมื่อรู้ว่าผู้ใดมีความสามารถเหมาะกับการงาน ควรติดต่อขอเป็นสหาย ด้วยวิธีใดวิธีหนึ่ง.

๔. ควรแบ่งการงานและหน้าที่ให้เรียบร้อยและเหมาะสม

๕. ควรรู้จักเอาใจผู้ร่วมงานให้รักงาน มิให้เกิดความเบื่อหน่ายท้อถอย ให้มีสามัคคีกันในการงาน

เมื่ออธิบายว่า การงานโดยมากคนเดียวทำไม่ได้ จำต้องมีสหายคือผู้ร่วมงาน การงานที่ใหญ่โตยิ่งจำเป็นต้องมีสหายผู้ร่วมงานมากขึ้น สหายย่อมสามารถสนองความต้องการได้ตามส่วน แม้ในธรรมบท ขุททกนิกาย สมเด็จพระบรมศาสดาก็ตรัสไว้ด้วยทรงมุ่งหมายในทางดีว่า *อดุมฺหิ ชาตมฺหิ สุขฺชา สหยา* สหายทั้งหลายเมื่อความต้องการเกิดขึ้นย่อมนำมาซึ่งสุข ดังนี้ และการที่จะเห็นได้ว่าผู้ใดควรแก่การงานนั้น จำเป็นต้องมีบุคคลัญญาตา ความเป็นผู้รู้จักเลือกบุคคล ถ้าไม่รู้จักเลือกบุคคล ก็จะได้คนที่มีคุณภาพไม่เหมาะกับการงาน ได้ผลเท่ากับไม่มีสหายหรืออาจให้ผลร้ายกว่าการไม่มีเสียอีก เหตุฉะนี้ การเลือกคนกับงานให้เหมาะสมกันจึงดีกว่า และเมื่อเห็นผู้ใดควรเป็นสหายผู้ร่วมงานได้ ก็ควรไปติดต่อและทำอย่างใดอย่างหนึ่งให้เป็นที่พอใจ แม้จะต้องมีการสละอย่างใดอย่างหนึ่งก็ควรยอมเพื่อผลที่สูงกว่า.

อนึ่ง ควรแบ่งงานออกเป็นส่วน ๆ ให้เป็นระเบียบเรียบร้อยและแบ่งหน้าที่ให้ทำให้เหมาะกับความสามารถเป็นส่วน ๆ ไป ผู้มีความสามารถในทางไหน ก็จัดให้ทำทางนั้น ไม่ให้ก้าวก่ายสับสน เมื่อจัดงานดังนี้ การงานก็จะเจริญก้าวหน้าเป็นผลดีอย่างเดียว.

อนึ่ง พึงรู้จักรักษาน้ำใจผู้ร่วมงาน จริงอยู่ ผู้ทำงานโดยมากมักตระหนักในหน้าที่ของตนได้ดี เมื่อถูกขอให้ทำงานในหน้าที่ที่มักยินดีทำ ฉะนั้น ผู้จัดงานจึงควรจัดให้ทำตามหน้าที่ทั้งตามเวลา ไม่ให้สับสนพรั่าเพรีอ และใช้วาจาสุภาพอ่อนหวาน ไม่ใช้กิริยาวาจากระด้าง เมื่อทำเช่นนี้ก็จะผูกใจผู้ร่วมงานให้รักใคร่และไม่เบื่อ แม้จะทำงานเหน็ดเหนื่อยสักปานใด ใจก็ร่าเริงดูจไม่เหนื่อย และพร้อมเพรียงกันทำงานให้ก้าวหน้าไปถ่ายเดียว.

ตามที่กล่าวมานี้ แสดงให้เห็นว่าการจะทำการงานโดยมากให้สำเร็จ จำต้องมีอุบายวิธีหลายประการ ตั้งต้นแต่หาสหายผู้ร่วมงานจนถึงพยายามปลุกให้เกิดความสามัคคีในงานเป็นที่สุด และความสามัคคีนี้ ควรรักษาไว้ให้มีอยู่ตลอดไป การงานที่

ใหญ่โตก็ยิ่งต้องการความสามัคคียิ่งขึ้น ถ้าผู้ทำงานแตกสามัคคีกัน การงานก็ต้องชะงัก รวนเรเล็กล้มไปเอง หรืออาจถูกทำลายให้ย่อยยับไปโดยง่าย ถ้าหมู่ผู้ทำการมีความ สามัคคีกลมเกลียวกัน การงานแม้จะใหญ่โตที่มองเกือบไม่พบช่องทาง ก็สามารถจัก ทำให้ก้าวหน้าไปสู่ความสำเร็จได้ ข้อนี้แม้สมเด็จพระชินสีห์ก็ตรัสยกย่องไว้ ด้วยทรง หมายเอาเฉพาะผู้พร้อมเพรียงกันในทางดีว่า “สมัคคานันฺ ตไป สุขโฆ” แปลถือเอา ความว่า “หมู่ผู้พร้อมเพรียงกันมีอำนาจอันวยสุข” ดังนี้.

๒. นางนกลีจะจุใจมโหมธาไปฆ่าตัวเองมิได้ แต่ก็มีปัญญาฉลาดคิดพิฆาตฆ่า จนได้โดยอุบาย ข้อนี้ชี้ให้เห็นอำนาจกำลังปัญญา, ปัญญาคือความรู้ทั่วถึงแจ่มแจ้งชัดเจน เป็นเรื่องเป็นราวเป็นช่องไป มิใช่เป็นแต่สักว่ารู้สึก รู้จำหมาย ซึ่งเป็นความรู้ทางธรรมชาติ อันเกิดขึ้นเมื่ออายตนะกระทบกัน เช่น ปัญญาชนิดหนึ่ง เมื่อเหตุการณ์ใด ๆ เกิดขึ้น ย่อมอำนวยให้เห็นช่องเพื่อจัดทำได้ทันทั่วทั้งที่ ปัญญา นี้ โดยนัยหนึ่งแบ่งเป็น ๒ ประเภท คือ เภฏฐิมปัญญา ปัญญาอย่างต่ำ ๑, อุปริมปัญญา ปัญญาอย่างสูง ๑.

ความรู้ที่เป็นอุปรคณคือเครื่องช่วยในการประกอบกิจการทั่วไป คือความรู้ใน ศิลปะวิทยาการต่าง ๆ เป็นปัญญาอย่าง ๑ ปัญญาที่เป็นอุปรคณนี้ ไม่เป็นดีเป็นชั่ว เป็นดุจเครื่องมือมีมีดขวานเป็นต้น บุคคลอาจนำไปใช้ในทางดีก็ได้ ทางชั่วก็ได้ ปัญญา ประเภทนี้บางแห่งเรียกว่าญัตตะ แปลว่าความรู้ ได้ในพระบาลีในธรรมบท ขุททกนิกาย ว่า :-

ยยาวเทว อนตถาย

ณตตํ พาลสุส ชายติ

หนติ พาลสุส สุกุกัสสิ

มทุธ อสุส วิปาทยํ

แปลว่า ความรู้เกิดแก่คนพาล ก็เพียงเพื่อทำความฉิบหาย มันทำสมองของ เขาให้เขว ย่อมฆ่าส่วนที่ชาวของคนพาลเสีย ดังนี้. ปัญญาที่เกิดจากการศึกษา หรือความที่ผ่านเหตุการณ์ต่าง ๆ มากมาย ดังที่เรียกว่ารัตตัญญูตา ความรู้รัตรินาน ควรเรียกเฉพาะในที่นี้ว่าญัตตปัญญา.

ความรู้ที่เป็นตัวเขวหรือตัวความเฉียบแหลม ให้สำเร็จสันนิษฐานคือความตกลง ในการงานหรือเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นเฉพาะหน้าได้ทันทั่วทั้งที่ เป็นปัญญาอย่าง ๑ ผู้มี ปัญญาอย่างนี้ บางแห่งเรียกว่า “โกวิทอ” แปลกันว่า ผู้ฉลาด หรือผู้เฉียบแหลม ได้ในพระบาลีมหานิบาต ขุททกนิกายว่า :-

ปณณว พุทฐิสมปนโน

วธนวธวโกวท

กอลณณย สมยณณย จ

ส รชวสดี วเส.

แปลควมว ผู้ดมีปัญณว ถงพร้อมดวควมรู้ ฌลตในวธวธกกรรณ รู้กอล
รู้สมย ผู้น้ันพงอยู่ในรชกรได้. ปัญณวนี้ ดยมกมพ้ันเพมดก้ณเดด และอศย
ควมรู้ที่ดก้จกกรศกษ และที่ดก้จกควมประสบเหตุกรรณมมกและส้งเกด
ไว้เป็นอุปกรณ ปัญณวนี้ยงไม่เป็นดีเป็นช้วดจเดยวกัน ควรรยกเฉพวในท้ันว
“โกวทปัญณว” จดเป็นเหตุฐมปัญณวอยง ๑

ควมรู้เป็นตวเหตุเครงชกพวให้กรทช้วทก ๆ ชนด ให้เห็นผดเป็นชอ
เห็นชอเป็นผด ดได้ในพระบาลีในธรรมบท ชุททกนภยว :-

อสรเร สรรมตโน

สรเร จ อสรทสสน

เต สรริ นธคจณนต

มจณสภกบปคจร.

แปลควมว ผู้รู้ในส้งท้ไม่เป็นสรระวเป็นสรระ และเห็นในส้งท้เป็นสรระว
ไม่เป็นสรระ คนพวท้ัน มควมดาร์ผดเป็นคจร ย่อมไม่บรลถถึงธรรมท้เป็นสรระ.
น้เรยกวทูปปัญณว ปัญณวช้ว ปัญณวทรม หรือควรรยกวพอลยปัญณว เพราะผู้ม
ทูปปัญณวอยงน้ ซื่อวเป็นพอล ทพุดคดแต่ควมช้ว น้จดเป็นเหตุฐมปัญณวอยง
๑ แต่เป็นฝ่ยช้ว เป็นตวเหตุอณยผลช้ว กเกิดจกอโยนโสมนสภกร ประกอบสนดน
หรือเกิดจกควมดาร์ผด.

ควมรู้ท้เป็นเครงชกนให้ทดีทกชนด ให้รู้จกผดชอบบปบุญคุณโทษ
ประยชนมิใช่ประยชนดควมเป็นจรง ดได้ในพระบาลีในธรรมบท ชุททกนภยว :-

สรณจ สรโต ฌตว

อสรณจ อสรโต

เต สรริ อธคจณนต

สมมสภกบปคจร.

แปลควมว ส่วนผู้รู้ส้งท้เป็นสรระดยควมเป็นสรระ และรู้ส้งท้ไม่เป็นสรระ
ดยควมไม่เป็นสรระ คนพวท้ัน มควมดาร์ชอเป็นคจร ย่อมบรลถถึงธรรมท้เป็น
สรระได้. ปัญณวประภท้น้ เรยทตรง ๆ วปัญณว เพราะเป็นปัญณวตมสภภ เรยกว
สมบปัญณว เพราะเป็นปัญณวฝ่ยชอ เกิดจกอโยนโสมนสภกรหรือควมดาร์ชอ
เป็นตวเหตุอณยผลดี ควรรยกววบณชจปัญณว เพราะผู้มปัญณวอยงน้ ซื่อว

บัณฑิต ทำพุดคิดแต่ความดี ปัญญาอย่างนี้เป็นเนบักกะหรือปาริหาริกปัญญา เครื่องรักษาบริหารตนให้รอดพ้นทุกข์ให้ประสบแต่สุขคติ แต่ไม่เป็นเหตุให้พ้นโลกได้ จึงจัดเป็นเหตุวิปริตปัญญาอีกอย่าง ๑.

เหตุวิปริตปัญญาดังแสดงมานี้ สองอย่างข้างต้นเป็นปัญญาอุปกกรณ์ ควรเรียกว่าอุปกกรณ์ปัญญา อย่างที่ ๓ เป็นปัญญาชั่ว เหตุชั่ว อย่างที่ ๔ เป็นปัญญาดีชอบ เหตุดีชอบ ควรเรียกว่าเหตุปัญญาที่จัดเป็นอย่างต่ำ เพราะไม่เป็นเหตุให้พ้นโลก.

ส่วนความรู้ที่เป็นเหตุให้พ้นโลก หรือเหตุปัญญาฝ่ายชอบอย่างสูง ได้แก่ ความรู้ อริยสัจ ๔ ได้ในพระบาลีในมหาสติปัฏฐานสูตร เป็นต้นว่า “อิทํ ทุกฺขนฺติ ยถาภูตํ ปชานาติ อยํ ทุกฺขสมุทฺทโยติ ยถาภูตํ ปชานาติ อยํ ทุกฺขนิโรธโรติ ยถาภูตํ ปชานาติ อยํ ทุกฺขนิโรคามินี ปฏิปทาติ ยถาภูตํ ปชานาติ” แปลความว่า ย่อมรู้ว่า นี้ทุกข์, นี้ทุกข์สมุทัย เหตุให้เกิดทุกข์, นี้ทุกข์นิโรธ ความดับทุกข์, นี้ทุกข์นิโรธคามินีปฏิปทา ข้อปฏิบัติให้ถึงความดับทุกข์ ดังนี้. ปัญญาที่เรียกว่ามคคปัญญา เกิดจากมคคภาวนามีบุญบารมีเป็นอุปกกรณ์ จัดเป็นอุปริมปัญญา ความรู้ที่เป็นโลกุตตระอื่น ๆ ก็จัดเป็นอุปริมปัญญาทั้งหมด.

ปรากฏว่า ผู้ที่เรียนรู้และจำแบบแผนตำราหรือสอบไล่ได้เท่า ๆ กัน แต่มีไหวพริบหรือปฏิภาณในการพุดการแต่งและการงานต่างกัน ข้อนี้ชี้ให้เห็นความต่างกันแห่งโกวิทปัญญา ปัญญาในที่บางแห่ง (วิสุทธีมรรค) เรียกว่าสชาติปัญญา เพราะเป็นปัญญาที่มีพื้นเพมาแต่กำเนิด การเรียนรู้อันเรียกว่าฉัตตปัญญาในที่นี้นั้น อาจเรียนให้เกิดมีขึ้นเท่าทันกันได้ ดังพระปิยมหาราชนิพนธ์ว่า “ความรู้อาจเรียนทันกันหมด” ส่วนสชาติปัญญาเป็นสภาพที่อบรมให้เกิดมีขึ้นเท่าเทียมกันได้โดยยาก ผู้ที่มีสชาติปัญญาสูง ถึงแม้จะมีได้เล่าเรียนมาก ก็อาจมีความสามารถพุดหรือจัดทำเรื่อง แม้ที่เป็นปัจจุบันทันด่วนได้ ดีกว่าผู้ที่อ่อนสชาติปัญญา ซึ่งแม้จะเรียนมากก็ตาม ความมีโกวิทปัญญาหรือสชาติปัญญาอย่างดีที่สุด เห็นควรเรียกว่าปฏิภาณปฏิสัมภินา.

ผู้ที่เรียนรู้หรือมีปฏิภาณไหวพริบ บางคนหรือบางคราวทำดี บางคนหรือบางคราวทำชั่ว ข้อนี้ชี้ให้เห็นอีกว่า ยังมีสภาพอื่นอย่างหนึ่งหนุนอยู่ภายใน จริงอย่างนั้น สภาพที่หนุนอยู่ภายในให้ทำดีและทำช่วนั้น คือสัมมัมปัญญา และทุปปัญญา อันเป็นส่วนเหตุตั้งกล่าวแล้ว.

ผู้ที่มีนิสัยในการบุญกุศล แม้จะแก้กล้า แต่ยังไม่พ้นโลกได้คือจำเริญเกาะอยู่กับโลก ต้องแก่ เจ็บ ตาย ไปตามโลก จึงไม่พ้นสรรพทุกข์ได้ ทั้งนี้เพราะขาดมรรคปัญญา เมื่อมรรคปัญญาเกิดขึ้น ย่อมพ้นโลกได้ทันที มรรคปัญญา คือสัมมปปัญญานั่นเอง แต่หมายถึงสัมมปปัญญาที่เกิดขึ้นเต็มที่ จนเป็นยถาภูตญาณทัสสนะ ความรู้เห็นตามเป็นจริงในอริยสัจจ ๔ ดังกล่าวแล้ว

ปัญญาทุก ๆ ประการ ดังกล่าวแยกให้เห็นความต่างกันจะนี้ มีทางเกิดที่ท่านแสดงไว้โดยสาธกณนัยเป็นทางปฏิบัติ ๓ ประการ คือ สุตะ การฟังการอ่าน ๑ จินตา การคิดค้น สังเกต ๑ ภาวนา ความปฏิบัติอบรม ๑ ทุก ๆ อย่างเป็นทางเกิดญัตตปัญญา และเป็นเครื่องอุดหนุนเพิ่มเติมสติปัญญา ให้เจริญมากขึ้นโดยลำดับ. และถ้าสุตะเป็นต้นนั้นเป็นไปในฝ่ายชั่วผิด ก็เป็นทางให้เกิดทุปปัญญา อันเป็นเหตุแห่งความเป็นพาลและความเห็นผิดทุกประการ ถ้าเป็นไปในฝ่ายดีชอบ ก็เป็นทางให้เกิดสัมมปปัญญา อันเป็นเหตุแห่งความเป็นบัณฑิตและความเป็นถูกทุกประการ และถ้าภาวนาในฝ่ายดีชอบนั้นเลื่อนเป็นมรรคภาวนา ก็เป็นทางให้เกิดมรรคปัญญา อันเป็นเหตุให้พ้นโลกหรือทุกข์ทั้งปวงได้.

ในชาตกรื่องนี้มุ่งแสดงอุปกรณปัญญา คือปัญญาสำหรับใช้ในการประกอบธุรกิจหรือแก้ไขข้อขัดข้องน้อยใหญ่ทั่วไป ทั้งในทางดีและชั่ว ซึ่งเรียกในที่นี้ว่า ญัตตปัญญา และโกวิทปัญญาอย่างเตียว. ผู้ที่มีกายใหญ่และทรงกำลังมาก แม้จะมากคน ถ้าอ่อนปัญญานี้ก็ต้อพ่ายแพ้ฝ่ายที่มีปัญญานี้สูงกว่า มนุษย์มีปัญญามาก จึงเป็นเจ้าโลกและครอบงำสัตว์ดิรัจจานทั้งเล็กและใหญ่ได้ทั้งหมด ในหมู่มนุษย์นี้เอง นับตั้งแต่บุคคลขึ้นไปจนถึงประเทศชาติ ฝ่ายที่อ่อนปัญญากว่า ย่อมแพ้เปรียบฝ่ายที่สูงกว่าดุจเดียวกัน เพราะฉะนั้น ปัญญานี้จึงจำปรารถนาในกิจการทุก ๆ อย่าง.

อนึ่ง อุปกรณปัญญาเป็นสำคัญในทางคติโลก เหตุปัญญาเป็นสำคัญในทางคติธรรม และโลกกับธรรมต้องอาศัยกัน เพราะฉะนั้น เมื่อจำปรารถนาอุปกรณปัญญา อันอำนวยให้สำเร็จกิจทั้งปวง ก็จำปรารถนาเหตุปัญญาด้วย แต่ควรปรารถนาเหตุปัญญาฝ่ายชอบ คือ ปัญญา (โดยสภาพ) หรือสัมมปปัญญา ด้วยการฟังคิดและปฏิบัติธรรมตามสามารถ เพราะสัมมปปัญญาอำนวยอำนวยให้เอาตัวรอดปลอดภัยได้ ในเรื่องนี้ช่างและนางนกลั้ ขาดสัมมปปัญญา จึงก่อและต่อเวรกันเป็นเรื่องลูกกลมใหญ่โตขึ้น.

๗. ช้างเกรไปแก้งเหยียบลูกเล็ก ๆ ของนางนกไส้ เป็นการเริ่มก่อเวรขึ้นก่อน จึงถูกแก้แค้นจนต้องตาย ข้อนี้ให้คิดไว้ว่า การก่อเวรไม่มีดีเลย นำโทษทุกขมาให้ฝ่ายเดียว อากาที่เวียนมาสนองจนสมกัน เรียกว่า “เวร” เวรเกิดจากความผูกใจได้ในพระบาลีว่า :-

อกุโกจฉิ มํ อวธิ มํ อชินิ มํ อหาสิ เม
 เย จ ตํ อุปนยหนติ เวรํ เตสํ น สมมติ.

แปลความว่า ชนเหล่าใด ผูกใจถึงคนนั้นคนนี้ว่า ต่าเรา ทูบตี ประหัตประหารเรา ชนเรา ลักสิ่งของ ๆ เราไป ดังนี้ เวรของชนเหล่านั้น ย่อมไม่ระงับ พระบาลีนี้ชี้ให้เห็นนัยตรงกันข้ามว่า ถ้าบุคคลแม้ถูกต่าทูบตีประหัตประหาร แต่มีใจหนักแน่น ไม่ผูกใจเจ็บหรือโกรธตอบ และกระทำตอบ เกรก็ไม่เกิด เพราะไม่มีใครผูก. การต่าว่าทูบตีประหัตประหารเป็นอาทิ เป็นต้นเหตุแห่งเวร ในที่บางแห่งเรียกว่าเวรตรง ๆ ก็มี เช่น ปาณาติบาต เป็นต้น เรียกว่าเบญจเวร ถือเอาความเป็นเหตุก่อเวร. โดยนัยนี้เงื่อนไขของการผูกเวร ก็คือการทำเวร หรือก่อเวรนั่นเอง. ผู้ทำเวรขึ้นแล้วก่อน แต่ถูกสนองเวร เมื่อรู้ตัวอยู่ว่าถูกจองเวร ก็เดือดร้อนในการระงับตัว ให้สะดุ้งระแวงหวาดกลัวอยู่เสมอ และต้องเดือดร้อนทุกข์ทรมานในขณะที่ถูกทำให้ลำบากจากผู้จองเวร เช่น ช้างเกรในเรื่องนี้ และต่างก็จะต่อเวรให้ยาวออกไปอีก เวรยาวออกไปเพียงใด ก็ต้องเดือดร้อนลำบากอยู่เพียงนั้น. เพราะเหตุนี้ สมเด็จพระบรมศาสดาจึงตรัสไว้ทำยขาดเรื่องนี้ ที่ยกขึ้นไว้ ณ เบื้องต้นว่า :-

กาภญจ ปสฺส ลมฺภิกํ มณฺฑุกํ นิลมฺภุชิกํ
 เอเต นาคํ อมาเตสฺสุ ปสฺส เวรสฺส เวรินํ
 ตสฺมา หิ เวรํ น กยิราถ อปฺปิเยนปิ เกนจิ.

แปลความว่า จงดุนางนกไส้ กา แมลงวัน และกบ สัตว์เหล่านี้สมคบกันฆ่าช้างได้ จงดุอำนาจเวรที่เป็นไปของคนมีเวร เพราะเหตุนี้แหละบุคคลจึงไม่ควรทำเวรกับใครหมด แม้ที่เกลียดชัง ดังนี้.

การไม่ก่อเวรนั้น ต้องอาศัยความสำรวมระวัง ถ้าไม่มีความสำรวมระวัง ก็จะก่อเวรขึ้นได้ง่าย ความสำรวมระวังนี้ เกิดขึ้นด้วยการพิจารณาให้เห็นโทษแล้วเช็ดขยาด ถ้ายังไม่เห็นโทษแล้วเช็ดขยาด ความสำรวมระวังก็มักหย่อน ข้อนี้เปรียบเหมือนผู้ที่

เคยเห็นโทษแห่งการถูกมีดบาดมือ เมื่อใช้มีดอีก ก็มีความระมัดระวังดีขึ้น ส่วนคนที่ไม่เคยเห็นโทษ ในขณะที่ใช้มีด ก็มักเฉย ๆ ไม่เพิ่มความระมัดระวังให้มากขึ้นกว่าปกติ.

ก็การพิจารณาให้เห็นโทษนั้น มีหลายวิธี แล้วแต่จะหาทางคิดให้เห็น เป็นต้นว่า คิดให้เห็นว่า, การก่อเวรไม่ดีเลย เพราะก่อขึ้นแม้เพียงครั้งเดียวเท่านั้น ก็ต้องเดือดร้อนไปนานนัก และต้องเดือดร้อนถึง ๒ ทาง คือต้องเดือดร้อนเพราะผลแห่งกรรม และต้องเดือดร้อนเพราะการกระทำของคู่เวร การก่อเวรจึงน่าขยาดหวาดกลัวและไม่ควรอย่างยิ่ง.

เมื่อพิจารณาจนเห็นโทษแล้ว ก็จะเกิดขยาด เมื่อประสบเครื่องยั่ว ก็จะเพิ่มความสำรวมระวังไม่ให้ก่อเวรขึ้นได้ สมด้วยพระบาลีในอุทาน ขุททกนิกายว่า “สมณมโตเวรัม จียติ” แปลความว่า ผู้คอยสำรวมระวังอยู่ ย่อมไม่ก่อเวร ดังนี้.

ส่วนเวรที่ก่อขึ้นแล้ว ย่อมยึดเยื้อไป ไม่สงบลง ก็ด้วยการผูก ดั่งที่ยกพระบาลีมาสาธกข้างต้น เพราะเมื่อผูกไว้แล้ว ก็ต้องก่อกรรมทำเวรกันเรื่อยไป ผู้ให้ทุกข์กลับเป็นผู้รับทุกข์ ผู้รับทุกข์กลายเป็นผู้ให้ทุกข์ สลับกันไปมา ต่อเมื่อเลิกผูกเวร ไม่ก่อกรรมทำเวรเป็นการต่อเวรให้ยาวต่อไปอีก เวรจึงสงบ สมด้วยพระบาลีในธรรมบท ขุททกนิกายว่า :-

น หิ เวเรน เวรานิ	สมมเหตุธ กุทาจัน
อเวเรน จ สมมเหตุ	เอส ธมโม สนนตโน.

แปลความว่า ในโลกนี้ เวรไม่มีวันสงบด้วยเวรเลย แต่สงบได้ด้วยใจที่ไม่มีเวรนี้เป็นธรรมเก่า ดังนี้.

เวรที่ก่อต่อให้ยาวออกไปแล้ว ยากที่จะระงับได้ ข้อนี้จึงควรกันไว้ก่อน เพราะง่ายกว่าที่จะคอยแก้ คือคอยสำรวมระวังไม่ก่อเวรดั่งกล่าวแล้ว.

ข้อความในลฎกิกษาดกที่สาธกเป็นธรรมตั้งแต่ต้นจนบัดนี้ พอได้ข้อสังเกตเป็นคติธรรม สำหรับความประพฤดีทั้งดีและไม่ดีข้อสั้น ๆ ๗ ข้อ คือ :-

๑. การไม่เตรียมตัวไว้ล่วงหน้าเพื่อรับเหตุการณ์ที่จะเกิดแต่เนิ่น ๆ มัวรั้งรออยู่เมื่อเหตุการณ์นั้นพลันเกิดขึ้น ทำให้ชุกชลักลำบาก จัดเข้าในข้อที่ทำการงานอาภูลคั่งค้าง อาจให้ต้องผลุนผลันหล่นเรี่ยเสียหาย ไม่เป็นมงคล.

๒. เมื่อรู้ว่าภัยจะเกิดขึ้นและเกินวิสัยที่ตนจะป้องกันบำบัด การขอธรรมิการักษาเป็นการสมควร ซื่อว่าเป็นความไม่ประมาทอย่างหนึ่ง แต่ถ้ามีเนปังกปัญญา ปัญญาเครื่องรักษาตน ก็อาจเอาตัวรอดปลอดภัยได้.

๓. ผู้น้อยเมื่อเข้าหาผู้ใหญ่ แสดงความอ่อนน้อมให้ต้องตาต้องใจ มักได้รับอนุเคราะห์

๔. ผู้ใหญ่ที่แสดงความเมตตาอารีต่อผู้น้อย คิดอุปถัมภ์ค้ำชูให้ความคุ้มครองป้องกันตามสามารถ สมควรเป็นผู้ใหญ่ ส่วนผู้ที่โหดร้าย มีแต่ผสมให้ความเดือดร้อนแก่ผู้น้อย ดูถูกดูหมิ่น เป็นผู้ใหญ่อู้อยู่ไม่ตลอด. และผู้แข็งแรงที่ถูกข่มเหงผู้น้อยแฉกราวหนึ่งผู้น้อยแฉกอาจได้ช่องและท่วงทีที่จะทำให้ถึงพิบัติและยับยั้งให้ระทมใจได้.

๕. เมื่อจะทำการงานใหญ่โต จำต้องหาสหายผู้ร่วมงาน ถ้ามีบุคคลัญญาตา รู้จักเลือกคนให้เหมาะกับงาน และแบ่งหน้าที่การงานให้ทำตามสมควรแก่ความสามารถ ทั้งรู้จักเอาใจให้เกิดความพร้อมเพรียงกัน การงานย่อมก้าวไปสู่ความสำเร็จได้ด้วยดี.

๖. กำลังปัญญายิ่งใหญ่กว่ากำลังกาย ผู้มีปัญญาย่อมชนะผู้มีกายใหญ่และแข็งแรงแต่โง่เขลา ลำพังกำลังกายจะทำอะไรได้.

๗. การก่อเวร ให้ความเดือดร้อนเรื่อยไป จึงไม่ควรก่อเวรกับใครหมดแม้ที่เกลียดชัง.

คติธรรมทั้ง ๗ ข้อนี้ มีอรรถาธิบายเป็นทางปฏิบัติ ดังแสดงโดยลำดับมาแต่ต้น ซึ่งพอชี้ให้เห็นว่าข้อใดควรละเว้น ข้อใดควรประพฤติตาม แต่ในชาตกนี้ ดุ่มงแสดงอำนาจเวรเป็นที่ตั้ง นางนกลัษจะไต้ปัญญา ก็เพราะอำนาจเวรส่งเสริมให้มีกำลังครุ่นคิด. สิ่งทีนางนกลัษทำไปก่อนแต่ข้างเกรเหยียบลูก เป็นไปด้วยอำนาจความรักลูก หลังแต่นั้น เป็นไปด้วยอำนาจเวร เพราะเหตุนี้ สมเด็จพระบรมศาสดาจึงตรัสว่า “*ปสุส เวรสุส เวรินิ*” จงดูอำนาจเวรที่เป็นไปของผู้มีเวร” ดังนี้.

ลฎกิกษาดกสาธกธรรม มีเรื่องย่อและข้อที่เลือกกล่าวเป็นธรรมิกถา มีใจความพร้อมทั้งอรรถาธิบายดั่งบรรยายมา ด้วยประการฉะนี้.

อุจจาวจาทัสสนกถา*

นโม ตสฺส ภควโต อรหโต สมฺมาสมฺพุทฺธสฺส

น อุจจาวจํ ปณฺทิตา ทสฺสยนฺติติ.

บัดนี้ จักแสดงพระธรรมเทศนา เป็นเครื่องเตือนใจกลับได้สติปัญญา ในเมื่อประสบเรื่องของโลก ทั้งที่น่าปรารถนาและไม่น่าปรารถนา ตามนัยพระพุทธภาษิตที่ได้ยกขึ้นไว้เป็นนิกเขปบท ณ เบื้องต้น. พระพุทธรูปนั้นนั้นแปลว่า บัณฑิตย่อมไม่แสดงอาการขึ้นลง มีความหมายโดยตรง คือไม่แสดงอาการเช่นนั้น ด้วยอำนาจความยินดีและยินร้ายในโลกธรรม ดังจะอธิบายเป็นลำดับไป.

โลกธรรม หมายความว่า เรื่องของโลกหรือเรื่องประจำโลกจำแนกออกเป็น ๘ ประการ คือ ลาก ได้แก่ทรัพย์สิ่งสัตว์บุคคลที่ได้มา ๑ อลาก ได้แก่ความไม่มีหรือเสื่อมลาภ ๑ ยศ ได้แก่อิสสิริยะ คือความเป็นใหญ่โดยกำเนิด โดยฐานันดรศักดิ์ หรือโดยหน้าที่การงาน และความมีบริวาร คือผู้แวดล้อมติดตาม หรือผู้อยู่ใต้อำนาจคอยรับบัญชาใช้สอย ๑ อยศ ได้แก่ความไม่มีหรือเสื่อมยศ ๑ นินทา ได้แก่ความติเตียน ๑ ปลังสา ได้แก่ความสรรเสริญหรือเกียรติ คือ ชื่อเสียงเป็นที่ยกย่องชมเชยเชิดชู ๑ สุข ได้แก่ความสำราญชุ่มชื่นแจ่มใสสมจิตสมใจไม่บกพร่อง ๑ ทุกข์ ได้แก่

* ทรงแสดงเมื่อครั้งยังเป็น พระมหาเจริฎฐ สุวฑฺฒโน ป.ธ. ๘ ลงพิมพ์ในนิตยสารธรรมจักษุ เล่ม ๒๖ ตอนที่ ๙ ประจำเดือน มิถุนายน พ.ศ. ๒๔๘๔

ความลำบากเดือดร้อนคับแค้นเชิงใจ ๑ โลกธรรม ๘ ประการเหล่านี้ ลาม ยศ สรรเสริญ สุข เป็นโลกธรรมข้างขึ้น อันใคร ๆ รักชอบชวนชวาทหาจึงเรียกว่า อภิวรรณัม แปลว่า เรื่องที่ถูกปรารภนา ส่วนอลาภ อยศ นินทา ทุกข์ เป็นโลกธรรมข้างลง อันใคร ๆ ไม่ปลงใจชอบอยากได้จึงเรียกว่า อนภิวรรณัม แปลว่า เรื่องที่ไม่ถูกปรารภนา แต่โลกธรรมทั้ง ๒ ส่วนดังกล่าวมานี้ ย่อมเป็นคู่กันดุจกลางคืนและกลางวัน ใคร ๆ จะคิดปรารภนาเลือกสรรเอาไว้เพียงส่วนที่ใจชอบ และหวังให้ดำรงคงที่อยู่ตลอดไปจึงไม่ได้ ทั้งนี้ เพราะโลกธรรมมีปรีวัฏฏ์ คือสับเปลี่ยนขึ้นลง ลุ่มดอน สูงต่ำ และต้องเป็นไปตามกฎธรรมดาแห่งสิ่งทั้งปวงในโลก.

ที่ว่า โลกธรรมมีปรีวัฏฏ์ มีอธิบายว่า มนุษย์ในโลกทุกถ้วนหน้า ไม่เลือกเพศ ภูมิ ชั้น วรรณะ จะเป็นกษัตริย์เศรษฐี หรือผู้ต้อเรียนกก็ตาม จะเป็นราษฎรสามัญหรือชั้นต่ำจำยากก็ตาม ต้องได้ลาภบ้าง อลาภบ้าง ยศบ้าง อยศบ้าง นินทาบ้าง สรรเสริญบ้าง สุขบ้าง ทุกข์บ้าง สลับสับเปลี่ยนกันเรื่อยไป เพราะเหตุนี้ ท่านจึงกล่าวว่า “โลกธรรม ๘ ประการเหล่านี้ ย่อมปรีวัฏฏ์สับเปลี่ยนเวียนโลก และโลกก็ปรีวัฏฏ์สับเปลี่ยนเวียนโลกธรรม” ดังนี้.

ที่ว่าโลกธรรมต้องเป็นไปตามกฎธรรมดาแห่งสิ่งทั้งปวงในโลกนั้น มีอธิบายว่า กฎธรรมดาแห่งสิ่งทั้งปวงในโลก คือเกิดขึ้นในเบื้องต้น แปรไปในท่ามกลาง สลายไปในที่สุด กฎธรรมดาทั้ง ๓ ข้อนี้ เรียกว่า สังขตลักษณะ แปลว่า ลักษณะแห่งสิ่งที่ถูกปรุงแต่งขึ้น โลกธรรมทุกประการก็ไม่พ้นไปจากลักษณะทั้ง ๓ นี้ โลกธรรมข้างขึ้น คือ ลาม ยศ สรรเสริญ สุข เมื่อเกิดขึ้นในเบื้องต้น เบ่งตัวขึ้นจนเต็มที่แล้ว ก็ยุบลงในท่ามกลาง และในที่สุด ก็เลื่อนสลายหายไปหมด แม้ในโลกธรรมข้างลง คือ อลาภ อยศ นินทา ทุกข์ ก็มีนัยดุจเดียวกัน บางทีโลกธรรมที่ประสบยังมิได้ผ่านไปถึงกฎธรรมข้อสุดท้าย บุคคลผู้ได้ผ่านไปถึงก่อนก็มี กล่าวคือ จำตายจากไปก่อนที่โลกธรรมนั้น ๆ จะไปจาก เพราะเหตุนี้ ท่านจึงกล่าวไว้โดยความว่า “โลกธรรมทุก ๆ ประการ ล้วนไม่เที่ยง ไม่คงทนยั่งยืน ต้องแปรเปลี่ยนไปเป็นธรรมดา” ดังนี้.

โลกธรรมปรีวัฏฏ์เป็นที่ตั้งแห่งสติความระลึกและสัมปชัญญะ ความรู้สึกสำนึก ตื่นว่าจักต้องประสบสับเปลี่ยนกันเรื่อยไป กฎธรรมดาแห่งโลกธรรมเป็นที่ตั้งแห่งปัญญา

พิจารณาให้รู้เช่นเห็นจริง ต่อไปนี้ที่ซึ่งกล่าวถึงแต่สติ เพื่อให้คำสั้น ก็พึงทราบว่ หมายถึงสัมปชัญญะด้วยทุกแห่งไป และพึงทราบว่ สติเป็นเครื่องห้ามหรือหยุดยั้งมิให้ตื่นเต้นตกใจในโลกธรรม ซึ่งดีกว่าเครื่องฉุดรั้งทุกอย่าง ปัญญาเป็นเครื่องกำจัดหรือสั่งล้าทัพมิให้ยินดียินร้ายในโลกธรรม ซึ่งดีกว่าคำสั่งทุกอย่างแม้ที่วางโทษผู้ล่วงละเมิดไว้อย่างแรง.

สำหรับผู้ที่มิได้ระลึกพิจารณาให้รู้สึกเห็นจริง โลกธรรมย่อมกลายเป็นที่ตั้งแห่งความตื่นเต้นยินดี หรือตื่นตกใจยินร้าย คือยอมตื่นเต้นยินดีฟูขึ้น เพราะลาภ ยศ สรรเสริญ สุข ย่อมตื่นตกใจยินร้าย พุบลง เพราะอลาภ อยศ นินทา ทุกข์ จึงเป็นผู้หลงมกมายแสดงอาการขึ้น ๆ ลง ๆ ดุจเรือ่น้อยลอยโคลงเคลงตามกระแสคลื่นในมหาสมุทร ฉะนั้น นี้ชื่อว่าผู้เขลาเจตปัญญา ส่วนผู้มีสติปัญญาปรีชาฉลาดระลึกพิจารณาให้รู้สึกเห็นจริง เมื่อประสบโลกธรรมที่ยิ่งหย่อนอย่างใดอย่างหนึ่ง ก็เท่ากับได้พบสิ่งที่ตั้งแห่งสติปัญญา คือยอมมีสติยับยั้งใจ เป็นเหตุให้ไม่รู้สึกผิดแปลก และยอมมีญาณปรีชา คือความรู้ตามเป็นจริงสั่งล้าทัพใจ เป็นเหตุให้มีใจเฉย ๆ เป็นกลาง จึงเป็นผู้ไม่หลงมกมาย วางอาการได้ปกติ ดุจเรือใหญ่ไม่โคลงเคลงเพราะกระแสคลื่นในมหาสมุทร แล่นรุดลัดตัดตรงไปยังท่าที่ประสงค์โดยปกติฉะนั้น .

อนึ่ง ผู้ระลึกพิจารณาพอได้สติปัญญาในโลกธรรม ถึงจะแสดงอาการคงที่แท้ที่เดียวยังมีได้ก่อน ก็ยังมีอาการทั่วไปในการแสวงหาเป็นต้น ดีกว่าคนที่ไม่ระลึกพิจารณา ดังจะจำแนกพรรณนาต่อไปเป็นข้อ ๆ พอให้เห็น.

๑. ในการแสวงหา สามัญชนทั่วไปไม่มีใครปฏิเสธว่า ไม่ต้องการลาภ ยศ สรรเสริญ สุข ทั้งนี้ เพราะเหตุว่ ทุก ๆ คนต้องอาศัยลาภ ยศ สรรเสริญ สุข จึงเป็นอยู่ได้ คืออาศัยลาภบำรุงกาย อาศัยยศป้องกันอันตราย เพราะยศความเป็นใหญ่ ย่อมทำให้เป็นที่เกรงขาม และยศยอมอำนาจให้กิจการดำเนินสะดวก ด้วยผู้มีศยอมมีพรรคพวกบริวารคอยช่วยเหลือ อาศัยสรรเสริญเอื้อใจให้มีกำลัง อาศัยสุขปลุกชีวิต ให้สดชื่น และลาภ ยศ สรรเสริญ สุข ย่อมเกิดทำให้เห็นโลกแจ่มใสน่าดู ให้เห็นตั้งโลก คอยยิ้มแย้มเอื้อนเชิญให้อยู่ชม เพราะเหตุนี้ ทุก ๆ คนจึงต่างชวนชวยเสาะแสวงกัน อยู่อย่างอลวน บ้างก็ลุอำนาจแห่งความยินดีปรารถนา แสวงหาอย่างโลดโผนไม่เลือกทาง

คือที่หมายลาม ก็ประกอบทุจริตคิดคด เช่นตลบตะแลงฉ้อฉล ฉกฉักเอา ที่หมายยศ ก็คิดแย่งและแข่ง โดยทางบิดหรือทำลายเขาเพื่อตนจะเข้าสวม ที่หมายสรรเสริญหรือเกียรติ คือชื่อเสียง ก็สร้างแสดงตัวให้เด่น โดยการปกปิดซ่อนเร้นหนอนบ่อนใส่ไว้ภายใน ย่อมแต่ผิวภายนอกให้ดูดี หรือปากเปราะระเรายาย พุดบ้ายร้ายทับถมผู้อื่น และยกตนให้เขาชมว่าดีชอบ ที่หมายสุข ก็ประกอบการสนุกไปในทางเบียดเบียน หรือในทางทราจากร หรือคิดอ่านประทุษร้ายล้มละลายผู้ขัดขวางความสุขสะดวก และบ้างก็แสวงหาอย่างรีบร้อยสะอาด แม้จะมีความยินดีปรารถนาอยู่บ้างดังสามัญชนทั่วไป ก็คุ่มใจไม่ปล่อยให้กิเลสออกมาบังการ คือที่หมายลาม ก็พยายามประกอบธุรกิจไม่คิดท้อถึงจะเป็นงานลำบากแต่สุจริต ก็ยอมยากอาบเหงื่อเพื่อลามผลซึ่งประสงค์ ที่หมายยศ ก็ตั้งใจประกอบกรณีนานาที่ไม่ให้บกพร่อง และชวนชวายเป็นทางเพิ่มความรู้และความสามารถให้ก้าวหน้าไม่หยุดถอย ทั้งมันอยู่ในทางชื่อเสียงสุจริต ไม่คิดคดเพื่อส่งตนยอมให้แต่ความดีความชอบส่งตนขึ้นไปโดยส่วนเดียว ที่หมายสรรเสริญ ก็พยายามวางตนไว้ในทางดีงามอันเป็นที่ตั้งแห่งความสรรเสริญ เมื่อต้องการเกียรติ คือชื่อเสียงยิ่งขึ้น ก็พยายามยกตัวให้เด่นแต่ด้วยความทำประโยชน์ ที่หมายสุข ก็บำรุงกายและใจให้สดชื่นแจ่มใส โดยวิธีที่ไม่เป็นเหตุทำลายสุขของผู้อื่น เมื่อต้องการสนุกบันเทิง ก็แสวงหาแต่ในทางที่ไม่เกิดโทษ โลกต่างอลวนุ่นวายด้วยการชวนชวายเป็นทางแสวงหาโดยอาการต่าง ๆ กัน ดังที่กล่าวมาพอเป็นตัวอย่างดังนี้

แต่ถึงจะมีมากคนมากอาการสักเท่าไรก็ตาม เมื่อจัดเข้าพวกอย่างย่อ ๆ ก็มีเพียง ๒ คือ พวกที่แสวงหาโดยทางมิชอบ ๑ พวกที่แสวงหาโดยทางชอบ ๑ ทั้ง ๒ พวกนี้ย่อมปรากฏต่างกันโดยผลดังนี้ พวกที่แสวงหาโดยทางมิชอบ ในส่วนที่ปรากฏว่าผิดกฎหมาย ย่อมต้องได้รับโทษตามกระบิลเมือง ต้องเลื่องชื่อลือชัว เสื่อมลามยศ เสื่อมสรรเสริญสุขแทนที่จะได้ เมื่อยังไม่ปรากฏหรือจับยังไม่ได้ ก็ต้องเดือดร้อนนอนตาไม่หลับ เพราะต้องคอยหลีกเลี่ยงระวังตัว ในส่วนที่ผิดศีลธรรม เมื่อความชั่วปรากฏแก่ผู้อื่น ก็ย่อมประสบความเสื่อมดุจเดียวกัน แม้จักยังไม่เสื่อมจากลามยศในปัจจุบันนี้ก่อน ก็ย่อมเสื่อมเสียชื่อเสียง แม้เมื่อไม่ปรากฏแก่ผู้อื่น ก็ต้องนอนเป็นทุกข์ เพราะหวาดต่อผลสนอง และการแสวงหาอันผิดศีลธรรมนั้น เป็นกรรมชั่ว เป็นบาปอกุศล อันจักอำนวยอนิรุผลมีอลาม อยศ เป็นต้นในภายหน้า ส่วนพวกที่แสวงหาโดยทางชอบ

ลาม ยศ สรรเสริญ สุข ถึงจะค่อย ๆ เกิด ย่อมนับว่าเป็นสิ่งประเสริฐบริสุทธิ์ แม้จะน้อยก็เป็นของมีค่าดุจทองคำธรรมชาติ ผู้ที่ได้มาแล้วก็เป็นผู้บริสุทธิ์สะอาด ซึ่งคิดตรวจดูแล้วน่าอึ้งใจ ย่อมปลอดภัยแต่กฎหมาย ย่อมปลอดภัยและผลร้ายอันจักเกิดแต่ความชั่วเพราะมิได้ทำ ผลแห่งการแสวงหาที่ชอบและมีชอบ ย่อมตั้งอยู่ตรงกันข้ามฉะนี้ แม้ในปัจจุบัน ก็ยังมีปรากฏตัวอย่างให้เห็นเป็นที่อ้างได้อยู่มาก

เมื่อเป็นเช่นนี้ จึงเกิดมีปัญหาคือว่า คนมิใช่น้อยทั้งเคยรู้เช่นเห็นตัวอย่างอยู่แล้ว ไฉนจึงได้แกล้งกล้าเสาะแสวงโดยมิชอบ? ปัญหานี้ตอบได้ทันทีว่า เพราะเจตนาและปัญญาดังกล่าวมาข้างต้น จึงเป็นผู้เขลาไม่รู้เท่าทันกิเลสในใจของตนเอง ผู้ที่ทำการใกล้โลกธรรมวัตถุเช่นเงินทอง หรือมองเห็นยศมาจต้องอยู่ใกล้ ๆ ถ้าไม่มีสติปัญญาเป็นเครื่องให้คิดระวังสิ่งสำคัญกำกับอยู่เพียงพอ ก็จะเอนเอียงไปตามอำนาจความปรารถนาที่อย่างแรงกล้าถึงให้คว่ำเอามาอย่างลืมหืม ลืมกลัวผิด คนย่อมถล่ำทุจริต เพราะขาดเครื่องระวังสิ่งสำคัญฉะนี้มิใช่น้อย.

๒. ในคราวได้ความเสื่อมหรือคราวไม่ได้ ธรรมดาอำนาจให้โลกธรรมมีปฏิภาณได้โลกธรรมนั้น ๆ จึงไม่รวมอยู่ในบุคคลผู้เดียวตลอดไป ต้องกลับกลายเป็นเฉลี่ยแก่คนอื่น ๆ ทุกคนจึงต้องรับต้องแบ่งลาม อลาม เป็นต้น จากกันและแก่กัน สลับสับเปลี่ยนเรื่อยไป โลกจึงหมุนเวียนขึ้นลงอยู่โดยปกติ ถึงดังนี้ก็จริง โลกธรรมที่น่าปรารถนาอย่างเช่น ลาม ยศ บางชั้น ย่อมมีจำนวนอันจำกัด ไม่เพียงพอเพื่อคนทั้งปวงจะได้เทียมเท่าทั่วหน้ากัน เพราะฉะนั้น บรรดาผู้ทำการแสวงหาจึงบ้างก็ได้ บ้างก็ไม่ได้ เป็นธรรมดาผู้เขลาสติปัญญา เมื่อได้โลกธรรมที่น่าปรารถนา บ้างก็ตระหนี่ถี่เหนียวเข้าเกลียวกับโลกสนิหตั้งเชือกหนั่ง ไม่ใช่ลามให้บังเกิดประโยชน์แก่ตนและคนอื่นสมคุณค่า บ้างก็เจ้ายศออกทำงานน่าหัว บ้างก็ติดสรรเสริญชอบฟังแต่คำเยินยอว่าตัวดีดีไม่ได้ บ้างก็ติดสุขติดการสนุกเพลิดเพลินถึงเกียจคร้านเสียการงาน บ้างก็อาศัยโลกธรรมมีลามยศ เป็นต้น ประกอบกรรมมิชอบต่าง ๆ เช่นอ้างหรือใช้ยศข่มขู่เบียดเบียนผู้อื่นให้เดือดร้อน ข้อนี้ก็จะเป็นทุรกรรมเครื่องตัดรอนอริภูมิผลมีลาม ยศ เป็นต้น ของตนเอง โลกธรรมที่เกิดขึ้นเพื่อสุขประโยชน์ กลับไม่เป็นประโยชน์ซ้ำอำนาจทุกขโทษทวีคูณ ส่วนผู้มีสติปัญญาพิจารณาฉลาด เมื่อได้โลกธรรมที่น่าปรารถนามา ย่อมรู้จักรักษาและใช้ให้

เกิดผล คือรู้จักจ่ายลาภให้เป็นประโยชน์ตนและประโยชน์ท่าน ไม่หวังแทนเก็บไว้อย่าง ก้อนหิน ดิน ทราย ใช้ยศอำนาจบริหารการงานให้สำเร็จไปได้ ไม่หลงเห่อเสิบสาน รับคำสรรเสริญทั้งนินทามาสอบกับการกระทำ แต่ไม่ถือคำลมปากนั้น ๆ ว่ามีเนื้อหาสาระสำคัญ และลอยลมหรือพองลม เมื่อเห็นว่าตนกระทำดีสมคำสรรเสริญ ก็ยินดี ด้วยการกระทำของตน มิใช่ยินดีด้วยคำสรรเสริญ ใช้สุขบำรุงชีวิตให้สดชื่นตามสมควร แก่กาล ไม่ติดความเพลิดเพลินถึงลืมนาน หรือถึงความเกียจคร้านเลิกละหน้าที่ ทั้งอาศัยโลกธรรมมีลาภ ยศ เป็นต้นประกอบการบุญการกุศล อันจะเป็นเหตุต่ออภิวุฒิผลมีลาภ ยศ เป็นต้น ต่อไปภายหน้า โลกธรรมฝ่ายอภิวุฒิผลที่บังเกิดแก่บุคคลเช่นนี้ ย่อมเกิดขึ้นเพื่อประโยชน์โดยส่วนเดียว.

อนึ่ง ในคราวประสบอภิวุฒิผล เช่น อลาภ อยศ คือในคราวเสื่อมหรือคราวว่างลาภ ยศ เป็นต้น ผู้ไม่ฉลาดตั้งกล่าวมา ย่อมเสียขวัญตระหนกตกใจ พุบแพบกรอบเกรียบด้วยความยินร้าย อาจเป็นเหตุให้คิดหมายมุ่งไปนอกทาง ส่วนผู้มีสติปัญญาปรีชาฉลาด ย่อมมีขวัญดีไม่ตกใจและคิดเห็นไปว่า ทั้งนี้เพราะเหตุที่มีได้กระทำให้ถูกทางแห่งลาภ ยศ เป็นต้นในปัจจุบัน และมีได้กระทำบุญอันเป็นเหตุอันวยให้ไว้แต่ก่อน เมื่อคิดเห็นเช่นนี้ ย่อมปลุกความอุตสาหะในการแสวงหาไปใหม่ พยายามคิดแก้ไขให้ดีโดยแยบคาย เมื่อแก้ไขให้ดำเนินไปถูกทางแล้ว ลาภ ยศ เป็นต้นจะแคล้วไปข้างไหน และหมั่นประกอบการบุญการกุศลไว้ เพื่อจะได้ไม่ต่ำต้อยน้อยหน้าด้วยลาภ ยศ เป็นต้นในกาลต่อไป.

๓. ในอาการที่เนื่องด้วยโลกธรรม ทุกคนจำเป็นต้องมีชีวิตเนื่องด้วยผู้อื่นมากและน้อยตามฐานะ ผู้ไม่ฉลาดรู้สภาพแห่งโลกธรรมย่อมประมาท อาศัยโลกธรรมเช่นยศ แสดงอคติต่อบุคคลที่เกี่ยวข้อง เป็นต้นว่าเลือกที่รักผลักที่ชัง และในคราวเจริญมั่งมีด้วยอภิวุฒิผลมีลาภและยศ เป็นต้น ย่อมผยองมองหมิ่นและกระด้างต่อญาติมิตรสหาย แต่ในคราวเสื่อมก็พุบแพบซบเซาอ่อนเข้าหา นี้ชื่อว่าอาศัยโลกธรรมแสดงอาการขึ้นลงด้วยอำนาจอคติ และด้วยอำนาจกระด้างหรืออ่อนแอ อาการแม้เช่นนี้ ย่อมสนองให้ต้องเสื่อมอภิวุฒิผลมียศ เป็นต้นของตนเอง ส่วนผู้มีสติปัญญาปรีชาฉลาด ย่อมไม่ประมาทสามารถตั้งตนไว้ได้ในความยุติธรรมเที่ยงตรง ดังคำว่า “อุชฺฐ” ตรง “สุหฺฐ” ตรงดี และ

มีสมานัตตตา คือวางตัวเสมอต้นเสมอปลายในหมู่ญาติมิตรสหาย นี่ชื่อว่าอาศัยโลกธรรม แสดงอาการที่เที่ยงธรรมและสม่ำเสมอ อาการแม้เช่นนี้ ย่อมเป็นเหตุเจริญอิฏฐผล ดังคำว่า “ยศของผู้ไม่ล่วงอคติ ๔ ย่อมเจริญเต็มที เหมือนพระจันทร์ข้างขึ้น” ดังนี้.

ในข้อที่จำแนกกล่าวมานี้ มีใจความว่า “ผู้มีสติปัญญาปรีชาฉลาด ย่อมไม่หลง และแสดงอาการของผู้หลงมกมาย ส่วนผู้เขลาเฉาสติปัญญา ย่อมหลงและแสดงอาการของผู้หลงมกมาย เพราะโลกธรรมจำเดิมแต่การแสวงหาเป็นต้นไป” และทุก ๆ ข้อ สามัญชนทั่วไป ย่อมสามารถระลึกได้ว่าดีชั่วควรไม่ควรอย่างไร เว้นไว้แต่ไม่พยายามจะระลึก รู้ เพื่อเตือนให้ระลึกโดยนัยละเอียดยิ่งขึ้นอีก จะลำดับกล่าวด้วยคำสั้น ๆ แต่ย่อ ๆ ต่อไป.

๑. โลกธรรมทุกประการล้วนเป็นผล อิฏฐารมณ์ทั้งหมด รวมเรียกว่าอิฏฐผล อนิฏฐารมณ์ทั้งหมด รวมเรียกว่าอนิฏฐผล อิฏฐผลทุกอย่างประมวลลงในสุข อนิฏฐผลทุกอย่างประมวลลงในทุกข์ สุขและทุกข์จึงเป็นประธานแห่งโลกธรรมทั้งปวง เพราะโลกธรรมเป็นผล จึงมีเหตุ เพราะฉะนั้น โลกธรรมทุกประการจึงปรีวิภูฏมาแต่เหตุ เหตุแห่งโลกธรรมมี ๒ คือ เหตุปัจจุบัน ๑ เหตุอดีต ๑ เหตุปัจจุบัน ได้แก่การงานที่ทำในปัจจุบันทั้งปวง คือการงานใดถูกทางแห่งโลกธรรมข้อใด การงานนั้นก็เป็นเหตุแห่งโลกธรรมข้อนั้น เหตุอดีตได้แก่กรรมอันได้ทำไว้ คือกรรมที่เป็นบุญเป็นกุศล เป็นเหตุแห่งอิฏฐผล กรรมที่เป็นบาปเป็นอกุศล เป็นเหตุแห่งอนิฏฐผล ได้ในคำว่า “กรรมจำแนกสัตว์ให้เลวและประณีต” กรรมที่ได้ทำไว้นี้แล เป็นเครื่องหนุนเหตุปัจจุบันให้เป็นไปได้ แม้อย่างไม่นึกฝันและอย่างคาดไม่ถึง โลกธรรมย่อมปรีวิภูฏมาจากเหตุ ฉะนั้น และต้องปรีวิภูฏไปตามสังขตลักษณะ อันเป็นกฎธรรมดาแห่งวิปริตนามวัตถุทั้งปวง เพราะเหตุนี้โลกธรรมทุกประการจึงไม่ควรเป็นที่ตั้งแห่งยินดีและยินร้าย.

๒. ยินดียินร้ายในภายใน เป็นเหตุแห่งอาการขึ้นลงในโลกธรรมและเป็นตัวกิเลสหนาให้กิเลสอื่น ๆ เกิดตามเป็นทิวแถว กิเลสนั้น ๆ ล้วนแล้วแต่เป็นเหตุแห่งอาการวิปริต ทั้งภายในและภายนอกทุก ๆ อย่าง เช่นตื่นเต้นตกใจและทุจริตต่าง ๆ ดังที่กล่าวมาในการแสวงหาเป็นต้น ยินดียินร้ายจึงเป็นต้นเหตุสำคัญแห่งอาการสูงต่ำในโลกธรรม และอาการวิปริตทั้งสิ้น อาการเช่นนี้ นับว่าเป็นอาการขึ้นลงทั้งหมด

ผู้มียินดียินร้ายจึงชื่อว่าเป็นผู้หลงมกมาย และต้องเป็นทุกข์เดือดร้อนรอบด้าน โดยตรง ปัญญาเป็นเครื่องกำจัดยินดียินร้าย ปัญญาจึงนับว่าเป็นต้นเหตุสำคัญแห่งอาการไม่ขึ้นลงในโลกธรรมและอาการปกติทั้งสิ้น เพราะเหตุนี้ อาการขึ้นลงทั้งหมด จะหายไปได้ด้วยอาศัยปัญญาโดยตรง และโดยอ้อมก็ต้องอาศัยอุปการกรรมอื่น ๆ เช่นสติ เป็นต้น เป็นเครื่องช่วยปัญญา โดยนัยดังแสดงมานั้น.

๓. วิธีทำกิจกำจัดยินดียินร้ายแห่งปัญญา คือพินิจพิจารณาที่ตั้งแห่งยินดียินร้าย คือโลกธรรม ให้รู้เห็นตามเป็นจริงว่าล้วนเป็นวิปริตนามธรรม ไม่มีส่วนไหนน่ายินดี ไม่มีส่วนไหนน่ายินร้าย เมื่อรู้เห็นตามเป็นจริงดังนี้ ยินดียินร้ายก็สงบ เพราะไม่พบเห็นส่วนไหนควรจะยินดีหรือยินร้าย เมื่อยินดียินร้ายสงบ อาการขึ้นลงในโลกธรรมและอาการวิปริตทั้งสิ้นก็พลอยสงบ ผู้มีปัญญากำจัดยินดีหรือยินร้ายได้สิ้นเชิง จึงเป็นตาที่แปลว่าผู้คงที่ ซึ่งเรียกในที่นี้ว่าบัณฑิต ย่อมเป็นผู้พ้นความหลงมกมาย ไม่แสดงอาการขึ้นลงทุกประการ จึงเป็นผู้พ้นสรรพทุกข์ประสบสุขไพศาล ได้ในฉันทคาถาท้ายโลกธรรมสูตร แปลความว่า “ผู้มีสติปัญญาดี พิจารณารู้โลกธรรมเหล่านี้ว่า มีอันแปรปรวนไปเป็นธรรมดา โลกธรรมส่วนที่น่าปรารถนาย่อมไม่ย่ำยัวเข้าจิตของท่าน ให้ยินดี ส่วนที่ไม่น่าปรารถนาก็ไม่เป็นเหตุปีศาจกระทบให้ยินร้าย เพราะยินดีหรือยินร้าย ท่านมล้างจนตกไปไม่มีเหลือ ท่านรู้ทางว่างกิเลสฐลีไม่มีทุกข์โศก รู้โลกธรรมโดยชอบ จึงถึงซึ่งฝั่งแห่งภพ คือพระนิพพาน” ดังนี้.

ปลงความว่า ผู้มีสติปัญญาปรีชาฉลาด เป็นเหตุบรรเทาละยินดียินร้ายให้จางหาย ดังได้กล่าวถึงโดยลำดับแต่ต้นมา มิใช่ว่าใครที่ไหนอื่นคือบัณฑิต. ถ้าเราท่านฉลาดระลึกรู้พิจารณา บัณฑิตก็มีใช่ใครที่ไหนมาคือเราท่าน บัณฑิตผู้มีสติปัญญาปรีชาฉลาดเต็มที มาละกิเลสมียินดียินร้ายเป็นประธานได้สิ้นเชิง ย่อมเป็นตาที่ชนคนคงที่ เมื่อต้องสุขอันเป็นที่ตั้งรวมแห่งอริยมผล หรือเมื่อต้องทุกข์อันเป็นที่ตรวมแห่งอนิยมผล ก็ดำรงตนสม่ำเสมออย่างหนึ่งอย่างเดียวไม่เลี้ยวขึ้นเลี้ยวลง และมีอาการตรงไม่พู่พูป ลุ่มดอน สูงต่ำ เพราะกิเลสจำพวกอื่นทั้งหมด สมด้วยพระพุทธปาพจน์บทตั้ง ณ เบื้องต้นว่า “น อุกจาวจํ ปณฺฑิตา ทสฺสยนฺติ บัณฑิตย่อมไม่แสดงอาการขึ้นลง” ดังนี้.

สาธุชนเมื่อรู้โดยนัยที่แสดงมาฉะนี้ ฟังปลุกสติปัญญาให้เกิดมีโดยไม่ผิดให้
 เน้นซ้ำ ด้วยว่าสติปัญญานั้นมีอยู่ในบุคคลทุกถ้วนหน้า ไม่ต้องไปซื้อแย่งแสวงหาที่ไหน
 แต่อาจยังเผลออยู่ เพราะมิได้รับความใส่ใจถึง ฉะนั้น เพียงตักเอาน้ำใจรดใส่ให้ ก็จจะ
 งอกงามขึ้นในฉับพลัน และวิธีปลุกด้วยน้ำใจก็มีไฉ่ยาก คือใส่ใจระลึกให้รู้สึกสำนึกตน
 ว่า “โลกธรรมต้องปฏิวัฏฎ์มาไปเป็นปกติ ชื่อนี้จึงมิใช่ของแปลก” นี้เป็นสติ ใส่ใจพิจารณา
 ให้รู้ตามเป็นจริงว่า “โลกธรรมนี้นั้นไม่เที่ยง ไม่คงทน ไม่ช้าก็เร็ว ก็ต้องแปรปรวนไป
 ตามธรรมดา” นี้เป็นปัญญา เมื่อใส่ใจปลุกอยู่ฉะนี้ สติปัญญาก็จักเจริญขึ้นโดยลำดับ
 เป็นเครื่องรับรองพร้อมทั้งถ่วงถอนให้เบาสบาย ทำให้เป็นไทยแก่ตน ดลแต่ความสุข
 ปลอดโปร่ง ทุกทิพาราตริกกาล.

ขออำนาจพระศรีรัตนตรัยอันศักดิ์สิทธิ์จึงอำนาจอิฏฐผล คือ ลาก ยศ สรรเสริญ
 สุข แก่สาธุชนทุกถ้วนหน้าผู้แสวงหาแต่โดยชอบ ส่วนผู้ที่ประกอบการแสวงหาโดย
 มิชอบ ขอบงอำนาจให้เกิดความรู้สึกลึบผิดชอบชั่วดี โดยเหตุผลวิถิอันเที่ยงธรรมทางใด
 ทางหนึ่ง เพื่อให้กลับตัวเปลี่ยนใจดำเนินทางใหม่ ทั้งนี้ เพื่อสันติสุขและไพบูลย์ผลแก่
 ตนและหมู่ แก่ประเทศชาติและโลกเป็นที่สุด สมดังจุดประสงค์แห่งพระพุทธศาสนา
 จงทุกประการ.

อุจจาวจาทัสสนกถามีใจความพร้อมทั้งอรรถาธิบาย ดังแสดงมาด้วยประการ
 ฉะนี้.

อัตตโนปุปพกัมมวัตถุกถา*

นโม ตสฺส ภควโต อรหโต สมฺมาสมฺพุทฺธสฺส

มตฺตาสฺสปรึจจาคา

ปสฺเส เจ วิปฺลึ สฺขั

จเช มตฺตาสฺสั ธึโร

สมปสฺสึ วิปฺลึ สฺขนฺติ.

บัดนี้ จะวิสาขนาพระธรรมเทศนาในอัตตโนปุปพกัมมวัตถุกถา พรรณนาหลักธรรมตามพระพุทธภาษิตอันมาในธรรมบท ชุททกนิกาย ที่สมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสปรารภบุพพกรรมของพระองค์เอง ซึ่งมีเรื่องเล่าไว้โดยพิสดารในอรรถกถาแห่งธรรมบท มีความย่อว่า “เมื่อสมเด็จพระบรมศาสดาประทับอยู่ในพระเวฬุวนารามใกล้กรุงราชคฤห์ ในมคธรัฐ ครั้งนั้น ได้เกิดภัยขึ้น ๓ ประการ คือ ทุพภิกขภัย อมรสภัย และโรคภัย ในนครเวสาลี คณะเจ้าลิจฉวี ผู้ครองนคร ได้ส่งทูตไปเชิญเสด็จพระพุทธดำเนินสู่กรุงเวสาลี พระเจ้าพิมพิสาร กรุงราชคฤห์ ได้ทรงจัดการส่งเสด็จเป็นมโหฬารสักการะ จำเดิมแต่เสด็จพระพุทธดำเนินออกจากพระเวฬุวนาราม จนกระทั่งเสด็จข้ามแม่น้ำคงคาเข้าเขตนครเวสาลี คณะเจ้าลิจฉวีพร้อมด้วยชาวเมืองก็ได้จัดการรับเสด็จต่อไปเป็นมโหฬารสักการะทวิคูณ ตั้งแต่แม่น้ำนั้นจนเสด็จเข้าสู่นคร เมื่อสมเด็จพระบรมศาสดาเสด็จขึ้นถึงฝั่งแม่น้ำคงคา เขตนครเวสาลี มหาเมฆก็ตั้งตกเป็นฝนโบกขรพรรษห่าใหญ่ ภัยทั้งปวงก็เริ่มสงบลงโดยลำดับ ด้วยพุทธานุภาพ

* ทรงแสดงเมื่อครั้งยังเป็น พระมหาเจริฎฐ สุวฑฺฒโน ป.ธ. ๘ ลงพิมพ์ในนิตยสารธรรมจักษุ เล่ม ๒๗ ตอนที่ ๔ ประจำเดือน มกราคม พ.ศ. ๒๕๕๕

พระบรมศาสดาได้ตรัสรัตนสูตรโปรด เป็นเหตุให้เกิดธรรมภิกษุสมัยแคว้นโยนิกกรเป็นอันมาก เมื่อทรงทราบว่ายัญทั้งปวงสงบแล้ว ก็ทรงอำลาเสด็จออกจากนครเวสาลีกลับไปประทับอยู่จำพรรษาในพระเวฬุวนารามในมคธรัฐ คณะเจ้าลิจฉวีและพระเจ้าพิมพิสารก็จัดการส่ง และรับเสด็จเป็นมโหฬารสักการะอีก ในการเสด็จไปและกลับจากนครเวสาลีในครั้งนั้น โดยเฉพาะในตอนข้ามแม่น้ำคงคา ท่านพรณนาว่า ได้มีนรนากรอันใหญ่ยิ่งไพศาลมาถวายบูชาสักการะเป็นมหาสมาคม ภายหลังพวกภิกษุได้กล่าวปรารภกันถึงเรื่องนี้ สมเด็จพระบรมศาสดาทรงทราบ จึงตรัสว่า บูชาสักการะอันมโหฬารนั้น มิใช่เกิดเพราะอานุภาพของสิ่งอื่น แต่เกิดเพราะอานุภาพบุพพกรรมของพระองค์ คือเมื่อครั้งพระองค์เป็นพราหมณ์ชื่อว่าสังขะ ในเมืองตักกสิลาในอดีตกาล ได้ทรงชำระตกแต่งลานพระสถูปที่บรรจุอัฐิธาตุของพระสุสิมะปัจเจกพุทธเจ้าผู้เป็นบุตร และผูกผ้าสาฎกยกขึ้นเป็นธงทั้งกั้นร่มเหนือพระสถูป ด้วยผลานิสงส์แห่งการที่พระองค์ทรงสละสุขนิตหน้อยในครั้งนั้น จึงมีผู้บูชาสักการะเป็นมโหฬารยิ่งในครั้งนี้ เมื่อทรงปรารภเหตุนี้ จึงตรัสพระคาถาดังที่ยกขึ้นเป็นบทนิกเขป ณ เบื้องต้นนั้นว่า

“มตตาสฺขปริจฺจาคา ปสฺเส เจ วิปฺลํ สุขํ
 จเช มตตาสฺขํ ธิโร สมปสฺสํ วิปฺลํ สุขํ”

แปลความว่า “ถ้าเห็นสุขไพบุลย์ เพราะสละสุขพอประมาณ ปรารถน์เมื่อเห็นสุขไพบุลย์ดีกว่า พึงสละสุขพอประมาณเสีย” ดังนี้.

ความจริง ยอดปรารถนาของสัตว์ทุกหมู่เหล่า ก็คือสุข สุขตามพระพุทธานุชาตินี้มี ๒ สถาน คือ มัตตาสฺข สุขพอประมาณ ๑ วิปฺลํ สุข สุขไพบุลย์ ๑ สุขอย่างน้อย สุขนิตเดียว หรือสุขบกพร่อง เป็นสุขพอประมาณ, สุขอย่างมาก สุขยั้งยืน หรือสุขเต็มที เป็นสุขไพบุลย์ ในสุข ๒ อย่างนี้ สุขไพบุลย์ย่อมดีกว่าสุขพอประมาณ เหตุฉะนี้ ถ้าจำต้องสละสุขพอประมาณ เพื่อแลกสุขไพบุลย์ ก็ควรสละสุขพอประมาณเสีย.

สุขที่จะพึงได้พึงถึงในปัจจุบัน เรียกว่า ทิฏฐธรรมสุข หรือสุขในปัจจุบันทันเห็น ทิฏฐธรรมสุขนี้อาศัยสุขวัตถุ คือ ทรัพย์ ยศ ไฉตริ ความมาสุกไม่มีโรค และความได้บำเพ็ญกรณียกิจ มีเลี้ยงมารดาบิดา บุตร ภรรยาให้เป็นสุขเป็นต้น เกิดขึ้นเพราะ

ประกอบธรรมที่เป็นเหตุ ๔ ประการ คือ อุฏฐานสัมปทา ถึงพร้อมด้วยความหมั่น ประกอบการทำงานเครื่องเลี้ยงชีวิต เช่น การทำนา การค้าขาย การรักษาโคหรือเลี้ยงสัตว์ การรับราชการ หรือการช่างต่าง ๆ เป็นต้น ขยันไม่เกียจคร้าน รอบรู้อุบายวิธีดำเนินการงานสามารถจัดทำให้สำเร็จด้วยดี อารักขสัมปทา ถึงพร้อมด้วยการรักษาโภคทรัพย์ ที่ได้มาโดยธรรม ด้วยความขยันหมั่นเพียร มิให้เป็นอันตรายเพราะภัยต่าง ๆ กัลยาณมิตตตา มิเพื่อนเป็นคนดี ผู้จะชักนำไปในทางดี ไม่คบคนชั่ว ผู้จะชักนำไปในทางเสื่อมเสีย สมชีวิตา คิดซึ่งทางได้ทางเสียให้รอบคอบแล้ว ใช้จ่ายเลี้ยงชีวิตตามสมควร มิให้พุ่มพายนัก มิให้เบียดกรอนนัก และเว้นจากอบายมุข คือทางฉิบหายแห่งโภคทรัพย์ เช่น เป็นนักเลงหญิง เป็นนักเลงสุรา เป็นนักเลงเล่นการพนัน คบคนชั่วเป็นมิตรสหาย เป็นเพื่อนคู่หู ประกอบด้วยอายุมุข คือทางเจริญแห่งโภคทรัพย์อันตรงกันข้ามกับอบายมุข “อิเม โข... จตฺตาริ ธมฺมา กุลปฺตตสฺส ทิฏฺฐธมฺมหิตาย สํวตฺตนฺติ ทิฏฺฐธมฺมสุขาย” “ธรรม ๔ ประการเหล่านี้แล เป็นไปเพื่อประโยชน์เกื้อกูลในปัจจุบัน เพื่อทิฏฐุธรรมสุขแห่งกุลบุตร” ถ้าธรรมเหล่านี้มีเต็มที่ ทิฏฐุธรรมสุขก็ไพบูลย์ ถ้ามีย่อหย่อน ทิฏฐุธรรมสุขก็พอประมาณ บุคคลผู้ใดใคร่สุขและหวังตั้งตนให้เป็นหลักในปัจจุบัน พึงละความเกียจคร้าน ความทำย่อหย่อน ขวนขวายให้ถึงพร้อมด้วยความหมั่นประกอบ การงานเป็นต้น เว้นทางเสื่อม ดำเนินอยู่ในทางเจริญองกงามแห่งทรัพย์ และสุขวัตถุต่าง ๆ เช่น ยศ ไฉตริ ก็จักชื่อว่า ขวนขวายเพื่อละสุขพอประมาณ เพื่อบรรลุถึงทิฏฐุธรรมสุขอันไพบูลย์

แต่ว่า ทิฏฐุธรรมสุข แม้ไพบูลย์ ก็ไพบูลย์อยู่แต่ในปัจจุบัน และเป็นสุขที่อยู่ในวงแคบ เพราะเรียกได้ว่าเป็นอัตตสุข สุขส่วนตนเท่านั้น เหตุฉะนี้ แม้มีเต็มที่ ก็ชื่อว่า เป็นสุขพอประมาณ ในเมื่อเทียบกับสุขที่จะพึงได้พึงถึงในภายหน้า ซึ่งเรียกว่า สัมปรายสุข สัมปรายสุขนี้ อาศัยสุขวัตถุ เช่น สมบัติ ยศ อายุ สวรรค์ เกิดขึ้นเพราะธรรมเป็นเหตุ ๔ ประการ คือ สัทธาสัมปทา ถึงพร้อมด้วยศรัทธา ๑ สิลสัมปทา ถึงพร้อมด้วยศีล ๑ จาคสัมปทา ถึงพร้อมด้วยจาคะ ๑ ปัญญาสัมปทา ถึงพร้อมด้วยปัญญา ๑

ศรัทธา ได้แก่ความเชื่อเรื่องกรรม คือเชื่อว่า กรรมดีมี กรรมชั่วมี กรรมดีให้ผลดี กรรมชั่วให้ผลชั่ว ไม่ไร้ผล หรือให้ผลสลับกัน และบุคคลมีกรรมเป็นของ ๆ ตน ตนทำดี ก็ได้ดี ทำชั่ว ก็ได้ชั่ว จะหลีกเลี่ยงไม่ได้ และเชื่อความตรัสรู้ของพระตถาคต

พุทธเจ้า เมื่อถึงพร้อมด้วยศรัทธาตามที่กล่าวมานี้ ย่อมมีหิริ ละอายใจในอันที่จะทำชั่ว สะอิดสะเอียนเกลียดชังความชั่วทุกประเภท โอดตปปะ กลัวเกรงต่อผลชั่วที่จะเกิดสนอง จึงไม่ทำชั่วลงไปได้ และมีความเชื่อฟังต่อคำสั่งสอนของพระพุทธเจ้า เพราะเชื่อว่า พระองค์ตรัสคำจริง เพราะได้ตรัสรู้จริง

การไม่ทำชั่ว รักษากายวาจาให้เรียบร้อยดีไม่มีโทษเป็นศีล ผู้ถึงพร้อมด้วยศีล ย่อมไม่ประพฤติเป็นเหตุเบียดเบียนตนและผู้อื่น ชื่อว่าให้อภัย อยู่ในที่ใด ย่อมมีสันติสุขในทีนั้น

การสละกิเลสที่เป็นเหตุให้ล่วงศีล เป็นจาคะอย่างหนึ่ง การสละประโยชน์สุขของตนเพื่อประโยชน์สุขของผู้อื่นก็เป็นจาคะอย่างหนึ่ง ผู้ถึงพร้อมด้วยจาคะย่อมมีศีลมั่นคง และมีอริยาศัยกว้างขวาง ประกอบด้วยเมตตากรุณา เจริญความสุขแก่ผู้อื่น เป็นการบำเพ็ญพรতিประโยชน์ตามสมควร

ปัญญาในข้อทำได้แก่ความรู้ อันเป็นเหตุให้ดำเนินไปในทางที่ถูก เป็นเครื่องระครองธรรมข้อต้น ๆ ให้เป็นไปด้วยดี ผู้ถึงพร้อมด้วยปัญญา ย่อมสามารถบริหารรักษาตนให้สวัสดิ และเมื่อประสบวิปริณามธรรม คือ แก่ เจ็บ ตาย ก็มีปัญญารู้เท่าต่อธรรมดา สามารถระครองจิตให้บริสุทธิ์ จึงเป็นผู้หวังสุดได้ในสัมปรายภพ

“อิเม ไซ...จตตาริ ธมฺมา กุลบุตฺตสฺส สมฺปรายหิตาย สํวตฺตุนฺติ สมฺปราย-
สุขาย” “ธรรม ๔ ประการเหล่านี้แล เป็นไปเพื่อประโยชน์เกื้อกูลในสัมปรายะ คือ ภายนอกหน้า เพื่อสัมปรายสุขแห่งกุลบุตร” มิใช่แต่เป็นไปเพื่อสุขภายนอกเท่านั้น ย่อมเป็นไปเพื่อสุขตั้งแต่ในปัจจุบันนี้ด้วย แต่ตลอดไปถึงภายนอกหน้าท่านจึงจัดเป็นสัมปรายสุข และเป็นสุขที่ถึงผู้อื่นด้วย จึงนับว่าเป็นปรสุขได้อีก ผู้ที่ประกอบด้วยธรรมเหล่านี้ จึงชื่อว่าบำเพ็ญสุขแก่ผู้อื่นส่วนหนึ่ง

แท้จริง อตฺตสุข คือสุขส่วนตน เป็นสุขพอประมาณเท่านั้น เมื่อเทียบกับปรสุข เพราะว่าตนมีเพียงผู้เดียว ส่วนผู้อื่นมีเป็นอันมาก ทั้งที่เกี่ยวข้องกับตน เช่น เป็นผู้ร่วมสกุล ตลอดถึงร่วมชาติ ทั้งที่ไม่เกี่ยวข้องกับตน และเมื่อเพ่งถึงชีวิตของเฉพาะบุคคลก็เป็นของสั้นของน้อยไม่ไปถึงไหน เพ่งความตั้งอยู่แห่งหมู่ ตั้งต้นแต่สกุลขึ้นไป ย่อมเป็นกาลนานกว่า เพราะเหตุนี้ จึงควรเห็นสุขประโยชน์ส่วนตนมากเป็นใหญ่กว่าส่วนตนฝ่ายเดียว

อนึ่ง มีหลักธรรมดาอยู่ว่า สัตว์ทุกหมู่เหล่าต่างมีความปรารถนาสุข ไม่ต้องการทุกข์อยู่ด้วยกัน จึงควรถือเป็นธรรมได้ข้อหนึ่งว่า บุคคลไม่ควรแสวงหาสุขให้แก่ตน ด้วยวิธีให้ทุกข์แก่ผู้อื่น และควรเฉลี่ยสุขของตนให้แก่ผู้อื่นบ้างตามสมควร เพราะเหตุนี้ สมเด็จพระบรมศาสดา เมื่อทรงสอนให้ถึงพร้อมด้วยความขยันหมั่นเพียรประกอบ การงานเครื่องเลี้ยงชีวิตเป็นต้น เพื่อให้บรรลุถึงทิฏฐุธรรมสุข อันเป็นสุขส่วนตนโดยตรงแล้ว จึงทรงสอนให้ถึงพร้อมด้วยศีล เพื่อให้มีความประพฤติอยู่ในขอบเขต ไม่เป็นเหตุเบียดเบียนผู้อื่น ซึ่งเป็นการให้ทุกข์แก่เขา และทรงสอนให้ถึงพร้อมด้วยจาคะคือ การสละเพื่อให้ไม่เห็นแก่ตนถ่ายเดียว เมื่อถึงคราว ก็อาจสละกำลังกายกำลังทรัพย์เป็นต้น เป็นการเฉลี่ยหรือให้สุขแก่ผู้อื่นตามสมควร และศีลกับจาคะจักเป็นไปได้ ก็เพราะมีศรัทธาเป็นคุณเครื่องชักนำ มีปัญญาเป็นคุณเครื่องสนับสนุน ทั้งศรัทธาและปัญญายังเป็นบ่อเกิดแห่งคุณสารอื่น ๆ อีก จึงทรงสอนให้ถึงพร้อมด้วยศรัทธาเป็นข้อต้น และให้ถึงพร้อมด้วยปัญญาเป็นข้อท้าย ทั้งนี้เพื่อให้บรรลุถึงสัมปรายสุข อันเป็นสุขภายหน้าของตน และเป็นสุขที่ถึงผู้อื่นด้วย ถ้าบุคคลต่างปฏิบัติตามพระโอวาทที่ตรัสสอนไว้นั้น แม้เพียงเป็นผู้มีศีล ไม่เบียดเบียนกันและกัน สรรวมระวางในกันและกัน ไม่ยอมให้การเบียดเบียนกันเกิดขึ้น ทั้งตนและผู้อื่น จักอยู่เย็นเป็นสุขไม่น้อยเลย ถ้าแถมมีความโอบอ้อมอารีเสียสละให้กันได้ด้วยจาคะอีก จักเป็นสุขสมบูรณ์ยิ่งขึ้นอีก เพราะเหตุนี้ สมเด็จพระบรมศาสดาทรงปรารถนาถึงสุขที่พึงมีในโลก จึงทรงอุทานขึ้นด้วยพระพุทธรูทาน อันมาในอุทาน ขุททกนิกายว่า “*อพฺยาปชฺฌํ สุขํ โลกํ ปาณญฺเตสุ สญฺญโม*” แปลความว่า “ความไม่เบียดเบียน คือความสรวมในสัตว์ทั้งหลายเป็นสุขในโลก” ดังนี้ บุคคลผู้ใคร่สุข ไม่ควรติดอยู่ในทิฏฐุธรรมสุขเท่านั้น ควรแสวงหาสัมปรายสุขต่อไป เพราะปัจจุบันนี้น้อยนัก และตนเองก็มีเพียงผู้เดียว ทั้งจักไม่อยู่ยั่งยืนไปได้เท่าไร ส่วนภพหน้าและผู้อื่นมีมากต่อมาก ถ้าเห็นว่าจักได้สัมปรายสุข เพราะสละทิฏฐุธรรมสุข ก็พึงสละเพื่อแลกสุขที่ไพบุลย์กว่า และพึงสั่งสมอบรมธรรม ๔ ประการ มีศรัทธาเป็นต้นตามสามารถ เพื่อผลคือสัมปรายสุขอันไพบุลย์.

แต่สุขตามที่กล่าวมานี้ จะเป็นทิฏฐุธรรมสุขก็ตาม สัมปรายสุขก็ตาม แม้จะไพบุลย์เป็นมนุษย์สุขสมบัติ หรือทิพยสุขสมบัติอันยิ่งใหญ่ไพศาลเพียงใด ก็เป็นสุขภายนอก และเป็นของไม่เที่ยง ไม่ยั่งยืนคงทน มีอันแปรปรวนไปเป็นธรรมดา สุขภายนอกแม้มีสักเท่าไร ถ้าไม่มีสุขภายใน ก็เหมือนไม่มีสุข เหตุฉะนั้น จึงยังมีใช้สุข

ไพบูลย์แท้ เป็นสุขพอประมาณ เมื่อเทียบกับสุขภายในที่เที่ยงและยั่งยืน สุขภายใน เช่นนี้ก็คือสุขที่ปราศจากกิเลสคือราคะ อันได้แก่ความกำหนดยินดีติดอยู่ในกามทั้งหลาย ด้วยว่าใจที่ประกอบด้วยราคะย่อมดิ้นรนแสไปต่าง ๆ ถูกความอยากจุดชักให้แสวงหาไปรอบด้าน ก็การแสวงหาสิ่งต่าง ๆ เพียงเพื่อบำรุงกายเท่านั้น ไม่เป็นการยุ่งยากเดือดร้อนสักเท่าไร แต่การแสวงหาที่ถูกความปรารถนาอันมีราคะเป็นต้นเดิม จุดชักไปนี้แล เป็นการยุ่งยากเดือดร้อนไม่น้อยเลย ที่ได้สุขนั้นน้อยนัก และเนื้อแท้สุขที่ได้นั้น ก็เป็นสุขเพราะสมปรารถนาและได้ในขณะที่สมปรารถนาเท่านั้น หลังจากนั้นก็จิตใจจางไป ทั้งใจก็ได้บริโภคใช้สอยสิ่งเหล่านั้นแล้ว สุขที่เจือความปรารถนาจะเป็นกามสุข หรือเป็นสามิสสุข สุขอิงอามิสคือกามคุณ แม้เป็นสุขภายในก็มีใช้ภายในแท้ เพราะอาศัยกามวัตถุภายนอก และเป็นสุขที่ไม่เที่ยงดุจเดียวกัน ทั้งแฝงทุกข์ไว้ข้างหน้าบ้างข้างหลังบ้าง แม้ที่ภูธรธรรมสุขและสัมปรายสุข ถ้าเจือด้วยกามกิเลส ก็พลอยเป็นกามสุขเช่นเดียวกัน ใจที่ลู่ออกความปรารถนา ย่อมหาโอกาสเป็นสุขสงบได้ยาก แก้วแหวนเงินทองเป็นต้นที่มีอยู่ก็ไม่ช่วยให้เป็นสุขได้ บางทีเมื่อปรารถนาไม่ได้สมหวัง อาจดิ้นรนเพื่อให้ได้ แม้โดยทางเบียดเบียนผู้อื่น และอาจเป็นทุกข์เดือดร้อนถึงกับทำลายตนเอง เช่นที่มีตัวอย่างอยู่บ่อย ๆ ใจที่ประกอบด้วยราคะ จึงเป็นใจที่หมดอิสระตกเป็นทาสของความอยาก ต้องรับทุกข์เดือดร้อนทั้งที่ใจเอง ทั้งที่เกิดเพราะกรรม คือการที่ทำร้ายไป เปรียบเหมือนเขียงสับเนื้อ ซึ่งต้องรับแต่คมมีด ส่วนใจที่หายกำหนดยินดีติดอยู่ ย่อมหมดอยากหมดปรารถนาในกามคือสิ่งที่ใครทั้งหลาย จึงเป็นใจอิสระเต็มที่ เป็นใจเกษม คือปลอดโปร่งจากความทุกข์ทั้งปวง จึงเป็นสุขหมดจดแจ่มใส และผู้ที่สิ้นราคะแล้ว ย่อมไม่เบียดเบียนสัตว์อื่นสิ้นเชิง เพราะหมดกิเลสอันเป็นต้นเหตุให้เบียดเบียนแล้ว เพราะเหตุนั้น สมเด็จพระบรมศาสดาจึงทรงอุทานขึ้นด้วยพระพุทธุทานอันมาในอุทาน ขุททกนิกายว่า “สุชา วิราคตา โลเก กามานํ สมตักกโม” แปลความว่า “ความหายกำหนดยินดีติดอยู่ คือความล่องเสียซึ่งกามทั้งหลายเป็นสุขในโลก” ดังนี้.

แต่ความยินดีติดอยู่ในกามทั้งหลายย่อมมี เพราะมีผู้รับคือตน ตนหรืออัตตา เป็นสมมติ เมื่อเพิกสมมติเสียแล้ว ก็เป็นอนัตตา คือไม่มีตน แต่เพราะอวิชชา คือความไม่รู้จริง จึงเกิดอัสมิมานะคือความสำคัญว่า เรามีเราเป็นขึ้น แต่นั่นก็เกิดความรู้สึกว่าเป็นเราเป็นเขา เป็นของเราเป็นของเขา และเกิดความสำคัญเปรียบเทียบระหว่าง

เราและเขาขึ้นว่า ดีกว่า เสมอกัน เลวกว่า และเมื่อประสบอารมณ์อะไร ๆ ก็คอยเอา
 ตนออกมารับทุกสิ่งทุกอย่าง เช่นเมื่อได้ชม ก็ออกมารับว่าตนได้รับชม เมื่อถูกตำว่า
 ก็ออกมารับว่าตนถูกตำว่า ตลอดถึงเมื่อร่างกาย แก่ เจ็บ ตาย ไปตามธรรมดา ก็ออกรับ
 ว่า ตนแก่ ตนเจ็บ ตนตาย เหตุฉะนั้น จึงเกิดรัก แก่งแย่ง แข่งขัน โกรธ เกลียด กลัว
 และทุกข์เดือดร้อนขึ้นพร้อมมูล โทษทุกข์เหล่านี้มีเพราะอัสมิมานะเป็นต้นเหตุ
 ส่วนความนำออกได้ซึ่งอัสมิมานะ ย่อมทำลายความรู้สึกว่าเป็นเรา เป็นเขา เป็นต้น
 เสียได้ เมื่อประสบอารมณ์อะไร ๆ ทั้งส่วนดีและส่วนร้าย ก็ไม่มีตนออกรับ จึงไม่ต้อง
 คอยยินดียินร้ายเดือดร้อนไปตามอารมณ์ เมื่อร่างกาย แก่ เจ็บ ตาย ไปตามธรรมดา
 ก็ไม่มีตนออกรับว่า ตนแก่ เจ็บ ตาย จึงเป็นผู้พ้นรัก พ้นโกรธ พ้นทุกข์เดือดร้อน
 พ้นแก่ เจ็บ ตาย ได้ชื่อว่าพ้นทุกข์ทั้งปวง ข้อนี้จึงเป็นบรมสุข คือสุขอย่างยิ่ง หรือ
 ยอดสุข เพราะเหตุนี้ สมเด็จพระบรมศาสดาจึงทรงอุทานขึ้นด้วยพระพุทธานุชาอันมา
 ในอุทาน ชุททกนิกายข้อต่อไปว่า “อสมิมานุสฺส วินโย เอตฺ เว ปรมํ สุขํ” แปลความ
 ว่า “ความนำออกได้ซึ่งอัสมิมานะ คือความสำคัญว่าเรามี เราเป็นนี่แล เป็นบรมสุข”
 ดังนี้ สุขในอุทานภาษิตนี้ เป็นนิพพานสุข ดับกิเลสและกองทุกข์สิ้นเชิง ดังที่ตรัสไว้อีก
 บรรยายหนึ่งว่า “นิพพานํ ปรมํ สุขํ” “นิพพานเป็นบรมสุข” ดังนี้ บรมสุขนี้ เป็น
 นิรามิสสุข สุขปราศจากอาภิมิสคือกามคุณ เป็นสุขไพบูลย์แท้จริง บรมสุขนี้จักเกิดมี
 เพราะอาศัยการปฏิบัติอบรมในอวัฐฐังคิกมรรค ย่นย่อลงเป็น ศีล สมာธิ ปัญญา
 เป็นข้ออันพุทธศาสนิกชนพึงศึกษาสำเหนียกตามพระพุทธศาสนา

บุคคลผู้ใคร่สุข เมื่อได้ทิฐฐิธรรมสุขและสัมปรายสุข อันเป็นสุขภายนอกตาม
 สมควรแล้ว พึงแสวงหาสุขภายในต่อไปตามแนวอวัฐฐังคิกมรรค กล่าวคือ ทำใจให้
 ว่างรัก ว่างชัง ว่างจากความสำคัญว่าเรา ว่าเขา อันเป็นที่ตั้งแห่งความรัก ความชัง
 หรือกล่าวโดยส่วนรวมว่าทำใจให้ว่างกิเลส เมื่อทำได้ดังนี้แม้ชั่วคราว ก็จักได้สุขภายใน
 อันนับเข้าในฝักฝ่ายแห่งบรมสุข และควรคิดขังใจดูว่า “ใจที่ว่างกิเลสบางอย่างเพียง
 ชั่วคราวยังเป็นสุขได้ ถ้าว่างโดยสิ้นเชิงตลอดไป จักเป็นสุขเพียงไหน” เมื่อคิดได้เช่นนี้
 ก็จักเห็นค่าบรมสุขได้ราง ๆ เหตุฉะนั้นเมื่อเห็นว่าจักได้สุขภายในอันเป็นฝักฝ่ายแห่ง
 บรมสุข เพราะสละทิฐฐิธรรมสุขและสัมปรายสุข ก็พึงสละเพื่อแลกสุขที่ไพบูลย์กว่า
 และพึงสั่งสมอบรมอวัฐฐังคิกมรรคตามสามารถ เพื่อจักได้บรมสุขอันเป็นวิบูลสุขแท้จริง.

บุคคลผู้อาจสละสุขพอประมาณ เพื่อสุขไพบูลย์ตามนัยที่แสดงมานี้ ได้ชื่อ
 ธีระ คือปราชญ์ เพราะเป็นผู้มีสติปัญญาพอเพื่อจะไม่ติดอยู่ในสุขพอประมาณเฉพาะหน้า
 อาจสละเพื่อแลกรวิบูลย์สุขได้ พึงเห็นสมเด็จพระบรมศาสดาเป็นนิทสสนุทาทรรณ
 แม้ในเรื่องนี้เอง คือในการสละที่ทรงทำเมื่อครั้งเป็นสังขพราหมณ์ตามที่เล่ามาข้างต้น
 ได้ชื่อว่า ทรงสละทิวฐธรรมสุขเพื่อสัมปรายสุขอันไพบูลย์ และปรากฏในชาดกปกรณ์
 นั้น ๆ ว่า เมื่อทรงเป็นพระโพธิสัตว์อยู่ ก็ไม่ทรงติดอยู่ในทิวฐธรรมสุขและสัมปรายสุข
 ทรงยอมสละเพื่อบรมสุข ทุกพระชาติโดยลำดับมา ในที่สุดเมื่อได้ตรัสรู้พระอนุตตร
 สัมมาสัมโพธิญาณแล้ว ก็ชื่อว่าได้ทรงบรรลุบรมสุขอันเป็นวิบูลย์สุขแท้จริง เมื่อทรง
 บรรลุบรมสุขแล้ว ก็ยังมีพระหฤทัยไหวเอนดูปานิกรผู้ยังมิได้รับสุข แม้มีความ
 ปรรณาสุข อันกำลังแห่งพระมหากุณาให้ทรงขะมักเขม้น มันอยู่ในอันที่จะทรง
 บำเพ็ญพรทิตสุขสมบัติ เป็นเหตุให้ไม่ทรงคำนึงถึงความเหนื่อยยาก จึงเสด็จจาริก
 สั่งสอนเวไนยนิกร เพื่อให้บรรลุถึงสุขอันไพบูลย์ จึงปรากฏว่าทรงเป็นมหาบุรุษแห่งโลก
 เพราะประกอบด้วยพระมหากุณา ต้องด้วยพระมหาสมณนิพนธภาษิตว่า “มหาบุริ-
 สภาวสุส ลกฺขณํ กุณาสโห” “อหยาตย์ที่ทนอยู่ไม่ได้เพราะกุณา เป็นลักษณะของ
 มหาบุรุษ” ดังนี้ ข้อนี้ควรเป็นเนตติของบุคคลทั่วไป เมื่อตนได้บรรลุสุขประโยชน์ตาม
 สมควรแล้ว ก็ไม่ควรมีใจคับแคบนิ่งดูตาย ควรมีเมตตากรุณาบำเพ็ญสุขประโยชน์แก่
 ผู้อื่นตามกำลังสามารถ.

สาธุชนผู้ใคร่สุข พึงอาศัยความไม่ประมาท หมั่นเพ่งพินิจด้วยสติและปัญญา
 ว่า อย่างเป็นสุขพอประมาณ อย่างเป็นสุขไพบูลย์ ไม่ควรติดอยู่ในสุขพอประมาณ
 ที่เกิดเฉพาะหน้า และไม่ควรเกียจคร้านในอันที่จะแสวงหาสุขให้ยิ่งขึ้นไป ถ้าเห็นว่าจัก
 ได้สุขไพบูลย์ เพราะสละสุขพอประมาณ ก็พึงสละเพื่อแลกรสุขไพบูลย์ เช่นนี้ก็จักประสบ
 ทิวฐธรรมสุขไพบูลย์ สัมปรายสุขไพบูลย์และบรมสุขไพบูลย์โดยลำดับ ต้องด้วยนัย
 พระพุทธานุชาตอันมาในธรรมบท ขุททกนิกายว่า “อปฺปมตฺโต หิ ฌายนฺโต ปฺปโปติ
 วิปฺลํ สุขํ” “ผู้ไม่ประมาท เพ่งอยู่ ย่อมถึงวิบูลสุข” ดังนี้.

รับประทานวิสาขนามา ในอัตตโนปุปพกัมมวัตถุกถา ยุติลงด้วยเวลา ด้วย
 ประการฉะนี้.

พุทธอุปาทาทิสุขกถา*

นโม ตสฺส ภควโต อรหโต สมฺมาสมฺพุทฺธสฺส.

สุโข พุทธานุอุปาทาโท

สุชา สทฺธมฺเมตฺสนา

สุชา สงฺฆสฺส สามคฺคี

สมคฺคานํ ตโป สุโขติ.

บัดนี้ จักแสดงพระธรรมเทศนา พรรณนาธรรมะซึ่งพระพุทธเจ้าได้ตรัสเป็นเครื่องชี้ทางแห่งความสุข ตามพระพุทธภาษิตอันมาในธรรมบททุกทกนิกายที่ยกขึ้นไว้เป็นบทอุเทศ ณ เบื้องต้น แปลความว่า “ความเกิดขึ้นแห่งพระพุทธเจ้าทั้งหลายให้เกิดสุข การแสดงพระสัทธรรมให้เกิดสุข ความพร้อมเพรียงของหมู่ให้เกิดสุข ความเพียรของผู้พร้อมเพรียงกันให้เกิดสุข” ดังนี้ พระพุทธภาษิตนี้ แสดงฐานให้เกิดสุข ๔ ประการ จำเดิมแต่ความเกิดขึ้นแห่งพระพุทธเจ้าเป็นต้นไป.

ความสำราญ ชื่นบาน เอิบอímแจ่มใส ปลอดภัย ปราศจากทุกข์ภัยเดือดร้อน ได้ชื่อว่าสุข สุขนี้เป็นเครื่องหล่อเลี้ยงชีวิตจิตใจให้เป็นไปได้ด้วยดี ตรงกันข้ามกับทุกข์ เป็นเครื่องแผดเผาให้อาตุรเดือดร้อน จึงเป็นพรที่ปรารถนาตรงกันของทุก ๆ คน

* ทรงแสดงเมื่อครั้งยังเป็น พระมหาเจริฎฐ สุวฑฺฒโน ป.ธ. ๙ ลงพิมพ์ในนิตยสารธรรมจักษุ เล่ม ๒๙ ตอนที่ ๑ ประจำเดือน ตุลาคม พ.ศ. ๒๕๔๖

จะเห็นได้ในคำอวยพรหรือคำอนุโมทนาทั้งปวง เช่นว่า “สุขิโต โหตุ ขอจงบันดาลสุข” แม้ในบทเจริญเมตตาแผ่เมตรีจิต เช่นในกรณีเมตตาสูตรก็มีว่า “สพเพ สดตา ฆวนตุ สุขิตตดา ขอสัตว์ทั้งหลาย จงรักษาตนให้เป็นสุขทั่วกันเถิด” ดังนี้ สุขเป็นที่ปรารถนา ดังกล่าวมา เพราะมีอีกสิ่งหนึ่งบังคับให้ปรารถนา สิ่งนั้นคือทุกข์ ในเวลาที่ไม่มีความทุกข์หรือไม่เห็นว่าเป็นทุกข์ ก็ไม่ต้องต้องการสุข แต่เมื่อมีความทุกข์หรือเกิดเห็นว่าเป็นทุกข์ขึ้น ก็เกิดต้องการและชวนชวายเป็นเพื่อให้ได้สุขมา และสุขจักปรากฏเมื่อทุกข์อย่างหนึ่งสิ้นสุดลง แต่เมื่อสุขสิ้นแล้ว ทุกข์ก็กลับปรากฏให้ต้องการสุขอีก มีข้อเปรียบโลกนี้ด้วยต้นไม้ ทุกข์เหมือนความแห้งผากอันเกิดแต่แสงตะวัน สุขเหมือนน้ำ เมื่อมีความทุกข์ก็ต้องการสุข เหมือนเมื่อมีความแห้งผากก็ต้องการน้ำ และเมื่อต้องการสุข ก็ส่องความว่า ทุกข์ยังไม่สุดสิ้นกระแสง โลกได้อาศัยสุขแก่ทุกข์พอกันอยู่จึงเป็นไปได้ เหมือนต้นไม้ ใต้น้ำหล่อเลี้ยงลำต้นอยู่ฉะนั้น สุขทุกข์มีคู่กันอยู่อย่างนี้ในโลก และเป็นเรื่องประจำชีวิต จนถึงเมื่อถามถึงข่าวคราวของกันและกัน ก็ถามถึงสุขทุกข์นี้เองเป็นกระพุ่มใหญ่ และทุกข์นั้นแม้ไม่ปรารถนา ก็ยอมมิให้ได้ประสพอยู่เสมอ จึงเป็นเหตุให้ปรารถนาและแสวงสุขอยู่รำไป.

ในการแสวงให้ได้สุข จำต้องรู้จักหลบทุกข์ ยกตัวอย่างความยากจนขาดแคลน เพราะมีไม่พอแก่ความต้องการ หรือไม่มีตามที่ต้องการ เป็นทุกข์เดือดร้อน เมื่อปรารถนาสุขอันตรงกันข้าม ก็จำต้องรู้จักหลบความยากจนขาดแคลนนั่นเสีย ถ้าไม่รู้จักหลบ แม้จะชวนชวายเป็นประการใด ก็ไม่อาจประสพสุขได้ คงต้องพบแต่ทุกข์ ในการหลบทุกข์ ก็ต้องมีสุขวัตถุ คือเครื่องบริหารอันพอแก่ทุกข์นั้น ๆ ได้ ยกตัวอย่าง เช่น ฝ่ามือห่ม อาหาร ที่อยู่อาศัย และยาแก้ไข้เจ็บ สิ่งเหล่านี้เมื่อมีอยู่พอเพียง ก็ไม่รู้สึกว่าเป็นทุกข์เดือดร้อน แต่เมื่อขาดแคลนมีไม่พอต้องการ จึงรู้สึกว่าเป็นทุกข์ ผู้ปรารถนาสุขจึงสมควรแสวงหาสุขวัตถุทั้งปวงไว้ ให้มีเพียงพอทั้งเมื่อนี้และเมื่อหน้า แม้ในข้ออื่น ก็มีนัยเช่นเดียวกัน รวมความว่า ในการแสวงให้ได้สุข จำต้องรู้จักหลบทุกข์ ในการหลบทุกข์ จำต้องมีสุขวัตถุพอแก่ทุกข์นั้น ๆ ได้ เหตุฉะนี้ ผู้ปรารถนาสุขจึงควรสำเนียงให้รู้จักวิธีหลบทุกข์ แสวงเครื่องบริหารสุขนั้น ๆ มาใช้แก้ทุกข์ให้ตกไปเป็นอย่างไร ด้วยความขยันหมั่นเพียรไม่ทอดเลย.

ในการแสวงสุขตามที่กล่าวมานี้ จำต้องใช้ทั้งกำลังกายและกำลังใจด้วยความฉลาด จะขาดอย่างใดอย่างหนึ่งเสียไม่ได้ จึงจำต้องบำรุงร่างกายให้แข็งแรงปราศจากโรค บำรุงจิตใจให้เข้มแข็งอดทนและอบรมปัญญาให้ฉลาดเฉียบแหลมไม่เช่นนั้นก็จะจกยอมแพ้ทุกข์เอาง่าย ๆ ความฉลาดรู้วิธีหลบทุกข์นั้น ต้องดำเนินตามหลัก ๔ ประการ คือ ต้องรู้ว่าอะไรเป็นทุกข์ เป็นเหตุให้ทุกข์เกิด อะไรเป็นความดับทุกข์ เป็นทางดำเนินให้ถึงความดับทุกข์ ยกตัวอย่างในทางโลก ความจนเป็นทุกข์ ความเกียจคร้าน เป็นเหตุ ความมี เป็นความดับทุกข์ ความขยันหมั่นเพียรประกอบการทำงาน เป็นทางดำเนิน ในทางธรรม ความเกิด แก่ เจ็บ ตาย และความโศกความระทมใจ เป็นต้น เป็นทุกข์ ตัณหาคือความดิ้นรนของใจ เป็นเหตุ ความดับตัณหาเสียได้ เป็นความดับทุกข์ มรรคมีองค์ ๘ มีสัมมาทิฐิเป็นต้น เป็นทางดำเนิน ในหลัก ๔ ประการนี้ ไม่มีกล่าวถึงสุข เพราะสุขเป็นที่สุดของทุกข์ และจำต้องการเมื่อทุกข์ยังไม่สิ้นสุดลงเพื่อแก้กัน เมื่อทุกข์สิ้นสุดลงแล้วก็ไม่ต้องการ และถือว่าเป็นสุขอยู่ในตัว

ความฉลาดรู้วิธีหลบทุกข์ในทางโลก ไม่อาจทำให้หลบทุกข์ได้ทั้งหมด เพราะทุกข์บางอย่างไม่อาจหลบได้ แม้จะหลบทุกข์อื่นได้โดยลำดับมา ก็ต้องประจวบทุกข์คือความแก่จนถึงความตายในที่สุด ทั้งถ้าใจดิ้นรนไปต่าง ๆ ด้วยความยึดถือ เมื่อไม่ได้ตามปรารถนาก็เป็นทุกข์ใจ มีโศกระทมเป็นต้นขึ้นอีก และถ้าลู่อ่านาแห่งความดิ้นรนปรารถนา ก็อาจดำเนินไปในทางผิด เช่นในทางเบียดเบียนกัน เป็นเหตุก่อทุกข์โทษให้อีกส่วนหนึ่ง เพราะผู้แสวงหาสุขโดยวิธีให้ทุกข์แก่ผู้อื่น หรือโดยทางทุจริตผิดธรรม หาได้รับสุขไม่ ผู้ฉลาดรู้แต่ในทางคติโลก ไม่ปรากฏว่าแก้ทุกข์ได้ตกทั้งหมด บางทีกลับทุกข์หนักเสียอีก ทุกข์ที่หลบหรือแก้ให้ตกไปไม่ได้ในทางโลกนั้น อาจหลบหรือแก้ให้ตกไปได้ทางธรรม กล่าวคือ ทุกข์ใจ หลบหรือแก้ให้ตกได้ด้วยดับความดิ้นรนปรารถนาที่จะให้ได้ดังใจ เป็นเหตุให้ปล่อยวางความยึดถือ เป็นอันหลบทุกข์ หรือเกิด แก่ เจ็บ ตาย พ้นได้ด้วย เพราะเมื่อไม่ยึดถือแล้วจะประจวบสิ่งไร ๆ ก็หาเป็นทุกข์อันใดไม่ การที่ยังยึดถือดิ้นรนไป ก็เพราะเห็นว่า ข้อที่ยึดถือไว้นั้นเป็นสุข ในทางปฏิบัติ จำต้องกลับให้เห็นตรงกันข้ามตามเป็นจริงว่า เป็นทุกข์ เห็นดังนี้ เป็นเหตุดับความดิ้นรนของใจ ปล่อยวางความยึดถือ เป็นฝ่ายสัมมาทิฐิ ความเห็นชอบ ซึ่งเป็น

มรรคองค์ที่หนึ่ง มรรคองค์นอกนี้เป็นเครื่องอบรมส่งเสริมให้รวบรวมเข้าเป็นกำลังกาย จิตใจ และปัญญา จนเป็นมรรคสมังคีในที่สุด กล่าวโดยย่อ “เมื่อเห็นทุกข์ จักเป็นสุข เมื่อเห็นสุข จักเป็นทุกข์” มีคำเทียบว่า “ไฟร้อน จะนอนเย็น ไฟเย็น จะเข็ญใจ” ดังนี้ เหตุฉะนั้นผู้ปรารถนาสุขจึงควรสำเหนียกวิธีหลบทุกข์ด้วยการอบรมปัญญาให้เห็นสิ่งที่ เคยยึดถือว่าเป็นสุขนั้นแล้ว เป็นทุกข์ตามเป็นจริง แล้วจักเป็นสุขตามแต่จะเห็นได้ เพียงไร เพราะทุกข์อันเกิดที่ใจนั้น ก็ดับไปที่ใจนั่นเอง

ท่านผู้ใดมีญาณปริชารู้อัจฉัยหลักทั้ง ๔ ประการที่กล่าวมาแล้วข้างต้น ตามเป็นจริง ท่านผู้นั้นคือ พระพุทธะ แปลว่า พระผู้รู้ ข้อที่ท่านได้รู้ ชื่อว่าอริยสังข์ แปลว่า ของจริงอันประเสริฐแต่ละข้อ พระผู้รู้ที่มีผู้อื่นรู้ตามได้ ชื่อว่าพระสัมมาสัมพุทธะ ที่เรียกว่าพระพุทธเจ้า พระผู้รู้ที่ไม่มีผู้อื่นรู้ตามได้ ชื่อว่าพระปัจเจกพุทธะ ส่วน พระผู้รู้ตาม ชื่อว่าพระอนุพุทธะ คือพระพุทธสาวกผู้รู้ทั้งปวง ความที่ได้รู้แจ้งจตุราริยสังข์ ด้วยพระองค์เองแล้ว ปลุกประชานิกกรให้รู้ตามด้วยพระมหากรุณาเป็นความเกิดขึ้นแห่ง พระพุทธเจ้าทั้งหลาย “พุชฌิตา สจฺจานิติ พุทฺโธ โภเชตา ปชายาติ พุทฺโธ” ชื่อว่า พระพุทธะ เพราะรู้สังข์จะทั้งหลาย เพราะปลุกประชานิกกรให้ตื่นด้วยความรู้” ในเหตุ ทั้ง ๒ นี้ ได้เฉพาะข้อแรก เป็นพระปัจเจกพุทธะ ได้ครบทั้ง ๒ จึงเป็นพระพุทธเจ้า ในพระพุทธภาษิตนี้ พระพุทธเจ้าทรงเป็น “ทุกฺขนฺตคฺคฺ” ถึงที่สุดทุกข์” ทุกข์ทั้งปวง ขาดกระแสดัง เพราะทรงฉลาดรู้วิธีหลบทุกข์อย่างยอดเยี่ยม และทรงฉลาดรู้วิธีปลุก ประชานิกกรให้ถึงที่สุดทุกข์ตามได้ เมื่อทรงเกิดขึ้น จึงให้เกิดสุข ความเกิดขึ้นแห่ง พระพุทธเจ้าทั้งหลายให้เกิดสุขด้วยประการฉะนี้

สุขข้อนี้ พระพุทธเจ้าทรงประสบเองแล้ว ทรงแผ่มาสู่โลกโดยสังฆกรรมเทศนา คือการแสดงพระสังฆธรรม และเพราะทรงแสดงพระสังฆธรรมจึงเกิดปรากฏแก่ผู้ฟังผู้รู้ ตามว่าเป็นพระพุทธเจ้า เข้าในชื่อว่า ‘โพเชตา ปชาย’ พระสังฆธรรม ได้แก่ธรรมของ ท่านผู้สงบระงับแล้ว คือพระพุทธเจ้านั่นเอง อันท่านผู้รู้สรรเสริญว่าเป็นจริงถูกต้อง มุ่งถึงคำสั่งสอนที่ดีจริง พระพุทธเจ้าทรงแสดงพระสังฆธรรม ซึ่งความจริงแห่งสุขทุกข์ พร้อมทั้งวิธีหลบพ้นจากทุกข์ ประมวลลงในจตุราริยสังข์ที่ได้ตรัสรู้ เมื่อมีผู้นับถือปฏิบัติ ตามขึ้น ก็เกิดเป็นพระพุทธศาสนา จำแนกออกเป็นธรรมส่วนหนึ่ง วินัยส่วนหนึ่ง

พระพุทธศาสนานี้เมื่อยังดำรงอยู่ในโลก ก็เป็นอาการบ่อเกิดแห่งสุขทั้งปวง จึงเป็นที่ปรารถนาว่า “ขอศาสนาของพระสัมมาสัมพุทธเจ้าจงตั้งอยู่ในโลก แสดงทางบริสุทธิ์แห่งสัตว์โลกแก่ผู้สดับฟังทั้งหลายตลอดกาลนาน” เพราะเป็นเหตุให้ผู้สดับฉลาดรู้วิธีหลบล้วงทุกข์ประสบสุขอันไพบูรณ์ จนกระทั่งเป็นพระผู้รู้ตามได้ในที่สุด การแสดงพระสัทธรรมให้เกิดสุขด้วยประการฉะนี้

สุขข้อนี้ย่อมเกิดแก่ผู้สดับฟังที่รับปฏิบัติ ความเกิดขึ้นแห่งพระพุทธเจ้าเปรียบเหมือนเกิดมีมดคุเทศก์คือคนชี้ทาง การแสดงพระสัทธรรมเหมือนการชี้ทาง ผู้สดับฟังเหมือนคนเดินทาง เมื่อมีคนชี้ทางและได้ชี้ทางให้แล้ว ถ้าคนเดินทางไม่เดินไปตาม ก็ไม่อาจถึงที่ซึ่งประสงค์ได้ ฉันทใดก็ดี ผู้ได้สดับฟังคำสั่งสอนของพระพุทธเจ้าเมื่อไม่รับปฏิบัติ ก็ไม่อาจได้สุขที่ทรงชี้ให้ เหตุฉะนี้ ผู้ปรารถนาสุข เมื่อได้สดับพระสัทธรรมเทศนา ก็ควรนับถือด้วยรับปฏิบัติตามสามารถ และพระสัทธรรมก็จักเป็นเหมือนระเบียบบรรทัดหรือได้จัดร้อยผู้นับถือทั้งหลายให้เป็นหมวดหมู่ตามธรรมปฏิบัติ และภูมิธรรมที่บรรลุนั้น กล่าวคือให้เป็นหมู่ภิกษุ สามเณร อุบาสก อุบาสิกา พุทธมามกะ พุทธมามิกา ซึ่งรวมเรียกว่าพุทธศาสนิกตามธรรมปฏิบัติ และให้เป็นหมู่กัลยาณบุคคคลขึ้นไปจนเป็นพระอริยบุคคล ตามภูมิธรรมที่บรรลุนั้น เหล่านี้เรียกว่าสงฆ์ แปลว่าหมู่ ในที่นี้ หมายถึงเป็นหมู่กันโดยพระสัทธรรม หมู่นี้จักควบคุมกันอยู่ได้ ก็เพราะมีความพร้อมเพรียงเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันโดยมีหลักบรรทัดฐานเป็นที่รวบรวมไม่เช่นนั้น ก็รวมหมู่กันไม่ติด หลักบรรทัดฐานในข้อนี้ก็คือ พระสัทธรรม ผู้นับถือพระพุทธศาสนาแต่ละคน เมื่ออยู่ในหมู่ใด ถ้ายกตนขึ้นไปสู่พระสัทธรรมของหมู่นั้น เช่นเป็นภิกษุ ก็ประพฤติธรรมวินัยสมควรแก่ภิกษุภาพ เป็นพุทธมามกะก็ตั้งอยู่ในสัมมาปฏิบัติ สมควรแก่การที่ได้บัญญัติรับเอาพระพุทธเจ้าเป็นพระของตน จึงจักมีความพร้อมเพรียงกันโดยชอบได้ แต่ถ้าทำตนให้ตกต่ำเสื่อมทรามจากพระสัทธรรม ก็หาอาจได้ความพร้อมเพรียงด้วยผู้ที่ตั้งอยู่ในพระสัทธรรมไม่ ถึงจะมีมากและพร้อมเพรียงกัน ก็ไม่ชื่อว่าพร้อมเพรียงกันโดยชอบ เมื่อเป็นเช่นนี้ หมู่ก็จักแตกแยก เหตุฉะนี้ เมื่อปรารถนาความพร้อมเพรียง ก็มีทางอันเดียวที่จะพึงทำ คือการยกตนขึ้นไปสู่พระสัทธรรม พระสัทธรรมก็จักจัดร้อยให้มีความประพฤติและความเห็นสม่ำเสมอ

เป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน สำเร็จเป็นความพร้อมเพรียงของหมู่ที่ทำให้เกิดสุขได้ ทางนอกจากนี้ แม้จักทำได้ก็ไม่ให้เกิดสุข มีข้อเปรียบพระสังฆธรรมด้วยสายโลหิต สายโลหิตย่อมจับบุคคลให้เป็นญาติตลอดขึ้นไปถึงเป็นเชื้อชาติสายเดียวกัน เป็นหลักบรรทัดฐานให้คุ่มกันเข้าเป็นสกุลเป็นชาติได้

อนึ่ง พระพุทธศาสนาย่อมอิงอยู่กับชาติ เหมือนเรือใจอาศัยอยู่กับเรือนกาย เมื่อชาติระส่ำระสาย พระพุทธศาสนาก็พลอยระส่ำระสายด้วย ดังมีตัวอย่างมาแล้ว และบุคคลแต่ละคน ย่อมเป็นทั้งพุทธศาสนิกทั้งประชาชาติ จึงมีหน้าที่จะพึงปฏิบัติในฐานะเป็นผู้นับถือพระพุทธศาสนาทางหนึ่ง ในฐานะเป็นประชาชาติอีกทางหนึ่ง โดยความพร้อมเพรียงกัน ทั้งนี้จะเป็นไปได้ด้วยการที่แต่ละคนชวนชววยปฏิบัติตามหลักบรรทัดฐานของชาติ เช่นเดียวกับชวนชววยปฏิบัติตามพระสังฆธรรมของพระพุทธเจ้า เมื่อมีหลักบรรทัดฐานร่วมกัน และทุกคนชวนชววยยกตนขึ้นสู่ ก็จักเป็นหมู่ที่มีความพร้อมเพรียงกันได้ แต่อาจเป็นการยาก เพราะมากคนด้วยกัน จึงมีไม่ถูกส่วนกัน หรือมีเหตุขัดขวางอื่น ๆ เรื่องเหล่านี้ไม่สุดวิสัยที่จะแก้ได้ เพราะเมื่อเห็นความจำเป็นที่จะให้มีความพร้อมเพรียงกันจริงแล้ว ก็จำเป็นต้องพยายามอบรมกล่อมเกลாதนให้เข้าหลักบรรทัดฐาน แม้จะมีอุปสรรคใด ๆ ก็พยายามฟันฝ่า ในข้อนี้ อย่าว่าแต่บุคคลเลย แม้ในการต่อสู้ดิ้นรน เป็นต้น ก็จำเป็นต้องถากไส เจาะบากตัวไม่ให้เข้ากันได้ตามที่ จะจับมาต่อเข้าที่เดียวคงไม่สำเร็จ เมื่อพยายามอบรมกล่อมเกลาจจนเข้าหลักบรรทัดฐานได้แล้ว หลักบรรทัดฐานนั้น ก็จักจัดร้อยให้เป็นหมวดหมู่ที่พร้อมเพรียงเป็นอันหนึ่งอันเดียว จนเหมือนดังเป็นบุคคลคนเดียวกันได้ ไม่เช่นนั้นก็ไม่อาจคุ่มกันเข้าติดเป็นเหตุพิบัติเสียหายตั้งแต่ส่วนย่อยจนถึงส่วนใหญ่และส่วนอื่นที่อิงกันอยู่ เพราะต่างก็ชื่อว่า เป็นหมู่เดียวกันโดยชาติหรือศาสนา ซึ่งต้องมีทุกข์สุขเนื่องถึงกันอยู่ ข้อนี้ควรสาธกด้วยพุทธจรรยาที่เล่าไว้ว่า ครั้งพระเจ้าวิฑูทกะแห่งแคว้นโกศล เสด็จยกทัพไปเพื่อทำลายศากยวงศ์ สมเด็จพระศากยมนีบรมศาสดาได้เสด็จไปสู่พรมแดน ประทับนั่ง ณ โคนไม้เงาห่างแสงแดดส่องต้องพระองค์ ในเขตเมืองพระญาติ ไม่ประทับ ณ โคนไทรเงาร่มชิดสนิทเขตรัฐสีมาของพระเจ้าวิฑูทกะซึ่งอยู่ใกล้กัน เมื่อพระเจ้าวิฑูทกะเสด็จกรีธาทัพไปถึง จึงเข้าเฝ้ากราบทูลถามถึงเหตุ ก็ตรัสตอบว่า 'ชื่อว่าเงาของญาติ

ทั้งหลายรุ่มเย็น' ดังนี้ พระเจ้าวิทูทกะทราบพระพุทธรูปประสงค์ ก็เสด็จยกทัพกลับ เป็นดังนี้ถึง ๓ ครั้ง เหตุฉะนี้ ผู้ปรารถนาสุขจึงควรปฏิบัติในทางให้เกิดความพร้อมเพรียงกัน ทั้งในฐานะเป็นพุทธศาสนิก ทั้งในฐานะเป็นประชาชนชาติ เมื่อเป็นเช่นนี้ จักเป็นหมู่ที่มีความพร้อมเพรียงกัน เป็นเหตุให้เกิดความเจริญสุข เพราะ "ความพร้อมเพรียงของปวงชนผู้เป็นหมู่ ยังความเจริญให้สำเร็จ" ดังนี้ เมื่อหมู่คือชาติเจริญสุข หมู่พุทธศาสนิกก็เป็นสุข มีโอกาสได้เล่าเรียนศึกษาปฏิบัติธรรมวินัย เพื่อความสุข ยิ่ง ๆ ขึ้นโดยสะดวก ความพร้อมเพรียงของหมู่ให้เกิดสุขด้วยประการฉะนี้

สุขข้อนี้ย่อมเกิดมี เพราะผู้ที่พร้อมเพรียงกัน ย่อมมีตบะ คือความเพียรที่มีอำนาจ เกิดแต่ความรวมกำลัง อาจทำให้สำเร็จประโยชน์สุขตามที่กล่าวมาทุกประการได้ เพราะถ้าไม่ทำ ก็ปิดทางความสุขเสียทุกฐาน และเมื่อทำก็ต้องพร้อมเพรียงกันจึงมีตบะที่เป็นเหตุให้สำเร็จ พึงเห็นเช่นการงานที่บุคคลผู้เดียวทำไม่สำเร็จหรือสำเร็จได้ยาก แต่เมื่อหลายคนพร้อมเพรียงกันทำ ก็สำเร็จได้ง่าย ไม่ใช่แต่เฉพาะบุคคลเท่านั้น แม้สังฆารทั้งหลายก็ล้วนเกิดมีขึ้น เพราะธาตุและวัตถุหลายอย่างประกอบกัน ลำพังอย่างเดียวไม่อาจสำเร็จเป็นสังฆารนั้น ๆ เช่น อิฐแผ่นเดียว ไม่ทำให้เป็นตึกขึ้นได้ ร่างกายนี้เองก็ประกอบขึ้นด้วยอวัยวะหลายส่วน และทุกส่วนก็ต้องร่วมกันทำงานตามหน้าที่ ชีวิตจึงดำเนินไปได้โดยสวัสดิ์ ในการพากเพียรประกอบกิจการทุกอย่างก็เหมือนอย่างนั้น ความสำเร็จจักมีได้ด้วยการที่พร้อมเพรียงกันร่วมกำลังทุกส่วนให้เป็นอันหนึ่งอันเดียว ตั้งแต่บุคคลรายตัวขึ้นไปจนถึงหมู่มาก แม้ในการปฏิบัติธรรม เมื่อธรรมปฏิบัติ นั้น ๆ พร้อมเพรียงกันเป็นธรรมสมังคี จึงเป็นตบะให้บรรลุถึงภูมิธรรมนั้น ๆ ได้ ถ้าขาดพร้อมเพรียงกัน ก็หมดตบะในกิจการทุกอย่าง แต่ถึงพร้อมเพรียงกัน ก็ต้องตั้งอยู่บนหลักบรรทัดฐานที่ชอบ จึงจักสำเร็จผลอันสมบูรณ์ ซึ่งเป็นเหตุให้เกิดสุข ไม่เช่นนั้น ก็จักเป็นเหตุให้เกิดโทษทุกข์ตลอดสาย เหตุฉะนี้ ผู้ปรารถนาสุข เมื่อได้ยกตนขึ้นสู่หลักบรรทัดฐานของหมู่จนมีความพร้อมเพรียงด้วยหมู่แล้ว ก็พึงพากเพียรปฏิบัติธุรกิจ ให้ก้าวหน้าไปด้วยดีตามพระสัทธรรม ที่พระพุทธเจ้าทรงแสดงไว้ ตบะคือความเพียรนั้น ก็จักเป็นตัวอำนาจอำนวยให้หลบล่วงทุกข์ประสบสุขยิ่ง ๆ ขึ้นไปโดยลำดับได้ เพราะ "บุคคลย่อมล่วงทุกข์ได้เพราะความเพียร" ดังนี้ ความเพียรของผู้พร้อมเพรียงกันให้เกิดสุขด้วยประการฉะนี้

รวมความว่า โดยอนุโลมนี้ สัจจพุทธิความรู้สัจ ก่อเกิดพระพุทธเจ้า พระพุทธเจ้า แสดงพระสัมพันธธรรม พระสัมพันธธรรมรวมหมู่คือสงฆ์ สงฆ์แสดงตบะของบุคคลหรือธรรมที่พร้อมเพรียงกัน ให้เกิดผลเป็นสุข โดยปฏิโลมนี้ สุขเกิดเพราะตบะที่ชอบตบะอย่างนี้ซึ่งได้ที่สงฆ์เท่านั้น สงฆ์เป็น สหุทธิมุข เกิดจากพระสัมพันธธรรม พระสัมพันธธรรม แสดงองค์พระพุทธเจ้า พระพุทธเจ้าซึ่งถึงสัจจพุทธิ กล่าวโดยย่อ ในทางปฏิบัติ ทำให้เป็นผู้รู้ขึ้นอย่างเดียวกันพันทุกข์ พระพุทธ พระธรรม พระสงฆ์ ประมวลอยู่ในผู้รู้ เหตุฉะนั้นความเกิดขึ้นแห่งพระพุทธเจ้า การแสดงพระสัมพันธธรรม ความพร้อมเพรียงของหมู่ ความเพียรของผู้พร้อมเพรียงกัน ให้เกิดสุขสายเดียวกันโดยตลอด มีอรรถาธิบาย ดังแสดงมาด้วยประการฉะนี้

ทศพลญาณ ธรรมเทศนา

กัณฑ์ที่ ๑ ฐานานุกรณ ปรีชาหยั่งรู้ฐานะอฐานะ^๑

นโม ตสฺส ภควโต อรหโต สมฺมาสมฺพุทฺธสฺส.

อิธ สารีปุตฺต ตถาคโต จานณฺจ จานโต อฏฺฐจานณฺจ อฏฺฐจานโต ยถาภูตํ
ปชานาติ ๙ เป ๙ อิทมปิ สารีปุตฺต ตถาคตสฺส ตถาคตพลํ โหติ, ยํ พลํ อาคम्म
ตถาคโต อาสภณฺจัน ปฏฺิจานาติ ปรีสาสุ สีหนาทํ นทติ พุรหมฺจกุกํ ปวตเตตฺติ.

บัดนี้ ถึงวันธรรมสวนะ คือวันฟังธรรมหรือที่เรียกว่า วันพระซึ่งเป็นวันประกอบ
ศาสนกิจในพระพุทธศาสนา จักแสดงกำลังของพระตถาคตเจ้าประการ ๑ เพื่อเป็น
เครื่องเพิ่มพูนปัญญาและสัมมาปฏิบัติ ตามสมควรแก่กุศลเจตนาของท่านสาธุชนทั่วไป.

กำลังของพระตถาคตเจ้า หมายถึงกำลังพระญาณ คือพระปรีชาหยั่งรู้ เฉพาะ
ข้อที่จะแสดงในบัดนี้ คือ ฐานานุกรณ แปลว่า ความรู้ในฐานะและอฐานะ

ฐานะ แปลว่า เหตุเป็นที่ตั้งของผลที่เป็นไปได้ อฐานะ แปลว่า เหตุเป็นที่ตั้ง
ของผลที่เป็นไปไม่ได้, คำว่า ตถาคตโดยนัยหนึ่ง แปลว่า มาถึงความจริง คือ บรรลุ
ถึงความจริง ประสบความจริง พบความจริง ด้วยญาณที่รู้หยั่งถึง ปัญญาที่รู้ทั่วถึง
หรือวิชาที่รู้แจ่มแจ้งตามความเป็นจริง คำนี้เป็นพระนามที่หมายถึงพระพุทธเจ้า,

^๑ ทรงแสดงขณะดำรงสมณศักดิ์ที่ พระศาสนาโสภณ วันจันทร์ที่ ๓๐ พฤศจิกายน ๒๕๐๒

พระตถาคตเจ้าทรงมีพระญาณที่รอบรู้หยั่งถึงความจริงอย่างไร แสดงโดยนัยหนึ่ง คือ ทรงรอบรู้หยั่งถึงฐานะและอฐานะดังกล่าวแล้ว, ฐานะและอฐานะคืออะไรบ้าง มีพระบาลี ยกแสดงไว้ ดังที่จะกล่าวต่อไปนี้ :-

๑. มิใช่ฐานะที่บุคคลผู้ถึงพร้อมด้วยทิวฏฐิจะพึงเห็นสังขารอะไรว่าเป็นของเที่ยง เป็นสุข เป็นตัวตน แต่ก็ยังเป็นฐานะอยู่ที่ปุถุชนจะพึงเห็นอย่างนั้น, บุคคลผู้ถึงพร้อมด้วยทิวฏฐิ หมายถึงบุคคลผู้เป็นโสดาบัน ซึ่งเป็นพระอริยบุคคลชั้นแรกในพระพุทธานุสสาสนา เป็นผู้ที่มีทิวฏฐิ คือ ความเห็นสมบุรณ์ จึงเป็นผู้เห็นชอบถูกต้องตามเป็นจริง, ส่วนปุถุชน ซึ่งแปลว่าคนหนา ยังมีกิเลสหนาแน่นอยู่ จึงยังมีความเห็นบกพร่อง ยังเห็นผิดไม่ถูกต้องตามเป็นจริง.

๒. มิใช่ฐานะที่บุคคลผู้มีความเห็นสมบุรณ์ จะพึงปลงชีวิตมารดา จะพึงปลงชีวิตบิดา จะพึงปลงชีวิตพระอรหันต์ จะพึงมีจิตประทุษร้ายพระตถาคตเจ้าจนถึงทำให้พระโลหิตให้ห้อ จะพึงทำสงฆ์ให้แตก จะพึงเข้ารีตถือศาสนาอื่น จะพึงเกิดอีกในภพที่ ๘, แต่ก็ยังเป็นฐานะอยู่ที่ปุถุชนจะพึงทำอย่างนั้นได้.

๓. มิใช่ฐานะที่พระอรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้า ๒ พระองค์ จะพึงเกิดขึ้นพร้อมกัน ไม่ก่อนไม่หลังในโลกธาตุอันเดียวกัน, แต่ก็ยังเป็นฐานะอยู่ที่พระอรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้าพระองค์เดียว พึงเกิดขึ้นในโลกธาตุอันเดียวกัน. ข้อนี้พิจารณาเทียบดูตามพุทธประวัติ พระพุทธเจ้าซึ่งเป็นพระบรมศาสดาของเราทั้งหลาย เมื่อยังเป็นพระโพธิสัตว์ ได้ทรงเที่ยวแสวงหาพระธรรมในสำนักคณาจารย์เจ้าลัทธิต่อ ๆ ก่อน เมื่อไม่พบพระธรรม เพราะยังไม่มีคณาจารย์คนไหนเป็นพระพุทธเจ้าตรัสรู้พระธรรม จึงทรงปฏิบัติแสวงหาด้วยตนเอง จนได้ตรัสรู้พระธรรมเป็นพระพุทธเจ้า แล้วทรงแสดงพระธรรมสั่งสอนผู้ฟังที่ตรัสรู้ตามก็เป็นพระอนุพุทธ. อีกอย่างหนึ่ง เปรียบเทียบเหมือนอย่างในประเทศหนึ่ง มีพระราชาเป็นประมุขของประเทศในคราวหนึ่งเพียงหนึ่งเท่านั้น.

๔. มิใช่ฐานะที่พระราชาจักรพรรดิ ๒ พระองค์จะพึงเกิดขึ้นไม่ก่อนไม่หลังกันในโลกธาตุอันเดียวกัน, แต่ก็ยังเป็นฐานะอยู่ที่พระราชาจักรพรรดิพระองค์เดียว จะพึงเกิดขึ้นในโลกธาตุอันเดียวกัน. พระราชาจักรพรรดิ คือ พระราชาเอกในโลก หมายความว่า ในโลกทั้งหมด มีพระราชาองค์เดียว ดังที่เรียกว่า เจ้าโลก, เหตุนี้ถ้ายังมี ๒ ก็เรียกว่าเจ้าโลกไม่ได้อยู่เอง ต้องมีหนึ่งเท่านั้นจึงจะเรียกว่าเจ้าโลกได้.

๕. มิใช่ฐานะที่สตรี จะพึงเป็นพระอรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้า เป็นพระราชา จักรพรรดิ เป็นท้าวสักกเทวราช เป็นมาร เป็นพรหม, แต่ก็ในฐานะอยู่ที่บุรุษจะพึงเป็นได้. ข้อนี้นักปราชญ์บางท่านกล่าวว่า เพราะยังไม่มีตัวอย่าง อีกอย่างหนึ่ง อาจกล่าวเหมือนอย่างว่า มิใช่ฐานะที่สตรีพึงเป็นสามี เป็นบิดา แต่เป็นฐานะที่บุรุษจะพึงเป็นได้, ส่วนสตรีพึงเป็นได้ตามฐานะของเพศเป็นต้น เช่นเป็นภรรยา เป็นมารดา ซึ่งบุรุษก็เป็นไม่ได้.

๖. มิใช่ฐานะที่กายหุจจริต (ความประพฤติชั่วทางกาย) วจีหุจจริต (ความประพฤติชั่วทางวาจา) มโนหุจจริต (ความประพฤติชั่วทางใจ) ที่จะพึงให้บังเกิดวิบาก คือ ผลที่น่าใคร่พอใจ และบุคคลผู้ร้งพร้อมด้วยหุจจริตทั้ง ๓ นั้น จะพึงเข้าถึงสุคติโลกสวรรค์ เพราะหุจจริตนั้นเป็นเหตุปัจจัยให้ไปเกิด, แต่ก็ในฐานะอยู่ที่กายหุจจริต วจีหุจจริต มโนหุจจริต จะพึงให้บังเกิดวิบากที่ไม่น่าใคร่ไม่น่าปรารถนาพอใจ และบุคคลผู้มีความพร้อมเพรียงด้วยหุจจริตทั้ง ๓ นั้น จะพึงเข้าถึงอบาย (ภูมิที่ปราศจากความเจริญ) หุคติ (คติที่ชั่ว) วินิบาต (ภูมิที่ตกต่ำลำบาก) นiryasa (ภูมิที่ไร้ความสุข มีแต่ทุกข์หมักไหม้) เพราะหุจจริตนั้นเป็นเหตุปัจจัยให้ไปเกิด.

๗. มิใช่ฐานะที่กายสุจจริต (ความประพฤติดีทางกาย) วจีสุจจริต (ความประพฤติดีทางวาจา) มโนสุจจริต (ความประพฤติดีทางใจ) จะพึงให้บังเกิดวิบากคือผลที่น่าปรารถนาไม่น่าใคร่พอใจและบุคคลผู้ร้งพร้อมด้วยสุจจริตทั้ง ๓ นั้น จะพึงเข้าถึงอบาย (ภูมิที่ปราศจากความเจริญ) หุคติ (คติที่ชั่ว) วินิบาต (ภูมิที่ตกต่ำลำบาก) นiryasa (ภูมิที่ไร้สุข) เพราะสุจจริตนั้นเป็นเหตุปัจจัยให้ไปเกิด, แต่เป็นฐานะอยู่ที่กายสุจจริต วจีสุจจริต มโนสุจจริต จะพึงให้บังเกิดวิบาก คือ ผลที่น่าปรารถนา น่าใคร่ น่าพอใจ และบุคคลผู้มีความพร้อมเพรียงด้วยสุจจริตทั้ง ๓ นั้น จึงพึงเข้าถึงสุคติโลกสวรรค์ เพราะสุจจริตนั้นเป็นเหตุปัจจัยให้ไปเกิด.

สองข้อหลังนี้รวมความว่า มิใช่ฐานะที่ทำชั่วได้ดี ทำดีได้ชั่ว แต่เป็นฐานะที่ทำชั่วได้ชั่ว ทำดีได้ดี, คนมิใช่บ่อยเห็นตรงกันข้าม เพราะเห็นคนบางคนในปัจจุบัน ทำชั่วแต่ก็ได้ดีอยู่ บางคนทำดี แต่ก็ยังไม่ได้ดีหรือต้องประสบผลชั่ว, การที่เป็นเช่นนี้ มิใช่เพราะหลักที่พระพุทธเจ้าทรงแสดงไว้ไม่ถูกต้อง คงเป็นไปตามหลักที่ทรงแสดงไว้

นั่นเอง คือทำชั่วได้ชั่ว ทำดีได้ดี, เพราะคนทำดี ทำชั่ว ชับซ้อนกันมามากมาย, เมื่อยังได้ชั่วเพราะความชั่วที่ได้ทำไปแล้วในอดีต ความดีที่ทำไว้ใหม่ก็ยังไม่มีโอกาสให้ผล, เมื่อยังได้ดีเพราะความดีก็ทำไปแล้วในอดีต ความชั่วที่ทำไว้ใหม่ก็ยังไม่มีโอกาสให้ผล, เหมือนอย่างคนที่ถูกศาลพิพากษาลงโทษว่ามีความผิดต้องถูกจองจำ ก็ต้องรับโทษไป จนกว่าจะสิ้นกำหนด ความดีที่ทำในระหว่างนั้นก็ยังไม่มีโอกาสให้ผลเหมือนคนอื่น ๆ อาจเป็นเหตุเพียงให้ผ่อนโทษได้บ้างเท่านั้น, หรือคนที่ยังไม่ถูกศาลพิพากษาว่าเป็นคนผิด ถึงจะทำผิดก็ยังถือว่าเป็นคนดีตามกฎหมาย เรียกว่าอำนาจความดีเก่ายังคุ้มครองอยู่ ความผิดยังไม่มีโอกาสให้ผล, ข้อเปรียบเทียบนี้เป็นเพียงข้อนำให้คิด เพื่อเกิดความรู้ให้ถูกต้อง แต่จะรู้ซาบซึ้งยิ่งขึ้นก็ต้องพิจารณาให้กว้างขวางออกไปอีก ตามคลองธรรม.

พระตถาคตเจ้า ทรงประกอบด้วยฐานานุกรณญาณ คือ ทรงหยั่งรู้ฐานะและ อฐานะตามความเป็นจริง ดังเช่นหัวข้อที่ท่านแสดงจำแนกไว้ในพระบาลีที่ยกมากล่าว โดยสรุปข้างต้นนั้น จึงทรงบัญญัติเป็นหัวข้อ บันลือสีหนาทยังพรหมจักรให้เป็นไปในบริษัททั้งหลาย, คือ ทรงมีพระกรุณาแสดงพระธรรมสั่งสอน เพื่อให้เวไนยนิกร ประกอบด้วยฐานานุกรณะโกศล คือ ความฉลาดในฐานะและอฐานะตามภูมิตามชั้น สมด้วยพระพุทธานุภาพที่ตรัสแก่พระสารีบุตร ในพระสูตรหนึ่งว่า “ดูก่อนสารีบุตร พระตถาคตในศาสนานี้ รู้ทั่วถึงฐานะโดยเป็นฐานะ และอฐานะโดยเป็นอฐานะ ตามเป็นจริง แม้นี้เป็นตถาคตพละของพระตถาคต ซึ่งพระตถาคตทรงอาศัยบัญญัติฐานะของหัวข้อ บันลือสีหนาท ยังพรหมจักรให้เป็นไปในบริษัททั้งหลาย” ฉะนี้

พุทธศาสนิกผู้นับถือพระพุทธศาสนา คือคำสั่งสอนของพระพุทธเจ้า ซึ่งแสดง ฐานะและอฐานะตามความเป็นจริง เมื่อตั้งใจฟังธรรมด้วยดี ย่อมได้ปัญญาความรู้ธรรม ตามที่แสดง และเมื่อน้อมธรรมเข้ามาสอบดูที่ตน และที่โลกซึ่งเป็นไปอยู่ ก็จะได้ ความรู้ธรรมคือความจริงโดยประจักษ์, ทำให้เป็นผู้ฉลาดในฐานะและอฐานะยิ่งขึ้น เป็นเหตุให้เว้นจากการทำที่ไม่เป็นฐานะ การพูดคำที่ไม่เป็นฐานะ การคิดเรื่องที่ไม่เป็นฐานะ ซึ่งจะนำโทษทุกข์มาให้ หรืออย่างน้อยก็การทำให้เหนื่อยเปล่า และเป็นเหตุให้ทำแต่การที่เป็นฐานะ พูดคำที่เป็นฐานะ คิดเรื่องที่เป็นฐานะ ซึ่งจะนำไป เกิดสุขประโยชน์โดยส่วนเดียว ดังมีอธิบายด้วยประการฉะนี้.

กัณฑ์ที่ ๒ วิปากญาณ ปรีชาหยั่งรู้ผลแห่งกรรม^๒

นโม ตสฺส ภควโต อรหโต สมมาสมพุทฺธสฺส.

ปุณ จ ปรี สาริปุตฺต ตถาคต อตีตानาคตปจฺจุปฺปนฺนํ กมฺมสมาทานํ
จानโส เหตุโส วิปากํ ยถาภูตํ ปชานาตีติ.

บัดนี้ ถึงวันธรรมสวนะ คือวันฟังธรรมของพระตถาคตเจ้า ซึ่งเป็นพระบรมศาสดาของเราทั้งหลาย เพื่อให้เกิดสุขตามยัญปัญญา คือ ความรู้ที่เกิดจากการสดับฟัง อันจักน้อมนำให้เกิดสัมมาปฏิบัติ คือการปฏิบัติชอบตามพระธรรมเพื่อผลคือความสุข ความเจริญของทุก ๆ คน.

อันการเว้นจากบาปอกุศลทุจริต ประกอบการบุญการกุศลสุจริต ที่รวมเรียกว่าการปฏิบัติชอบ จำต้องอาศัยความรู้ว่าอะไรเป็นบาปอะไรเป็นบุญ จึงต้องฟังพระธรรม เพื่อให้มีความรู้ดังกล่าวเป็นประการแรก, เมื่อรู้แล้วอาจไม่ปฏิบัติ เพราะไม่มีศรัทธา เหมือนดังที่รู้ว่าพระพุทธรเจ้าทรงสอนว่าทำดีได้ดี ทำชั่วได้ชั่ว ดีเป็นอย่างไร ชั่วเป็นอย่างไร ตามที่ทรงแสดงไว้ก็รู้ที่อยู่เต็มใจ แต่ไม่มีศรัทธาเพียงพอ จึงไม่ปฏิบัติ

^๒ ทรงแสดงขณะดำรงสมณศักดิ์ที่ พระสาสนโสภณ วันพฤหัสบดีที่ ๒๘ มกราคม ๒๕๐๓

ตาม, ฉะนั้น จึงต้องปลูกศรัทธาในกรรม และในกรรมวิบาก (ผลของกรรม) ให้เกิดขึ้นอีกด้วย, เมื่อเกิดศรัทธาขึ้น จึงจักเกิดการปฏิบัติ, ในการปลูกศรัทธาดังกล่าวนั้น เบื้องต้นจำต้องปลูกศรัทธานำขึ้นว่า พระพุทธเจ้าเป็นผู้ตรัสรู้จริง อันเรียกว่า ตถาคตโพธิสัตถา เชื่อความตรัสรู้ของพระตถาคตเจ้า เมื่อมีศรัทธาดังนี้จริง ก็จักมีศรัทธาในพระพุทธศาสนา ที่สอนเรื่องกรรม และกรรมวิบากดังกล่าว เห็นว่าไม่ผิดไม่ล้ำสมัย เป็นจริงอยู่ตลอดไป, ในการปลูกศรัทธาในความตรัสรู้ของพระพุทธเจ้านี้ ก็ไม่ต้องไปปลูกในที่อื่นที่ไหน แต่ปลูกที่พระธรรมนี้เอง ด้วยตั้งใจฟังและคิดพิจารณาให้เข้าใจและให้เห็นจริงตามเหตุผล.

ในบัดนี้ จักนำพระธรรมมาแสดงข้อหนึ่ง ซึ่งแสดงพระญาณที่เป็นกำลังของพระตถาคตเจ้าประการหนึ่ง ตามพระบาลีที่ตรัสแก่พระสารีบุตรเถระ แปลความว่า “ดูก่อนสารีบุตร อีกข้อหนึ่ง พระตถาคตรู้ทั่วถึงวิบากตามฐานะ ตามเหตุ แห่งกรรมสมათานทั้งหลาย ทั้งที่เป็นอดีต ทั้งที่เป็นอนาคต ทั้งที่เป็นปัจจุบันตามที่เป็นจริง, แม้นี้เป็นตถาคตผละของพระตถาคต ซึ่งพระตถาคตอาศัยปฎิญาฐานะของหัวหน้่าบันลือสีหนาท ยังพรหมจักรให้เป็นไปในบริษัททั้งหลาย” ดังนี้.

พระญาณ คือความหยั่งรู้ข้อนี้เรียกสั้นว่า วิปากญาณ ความหยั่งรู้วิบาก (ผล) ของกรรมสมათาน (การทำกรรม) , กรรมดีคือการทำงานทุกอย่างที่บุคคลมีเจตนา คือความตั้งใจทำ ทางกาย ทางวาจา และแม้ทางใจที่คิดหมายมุ่งหรือลงความเห็น ถ้าเป็นส่วนดีเรียกว่ากุศลกรรม ถ้าเป็นส่วนชั่วเรียกว่า อกุศลกรรม (ถ้าเป็นส่วนกลาง ๆ เรียกว่าอัปยาคตกรรม เช่นการผลัดเปลี่ยนอิริยาบถ การบริโภค เป็นต้น ไม่เป็นข้อปฏิบัติ จึงไม่ยกขึ้นแสดงในที่นี้), พระพุทธเจ้าทรงสอนให้ทุก ๆ คนพิจารณาเนื่อง ๆ ว่า “เรามีกรรมเป็นของของตน เป็นทายาทรับผลของกรรม มีกรรมเป็นกำเนิด มีกรรมเป็นเผ่าพันธุ์ มีกรรมเป็นที่อาศัย เราจักทำกรรมอันใดไว้ ดีหรือชั่ว จักเป็นผู้รับผลของกรรมนั้น.”

ตามที่ทรงสอนให้พิจารณานี้อาจมีปัญหว่า กรรมวิบาก (ผลของกรรม) ผู้ทำพึงได้รับเมื่อไร, เพราะตามที่ปรากฏเห็นกันอยู่ บางคนทำดี แต่ไม่เห็นว่าได้ดี บางคนทำชั่ว แต่ไม่เห็นว่าได้ชั่ว บางทีกลับเห็นว่าได้ผลกลับตรงกันข้าม, ปัญหานี้้อาจตอบได้

ด้วยพระบาลีในพระญาณนี้ว่า จานโส เหตุโส ตามฐาน ตามเหตุ, คือกรรมวิบากย่อมมีแก่ผู้ทำกรรม ตามฐานะ ตามเหตุ พระพุทธเจ้าได้ตรัสรู้แล้วตามเป็นจริง จึงทรงแสดงเปิดเผยตลอดถึงฐานเหตุดังกล่าว, ดังพระบาลีแสดงอธิบายประมวลความโดยย่อว่า ความที่กรรมจะให้ผลเมื่อไรนั้นเกี่ยวแก่ฐานเหตุ ๔ ประการ คือ คติ อุปธิ กาล และปโยค.

คติ คือที่ไป, ที่ไปที่ดี (สุคติ) เช่น เทวโลก มนุสสโลก เป็น คติสมบัติ, ที่ไปที่ชั่ว (ทุคติ) เช่น อบาย ๔ เป็น คติวิบัติ, เทียบในปัจจุบัน ตกไปอยู่ในที่ดี เป็นคติสมบัติ ตกไปอยู่ในที่ชั่ว เป็นคติวิบัติ.

อุปธิ คืออรรถภาพ, ความได้อรรถภาพสมบูรณ์ งดงาม ทำอะไรได้ตามต้องการ เป็น อุปธิสมบัติ, ความได้อรรถภาพพิการน่าเกลียด ทำอะไรไม่ได้ตามต้องการเป็น อุปธิวิบัติ.

กาล คือกาลสมัย, กาลสมัยที่สมบูรณ์ มีผู้ปกครองดี มีหมู่ชนที่ดี เป็น กาลสมบัติ, กาลสมัยที่ตรงกันข้าม เป็น กาลวิบัติ.

ปโยค คือ การประกอบกระทำในปัจจุบัน, การประกอบถูกชอบ เป็น ปโยคสมบัติ, การประกอบผิด เป็น ปโยควิบัติ.

กรรมสมทาน (การทำกรรม) ทั้งที่เป็นกรรมชั่ว ทั้งที่เป็นกรรมงาม จะผลัดผลให้แก่ผู้ทำเมื่อไร ย่อมเกี่ยวกับฐานเหตุทั้ง ๔ ดังกล่าว คือ

กรรมสมทานที่ชั่วบางอย่าง ถูกคติสมบัติห้ามไว้ บางอย่างถูกอุปธิสมบัติห้ามไว้ บางอย่างถูกกาลสมบัติห้ามไว้ บางอย่างถูกปโยคสมบัติห้ามไว้ จึงยังไม่ให้ผล, ต่อเมื่ออาศัยคติวิบัติบ้าง อุปธิวิบัติบ้าง กาลวิบัติบ้าง ปโยควิบัติบ้าง จึงให้ผล.

ส่วนกรรมสมทานที่ดีงามบางอย่างถูกคติวิบัติห้ามไว้ บางอย่างถูกอุปธิวิบัติห้ามไว้ บางอย่างถูกกาลวิบัติห้ามไว้ บางอย่างถูกปโยควิบัติห้ามไว้ จึงยังไม่ให้ผล ต่อเมื่ออาศัย คติสมบัติบ้าง อุปธิสมบัติบ้าง กาลสมบัติบ้าง ปโยคสมบัติบ้าง จึงให้ผล.

กล่าวสั้นว่า กรรมชั่วที่บุคคลทำไว้ เมื่อยังมีสมบัติทั้ง ๔ เป็นเครื่องห้าม ก็ยังไม่ให้ผล ต่อวิบัติเมื่อใดจึงให้ผลเมื่อนั้น, พระอาจารย์แสดงตัวอย่างเปรียบเทียบว่า เหมือนอย่างว่าบุรุษผู้หนึ่งรับราชการ ได้รับตำแหน่งเป็นเจ้าเมืองหนึ่ง, แต่บุรุษผู้นั้นมิได้ปฏิบัติหน้าที่โดยชอบ ไปช่มชู้ถือเอาทรัพย์ต่าง ๆ ของประชาชนในเมืองที่ปกครองโดยพลการ แต่ก็ยังไม่มีการฟ้องร้องว่ากล่าว เพราะกลัวอำนาจ, บุรุษผู้นั้นกำเรบยิ่งขึ้น ถึงกับไปทำผิดในบุคคลที่เป็นใหญ่ยิ่งกว่าตน มีอำนาจยิ่งกว่าตน จึงถูกจับไปเข้าเรือนจำ และมีประกาศให้ประชาชนที่ถูกช่มเหงร้องทุกข์กล่าวโทษ, จึงมีเสียงร้องทุกข์กล่าวโทษขึ้นตั้งร้อยตั้งพัน บุรุษนั้นก็ถูกลงโทษไปตามความผิด, เรื่องนี้พึงเห็นความเปรียบเทียบดังนี้ เวลาที่บุรุษนั้นได้รับแต่งตั้งเป็นเจ้าเมืองกำลังรุ่งเรือง ก็เท่ากับเวลาที่ตั้งอยู่ในสมบัติทั้ง ๔ ยังไม่เป็นโอกาสที่อกุศลกรรมจะให้ผล, ต่อเมื่อถูกจับเข้าเรือนจำ เสียงร้องทุกข์กล่าวโทษก็เกิดขึ้นตั้งร้อยตั้งพันเรื่อง เท่ากับถึงวิบัติทั้ง ๔, อกุศลกรรมที่ตนทำไว้ได้โอกาสให้ผล.

ส่วนกรรมอันดีงามที่บุคคลทำไว้ เมื่อยังมีวิบัติทั้ง ๔ เป็นเครื่องห้าม ก็ยังไม่ให้ผล ต่อสิ้นวิบัติตั้งอยู่ในสมบัติทั้ง ๔ อันตรงกันข้ามเมื่อใด จึงให้ผลเมื่อนั้น, ดังเช่นกรรมดีที่ทุก ๆ คนทำไว้ แต่ยังไม่ให้ผลทันตาเห็นนั้น เพราะต้องรอดติ เหมือนอย่างต้องรอดตำแหน่ง, ต้องรอดอุปฐิติคืออัฐภาพ เหมือนอย่างเจ็บป่วย ต้องรอให้ร่างกายเป็นปกติก่อน, ต้องรอกาลเวลา เหมือนอย่างต้องรออายุของการทำงาน หรือต้องให้ถึงยุคถึงสมัย, ต้องรอบโยค (การประกอบกระทำ) เหมือนอย่างต้องรอให้ปฏิบัติงานดีขึ้นก่อน, แต่กรรมดีนั้น ๆ ต้องให้ผลแน่นอน เมื่อถึงพร้อมด้วยคติเป็นคติสมบัติเป็นต้น.

อันสมบัติหรือวิบัติแห่งคติ อุปธิ กาล และบโยค ก็มีขึ้นเพราะกรรมนั่นเอง ที่บุคคลทำดีหรือไม่ดีในอดีตบ้าง ในปัจจุบันบ้าง สลับซับซ้อนกันมากมาย, ฉะนั้นกรรมที่ทำไว้แล้วในอดีตกำลังทำในปัจจุบัน หรือจักทำในอนาคต จักให้ผลแน่นอนตามกรรม, ซึ่งเมื่อกล่าวโดยสรุปแล้ว กำหนดกาลเวลาที่กรรมให้วิบากเป็น ๓ คือ ในปัจจุบันภพนี้ เหมือนอย่างในวันนี้เอง ๑ ในภพหน้า เหมือนอย่างในวันพรุ่งนี้ ๑ ในภพสืบ ๆ ไป เหมือนอย่างในวันมะรืนนี้เป็นต้นไป ๑, ฉะนั้น จึงเรียกผลของกรรม

ว่าวิบาก แปลว่าสุกพิเศษ คือสุกงอมถึงขนาด, เหมือนอย่างต้นไม้จะให้ผล ก็ต้องเติบโตถึงขนาด ผลจะได้ที่ก็ต้องแก่ถึงขนาด, ถึงในเรื่องทั่วไปก็เหมือนกัน เรียนหนังสือจะสอบได้ ก็ต้องแก้ไขถึงขนาด ทั้งต้องสอบเลื่อนไปตามกำหนดสอบแต่ละชั้น, รวมความว่าทำอะไรจะได้ผลนั้นต้องอาศัยฐานเหตุ ๔ ประการ คือคติ (ที่ไป) อุบัติ (อัตรภาพร่างกาย) กาลเวลาและปัจจัย (การประกอบทำในปัจจุบัน), แต่กรรมย่อมให้ผลแน่นอนตามพระพุทธภาษิตว่า “กल्याณการี กल्याณ ทำดีได้ดี ปาปการี จ ปาปํ ทำชั่วได้ชั่ว.”

ความหยั่งรู้วิบากตามฐาน ตามเหตุ ของกรรมสมათานตามเป็นจริงนี้ ตถาคตพละ กำลังของพระตถาคตเจ้า ที่พระองค์ทรงอาศัยประกาศพระศาสนาอย่างอาจหาญ ไม่สะทกสะท้านว่าจะผิดพลาด ทรงเป็นพระศาสดาเอกในโลก ด้วยประการฉะนี้.

ผู้พิจารณาพระญาณข้อนี้ด้วยดีโดยเหตุผล ชื่อว่าได้เจริญพระพุทธคุณด้วยอบรมปัญญาในพระธรรมด้วย เป็นเหตุเจริญศรัทธาในความตรัสรู้ของพระพุทธเจ้าตลอดถึงในกรรมและกรรมวิบาก, เมื่อเป็นเช่นนี้ ก็จักเกิด หิริ (ละอายใจ รังเกียจสละสยองต่อบาป อุกุศลทุจริต) โอตตัปปะ (เกรงกลัวต่อบาปอกุศล ทุจริต) เป็นเหตุให้ทำชู้ยาก แต่ทำดีง่ายโดยลำดับ มีอรรถาธิบาย ดังแสดงมาด้วยประการฉะนี้.

กัณฑ์ที่ ๓

สัพพัตถคามินีปฏิปทาญาณ ปรีชาหยั่งรู้ทางไปสู่ภูมิทั้งปวง^๓

นโม ตสฺส ภควโต อรหโต สมมาสมฺพุทฺธสฺส.

ปุณ จ ปรี สาริปุตฺต ตถาคต สพฺพตฺถคามินี ปฏิปทํ ยถาภูตํ ปชานาตีติ.

บัดนี้ จักแสดงพระธรรมเทศนา พรรณนาทางไปสู่ภูมิทั้งปวง ตามที่ปรากฏ แก่ญาณของพระตถาคตพุทธเจ้า เพื่อให้สำเร็จประโยชน์แห่งการฟังธรรม ตามสมควร แก่วันธรรมสวณะที่เวียนมาถึงเข้า ณ บัดนี้, พระบาลีพุทธภาษิตที่ยกขึ้นไว้นั้น แปล ความว่า “อีกข้อหนึ่งสารีบุตร ตถาคตย่อมรู้ทางไปสู่ภูมิทั้งปวงตามเป็นจริง แม้ข้อนี้ เป็นตถาคตผละของตถาคต ซึ่งตถาคตอาศัยปฏิปัญญาฐานะของหัวหน้าบันลือสีหนาท ยังพรหมจักรให้เป็นไปในบริษัททั้งหลายดังนี้” มีอธิบายว่า อันบุคคลผู้เป็นหัวหน้า ซึ่งเป็นผู้นำทางของคนทั้งหลายนั้น จำต้องมีความรู้จักทางดำเนินว่า ทางไหนไปสู่ที่ไหน จึงสามารถนำทางได้โดยถูกต้อง, ถ้าไม่รู้จักทางดำเนินและนำไปในทางที่ผิด ก็จะทำให้ คนทั้งหลายพากันเดินไปสู่ทางผิด, ฉะนั้น ความมีปัญญาจักทางดำเนินทั้งปวง จึงเป็น คุณสมบัติสำคัญของบุคคลผู้เป็นหัวหน้า ทั้งในทางคดีโลก ทั้งในทางคดีธรรม, พระสัมมาสัมพุทธเจ้าได้ทรงมีปรีชาญาณหยั่งรู้ทางไปสู่ภูมิทั้งปวงตามเป็นจริง ดังพระบาลี

^๓ ทรงแสดงขณะดำรงสมณศักดิ์ที่ พระศาสนาโสภณ วันจันทร์ที่ ๔ เมษายน ๒๕๐๓

ที่แปลมาแล้วนั้น จึงทรงแสดงพระองค์เป็นหัวหน้าในฐานะเป็นพระบรมศาสดา ผู้ชี้แจงแสดงทางแก่โลก ด้วยอาการที่อาจหาญไม่หวั่นกลัวต่อความผิดพลาด แลต่อใคร ๆ, เหมือนอย่างสีหราชบันลือสีหนาท, ประกาศพระพุทธศาสนาในบริษัททั้งหลาย ซึ่งเรียกได้ว่าเป็นพรหมจักร คือจักรของพรหม เพราะเมื่อแผ่ไปในที่ใดทิศใด ย่อมยังสันติสุขให้เกิดขึ้นในที่นั้นทิศนั้น.

ข้อที่ว่า พระตถาคตเจ้าทรงทราบทางไปสู่ภูมิทั้งปวงนั้น มีพระบาลีอธิบายรวมความว่า ทรงทราบทางไปสู่นรก ทรงทราบทางไปสู่กำเนิดดิรัจฉาน ทรงทราบทางไปสู่ปิตติวิสัย ทรงทราบทางไปสู่มนุษยโลก ทรงทราบทางไปสู่เทวโลก ทรงทราบทางไปสู่พระนิพพาน. อันมรรคาหรือปฏิบัติที่เรียกรวมว่าทาง หมายถึงกรรมนั่นเอง, ทรงทราบทางไปสู่ภูมิทั้งปวง จึงหมายถึงทรงทราบกรรม ที่ยังผู้ทำให้ไปถึงภูมินั้น ๆ ดังกล่าวแล้ว, เว้นแต่พระนิพพาน ซึ่งต้องดำเนินไปในทางที่ให้ถึงความดับกรรม.

สัตว์โลกทุกหมู่เหล่าที่เกิดมาในโลกนี้ ย่อมมีรูปร่างที่ถือกำเนิดเกิดมาจากมารดาบิดา, ที่ปรากฏเห็นกันอยู่ด้วยสายตา ก็คือมนุษย์และสัตว์ดิรัจฉานต่างชนิด, บางชนิดก็เล็กจนมองไม่เห็นด้วยตาเปล่า เพราะตารธรรมดาของคนเรานั้น ย่อมเห็นได้แต่ในรูปที่เป็นวิสัยเท่านั้น รูปที่พ้นวิสัยจะเห็นก็เห็นไม่ได้, แม้ประสาทอื่นมีหูเป็นต้น ก็เช่นเดียวกัน เสียงที่ละเอียดเกินวิสัยก็ไม่ได้ยิน ฉะนั้น ทุก ๆ คนจึงไม่อาจปฏิเสธว่า อันสิ่งที่ไม่ได้เห็นไม่ได้ยิน เป็นสิ่งที่ไม่มี, พระพุทธเจ้าได้ทรงมีพระญาณหยั่งรู้เห็นภูมิทั้งปวง แม้นอกไปจากมนุษย์และดิรัจฉานนั้น มีภูมินรกเป็นต้น.

คำว่า “นรก” เป็นคำแปลของศัพท์ว่า นิริยะ ซึ่งแปลว่า ภูมิคือภพที่ไร้ความสำราญ ไร้ความยินดี หรือไร้ความเจริญ ไร้ความสุข, ถ้าฟังคำว่านรกแปลว่าเหวเท่านั้น แต่ใช้เป็นคำแปลนิริยะที่เข้าใจกันดี, กล่าวโดยเนื้อความก็คือ ภูมิภพที่ไม่มีสิ่งอันเป็นที่น่ารักใคร่ปรารถนาพอใจเสียเลยทีเดียว ถ้าเป็นรูปก็เป็นรูปที่พึงเกลียดพึงชัง ถ้าเป็นเสียงก็เป็นเสียงที่ฟังกลัว ถ้าเป็นกลิ่นก็เป็นกลิ่นที่พึงรังเกียจ ถ้าเป็นรสก็เป็นรสที่เป็นพิษแรงร้าย ถ้าเป็นสิ่งที่กายถูกต้อง ก็เป็นสิ่งที่ทำให้เจ็บปวดรวดร้าว รวมความว่า ล้วนเป็นสิ่งที่ไม่พึงยินดีพอใจ ไม่เป็นสิ่งที่สำราญตา หู เป็นต้น ทั้งสิ้นเป็นสิ่งที่ให้เกิดความทุกข์แต่ส่วนเดียว.

คำว่า “ดิรัจฉาน” แปลว่า สัตว์ที่ไปทางขวาง กล่าวโดยรูปกายก็มีร่างกายทอดไปทางเบื้องขวาง ไม่ตั้งตรงขึ้นไปเหมือนมนุษย์ สัตว์ดิรัจฉาน ก็อยู่ร่วมโลกกับมนุษย์ มีชนิดต่าง ๆ ดังที่ปรากฏเห็นกันอยู่ แต่เดิมเคยเป็นอยู่อย่างไร ก็คงเป็นอยู่อย่างนั้นเรื่อยไป ไม่สามารถจะสร้างความเจริญอะไรให้ยิ่งกว่าที่มีอยู่โดยชาติกำเนิด, สัตว์บางจำพวกมีพื้นกำเนิดฉลาดอยู่บ้าง แต่ก็ไม่สามารถจะเข้าถึงภูมิธรรมที่ประเสริฐได้ เช่นเดียวกับร่างกายที่ทอดขวางไม่ตั้งสูงขึ้นเหมือนอย่างมนุษย์

คำว่า “ปิดติวิสัย” แปลว่า วิสัยคือภูมิภพของเปรต, คือ สัตว์จำพวกหนึ่งซึ่งละโลกไปเกิดเป็นอัฐภพชนิดหนึ่ง ซึ่งไม่สมประกอบ ต้องเป็นทุกข์ เดือดร้อน เพราะถูกความอยากของตนเองแผดเผาบ้าง ต้องหิวกระหายอยู่เสมอบ้าง ต้องอาศัยสิ่งที่ผู้อื่นให้เป็นอยู่บ้าง

คำว่า “มนุษย์” แปลอย่างหนึ่งว่า ผู้ที่มีใจสูง หมายความว่า มีภูมิจิตใจและปัญญาสูง สามารถศึกษาอบรมสร้างความเจริญให้เกิดขึ้น สามารถรู้จักบาปบุญคุณโทษ ประโยชน์และมิใช่ประโยชน์ สามารถเข้าถึงภูมิธรรมอันประเสริฐได้

เทวโลก แปลว่า โลกของเทพหรือโลกทิพย์ หมายถึงภูมิภพของผู้ที่เกิดพร้อมด้วยสิ่งที่พึงปรารถนาพอใจ เป็นที่สำราญกายสำราญใจทุกสิ่งทุกประการ ตรงกันข้ามกับ นรก, คือ รูปที่ประสบตาก็ล้วนงดงาม เสียงที่ประสบหูก็ล้วนไพเราะ กลิ่นที่ประสบจมูกก็ล้วนแต่ดี รสที่ประสบลิ้นก็ล้วนโอชะ สิ่งที่ถูกต้องกายก็ล้วนเป็นสุข สัมผัสทั้งหมดล้วนเป็นของทิพย์.

ภูมิภพ ท่านแสดงสูงขึ้นไปโดยลำดับ กำหนดด้วยทุกข์สุขเป็นที่ตั้ง ภูมิภพที่เป็นทุกข์ที่สุดคือนรก, กำเนิดดิรัจฉานและปิดติวิสัย เป็นภูมิภพที่เป็นทุกข์โดยมาก แต่ค้อยยังชัวกว่านรก, มนุษย์โลกเป็นภูมิภพชั้นกลาง มีสุขบ้างทุกข์บ้าง แต่ก็อาจทำความสุขอย่างยั้งได้, ส่วนเทวโลกเป็นภูมิภพที่มีสุขทางโลกที่สุด ตรงกันข้ามกับนรก, แต่ทางพระพุทธศาสนาพระบรมศาสดาไม่ได้ทรงแสดงเพียงเทวโลกเท่านั้น เพราะแม้เทวโลกก็เป็นภพที่ไม่เที่ยงถาวร, เพราะเป็นภูมิภพอะไรก็ตาม เมื่อมีเกิดก็ต้องมีดับ ฉะนั้น แม้เกิดในเทวโลกด้วยกรรมอันใด เมื่อสิ้นกรรมนั้นแล้วก็ต้องจุติไปเกิดในที่อื่น

ตามกรรม, จึงต้องเวียนเกิดเวียนตายจนกว่าจะสิ้นกรรม แต่เมื่อมีกิเลสก็ต้องทำกรรม และต้องรับวิบากคือผลของกรรมซึ่งเป็นที่ตั้งให้เกิดกิเลสขึ้นอีก เว้นเวียนไปเป็นสังสารวัฏฏ์, ฉะนั้น จะเกิดในภูมิภพใด ๆ เป็นทุกข์ที่สุดคือนรก เป็นสุขที่สุดคือเทวโลกหรือสวรรค์ ก็ชื่อว่าเกี่ยวอยู่ในโลก เกี่ยวอยู่ในทุกข์คือความเกิดดับดังกล่าว, ยังไม่บรรลุดังที่สุดโลก หรือที่สุดทุกข์ซึ่งเป็นโลกุตรอยู่เหนือโลกจนกว่าจะสิ้นกิเลส, ภูมิธรรมของผู้สิ้นกิเลส นั้นแหละ เรียกว่านิพพาน แปลตามศัพท์ว่า ธรรมะที่ไม่มีกิเลสเป็นเครื่องร้อยรัด ธรรมะ ที่ออกจากกิเลสเป็นเครื่องร้อยรัด หรือธรรมะที่ไม่มีกิเลสเหมือนลูกศรเป็นเครื่องเสียบแทง, มีพระพุทธานิพพานอธิบายอย่างเข้าใจง่าย แปลความว่า “ธรรมะเป็นที่สิ้นราคะ โทสะ โมหะ ชื่อว่า นิพพาน” ตามพระพุทธานิพพานนี้ จึงอาจเข้าใจได้ว่า สิ้นกิเลสเมื่อไร ก็บรรลุนิพพานเมื่อนั้น รู้จักพระนิพพานเมื่อนั้น เมื่อยังไม่สิ้นกิเลสก็แสดงกันไป ต่าง ๆ ตามตรรกะ (ความตรรกีนึกคาดคะเนเอา), เหมือนอย่างไม่เคยไปในที่ใดก็แสดง ถึงที่นั่นได้แต่โดยแบบ, ถ้าทั้งแบบก็โดยเดา, ท่านแสดงว่า พระนิพพานเป็นภูมิอย่าง หนึ่ง แต่ไม่ใช่ภพหรือโลก เป็น ภูมิธรรม, พระบรมศาสดาทรงทราบปฏิบัติทางดำเนิน ไปสู่ภูมิเหล่านี้ แลทรงแสดงสั่งสอนไว้โดยปริยายเป็นอันมาก ดังจะเก็บประมวลความ มากกล่าวโดยย่อคือ :-

นिरยะ กำเนิดดิรัจฉาน และปิตติวิสัย ทั้งสามนี้เป็นภูมิภพที่เรียกว่าอบายภูมิ, ปฏิปทาที่ให้ไปสู่อบายภูมิเหล่านี้ คือกรรมที่เป็นบาปอกุศลทุจริตต่าง ๆ ซึ่งเป็นอกุศล ยกิจ คือกิจที่ไม่ควรทำ, เป็นต้นว่า ผู้ที่โลภจัด โกรธจัด หลงจัด จึงฆ่าเขาบ้าง ลักของเขาบ้าง ประพฤติผิดในกามบ้าง พูตเท็จหลอกลวงเขาบ้าง ตีมน้ำเมาประมาทไปบ้าง แลชักชวนคนอื่นให้ประกอบกรรมเหล่านี้ด้วย, กรรมของผู้นั้น เป็นปฏิปทาไปสู่อบายภูมิ อย่างใดอย่างหนึ่ง ตามควรแก่การประกอบ, เพราะในการประกอบกรรมนั้น บุคคลมี จิตเจตสิกไม่เสมอเหมือนกัน : บางคนเกิดฉันทะขึ้นอย่างแรงกล้าเอง บางคนทำเพราะ ถูกชักชวนบีบบังคับ บางคนมีฉันทะเหมือนกัน ชอบใจอยู่เหมือนกัน แต่ไม่รุนแรง และ ไม่มีใครห้ามจึงพลอยทำกับเขาด้วยดังนี้ เป็นต้น เมื่อการประกอบต่าง ๆ กันเช่นนี้ แม้จะร่วมประกอบในวัตถุเดียวกัน ก็เป็นปฏิปทาให้ไปสู่ภูมิต่าง ๆ กันได้.

ส่วนกรรมที่เป็นบุญ เป็นกุศลสุจริต เป็นปฏิบัติให้ไปสู่ภูมิหรือภพที่เป็นสุคติ คือมนุษยโลก และเทวโลก, เป็นต้นว่า บุคคลที่ไม่โลภจัด ไม่โกรธจัด ไม่หลงจัด มีจิตใจประกอบด้วยเมตตากรุณา บำเพ็ญทานรักษาศีล อบรมจิตใจและปัญญาอัน เรียกว่า ภาวนา ตามภูมิตามชั้น และชักชวนผู้อื่นให้ปฏิบัติเช่นนั้นด้วย, กรรมของ ผู้นั้นเป็นปฏิบัติทำให้ไปเป็นมนุษย์หรือเป็นเทพตามควรแก่การประกอบโดยนัยที่กล่าว แล้วข้างต้น.

อนึ่ง ผู้ที่ประกอบทุจริตกรรม หรือประกอบสุจริตกรรมมาแล้ว เมื่อมาเป็น มนุษย์ก็ยังมีต่าง ๆ กัน ดังที่ตรัสแสดงไว้ในพระสูตรหนึ่งว่า :

มีอายุน้อยเพราะปาณาติบาต มีอายุยืนเพราะเว้นจากปาณาติบาต อนุเคราะห์
เกื้อกูลสัตว์,

มีโรคมากเพราะเบียดเบียนสัตว์ มีโรคน้อยเพราะไม่เบียดเบียนสัตว์.

มีผิวพรรณคล้ำหมองเพราะมักโกรธ มีผิวพรรณผ่องใส เพราะไม่มักโกรธ

มีศักดิ์น้อยเพราะใจริษยา มีศักดิ์ใหญ่เพราะใจไม่ริษยา.

มีโภคะน้อยเพราะไม่ให้ปัน มีโภคะมากเพราะให้ปัน.

เกิดในสกุลต่ำเพราะกระด้างดูหมิ่นผู้อื่น เกิดในสกุลสูง เพราะไม่กระด้าง
ดูหมิ่นผู้อื่น เคารพนับถือผู้ที่ควรเคารพนับถือเป็นเหตุ.

ทรมานปัญญา เพราะไม่เข้าไปไต่ถามผู้รู้ มีปัญญามาก เพราะเข้าไปไต่ถามผู้รู้.

ส่วนปฏิบัติ ให้ถึงพระนิพพานนั้น ได้แก่มัชฌิมาปฏิบัติ คือหนทางกลาง
ไม่ข้องแวะด้วยความสุขทางโลก คือสุขในมนุษย์ในสวรรค์เป็นต้น ไม่ข้องแวะด้วยทุกข์
ในโลก แม้ด้วยการทรมานตนเองให้เป็นทุกข์, ได้แก่ทางมืองค์แปด คือ เห็นชอบ ๑
ดำริชอบ ๑ เจริญชอบ ๑ การงานชอบ ๑ อาชีพชอบ ๑ พยายามชอบ ๑ ระลึกชอบ
๑ ตั้งใจชอบ ๑, มรรคมืองค์ ๘ นี้ เป็นเอกมรรค คือ หนทางอันเดียว มิใช่ ๘ ทาง
แต่มีองค์หรืออาการเป็น ๘ เท่านั้น เป็นไปเพื่อ ดับกิเลส ดับกรรม ดับวิบาก จึงเป็น
ปฏิบัติให้ถึงพระนิพพาน.

อึ่ง ภูมิภาคเหล่านี้ ท่านแสดงอีกนัยหนึ่งว่ามีอยู่ในหมู่มนุษย์นี้ทั้งนั้น คือ :

ผู้ที่ร้อนรนอยู่เสมอเพราะ โลก โกรธ หลง ประกอบกรรมบาปอกุศลทุจริตต่าง ๆ ต้องเป็นทุกข์กระวนกระวาย เพราะถูกไฟกิเลสไฟบาปทุจริตแผดเผา, เมื่อยังเป็นไฟเย็นเผาอยู่ภายใน บางทีก็ดูเหมือนเป็นสุขเพราะสมบูรณ์ด้วยสิ่งต่าง ๆ แต่ความจริงถูกเผาอยู่แล้ว, ครั้นไฟนั้นปรากฏผลเป็นไฟร้อนก็เป็นทุกข์วิบัติอย่างที่เห็น ๆ เรียกว่า *มนุษยสเนรยิก* แปลว่า คนนรก.

ผู้ที่ไม่มีละอาย คิดจะทำจะพูดอะไร ก็ทำและพูดสุดแต่ใจไม่ใช้ความคิดว่าน่าอาย เพราะเป็นการที่ไม่เหมาะสมไม่ควร เรียกว่า *มนุษยตริจฉาน* แปลว่า คนตริจฉาน.

ผู้ที่ยากได้อยู่เสมอเพราะโลกค้นหา หิวกระหายในสิ่งต่าง ๆ อยู่อย่างไม่รู้อิ่มไม่รู้พอ และมุ่งที่จะอาศัยผู้อื่นเป็นอยู่เท่านั้น เรียกว่า *มนุษยสเปโต* แปลว่า คนเปรต.

ผู้ที่รู้จักการควรการไม่ควร รู้จักละอายใจ ในเมื่อจะทำการที่ไม่ควร รู้จักยับยั้งเลือกทำแต่การที่ควร ศึกษาสำเหนียกปรับปรุงตนให้วิเศษ ให้มีศีลธรรมตามฐานะ เรียกว่า *มนุษยสมนุสโส* แปลว่า คนมนุษย์

ผู้ที่ถึงพร้อมด้วยหิริ (ละอายรังเกียจความชั่ว) โอตตปปะ (เกรงความชั่ว) มีความประพฤติสะอาด มีความสงบ เรียกว่า *มนุษยเทโว* แปลว่า คนเทวดา.

ผู้ที่ปฏิบัติในมรรคมงคล ๘ จนบรรลุพระนิพพาน ควรเรียกว่า *มนุษยวิสุทโธ* แปลว่า คนผู้บริสุทธิ์แล้ว.

พระบรมศาสดาทรงมีพระปรีชาญาณหยั่งรู้ทางไปสู่ภูมิทั้งปวงดังแสดงมา และทรงชี้ทางเหล่านี้สั่งสอน เพื่อให้เวไนยนิกรละทางไปสู่ภูมิที่ชั่ว ดำเนินไปในทางสู่ภูมิที่ดี ตั้งแต่โลกิยภูมิ ตลอดถึงโลกุตตรภูมิ ด้วยประการฉะนี้.

กัณฑ์ที่ ๔ นानาธาตุนิพนธ์ ปรีชาหยั่งรู้ธาตุด่าง ๆ^๔

นโม ตสฺส ภควโต อรหโต สมฺมาสมฺพุทฺธสฺส.

ปุณ จ ปรี สาริปุตฺต ตถาคต อนนฺทธาตุนานาธาตฺโลกํ ยถาภูตํ ปชานาตีติ.

บัดนี้ ถึงวันฟังธรรมในพระพุทธศาสนา ผู้ปรารถนาธรรม จึงตั้งใจฟังธรรม เพื่อเพิ่มพูนปัญญาและสัมาปฏิบัติตามพระพุทธศาสนา, โดยปริยายคือทางหนึ่ง พระสัมมาสัมพุทธเจ้าทรงเป็นโลกวิทู ผู้รู้โลก จึงทรงแสดงโลกเพื่อให้ผู้ฟังพิจารณา ดูให้รู้จักโลกตามเป็นจริง ดังพระพุทธภาษิตที่ตักเตือนให้ดูโลก แปลความว่า “ท่านทั้งหลายจงมาดูโลกนี้ อันตระการดูจรรยาที่พวกคนเขลาจมอยู่ แต่ผู้รู้หาซึ้งอยู่ไม่” อนึ่ง ได้ทรงเป็นผู้รู้ทั่วถึงโลก แยกออกเป็นธาตุด่าง ๆ ดังพระบาลีที่ยกขึ้นไว้ ณ เบื้องต้น แปลความว่า “อีกข้อหนึ่ง สาริปุตฺร ตถาคตรู้ทั่วถึงโลก ซึ่งมีธาตุดังเป็นอนนท มีธาตุด่าง ๆ ตามเป็นจริง แม้ข้อนี้ เป็นตถาคตผละของตถาคต ซึ่งตถาคตอาศัย ปฏิญญาฐานะของหัวหน้า บันลือสีหนาท ยังพรหมจักรให้เป็นไปในบริษัททั้งหลาย”

พระบาลีนี้ แสดงญาณ (ความหยั่งรู้) ของพระตถาคตเจ้า ข้อหนึ่ง คือหยั่งรู้โลก แยกออกเป็นธาตุด่าง ๆ โดยอนนทประการ. ในเบื้องต้นควรทำความเข้าใจก่อนว่า โลก คืออะไร แยกออกเป็นธาตุด่าง ๆ ได้อย่างไร

^๔ ทรงแสดงขณะดำรงสมณศักดิ์ที่ พระศาสนาโสภณ วันเสาร์ที่ ๑๖ กรกฎาคม ๒๕๐๓

คำว่า โลก แปลว่า สิ่งที่สลายไป ดังวิเคราะห์ศัพท์ว่า *ลฺุชฺชตีติ โลกิ* แปลว่า “สิ่งที่สลายไปชื่อว่าโลก” ดังจะพินิจเห็นว่า สิ่งต่าง ๆ ที่เรียกว่าโลกนั้น ไม่มีคงทนถาวรตลอดไป ต้องสลายไปในที่สุดทุกอย่าง, เพราะโลกเป็นสังขารอย่างหนึ่ง ๆ คือเป็นสิ่งผสมปรุงแต่งขึ้น เมื่อเป็นเช่นนี้ จึงตกอยู่ในลักษณะ ๓ อย่าง ได้แก่มีความเกิดขึ้นในเบื้องต้น มีความแปรเปลี่ยนไปในท่ามกลางมีความสลายไปในที่สุด

ในที่บางแห่งแบ่งโลกออกเป็น ๓ คือ *โอกาสโลก สังขารโลก สัตว์โลก*. โอกาสโลก ได้แก่พื้นพิภพอันกว้างใหญ่ไพศาลนี้, สังขารโลก ได้แก่สิ่งต่าง ๆ ที่เกิดอาศัยอยู่ในโอกาสโลก เป็นส่วนเล็กที่แยกออกมาจากโอกาสโลก ในที่สุดก็สลายไปรวมอยู่ที่โอกาสโลกตามเดิม, สังขารโลกเหล่านี้ เป็นสิ่งที่ใจครองก็มี ได้แก่ร่างกายของมนุษย์และสัตว์ดิรัจฉานต่างชนิด ซึ่งยังมีชีวิตอยู่ในโลก เป็นสิ่งที่ไม่มีใจครองก็มี เช่น ต้นไม้ ภูเขา และวัตถุต่าง ๆ, สัตว์โลก ได้แก่ ภาวะเป็นผู้ข่มผู้ติดอยู่ในโลก ใครผู้ใด มีความข่มขิด ผู้นั้นก็เป็นสัตว์โลกแต่ละคน, สัตว์โลกนี้เป็นผู้ยึดครองสังขารโลกตลอดถึงโอกาสโลกด้วย ด้วยอำนาจตัณหาอุปาทาน, ทุก ๆ คนสัมพันธ์อยู่กับโลกดังกล่าว คือความเป็นสัตว์ บุคคล ตัวตน เราเขา เป็นสัตว์โลก, ร่างกายของตนเป็นสังขารโลก, แผ่นดินที่อยู่อาศัยเป็นโอกาสโลก, โลกทั้งหมดเหล่านี้ สรุปเรียกว่าเป็นสังขาร เพราะเป็นสิ่งผสมปรุงแต่งขึ้นทั้งสิ้น โอกาสโลกเป็นสิ่งผสมปรุงแต่งที่ใหญ่โต เป็นที่รวมของสิ่งทั้งปวง เรียกว่าเป็นโลกใหญ่, สังขารโลกเป็นสิ่งผสมปรุงแต่งแต่ละสิ่ง นับว่าเป็นโลกเล็กแบ่งออกมาจากโอกาสโลก, สัตว์โลกก็เป็นสิ่งผสมปรุงแต่งเหมือนกัน เพราะประกอบด้วยกิเลสเป็นเครื่องยึดถือกับสิ่งที่ยึดถือผสมกัน เหมือนอย่างมือที่กำกับสิ่งที่กำไว้.

พระตถาคตพุทธเจ้าทรงทราบโลกทั้งปวง แยกออกเป็นธาตุเป็นอนกต่าง ๆ กัน ตามความจริง คำว่า ธาตุ แปลว่า สภาพที่ทรงหรือดำรงอยู่ คล้ายกับคำว่า ธรรม, หมายถึงเครื่องผสมปรุงแต่ง หรือเครื่องประกอบต่าง ๆ ของโลก, ถ้าจะเทียบโลกกับรถ ธาตุในที่นี้ก็เทียบกับเครื่องประกอบต่าง ๆ ของรถ, โดยปกติ สามัญชนย่อมมองดูโลก ในฐานะเป็นตัวเป็นตน เหมือนอย่างมองดูรถในฐานะเป็นตัวยาน และยึดถือโลกตามสมมติต่าง ๆ ที่ตั้งขึ้นตามลักษณะอาการเป็นต้น, ดังพระพุทธภาษิตที่แปลความว่า “เหมือนอย่างว่า เพราะประกอบส่วนต่าง ๆ เข้า เสียงวารถก็มี ฉันทไฉ เมื่อขันธทั้งหลาย

มีอยู่ สมมติว่าสัตว์ก็มีฉันนั้น” รวมความว่าดูและยึดถือโลกในฐานะเป็นตัวเป็นตน ตลอดถึง เป็นเราเป็นเขา เป็นของเราเป็นของเขาสืบเนื่องกันไป, ส่วนพระตถาคตพุทธเจ้า ทรง ดูโลกแยกออกเป็นธาตุเป็นอนเนกนานัปการ จึงไม่ทรงเห็นเป็นตัวเป็นตน เหมือนอย่าง นายช่างมองครุฑหรือเรือรบ แยกออกเป็นเครื่องประกอบต่าง ๆ ได้โดยถนัดชัดเจน, แลไม่ทรงยึดถือเป็นตัวเป็นตน ทรงเห็นเป็นสักแต่ว่าธาตุ เป็นสักแต่ว่าสมมติ.

การแยกโลกออกเป็นธาตุต่าง ๆ ทางพระพุทธศาสนาทำให้เกิดปัญญาเป็น เครื่องหลุดพ้นโดยตรง จึงแสดงการแยกสังขารโลก คือกายนี้เอง ออกเป็นชั้นต่าง ๆ กัน เป็นอายตนะต่าง ๆ กัน เป็นธาตุต่าง ๆ กัน ในบาลีบทตั้ง ยกธาตุขึ้นแสดงอย่างเดียว แต่ในบทไขแสดงไว้ทั้ง ๓ คือแยกออกเป็น ชั้น ๑ อายตนะ ๑ ธาตุ ๑

แยกออกเป็นชั้น คือ แยกออกเป็นชั้น ๕ ได้แก่ในรูปกายและนามกายของ ทุก ๆ คนนี้ ส่วนที่เป็นรูปแยกไว้กองหนึ่ง เป็นรูปชั้น, ส่วนที่รู้เสวยสุขทุกข์และเป็น กลาง ๆ แยกออกไว้กองหนึ่งเป็น เวทนาชั้น, ส่วนที่รู้กำหนดจดจำ แยกออกไว้ กองหนึ่ง เป็นสัญญาชั้น, ส่วนที่คิดปรุงแต่งต่าง ๆ แยกออกไว้กองหนึ่ง เป็นสังขาร ชั้น, ส่วนที่รู้สึกเห็นรู้สึกได้ยิน ได้กลิ่นได้รส ได้ถูกต้องสิ่งที่ถูกต้องและได้รู้เรื่อง แยกออกไว้กองหนึ่งเรียกวินิยามชั้น.

แยกออกเป็นอายตนะ คือ แยกออกเป็น ตากับรูป หูกับเสียง จมูกกับกลิ่น ลิ้นกับรส กายกับสิ่งที่กายถูกต้อง และใจกับเรื่องที่ใจคิด แยกออกไป ๖ คู่ แต่ละคู่ก็ แยกออกไปเป็นสิ่ง ๆ

แยกออกเป็นธาตุ ๑๘ นั้น คือ อายตนะ ๑๒ นั้นนั่นแหละ เต็มวิญญานที่ เกิดทางอายตนะเหล่านั้นเข้าอีก ๖: ตา รูป รู้สึกเห็นรูป รวมเป็น ๓, หู เสียง รู้สึก ได้ยินเสียง รวมเป็น ๓, จมูก กลิ่น รู้สึกกลิ่น รวมเป็น ๓, ลิ้น รส รู้สึกรส รวมเป็น ๓, กาย สิ่งที่กายถูกต้อง รู้การถูกต้อง รวมเป็น ๓, ใจ เรื่องที่ใจคิด รู้สึกถึงเรื่องที่ใจ คิด รวมเป็น ๓, ทั้งหมดจึงเป็น ๑๘ เรียกว่า ธาตุ ๑๘ หมายถึงภาวะ ๑๘ อย่างที่ ประกอบกัน คำว่าธาตุตามที่ใช้ในที่นี้ จึงมีความหมายเพียงว่า ส่วนประกอบอย่างหนึ่ง ๆ ซึ่งแยกออกจากส่วนรวมเท่านั้น, แลเมื่อร่วมกันเข้าแล้ว ส่วนประกอบเหล่านี้ไม่ละลาย ตัวรวมเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน แต่ยังทรงตัวอยู่เป็นอย่าง ๆ ทำให้สามารถพิจารณา แยกออกได้, ฉะนั้น น่าจะเป็นเพราะเหตุนี้ จึงเรียกว่าธาตุ เพราะพิจารณาแยกออก

ได้เป็นสิ่ง ๆ จริง ๆ, แต่ถ้าสิ่งเหล่านี้ไม่มีลักษณะเป็นธาตุ คือทรงตัวหรือยืนตัว ต้องละลายตัวรวมเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันทั้งหมดเหมือนอย่างน้ำกับน้ำ ก็คงไม่สามารถแยกออกได้เหมือนเทน้ำหนึ่งแก้วลงในตุ่มน้ำ แล้วจะแยกน้ำแก้วนั้นออกอีกไม่ได้

การแยกออกเป็นชั้นๆ อายตนะ และธาตุ ดังกล่าว ฟังดูไม่ยากโดยปริยัติ (หรือโดยหลักทฤษฎี) แต่โดยทางปฏิบัติใคร ๆ ย่อมเห็นรวม ๆ กันเป็นกลุ่มเป็นก้อน เป็นตัวเป็นตน ไม่เห็นแยกออกเป็นส่วน ๆ, จึงรูนวายอยู่ด้วยยินดียินร้ายในโลก, ต่อเมื่อพิจารณาแยกจนเห็นเป็นกอง ๆ เป็นส่วน ๆ ได้จริง จึงจะเรียกว่าได้ *วิปัสสนาภูมิ* คือพื้นฐานของวิปัสสนา, ทำให้เห็นว่าความจริงไม่เป็นกลุ่มเป็นก้อน ไม่เป็นตัวไม่เป็นตน ดังนี้เรียกว่าเห็น อนัตตา ฉะนั้น การจะเห็นอนัตตา จึงต้องเห็นวิปัสสนาภูมิ คือ เห็นแยกเป็นกอง ๆ ส่วน ๆ ดังกล่าวก่อน เหมือนจะดูนาฬิกาให้รู้เวลา ก็ต้องดูให้เห็น รายละเอียดต่าง ๆ ที่หน้าปัดเช่นตัวเลขและเข็มนาฬิกา ก่อน, การเห็นนั้นต้องเห็น ตามเป็นจริง มิใช่เห็นตามปริยัติ หรือตามสัญญา ดังที่เรียกว่า *ยถาภูตญาณทัสสนะ* แปลว่า *ความรู้เห็นตามเป็นจริง*.

พระอาจารย์แสดงว่า *พระตถาคตพุทธเจ้าทรงทราบสังขารโลก ทั้งที่มีใจครอง ทั้งที่ไม่มีใจครอง แยกออกเป็นธาตุต่าง ๆ ได้โดยสิ้นเชิง* ยกตัวอย่าง อนุภาทินนกะ สิ่งที่ไม่มีใจครอง เช่น ต้นไม้ขาวดำ ใบไม้สีสดฐานต่าง ๆ ดอกไม้มีสีและกลิ่นต่าง ๆ ผลไม่มีรสต่าง ๆ เพราะมีธาตุชื่อนี้ ๆ เป็นต้น

ในพระสูตรหนึ่งแสดงย่อธาตุลงเป็นสอง คือ *สังขตธาตุ* และ *อสังขตธาตุ* : ธาตุที่ถูกผสมปรุงแต่ง เรียกว่าสังขตธาตุ, ธาตุที่ไม่ถูกผสมปรุงแต่ง เรียกว่า อสังขตธาตุ เป็นธาตุแท้, ธาตุดังกล่าวมาข้างต้นทั้งหมดเป็นสังขตธาตุ, แม้ธาตุที่ค้นพบกันในโอกาสโลก ที่เข้าใจกันว่าเป็นธาตุแท้ตามสมัย มาบัดนี้ก็ปรากฏว่าเป็นเพียงสังขตธาตุ เพราะยังแยกออกไปได้, การแยกให้รู้จักตัวธาตุเป็นอุปการสำคัญในทางคติโลก, แม้ในทางพระพุทธศาสนา การแยกให้รู้จักตัวธาตุในสังขารโลก คือ *รูปกายนามกายของตน* ก็เป็นอุปการสำคัญในการปฏิบัติธรรมเพื่อความหลุดพ้น. พระสัมมาสัมพุทธเจ้าทรงมีพระญาณปริชาในเรื่องนี้โดยครบถ้วนบริบูรณ์ จึงเป็นพระกำลังประการหนึ่ง ในการประกาศประดิษฐานพระพุทธศาสนาให้ตั้งมั่นวัฒนา สืบต่อมาจนถึงทุกวันนี้ ด้วยประการฉะนี้.

กัณฑ์ที่ ๕
นानาธิมุตติกญาณ
ปรีชาหยั่งรู้ความที่สัตว์ทั้งหลายมีอริมุตติคืออหยาตัยต่าง ๆ กัน^๕

นโม ตสฺส ภควโต อรหโต สมฺมาสมฺพุทฺธสฺส.

ปุณ จ ปรี สาริปุตฺต ตถาคโต สตฺตานํ นานาธิมุตฺติกตํ ยถาภูตํ ปชานาตีติ.

บัดนี้ จักแสดงพระธรรมเทศนา เพื่อให้สำเร็จประโยชน์แห่งการฟังธรรมตามสมควรแก่วันธรรมสวนะ คือวันฟังธรรม อันเวียนมาถึงเช้า โดยลำดับ

ประโยชน์แห่งการฟังธรรมโดยตรงคือปัญญา ความรู้ธรรม นำให้เกิดสัมมาปฏิบัติชอบสืบต่อไป, นอกจากนี้ การฟังธรรมเป็นเสวนา คือการสร้อยเสพออย่างหนึ่ง ควรเรียนได้ว่า ธรรมเสวนา, เมื่อมีบ่อย ๆ ก็เป็นเครื่องสร้างนิสัย อุปนิสัย และอหยาตัยในทางดี และในพระพุทธศาสนาที่แสดงทางที่ดีต่าง ๆ เป็นการนำตนให้เข้าพวกคนดี ตามคลองธรรมของพระสัมมาสัมพุทธเจ้า, เพราะคนในโลกนี้แบ่งกันเป็นพวก ๆ ตามอหยาตัยที่ต่าง ๆ กัน, พระบรมศาสดาทรงทราบความข้อนี้ โดยประจักษ์ชัด ดังพระบาลีที่แสดงไว้ซึ่งยกขึ้นเป็นบทอุทเทส ณ เบื้องต้น แปลความว่า “ดูก่อนสารีบุตร อีกข้อหนึ่ง พระตถาคตย่อมรู้ความที่สัตว์ทั้งหลายมีอหยาตัยต่าง ๆ กัน แม้ข้อนี้

^๕ ทรงแสดงขณะดำรงสมณศักดิ์ที่ พระศาสนาโสภณ วันพฤหัสบดีที่ ๑๓ ตุลาคม ๒๕๐๓

เป็นตถาคตผละของพระตถาคต ซึ่งพระตถาคตอาศัยปฏิญญาฐานะของหัวหน้า
บันลือสีหนาท ยังพรหมจักรให้เป็นไปในบริษัททั้งหลาย” ดังนี้

พระญาณของพระตถาคตเจ้าในข้อนี้ มีอธิบายในวิภังคปกรณ์ว่า พระตถาคต
ทรงทราบว่า สัตว์ทั้งหลายมีอริยาศยเลวกี่มี มีอริยาศยดีก็มี, ผู้ที่มีอริยาศยเลว
ย่อมเสวนาคบหาผู้ที่มีอริยาศยเลวด้วยกัน, ผู้ที่มีอริยาศยดี ย่อมเสวนาคบหาผู้ที่มี
อริยาศยดีด้วยกัน, ในอดีตกาลได้มีมาแล้วเหมือนอย่างนี้ ในอนาคตกาลก็จักมีเหมือน
อย่างนี้ จบใจความอธิบายในวิภังคปกรณ์เพียงเท่านี้ ต่อจากนี้ จักแสดงอรรถาธิบาย
สืบไป :

แท้จริง ในโลกนี้ สัตว์ทั้งหลายมีอริยาศยเลวและดีต่าง ๆ กัน แม้ในคนเดียวกัน
ก็มีอริยาศยหลายอย่าง เลวบ้าง ดีบ้าง, ในเบื้องต้น จึงควรทำความเข้าใจความหมาย
ของคำว่า อริยาศย กับคำที่ใกล้เคียงกัน มีนิสสัย อุปนิสสัย เป็นต้นก่อน

คำว่า อริยาศย แปลจากคำว่า อริมุตติ คืออริมุตติในพระญาณนี้หมายถึง
อริยาศย, ตามศัพท์ อริยาศย คือภาวะที่อาศัยอยู่กับจิตใจ ดึงจิตใจให้เกิดความมุ่ง
หรือน้อมจิตใจไปให้เกิดเจตนากรรมอย่างใดอย่างหนึ่ง, เช่น ถ้ามีอริยาศยประกอบด้วย
โทสะพยาบาท ย่อมดึงจิตใจให้เกิดความมุ่ง หรือน้อมจิตใจไปให้เกิดเจตนากรรมคือ
มุ่งก่อทุกข์โทษให้แก่ผู้อื่น, ถ้ามีอริยาศยประกอบด้วยเมตตากรุณา ย่อมดึงจิตใจให้มุ่ง
ก่อเกื้อสุขประโยชน์แก่ผู้อื่น, อริยาศย โดยย่อจึงมี ๒ คือ อริยาศยเลว กับ อริยาศยดี,
เหตุอุกฤษฏ์ให้เกิดอริยาศย คือ นิสสัย อุปนิสสัย :

นิสสัย คือที่เข้าอาศัยของจิตใจ ในฐานะเป็นพื้นเพและเป็นเหตุอุปการะ มีทั้ง
ฝ่ายดีและฝ่ายชั่ว เหมือนอริยาศย, เพราะจิตต้องเป็นนิสสิต คือผู้อาศัยอยู่ในนิสสัย
คือที่อาศัยอย่างใดอย่างหนึ่ง, ถ้าอาศัยอยู่กับกิเลส เช่น อาศัยตัณหา อาศัยมานะ
อาศัยทิฏฐิ เรียกว่า มีตัณหานิสสัย มานนิสสัย ทิฏฐินิสสัย, ถ้าอาศัยคุณธรรม คือ
ศรัทธา หิริ โอตตปปะ วิริยะ ปัญญา เรียกว่า มีสัทธานิสสัย หรินิสสัย โอตตปปนิสสัย
วิเรียนิสสัย ปัญญานิสสัย, ฉะนั้น คนจะทำอะไร จึงสุดแต่นิสสัย ถ้านิสสัยเป็นส่วนชั่ว
ก็ทำชั่ว นิสสัยเป็นส่วนดี ก็ทำดี, แต่นิสสัยแสดงออกเป็นอริยาศย คือทำให้เกิด
ความมุ่งหรือน้อมไปของจิตใจก่อนแล้ว จึงเกิดเป็นเจตนากรรมทำชั่วหรือดีดังกล่าว

อุปนิสัย คือที่อยู่พำนักอาศัยของจิตใจ, มีอธิบาย ๒ อย่าง อย่างหนึ่งว่า นิสสัยที่แรงกว่าปกติ เรียกว่า อุปนิสัย เทียบอย่างคำว่า บารมี และอุปบารมี, อีกอย่างหนึ่งว่า นิสสัยชนิดที่เป็นรอง เรียกว่า อุปนิสัย เทียบอย่างคำว่า ราชา และอุปราชา, อุปนิสัย ในความหมายหลังนี้ หมายถึงนิสสัยที่อบรมเพิ่มเติมเข้าใหม่ เช่น อบรมสติปัญญาพิจารณาในการสร้งเสพ ในการอดกลั้น ในการละเว้น ในการบรรเทา ถอน เป็นต้น หรือ เช่น อบรมในบุญกุศล คือ ให้ทาน รักษาศีล เจริญภาวนาทำสมาธิ และปัญญาให้เกิด เรียกว่า ทานูปนิสัย สีลูปนิสัย ภาวนูปนิสัย

สันดาน แปลว่า สืบต่อ สืบต่อวงศ์สกุลมาและต่อไป เป็นสันดานทางกาย, กายในบัดนี้ ก็สืบต่อมาจากมารดาบิดา และต่อ ๆ ขึ้นไป อนุชนรุ่นต่อไปก็สืบต่อ สายโลหิตกันสืบไป ตลอดเวลาที่สันดานไม่ขาด, ส่วนสันดานทางจิตนั้น คือ อธิยาศัย นิสสัย อุปนิสัยสืบต่อกันไป, ได้แก่ผู้ใดมีอธิยาศัย นิสสัย อุปนิสัยอย่างไร ผู้นั้น ก็คงเป็นอย่างนั้นเรื่อย ๆ ไป จนกว่าสันดานนั้นจะขาด, เช่น คนมีอธิยาศัยเป็นโจร ผู้ร้ายก็เป็นดังนั้นเรื่อย ๆ ไป ดังเรียกว่ามีสันดานเป็นผู้ร้ายจนกว่าจะเปลี่ยนอธิยาศัย นิสสัย อุปนิสัยใหม่ สันดานเก่าก็ขาด เปลี่ยนสันดานใหม่ คือ มีอธิยาศัย นิสสัย อุปนิสัยใหม่สืบต่อไป, สันดานจึงเนื่องอยู่กับอธิยาศัย นิสสัย อุปนิสัย เป็นของที่ อบรมให้เพิ่มเติมหรือให้เปลี่ยนแปลงได้

การอบรมจนเป็นนิสสัย อุปนิสัย จำต้องอบรมบ่อย ๆ จนอยู่ตัว เหมือน อย่างกระดาษที่ม้วนจนอยู่ตัว จับคลี่ออก ปล่อยมือก็ม้วนกลับเข้าไปเอง, ความอยู่ตัวนี้ เรียกว่า วาสนา มีทั้งทางชั่วและทางดีเช่นเดียวกัน.

การอบรมจนเป็นวาสนา เป็นนิสสัย อุปนิสัย แสดงออกเป็นอธิยาศัย แล้ว แสดงออกเป็นเจตนากรรมดังกล่าวมานี้ อาศัยเสวนาการสร้งเสพบ่อย ๆ เป็นสำคัญ, ฉะนั้น พระบรมศาสดาจึงตรัสไว้ในมงคลสูตรเป็นข้อต้นว่า “อเสวนา จ พาลานํ การไม่ สร้งเสพคบหาคนพาล *ปญฺหิตานญฺจ เสวนา* การสร้งเสพคบหาบัณฑิต” ดังนี้, ทั้งนี้ เพราะเมื่อมีเสวนาเช่นใด ก็ย่อมเป็นเช่นนั้น ดังพระพุทธรภาษิตว่า “ยํ เว เสวติ ตาทิโส คบคนใด ย่อมเป็นเช่นนั้น.”

การที่จะเป็นเช่นคนที่ตนคบ หมายถึงการคบหากันจนเกิดความคุ้นเคยอยู่ตัว เกิดมีนิสัยอุปนิสัยและอัธยาศัยคล้ายคลึงเป็นอย่างเดียวกัน, เมื่อเป็นเช่นนี้ คนที่มีอัธยาศัยเช่นใด ก็ย่อมเสวนาคบหากันกับคนที่มีอัธยาศัยเช่นนั้น, คนที่มีอัธยาศัยเลว ก็เข้าพวกคนเลว คนที่มีอัธยาศัยดี ก็เข้ากับพวกคนดี, เช่น คนที่มีอัธยาศัยเป็นโจร เป็นขโมย เป็นนักเลง ย่อมเข้าพวกโจร ขโมย นักเลงด้วยกัน, คนที่มีอัธยาศัยทำกุศล สาธารณสงเคราะห์ ย่อมเข้าพวกคนทำกุศลเช่นนั้นด้วยกัน ดังที่ตั้งเป็นสมาคมเป็น องค์การต่าง ๆ, คนที่มีอัธยาศัยรักษาศีลพึงธรรม ย่อมเข้าพวกคนรักษาศีลพึงธรรม ด้วยกัน, ตลอดถึงคนที่มีอัธยาศัยในการบวชเรียน ก็เข้าพวกบวชเรียนด้วยกัน

อนึ่ง อัธยาศัยทำให้เกิดอำนาจหรือความสามารถที่จะทำได้เท่าอัธยาศัย เพราะอัธยาศัยอ่อนก็ตั้งใจนุ่มใจได้อย่างอ่อน อัธยาศัยแรงก็ตั้งใจนุ่มใจได้อย่างแรง, ดังที่พระอาจารย์แสดงว่า อัธยาศัยที่กว้างหรือไม่กว้าง ชื่อว่าอำนาจหรือความสามารถ ของทายกผู้ให้, เข้าใจได้ตามอธิบายของท่านว่า มีอัธยาศัยในทานเท่าใด ก็มีอำนาจ หรือสามารถจะให้ได้เท่านั้น ไม่อาจจะให้ทานเกินอัธยาศัยได้, แม้อัธยาศัยในทางอื่น ๆ ก็เช่นเดียวกัน, อัธยาศัยทำให้เกิดอำนาจทางใจดังกล่าว จึงเป็นสิ่งที่ฝันได้ยาก, ผู้ปกครอง เช่น มารดาบิดา ย่อมอำนวยความสะดวกของบุตรธิดาที่เป็นไปในทางดี เช่น ดังมารดาของบัณฑิตสามเณร อนุญาตให้สามเณรนั้นบรรพชา ด้วยคิดว่า จักไม่ทำลายอัธยาศัยของบุตร, มารดาบิดาทั่ว ๆ ไปก็เหมือนกัน ย่อมอำนวยความสะดวกของบุตรธิดาในเรื่องเกี่ยวกับการศึกษาและการงานเป็นต้น, แต่ข้อสำคัญต้องสังเกต ให้ทราบ เพราะอัธยาศัยหลายอย่างซ่อนเร้นอยู่ไม่แสดงออกมา ถ้าไม่ทราบ อำนวยความสะดวก เป็นไปผิดอัธยาศัย ก็จะไม่สำเร็จประโยชน์, ดังเช่นพระมหากษัตริย์บวชออกกรมฐานแก่ พระจุฬินทรผู้บวชชายน้องชาย ไม่ต้องด้วยอัธยาศัยของพระจุฬินทร จึงไม่สำเร็จประโยชน์, แต่พระบรมศาสดาได้ทรงทราบ ทรงบอกบทที่ถูกกับอัธยาศัย พระจุฬินทรจึงปฏิบัติ สำเร็จผล.

อนึ่ง ผู้ที่รู้อัธยาศัย ถ้ามุ่งร้ายก็อาจอาศัยอัธยาศัยของผู้นั้น หนุนให้ปฏิบัติผิดทางก็ได้, ดังเช่นอาจารย์ของอหิงสกมาณพ รู้ว่าอหิงสกมาณพมีอัธยาศัยรักการศึกษา อย่างยิ่ง จึงหลอกอหิงสกมาณพให้ไปตัดนิ้วมฤษย์มาให้ได้ครบพันคน จึงจะประสาท

ความสำเร็จวิชาให้, อหิงสกมาณพ จึงเป็นองคุลิมาลโจรไปด้วยอหยาตย์ที่รักจะได้วิชา มิใช่ด้วยอหยาตย์ในปาณาติบาต, พระบรมศาสดาได้ทรงทราบอหยาตย์ที่แท้จริงนี้ จึงได้เสด็จไปโปรด ตรัสพระวาจาสะกิดใจแก่องคุลิมาลโจรผู้วิ่งไล่ตามพระองค์ พลากร้องให้พระองค์หยุด พระองค์ตรัสว่า “พระองค์หยุดแล้ว องคุลิมาลต่างหากยังไม่หยุด” องคุลิมาลจึงได้คิด มองเห็นความจริงตามเหตุผล หยุดเป็นโจรฆ่าคนได้ทันที

พระตถาคตเจ้า ทรงมีพระญาณทราบอหยาตย์ที่ต่าง ๆ กันของสัตว์ทั้งหลาย ในโลก และทรงทราบข้อที่สัตว์ทั้งหลายในโลกต่างเสวนาคบหากันตามอหยาตย์ กล่าวโดยย่อ เป็นฝ่ายชั่วพวก ๑ เป็นฝ่ายดีพวก ๑ , และโดยปกติ ทุก ๆ สัตว์บุคคลย่อมมีอหยาตย์ประจำตนชั่วบ้าง ดีบ้าง, พระตถาคตเจ้าทรงแสดงพระธรรมอบรมสั่งสอนให้พอเหมาะแก่อหยาตย์ที่ต่าง ๆ กัน ของแต่ละคน และทรงวางหลักทั่วไปเกี่ยวกับเสวนาคือการสร้อยเสพคบหา มิให้คบหากันชั่ว ให้เสวนาคบหาแต่คนดี, หรือเมื่อกล่าวอ่อนเข้ามาภายใน ก็มีให้เสวนาคบหาธรรม คือความชั่วต่าง ๆ ให้เสวนาคบหาธรรม คือความดีต่าง ๆ, เมื่อมีธรรมเสวนาบ่อย ๆ จนอยู่ตัว ก็จะสร้างนิสัย อุปนิสัย และอหยาตย์ที่ดีมากขึ้น อหยาตย์ที่ดี ก็จะตั้งใจให้มุ่งทำดี ปรากฏเป็นกุศลกรรมต่าง ๆ, เมื่อกล่าวย้อนกลับ :

การทำ (กรรม)	ส่อ	อหยาตย์
อหยาตย์	ส่อ	นิสัย อุปนิสัย
นิสัย	ส่อ	วาสนา (การอบรมบ่อย ๆ จนอยู่ตัว)
วาสนา	ส่อ	เสวนา (การสร้อยเสพคบหา).

พระตถาคตเจ้า จึงตรัสสอนไว้ว่า

“อเสวนา จ พาลานํ ไม่สร้อยเสพคบหากันพาล”

“ปณฺฑิตานญจ เสวนา สร้อยเสพคบหาบัณฑิต”

มีอรรถาธิบายดังแสดงมาด้วยประการฉะนี้.

กัณฑ์ที่ ๖
อินทรียปโรปริยัตตญาณ
ปรีชาหยั่งรู้ความหย่อนและยิ่งแห่งอินทรียของสัตว์ทั้งหลาย^๖

นมโ ม ตสส ภควโต อรหโต สมมาสมพุทฺธสส.

ปนุ จ ปรี สารีปุตฺต ตถาคโต ปรสฺตตานุ ปรปุกฺคลานิ ปโรปริยตฺต
ยถาภูตํ ปชานาตีติ.

บัดนี้ จักแสดงพระธรรมเทศนา เพื่อให้สำเร็จประโยชน์แห่งการฟังธรรมในวันธัมมัสวันนะ คือวันฟังธรรมหรือวันพระ ซึ่งมาถึงเช้า ณ บัดนี้ พระธรรมเทศนานั้น พระพุทธเจ้าได้ทรงแสดงเป็นองค์แรกตั้งแต่เมื่อแรกตรัสรู้ เพราะได้ทรงเห็นว่าผู้ที่อาจฟังเข้าใจจนถึงตรัสรู้ตามพระองค์ได้มีอยู่ในโลก, ท่านแสดงว่าในชั้นแรกได้ทรงพิจารณาเห็นว่า พระธรรมที่ตรัสรู้เป็นธรรมอันลุ่มลึก ยากที่ผู้อื่นจะรู้ตามได้ ถ้าทรงแสดงแล้ว ไม่มีใครรู้ตามก็จะเป็นการเหนื่อยเปล่า ไม่ทรงแสดงยิ่งจะดีกว่า, แต่อาศัยพระกรุณาที่มีแก่โลกจึงทรงพิจารณาดูสรรพสัตว์โดยทั่วไป ก็ทรงหยั่งทราบว่าสัตว์ทั้งหลายในโลกนี้มีหลายจำพวก ผู้มีอินทรียแก่กล้าก็มี ผู้มีอินทรียอ่อนก็มี เปรียบเหมือนดอกบัวต่าง ๆ เหล่า, กล่าวคือ บางพวกอาจรู้ได้โดยฉับพลัน เหมือนอย่างดอกบัวที่โผล่ขึ้นมา

^๖ ทรงแสดงขณะดำรงสมณศักดิ์ที่ พระศาสนาโสภณ วันอาทิตย์ที่ ๒๕ ธันวาคม ๒๕๐๓

พ่นน้ำแล้ว พอดต้องแสงอาทิตย์ก็บานขึ้นทันที, บางพวกอาจตรัสรู้ได้ต่อเมื่อได้ฟังอธิบาย เหมือนอย่างดอกบัวที่อยู่เสมอน้ำ จะโผล่ขึ้นพ่นน้ำเพื่อบานอันดับต่อไป, บางพวกอาจตรัสรู้ได้ต่อเมื่อได้รับการแนะนำอบรม เหมือนอย่างดอกบัวที่อยู่ใต้น้ำแต่มีหวังที่จะโผล่ขึ้นมาบานในวันต่อ ๆ ไปโดยลำดับ, ส่วนอีกพวกหนึ่งไม่สามารถที่จะตรัสรู้ได้ เหมือนอย่างดอกบัวที่จมอยู่ในก้นสระ ต้องเป็นอาหารของปลาและเต่าโดยส่วนเดียว เมื่อพระพุทธเจ้าได้ทรงทราบดังนี้ จึงได้ตกลงพระหทัยจะแสดงธรรม เพื่อโปรดบุคคลที่เปรียบเหมือนดอกบัวสามจำพวกข้างต้นนั้น อันรวมเรียกว่า ปุริสทัมมะ แปลว่า คนที่ฝึกได้ พระญาณของพระพุทธเจ้าซึ่งได้ทรงทราบในข้อนี้ท่านแสดงไว้ด้วยพระบาลีอุเทศเบื้องต้น แปลความว่า “ดูก่อนสารีบุตร อีกข้อหนึ่ง พระตถาคตรู้ความหย่อนและยิ่งแห่งอินทรีย์ของสัตว์อื่น ๆ ของบุคคลอื่น ๆ แม้ข้อนี้เป็นตถาคตผลของพระตถาคต ซึ่งพระตถาคตอาศัยปฏิญญาฐานะของหัวหน้า บันลือสีหนาท ยังพรหมจักรให้เป็นไปในบริษัททั้งหลาย”

พระญาณนี้ได้มีบาลีอธิบายในวิภังคปกรณ์ แปลความว่า “พระตถาคตทรงทราบ อาสย อนุสย อธิมุตติ ของสัตว์ทั้งหลาย ทรงทราบสัตว์ทั้งหลายที่มีกิเลสเพียงดังธูลีในจักษุน้อยก็มี มีกิเลสเพียงดังธูลีในจักษุมากก็มี, มีอินทรีย์แก่กล้าก็มี มีอินทรีย์อ่อนก็มี, มีอาการดีก็มี มีอาการชั่วก็มี, รู้เข้าใจง่ายก็มี รู้เข้าใจได้ยากก็มี, เป็นผู้ควรตรัสรู้ก็มี ไม่เป็นผู้ควรก็มี” ลักษณะอาการของสัตว์ทั้งหลายดังกล่าวนี้มีอธิบายที่ละบทดังต่อไปนี้ :-

อาสย แปลว่า ที่อาศัยหรือเครื่องอาศัยภายในจิตใจของทุก ๆ คน ได้แก่ ความเห็นผิดหรือความเห็นถูกต้อง ความเห็นผิดนั้นคือ สัสสตทิฎฐิ ความเห็นว่ามีตัวตนอยู่ตลอดไป, หรือ อุกฺเขททิฎฐิ ความเห็นว่ามีชาติศูนย์ เช่น เห็นว่าตายศูนย์, ส่วนความเห็นชอบถูกต้องนั้น ได้แก่ความเห็นถูกต้องตามเหตุผล ไม่ข้องติดอยู่กับความเห็นทั้งสองนั้น เช่น เห็นว่ามีเหตุก็มีผล เมื่อสิ้นเหตุก็สิ้นผล, กล่าวตามนัยปฏิจจสมุปบาท คือ เมื่อยังมีอวิชชาที่มีชาติคือความเกิด จนกระทั่งสิ้นอวิชชาจึงสิ้นเกิด ความเห็นผิดก็ตาม ความเห็นถูกต้องก็ตาม เรียกว่าอาสยในที่นี้ เพราะทุก ๆ คนย่อมอาศัยความเห็นดำเนินไปในทางที่ผิดบ้างถูกบ้าง

อนุสัย ได้แก่กิเลสที่นอนเนื่องอยู่ในจิต โดยย่อได้แก่ ราคะ ความติด ปฏิฆะ ความไม่ชอบใจ อวิชชา ความไม่รู้ตามเป็นจริง ซึ่งเป็นกิเลสชั้นละเอียดนอนเนื่องอยู่ในส่วนลึกของจิต เหมือนอย่างตะกอนนอนก้นตุ่ม.

จริต ได้แก่ความประพฤติประกอบกระทำเป็นบุญบ้าง บาบบ้าง เป็นสมาธิ แน่วแน่มบ้าง

อธิมุตติ ได้แก่อริยาศัยที่เลวหรือดี อันนำมาให้มีเสวนากันตามชนิดของอริยาศัย

กิเลสเพียงดังรุฐในจักษุ หมายถึงกิเลสที่เกิดกลุ่มมุ่มใจ ปิดบังใจไม่ให้เห็น เหตุผลตามความเป็นจริง เหมือนอย่างผงเข้าตา, ได้แก่ โลภะ ความโลภอยากได้ โทสะ ความโกรธแค้นขัดเคือง โมหะ ความหลงเป็นต้น ที่เกิดขึ้นทำใจให้กลุ่มก๊ัดไปตาม ชนิดของกิเลส, บางคนก็มีอยู่มาก เหมือนอย่างมีผงเข้าตามาก มองดูรูปต่าง ๆ พร่าพราวไป, บางคนก็มีอยู่น้อย เหมือนผงเข้าตาน้อย พอจะมองเห็นรูปต่าง ๆ ได้.

อินทรีย์ ได้แก่ภูมิธรรมที่รองความเป็นใหญ่อยู่ในใจ คือ ศรัทธา ความเชื่อ, วิริยะ ความเพียร สติ ความระลึกได้, สมาธิ ความตั้งใจแน่วแน่, ปัญญา ความรู้, หมายถึงศรัทธาเป็นต้นที่เข้มแข็ง.

อินทรีย์ ๕ เหล่านี้ บางคนก็มีอ่อน บางคนก็มีแก่กล้า.

อาการ คืออาการต่าง ๆ ที่ปรากฏ, ผู้ที่มีอาสยชั่ว อนุสัยชั่ว จริตชั่ว อริยาศัยชั่ว มีผงกิเลสเข้าตามาก มีอินทรีย์อ่อน เรียกว่ามีอาการชั่ว, ส่วนผู้ที่ตรงกันข้ามเรียกว่ามี อาการดี.

รู้เข้าใจได้ยาก ก็หมายถึงผู้มีอาการชั่ว, รู้เข้าใจได้ง่าย ก็หมายถึงผู้มีอาการดี ทั้งหลาย ดังกล่าวแล้ว

ไม่ควรจะตรัสรู้ คือผู้ที่ประกอบอนันตริยกรรม เรียกว่าถูกกรรมกั้น, หรือ ผู้ที่มีความเห็นผิดจากคลองธรรมดังลงไปแก้ไขไม่ได้ เรียกว่าผู้ถูกกิเลสกั้น หรือพวกเกิด มาเป็นพวกอเหตุกสัตว์ คือเป็นสัตว์เดรัจฉานเป็นต้น หรือเป็นคนบ้าไปทุรพลเรียก

ว่าถูกวิบากกัน, แม้มีไข้เช่นนั้น แต่เป็นคนที่ไม่มีความดี ไม่มีฉันทะจะทำดี เป็นคนโง่ทึบ, เหล่านี้เรียกว่า เป็นคนอาภัพ คือผู้ที่ไม่ควรจะตรัสรู้, ส่วนผู้ที่ตรงกันข้าม ไม่ถูกกรรมกิเลสดังกล่าวกัน เป็นผู้มีศรัทธาฉันทะและภวังคปัญญาคือปัญญาพอจะรู้ได้ เรียกว่าเป็นภัพพบุคคลคือผู้ควรตรัสรู้.

ลักษณะอาการของสัตว์บุคคลทั้งหลายตามที่กล่าวนี้ ท่านแสดงขยายออกไปหลายชื่อ แต่ชื่อที่ยกขึ้นเป็นประธานในที่ทั้งปวงโดยมาก มีเพียงชื่อเดียวคืออินทรีย์ ได้แก่ศรัทธาเป็นต้นดังกล่าวแล้ว พระพุทธเจ้าได้ทรงมีพระญาณหยั่งทราบสัตว์อื่น ๆ บุคคลอื่น ๆ ว่ามีอินทรีย์หย่อนและยิ่งต่าง ๆ กัน, คำว่าอื่น ๆ หมายความว่าสัตว์บุคคลอื่น ๆ จากพระองค์ และอาจหมายความว่า สัตว์บุคคลทั้งหลายทั้งปวงต่างก็เป็นคนอื่นของกันและกัน เพราะต่างมีอินทรีย์ไม่เหมือนกัน บางคนหย่อน บางคนยิ่ง, แม้ในคนเดียวกันบางครั้งก็หย่อนบางครั้งก็ยิ่งตามควรแก่การอบรม,

พระพุทธเจ้าเมื่อจะทรงแสดงธรรม ท่านกล่าวว่าได้ทรงกำหนดดูอินทรีย์ของผู้ฟังแล้ว จึงทรงแสดงตามควรแก่อินทรีย์ของผู้ฟังนั้น ๆ ฉะนั้น ธรรมที่ทรงแสดงจึงมีหลายชั้น ดังที่ทรงแสดงประโยชน์ปัจจุบันก็มี ประโยชน์ภายหน้าก็มี ประโยชน์อย่างยิ่งก็มี, หรือทรงแสดง ทานบ้าง ศีลบ้าง ภาวนาบ้าง, หรือทรงแสดงศีลสิกขาบ้าง จิตตสิกขาบ้าง ปัญญาสิกขาบ้าง ตามสมควรแก่อันดับของอินทรีย์ที่หย่อนหรือยิ่ง, ในบางครั้งก็ได้ทรงรอนอินทรีย์ของผู้ฟังแก่กล้าสมควรแล้วจึงทรงอบรมสั่งสอน,

ดังมีเรื่องเล่าในอรรถกถาธรรมบทว่า ได้มีบุตรพราหมณ์ผู้หนึ่งในกรุงสาวัตถี ชื่อว่าวักกลี ได้พอใจในพระสรีรสมบัติของพระศาสดา มองดูพระองค์อย่างไม่อึมไม่เบื่อ ได้บวชในสำนักของพระศาสดาเพื่อประโยชน์เพียงข้อเดียว คือ จักได้เห็นองค์พระตถาคตเจ้าตลอดกาลเป็นนิത്യ, ครั้นบวชแล้วก็ไม่ได้ทำกิจท่องบ่นหรือกัมมัฏฐานเป็นต้น คอยเที่ยวมองดูพระทศพลเท่านั้น, ฝ่ายพระศาสดาทรงรอให้ญาณ หรืออินทรีย์ของพระวักกลีแก่กล้า ยังไม่ตรัสอะไร ครั้นทรงทราบว่าญาณของพระวักกลีแก่กล้าแล้ว จึงทรงเริ่มอบรมด้วยตรัสว่า “ดูก่อนวักกลี ประโยชน์อะไรด้วยกายเนานี้ที่เธอเฝ้าดูแล้ว ผู้ใดเห็นธรรม ผู้นั้นเห็นเรา ผู้ใดเห็นเรา ผู้นั้นเห็นธรรม” แม้ทรงโอวาทแล้วอย่างนั้น พระวักกลีก็ไม่อาจเลิกการเฝ้าดูพระองค์, เมื่อใกล้จะถึงวันเข้าพรรษา พระศาสดา

ได้เสด็จไปสู่กรุงราชคฤห์ ได้ตรัสประณามขับพระวักกิลีให้ออกไปพ้นพระพักตร์ในวันเข้าพรรษา เพื่อให้พระวักกิลีเกิดสังเวช, พระวักกิลีไม่อาจอยู่ในสำนักของพระศาสดา ได้มีความเสียใจขึ้นไปยอดเขาศิขณภูฏด้วยคิดว่าจะโดดเขาตาย, พระศาสดาทรงทราบแล้วจึงทรงเปล่งโอภาสแสดงพระองค์ให้พระวักกิลีเห็น, เมื่อพระวักกิลีได้เห็นแล้วก็หายเศร้าโศกเสียใจทันที พระศาสดาจึงทรงแสดงธรรมอบรมต่อไปจนพระวักกิลีได้บรรลุพระอรหัต.

เรื่องของพระวักกิลี ตามที่ท่านอาจารย์ได้เล่าไว้นี้ แสดงพระญาณของพระพุทธเจ้าที่ทราบความยิ่งและหย่อนของบุคคล และทรงอบรมด้วยวิธีที่เหมาะสมแก่อินทรีย์ของแต่ละบุคคล, วิธีที่ทรงใช้จึงต่างกัน แต่ก็เพื่อประโยชน์อันเดียวกัน คือให้ตรัสรู้พระธรรม

พระญาณของพระพุทธเจ้า ได้บรรจุอยู่ในพระธรรมทุกข้อทุกบท ทุก ๆ คน เมื่อมีอินทรีย์พอสมควรแล้วก็อาจเข้าถึงพระธรรมได้, ฉะนั้น กิจที่ควรทำของทุก ๆ คนเพื่อบรรลุถึงพระธรรมก็คืออบรมอินทรีย์ของตน หมายความว่าอบรมศรัทธาวิริยะ สติ สมาธิ ปัญญา ให้เจริญยิ่ง ๆ ขึ้น มีอรรถาธิบาย ดังแสดงมาด้วยประการฉะนี้

กัณฑ์ที่ ๓/
ฉานาภิสังกิลเสสาทิฎาณ
ปริชาหยังรู้ความเศร้าหมองเป็นต้น แห่งฉานเป็นต้น^๗

นโม ตสส ภควโต อรหโต สมมาสมพุทธสส.

ปูน จ ปรี สาริปุตต ตถาคโต ฉานวิโมกขสมาธิสมาปตตินิ สงกิลเส
โวทานิ วุฎฐานิ ยถาภูต ปชานาตีติ.

บัดนี้ ถึงวันธรรมสวนะ คือวันฟังธรรมตามกำหนดในพระพุทธศาสนา ผู้ปรารถนาธรรมจึงชวนชวายเป็นฟังธรรมที่วัดหรือฟังที่บ้านตามกำหนดเวลาที่แสดงธรรม, เพราะในประเทศถิ่นที่มีพระพุทธศาสนา ย่อมมีการแสดงธรรมในวันธรรมสวนะ หรือวันพระกันทั่วไป ทั้งนี้เพื่อประโยชน์ให้เกิดปัญญาในธรรม เพื่อชำระจิตใจให้บริสุทธิ์, ธรรมของพระบรมศาสดานั้นล้วนเป็นนิยานิกรรมเครื่องนำออกจากกิเลสและกองทุกข์ เมื่อตั้งใจฟังด้วยมุ่งถือเอาประโยชน์ ก็จะได้รับประโยชน์ดังกล่าวน้อยหรือมากสุดแต่ การแสดงและการฟัง หรือสุดแต่การให้และการรับธรรมจะเป็นฉนั้นไร.

เมื่อกล่าวโดยต้นเดิม พระบรมศาสดาทรงประกอบด้วยพระญาณปริชาหยังรู้ ธรรมทั้งปวง ฉะนั้น พระธรรมที่ทรงแสดง ที่รวมเรียกว่า “พระพุทธศาสนา” จึงถูก

^๗ ทรงแสดงขณะดำรงสมณศักดิ์ที่ พระสาสนโสภณ วันพฤหัสบดีที่ ๑๖ มีนาคม ๒๕๐๔

ต้องเป็นจริงอยู่ทุกกาลสมัย แม้พระพุทธองค์จะได้ตรัสไว้เมื่อนานมาแล้วก็เหมือนตรัสอยู่ในปัจจุบันของทุกยุคทุกสมัย, โดยปริยายหนึ่ง พระธรรมที่ทรงสั่งสอนไว้ ได้ชี้ให้เห็นความเศร้าหมองเป็นต้นของสมาริต่าง ๆ เพราะพระพุทธองค์ได้ทรงมีพระญาณปริชาในข้อนี้บริบูรณ์ ดังพระพุทธภาษิตที่ตรัสแก่พระสารีบุตรเถระ แปลความว่า “ดูกรสารีบุตร อีกข้อหนึ่ง พระตถาคตเจ้าทรงทราบความเศร้าหมอง ความมั่งไสและความออกแห่งฉนวนวิโมกข์ สมาริ และสมาบัติทั้งหลายตามเป็นจริง แม้ข้อนี้เป็นตถาคตผลของพระตถาคต ซึ่งพระตถาคตอาศัยปัญญาฐานะของหัวหน้า บันลือสีหนาทยังพรหมจักรให้เป็นไปในบริษัททั้งหลาย” ดังนี้

พระญาณปริชาของพระบรมศาสดาในข้อนี้เกี่ยวกับสมาริ, การทำสมาริเป็นสิกขาข้อที่ ๒ แห่งสิกขาทั้ง ๓ เป็นกิจที่พึงปฏิบัติสืบต่อขึ้นมาจากศีล เพื่อเป็นบาทของปัญญาต่อไป, ถ้าจะเทียบกับพื้นดินและบุคคลผู้ยืนอยู่บนพื้นดิน ศีลก็เหมือนอย่างพื้นดิน สมาริก็เหมือนอย่างบาท คือ เท้าของคนผู้ยืนอยู่ ปัญญาก็เหมือนอย่างร่างกายส่วนบนของคน ขึ้นไปจนถึงศีรษะ, ดังนี้ จะพึงเห็นได้ว่า สิกขาทั้ง ๓ คือ ศีล สมาริ ปัญญา เหล่านี้ จะต้องมีการประกอบกันอยู่ จะขาดอย่างใดอย่างหนึ่งไม่ได้ ในภูมิชั้นทั้งปวง, ยกตัวอย่างในภูมิชั้นสามัญ คนที่จะอยู่ด้วยกันในครอบครัว ในประชาชน โดยปกติก็จะต้องมีศีล คือ ความประพฤติอยู่ในระเบียบตามกฎหมาย ประเพณีและศีลธรรม, จะต้องมีสมาริคือมีจิตใจตั้งมั่นอยู่ในความดี พอที่จะเป็นเครื่องเห็นยั้งความประพฤติให้อยู่ในระเบียบดังกล่าว, จะต้องมียุปัญญา คือ ความรู้ ความเห็นที่ไม่เอียงเทเหหันไปในทางผิด, แม้ในการประกอบกิจการงาน ก็ต้องมีศีล คือ ความปกติกาย ปกติวาจา ปกติใจ, จะต้องมีสมาริ คือ ความตั้งใจในเรื่องนั้น, จะต้องมียุปัญญาคือความรู้ทั่วถึงในเรื่องนั้น

กล่าวโดยเฉพาะ

สมาริ คือความตั้งใจมั่น แบ่งเป็น ๒ คือสมาริที่เป็นสามัญมनुสสรธรรม ได้แก่ที่เป็นธรรมของคนสามัญ ๑ สมาริที่เป็นอุตตริมनुสสรธรรม ได้แก่เป็นธรรมของบุคคลที่ยิ่งขึ้นไปกว่าสามัญมनुษย์ ๑, สมาริที่เป็นธรรมของคนสามัญนั้น ได้แก่ความตั้งใจมั่นอย่างเฉียด ๆ หรือชั่วครั้งชั่วคราว อย่างที่คนสามัญมีอยู่หรือที่จำต้องมีใช้ในการ

เรียนและการงานทั้งปวง เพราะทุกคนจะทำอะไรก็ต้องมีความตั้งใจ, ส่วนสมาธิที่เป็นธรรมของคนผู้ยิ่ง ได้แก่สมาธิที่แน่วแน่ ดังชื่อที่เรียกในพระญาณนี้ คือ :

ฌาน ได้แก่สมาธิที่แน่วแน่ เข้าชั้นของฌานซึ่งแปลว่า “ความเพ่ง” นับตั้งแต่รูปฌานที่ ๑ ขึ้นไป

วิโมกข์ ได้แก่สมาธิอย่างแน่วแน่ เริ่มตั้งแต่ฌานมีรูปเป็นอารมณ์ ต่อขึ้นไปถึงฌานมีอรูปเป็นอารมณ์จนถึงดับสัญญา เวทนา

สมาธิ เป็นคำกลาง ๆ อาจหมายถึงชั้นสามัญมณูสธรรมก็ได้ อุตตริมณูสธรรมก็ได้, แต่ในที่นี้หมายถึงที่เป็นอุตตริมณูสธรรม คือที่เป็นสมาธิอย่างแน่วแน่ เพราะท่านแสดงในลำดับของสมาธิชั้นสูงนี้

สมาบัติ ได้แก่การเข้าอยู่ในฌานตามลำดับชั้น ตั้งแต่รูปฌานที่หนึ่ง จนถึงดับสัญญา เวทนา

ชื่อต่าง ๆ ดังกล่าวข้างต้นนี้ เป็นชื่อของสมาธิอย่างสูงทั้งหมด พระบรมศาสดาทรงทราบว่าเศร้าหมองหรือผ่องแผ้ว หรือว่าออกจากสมาธินั้นเพราะเหตุอะไร, เมื่อแสดงโดยสรุปโดยปริยายหนึ่ง เหตุที่ทำให้สมาธินั้นเศร้าหมอง เรียกว่า “หानภาคิยธรรม” แปลว่า “ธรรมที่มีส่วนทำให้เสื่อม” ได้แก่สัญญาความกำหนดหมาย มนสิการ การทำไว้ในใจในอารมณ์ที่ผิดในภูมิที่ผิด, ส่วนเหตุที่ทำให้สมาธิผ่องแผ้ว ท่านเรียกว่า “วิเสสภาคิยธรรม” แปลว่า “ธรรมที่มีส่วนทำให้ดียิ่งขึ้น” ได้แก่สัญญามนสิการถูกต้องแน่วแน่ยิ่งขึ้น

คำว่า “อารมณ์” ได้แก่เรื่องที่เกิด เรื่องที่ดำริ เรื่องที่ครุ่นคิดถึง ท่านใช้อีกคำหนึ่งว่า “อาลัมพะนะ” แปลว่า “เครื่องยึดหน่วงแห่งจิต,” อารมณ์นี้เองเป็นเครื่องกระตุ้นเตือนให้เกิดความชอบบ้าง ความชังบ้าง ความหลงบ้าง, หรือเมื่อกล่าวตามชื่อในหมวด นิเวรณ ซึ่งแปลว่า “เครื่องกั้นจิต” มี ๕ ข้อคือ กามฉันท์ ความพอใจรักใคร่ในอารมณ์ มีรูป เสียง เป็นต้น ที่น่าพอใจ, พยาบาท ความขัดใจ ไม่ชอบในอารมณ์ที่ไม่ชอบใจ, ถีนมิทธะ ความง่วงงุนเคลิบเคลิ้มในอารมณ์ที่ชวนให้ง่วงให้เคลิบเคลิ้ม, อุทธัจจกุกกุกจะ ความฟุ้งซ่าน ราคายใจในอารมณ์ที่ชวนให้ฟุ้งซ่านราคาย, วิจิกิจฉา

ความเคลือบแคลงสงสัยในอารมณ์ที่ชวนให้เคลือบแคลงสงสัย ภาวะของจิตมีกามฉันทเป็นต้น ไม่ใช่อารมณ์ แต่เกิดขึ้นเพราะอารมณ์ที่กระตุ้นเตือนให้เกิดภาวะเช่นนั้นทุก ๆ คนได้รับอารมณ์ทางประสาทต่าง ๆ มีตาหูเป็นต้น จิตจึงไม่สงบเหมือนอย่างคลืนในทะเล, ฉะนั้น อารมณ์ดังกล่าวนี้เองเป็นเหตุให้จิตไม่ตั้งมั่นเป็นสมาธิ และทำจิตที่เป็นสมาธิให้เศร้าหมอง คือให้เสื่อม ให้ออกจากสมาธิ พระบรมศาสดาได้ทรงทราบเหตุที่ทำให้เสียสมาธิเหล่านี้ จึงได้ตรัสบอกไว้โดยถ้อยถวนรอบคอบ ได้ตรัสเหตุที่ทำให้เกิดสมาธิ และวิธีทำให้สมาธิผ่องใสแนบแน่นยิ่งขึ้น, เช่น ได้ตรัสสอนให้สำรวมอินทรีย์มี ตา หู เป็นต้น และตรัสบอกอารมณ์ของสมาธิไว้ต่าง ๆ ซึ่งตรงกันข้ามกับอารมณ์ที่ทำให้เกิดกิเลสดังกล่าวแล้ว คือให้สงบตั้งมั่นแน่วแน่, ทั้งได้ตรัสบอกวิธีที่จะรักษาสมาธิ และที่จะเลื่อนขั้นสมาธิให้สูงขึ้นไป, ได้ตรัสบอกวิธีที่จะเข้าดำรงอยู่และออกจากสมาธิ, ได้ตรัสบอกวิธีที่จะปฏิบัติให้เกิดความชำนาญในกิจเหล่านี้ ดังที่ตรัสไว้ในติกนิบาตโดยความว่า

ผู้ที่ประกอบอธิจิต (จิตที่ยิ่งกว่าจิตสามัญ) พึงมนสิการนิमित (กำหนดจิต) ๓ อย่างตามกาลที่สมควร คือสมาธินิमित (กำหนดจิตยึดอารมณ์ให้หนึ่งสงบ) ปัคคหนิมิต (กำหนดยถกจิต) อุเบกขานิमित (กำหนดจิตให้เกิดความวางเฉยคือปล่อยจิตไว้เฉย ๆ), ถ้ามนสิการสมาธินิमितทำจิตให้ยึดอารมณ์หนึ่งสงบอยู่เพียงอย่างเดียว ก็จะทำให้เกิดความเกียจคร้านได้, ถ้ามนสิการปัคคหนิมิตยถกจิตโดยส่วนเดียว ก็จะทำให้เกิดความฟุ้งซ่านได้, ถ้ามนสิการอุเบกขานิमितปล่อยให่วางเฉยเพียงอย่างเดียว ก็จะไม่ทำให้เป็นสัมมาสมาธิเพื่อให้อาสวะกิเลสสิ้นไปได้, แต่ผู้ที่มนสิการสมาธินิमितในกาลเวลาที่ควรยึดอารมณ์ไว้ให้เป็นหนึ่ง, มนสิการปัคคหนิมิตในกาลเวลาที่ควรยถกจิตไป, มนสิการอุเบกขานิमितในกาลเวลาที่ควรปล่อยให้จิตวางเฉย, จิตนั้นก็อ่อนควรแก่การงาน ผุดผ่องไม่เสื่อม จะเป็นสัมมาสมาธิเพื่อสิ้นอาสวะทั้งหลาย, เหมือนอย่างนายช่างทองหรือลูกมือของนายช่างทองก่อเข้าโบกปากเข้าคืบทองวางลงไปในเข้าแล้ว ก็ลงมือสูบในเวลาที่เหมาะสม, ประพรมน้ำในเวลาที่เหมาะสม, หยุดดูอยู่เฉย ๆ ในเวลาที่เหมาะสม หยุดดูอยู่เฉย ๆ , ถ้าจะสูบโดยส่วนเดียวทองก็จะไหม้ได้, ถ้าจะประพรมน้ำโดยส่วนเดียวทองก็จะเย็นสิ้นความร้อน, ถ้าจะหยุดดูเฉย ๆ โดยส่วนเดียว ทองก็จะไม่สุกได้ที่, ต่อเมื่อสูบบ้าง ประพรมน้ำบ้าง หยุดดูอยู่เฉย ๆ บ้าง ตามเวลาที่ควรจะทำอย่างไร

ทองนั้นจึงจะอ่อนควรแก่การงาน ผุดผ่อง ไม่เสีย ใช้ทำเครื่องประดับชนิดต่าง ๆ ได้ตามปรารถนา, จิตก็ฉนั้นนั้นเหมือนกันและผู้ที่มิจิตเป็นสัมมาสมาธิดังกล่าว น้อมสมาธิจิตนั้นไปเพื่อรู้อย่างเห็นแจ้งธรรมที่ควรรู้อย่างเห็นแจ้งใด ๆ ก็จะมีรู้อย่างเห็นแจ้งในธรรมนั้น ๆ ได้ เหมือนอย่างสักขีพยานผู้เห็นเหตุการณ์ด้วยจักขุประสาท

ข้อสำคัญ ได้ทรงแสดงประโยชน์ของสมาธิว่า เป็น*ทิวรรุธรรมสุขวิหาร* คือเป็นเครื่องอยู่เป็นสุขในปัจจุบัน, แต่ไม่ใช่สัลเลขธรรม คือ ธรรมเป็นเครื่องขัดเกลากิเลส ดังที่ตรัสไว้ในสัลเลขสูตร, ผู้ที่หลงในผลของสมาธิ อาจเกิดสำคัญตนว่าเป็นผู้พิเศษกลายเป็นคนอุตตริไปในทางที่ผิด กลับเพิ่มกิเลสและความชั่วมากขึ้นกว่าคนโดยปกติ, มีตัวอย่างดังพระเวททัตและคนอื่น ๆ อีกมาก ทั้งในและนอกพระพุทธศาสนา พระบรมศาสดามีได้ทรงสรรเสริญผลของสมาธิในอิทธิปาฏิหาริย์ ว่าเป็นนियานิกธรรมเครื่องนำออกจากกิเลสและกองทุกข์หรือสัลเลขธรรมดังกล่าว, แต่ได้ตรัสสอนให้ทำสมาธิเพื่อน้อมสมาธิจิตไปอบรมปัญญาเพื่อความขัดเกลาคต่อไป

ลองพิจารณาดูอย่างง่าย ๆ สมมติว่ามีฤทธิ์เดชเหาะเหินเดินอากาศได้ ถ้าทำได้เป็นอาจินก็มีใช้เป็นของแปลกประหลาด เหมือนอย่างนกและเรือบิน, และถ้าผู้นั้นเป็นคนชั่วยิ่งทำให้เป็นที่หวาดกลัวไม่ไว้วางใจ ฉะนั้น ข้อสำคัญในพระพุทธศาสนา จึงอยู่ที่การปฏิบัติขัดเกลากิเลสและความชั่วด้วยวิธีละความชั่ว ประพฤติความดีและทำจิตของตนให้ผ่องแผ้ว, การทำสมาธิที่มุ่งหมายก็คือทำให้ตั้งมั่นแน่วแน่ เพื่อให้เกิดพลังเรี่ยวแรงในการปฏิบัติขัดเกลาดังกล่าวแล้ว, แต่ถ้าเกิดหลงในผลของสมาธิสำคัญตนผิดไปในอุตตริธรรมต่าง ๆ นอกทางพระพุทธศาสนาคืออกกรรม นอกวินัยของพระบรมศาสดา ก็จะทำให้เกิดโทษและความเสื่อมเสียต่าง ๆ

พระบรมศาสดาได้ทรงทราบเหตุที่จะทำให้เกิดความเศร้าหมองความผ่องแผ้วแห่งสมาธิต่าง ๆ ดังที่เรียกว่า ฌาน วิโมกข์ สมาธิ สมาบัติ เป็นต้น และได้ตรัสบอกชี้แจงไว้โดยรอบคอบถี่ถ้วนทุกประการ เพื่อให้บุคคลปฏิบัติสมาธิในทางที่ถูก โดยเฉพาะมิใช่เพื่อเพิ่มพูนกิเลส แต่เพื่อปฏิบัติขัดเกลากิเลสและความชั่วในตน ตามทางพระพุทธศาสนา มีอรรถาธิบายดังแสดงมาด้วยประการฉะนี้

กัณฑ์ที่ ๘

ปุพเพนิวาสานุสสติญาณ ปรีชาหยั่งรู้ระลึกชาติหนหลังได้^๘

นโม ตสฺส ภควโต อรหโต สมมาสมพุทฺธสฺส.

ปุณ จ ปรี สาริปุตฺต ตถาคต อนเภวหิตํ ปุพเพนิวาสํ อนุสฺสรตฺติ.

บัดนี้ จักแสดงธรรมมีกถาพรรณนาธรรมคำสั่งสอนของพระสัมมาสัมพุทธเจ้า ตามสมควรแก่วันธรรมสวนะ คือวันฟังธรรมที่เวียนมาถึงเข้า

อันวัตถุที่พึงเคารพบูชาในพระพุทธศาสนานั้น โดยส่วนรวมก็คือ พระพุทธเจ้า พระธรรม พระสงฆ์ อันเรียกว่า พระรัตนตรัยซึ่งเป็นสรณะอันเกษมอุดม, พระสรณะทั้งสามนี้เป็นวัตถุที่เนื่องกันอาศัยกัน เหมือนอย่างไม้ที่ตั้งสามอันอิงกันอยู่ ถ้าขาดเสียอันหนึ่งอีกสองอันก็ตั้งอยู่ไม่ได้ เพราะพระพุทธเจ้าเป็นผู้ตรัสรู้พระธรรม พระธรรมอัน พระสงฆ์ทรงรักษาไว้ พระสงฆ์ก็เป็นสาวกคือศิษย์ของพระพุทธเจ้า

พระพุทธเจ้านั้นประกอบด้วยพระปัญญาคุณ คุณคือความตรัสรู้จริง พระวิสุทธิคุณ คุณคือความบริสุทธิ์จริง พระกรุณาคุณ คุณคือพระกรุณาจริง ไม่เป็นที่สงสัย, แม้พระกายอันเป็นส่วนขันธ์สังขารจะดับไปแล้ว แต่ยังทรงดำรงอยู่ด้วยพระคุณทั้งหลาย ซึ่งเมื่อ

^๘ ทรงแสดงขณะดำรงสมณศักดิ์ที่ พระสาสนโสภณ วันอังคารที่ ๖ มิถุนายน ๒๕๐๔

บุคคลผู้ฟังธรรมปฏิบัติธรรมจนเห็นธรรมขึ้นด้วยตนเองแล้วก็ยังสามารถจะเห็นองค์พระพุทธรเจ้าได้ ดังพระพุทธรภาสิตที่ตรัสไว้ว่า “โย ธมมํ ปสฺสตี โส มํ ปสฺสตี” แปลความว่า “ผู้ใดเห็นธรรม ผู้นั้นเห็นเรา” ดังนี้, ฉะนั้น ผู้เห็นธรรมจึงอาจเห็นพระพุทธรเจ้าได้ทุกเมื่อ ในเวลาเมื่อยังดำรงพระชนม์อยู่ก็ตาม ในเวลาเมื่อปรินิพพานแล้วก็ตาม เมื่อยังทรงพระชนม์อยู่ ถ้าไม่เห็นธรรมก็ไม่อาจเห็นพระองค์ได้ เห็นได้แต่เพียงพระกายเท่านั้น, ดังเช่นอุปกาชีวกเดินผ่านพระพุทธรเจ้าและได้ทูลไต่ถามพระองค์ได้ตรัสตอบ แต่อุปกาชีวกไม่เชื่อ สันตึระชะเดินหลีกไป แม้จะเดินเฉียดพระกายไปเช่นนี้ก็มิเชื่อว่าได้เห็นพระองค์, ฉะนั้น จึงสันปัญหาว่าบัดนี้ไม่มีพระสรณะที่หนึ่งแล้ว เพราะพระสรณะที่หนึ่งยังมีอยู่บริบูรณ์แก่ผู้ที่ตั้งใจถึงพระองค์เป็นสรณะจริง ทั้งอาจเห็นพระองค์ได้จริงในเมื่อเห็นพระธรรม

ส่วน พระธรรม นั้น แบ่งออกเป็น ปริยัติ ส่วนหนึ่ง ปฏิบัติ ส่วนหนึ่ง ปฏิเวธ ส่วนหนึ่ง, ข้อพระธรรมที่เขียนไว้ในพระคัมภีร์ที่เรียนกัน ที่พูดกัน หรือที่แสดงกันอยู่จะเป็นใครพูดใครแสดงก็ตาม ทั้งคฤหัสถ์ ทั้งบรรพชิต ถ้าถูกต้องกับที่พระพุทธรเจ้าทรงแสดงไว้ก็เรียกว่า ปริยัติธรรม, การปฏิบัติของแต่ละบุคคล เมื่อปฏิบัติถูกต้องตามที่พระพุทธรเจ้าได้ทรงแสดงไว้ก็เรียกว่า ปฏิบัติธรรม, การรู้ทะลุตลอดในการปฏิบัติ และผลของการปฏิบัติอย่างถูกต้อง เหมือนดังที่พระพุทธรเจ้าได้ตรัสรู้และทรงแสดงไว้ชื่อว่า ปฏิเวธธรรม, พระธรรมมีจริงทุกกาลสมัย *ยิ่งเรียนยิ่งปฏิบัติก็ยิ่งรู้จริงเห็นจริง เป็นสิ่งที่พึงพิสูจนได้ด้วยตนของตนเอง*, แต่ข้อสำคัญต้องไม่ตั้งตนเป็นอาจารย์พิเศษต่างหากไปจากพระพุทธรเจ้า และอ้างว่าตำรับตำราอะไร ๆ ก็เป็นภูมิปริยัติไปเสียหมด ไม่ใช่ภูมิปฏิบัติหรือภูมิปฏิเวธ, แท้ที่จริงถ้อยคำของทุก ๆ ท่านที่พูดออกมาก็ล้วนเป็นปริยัติทั้งนั้น แต่พระปริยัติของพระพุทธรเจ้าโดยตรงมีหลักฐานมั่นคงกว่าปริยัติของเกจิอาจารย์ใด ๆ ทั้งสิ้น

ส่วนพระสงฆ์นั้นอาจเป็นที่กลางแคลงกันอยู่ว่าเป็นพระสรณะได้ทุกกาลสมัยหรือไม่, ในข้อนี้จึงควรเข้าใจว่าพระสงฆ์ที่เป็นสรณะข้อที่ ๓ นั้นท่านหมายถึงพระอริยสงฆ์ตั้งแต่ขั้นต้นจนถึงขั้นสูงสุด, พระอริยสงฆ์นี้เป็น “*สทุทฺทมุขี เกิดจากพระสัทธรรม*” พระพุทธรเจ้าได้ตรัสไว้ในเวลาใกล้ปรินิพพานว่า “มรรคมีองค์แปดมีอยู่ในธรรมวินัยใด

สธนะที่ ๑ ที่ ๒ ที่ ๓ ที่ ๔ ก็เกิดขึ้นในธรรมวินัยนั้น” ดังนี้ ฉะนั้นเมื่อยังมีผู้ปฏิบัติจริงในพระธรรมวินัยอยู่ ก็ไม่ควรคิดว่าไม่มีหมู่แห่งสมณะดังกล่าว

อันทางตรงที่ควรจะทำให้เกิดศรัทธาปสาทะ ตั้งมั่นในพระสธนะดังกล่าวก็คือ การตั้งใจฟังศึกษาพระพุทธานุศาสนนาให้ได้ปัญญาในพระธรรม, ข้อพิเศษในพระพุทธานุศาสนาก็คือต้องการให้ใช้ปัญญานี้เองประกอบไปกับศรัทธา *ไม่ประสงค์ให้ใช้ศรัทธาโดยปราศจากปัญญา* เพราะมีความจริงอยู่อย่างบริบูรณ์ โดยไม่ต้องเกรงว่าใครจะจับเท็จได้ เพราะไม่มีข้อเท็จอยู่ในพระธรรมของพระพุทธเจ้า, ทางที่จะศึกษาให้เกิดปัญญาในพระธรรมนี้โดยปริยายหนึ่ง ก็คือ การศึกษาให้รู้พระคุณของพระพุทธเจ้าอันเรียกว่าพระพุทธานุคุณ, บทแสดงพระพุทธานุคุณนั้นมีมาก ในบัดนี้จะนำมาแสดงบทหนึ่งในทางพระปัญญาคุณอันเรียกว่า *บุพเพนิวาสานุสสติญาณ* แปลว่าความรู้กำหนดระลึกที่อยู่หนหลังได้ ดังพระพุทธานุภาษิตที่ยกขึ้นไว้ในเบื้องต้นว่า *ปุณ จ ปรี สารีปุตฺต ตถาคโต อนเนกวิหิตํ บุพเพนิวาสํ อนุสฺสเรติ* เป็นต้น แปลความว่า “อีกข้อหนึ่ง *สารีบุตร พระตถาคตย่อมกำหนดระลึกที่อยู่หนหลังได้เป็นอนเนกชาติ คือชาติหนึ่งสองชาติ เป็นต้น ขึ้นไปจนถึงตลอดก็เป็นอนเนกว่าเราได้มีชื่ออย่างนี้ มีโคตรอย่างนี้ มีวรรณะ มีอาหารอย่างนี้ เสวยสุขทุกข์อย่างนี้ มีที่สุดอายุอย่างนี้ ในชาติโน้น, เคลื่อนจากชาติโน้นแล้ว เข้าถึงในชาติโน้น มีชื่อโคตรเป็นต้นอย่างนี้ แม้ในชาติโน้น, เคลื่อนจากชาติโน้นแล้ว จึงเข้าถึงในชาตินี้ ดังนี้, แม้ข้อนี้ เป็นตถาคตผลของพระตถาคต ซึ่งพระตถาคตอาศัยปฏิญญาฐานะของหัวหน้า บันลือสีหนาท ยังพรหมจักรให้เป็นไปในบริษัททั้งหลายดังนี้*

อันสัตตะ คือสัตว์โลกทั้งปวงผู้เกิดมารวมทั้งตนเองด้วย ประกอบด้วย รูปธรรมส่วนหนึ่ง นามธรรม ส่วนหนึ่ง ท่านแสดงว่าเริ่มต้นเมื่อถือปฏิสนธิครั้งแรกในครรภ์ของมารดานั้นเป็น กลละ ขึ้น มี สัตตะ หรือจะสมมติเรียกว่า จิต เข้าอาศัยเป็นปฐมจิตปฐมวิญญาณขึ้น, กลละรูปนั้นจึงดำรงอยู่ และเติบโตขึ้นได้ไม่เน่าสลายไปเสีย และเติบโตบริบูรณ์ขึ้นโดยลำดับจนถึงคลอดอกออกจากครรภ์ โดยปกติ ก็เป็นรูปกายที่ประกอบด้วยอายตนะ คือ ตา หู จมูก ลิ้น กาย และมนะ เหล่านี้รวมเรียกว่า รูปธรรม, เมื่อมีรูปธรรมจึงสามารถรู้สึกเห็นรูป รู้สึกได้ยินเสียง เป็นต้น เรียกว่า วิญญาณ, เมื่อมีวิญญาณ ก็มี เวทนา คือ ความรู้สึกเป็นสุขเป็นทุกข์ หรือเป็นกลาง ๆ ไม่ทุกข์

ไม่สุข, เมื่อมีเวทนา ก็มี สัญญา คือความจำได้หมายรู้ในรูปเสียง เป็นต้น ที่ทำให้เกิดเวทนานั้น ๆ, เมื่อมีสัญญา ก็มี สังขาร คือความคิดปรุง หรือความปรุงคิดไปต่าง ๆ ในเรื่องรูปเสียง เป็นต้น ตามที่จำได้หมายรู้ นั้น ๆ, เมื่อมีสังขาร คือความคิดปรุงหรือปรุงคิดไป ก็มีความรู้สึกไปด้วย ความรู้สึกนั้นก็ป็นวิญญาณ ทั้งทำให้ต้องใช้อายตนะให้เกิดความรู้สึกเห็นรูป ได้ยินเสียง เป็นต้นใหม่ ๆ ขึ้นอีก เป็นอันว่าวนกลับไปหาวิญญาณอีก, แล้วก็ป็นเวทนา ป็นสัญญา ป็นสังขาร แล้วก็ป็นวิญญาณวนกันไปอีกเป็นวงกลมอยู่เช่นนี้ในอารมณฺ์ คือเรื่องนั้น ๆ, เวทนา สัญญา สังขาร วิญญาณ ทั้งสี่นี้รวมเรียกว่านามธรรม, รูปและนามทั้งสองนี้เป็น นิवास คือที่อยู่ของ สัตตะอันหมายถึงตนเองด้วยหรือของจิต,

จิตมีรูปเป็นคฺุหาที่อาศัยและน้อมออกไปรู้เรื่องต่าง ๆ คือเรื่องรูป เรื่องเสียง เป็นต้นด้วยวิญญาณ เวทนา สัญญา สังขาร, ถ้าจิตไม่น้อมออกไป เช่นในเวลาหลับหรือในเวลาทีสงใจไปในเรื่องอื่น วิญญาณ เวทนา สัญญา สังขาร ก็ไม่เกิดขึ้น, ต่อเมื่อจิตน้อมออกไปรับเรื่องใด จึงเกิดวิญญาณ เวทนา สัญญา สังขาร ขึ้นในเรื่องนั้น, ฉะนั้น อาการทั้งสี่นี้เรียกว่านาม คือเป็นอาการที่น้อมออกไปรู้ของจิต,

ถ้าจะเทียบกับวัตถุ รูปก็เหมือนอย่างรถที่มีเครื่องบริบูรณ์ สัตตะหรือจิต ก็เปรียบเหมือนคนขับรถ นามก็เปรียบเหมือนกำลังขับของรถที่มีขึ้นเมื่อติดเครื่อง, กำลังขับมิใช่รูปเป็นแต่นาม เมื่อเครื่องหยุดกำลังขับก็หยุด, เหมือนอย่างเพื่อพักหลับ นามธรรมก็สงบ, ฉะนั้น รูปธรรมและนามธรรมนี้รวมกันเป็นนิवास คือเป็นที่อยู่ของ สัตตะหรือของจิต เริ่มต้นด้วยความเกิดลงท่ายด้วยความดับ, รูปนามเกิดก็หมายถึง สัตตะหรือจิตเข้าถือปฏิสนธิ, เมื่อรูปนามดับก็หมายถึงว่า สัตตะหรือจิตจฺุติ คือเคลื่อนไป, เคลื่อนไปไหน ก็คือเคลื่อนไปถือปฏิสนธิในนิवासคือที่อยู่ใหม่, เมื่อที่อยู่ใหม่นั้นดับไป ก็เคลื่อนไปหานิवास คือที่อยู่ใหม่สืบไปอีก,

การที่ สัตตะหรือจิตท่องเที่ยวไปในนิवास คือที่อยู่ด้วยอำนาจของปฏิสนธิ และ จฺุติดังกล่าวมานี้ ท่านแสดงว่า ป็น อนมตฺคคะ คือมีที่สุตอันใคร ๆ ไม่ตามไปรู้ได้, คือไม่รู้วาทที่สุดของอดีตอยู่ที่ไหน ที่สุดของอนาคตอยู่ที่ไหน เพราะเมื่อยังมีกิเลสก็จะถือปฏิสนธิต่อไปอีก อย่างไม่สิ้นสุดจนกว่าจะสิ้นกิเลส

พระสัมมาสัมพุทธเจ้าได้ทรงมีพระสติบริบูรณ์ เพราะมีพระจิตที่บริสุทธิ์จึงทรงระลึกไปได้ไปในอดีตชาติตลอดกับปัจจุบันเป็นอนเนกสุดที่จะประมาณได้ นี่เป็นพระพุทธานุภาพของพระพุทธเจ้า

ส่วนสำหรับบุคคลทั่วไป ก็อาจพิจารณาให้เห็นได้ในปัจจุบันในทางปฏิบัติ กล่าวคือพิจารณานิวาส คือที่อยู่ของตนอันได้แก่รูปธรรมและนามธรรม ที่เป็นไปอยู่ในปัจจุบันนี้เอง, ทุก ๆ คนในบัดนี้ก็เปลี่ยนนิวาส คือที่อยู่ อันได้แก่รูปธรรมนามธรรมของตนเอง อยู่เสมอ, รูปธรรมก็เปลี่ยนแปลงเรื่อยมาตั้งแต่เกิดจนบัดนี้ อย่างไม่หยุดยั้ง และจะเปลี่ยนแปลงต่อไปอีกจนกระทั่งดับ ดังที่เรียกกว้าง ๆ ว่าปฐมวัย มัชฌิมวัย ปัจฉิมวัย, แต่ความจริงความเปลี่ยนแปลงของรูปกายนั้นมีช้านาน ๆ จึงเปลี่ยนครั้งหนึ่ง แต่เปลี่ยนอยู่เสมอกทุกขณะ, เมื่อไม่กำหนดก็ไม่รู้ ต่อเมื่อกำหนดพิจารณาจึงจะรู้ได้, ดังที่วิทยาการในบัดนี้ก็แสดงรับรองอยู่แล้วว่า แม้ส่วนที่แข็งแกร่งในร่างกายเช่นกระดูกก็เปลี่ยนแปลงอยู่เรื่อย เพียงเวลาไม่นานเท่าไรก็เปลี่ยนจนหมดชุดเก่าไป, แต่เพราะมีสันตติ คือความสืบต่ออยู่จึงคงเห็นอยู่เหมือนอย่างไม่ได้เปลี่ยนแปลงไป,

ส่วนนามธรรมนั้นยิ่งเปลี่ยนแปลงไปเร็ว เมื่อจิตน้อมออกไปรับเรื่องใด ก็เกิดนามธรรมขึ้นในเรื่องนั้น, เมื่อจิตปล่อยเรื่องนั้นไปจับเรื่องอื่นต่อไปอีก นามธรรมก็เกิดในเรื่องอื่นนั้นต่อไปอีก, วันหนึ่ง ๆ จิตได้น้อมออกไปจับเรื่องมากมายเท่าใด นามธรรมก็เกิดขึ้นมากมายเท่านั้น ฉะนั้น เมื่อกล่าวอย่างละเอียด จิตจึงถือปฏิสนธิในเรื่องหนึ่ง และจุติ คือเคลื่อนจากเรื่องนั้นแล้ว ก็ไปถือปฏิสนธิในเรื่องอื่นต่อไปอีก เป็นไปอยู่ดังนี้ทุกขณะจิต

ฉะนั้น รูปธรรม นามธรรม อันเป็นนิวาสที่อยู่ของสัตว์หรือของจิตแม้ในปัจจุบันนี้เองก็เปลี่ยนไปอยู่เสมอ, พิจารณาย้อนหลังไปดูในอดีตก็จะเห็นว่าเป็นเช่นนั้น และเมื่อพิจารณาดูให้ละเอียดย้อนขึ้นไปจนรู้สึกชัตนิวาส คือที่อยู่ของจิตว่า เมื่อนั้น ๆ เราได้มีรูปอย่างนี้ มีสัทธนา มีสัญญา มีสังขาร มีวิญญานอย่างนี้ ๆ ในเรื่องนั้น ๆ ก็ยิ่งจะเห็นหน้าตาของนิวาส คือรูปธรรมนามธรรมของตนประจักษ์ชัดขึ้น, ทำให้เห็นอนิจจตา คือความที่ปรวนแปรเปลี่ยนแปลงเรื่อยมาโดยลำดับ และจักปรวนแปรเปลี่ยนแปลง สืบต่อไปในภายหน้าด้วยลักษณะอาการอย่างเดียวกัน, จะทำให้เกิด

ความหายนะ หายสิ้น ในเรื่องทั้งหลายทั้งที่นำปรารถนา เช่น ลาก ยศ สรรเสริญ สุขทั้งที่ไม่นำปรารถนา เช่น ความเสื่อมลาภ เสื่อมยศ นินทา ทุกข์, เพราะจักเป็น เรื่องอันใดก็ตาม นำปรารถนาก็ตาม ไม่นำปรารถนาก็ตามที่สัตตะ หรือจิตท่องเที่ยว ไปยึดถือเป็นอารมณ์ ก็จะต้องแปรปรวนเปลี่ยนแปลงเรื่อยไป, เป็นอันว่าได้ประสบ ธรรมะ คือความจริงได้ประการหนึ่งแม้ด้วยสัญญา, และเมื่อได้พิจารณาทำสัญญาให้ เป็นปัญญาขึ้น ก็ะหายนะหยาบประมาณ เป็นเหตุให้ตั้งตนอยู่ได้คงที่ในโลกที่เปลี่ยนแปลง ไปอยู่เสมอ

พระสัมมาสัมพุทธเจ้าได้ทรงประกอบด้วยพระพุทฺเพนิวาสนุสสติญาณ คือ ความรู้กำหนดระลึกที่อยู่ในหนหลังได้ตลอดตอเนกชาติจึงเป็นพระกำลังประการหนึ่ง ที่ทำให้พระองค์ปฏิญาณฐานะของหัวหน้า บันลือสีหนาทยังพรหมจักรให้เป็นไปใน บริษัททั้งหลาย ประดิษฐานพระพุทฺทศาสนาสืบต่อมาจนถึงทุกวันนี้ มีอรรถาธิบาย ดังแสดงมาด้วยประการฉะนี้

กัณฑ์ที่ ๙ จตุปปาตญาณ ปรีชาหยั่งรู้จตุและอุปบัติของสัตว์ทั้งหลาย^๙

นโม ตสฺส ภควโต อรหโต สมฺมาสมฺพุทฺธสฺส.

ปุน จ ปรี ภิกฺขเว ตถาคโต ทิพฺเพน จกฺขุณา วิสุทฺเธน อติกฺกนฺตมาณฺสเกน
สฺส เต ปสฺสตี จวมาเน อุปปชฺชมาเน หิเน ปณฺีเต สุวณฺเณ ทุพฺพณฺเณ สฺส เต
ทฺศคเต ยถากมฺมุเปเต สฺส เต ปชานาตีตี.

บัดนี้ จักแสดงธรรมมีกถา พรรณนาพระพุทธศาสนา คือคำสั่งสอนของ
พระพุทธเจ้า เพื่อเป็นเครื่องประดับสติปัญญาในทางธรรม ตามสมควรแก่วันธรรมสวนะ
ที่เวียนมาถึงเข้า ณ บัดนี้

หลักพระพุทธศาสนาหลักหนึ่งที่สำคัญ และเกี่ยวกับการปฏิบัติอยู่ตลอดไป
คือ หลักกรรม พระพุทธเจ้าได้ตรัสรู้หลักกรรมนี้และทรงแสดงสั่งสอน จึงสมควรที่จะ
สนใจศึกษาเพื่อเป็นทางปฏิบัติสำหรับตน.

คำว่า “กรรม” เป็นชื่อของการงานอย่างใดอย่างหนึ่งที่บุคคลกระทำ อันเกิด
จากเจตนาคือความตั้งใจ, ฉะนั้น เบื้องต้นของกรรมก็คือ เจตนา ซึ่งมีพระพุทธภาษิต
แสดงว่าเป็นตัวกรรม ดังพระพุทธภาษิตว่า “เจตนาหิ ภิกฺขเว กมฺมํ วทามิ เจตยิตฺวา

^๙ ทรงแสดงขณะดำรงสมณศักดิ์ที่ พระสาสนโสภณ วันเสาร์ที่ ๙ กันยายน ๒๕๐๔

กมัม กโรติ กาเยน วา วาจา ย วา มนสา วา” แปลความว่า “ภิกษุทั้งหลาย เรากล่าว เจตนาว่าเป็นกรรม เพราะว่าคุณคลมีเจตนาแล้ว จึงทำกรรมทางกายบ้าง ทางวาจาบ้าง ทางใจบ้าง” โดยปกติทุก ๆ คนย่อมมีเจตนาทำ พูด คิดอยู่เสมอ เมื่อทำก็เป็นกายกรรม เมื่อพูดก็เป็นวจีกรรม เมื่อคิดก็เป็นมโนกรรม จึงทำกรรมพอกพูนอยู่ไม่ว่างเว้น

มีปัญหาว่ากรรมที่ทำพอกพูนอยู่เสมอนี้ ทำแล้วก็แล้วไป หรือยังมีอะไร เหลืออยู่ และปนเป็นกรรมกองเดียวกันหมด ไม่มีดีมีชั่วหรืออย่างไร

ปัญหานี้ ตอบได้ว่า กรรมที่ทำไว้แล้ว หาเลิกแล้วกันไปไม่ ยังคงเป็นของตนอยู่ ดังคำว่า “กมมสฺสโกมฺหิ เรามิกรรมเป็นของของตน” แม้ทางกฎหมายก็ไม่ยอมให้กรรม ที่ทำแล้วเป็นอันว่าแล้วไป เมื่อไปทำกรรมที่ผิดกฎหมาย ก็ต้องมีโทษตามกฎหมาย, ถึงในทางวินัยก็เหมือนกัน เมื่อภิกษุประพฤติผิดวินัย ก็ต้องมีอาบัติเป็นโทษติดตัวอยู่, เมื่อเรียกด้วยโวหารว่า กรรม ก็มีกรรมนั่นเองติดตัวอยู่ และจาริกอยู่ในใจ อจาจะลึก หรือนึกขึ้นมาได้ และกรรมนั้นนั้นมิใช่เป็นกองเดียวกันไม่มีดีไม่มีชั่ว แต่เป็นกรรมที่ดี ซึ่งเกื้อกูลตนเองและผู้อื่นให้มีความสุขก็มี เป็นกรรมที่ชั่ว เพราะเบียดเบียนตนเองและผู้อื่นให้เป็นทุกข์เดือดร้อนก็มี, ทั้งนี้เพราะเกี่ยวกับบุคคล จึงมีแบ่งว่าดีในเมื่อก่อให้เกิดสุข และว่าชั่วในเมื่อก่อให้เกิดทุกข์ ยกบุคคลเสียแล้วก็ไม่มีดี ไม่มีชั่ว ฉะนั้น กรรมจึงมีดี มีชั่ว แบ่งตามลักษณะที่กล่าวนั้น

ทุก ๆ คนก็ยอมรับเรื่องความดีความชั่วอยู่ทั่วหน้ากัน ต่างกันแต่วัตถุของความดีความชั่ว ซึ่งแต่ละลัทธิก็แสดงผิดแผกกันไป, ฉะนั้น กรรมดีกรรมชั่วจึงมีอยู่แก่ทุกคน และทุก ๆ คนต้องเป็นทายาทรับผลของกรรมที่ตนทำไว้ เหมือนอย่างบุตรเป็นทายาทรับมรดกของมารดาบิดา, ข้อว่าเป็นทายาทนี้ คือจะต้องรับผลในเวลาต่อไปอย่างแน่นอน แม้ยังมีได้รับในเวลานั้น แต่ก็จะต้องได้รับแน่หลีกเลี่ยงไม่พ้น ตั้งต้นแต่การก่อเกิดถือกำเนิดโดยวิธีใดอย่างหนึ่ง

ทุก ๆ คนที่เกิดมา ทางร่างกายภายนอก ย่อมมีมารดาบิดาเป็นแดนเกิด เช่นที่เรียกว่าชนกชนนี แปลว่าผู้ให้เกิด, แต่เมื่อแสดงทางหลักกรรมภายใน กรรมที่ทำไว้นั่นเองเป็นชนกชนนีของตน คือมีกรรมเป็นกำเนิดก่อให้เกิดขึ้นมา, ตนเองเป็นผู้สร้างกรรมของตน จึงชื่อว่าเป็นผู้สร้างตนขึ้นเอง คือเป็นผู้สร้างชาติอันได้แก่ความเกิดให้แก่ตน ไม่มีใครอื่นมาเป็นผู้สร้างให้ ส่วนทางร่างกายก็สืบเชื้อสายไปตามเรื่อง

แม้การสืบพงศ์พันธุ์ต่อไปก็เช่นเดียวกัน เมื่อกล่าวทางร่างกายภายนอก บุคคล ก็เป็นมารดาบิดายังบุตรธิดาให้เกิดสืบต่อไป, ส่วนในทางหลักกรรมภายใน กรรมนั้นเองเป็นเผ่าพันธุ์ซึ่งบุคคลจะต้องเป็นผู้สืบต่อไป ซึ่งเท่ากับว่าตนเองนั้นแหละเป็นพ่อแม่ของตนเอง และตนเองนั้นแหละเป็นลูกของตนเอง สืบต่อไปเป็นบุคคลเดียวกันนั่นเอง ตลอดสาย, เพราะมีกรรมเป็นผู้อำนวยให้เป็นไปเป็นช่วง ๆ และช่วงไหนจะสมมติเรียกว่าอะไร เป็นการเปรียบเทียบก็สุดแต่จะว่า

รวมความว่า ทุก ๆ คนต้องพึงพาอาศัยกรรมเป็นไปทั้งนั้น ทั้งกรรมดีกรรมชั่ว พึ่งกรรมดีให้พาไป คือกรรมดีนำให้ได้รับความสุขต่าง ๆ พึ่งกรรมชั่วให้พาไปคือกรรมชั่วนำให้ประสบความทุกข์ต่าง ๆ, ในภายนอกอาจต้องพึ่งพาอาศัยบุคคลเป็นต้น แต่ภายในต้องอาศัยกรรม ยืน เดิน นั่ง นอนอยู่กับกรรม, ดังจะพึงเห็นได้ว่ากรรมนั้นเอง ทำให้บุคคลมีชื่อเรียกต่าง ๆ กัน, ในฝ่ายชั่ว เช่นเรียกว่า โจร เพราะโจรกรรม, เรียกว่าคนชั่วต่าง ๆ ก็เพราะกรรมชั่วต่าง ๆ, ในฝ่ายดี เช่นเรียกว่าคนดี เพราะบุญกรรม, ในฝ่ายที่เป็นกลาง ๆ เกี่ยวกับอาชีพต่าง ๆ เช่นเรียกว่าแพทย์ ก็เพราะเวชกรรม, เรียกว่าพ่อค้า ก็เพราะพาณิชย์กรรม, เรียกว่าชาวนา ก็เพราะกสิกรรม, บุคคลทุกจำพวกเหล่านี้จะไปในที่ไหน อยู่ในอิริยาบถอะไร ก็คงเรียกชื่ออย่างนั้น จึงเกาะอยู่กับกรรมดีบ้าง ชั่วบ้าง และได้รับผลของกรรมนั้นอยู่เสมอ ดังที่ท่านสอนให้พิจารณาเนื่อง ๆ ว่า เราจักทำกรรมอันใดไว้ ดีหรือชั่ว จักเป็นทายาทรับผลของกรรมนั้น.

ทางพระพุทธศาสนาสอนให้ทุก ๆ คนพิจารณาให้ทราบหลักกรรมดังกล่าวเนื่อง ๆ เพื่อเป็นผู้ไม่ประมาท พยายามละกรรมที่ชั่ว ประกอบแต่กรรมที่ดี, เพราะทุก ๆ คนสามารถละกรรมที่ชั่ว ประกอบกรรมที่ดีได้, การที่ยังปฏิบัติดังกล่าวไม่ได้ ก็เพราะยังประมาทมิได้พิจารณาให้รู้ตระหนักในหลักกรรม และไม่เชื่อกรรม ไม่เชื่อผลของกรรม ไม่เชื่อความที่สัตว์มีกรรมเป็นของของตน, ต่อเมื่อเป็นผู้ไม่ประมาท และมีศรัทธาความเชื่อดังกล่าว จึงจะละกรรมชั่ว ทำกรรมดีได้ตามสมควร

พระสัมมาสัมพุทธเจ้าได้ทรงทราบวาสัตว์เป็นไปตามกรรม ดังพระบาลีที่ยกไว้เบื้องต้น แปลความว่า "อีกข้อหนึ่ง ภิกษุทั้งหลายพระตถาคตเห็นสัตว์ทั้งหลายจุติอยู่ อุปบัติอยู่ ซึ่งเลว ดี มีวาระดี มีวาระไม่ดี ไปดี ไปไม่ดี รู้สัตว์ทั้งหลายเป็นผู้เข้าถึง

ต่าง ๆ กันตามกรรม ด้วยจักขุอันเป็นทิพย์ หมดจด ล้วงของมนุษย์ ว่าสัตว์เหล่านี้หนอ ประกอบด้วยกายหุจจริต วิหุจจริต มโนหุจจริต ด่าว่าพระอรียเจ้า เป็นมิจฉาทิฎฐิ ยึดถือกรรมของมิจฉาทิฎฐิ สัตว์เหล่านั้น กายแตกทำลายตายไปแล้ว เข้าถึงอบาย ทุกคติ วินิบาต นิรยะ, ส่วนสัตว์เหล่านี้หนอประกอบด้วยกายสุจจริต วิหุจจริต มโนสุจจริต ไม่ด่าว่าพระอรียเจ้า เป็นสัมมาทิฎฐิ สมทานกรรมของสัมมาทิฎฐิ สัตว์เหล่านั้น กายแตกทำลายตายไปแล้ว เข้าถึงสุคติโลกสวรรคร์ ข้อที่ตถาคตเห็นสัตว์ทั้งหลาย รู้สัตว์ทั้งหลายเข้าถึงตามกรรมแม่นี้ เป็นตถาคตผละของตถาคต ซึ่งพระตถาคตอาศัยปฏิญญาฐานะของหัวหน้า บันลือสีหนาท ยังพรหมจักรให้เป็นไปในบริษัททั้งหลาย” ดังนี้

ตามพระบาลีนี้ แสดงว่าพระตถาคตเจ้าได้ทรงมีพระญาณเห็นสัตว์ทั้งหลาย จุติ คือ เคลื่อนจากภพชาติหนึ่ง ๆ อุปบัติ คือเข้าถึงภพชาติหนึ่ง ๆ มีต่าง ๆ กัน คือ ที่เลว ได้แก่มีชาติตระกูล โภคะ สชาติปัญญาเป็นต้นต่ำทราม, ส่วนที่ดีก็ตรงกันข้าม, มีวรรณะดี ได้แก่มีวรรณะผิวพรรณที่น่าปรารถนาพอใจ, มีวรรณะชั่วก็ตรงกันข้าม, เป็นสุคตะ ไปได้ ได้แก่มั่งคั่งมีทรัพย์มาก, เป็นทุกคตะ ไปชั่ว ได้แก่ขัดสนจนทรัพย์, ทรงทราบพระญาณว่าสัตว์ทั้งหลายเข้าถึงภพชาติต่าง ๆ กันดังกล่าว ตามกรรมที่ตนเอง ได้ทำไว้ พระญาณนี้เรียกว่า จตุปปาตญาณ แปลว่า ความหยั่งรู้ความเคลื่อนและความเข้าถึงของสัตว์ทั้งหลาย

ความเคลื่อน เรียกตามศัพท์ว่า จุติ ความเข้าถึง เรียกตามศัพท์ว่า อุปบัติ ใช้แทนคำว่า ตายเกิด, ทุก ๆ บุคคลซึ่งยังต้องตายเกิด เรียกว่า สัตว์ แปลว่า ผู้ซึ่งผู้ติด เพราะยังไม่หลุดไปจากวัฏฏะ คือ วนเกิดตาย หรือ เวียนเกิดเวียนตาย, เมื่อสัตว์ตาย ร่างกายเป็นผู้ตาย แต่สัตว์เป็นผู้จุติ คือเคลื่อนออกไปจากร่างกายที่ตายนั้น ไปอุปบัติ คือเข้าถึงร่างกายใหม่, ความก่อเกิดแห่งร่างกายใหม่เรียกว่าเกิด, ฉะนั้น ตายเกิดจึงเป็นคำที่ใช้สำหรับร่างกาย และความเกิดของร่างกายนี้เองต้องมีมารดาบิดาเป็นแดนเกิด เป็นไปตามพงศ์พันธุ์และตามธรรมชาติของกายซึ่งประกอบด้วยธาตุต่าง ๆ ตลอดไปจนตาย, ส่วนความอุปบัติ จนถึงจุติของสัตว์ทั้งหลายมีกรรมเป็นแดนเกิด กรรมจึงเป็นชนกชนนีของสัตว์ทั้งหลาย, เมื่อพูดโดยฐานเป็นการก (ผู้ทำ)

ก็ต้องว่าสัตว์นั่นเอง เป็นชนกชนนีของตัวเอง ทั้งจะต้องเป็นบุตรธิดาของตนเองสืบ ๆ
ต่อไปดังกล่าวแล้วข้างต้น

ความข้อนี้พึงพิจารณาเทียบเคียงในปัจจุบัน คือ พิจารณาดูที่ตนเองในบัดนี้
จะเห็นว่ากายของเรามีอยู่ส่วนหนึ่ง ตัวของเรามีอยู่ส่วนหนึ่ง กายของเรามีความเป็น
ไปในทางหนึ่ง ตัวของเราอีกทางหนึ่ง, ความเป็นไปของกาย เช่น ต้องบริโภค ต้องถ่าย
ต้องเปลี่ยนแปลงไปตั้งแต่เกิดจนถึงตาย, ความเป็นไปของตัวเราเกี่ยวแก่จิตใจ ต้องเล่า
เรียนศึกษา ต้องทำงาน ไม่ค่อยจะรู้สึกว่าจะแก่จะตาย เพราะมักจะประมาทเหมือน
ไม่แก่ไม่ตาย และไม่ค่อยจะยอมรับรู้ความแก่ของร่างกาย เข้าคำว่า ร่างกายจะแก่
ก็แก่ไป แต่ใจไม่แก่, รวมความแล้ว ความเป็นไปของตัวเราในปัจจุบันเกี่ยวกับกรรม
หรือเจตนาของเราเอง เจตนากรรมนี้เป็นผู้บังคับบัญชาตัวเราให้เป็นไป เพราะเมื่อมี
เจตนาแล้ว จึงทำกายกรรม วจีกรรม มโนกรรมต่าง ๆ ทั้งในทางดีทั้งในทางชั่ว

อันความดีและความชั่วนี้มีลักษณะพร้อมทั้งผลต่างกัน เมื่อเป็นความดีจริง
ถึงใครจะพยายามเปลี่ยนแปลงให้เป็นความชั่วก็ไม่อาจทำได้คงเป็นความดีอยู่นั่นเอง,
แม้ความชั่วก็เหมือนกัน เมื่อเป็นความชั่วจริงก็คงเป็นความชั่วอยู่นั่นเอง ไม่มีใคร
สามารถจะกลับกลายเป็นความดีไปได้, ส่วนความอ้ำเออเองและความเข้าใจของคน
ก็เป็นเพียงความอ้ำเออหรือความเข้าใจเท่านั้น, แม้จะทำให้เกิดผลอย่างใดอย่างหนึ่ง
ได้บ้าง เช่น การใส่ความ การยกยอโดยไม่เป็นจริง ก็ไม่ใช่ผลของความดีหรือความชั่ว
นั้นโดยตรง, ผลของความดีหรือความชื่อนั้นจะต้องมาถึงในเมื่อถึงโอกาส เพราะการ
ให้ผลของความดีหรือความชั่วก็มีเวลาเหมือนวันคืน, เมื่อยังเป็นเวลากลางวัน จะเร่ง
ให้เป็นกลางคืนสักเท่าไร ก็คงเป็นไปไม่ได้ จนกว่าจะถึงเวลาสิ้นวัน เวลากลางคืนก็มา
ถึงเข้าเอง, แม้ในเวลากลางคืนก็เหมือนกัน จะเร่งให้เป็นกลางวันสักเท่าไรก็เป็นไม่ได้
จนกว่าจะสิ้นคืน แล้วกลางวันก็เริ่มขึ้นเอง เวลาที่ความดีให้ผลเหมือนกลางวัน เวลาที่
ความชั่วให้ผลเหมือนกลางคืน, ฉะนั้น บุคคลในโลกนี้เมื่ออยู่ในระยะเวลาที่ความดี
ให้ผล ก็มีชีวิตสว่างใสรุ่งเรือง แม้จะทำความชั่วในระหว่างนั้นก็ยังสว่างใสอยู่ก่อน
จนกว่าจะถึงกาลของความชั่วให้ผล, แต่เมื่ออยู่ในระยะเวลาที่ความชั่วให้ผล ชีวิตก็
อับแสงเศร้าหมอง ถึงจะทำความดีในระหว่างนั้น ก็ยังอับแสงต่อไปจนกว่าจะถึงกาล
แห่งความดีให้ผล, เหตุฉะนี้ บุคคลบางคนหรือบางพวกผู้ไม่มีศรัทธาในกรรมหรือผล

ของกรรม จึงมักมีความเห็นเลือนลอยไปตามผลต่าง ๆ ที่เห็นจำเพาะหน้า เห็นอย่างไร ก็พูดอย่างนั้น, เป็นต้นว่า เห็นบางคนทำดีและได้รับผลดีก็พูดว่าทำดีได้ดี, เห็นบางคน ทำชั่ว แต่ได้รับผลดีก็พูดว่า ทำชั่วได้ดี, เห็นบางคนทำชั่วและได้รับผลชั่ว ก็พูดว่า ทำชั่วได้ชั่ว เห็นบางคนทำดี แต่ได้รับผลชั่ว ก็พูดว่า ทำดีได้ชั่ว, คนมิใช่น้อยพูด เลือนลอยไปตามที่ได้เห็นจำเพาะหน้าอย่างนี้ เพราะไม่ทราบหรือไม่เชื่อในกฎของกรรม อันเกี่ยวกับกาลกำหนดเหมือนอย่างวันคืนดังกล่าว, ฉะนั้น เมื่อมีความรู้หรือความเชื่อ ในกฎของกรรม ก็จักกล่าวอย่างแน่นอนไม่เลือนลอยว่า *ทำดีได้ดี ทำชั่วได้ชั่ว*

ความดี ความชั่ว มีความคงตัวตามประเภทของตนดังกล่าวจึงเรียกว่า ธรรม เพราะธรรม แปลว่า สภาพที่ทรงอยู่หรือทรงไว้, ความดีก็ทรงตัวเป็นความดีไม่กลับ กลายเป็นความชั่ว จึงเรียกว่า กุศลธรรม หรือธรรมเฉย ๆ, ส่วนความชั่วก็ทรงตัว เป็นความชั่วไม่กลับกลายเป็นความดี จึงเรียกว่า อกุศลธรรม หรือ อธรรม, สมตาม พระพุทธภาษิตตรัสแสดงผลที่ไม่เสมอกันไว้ว่า

น หิ ธมฺโม อธมฺโม จ

อุโภ สมวิปากิโน

อธมฺโม นิริยํ เนติ

ธมฺโม ปาเปติ สุขติ

แปลความว่า “ธรรมและอธรรม หากมีวิบากคือผลเสมอกันไม่ อธรรมย่อมนำไปสู่นिरยะ ส่วนธรรมย่อมให้ถึงสุคติ” ดังนี้

บุคคลโดยปกติ ย่อมมีปัญญา สามารถจะพิจารณาให้ทราบเหตุผลได้ตามสมควร แต่ในข้อที่เกี่ยวกับตนและในขณะที่กำลังตกอยู่ในอำนาจตัณหา คือความอยาก หรือ ความโลภ โกรธ หลง ความลำเอียงเข้ากับตน และกิเลสเหล่านี้ก็เป็นเครื่องบังปัญญา มิให้เห็นความจริง

เมื่อพิจารณาให้เห็นเหตุผลจริงในปัจจุบัน และพิจารณาขยายให้เห็นจริงใน หลักรรมกว้างขวางออกไป ก็จะทำให้กัมมสังขันธ์เกิดตั้งมั่น เป็นเหตุเว้นทุจริตประกอบ สุจริต, ไม่ว่าร้ายพระอริยเจ้า หรือคนดีคนบริสุทธิ์, เป็นสัมมาทิฏฐิ สมทานกรรม ของสัมมาทิฏฐิ, ก็จะประสบผลที่ดี คือทำให้เป็นคนดี มีวรรณะดี เป็นสุคตะ คือไปด้วยดี ตามสมควรแก่กรรมที่ได้ทำไว้ มีอรรถาธิบายดังแสดงมา ด้วยประการฉะนี้

กัณฑ์ที่ ๑๐
อาสาฬหขยญาณ ปรีชาหยั่งรู้ทำอาสวะให้สิ้น^{๑๐}

นโม ตสฺส ภควโต อรหโต สมมาสมพุทฺธสฺส.

ปุณ จ ปรี สาริปุตฺต ตถาคต อาสวานํ ขยา อนาสวํ เจโตวิมุตฺติ
ปณฺณาวิมุตฺติ ภิญฺเฐว ฐมฺเม สยํ อภิญฺเฐว สจฺฉิกตฺวา อุปสมฺบพฺช วิหริตฺติ.

บัดนี้ จักแสดงธรรมมีกถา พรรณนาศาสนธรรมคำสั่งสอนของสมเด็จพระบรม
ศาสดา ตามควรแก่วันธรรมสวนะที่เวียนมาถึงเช้า พระธรรมคำสั่งสอนนั้น ประกาศ
สัจธรรม ความจริง ซึ่งพระองค์ได้ตรัสรู้แล้วด้วยญาณปรีชาอย่างยิ่ง, พระตถาคต
สัมมาสัมพุทธเจ้า ได้ทรงมีพระปรีชาญาณในธรรมทั้งปวง ดังที่เรียกว่า “พระสัพพัญญู”
แปลว่า ผู้รู้ทั้งหมด, เรียกพระญาณนี้ว่า “พระสัพพัญญุตญาณ” อีกอย่างหนึ่ง

ท่านแสดงว่าพระพุทธองค์ทรงมีพระปรีชาญาณเป็นกำลังในการประกาศ
พระพุทธศาสนา ๑๐ ประการ เรียก ทสพลญาณ คือ :-

๑. ทรงมีพระปรีชาหยั่งรู้ฐานะ คือเหตุที่ควรเป็นได้ และอฐานะ คือมิใช่เหตุ
ที่ควรเป็นได้ (ฐานาฐานญาณ)

^{๑๐} ทรงแสดงขณะดำรงสมณศักดิ์ที่ พระสาสนโสภณ วันพฤหัสบดีที่ ๗ ธันวาคม ๒๕๐๔

๒. ทรงมีพระปรีชาหยั่งรู้ผลแห่งกรรม (วิปាកญาณ)
๓. ทรงมีพระปรีชาหยั่งรู้ทางไปสู่นิพพาน (สัพพัตถคามินีปฏิปทาญาณ)
๔. ทรงมีพระปรีชาหยั่งรู้ธาตุต่าง ๆ (นानาธาตุญาณ)
๕. ทรงมีพระปรีชาหยั่งรู้อริยาศัยของสัตว์ทั้งหลายอันเป็นต่าง ๆ กัน (นานาอริมุตติกญาณ)
๖. ทรงมีพระปรีชาหยั่งรู้ความหย่อน และยิ่งแห่งอินทรีย์ของสัตว์ทั้งหลาย (อินทริยปโรปริยัตตญาณ)
๗. ทรงมีพระปรีชาหยั่งรู้อาการเศร้าหมองเป็นต้น แห่งธรรม มีฌานเป็นต้น (ฌานาทีสังกิเลสชาติญาณ)
๘. ทรงมีพระปรีชาหยั่งรู้ระลึกชาติหนหลังได้ (บุพเพนิวาสานุสสติญาณ)
๙. ทรงมีพระปรีชาหยั่งรู้ความเคลื่อนไหวและความเข้าถึงชาติภพของสัตว์ทั้งหลาย ผู้เป็นต่างกันโดยกรรม (จตุปปาตญาณ)
๑๐. ทรงมีพระปรีชาหยั่งรู้ทำอสังขให้สิ้น (อาสวักขยญาณ)

พิจารณาตามเค้าความทั้งปวงที่พระตถาคตเจ้าทรงรู้ ตามที่ระบุถึงในพระญาณทั้ง ๑๐ นี้ ล้วนเป็นข้อสำคัญเกี่ยวกับบุคคลทุกคนในทุกข้อทุกประการ, ฉะนั้นเมื่อทรงทราบตลอดแล้ว จึงทรงสามารถ บันลือสีหนาท อันแปลว่า บันลืออย่างราชสีห์ ยังพรหมจักร อันหมายถึงพุทธจักร ให้เป็นไปในบริษัททั้งหลายได้ พรหมนั้นเดิมพวกพราหมณ์นับถือว่า เป็นพระเป็นเจ้าผู้สร้างโลก จึงเป็นที่นับถืออย่างสูงในศาสนาพราหมณ์, เมื่อพระพุทธศาสนาเกิดขึ้น พระพุทธเจ้าไม่ทรงแสดงพรหมเหมือนอย่างนั้น แต่ก็ยืมถ้อยคำมาใช้ยกย้าคำอธิบายให้เป็นที่ไปตามทางพระพุทธศาสนา, ฉะนั้นเมื่อกล่าวอย่างสั้น คำว่า พรหมจักร จึงหมายถึงพุทธศาสนจักรนั่นเอง

กล่าวรวมความโดยย่อว่า (๑) อัน ฐานะ คือข้อที่เป็นได้ และ อฐานะ คือข้อที่ไม่เป็นได้ ควรกำหนดให้รู้ไว้ก่อน เพื่อจะได้ปฏิบัติในสิ่งที่เป็นไปได้เท่านั้น ส่วนสิ่งที่เป็นไปไม่ได้ ถึงใครจะพยายามให้เป็นที่ไปได้สักเท่าไรก็ไม่สำเร็จ, (๒) เป็นต้นว่า ผลของกรรม ย่อมเกิดขึ้นตามควรแก่กรรม คือผลดี เพลิดเพลินจากกรรมดี ผลชั่ว

ผลัดจากกรรมชั่ว ย่อมเป็นได้ดังนี้ ถ้าจะให้สับสนกัน ย่อมเป็นไปไม่ได้, (๓) ผลดีนั้นเป็นต้นว่า ภูมิที่ดีเป็นสุขต่าง ๆ ผลชั่วนั้นเป็นต้นว่า ภูมิที่ชั่วเป็นทุกข์ต่าง ๆ ทางไปสู่ภูมิเหล่านี้ก็คือกรรมนั่นเอง, (๔) และสัตว์ทั้งหลาย ผู้ประกอบกรรม ทำทางไปสู่ภูมิต่าง ๆ ย่อมมีกายและจิตใจประกอบกันเป็นสัตว์บุคคล กายนั้นประกอบด้วยธาตุต่าง ๆ, (๕) จิตใจก็มีอวัยวะต่าง ๆ กัน, (๖) ทั้งอวัยวะเป็นต้นที่เรียกว่าอินทรีย์ ของบางคนก็หย่อน บางคนก็ยิ่ง, (๗) อวัยวะที่ยิ่งนั้นเกิดจากการประกอบธรรมปฏิบัติ มีสมาธิเป็นต้น การบำเพ็ญธรรมปฏิบัตินั้น ก็มีเศร้าหมองบ้าง ผุดผ่องบ้าง แล้วแต่จะปฏิบัติผิดหรือถูกวิธี, (๘) แต่เมื่อปฏิบัติให้ถูกวิธี จนได้ฌานซึ่งเป็นสมาธิอย่างสูง และฌาน ซึ่งเป็นปัญญาอย่างสูง ก็อาจกำหนด ระลึกนิवास คือที่อาศัยในหนหลังได้, (๙) กำหนดรู้ความเคลื่อนไหวและเข้าถึงชาติภพหรือภูมิต่าง ๆ กันโดยกรรมได้, (๑๐) จนถึงรู้จักทำอาสวะให้สิ้นไปในที่สุด

ตามที่กล่าวมานี้ มีความสำคัญในขั้นสุดท้าย คือ ทำอาสวะให้สิ้น คำว่าอาสวะ เป็นชื่อของกิเลสที่นอนจมหมักหมมอยู่ในจิต และฟุ้งขึ้นมาในเมื่อกระทบอารมณ์ เป็นเครื่องรื้อเตือน, เมื่อยังไม่ได้กระทบอารมณ์อะไรก็นอนจมเป็นตะกอน, จิตก็ผุดผ่อง, เหมือนอย่างน้ำในตุ่มที่มีตะกอนนอนจมอยู่ ดูก็เป็นน้ำสะอาด แต่เมื่อมีสิ่งไปกวนคนตะกอนก็ฟุ้งขึ้น ทำน้ำให้ขุ่น, จิตก็เหมือนกัน เมื่อถูกอารมณ์กระทบ ตะกอนจิตก็ฟุ้งขึ้น เป็นโลก โกรธ หลง เป็นต้น เป็นเหตุให้ประพตฺพิทุจฺริตต่าง ๆ คนยังทำทุจฺริตกันอยู่ ก็เพราะอาสวะเป็นต้นเหตุ

อาสวะ ท่านแสดงไว้ ๓ ได้แก่ กามาสวะ อาสวะคือกาม ความใคร่ปรารถนา, ภวาสวะ อาสวะคือภพ ความเป็น, อวิชชาสวะ อาสวะคืออวิชชา ความไม่รู้จริง, อาสวะทั้ง ๓ นี้ อวิชชาเป็นต้นเดิม เป็นเหตุให้หลงยึดถือภาวะที่ไม่เป็นจริงอย่างใดอย่างหนึ่ง และใคร่อยู่ในภาวะนั้น ข้อนี้พึงเห็นได้อย่างสามัญ

ในวันหนึ่ง ๆ ทุก ๆ คนอาจเข้าใจผิดในเรื่องทั้งหลาย นี้คือ อวิชชา, เมื่อมีความเข้าใจผิดในสิ่งใด ย่อมมีความยึดถือในสิ่งนั้นว่าเป็นเช่นนั้นจริง นี้คือ ภพ อันหมายถึงว่าเป็นเช่นนั้น, เมื่อเห็นว่าเป็นเช่นนั้น ก็ใคร่คือปรารถนาเกาะเกี่ยวอยู่ นี้คือ กาม, ย่อมเป็นอยู่ดังนี้ จนกว่าจะเกิดความเข้าใจถูก

พิจารณาดูเข้ามาอีกถึงความเข้าใจในตนเอง ที่เรียกว่า มานะ ความสำคัญตน, บางทีมีความสำคัญตนไปต่าง ๆ ว่า ดีกว่าเขาบ้าง เสมอเขาบ้าง เลวกว่าเขาบ้าง, จึงทำให้เกิดการดูหมิ่นเขา ในเมื่อเข้าใจว่าดีกว่าเขา, ดีเสมอเขา ในเมื่อเข้าใจว่าเสมอเขา, อับอายว่าด้อยกว่าเขา ในเมื่อเข้าใจว่าเลวกว่าเขา, ความเข้าใจตนดังกล่าวนี้ หมายถึงเข้าใจชนิดที่เป็นกิเลส มิใช่หมายถึงชนิดที่เป็นปัญญา ซึ่งทำให้เกิดการปรับปรุงตนให้ดีขึ้นในทางที่ชอบ, ความเข้าใจตนเองผิดเป็นอวิชชา, ตนตามที่เข้าใจนี้เป็นภพ, ความไคร่ยี่นยั่นอยู่ว่า ตนเป็นอย่างนั้น เป็นกาม

เมื่อกล่าวอย่างละเอียด ในบัดนี้ทุก ๆ คนย่อมมีความเข้าใจว่า ตนเองเป็นอย่างใดอย่างหนึ่งอยู่แล้ว จะเป็นอย่างนั้นจริงหรือไม่ ยังไม่กล่าวถึงก่อน จะกล่าวถึงแต่ว่า มีความสำคัญอยู่ดังกล่าวเท่านั้น สมมติเรียกว่า ภูตะ แปลว่า ผู้เป็นแล้ว, แต่ว่า ในอนาคต อาจจะคิดอยากเป็นนั่นเป็นนี่ต่อไป ซึ่งในปัจจุบันยังไม่ได้เป็น จึงแสวงหาเพื่อจะเป็นตามที่ต้องการ สมมติเรียกว่า สัมภเวสี แปลว่า ผู้แสวงหาสมภพ, สัตว์บุคคลทั่วไป จึงเป็นภูตะ และ สัมภเวสี กันอยู่ตลอดเวลา, คือเป็นภูตะ เพราะสำคัญตนว่าเป็นอย่างใดอย่างหนึ่งอยู่แล้ว เป็นสัมภเวสี เพราะแสวงหาเพื่อจะเป็นต่อไป, อากาโรเหล่านี้ เกิดที่จิต ซึ่งยังมีความสำคัญมั่นหมายหรือหวัง ถ้าหมดความสำคัญมั่นหมายหรือหวังแล้ว แม้ในขณะที่นอนหลับ ก็ไม่มีอะไรทั้งหมด, ตื่นขึ้นมาแล้วก็จะเป็นและจะเป็นกันไปใหม่ จนกว่าจะหลับไปอีก,

เพราะฉะนั้น เมื่อสืบทัดเข้าไป การที่สัตว์บุคคลทุกคนเป็นหรือจะเป็นอะไร จึงอยู่ที่จิตใจซึ่งมีความสำคัญมั่นหมายหรือหวังอยู่นั่นเอง ถ้าสิ้นความสำคัญมั่นหมายเสียแล้ว แม้ตื่นอยู่ ก็ไม่เป็นอะไร ทั้งจะไม่เป็นอะไรต่อไป, แต่จิตเช่นนี้ ท่านแสดงว่าเป็นจิตที่ไม่มีอาสวะ หรือกล่าวอีกนัยหนึ่งว่า เป็นจิตที่ไม่มีตัณหา ความดิ้นรนปรารถนา และอุปาทาน ความยึดถือ, แต่จิตที่มีอาสวะ จะไม่ให้ความสำคัญมั่นหมายหรือหวังหาได้ไม่ และจะารู้สึกสม่าเสมอในทุก ๆ สิ่งก็ไม่ได้ เว้นแต่หลับหรือปราศจากความรู้สึกอะไร ๆ เลย หรืออยู่ในสมาธิที่แน่วแน่เท่านั้น, แต่ในขณะที่เช่นนั้นปราศจากความรู้อย่างไรก็ตาม ต่างจากจิตที่สิ้นอาสวะ ประกอบด้วยความรู้เต็มที่ แต่ไม่มีความสำคัญมั่นหมายหรือหวังอะไร, และจิตที่มีอาสวะ แม้จะนับถือลัทธิวิธีอะไร ก็สักแต่ว่าเป็นเครื่องอ้าง

เพราะมีมานะดังกล่าวแล้ว จึงมีความคิดที่จะให้เขาเหมือนตนในบางอย่าง ไม่ให้เหมือนตนในบางอย่างเป็นต้น เพราะก็ยังเป็นภูตะสัมภเวสีดังกล่าวแล้ว

สำหรับในชั้นสามัญ ยังมีอาสวะหรือตัณหาอุปาทานอยู่ ท่านก็สอนให้อาศัยกิเลสเหล่านี้ดำเนินไปในทางดี เช่น อาศัยตัณหา เพื่อให้เกิดความดีนรณะยานอยากทำความดี อาศัยอุปาทานยึดถือความดีไว้เก็บความดีเอาไว้สั่งสมให้เป็นบารมีอยู่ในจิต เพื่อต่อสู้กับอาสวะที่เป็นฝ่ายชั่วอันเก็บไว้ จะปล่อยทิ้งความดีเสียมิได้, แต่ความอยากดีนั้น ถ้ามากเกินไปก็เป็นทุกข์เดือดร้อน จำจะต้องสงบระงับเสีย เช่นเดียวกับสงบระงับความอยากชั่ว, ท่านจึงสอนให้บำเพ็ญสมาธิ คือทำใจให้ตั้งมั่น แน่วแน่อยู่ในอารมณ์อันเดียว จนจิตสงบจากความฟุ้งซ่าน เรียกว่า เป็นความพ้นทางใจอย่างหนึ่ง, ความพ้นได้ด้วยสมาธิอย่างสูง คือ ฌาน เรียกว่า เจโตวิมุตติ แปลว่า ความหลุดพ้นด้วยอำนาจแห่งใจ, วิมุตติข้อนี้เพียงอย่างเดียว ไม่อาจทำให้สิ้นอาสวะได้, ต่อเมื่อได้บำเพ็ญปัญญา คือทำความรู้จริงให้เกิดขึ้นจนรู้จักตัวอาสวะ และทำอาสวะให้สิ้น เรียกว่า ปัญญาวิมุตติ ความหลุดพ้นด้วยอำนาจแห่งปัญญา, ท่านแสดงว่า บางท่านได้ปัญญาวิมุตติอย่างเดียว คือทำสมาธิพอเป็นบาทของปัญญา แล้วบำเพ็ญปัญญาจนได้วิมุตติ, บางท่านได้วิมุตติทั้งสองส่วน คือบำเพ็ญสมาธิจนถึงฌานแล้ว บำเพ็ญปัญญาต่อไป จนสิ้นอาสวะ เรียกว่า อุกาโตภาควิมุตติ แปลว่า วิมุตติด้วยอำนาจแห่งใจและปัญญาทั้งสองส่วน

พระสัมมาสัมพุทธเจ้า ทรงได้วิมุตติทั้งสอง ดังพระบาลีแสดงพระญาณคือ พระปริชาหยังรู้ไว้ข้อหนึ่ง ซึ่งได้ยกไว้ ณ เบื้องต้น แปลความว่า "อีกข้อหนึ่ง พระตถาคตเจ้าเข้าถึงอยู่เพราะรู้ยิ่งเอง จึงทำให้แจ้งในปัจจุบันซึ่งเจโตวิมุตติ ความหลุดพ้นด้วยอำนาจแห่งใจ ปัญญาวิมุตติ ความหลุดพ้นด้วยอำนาจแห่งปัญญา ที่ไม่มีอาสวะ เพราะสิ้นอาสวะทั้งหลาย, แม้ข้อนี้เป็นตถาคตผละของพระตถาคตเจ้า ซึ่งพระตถาคตเจ้า อาศัยปฏิญญาฐานะของหัวหน้า บันลือสีหนาท ยังพรหมจักรให้เป็นไปในบริษัททั้งหลาย" ด้วยประการฉะนี้

พระธรรมเทศनावันกาชาติโลก

อุเบกขาภา

นโม ตสฺส ภควโต อรหโต สมฺมาสมฺพุทฺธสฺส.

เสโล ยถา เอกขโน

วาเตน น สมียติ

เอวํ นินฺหาปสฺสํสาสุ

น สมินฺชุนฺติ ปญฺชิตาติ

บัดนี้ จักแสดงพระธรรมเทศนา เนื่องในวันกาชาดโลก ด้วยสันนิบาตสภา
กาชาดได้กำหนด วันที่ ๘ พฤษภาคม เป็นวันกาชาดโลก เพื่อเป็นอนุสรณ์แก่
อังรีดูนังต์ ผู้ให้กำเนิดขบวนการกาชาด ฉะนั้น ในวันที่ ๘ พฤษภาคม ซึ่งเป็นวันเกิด
ครบรอบปีที่ ๑๔๕ ของผู้ให้กำเนิดนั้น สภากาชาดไทยจึงได้จัดกิจกรรมต่าง ๆ
เพื่อฉลองวันเกิดกาชาดโลกนับเป็นปีที่ ๒๖ และชักชวนให้ประชาชนสนใจในกาชาด
กับได้จัดให้มีการแสดงพระธรรมเทศนาพิเศษขึ้นกัณฑ์หนึ่งทางวิทยุกระจายเสียง

คำขวัญวันกาชาดโลกปีนี้ว่า “สิ่งแวดล้อมมนุษย์ สดุดีสำคัญของกาชาด” คำขวัญ
นี้เป็นข้อเตือนใจอย่างดียิ่งในปัจจุบัน ซึ่งการขาดความสมดุลมีมากขึ้นทุกที โดยเฉพาะ
ระหว่างความต้องการของธรรมชาติแวดล้อมกับความต้องการของมนุษย์ เป็นเหตุให้
สิ่งแวดล้อมมนุษย์ถูกทำลายหรือแปดเปื้อนเป็นพิษ ซึ่งเป็นอันตรายแก่ชีวิตมนุษย์และ
ธรรมชาติ ฉะนั้น จึงควรที่จะช่วยกันรักษาสิ่งแวดล้อมตามความต้องการของธรรมชาติ
ซึ่งก็เป็นความต้องการที่แท้จริงของมนุษย์ด้วย

๑ แสดงทางสถานีวิทยุกระจายเสียงแห่งประเทศไทย กรมประชาสัมพันธ์ ขณะดำรงสมณศักดิ์ที่
สมเด็จพระญาณสังวร วันอังคารที่ ๘ พฤษภาคม พ.ศ. ๒๕๑๖

ในโอกาสนี้ จักแสดงธรรมชาติภายในจิตใจคือธรรม อันธรรมเป็นความจริงที่มีอยู่โดยธรรมชาติธรรมดา และอาจอบรมปฏิบัติให้เกิดประโยชน์สุขขึ้นได้ในปัจจุบันทันตาเห็น พระพุทธศาสนาสอนธรรมที่เป็นความจริงดังกล่าว จึงเป็นการสอนที่อยู่ในวิสัยของธรรมดาที่พึงรู้พึงปฏิบัติให้เกิดผลได้ทันทีที่ปฏิบัติ หาใช่สอนผิดธรรมดาและสอนการทำลายประโยชน์สุขไม่ อันประโยชน์สุขที่ตรึงกันข้ามกับโทษทุกข์ เป็นสิ่งที่ทุก ๆ คนต้องการดังที่พูดกันว่า ต้องการความสุข ไม่ต้องการความทุกข์ ใครจึงไม่อาจปฏิเสธว่าต้องการและแสวงหาความสุข จะยกตัวอย่างในเรื่องทั่ว ๆ ไป การไปเที่ยวดูการละเล่น การไปเที่ยวพักผ่อนต่าง ๆ ที่ให้เกิดความยินดีรื่นเริงสนุกสนานเบิกบานเป็นความสุขหรือให้เกิดสุขต่าง ๆ แต่คนเราจะสนุกรื่นเริงอยู่นานเกินไปหาได้ไม่ ต้องเลิกจากการรื่นเริงบันเทิงทั้งปวงมาหาที่พักอันสงบปราศจากเสียงและสิ่งรบกวนทั้งหลาย ณ ที่พักอันสงบนั้น จึงได้การพักผ่อนทั้งทางกายและทางใจ ตรวจดูเพียงเท่านั้นจะได้ความคิดว่า ที่พักผ่อนจริงนั้นคือที่สงบ ความพักผ่อนจริงนั้นคือความสงบ ถ้ายังสงสัยในความคิดนี้ก็ควรคิดย้อนถามตัวเองว่าเสียงที่ว่าไพเราะนัก ถ้างดอยู่ที่หูตลอดเวลาไม่มีเงียบจะเป็นอย่างไร จะทนได้หรือไม่ดังนี้ ก็จะต้องรับรองในความคิดนั้นทันที ต่อแต่นี้ก็ควรตรวจดูว่าในความสงบนั้นมีอะไรอยู่ ดูความสงบใจของตนเองที่ได้หลังจากไปสนุกสนานรื่นเริงมา อีกทางหนึ่งดูความสงบใจหลังจากที่ได้ไปโกรธใครมา จะได้พบภาวะของจิตอย่างหนึ่งในขณะนั้นคือ ความวางเฉย มีลักษณะปล่อยและหยุด เรียกด้วยศัพท์ธรรมว่า *อุเบกขา*

กล่าวได้ว่า ความสงบต้องมีอุเบกขา คือ อุเบกขาต้องมีในความสงบ เป็นภาวะธรรมชาติธรรมดาอย่างหนึ่งของจิต เพราะว่าจิตใจนี้ เมื่อรับอารมณ์ที่น่ายินดีชอบใจก็ตาม ที่ไม่น่ายินดีชอบใจก็ตาม ย่อมมีความกระเทือนหวั่นไหวปั่นป่วนไปด้วยอารมณ์เหล่านั้น ความกระเทือนใจนี้เรียกตามประเภทว่าความยินดีบ้าง ความยินร้ายบ้าง ความหลงใหลบ้าง ถ้ามีตามสมควร ก็ให้เกิดสุขทุกข์ตามสมควร ถ้ามีมากไปก็ให้เกิดโทษได้คล้ายกัน เช่นเมื่อรับอารมณ์ที่น่ายินดีมาก เกิดความยินดีท่วมทับก็เป็นความกระเทือนใจอย่างแรงถึงอาจเป็นอันตรายแก่ชีวิตได้ทันที เมื่อได้รับอารมณ์ที่น่ายินร้ายมากอย่างฉับพลันก็เช่นเดียวกัน คนเจ็บป่วยยิ่งต้องระมัดระวังมิให้จิตใจได้รับความ

กระเทือนทุกอย่าง แม้คนปกติก็หาใช่จะทนต่อความกระเทือนของจิตใจไปได้นานนัก ต้องมีเวลาพักใจ คือปล่อยอารมณ์ที่ทำให้ใจกระเทือนออกไปและหยุดใจที่จะกังวลถึงทุก ๆ คนต้องมีเวลาพักอย่างนี้ทุกวัน จะยินดีรีนเริงหรือยินร้ายไปตลอดเวลาเป็นสิ่งที่ชีวิตร่างกายนี้ทนไม่ได้ ร่างกายจิตใจย่อมมีเหน็ดเหนื่อย ต้องการวางให้ว่าง ต้องการหยุดอยู่เฉย ๆ บางคราวจิตใจวางได้ก่อน ร่างกายก็ได้พัก บางคราวจิตใจไม่ยอมวาง จนถึงร่างกายทนไม่ไหว หมดกำลังไปก่อนก็มี แม้คนจะหลับลงได้จิตใจก็ต้องการอารมณ์ ถ้ายังยึดอารมณ์เป็นกังวลอยู่ก็หลับลงไม่ได้ ภาวะพักของจิตใจดังกล่าวนี้คือ “อุเบกขา” “ความวางเฉย” ที่มีอยู่เป็นธรรมชาติธรรมดา จะเรียกว่ามีเป็นพื้นของจิตใจที่เดียวก็ได้ คือโดยปกติย่อมมีอุเบกขาเป็นพื้นอยู่ ต่อเมื่อมีอารมณ์ที่น่ายินดีเข้ามากระทบ ก็เปลี่ยนไปเป็นความยินดี ครั้นความยินดีสงบลงแล้วก็กลับเป็นอุเบกขา หรือเมื่อมีอารมณ์ที่น่ายินร้ายมากระทบ ก็เปลี่ยนไปเป็นความยินร้าย ครั้นผ่านไปแล้ว ก็เป็นอุเบกขาอีก แต่อุเบกขาดังกล่าว นี้เป็น*อัญญาอุเบกขา* แปลว่า “อุเบกขาที่ไม่ประกอบด้วยความรู้” เป็นความวางเฉยโดยธรรมชาติธรรมดาคล้ายกับความหลับ ความหลับเป็นความพักของร่างกาย อุเบกขาธรรมชาตินี้เป็นความพักของจิตใจ ทางพระพุทธศาสนาสอนธรรมไว้อย่างหนึ่ง เรียกว่า *อุเบกขา* ธรรมข้อนี้ไม่ใช่อุเบกขาธรรมชาติซึ่งไม่ประกอบด้วยความรู้ แต่เป็น*ญาณอุเบกขา* คืออุเบกขาที่ประกอบด้วยความรู้ ด้วยอาศัยอุเบกขาที่มีอยู่เป็นธรรมชาตินี้เองอบรมให้เป็นธรรมปฏิบัติขึ้น

ในการปฏิบัติธรรมทั้งปวงนั้น โดยตรงเพื่ออบรมจิตและปัญญา โดยมีศีลเป็นภาคพื้น และต้องอาศัยความเพียรปฏิบัติขึ้นไปโดยลำดับ เปรียบเหมือนขึ้นบันไดทีละขั้น เมื่อทำความเพียรได้ระดับก็คอยระครองไว้ให้เป็นไปอย่างสม่ำเสมอ อุเบกขาในความเพียรจึงต้องใช้อยู่เสมอ และโดยเฉพาะในเวลาปะสบอารมณ์ทั้งปวง ถ้าปล่อยใจให้ยินดียินร้ายไปตามใจแล้ว ก็ไม่อาจจะอบรมทางจิตและปัญญาได้ ต่อเมื่อค่อยมีสติกำหนดให้รู้อยู่ในอาการของจิตที่เป็นไปอย่างไร ก็กำหนดให้รู้ว่าอาการอย่างนั้นไม่สงบไม่ดี จนความยินดียินร้ายสงบหายไป ได้อุเบกขาขึ้น จึงจะได้ความก้าวหน้าในการอบรมจิตและปัญญา อุเบกขาที่ได้ด้วยความรู้ดังนี้เป็นธรรมปฏิบัติที่ต้องการให้อบรมในพระพุทธศาสนา

ธรรมปฏิบัตินั้นท่านสอนให้ปฏิบัติธรรมสมควรแก่ธรรม เช่น จะปฏิบัติในธรรมข้อใด ก็ให้มีเหตุสมควรที่จะใช้ธรรมข้อนั้น เช่น อุเบกขาจะพึงใช้ในเมื่อมีเหตุเช่นไร จะกล่าวเป็นตัวอย่างในความเพียรทุกอย่าง จะใช้อุเบกขาเสียทีเดียวหาได้ไม่ ต้องเริ่มความเพียรขึ้นก่อน เมื่อมีความเพียรเต็มที่แล้วจึงระครองความเพียรให้ดำเนินไปโดยสม่ำเสมอ ต้องใช้อุเบกขามีหน้าที่ระครองความเพียร ท่านเปรียบเหมือนหลอมทอง ต้องสูบเข้าให้ไฟแรง เทียบกับเวลาที่ต้องเพียร ครั้นไฟแรงไปก็ต้องพรมน้ำ เมื่อไฟพอดีก็หยุดสูบ หยุดพรมน้ำคอยดูอยู่เฉย ๆ เทียบกับเวลาที่ต้องใช้อุเบกขาตามตัวอย่างนี้ จะเห็นได้ว่าธรรมถ้าใช้ผิดที่ผิดทางก็เสีย ในเวลาที่ต้องเพียรไปใช้อุเบกขาก็เสีย ในเวลาที่ต้องใช้อุเบกขาไปใช้ความเพียรก็เสีย ในพรหมวิหารเช่นมารดาบิดารักบุตรธิดา เมื่อบุตรธิดาไปวิวาทกับใครหรือไปทำอะไรมา มีผู้มาฟ้อง ถ้ามารดาบิดาใช้เมตตากรุณา ในทางเข้าข้าง เรียกว่ามือคดในบุตรธิดา ก็จะต้องว่าบุตรธิดาของตนเป็นฝ่ายที่ถูก อยู่เสมอ การใช้เมตตากรุณาในทางอคติดังนี้เป็นการใช้ที่ผิด ควรจะต้องใช้อุเบกขา คือแยกตนเองออกมาเป็นคนกลาง ที่เรียกในที่นี้ว่ามีอาการมัธยัสถ์เป็นกลาง พิจารณาถึงกรรมเป็นหลัก หมายถึงว่าพิจารณาหาความจริงว่าใครผิดใครถูกอย่างไร ดังนี้แหละ คือการพิจารณากรรมตามที่สอนไว้ในข้ออุเบกขา เมื่อมีอุเบกขาดังนี้ จึงจะตัดสินชี้ผิดชี้ถูกได้โดยถูกต้อง แต่ในเวลาอื่นก็ควรใช้เมตตากรุณา จะคิดใช้อุเบกขากันเรื่อยไปก็หาถูกไม่ เช่น ถ้าบิดามารดาจะคิดว่าบุตรธิดาที่เกิดมามีกรรมของเขาเอง สร้างให้เกิดมีกรรมเล็ยงอยู่แล้ว จึงไม่จำเป็นต้องมีเมตตากรุณารักใคร่เล็งดู ทำอุเบกขาเสียดีกว่า จะคิดใช้อุเบกขาพรวดไปดั่งนี้ก็ผิด ในระหว่างบุคคลทั่วไปก็เหมือนกัน ถ้าในคราวที่ควรช่วยกันกลับเฉยเสียหรือหลีกเลี่ยงเสีย หาใช้อุเบกขาไม่ หากแต่เป็นลักษณะใจจืดใจแคบ หรือบางทีควรจะเฉยแต่กลับไปยุ่งวุ่นวายก็กลายเป็นเสีย

ในเวลารับอารมณ์ทั้งหลาย เมื่อว่าถึงทางโลกก็ย่อมมียินดียินร้าย แต่ถ้ารู้จักใช้อุเบกขาบ้าง ก็จะคอยควบคุมใจให้ไม่ตื่นเต้นฟูบแพบเกินไป แต่จะทำใจให้มั่นคง ไม่สะดุ้งสะเทือนมากนัก ผู้ที่ทำงานในหน้าที่สำคัญที่ต้องมีใจมั่นคง ไม่กระเทือนง่าย ยิ่งต้องใช้อุเบกขามาก บางทีก็ทำงานในหน้าที่ที่จะถูกยั่วให้โกรธ บางทีก็ถูกยั่วให้หลง บางทีก็ถูกยั่วให้โลภ ถ้าเสียอุเบกขาไปแล้ว ก็เรียกว่าเสียที่มั่นทางใจ เริ่มเป็นผู้แพ้เสียแล้ว และทุก ๆ คนจำต้องประสบโลกธรรม คือ ธรรมสำหรับโลกอยู่ด้วยกันทั้งนั้น ได้แก่ ลาภ ความเสื่อมลาภ ยศ ความเสื่อมยศ นินทา สรรเสริญ สุข ทุกข์

เป็นสิ่งที่ปรารถนาชอบใจก็มี ไม่ปรารถนาชอบใจก็มี ถ้าเป็นสิ่งที่ชอบก็ชวนให้โลก เช่น ลาก ยศ ถ้าเป็นสิ่งที่ไม่ชอบก็ชวนให้โกรธ ส่วนที่ชวนให้หลงนั้นมีในทุก ๆ อย่างเป็น เครื่องมีนเมาเครื่องล่อใจทั้งปวง ฉะนั้น ถ้าปล่อยใจให้เฟลิดไปก็จะเป็นเรื่องเสีย เสี่ยง จึงควรจะต้องมีเครื่องเหนี่ยวรั้งใจ คือ ทำอุเบกขาให้ได้ในสิ่งที่จะนำไปสู่ความเสียหาย อาศัยสติระลึกรู้ ปัญญาพิจารณาให้รู้ ให้เห็นว่าชอบไม่ชอบนี้เป็นเรื่องเสีย ส่วน ความวางใจเฉยเสียเป็นความดี จึงจะรักษาตนให้มีความสุขความเจริญอยู่ในโลกโดย ยั่งยืนได้ บุคคลผู้ฉลาดทำใจให้เป็นอุเบกขาไม่หวั่นไหวได้ดังนี้เรียกว่า *บัณฑิต* ดัง พระพุทธภาษิตตรัสไว้ว่า *เสโล ยถา เอกขโม* เป็นอาทิ แปลความว่า “ภูเขาหินแห่ง ที่บไม่หวั่นไหวด้วยลมฉันทใด *บัณฑิต*ทั้งหลายไม่หวั่นไหวเพราะนิทานาสรรเสริญฉันทนั้น” ดังนี้

ในจรียาปิฎกได้เล่าเรื่องพระโพธิสัตว์บำเพ็ญบารมี ๑๐ ประการ มีทานบารมี เป็นต้น มีอุเบกขาบารมีเป็นที่สุด เฉพาะอุเบกขาบารมีได้มีแสดงในมหาโลมหังสจรียา เป็นประวัติตรัสเล่าไว้ว่า “เราสำเร็จการนอนหนุนกระดูกศพในป่าช้า พวกคนจากละแวก บ้านพากันมาแสดงท่าทางต่าง ๆ บางพวกมีใจสลดเลื่อมใสในสิ่งของคือของหอมระเหยบ ดอกไม้และโภชนะต่าง ๆ มาให้ เรามีใจเสมอแก่ทุกคนทั้งที่ก่อทุกข์ทั้งที่สุขแก่เรา ไม่มียินดียินร้าย เราเที่ยงตรงตั้งชั่งในสุขและทุกข์ทั้งในยศและมิใช่ยศ เรามีใจเสมอ ในอารมณ์ทุกอย่าง นี่เป็นอุเบกขาบารมีของเรา” ดังนี้ และในทสชาติชาดก เฉพาะ นารทชาดกท่านว่าแสดงถึงบารมีข้อนี้ เรื่องย่อมีว่า พระเจ้าอังคตราช แห่งแคว้น วิเทหะทรงฟังคำสอนของคุณาชีวกแล้วทรงเห็นผิดไปตามว่าบุญบาปไม่มีเป็นต้น พระรู่จาราชิตาถวายนครธรรมที่ชอบ ที่ไม่ทรงละมิจฉาภิฏฐินั้น พระพรหมนารถได้ ทราบอธิษฐานขอให้ช่วยของพระราชธิดา จึงได้ลงมาแสดงธรรมจนพระเจ้าอังคตราชถอน ความเห็นผิด เรื่องนี้แสดงว่า พระพรหมนารถได้บำเพ็ญสมาธิจนได้ฌานสมาบัติมา แล้ว องค์สำคัญของฌานชั้นสูงก็คืออุเบกขาอันบริสุทธิ์ จึงถือชาดกนี้ว่าแสดงอุเบกขา บารมี นอกจากนี้ยังแสดงว่าท่านผู้ได้อุเบกขามาแล้วก็มีใช้ว่าจะเฉยเมย เมื่อถึงคราว จะช่วยทำอะไรก็ช่วย และช่วยทำได้ดีมากกว่าผู้ที่ไม่ได้อุเบกขา

ฉะนั้น ธรรมคืออุเบกขาจึงสมควรที่จะอบรมให้เป็นบารมีธรรมข้อหนึ่ง มี อรรถาธิบายดังแสดงมาด้วยประการฉะนี้

มหาปฐิสลักขณกถา^๒

นโม ตสฺส ภควโต อรหโต สมฺมาสมฺพุทฺธสฺส.

มหาปฐิสภาวสฺส ลกขณํ กรุณาสโหติ.

วันนี้ เป็นวันกาชาดโลกที่สันนิบาตสภากาชาดได้กำหนดขึ้น เพื่อเป็นอนุสรณ์แก่ อังรี ดูนังต์ ผู้ให้กำเนิดขบวนการกาชาด สภากาชาดไทยจึงได้จัดกิจกรรมต่าง ๆ เพื่อฉลองวันกาชาดโลกและชักชวนให้ประชาชนสนใจในกาชาด ในการนี้ได้จัดให้มีการแสดงพระธรรมเทศนาถ้อยคำหนึ่ง เพื่อชักนำจิตใจของประชาชนให้สนใจในกุศลทาน และกุศลกรรมต่าง ๆ ร่วมกับการกาชาด

กาชาดเป็นองค์การกุศลที่ตั้งขึ้นแต่เดิมเพื่อช่วยเหลือดูแลทหารบาดเจ็บในยามสงคราม ต่อมาได้ขยายการช่วยเหลือดูแลออกไปถึงประชาชนผู้พลอยบาดเจ็บในยามสงคราม และขยายออกไปถึงจัดการบรรเทาทุกข์เมื่อเกิดภัยพิบัติในคราวเกิดภัยพิบัติทั่ว ๆ ไป ตลอดถึงการรักษาพยาบาลระงับโรคภัยไข้เจ็บแม้ในยามปกติ โดยมีหลักการมูลฐานอยู่ ๗ ประการ คือ มนุษยธรรม ความไม่ลำเอียง ความเป็นกลาง ความเป็นอิสระ บริการอาสาสมัคร ความเป็นเอกภาพและความเป็นสากล กาชาด

^๒ แสดงทางสถานีวิทยุกระจายเสียงแห่งประเทศไทย กรมประชาสัมพันธ์ ขณะดำรงสมณศักดิ์ที่สมเด็จพระญาณสังวร วันพุธที่ ๘ พฤษภาคม พ.ศ. ๒๕๑๗

ได้รับความนิยมนานาประเทศทั่วโลก เพราะต่างได้มองเห็นประโยชน์ จึงได้มีการตั้งสภากาชาดขึ้นในประเทศนั้น ๆ รวมทั้งประเทศไทยด้วย ในปัจจุบันได้มีสันนิบาตสภากาชาด คือ สหพันธ์ของบรรดาสภากาชาดทั่วโลก มีวัตถุประสงค์เพื่อส่งเสริมความร่วมมือระหว่างสภากาชาดต่าง ๆ สันนิบาตทำหน้าที่แทนสภากาชาดในระดับระหว่างประเทศและช่วยเหลือสภากาชาดในการพัฒนา นอกจากนี้สันนิบาตยังทำหน้าที่รักษาสถาปัตยกรรมของสภากาชาด และจัดให้มีการประชุมกาชาดระหว่างประเทศทุก ๔ ปี ความรับผิดชอบส่วนใหญ่และสำคัญมากของสันนิบาต คือ การบรรเทาทุกข์เกี่ยวกับภัยธรรมชาติทุกส่วนของโลก

สภากาชาดไทยเป็นสมาการกุศลอาสาสมัคร มีวัตถุประสงค์ คือ ช่วยรักษาพยาบาลผู้ป่วยไข้และบาดเจ็บในเวลาสงคราม และในยามสงบ กับทั้งทำการบรรเทาทุกข์ในเหตุการณ์สาธารณภัยพิบัติโดยไม่เลือกชาติ ชั้น ลัทธิศาสนา หรืออุดมคติ ในทางการเมืองของผู้ประสบภัย คือ ยึดหลักมนุษยธรรมเป็นที่ตั้ง สภากาชาดไทยอยู่ในความควบคุมทั่วไปของกรรมการสภากาชาด ปัจจุบันมีสมเด็จพระนางเจ้าฯ พระบรมราชินีนาถ ทรงเป็นองค์สมานายิกา กิจการของสภากาชาดไทยแบ่งออกเป็น ๑. สำนักงานกลาง ๒. โรงพยาบาลจุฬาลงกรณ์ ๓. กองบรรเทาทุกข์ ๔. กองวิทยาศาสตร์ ๕. กองอนุกาชาด ๖. กองอาสาภาชาด ๗. ศูนย์บริการโลหิตแห่งชาติ ๘. โรงพยาบาลสมเด็จพระศรีราชา ๙. กองหารายได้ สภากาชาดจึงเป็นสมาการกุศลที่ประชาชนทั่วไปควรส่งเสริมเพื่อให้การสงเคราะห์ผู้ประสบทุกข์ได้เป็นไปอย่างกว้างขวางทั่วถึงยิ่งขึ้น วิธีการส่งเสริมนั้นพึงทำได้ด้วยการบริจาคสิ่งที่ต้องการตามประกาศแนะนำชักชวนของสภากาชาดไทยเป็นต้น ดังเช่นคำประกาศเป็นคำขวัญในวันกาชาดโลกปีนี้ว่า “ให้โลหิต ชีวิตรอด” ทางสภากาชาดจึงแต่งเป็นคำเชิญชวนว่า “ขอเชิญชวนบริจาคโลหิต ช่วยชีวิตเพื่อนมนุษย์กุศลสูงสุด เพื่อนมนุษย์รอดตาย”

อันการเบียดเบียนกันตั้งแต่ส่วนน้อยจนถึงส่วนใหญ่เป็นการสงครามที่หมู่มนุษย์พากันฆ่าฟันประหัตประหารกัน ย่อมมีอยู่ในโลกตั้งแต่โบราณกาลมา แม้การสงเคราะห์เกื้อกูลกันในทางต่าง ๆ ตั้งแต่ส่วนน้อยจนถึงส่วนใหญ่ก็เช่นเดียวกัน ได้มีเป็นคู่กันมากับการเบียดเบียนกัน เป็นเหตุให้เกิดความทุกข์พิบัติต่าง ๆ ข้อนี้นัก ๆ คนก็เห็น

ก็ทราบกันอยู่เห็นกันอยู่ แต่ก็ไม้อาจจะห้ามหรือป้องกันการเบียดเบียนมิให้บังเกิดขึ้นทั้งหมด อาจห้ามหรือป้องกันได้บางครั้งบางส่วนหรือบางคน ทั้งนี้เพราะบุคคลยังมีต้นหาคือความดีนระยานอยากที่พระพุทธเจ้าตรัสเรียกว่าเป็นทุกข์สมุทัยคือเหตุให้เกิดทุกข์ เมื่อเป็นทาสของต้นหาคงก่อทุกข์ให้เกิดขึ้นแก่กันและกัน เมื่อเกิดทุกข์มากขึ้นชัดเจนขึ้น คนก็เห็นทุกข์จึงพากันหาทางที่จะดับทุกข์กันขึ้นอีก เพราะคนเราก็มีปัญญาที่จะเห็นทุกข์และดับทุกข์ได้เหมือนกัน คนที่ได้เห็นทุกข์ของคนหมู่มากที่เกิดขึ้นจากการเบียดเบียนกันหรือการสงคราม เป็นเหตุให้เลิกทำสงครามที่จะเอาชนะกันด้วยอาวุธ เปลี่ยนมาทำการสงครามห่อนุเคราะห์เป็นการใหญ่ เป็นการเอาชนะด้วยธรรม ก็ได้เคยมีมาแล้วในอดีต คือ พระเจ้าอโศกมหาราชผู้ทรงเป็นพระจักรพรรดิองค์แรกในประวัติศาสตร์ของอินเดียภายหลังพุทธกาล เมื่อพระองค์ยกทัพไปบุกรุกราชอาณาจักรโอริสสาคือ แคว้นกาลิงคะ ซึ่งมีนครหลวงชื่อว่าทันตะปุระ ได้ทรงเห็นประชาชนชาวโอริสสาถูกฆ่าตายไปต่อหน้าพระพักตร์กว่าแสนคน ทรงสะเทือนพระหฤทัยอย่างหนัก ดังปรากฏในศิลาจารึกตอนหนึ่งว่า ในสงครามกาลิงคะคราวนี้ข้าได้เห็นคนจำนวนมากกว่าแสนถูกประหารชีวิต คนเหล่านี้ไม่ใช่ทหาร หลังจากนั้นข้าก็รู้สึกเสียใจต่อการกระทำครั้งนี้ ข้าเริ่มมุ่งหาธรรม เริ่มฝึกฝนในธรรม เพราะข้าประจักษ์แล้วว่าชัยชนะอันสูงสุดนั้นมิได้เกิดจากแสนยานุภาพใด ๆ แต่ต้องเป็นชัยชนะโดยธรรม ซึ่งจะผลิตผลคือความสุขทั้งในโลกนี้และโลกหน้า ข้าจึงขอประกาศว่า “บรรดาบุตรหลานของข้า จงทำแต่ธรรมวินัย อย่าทำยุทธวิชัยเลย”

ในชั้นเดิมพระเจ้าอโศกทรงนับถือศาสนาอาชีวกตามพระราชมารดา แต่เหตุการณ์ที่ทรงประสบในการสงครามที่แคว้นกาลิงคะนั้นเป็นมูลเหตุให้ทรงกลับพระทัยมานับถือพระพุทธศาสนา ด้วยทรงสอบสวนพิจารณาเห็นว่าพระพุทธศาสนาบริบูรณ์ด้วยหลักธรรมทุกอย่าง ทรงนำหลักธรรมในมงคลสูตร สิงคาลิวาสสูตร ประกาศให้เป็นวัตนธรรมที่ประชาชนต้องปฏิบัติ ทรงประกาศว่า “ผู้ใดทำตามคติธรรมในพระสูตรเหล่านี้ ผู้นั้นชื่อว่าได้ขึ้นสวรรค์ทั้งเป็น” สำหรับคณะสงฆ์ ทรงขอรับรองให้พระตั้งใจปฏิบัติตามพาลกสูตรและโมเนยยสูตร ทรงเริ่มขบวนการธรรมยาตราดังกล่าวในศิลาจารึกว่า “แต่ก่อนนี้ราษฎรทั้งหลายจะได้ยินแต่เสียงยุทธภริ์ เสียงช้าง เสียงม้า

เสียงโล่ดัง เสียงอาวุธกระทบกัน ครั้นมาบัดนี้ ราษฎรทั้งหลายจักได้ยินแต่เสียงธรรม เกร์แทน ส่วนตัวข้าเอง แต่ก่อนนี้ข้ามีแต่ยาตราเพื่อยุทธวิชัย หรือมิเช่นนั้นก็เป็น การประพาสล่าสัตว์ ครั้นมาบัดนี้ ข้ายาตราเพื่อธรรมวิชัย.....” ทรงประกาศห้ามฆ่าสัตว์ ทรงสร้างโรงพยาบาลสำหรับคนและสำหรับสัตว์ โรงพยาบาลสำหรับสัตว์แห่งแรกจึงมี ขึ้นในโลก ทรงดำเนินงานด้านสังคมสงเคราะห์ คือ สร้างโรงเรียนคนทุพพลภาพ คนชรา คนอนาถา ทรงชูป่อน้ำสาธารณะทุกหนแห่งทั่วประเทศ ทรงปลูกต้นยาให้ เป็นทานแก่คนและสัตว์ทั่วประเทศ ทรงตั้งเจ้าหน้าที่กวดขันการปฏิบัติธรรม เรียกว่า ธรรมมหาอำมาตย์ มีหน้าที่ตรวจสอบความประพฤติของข้าราชการ และชักชวน ประชาชนให้มุ่งปฏิบัติธรรม ข้าราชการถ้าปฏิบัติธรรมดี ก็ทรงมีรางวัลพระราชทาน ธรรมมหาอำมาตย์เหล่านี้มีประจำทุกเมืองทุกแคว้นขึ้นตรงต่อพระองค์ ตรัสสั่งให้ไป ประกาศแก่ชาวปัจฉินตชนบทว่า “ราษฎรทั้งหลายเป็นลูกของข้า ธรรมดาพ่อย่อมมี ความปรารถนาดีต่อลูกของตนฉันใด ข้าก็มีความปรารถนาให้ราษฎรทั้งหลายเป็นสุข ทั้งในภพนี้ภพหน้า เพราะฉะนั้น ขอข้าราชการทั้งหลายอย่าโก่งราษฎรทั้งหลาย ซึ่งเท่ากับโก่งลูกของข้าด้วย” งานสาธารณสงเคราะห์ของพระเจ้าอโศกมหาราชยิ่งใหญ่ ไพศาลเกิดขึ้นจากแรงดลพระหทัย จากความพินาศย่อยยับแห่งชีวิตมนุษย์จำนวน มหาศาลในการสงครามที่ทรงก่อขึ้นเองด้วยแรงผลักดันแห่งตณหาที่ทรงเป็นพระ- จักรพรรดิด้วยวิริยยุทธวิชัย แต่พระพุทธศาสนาได้ช่วยพระองค์ให้ทรงสร้างมหากุศลแก่ ประชาชนไว้เป็นอันมาก ในขั้นแรก ทรงใช้ตณหาและวิหิงสาโทษพยาบาลแผ่อานาจ ออกไปบนความพินาศย่อยยับของประชาชนบ้านเมืองทั้งปวงผู้ซัดซิ้น ต่อมาเมื่อทรง พบพระพุทธศาสนาแล้ว ก็ได้ทรงกลับใช้ความกรุณาวิหิงสาแผ่ความสงเคราะห์ อนุเคราะห์และธรรมออกไปทดแทนทั่วไป กล่าวได้ว่า พระเจ้าอโศกมหาราชได้ทรง เริ่มงานกาชาดมาช้านานแล้ว

ได้เล่าเรื่องกาชาดสืบมาถึงเรื่องพระเจ้าอโศกมหาราช เพื่อที่จะเป็นเรื่องชักชวน ใจท่านสาธุชนทั่วไปให้เกิดความสังเวชใจในความประพฤติเบียดเบียนกันซึ่งมีอยู่ในโลก ทุกกาลสมัย และเพื่อเกิดความอุตสาหะในการกุศลสาธารณสงเคราะห์ตามวัตถุประสงค์ ของสภากาชาด และเพื่อให้จับเหตุสำคัญทางจิตใจว่า ตณหาความดิ้นรนทะยานอยาก

เป็นเหตุแห่งวิหิงสาทุกอย่างในโลก ส่วนความกรุณาเป็นเหตุแห่งวิหิงสาและความสงเคราะห์อนุเคราะห์ทุกอย่างในโลก และทุก ๆ คนสมควรที่จะปฏิบัติตนเองและชักชวนผู้อื่นให้ปฏิบัติในทางที่ไม่เบียดเบียนกันให้เป็นทุกซ์เดือดร้อน กับปฏิบัติในทางเกื้อกูลกันให้เป็นสุขหรือพ้นจากทุกซ์เดือดร้อนในทางต่าง ๆ การปฏิบัติตนเองและชักชวนผู้อื่นให้ปฏิบัติดังนี้ ถือว่าเป็นการปฏิบัติละบาปทำกุศลให้ถึงพร้อมทางพระพุทธศาสนา ซึ่งเป็นการปฏิบัติละความมีใจร้ายอบรมความมีใจดี ไม่ขาดน้ำใจพร้อมกันไปด้วย เพราะจะละหรือเว้นจากบาปซึ่งเป็นตัววิหิงสาสำคัญได้ ก็ต้องละหรือเว้นโลก โกรธหลงหรือตัณหาอย่างหยาบได้ จะทำกุศลใด ๆ ได้ ก็ต้องมีใจดีประกอบด้วยเมตตา กรุณา ไม่ขาดน้ำใจที่เอื้ออาทร ซึ่งจะต้องสงบโลกโกรธหลงหรือตัณหาอย่างกลางลงไปได้ด้วยอำนาจเมตตา กรุณา พิจารณาเห็นว่าทุก ๆ อย่างในโลกนี้ ตั้งต้นแต่ชีวิตเลือดเนื้อของตนเองตลอดถึงผู้อื่นทั้งหมด พร้อมทั้งทรัพย์สินสมบัติ ยศ อำนาจ เป็นต้นทั้งหมด เป็นสิ่งดำรงอยู่ชั่วคราวเหมือนอย่างประเดี๋ยวเดียวเท่านั้น ความไม่เที่ยง ความเป็นทุกซ์แปรปรวน ความเป็นของไม่ใช่ตนปรากฏอยู่อย่างชัดเจน มองเห็นได้ในปัจจุบัน

ฉะนั้น จะมาก่อบาปกรรมทำทุกซ์เข็ญแก่กันเพื่อที่จะไขว่คว้าเอาสิ่งที่ไม่เที่ยงมาเพื่ออะไร บาปกรรมที่ก่อขึ้นนั้นจะติดตนไปแผดเผากายและใจให้เดือดร้อนไปนานนัก จึงน่ากรุณาสงสารตนเองยิ่งนัก เพราะตนเองที่ก่อบาปกรรมเป็นคนที่น่าสงสารยิ่งนัก คนอื่นสัตว์อื่นเล่าทุกสัตว์บุคคลตัวตนต่างก็มีทุกซ์ต่าง ๆ อยู่เต็มแล้ว จึงเป็นที่น่ากรุณาสงสารทั่วหน้ากันหมด โฉนจะไปใจร้ายใจดำอำมหิต ไปเบียดเบียนเขาได้ลงคอ ควรที่จะช่วยสงเคราะห์อนุเคราะห์กัน เพื่อเสริมสุขบรรเทาทุกข์ให้แก่กันดีกว่า เพียงแต่ไม่ช่วยสงเคราะห์อนุเคราะห์ ก็ดูเป็นคนใจจิตหรือไม่มีน้ำใจมากอยู่แล้ว พิจารณาทำนองนี้จะได้สติเกิดปัญญามองเห็นสัจจะ จนถึงเป็นเครื่องดับโลก โกรธ หลง หรือตัณหาอย่างละเอียดได้ นี่เป็นวิธีปฏิบัติชำระจิตใจของตนให้ผ่องแผ้วทางพระพุทธศาสนา อาศัยปัญญาที่บริสุทธิ์เป็นแสงสว่างนำไปพบกับสัจธรรม เมื่อเป็นดังนี้จะมีจิตใจพร้อมทั้งปฏิบัติเต็มไปด้วยความกรุณา มุ่งใจและปฏิบัติช่วยสงเคราะห์อนุเคราะห์บรรเทาทุกข์คนทั้งปวง

ดังเช่นสมเด็จพระบรมศาสดาทรงมีพระมหากุณาเสด็จจาริกไปประทานแสดงธรรมโปรดเวไนยนิกรทั่วทุกทิศ มิได้ทรงเห็นแก่ความเหน้อยยาก และพระมหากษัตริย์อาริราชเจ้าผู้ทรงมีพระมหากุณาเสด็จฯ ไปทรงช่วยประชาชนทั่วทุกแห่ง มิได้ทรงเห็นแก่ความเหน้อยยาก สมด้วยพระมหาสมณภาษิตว่า “มหาปุริสภาวสุส ลกขณํ กรุณาสโห อธิยาศย์ที่ทนอยู่มิได้ เพราะความกรุณา เป็นลักษณะของมหาบุรุษ” ดังนี้ แม้บุรุษสตรีทั่วไปก็ควรมีความกรุณาประจำจิตใจทั่วทุกคน พระบรมศาสดาทรงมีพระมหากุณาด้วยพระองค์เองและทรงสอนทุก ๆ คนให้มีกรุณากันและกันด้วย พระมหากษัตริย์ทรงมีพระมหากุณาแก่ประชาชน และทรงปรารถนาให้ประชาชนมีความกรุณาทั่วกันด้วย เมื่อประชาชนทั่วไปมีความกรุณาต่อกัน ช่วยเหลือเกื้อกูลกัน ช่วยบรรเทาทุกข์แก่กัน ก็จะไม่บังเกิดความสงบสุขขึ้นทั่วไป เป็นการช่วยแบ่งเบาพระราชภาระสนองพระมหากุณาธิคุณ ความกรุณานี้เมื่อมีอยู่มากจะทำให้ไม่ขาดแคลนน้ำใจ ไม่ขาดแคลนการช่วยเหลือแม้จะขาดอย่างอื่น แต่ถ้าไม่ขาดน้ำใจที่กรุณาต่อกันแล้ว ก็จะสามารถอยู่ได้ ยิ่งทุกข์ก็จะยิ่งช่วยกัน โอบอุ้มกัน ก็จะช่วยเพิ่มความสามัคคี จะพากันอยู่รอดได้ จะมีความเกษมสวัสดิ์ด้วยกัน

ในโอกาสวันกาชาดโลกนี้ จึงขอชักชวนทุก ๆ คนให้เพิ่มความกรุณาแก่จิตใจ เป็นการเพิ่มน้ำใจที่กรุณาด้วยวิธีพิจารณาให้ได้สติและปัญญาในสังขารธรรม แม้ที่แสดงมาโดยลำดับ และปฏิบัติในทางเว้นจากความเบียดเบียนกัน เพิ่มความเกื้อกูลช่วยเหลือกันให้มากขึ้น เลือดเนื้อที่เสียไปเพราะการเบียดเบียนกันนั้นไร้ประโยชน์และก่อบาปกรรมขึ้นด้วย ส่วนเลือดเนื้อที่บริจาคเพื่อช่วยชีวิตเพื่อนมนุษย์ย่อมเป็นประโยชน์ และเป็นการสร้างกุศล ทั้งนี้ก็ด้วยอานุภาพแห่งความมีน้ำใจที่กรุณา มีอรรถาธิบายดังแสดงมาด้วยประการฉะนี้

อัตตานุปมกถา^๓

นโม ตสฺส ภควโต อรหโต สมฺมาสมฺพุทฺธสฺส.

สพฺเพ ตสฺนติ ทณฺทสฺส

สพฺเพสํ ชีวิตํ ปิยํ

อตฺตํ อูปมํ กตฺวา

น หนฺนฺย น ฆาตเยติ

บัดนี้ ถึงวันกาชาดโลก สภากาชาดไทย ได้จัดกิจกรรมต่าง ๆ เพื่อฉลองวันกาชาดโลก และชักชวนให้ประชาชนสนใจในกาชาด ในโอกาสนี้ ได้จัดให้มีการแสดงพระธรรมเทศนาภักดิ์หนึ่งทางวิทยุกระจายเสียงด้วย กิจกรรมของกาชาดเป็นที่รู้จักและรับรองกันทั่วโลกกว่า เป็นกิจการที่ช่วยชีวิตบุคคลทั่วไป ทั้งในเวลาสงครามทั้งในเวลาปกติเมื่อเกิดภัยพิบัติหรือเจ็บป่วย สมกับคำขวัญวันกาชาดโลกศก ๒๕๑๘ นี้ว่า “กาชาดช่วยชีวิต” จึงเป็นองค์การที่ควรสนับสนุนส่งเสริม ผู้ที่สนับสนุนส่งเสริม ชื่อว่าได้มีส่วนช่วยชีวิตผู้ที่ประสบภัยในโลกทั่วไป

บัดนี้ จักแสดงพระธรรมเทศนาในหลักปฏิบัติ เกี่ยวกับการช่วยชีวิตตามพระธรรมคำสั่งสอนของพระพุทธเจ้า การช่วยชีวิตพึงทำในทางต่าง ๆ พระพุทธเจ้าทรงแสดงสั่งสอนไว้ในหลักธรรม อันเป็นทางปฏิบัติหลายประการ เป็นต้นว่า หลักของการทำบุญอันเรียกว่า “บุญกิริยาวัตถุ ที่ตั้งของการทำบุญ” ๓ ประการคือ ทาน ศีล ภาวนา อันจะถือเป็นหลักธรรมสำคัญแห่งเทศนานี้

^๓ แสดงทางสถานีวิทยุกระจายเสียงแห่งประเทศไทย กรมประชาสัมพันธ์ ขณะดำรงสมณศักดิ์ที่สมเด็จพระญาณสังวร วันพฤหัสบดีที่ ๘ พฤษภาคม พ.ศ. ๒๕๑๘

ทานคือ การให้ การบริจาคพัสดุของทั้งหลาย เช่น อาหาร ผ่านงูห่ม ที่อยู่อาศัย ยาแก้ไข เป็นต้น ทานนี้ก็เพื่อเกื้อกูลแก่ผู้ขาดแคลนต้องการ กล่าวสั้นว่า เพื่อช่วยชีวิตนั่นเอง เพราะชีวิตของทุกคนต้องการปัจจัยเครื่องอาศัยทั้งหลาย มีอาหารเป็นต้น ดังกล่าว อันจะขาดเสียมิได้ ได้มีพระพุทธานุชาตตรัสไว้ว่า “อะไรชื่อว่าหนึ่ง ที่ชื่อว่าหนึ่งคือ สัตว์ทั้งปวงตั้งอยู่ได้ด้วยอาหาร” ทุกสัตว์บุคคลจึงต้องชวนหาอาหาร มาบำรุงเลี้ยงร่างกายอยู่ทุกวัน และร่างกายนี้มีความหิวเป็นเครื่องแสดงออกว่า ต้องการอาหารซึ่งเกิดขึ้นเดือนอยู่ทุกวัน ๆ ละหลายครั้ง จึงได้มีพระพุทธานุชาตตรัสไว้อีกว่า “ความหิวเป็นโรคอย่างยิ่ง” เพราะโรคอย่างอื่นไม่เกิดขึ้นเนื่อง ๆ เหมือนอย่างความหิว จึงจำต้องมีอาหารมาเยียวยาความหิวกันวันละหลาย ๆ ครั้งโดยมาก เมื่อทุก ๆ คน จำต้องมีอาหารมาช่วยชีวิตอยู่เป็นประจำดังนี้ พระพุทธเจ้าจึงตรัสสอนให้ทำการช่วยชีวิตนี้ไว้ก่อน คือ ช่วยชีวิตตนเอง และช่วยชีวิตผู้อื่น การช่วยชีวิตตนเองนั้น ตรัสสอนให้ปฏิบัติตนอยู่ในข้อปฏิบัติ ๔ ประการ คือ

๑. ถึงพร้อมด้วยความขยันหมั่นเพียรเล่าเรียนศึกษาและประกอบอาชีพการงานแสวงหาทรัพย์
๒. ถึงพร้อมด้วยการรักษาทรัพย์ที่แสวงหามาได้ด้วยความหมั่นมิให้เป็นอันตรายรักษาการงานมิให้เสื่อมเสีย
๓. คบเพื่อนที่ดี ไม่คบคนชั่ว
๔. เลี้ยงชีวิตตามสมควรแก่กำลังทรัพย์ที่หามาได้ มิให้ผิดเคืองนัก มิให้พุ่มพายนัก

ส่วนการช่วยชีวิตผู้อื่นตรัสสอนให้ทำทานคือ การให้การบริจาคทรัพย์ที่แสวงหาได้มาโดยชอบ เจือจานให้แก่ผู้อื่นตามสมควร ฟังสังเกตว่า ทางพระพุทธศาสนาสอนให้หาทรัพย์ก่อน เมื่อมีทรัพย์แล้วจึงสอนให้บริจาค เพราะถ้าไม่มีจะบริจาคได้อย่างไร จึงต้องมีก่อน และการมีนั้น จะมีได้อย่างไร ทางพระพุทธศาสนาสอนให้ทำงานแสวงหาให้ได้มาโดยชอบด้วยหยาดเหงื่อ ไม่สอนให้ไปลักขโมยเขามา เมื่อได้ทรัพย์มาโดยชอบแล้ว ก็สอนให้ถือประโยชน์ของโภคทรัพย์ ๕ อย่าง คือ

๑. เลี้ยงตัว มารดาบิดา บุตร ภรรยา บ่าวไพร่ ให้เป็นสุข
๒. เลี้ยงเพื่อนฝูงให้เป็นสุข

๓. บำบัดอันตรายที่เกิดเหตุต่าง ๆ

๔. ทำพิธี ๕ อย่างคือ สงเคราะห์ญาติ ต้อนรับแขก ทำบุญอุทิศให้ผู้ตาย ถวายเป็นหลวงมีภาชีอากรเป็นต้น ทำบุญอุทิศให้เทวดา และ

๕. บริจาคทาน ในสมณพราหมณ์ผู้ประพฤติชอบ

และสอนให้ถึงพร้อมด้วยศรัทธา เชื่อในสิ่งที่ควรเชื่อด้วยปัญญา ให้ถึงพร้อมด้วยศีล ให้ถึงพร้อมด้วยจาคะการสละบริจาคให้ถึงพร้อมด้วยปัญญา ข้อว่าให้ถึงพร้อมด้วยจาคะก็คือทานนั่นเอง ส่วนข้อว่าด้วยศีลจะกล่าวต่อไป และข้อว่าด้วยศรัทธา และปัญญาเป็นหลักธรรมสำคัญประกอบในการปฏิบัติทุกอย่าง เมื่อเชื่อด้วยปัญญา ย่อมจะเป็นศรัทธาที่ถูกต้อง หรือเมื่อมีปัญญา ย่อมจะทำให้ศรัทธาเกิดขึ้นถูกต้องด้วย ทั้งศรัทธาที่ถูกต้องย่อมจะเพิ่มพูนปัญญายิ่งขึ้นด้วย ทานเป็นหลักปฏิบัติแห่งการช่วยชีวิตเป็นประการแรก

ศีล ได้แก่ความงดเว้นจากความประพฤติที่เป็นภัยเป็นเวรต่าง ๆ อันภัยเวรในโลกนี้คือการฆ่า การเบียดเบียนชีวิตร่างกาย การลักขโมย ฉ้อโกง ทุจริตเกี่ยวแก่ทรัพย์สินต่าง ๆ ความประพฤติผิดในกามทั้งหลาย การกล่าวเท็จหลอกลวง ทำลายประโยชน์ และการดื่มน้ำเมาคือสุราเมรัยและการเสพยาเสพติดให้โทษ ศีลก็คือความงดเว้นจากความประพฤติที่ก่อภัยก่อเวรทั้งปวงนั้น ภัยเวรทั้ง ๕ ข้อนั้นเป็นเครื่องทำลายชีวิตทั้งโดยตรงทั้งโดยอ้อม ศีลจึงเป็นหลักปฏิบัติแห่งการช่วยชีวิตเป็นประการที่ ๒ การช่วยชีวิตด้วยทานนั้นต้องมีพัสดุสำหรับให้ แต่การช่วยชีวิตด้วยศีลไม่ต้องมีพัสดุอะไรก็ได้ คือทำด้วยตั้งใจงดเว้นจากความประพฤติของตนเอง ในทางเป็นภัยเวรแก่ใคร ๆ ดังกล่าว แม้ว่าจะไม่มีพัสดุอะไร ๆ สำหรับบริจาค แต่มีใจที่งดเว้นไม่เบียดเบียนเขาก็เชื่อว่าได้ช่วยชีวิตอย่างหนึ่ง จึงได้มีคำเรียกศีลว่า "อภัยทาน การให้อภัย อเวร" และพึงเข้าใจว่าศีลเป็นการช่วยชีวิตทั้งของตนเองทั้งของผู้อื่น ยกตัวอย่างเช่นเว้นจากการฆ่า อาจจะเห็นได้ง่ายว่าทำให้เขาไม่ต้องตาย เท่ากับช่วยชีวิตเขาไว้ได้ แต่จะเชื่อได้ว่าช่วยชีวิตของตนเองไว้อย่างไร ข้อนี้ก็เห็นได้เหมือนกัน แต่ต้องใช้ปัญญาพิจารณาสักหน่อยว่าเป็นการช่วยตนเองให้พ้นจากบาปกรรมภัยเวร ชีวิตที่ประกอบด้วยบาปกรรมภัยเวรเป็นชีวิตที่สิ้นที่มีทุกข์ภัย จึงเป็นการช่วยชีวิตตนเองดังนี้

อีกข้อหนึ่ง *ภาวนา* ความอบรมจิตและปัญญา ดังจะเรียกว่าจิตภาวนา และปัญญาภาวนา จิตภาวนา อบรมจิต หมายถึงอบรมจิตให้สงบจากความโลภ ความโกรธ ความหลง โลกโกรธหลงทำจิตให้ไม่สงบ ให้ร้อนทรมานทรมาย ภัยเวรต่าง ๆ ย่อมเกิดจากกิเลสเหล่านี้ กล่าวได้ว่าภัยเวรทั้งปวงนั้นคือสิ่งที่เรียกว่าอาชญากรรมนั่นเอง อาชญากรรมทุกชนิดในโลกเกิดขึ้นเพราะโลกโกรธหลงในจิตใจของบุคคล แม้ความตระหนี่เหนียวแน่นไม่ยอมบริจาคช่วยในเมื่อสามารถทำได้ ก็เกิดจากกิเลสเหล่านี้

ฉะนั้น จึงจำเป็นต้องมีการอบรมจิตให้สงบจากโลก โกรธ หลง ด้วยวิธีหัดทำจิตมีสมาธิในกุศลธรรมทั้งหลาย เช่น พิจารณาว่าเราจะต้องแก่ เจ็บ ตาย ต้องพลัดพรากจากทุก ๆ สิ่ง ให้มีสติระลึกได้โดยไม่หลงลืมอยู่เสมออย่างนั้น เมื่อไปเห็นอะไรเข้า อันเป็นที่ตั้งของความโลภก็จะระงับใจได้ หัดแผ่เมตตาจิตในบุคคลโดยเฉพาะตลอดถึงในสรรพสัตว์ ก็จะเป็นเครื่องป้องกันและดับความโกรธได้ง่าย หัดทำจิตให้ตั้งมั่น แน่วแน่ อยู่ในอารมณ์อันเดียว ไม่ให้ฟุ้งซ่าน และหัดพิจารณาหาเหตุผลในสิ่งทั้งหลาย ก็จะไม่เกิดความหลงงมงายได้ เพราะเมื่อไม่เผลอปัญญาก็จะไม่หลง

ส่วนปัญญาภาวนา อบรมปัญญา คือ อบรมความรู้ ถูกความรู้จริงให้มีขึ้น ที่กล่าวกันว่า ปัญญา นั้นบางที่เป็นความรู้ที่แจ่มชัด กระจ่าง คือรู้ไม่จริง ซึ่งเท่ากับไม่รู้ (อวิชชา) เท่ากับความหลงใหล (โมหะ สัมโมหะ) เช่น ไม่รู้พระพุทธศาสนาจริง แต่พูดวิจารณ์ว่าเป็นอย่างนั้นอย่างนี้ ซึ่งไม่ถูกต้อง ผู้พูดเข้าใจว่าตนมีปัญญา แต่ความจริงเป็นความหลงใหลต่างหาก ผู้ที่ฉลาดย่อมรู้วิธีหว่านความหลงใหลเข้าไปในจิตใจของคนเขลาคนโง่ทั้งหลาย ทำให้เข้าใจผิดตนเอง ว่ามีปัญญา แล้วชักนำให้ทำสิ่งที่ผิดต่าง ๆ ซึ่งความจริงเป็นการกระทำไปอย่างโง่ ๆ ปัญญาที่ถูกที่จริงจึงเป็นสิ่งสำคัญ จะมีขึ้นได้ด้วยการศึกษาที่ถูกต้อง คือทางการเรียนด้วยการสดับตรับฟัง เป็นต้น ทางการศึกษาที่ถูกต้องที่ถูกต้อง คือทางการเรียนด้วยการสดับตรับฟัง เป็นต้น ทางการศึกษาทั้ง ๓ นี้ ความมีประสบการณ์ย่อมมีความสำคัญมาก ต้องอาศัยกาลเวลาของชีวิตด้วย เช่น เมื่อมีอายุน้อยก็ย่อมจะมีประสบการณ์น้อย แม้จะมีการเรียนทางตำรา มาก ก็ยังไม่พอนั่นเอง พิจารณาดูที่ตนเองก็จะเห็นได้ เช่น ความคิดความเห็นของตนเองในบัดนี้ต่างไปหรือเหมือนกันกับเมื่อหนึ่งปีสองปีสามปีสี่ปีห้าปีที่แล้ว เป็นต้นอย่างไร ถ้าต่างออกไปให้พิจารณาว่าต่างออกไปเพราะอะไร

เช่น เพราะศึกษาตำรา เพราะการชักชวนจูงใจจากผู้อื่น เพราะประสบการณ์เองและ
เพราะเหตุอื่น ๆ ความคิดความเห็นนั้นเป็นเพียงความเชื่อความหลงใหลหรือเป็น
ปัญญาที่รู้จักจริง

พึงเข้าใจว่าอันปัญญาที่รู้จักจริงนั้น จะต้องไม่เปลี่ยนไปอีก หมายความว่าในสิ่ง
เดียวกัน ความรู้ในสิ่งนั้นยุดีลงได้ ความหลงใหลนั้นหลอกคนเป็นอันมากให้เข้าใจว่า
เป็นปัญญา เช่น ความหลงตื่นไปตามผู้อื่น ความหลงในตนเอง ซึ่งเรียกทางพระพุทธ-
ศาสนาว่า *อวิชชาตันตฺหาอุปาทาน* ปัญญาทางธรรมจึงมุ่งความรู้ทั่วถึงในอริยสัจจ์คือ
ทุกข์ เหตุเกิดทุกข์ ความดับทุกข์ ทางปฏิบัติให้ถึงความดับทุกข์ เป็นเครื่องละกิเลส
อย่างละเอียด เหล่านี้

ภาวนา คือจิตภาวนา และปัญญาภาวนา เป็นหลักปฏิบัติแห่งการช่วยชีวิต
ประการที่สาม และเป็นประการสุดท้ายแห่งหมวดธรรมในบุญกิริยาวัตถุที่มีสาม เพราะ
การช่วยชีวิตภายนอกทุกอย่างย่อมออกมาจากจิตที่สงบและปัญญาที่ถูกต้อง ภาวนาจึง
เป็นธรรมปฏิบัติที่เป็นมูลรากของการช่วยชีวิตทุกอย่าง ทั้งทางทาน ทั้งทางศีลที่แสดง
มาโดยลำดับ

ทาน ศีล ภาวนา เป็นบุญกิริยาวัตถุ ที่ตั้งแห่งการทำบุญทางพระพุทธศาสนา
ฉะนั้น *การทำบุญคือการช่วยชีวิตนั่นเอง* พึงเข้าใจด้วยว่า คำว่าบุญนั้น ที่เป็นเหตุ
ได้ความดีที่เป็นเครื่องชำระความชั่วให้หมดไป เช่น ชำระโลกโกรธหลงทางใจ ชำระ
อกุศลทุจริตทางไตรทวารหรือทางกายกรรม วจีกรรม มโนกรรม ส่วนบุญที่เป็นส่วน
ผลได้แก่ความสุขที่เกิดจากความบริสุทธิ์

ผู้ที่เกิดมาเป็นมนุษย์บุคคลทุก ๆ คน ท่านกล่าวว่าด้วยอำนาจของกุศล จึงมี
ปัญญาเป็นพื้นอยู่ด้วยกันอันอาจที่จะอบรมเพิ่มเติมได้อยู่เสมอ ฉะนั้น จึงควรศึกษาบุญ
คือหัดทำบุญให้ทำบุญอยู่เสมอ หัดทำทานหัดเป็นผู้ให้แม่สิ่งเล็ก ๆ น้อย ๆ เผื่อแผ่เจือ
จานในเพื่อนมิตรสหาย ในคนขัดสนต้องการ หัดทำทานให้เป็น คือให้เป็นกุศลเป็นบุญจริง
ด้วยวิธีรู้จักเลือก ให้รู้จักทำใจให้บริสุทธิ์สะอาด หัดรับถือศีล แม้ข้อใดข้อหนึ่งหรือหลาย
ข้อในระยะเวลาสั้นหรือยาว หัดถือศีลให้เป็น คือให้เป็นกุศลเป็นบุญ ด้วยวิธีรู้จักถือให้

สะดวก รู้จักทำให้บริสุทธิ์สะอาด หัดอบรมจิตและปัญญาที่เรียกว่าภาวนา หัดทำภาวนาให้เป็น คือให้เป็นกุศลเป็นบุญจริง ด้วยวิธีรู้จักทำสมาธิเพื่อให้จิตสงบ รู้จักทำให้บริสุทธิ์สะอาด รู้จักอบรมปัญญาให้รู้ถูกรู้จริง รู้จักชำระจิตให้บริสุทธิ์ด้วยปัญญา ได้มีพระพุทธรักษาচিতร์สไว้ว่า “พึงศึกษาบุญนี้แหละให้ดีซึ่งก่อให้เกิดผลที่เลิศมีสุขเป็นกำไร”

ทุกคนไม่ต้องกลัวว่าจะศึกษาบุญไม่ได้ เพราะมีปัญญาที่เป็นพี่น้องอยู่ด้วยกัน แต่อย่าปล่อยปัญญาไปเสีย ด้วยความมัวเมาประมาท ประกอบด้วยเหตุใดเหตุหนึ่ง อันทำให้ลืมตัวหลงตน ได้มีพระพุทธรักษาচিতร์สไว้ว่า “คนเขลาที่รู้ตัวว่าเป็นคนเขลาชื่อว่า เป็นบัณฑิตบ้างเพราะความรู้จักตนนั้น” ส่วน “คนเขลาที่สำคัญตัวว่าเป็นบัณฑิต ย่อมเป็นคนเขลาแท้ทีเดียว” ฉะนั้น เมื่อมีสติรู้จักตนเองอยู่ว่ายังอ่อนปัญญา ก็จะทำให้ศึกษาในทางของปัญญาให้ยิ่งขึ้นไปด้วยหมั่นประกอบศึกษาสดับตรับฟัง คิดพิจารณา และลงมือปฏิบัติให้พบประสบการณ์จากการปฏิบัติ

การปฏิบัตินั้นพึงเข้าใจหมายถึงการเว้นไม่ทำ และการทำให้มีขึ้น ให้เป็นขึ้นมา เช่น ความประพฤติที่เป็นภัยเวรทั้งหลาย พึงเว้นไม่ทำเสียเลย ไม่ใช่ต้องลองทำให้มีประสบการณ์ในความชั่วเสียก่อน ส่วนความดีให้ทำ ประสบการณ์จึงหมายถึง ประสบการณ์ในการปฏิบัติงดเว้น ลองเว้นดูให้รู้ว่าเป็นอย่างไรและประสบการณ์ในการปฏิบัติทำให้มีให้เป็นขึ้นมา ดังให้เป็นทาน เป็นศีล เป็นภาวนาขึ้นมา ลองทำดูให้รู้ว่าเป็นอย่างไร

พระพุทธเจ้าทรงสอนให้ใช้ความคิดเปรียบเทียบเพื่อให้เกิดการปฏิบัติชอบ ดังกล่าว ดังที่ตรัสไว้ในธรรมบทที่ยกขึ้นเป็นบทอุเทศแปลความว่า “สัตว์ทั้งปวง สะดุ้งต่ออาชญา รักชีวิต พึงทำตนให้เป็นอุปมา ไม่พึงฆ่าเอง ไม่พึงใช้ให้ฆ่า” ดังนั้น การทำตนให้เป็นอุปมานี้ ใช้ได้ในการส่งเสริมให้ทำบุญกุศลความดีทุกอย่าง ซึ่งล้วนเป็นการช่วยชีวิต มีอรรถาธิบายดังแสดงมาด้วยประการฉะนี้

สารานุกรมธรรมกถา^๔

นโม ตสฺส ภควโต อรหโต สมฺมาสมฺพุทฺธสฺส.

โลกโปตถมภิกขา เมตตตาทิ.

บัดนี้ จักแสดงพระธรรมเทศนาในวันกาชาดโลก ซึ่งได้เวียนมาบรรจบครบรอบปีอีกวาระหนึ่ง ในวันที่ ๘ พฤษภาคม ๒๕๒๑ นี้ และวันนี้สำหรับปีนี้เป็นวันเกิดครบรอบ ๑๕๐ ปีของ อังรี ดูนังต์ ชาวสวิส ผู้ก่อตั้งกาชาด สภากาชาดต่าง ๆ ทั่วโลก ได้จัดการฉลองเช่นทุกปี สำหรับสภากาชาดไทยจัดกิจกรรมต่าง ๆ เช่น สมาชิกอาสาจากส่วนกลาง ออกปฏิบัติงานเยี่ยมและมอบสิ่งของแก่ทหารและตำรวจตามจังหวัดชายแดน สมาชิกยุวกาชาดออกปฏิบัติงานในการบำเพ็ญตนให้เป็นประโยชน์แก่ผู้อื่นตามสถานที่ต่าง ๆ ศูนย์บริการโลหิตแห่งชาติรับบริจาคโลหิตทั้งในกรุงเทพมหานคร และสาขาในต่างจังหวัด ส่วนเหล่ากาชาดจังหวัดออกปฏิบัติงานบรรเทาทุกข์และสงเคราะห์ประชาชนในท้องถิ่นทุรกันดาร คำขวัญสำหรับวันกาชาดโลก ศก ๒๕๒๑ นี้ว่า “ช่วยกาชาด ช่วยมนุษยชาติ” คำขวัญนี้เป็นความจริงอย่างไร มีบทความวันกาชาดโลก ๒๕๒๑ แสดงไว้อย่างชัดเจน ความบางตอนว่า เพราะกาชาดเกี่ยวข้องกับ

^๔ แสดงทางสถานีวิทยุกระจายเสียงแห่งประเทศไทย กรมประชาสัมพันธ์ ขณะดำรงสมณศักดิ์ที่ สมเด็จพระญาณสังวร วันจันทร์ที่ ๘ พฤษภาคม พ.ศ. ๒๕๒๑

กับความเป็นอยู่ของมนุษยชาติตลอดเวลา มิว่าในยามสงครามหรือในยามสงบ กาชาด ยึดถือหลักการมนุษยธรรมโดยการเพียรพยายามเพื่อป้องกันบรรเทาความทุกข์ทรมาน ของมนุษย์ ความมุ่งประสงค์ของกาชาดคือการคุ้มครองชีวิตและสุขภาพ การประกัน ความเคารพนับถือต่อมนุษย์ชน การส่งเสริมความเข้าใจมิตรภาพ ความร่วมมือและ สันติภาพยั่งยืนระหว่างประชากรทั้งมวล กาชาดเป็นองค์การบรรเทาทุกข์ที่ใหญ่ที่สุดในโลก มีสภากาชาดตั้งอยู่ใน ๑๒๕ ประเทศ ประกอบด้วยสมาชิกรวมทั้งหมดมากกว่า ๒๕๐ ล้านคน ซึ่งปฏิบัติงานเพื่อบำบัดความทุกข์ยากของเพื่อนมนุษย์โดยไม่เลือก สัญชาติ เชื้อชาติ ความเชื่อถือทางศาสนา ชั้น วรรณะ หรือความคิดเห็นทางการเมือง สมกับคำกระซิบกระซาบซึ่งเกิดขึ้นจากการรบที่ ซอล เฟรีโน เมื่อ ๑๑๙ ปีมาแล้วว่า “เราเป็นพี่น้องกัน” ฉะนั้น ในโอกาสวันกาชาดโลกปีนี้ สำนักงานกลาง สภากาชาดไทย จึงขอเชิญท่านทั้งหลาย ทั้งชายและหญิง ทั้งผู้ใหญ่และเยาวชน ร่วมใจกันช่วยกาชาด ช่วยมนุษยชาติ เช่น สละแรงและเวลาปฏิบัติกิจกรรมของกาชาด บริจาคโลหิต ทรัพย์สิน หรือสิ่งของ หรือสมัครเป็นสมาชิกอาสาชาด เป็นต้น ความมุ่งหมายและกิจกรรม ของกาชาด ซึ่งทำให้เกิดคำขวัญวันกาชาดโลกปีนี้ว่า “ช่วยกาชาด ช่วยมนุษยชาติ” ขวนให้ระลึกถึงธรรมหมวดหนึ่งในพระพุทธศาสนาอันเรียกว่า *สาราณียธรรม* แปลว่า ธรรมเป็นที่ตั้งแห่งความระลึกถึงซึ่งกันและกัน อันมีอยู่ ๖ ข้อ คือ :

๑. ตั้งเมตตากายกรรม ทำทางกายต่อกันประกอบด้วยเมตตา
๒. ตั้งเมตตาวจีกรรม พุดทางวาจาต่อกันประกอบด้วยเมตตา
๓. ตั้งเมตตามโนกรรม คิดทางใจต่อกันประกอบด้วยเมตตา
๔. แบ่งปันลาภที่ได้มาแล้วโดยชอบธรรมแก่กันไม่หวังไว้บริโภคนแต่ผู้เดียว
๕. มีศีล คือความประพฤติที่ดีเสมอกัน หมายถึงเว้นจากความประพฤติที่ชั่ว ที่ผิด
๖. มีทิวฐิ คือ ความเห็นที่ชอบถูกต้องเสมอกัน

ผู้ปฏิบัติตามธรรมทั้ง ๖ ข้อนี ย่อมชื่อว่าปฏิบัติช่วยมนุษยชาติโดยแท้ ฉะนั้น จะแสดงอธิบายธรรมทั้ง ๖ ข้อนี เพื่อเป็นทางปฏิบัติต่อไปตามสมควร

ข้อ ๑ ตั้งเมตตากายกรรม ข้อ ๒ ตั้งเมตตาวจีกรรม ข้อ ๓ ตั้งเมตตามโนกรรม ทั้ง ๓ ข้อนี้ รวมความว่า ทำทางกาย พุทธทางวาจา คิดทางใจต่อกัน ประกอบด้วยเมตตา สมควรจะทำความเข้าใจคำว่าเมตตาก่อน เมตตา คือจิตที่มุ่งดีปรารถนาสุขแก่ผู้อื่น เหมือนอย่างมุ่งดีปรารถนาสุขแก่ตนเอง มีความรู้สึกกว้างดงามนำรักนำชม ไม่บาดหูบาดตาบาดใจเหมือนอย่างโทสะพยาบาท ซึ่งมีลักษณะตรงกันข้าม เพราะโทสะพยาบาทนั้น ทำให้รู้สึกว่่าน่าเกลียด บาดหู บาดตา บาดใจ ไม่มีความมุ่งดีมุ่งสุข แต่ว่่ามุ่งทำลายล้าง จึงมักจะให้คำแปลของเมตตากันว่่า ความรักใคร่ปรารถนาให้เป็นสุข แต่ตามคำอธิบายเดิมของท่านใช้ว่่า สุภา แปลว่่า งาม คือมีความรู้สึกว่่างามอยู่ในใจ จึงไม่บาดใจ เมื่อมองเห็นทางตา ได้ยินคำพูดทางหู ก็ไม่บาดตา ไม่บาดหู เหมือนอย่างนึกถึงคนซึ่งเป็นที่รักกัน เห็นคนซึ่งเป็นที่รักกัน ได้ยินคำพูดของคนซึ่งเป็นที่รักกัน ลักษณะดังนี้บางทีก็เรียกว่่า มิตรจิต มิตรใจ หรือไมตรีจิตเป็นคำเดียวกันกับคำว่่าเมตตา

เมตตานี้ทางพุทธศาสนาสอนให้อบรมให้มีขึ้นในจิตใจ จากความรู้สึกว่่างามหรือความรักที่มีอยู่ในตนเอง และในบุคคลซึ่งเป็นที่รักที่ทุกคนมีอยู่นี้แหละ โดยหัดแผ่เมตตามีลักษณะดังกล่าวนี้ออกไปในบุคคลอื่นให้เป็นวงกว้างมากขึ้น ตลอดจนถึงในบุคคลซึ่งเป็นกลาง ๆ กัน และในบุคคลซึ่งไม่เป็นที่รักกัน หรือเป็นที่เกลียดชังกัน โดยหัดมุ่งแผ่ใจออกไปว่่า ขอให้เขาเป็นสุข ทำไมถึงจะต้องไปคิดให้เขาเป็นสุข เพราะว่่าเพื่อให้ตนเป็นสุขนั่นเอง

หากจะถามว่่าตนมีทุกข์อะไรอยู่ หรือว่่าหัดทำอย่างนั้นจะให้ตนเป็นสุขได้อย่างไร ข้อนี้ก็ตอบได้ว่่า ถ้าตนมีโทสะพยาบาทอยู่ ตนเองก็มีความทุกข์ เพราะโทสะพยาบาทนั้น เผลอใจตนเองให้เป็นทุกข์ และเป็นเหตุก่ออกุศลกรรมทั้งหลายขึ้นได้ด้วย อาชญากรรมทั้งปวงก็เกิดจากโทสะพยาบาทนี้แหละเป็นส่วนสำคัญ ปฏิบัติทำเมตตาให้บังเกิดขึ้นด้วยหัดคิดแผ่จิตไปด้วยเมตตาอย่างนั้น ย่อมเป็นทางดับโทสะพยาบาท เมื่อดับโทสะพยาบาทได้จิตใจตนเองก็สงบเย็น เหมือนอย่างดับไฟที่เผลอใจเสียได้ ความร้อนหายไปความเย็นก็บังเกิดขึ้น จึงเป็นการดับทุกข์เพราะโทสะพยาบาท บังเกิดความสุขขึ้นแทน

หากว่าถ้าจิตใจยังไม่มีโทษะพยาบาท การอบรมเมตตาให้เกิดขึ้นก็เป็นการสร้างเครื่องป้องกันโทษะพยาบาทมิให้บังเกิดขึ้น และสร้างความสุขให้แก่ตนเองยิ่งขึ้น ดังที่มีคำแสดงอานิสงส์ของเมตตาว่า หลับเป็นสุข ตื่นเป็นสุข เป็นต้น ความหัดคิดให้เห็นโทษของโทษะพยาบาท ให้เห็นคุณของเมตตาอย่างนี้ เรียกว่า โยนิโสมนสิการ แปลว่า ทำไว้ในใจด้วยปัญญาพิจารณาโดยถูกต้อง เป็นเหตุให้เกิดฉันทะ ความพอใจในการปฏิบัติเมตตา เกิดวิริยะ คือ ความเพียรพยายามในการปฏิบัติเมตตาให้บังเกิดขึ้น

เมื่อมีเมตตาเป็นมูลฐานอยู่ในใจดังนี้ ก็ให้ปฏิบัติเมตตาทายกรรม คือทำอะไรทางกายต่อกันประกอบด้วยเมตตา ตั้งเมตตาวาจกรรม คือพูดอะไรทางวาจาต่อกันประกอบด้วยเมตตา ตั้งเมตตานิกรรม คือคิดอะไรทางใจต่อกันประกอบด้วยเมตตา ดังนี้ กายกรรม วาจกรรม นิกรรม ที่ปฏิบัติต่อกัน จึงเป็นไปเพื่อความสุข เป็นไปเพื่อประโยชน์เกื้อกูลแก่กันและกัน ชื่อว่าปฏิบัติช่วยมนุษยชาติ

ข้อที่ ๔ แบ่งปันลาภที่ได้มาแล้วโดยชอบธรรมแก่กัน ไม่หวังไว้บริโภคนต์ผู้เดียว เมื่อมีเมตตาเป็นมูลฐานอยู่แล้ว การปฏิบัติในข้อนี้ก็ไมยาก เพราะเมตตาจะเป็นเหตุให้บังเกิดกรุณา คือ ช่วยสงเคราะห์อนุเคราะห์กันตามความจำเป็นต้องการนั้น ๆ ความขาดแคลนก็คือความไม่ได้ตามที่จำเป็นต้องการ เช่น ความขาดแคลนอาหาร เครื่องนุ่งห่ม ที่อยู่อาศัย ยาแก้ไข้ และสิ่งจำเป็นอื่น ๆ คือไม่ได้อาหาร เป็นต้น ตามที่จำเป็นต้องการ เป็นเหตุให้เกิดความทุกข์หรือเป็นตัวความทุกข์แต่ละอย่าง พระพุทธภชาสิตที่ตรัสไว้ว่า “ความยากจนเป็นทุกข์ในโลก” ก็คือความขาดแคลนไม่ได้ตามที่จำเป็นต้องการนี้เอง ฉะนั้น เมื่อมีเมตตาเป็นมูลฐาน ก็ย่อมจะมีกรุณาเมื่อเห็นผู้ใดมีความขาดแคลนต้องการ ก็ย่อมจะเฉยอยู่ไม่ได้ต้องชวนช่วยช่วยเหลืออย่างใดอย่างหนึ่ง ด้วยวิธีเฉลี่ยลาภผลที่ตนได้มาแล้วโดยชอบธรรม เพื่อแผ่เจือจานแก่ผู้อื่นที่มีความจำเป็นต้องการตามสามารถ ตามส่วนที่พึงเฉลี่ยเพื่อแผ่เจือจานได้ เป็นการเฉลี่ยความสุขของตนให้แก่ผู้อื่นซึ่งมีทุกข์ จึงเป็นการช่วยบำบัดทุกข์ให้แก่ผู้อื่น เป็นการช่วยมนุษยชาติ ข้อนี้ควรถือว่าเป็นหน้าที่สำคัญประการหนึ่งของทุก ๆ คน เห็นใครประสบทุกข์ก็ชวนช่วยตามสามารถ ถ้าไม่สามารถจริง ๆ ถึงไม่ช่วยแต่ก็ช่วยด้วยใจ ไม่คิดซ้ำเติม

ข้อ ๕ มีศีลคือความประพฤติดีเสมอกัน หมายถึง เว้นจากความประพฤติชั่วร้ายทั้งหลาย ข้อนี้ไม่ควรจะจำกัดความหมายจำเพาะศีลในพระพุทธศาสนา เช่น ศีล ๕ เท่านั้น แต่ความหมายถึงวินัยคือข้อบัญญัติทั้งหลาย ทางบ้านเมืองก็ได้แก่กฎหมายจารีตที่ถือปฏิบัติกันมา และขนบธรรมเนียมประเพณีอันดีที่ปฏิบัติกันอยู่ เป็นประชาชนของประเทศชาติก็พึงปฏิบัติตามกฎหมาย ตามจารีต ตามขนบธรรมเนียมประเพณีอันดีงามของประเทศชาติ ให้สม่ำเสมอ ถ้าเป็นพุทธศาสนิกก็ปฏิบัติอยู่ในศีลของพระพุทธเจ้า เป็นคฤหัสถ์ก็ปฏิบัติอยู่ในศีล ๕ เป็นต้น เป็นบรรพชิตก็ปฏิบัติอยู่ในศีลของภิกษุสามเณรให้สม่ำเสมอ การปฏิบัติตนอยู่ในศีลดังนี้ รวมความเข้ามาก็คือการปฏิบัติเว้นจากการเบียดเบียนซึ่งกันและกัน และความอยู่ในระเบียบวินัยอันดีงามเสมอกัน ย่อมทำให้เป็นหมู่คณะที่งดงาม จัดว่าเป็นความงามประการหนึ่ง คนแม้จะมีได้ช่วยกันและกันด้วยการช่วยเหลืออย่างอื่น แต่มีศีลเว้นจากการเบียดเบียนกันและกัน ก็ชื่อว่าเป็นการช่วยอย่างหนึ่ง

ก็ความทุกข์ในโลกนี้ นอกจากเกิดจากความขาดแคลนดังกล่าวในข้อ ๔ แล้ว ยังเกิดจากกรรมของคนเราเองที่เบียดเบียนกันและกัน อันเกิดจากการเบียดเบียนนี้สำคัญมาก เป็นเหตุให้เกิดความขาดแคลนต่าง ๆ ขึ้นอีกด้วย ฉะนั้น ศีลท่านจึงจัดว่าเป็นอภัยทาน คือการให้อภัย

ข้อ ๖ มีความเห็นที่ดีชอบถูกต้องเสมอกัน เพราะความเห็นนั้นมี ๒ อย่าง ความเห็นชอบอย่างหนึ่ง ความเห็นผิดอย่างหนึ่ง ความเห็นผิดที่เป็นอย่างแรง ได้แก่ความเห็นผิดจากทำนองคลองธรรม คือ

๑. เห็นว่าที่เชื่อที่ถือกันว่าทำนั้นทำนี้เป็นบาป ทำนั้นทำนี้เป็นบุญ แต่อันที่จริงจะทำอะไรก็ไม่เป็นบาปเป็นบุญ

๒. เห็นว่าที่เชื่อที่ถือว่า สุขทุกข์ เป็นต้น เป็นผลที่เกิดจากเหตุอย่างใดอย่างหนึ่ง เช่น มีเทพเจ้าผู้ศักดิ์สิทธิ์เป็นเหตุ คือ ดลบันดาลให้เกิดเป็นสุขหรือเป็นทุกข์ขึ้น ดังที่แสดงในบางลัทธิศาสนา หรือมีกรรมเป็นเหตุ ดังที่แสดงในพระพุทธศาสนา แต่ความจริงหาได้มีเหตุอย่างใดอย่างหนึ่งเหมือนเช่นนั้นไม่ สุขทุกข์ต่าง ๆ ย่อมมีปัจจัยเครื่องอาศัยให้บังเกิดขึ้นในปัจจุบันนี้เอง บางทีก็โดยความบังเอิญ

เช่น เมื่อมีปัจจัย ๔ บริโภคพอเพียง ก็มีสุข จะมีปัจจัย ๔ ขึ้นก็ต้องทำให้มีขึ้น หรือแสวงหามา ความบังเอิญนั้นก็เช่นบังเอิญถูกล็อตเตอรี่ บังเอิญได้ลาภ หรือบังเอิญประสบอุบัติเหตุ จึงไม่มีเหตุอย่างอื่นซึ่งมองไม่เห็น

๓. เห็นว่าที่เชื่อที่นับถือมารดาบิดา ครูอาจารย์ สมณชีพราหมณาจารย์ การทำบุญ ทำทาน โลกนี้โลกหน้า นรกสวรรค์ เป็นต้น ความจริงสิ่งเหล่านี้ไม่มี คือไม่มีมารดาบิดา ไม่มีครูอาจารย์ ไม่มีสมณชีพราหมณ์ หมายความว่า บุคคลเหล่านี้มิใช่เป็นผู้มีคุณอะไรที่พึงนับถือบูชา การทำบุญทำทานอะไรก็ไม่มีผลอะไร ไม่มีบุญ ไม่มีบาป ไม่มีโลกนี้ไม่มีโลกหน้า ไม่มีนรกไม่มีสวรรค์ ไม่มีสุคติไม่มีทุคติ

ความเห็นในข้อ ๑ เรียกว่า *อกิริยทิวฐิ* ความเห็นว่าไม่เป็นอันทำ ข้อ ๒ เรียกว่า *อเหตุกทิวฐิ* ความเห็นว่าไม่มีเหตุ ข้อ ๓ เรียกว่า *นัตถิกทิวฐิ* ความเห็นว่าไม่มีเป็นมิจฉาทิวฐิ ความเห็นผิดอย่างแรง ความเห็นผิดอย่างกลาง เช่น ความเห็นผิดที่ถือเอาที่สุดอย่างใดอย่างหนึ่ง เช่น ความเห็นว่าโลกเที่ยงโลกไม่เที่ยง โลกมีที่สุดโลกไม่มีที่สุด และตายเกิดนิรันดร หรือตายสูญ ดังนี้ เป็นต้น ส่วนความเห็นผิดอย่างละเอียดนั้น ได้แก่ ความเห็นผิดจากสัจจะที่เป็นส่วนอริยสัจจตามทีพระพุทธเจ้าได้ทรงสั่งสอนไว้ คือ เห็นทุกข์ว่าเป็นสุข เห็นทุกข์สมุทัยว่าเป็นสุขสมุทัย เป็นต้น ความเห็นผิดอย่างแรง เป็นความเห็นที่เป็นไปเพื่อทำลายมนุษยชาติโดยแท้ ส่วนความเห็นผิดอย่างกลางและอย่างละเอียดนั้น ไม่เป็นเครื่องทำลายโดยตรง แต่เป็นเครื่องกั้นไม่ให้บรรลุมิธรรม หรือเข้าถึงสัจจะอันยิ่งขึ้นไปได้ ทั้งอาจเป็นเหตุให้เกิดความเห็นผิดอย่างแรงซึ่งผิดทำนองคลองธรรมขึ้นได้ด้วย

ฉะนั้น ในบุญกิริยาวัตถุ คือ ที่ตั้งแห่งการทำบุญ ๑๐ ข้อ ข้อ ๑๐ จึงสอนให้ทำบุญด้วยวิธี *ทิวฐุชุกรม* แปลว่าทำความเห็นให้ตรง คือ ให้ชอบถูกต้อง ตั้งต้นแต่ให้ตรงคือถูกต้องตามทำนองคลองธรรม โดยป้องกันมิให้ความเห็นผิดอย่างแรงทั้ง ๓ นั้นบังเกิดขึ้น และถ้าบังเกิดขึ้นก็ละความเห็นผิดอย่างแรงนี้เสียด้วยอบรมปัญญา ความรู้ชอบ คือ ความรู้ที่เข้าถึงความจริง ประกอบด้วยศรัทธา ความเชื่อในบุคคลที่ควรเชื่อ ในวัตถุคือเรื่องที่ควรเชื่อทั้งหลาย ก็ย่อมจะได้สัมมาทิวฐิ คือ ความเห็นชอบตามทำนองคลองธรรมขึ้นเป็นมูลฐาน คือ เห็นว่าทำอะไรที่เป็นบุญก็ชื่อว่าทำบุญ

ทำอะไรที่เป็นบาปก็ชื่อว่าทำบาป และสุขทุกข์เป็นต้นเป็นผลที่เกิดจากเหตุ คือ กรรมอันเป็นบุญหรือเป็นบาปที่ได้ทำไว้ โดยกรรมนั้นเองเป็นเหตุสำคัญส่งผลให้บังเกิดผลโดยอาศัยปัจจัยปัจจุบันต่าง ๆ อีกส่วนหนึ่งด้วย ซึ่งก็เป็นไปตามอำนาจของกรรมที่เป็นต้นเหตุนั้น ดังเช่น การประสพอุบัติเหตุ ย่อมมีสิ่งอำนวยความสะดวก ๒ อย่าง ที่มองเห็นอย่างหนึ่ง ที่มองไม่เห็นอย่างหนึ่ง ที่มองเห็นนั้น ก็คือ สิ่งทั้งหลายอันเป็นวัตถุซึ่งมาประจวบกันเข้า ส่วนที่มองไม่เห็นนั้น ก็นับตั้งแต่จิตใจของบุคคลซึ่งประสพอุบัติเหตุ คือ บังเกิดเจตนาความจงใจหรือความตั้งใจที่จะไปสู่ที่นั่นในเวลานั้น จิตใจหรือความจงใจนี้ไม่มีใครเห็น แต่ก็ เป็นสิ่งที่มียู่จริงซึ่งทุก ๆ คนก็ต้องรับรอง และถ้าจะถามว่าอะไรเป็นเครื่องจงใจ ให้บังเกิดความตั้งใจเช่นนั้น ทั้งให้ไปสู่ที่นั่นในเวลานั้นได้โดยสะดวกปลอดภัยปรองไม่มีอุปสรรคขัดข้องหรือยับยั้งขัดขวาง ปัญหานี้แหละที่ทางพระพุทธศาสนาตอบว่ากรรม คือ กรรมที่ดีหรือกรรมที่ชั่ว ซึ่งทุกคนได้กระทำไปแล้วเอง เพราะเป็นสิ่งที่มองไม่เห็นเช่นเดียวกับจิตใจ ยังไม่มีญาณรู้ได้ด้วยตัวเอง ก็ต้องอาศัยศรัทธา คือ ความเชื่อต่อคำสั่งสอนของพระพุทธเจ้า ซึ่งแสดงไว้ว่าทุกคนมีกรรมเป็นของตน ทำดีได้ดีทำชั่วได้ชั่ว และเมื่ออบรมญาณปัญญาให้บังเกิดขึ้นได้ในตนเองแล้ว ก็จะได้รู้ได้ด้วยตนเอง แต่เมื่อได้พิจารณาไตร่ตรองดูเสมอก็จะมองเห็นกรรม และผลของกรรมได้ถนัดยิ่งขึ้น กับทั้งให้รู้และรับรองคุณของมารดาบิดาครูบาอาจารย์ สมณชีพรามณ์ผู้ประพฤติชอบทั้งหลาย ซึ่งจะทำให้เห็นชัดว่ามารดาบิดามีคุณจริง ครูบาอาจารย์มีคุณจริง สมณชีพรามณ์ผู้ประพฤติชอบมีจริง ผลของบุญทานมีจริง บาปบุญมีจริงเหล่านี้เป็นต้น เป็นความเห็นชอบที่เป็นพื้นฐาน ดังที่เรียกข้างต้นว่าความเห็นที่ดีชอบถูกต้อง และก็พยายามทำความเพียรให้ถูกต้องต่อสัจจะ ตลอดถึงอริยสัจจ์ของพระพุทธเจ้าโดยลำดับ ความเห็นชอบนี้ รวมเข้าก็มีลักษณะเป็นความเห็นที่ประเสริฐ ที่นำออกจากทุกข์ คือ นำผู้ที่ปฏิบัติธรรมให้มีความเห็นอย่างนี้ขึ้นถึงความสิ้นทุกข์ได้โดยลำดับ แม้ความเห็นอื่นซึ่งเป็นความเห็นซึ่งดีชอบถูกต้อง ก็นับว่าใช้ได้ทั้งนั้น ความเห็นนี้สำคัญมาก ถ้าเป็นความเห็นผิดก็ทำให้ความประพฤติทุกอย่างผิดไปหมด ดังนั้นในธรรม ๖ ข้อนี้ก็ทำให้ ๕ ข้อข้างต้นผิดไปหมดด้วย แต่เป็นความเห็นชอบถูกต้อง ก็ทำให้ความประพฤติทุกอย่างถูกต้องไปหมด ทำให้ธรรม ๕ ข้อข้างต้นถูกต้องไปด้วย

ฉะนั้น ความเห็นจึงเป็นมูลฐานสำคัญ อันจะเป็นไปเพื่อเบียดเบียนทำลาย มนุษยชาติ หากเป็นความเห็นผิด หรือช่วยมนุษยชาติ หากเป็นความเห็นชอบ จึงขอ ชักชวนให้ทุก ๆ คนทำบุญในข้อนี้ คือทำความเห็นให้ตรง เมื่อมีความเห็นตรงขึ้น ได้แล้ว การทำบุญข้ออื่นให้เป็นบุญจริง ๆ ก็ไม่ยาก จะทำทานก็ไม่ยาก จะปฏิบัติใน ศีลก็ไม่ยาก หรือจะปฏิบัติในธรรม ๕ ข้อข้างต้นที่แสดงมาโดยลำดับก็ไม่ยาก ความมี ความเห็นดีชอบถูกต้องเสมอกันก็คือ เสมอกันกับผู้มีความเห็นดีชอบถูกต้องทั้งหลาย จึงรวมเป็นสาราณียธรรม ๖ ข้อ คือ :-

๑. ตั้งเมตตากายกรรมต่อกัน
๒. ตั้งเมตตาวจีกรรมต่อกัน
๓. ตั้งเมตตามโนกรรมต่อกัน
๔. แบ่งปันลาภที่ได้มาโดยชอบธรรมให้แก่กัน
๕. มีศีล คือ ความประพฤติดีเสมอกัน
๖. มีทิวัจฉิ คือ ความเห็นที่ดีชอบถูกต้องเสมอกัน

เรียกว่าสาราณียธรรม เพราะเป็นธรรมที่ทำให้ระลึกถึงกัน คือ ให้คิดถึงกัน ในทางดี ทำให้เกิดความรักเคารพกัน เป็นไปเพื่อความสงเคราะห์กัน เพื่อความไม่ วิวาทกัน เพื่อความสามัคคีเอกภาพ คือ เป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน จึงเป็นธรรมที่ เป็นไปเพื่อช่วยมนุษยชาติโดยแท้ และกล่าวได้ว่าธรรมทั้ง ๖ ข้อนี้ ย่อมมีมูลฐาน มาจากเมตตา จึงกล่าวสรุปลงได้อย่างสั้นที่สุดว่า *โลโกปตุณฺณิกิยา เมตฺตา* เมตตาคือ เครื่องค้ำจุนโลก มีอรรถาธิบายดังแสดงมาด้วยประการฉะนี้

พรหมวิหารธรรมกถา^๕

นโม ตสฺส ภควโต อรหโต สมฺมาสมุทฺทสฺส.

เมตตญจ สพฺพโลกสฺมี

มานสมุทฺทาวเย อปริมาณํ

อุทฺธํ อโร จ ติริยญจ

อสมฺพารํ อเวรํ อสฺปตฺตนฺติ.

บัดนี้ จักแสดงพระธรรมเทศนาเนื่องในวันกาชาดโลก ซึ่งเวียนมาบรรจบครบรอบปีที่ ๑๕๑ ในวันที่ ๘ พฤษภาคม คือวันนี้ วันนี้หรือวันที่ ๘ พฤษภาคม นั้นเป็นวันเกิดของนายอังรี ดูนังต์ ชนชาวสวิส ผู้ก่อตั้งกาชาดขึ้นเพราะได้พบเห็นความทุกข์ทรมานของเพื่อนมนุษย์ที่ได้รับเพราะการต่อสู้ของมนุษย์ด้วยกันในภาคเหนือของประเทศอิตาลี เมื่อปี พ.ศ. ๒๔๐๒ คือระหว่างนั้นมีการรบระหว่างกองทัพฝรั่งเศสและอิตาลีกับกองทัพของออสเตรีย ทหารต้องบาดเจ็บล้มตายถึงสี่หมื่นคนกลาดเกลื่อนทั่วสนามรบ การเก็บศพทหารที่เสียชีวิตและการขนย้ายทหารที่ได้รับบาดเจ็บออกจากสมรภูมิต้องใช้เวลาถึง ๓ วัน ทำให้ทหารที่บาดเจ็บต้องทุกข์ทรมานแสนสาหัสระหว่างรอคอยการรักษาพยาบาลหรือรอความตายอยู่ที่แจ้ง มีแสงแดดแผดเผาแลมีฝูงแมลงไต่ตอม มีความหิวโหย ขาดอาหารและน้ำอย่างสิ้นเชิง ด้วยใจที่มีเมตตากรุณาอย่างยิ่ง นายอังรี ดูนังต์ ได้เข้าช่วยทหารที่บาดเจ็บทั้งกลางวันกลางคืนเต็มกำลังความสามารถ โดยมี

^๕ แสดงทางสถานีวิทยุกระจายเสียงแห่งประเทศไทย กรมประชาสัมพันธ์ ขณะดำรงสมณศักดิ์ที่สมเด็จพระญาณสังวร วันอังคารที่ ๘ พฤษภาคม พ.ศ. ๒๕๒๒

สตรีชาวพื้นเมืองร่วมช่วยเหลือด้วย มิได้เลือกว่าจะเป็นทหารชาติใดภาษาใด แต่ถือว่าทหารเหล่านั้นทุกคนเป็นพี่น้อง และแสดงออกให้ทหารเหล่านั้นรู้ซาบซึ้งด้วยการกระซิบบอกที่หูของทหารทุกคนด้วยเสียงอันปราณีจริงใจว่า “เราเป็นพี่น้องกัน”

ต่อมานายอังรี ดูนังต์ ได้เขียนหนังสือชิ้นเล่มหนึ่งพรรณนาถึงความโหดเหี้ยมทารุณและความทุกข์ทรมานที่ทหารได้รับ ทำให้มีการจัดตั้งสมาคมบรรเทาทุกข์เพื่อช่วยเหลือขึ้น สมาคมนั้นคือสภาภักษาในบัดนี้ มีสมาชิก ๑๒๖ ประเทศ รวมทั้งประเทศไทยด้วยมีจำนวนคนมากกว่า ๒๕๐ ล้านคน รวมทั้งคนไทยก็ร่วมมือช่วยเหลือกันปฏิบัติงานเพื่อป้องกันและบรรเทาทุกข์ของมนุษย์ โดยไม่คำนึงถึงสัญชาติ และชั้นวรรณะศาสนา หลักการที่ภักษายึดถือปฏิบัติอยู่ทุกวันนี้คือ มนุษยธรรม ความเป็นกลาง พร้อมทั้งจะเคลื่อนไหวไปให้การช่วยเหลือเพื่อนมนุษย์ทั่วโลก สมกับคำขวัญประจำปี ๒๕๒๒ ที่ว่า “ทุกข์ที่ไหน ภักษาไปที่นั่น” เมตตาไม่มีขอบเขต ไม่มีระยะเวลา เมตตาเช่นนี้เป็นหนึ่งในคุณธรรมในพระพุทธศาสนาที่เรียกว่าพรหมวิหารธรรม ที่สมเด็จพระบรมศาสดาสัมมาสัมพุทธเจ้าทรงแสดงว่าเป็นคุณธรรมสำหรับเป็นที่อยู่ของจิตใจแห่งพรหม คือผู้ใหญ่หรือผู้ประเสริฐ เป็นธรรมเป็นที่อยู่ซึ่งมีทั้งความดีและความสุข แบ่งออกเป็น ๔ ประการ คือ เมตตา กรุณา มุทิตา อุเบกขา

เมตตา คือภาวะของจิตที่มีเยื่อใยไมตรีจิตมิตรใจ คือเกื้อกูลด้วยสุขประโยชน์ปราศจากอาฆาตพยาบาทซึ่งเคียดโกรธแค้น แสดงออกทางสีหน้าและสายตาที่สงบแช่มชื่นมองดูด้วยสายตาด้านแสดงถึงใจที่เอิบอาบด้วยความปรารถนาดีให้มีความสุข ปราศจากความมุ่งร้ายที่เป็นภัยเวรทั้งปวง เมตตานี้เป็นพรหมวิหารธรรมข้อหนึ่งที่พึงอบรมให้มีขึ้นในจิตใจ วิธีอบรมคือระวางใจมิให้โกรธแค้นขัดเคืองอาฆาตพยาบาท เมื่อภาวะของจิตเช่นนั้นเกิดขึ้นก็พยายามสงบระงับเสีย หัดคิดว่าตนเองรักสุขต้องการความสุขฉันใดคนอื่นสัตว์อื่นทั้งปวงก็ฉันนั้น และตนเองปรารถนาสุขแก่คนซึ่งเป็นที่รักที่พอใจฉันใดก็ควรปรารถนาสุขแก่คนอื่นสัตว์อื่นฉันนั้น เมื่อทำความสงบอาฆาตพยาบาทและทำไมตรีจิตมิตรใจให้เกิดขึ้นได้แล้ว ก็หัดแผ่จิตเช่นนี้ออกไปแก่คนอื่นสัตว์อื่น โดยเจาะจงหรือโดยไม่เจาะจงทั่วไป ด้วยใจที่คิดปรารถนาสุขประโยชน์ ดังเช่นคิดว่า “จงอย่ามีเวรอย่ามีเบียดเบียน อย่ามีทุกข์ มีสุขรักษาตนให้สวัสดิ์เถิด”

อันที่จริงภาวะของจิตที่มีความรักใคร่ปรารถนาให้เป็นสุขย่อมมีอยู่ในตนและในผู้ที่เป็นที่รักอยู่เป็นปกติ แต่ยังมีเจือด้วยราคะสีเนหาบ้าง เจือด้วยอาฆาตพยาบาทในผู้อื่นสัตว์อื่นบ้าง นี่จึงนับว่าเป็นภาวะของจิตที่เป็นสามัญธรรมตา พระบรมศาสดาทรงสั่งสอนธรรมก็คือทรงสั่งสอนให้ปรับปรุงสิ่งที่มีอยู่เป็นสามัญธรรมตานี้แหละให้เป็นธรรมคือเป็นคุณ เกื้อกูลขึ้นมา คือให้ปรับปรุงความรักใคร่ปรารถนาสุขดังกล่าวให้เป็นคุณอันบริสุทธิ์ที่เกื้อกูลกว้างขวางออกไป มิให้มีคับแคบเฉพาะตนและผู้ซึ่งเป็นที่รักในวงแคบของตนหรือจำเพาะพวกของตน แต่ให้แผ่กว้างออกไปตลอดจนถึงไม่มีจำกัด ไม่มีประมาณ และให้ปราศจากอาฆาตพยาบาท ทั้งให้บริสุทธิ์จากราคะสีเนหาด้วย เพราะอาฆาตพยาบาทเป็นศัตรูที่ห่างของเมตตา ราคะสีเนหาเป็นศัตรูที่ใกล้ของเมตตา ความรักใคร่ที่เป็นสามัญธรรมตาของโลกย่อมเจือด้วยสิ่งทั้งสองนี้ ส่วนที่เป็นเมตตาอันบริสุทธิ์ย่อมปราศจากสิ่งทั้งสองนั้น ทางปฏิบัติอบรมก็ต้องอบรมสิ่งที่มีอยู่เป็นธรรมตาโลกนี้แหละให้เป็นธรรมขึ้นมา และก็ย่อมเป็นเครื่องคุ้มครองโลก ดังภาษิตที่ว่า “*โลโกปตถกมภิกา เมตตา*” เมตตาเป็นเครื่องคุ้มครองโลก ดังนี้

ฉะนั้น จึงได้มีพระพุทธภาษิตตรัสสอนไว้ให้ยกตนเป็นพยานหรือเป็นอุปมา แปลความว่า “*ตนเองคิดค้นหาด้วยใจไปทั่วทุกทิศก็ไม่พบว่าใครจะเป็นที่รักไปกว่าตนในที่ไหน ๆ ตนของคนอื่นทั้งหลายก็เป็นที่รักมากของเขาเหมือนอย่างนั้น เพราะเหตุนี้ผู้รักตนจึงไม่ควรเบียดเบียนผู้อื่น*” และให้ยกผู้ที่เป็นที่รักเป็นอุปมาว่า “*พึงแผ่จิตถึงสัตว์ทั้งปวงด้วยเมตตา เหมือนอย่างเห็นคนผู้เป็นที่รักที่ชอบใจแล้วเกิดไมตรีจิตมิตรใจรักใคร่ ฉะนั้น*” พระอาจารย์จึงจับความมาสอน ว่าให้หัดแผ่เมตตาเข้ามาในตนเองก่อนแล้ว จึงแผ่ไปในผู้อื่น ตั้งต้นแต่ผู้ที่เป็นที่รัก เพราะจะแผ่ไปง่าย แล้วจึงแผ่ไปในผู้ที่เป็นกลาง ๆ แล้วจึงแผ่ไปในผู้ที่เป็นศัตรูไม่ชอบใจกัน และให้เว้นผู้ที่จะก่อให้เกิดราคะสีเนหากับผู้ที่ตายไปแล้ว การแผ่เข้ามาในตนเอง ท่านอธิบายว่าเพราะจะต้องมีตนเป็นพยานอ้างอิงดังกล่าวข้างต้น พิจารณาดูก็จะเห็นได้ว่าตนเองจะต้องมีสุขเพราะมีจิตใจสงบจากอาฆาตพยาบาทเสียก่อน อาฆาตพยาบาทนั้นเหมือนอย่างไฟที่เผาใจตนเองให้ร้อนและแผ่ความร้อนออกไปถึงผู้อื่นด้วย ฉะนั้น ตนเองจึงเป็นบุคคลที่ควรเมตตา และแผ่เมตตาเข้ามาดับไฟที่เผาใจนี้ลงเสียก่อน ประพรมลงไปด้วยน้ำคือเมตตา ซึ่งจะ

เปลี่ยนจิตใจจากภาวะที่ร้อนมาสู่ภาวะที่เย็นสนิทด้วยมิตรภาพไมตรี เมตตาจึงเป็นธรรมเครื่องทำใจตนเองให้อยู่เย็นเป็นสุข และแผ่ความเย็นความสุขออกไปถึงผู้อื่นอีกด้วย

เมตตาไม่เพียงมีขอบเขต ไม่เพียงมีระยะเวลา ไม่ว่าจะอยู่ในฐานะเช่นไร ณ ที่แห่งใด ในกาลเวลาไหน เมตตาพึงมีได้อย่างเต็มเปี่ยมโดยปราศจากอุปสรรค เพราะเมตตาไม่จำเป็นต้องอาศัยทรัพย์สินของ เมตตาเป็นเรื่องของจิตใจโดยบริสุทธิ์แท้ เมื่อมีจิตใจก็มีเมตตาได้ด้วยกันทุกคน และก็มีเมตตาด้วยกันอย่างยิ่งทุกคน เพราะไม่เป็นการต้องลงทุนลงแรงอย่างใดเลย เพียงแต่น้อมใจลงให้อ่อนละมุน ไม่ใจแข็งใจดำ แม้เมื่อรู้เห็นอยู่ว่าเขาเป็นทุกข์ เพียงแต่น้อมใจลงปรารถนาให้เขาเป็นสุขโดยทั่วกันเท่านั้นเองก็เป็นการแสดงเมตตาแล้ว

กรุณา คือภาวะของจิตที่หวั่นไหวไปเพราะความทุกข์ของผู้อื่น เหมือนอย่างถ้าซื้อได้ก็จะซื้อความทุกข์ของเขา คือจะช่วยทำความทุกข์ของเขาให้หมดสิ้นไป จึงมีอาการที่ทนเฉยอยู่ไม่ได้ ต้องชวนช่วยเหลือเพื่อบำบัดทุกข์ปราศจากความคิดเบียดเบียนซ้ำเติม เห็นใครตกอยู่ในความทุกข์ไม่มีที่พึ่งก็อดอยู่ไม่ได้ ต้องคิดช่วย ทรุณานี้เป็นพรหมวิหารธรรมอีกข้อหนึ่งที่พึงอบรมให้มีในจิตใจ วิธีอบรมคือระวังมิให้คิดเบียดเบียนใคร และหัดใจให้คิดว่าเมื่อตนเองมีทุกข์ก็ต้องการความช่วยเหลือฉันใดผู้อื่นสัตว์อื่นก็ฉันนั้น ดังนี้แล้วก็หัดใจให้ไม่นิ่งดูตาย ให้ชวนช่วยช่วยเปลื้องทุกข์ของผู้อื่นตามความสามารถหรือตามที่ควรจะทำได้ หัดแผ่ใจที่กรุณาออกไปแก่คนและสัตว์ทั้งหลาย โดยเจาะจงหรือโดยไม่เจาะจงทั่วไป ด้วยความคิดว่า “จงพ้นจากความทุกข์เดือดร้อน”

อันที่จริงภาวะของจิตใจที่ต้องการความช่วยเหลือในเมื่อมีทุกข์ย่อมมีอยู่เป็นสามัญธรรมดา แต่ยังมีเจ็ดด้วยวิหิงสาคือความคิดเบียดเบียนผู้อื่นสัตว์อื่นเพื่อให้ตนพ้นทุกข์ และยังมีความเศร้าโศกโทมนัสในเมื่อได้เห็นทุกข์ของผู้เป็นที่รัก เพราะเป็นภาวะของจิตที่คับแคบ ต้องการให้ตนเองและผู้เป็นที่รักของตนพ้นทุกข์เท่านั้น พระบรมครูทรงสั่งสอนให้ปฏิบัติอบรมปรับปรุงภาวะที่มีอยู่แล้วนี้แหละให้เป็นธรรมขึ้น คือให้เป็นคุณอันบริสุทธิ์ที่เกื้อกูลกว้างขวางออกไป มิให้มีคับแคบเฉพาะตนและผู้ทีตนรัก

หรือจำเพาะพวกของตน แต่ให้แผ่กว้างออกไปตลอดจนถึงไม่มีจำกัดไม่มีประมาณ และให้ปราศจากวิหิงสาความคิดเบียดเบียน และให้สงบความโศกโทมนัสในเพราะความทุกข์ของผู้เป็นที่รักด้วย เพราะว่ามีวิหิงสาเป็นศัตรูที่ห่างของกรุณา ส่วนความโศกโทมนัสเป็นศัตรูที่ใกล้ของกรุณา จึงได้มีพระพุทธภาษิตตรัสไว้ให้ยกตนเป็นพยานหรือเป็นอุปมา เช่นเดียวกับในข้อเมตตา และให้ยกคนตกยากเป็นอุปมา ว่า “พึงแผ่จิตถึงสัตว์ทั้งปวงด้วยกรุณา เหมือนอย่างเห็นคนตกยากมีความลำบากก็เกิดกรุณาขึ้น ฉะนั้น” ได้มีพระมหาสมณสุภาษิตแสดงไว้ว่า “มหาบุริสภาวสุส ลกขณั กุณฺณาสโห อธิยาศัย ที่ทนอยุ่ไม่ได้เพราะกรุณาเป็นลักษณะของมหาบุรุษ” ข้อนี้พึงเห็นดังเช่นพระกรุณาที่แสดงเป็นพระคุณลักษณะของพระพุทธเจ้าและพระมหากษัตริย์เจ้า

มุทิตา คือภาวะของจิตที่บันเทิงยินดีในเมื่อผู้อื่นได้รับความสุขความเจริญด้วยสมบัติต่าง ๆ ปราศจากความริษยาเห็นใครพรั่งพร้อมด้วยสมบัติก็พลอยมีมุทิตา ตัดความยินดีร้ายไม่ยินดีด้วยเหตุที่ริษยาเสียได้ มุทิตานี้เป็นพรหมวิหารธรรมอีกข้อหนึ่งที่พึงอบรมให้มีขึ้นในจิตใจ วิธีอบรมคือระวางใจมิให้ริษยาในเมื่อได้เห็นได้ทราบสมบัติคือความพรั่งพร้อมต่าง ๆ ของผู้อื่น เมื่อความริษยาเกิดขึ้นก็พยายามระวางเสีย หัดคิดว่าตนเองมีความยินดีเมื่อตนได้สมบัติที่ชอบใจอย่างใดอย่างหนึ่ง โฉนเมื่อคนอื่นเขาได้จึงจะไปริษยาเขา ควรจะพลอยยินดีกับเขา พิจารณาให้เห็นโทษของความริษยา เช่นว่า “อรติ โลกนาสิกา ความริษยาเป็นเหตุทำลายโลก” เมื่อทำมุทิตาจิตให้เกิดขึ้นได้ก็หัดแผ่จิตเช่นนี้ออกไปแก่คนอื่นสัตว์อื่น โดยเจาะจงหรือโดยไม่เจาะจงทั่วไป ด้วยความคิดว่า “จงอย่าวิบัติจากสิ่งที่ได้แล้ว”

อันที่จริง ภาวะของจิตที่ยินดีในเวลาได้สมบัติต่าง ๆ ย่อมมีอยู่ในเมื่อตนหรือผู้เป็นที่รักได้สมบัติเป็นสามัญธรรมดา แต่ยังมีเจือด้วยริษยาในเมื่อเห็นผู้อื่นได้สมบัติและแม้ในสมบัติที่ตนเองได้ก็ยังมีโสมนัสเจือตันทา พระบรมครูทรงสั่งสอนให้ปรับปรุงภาวะที่มีอยู่แล้วนี้แหละให้เป็นธรรมขึ้น คือให้เป็นคุณอันบริสุทธิ์ที่เกื้อกูลกว้างขวางออกไป มิให้มีคับแคบเฉพาะตนและผู้ที่ยึดรักเท่านั้น แต่ให้กว้างออกไปตลอดถึงไม่มีจำกัดไม่มีประมาณ โดยให้ปราศจากริษยา ทั้งปราศจากโสมนัสที่เจือกิเลสตันทาด้วย เพราะว่ามีริษยาเป็นศัตรูที่ห่างของมุทิตา ส่วนความโสมนัสเป็นศัตรูที่ใกล้ของมุทิตา

ฉะนั้น ก็พึงยกตนขึ้นเป็นพยานหรือเป็นอุปัมาเช่นเดียวกับในสองข้อข้างต้น และให้ยกบุคคลผู้เป็นที่รักขึ้นเป็นพยานหรือเป็นอุปัมา ดังพระพุทธานุญาตที่ตรัสสอนไว้ว่า “พึงแผ่จิตถึงสัตว์ทั้งปวงด้วยมุทิตา เหมือนอย่างเห็นบุคคลผู้เป็นที่รักเป็นที่พอใจกับนันทินิธี” ฉะนั้น

อุเบกขา คือภาวะของจิตที่มีอาการเป็นกลาง เห็นเสมอกันในสัตว์บุคคลทั้งหลาย ในคราวทั้งสอง คือในคราวประสบสมบัติและในคราวประสบวิบัติ ไม่นินดี ยินร้าย มองเห็นว่าทุก ๆ คนมีกรรมที่ทำไว้เป็นของของตน จะมีสุข จะพ้นจากทุกข์ จะไม่เสื่อมจากสมบัติที่ได้ก็เพราะกรรม จึงวางเฉยได้คือวางได้แก่ไม่ยึดถือไว้ วางลงได้เฉยคือไม่จัดแจงวุ่นวาย ปล่อยให้เป็นไปตามกรรมหรือตามกำหนดของกรรม อุเบกขานี้เป็นพรหมวิหารธรรมอีกข้อหนึ่งเป็นข้อสุดท้าย ที่พึงอบรมให้มีขึ้นในจิต วิธีอบรมคือระมัดระวังใจมิให้ขึ้นลงด้วยความยินดียินร้าย ทั้งในคราวประสบสมบัติ ทั้งในคราวประสบวิบัติ เมื่อภาวะของจิตเช่นนั้นเกิดขึ้นก็พยายามระงับใจ หัดคิดถึงกรรมและผลของกรรม หัดคิดวางลงไปให้แก่กรรม เหมือนอย่างให้กรรมรับผิดชอบเอาไปเสีย เมื่อทำจิตให้อุเบกขาได้ก็หัดแผ่จิตเช่นนี้ออกไปแก่คนอื่นสัตว์อื่น โดยเจาะจงหรือไม่เจาะจงทั่วไป ด้วยความคิดว่า “ทุกสัตว์บุคคลมีกรรมเป็นของของตน เป็นทายาทรับผลของกรรม มีกรรมเป็นกำเนิด มีกรรมเป็นเผ่าพันธุ์ มีกรรมเป็นที่อาศัย ทำกรรมอันใดไว้ ดีหรือชั่ว ก็ต้องรับผลของกรรมนั้น”

อันที่จริงภาวะของจิตเป็นอุเบกขานี้ย่อมมีอยู่เป็นสามัญธรรมดาในเวลาปกติ ยังไม่มีอะไรมาทำให้เกิดความยินดียินร้าย แต่ยังเจือด้วยความไม่รู้ (อัญญาณ) และจะเปลี่ยนไปเป็นความยินดียินร้ายขึ้นได้โดยง่าย พระบรมครูทรงสั่งสอนให้ปรับปรุงภาวะที่มีอยู่แล้วนี้แหละให้เป็นธรรมขึ้น คือให้เป็นธรรมอันบริสุทธิ์ที่เกื้อกูลกว้างขวางออกไป มิใช่ในเวลาที่ไม่มีการกระทบจิตเท่านั้น แม้มีเรื่องมากระทบจิตให้ยินดี ยอนร้ายก็ระงับได้ ทำใจให้สงบเป็นอุเบกขาได้ด้วยความรู้ (ญาณ) เพราะว่าคุณความยินดี (ราคะ) และความยินดี (ปฏิกะ) เป็นศัตรูที่ห่างของอุเบกขา ส่วนอุเบกขาด้วยความไม่รู้ (อัญญาณอุเบกขา) เป็นศัตรูที่อยู่ใกล้ของอุเบกขา ฉะนั้น ก็พึงยกตนขึ้นเป็นพยานหรืออุปัมา ดังเช่นว่าตนไม่ชอบให้ใครอื่นพึงเล็งชอบใจอยากได้อะไรของตน และไม่

ขอไปใครอื่นมาหมายมั่นป้องร้ายฉันใด ตนก็ไม่ควรจะไปคิดยินดีในร้ายดังนั้นแก่คนอื่น
 ควรจะมีใจมัธยัสต์คือเป็นกลางฉันนั้น และให้ยกบุคคลที่เป็นกลาง ๆ ขึ้นเป็นอุปมา
 ดังพระพุทธภาษิตที่ตรัสสอนไว้ว่า “พึงแผ่จิตถึงสัตว์ทั้งปวงด้วยอุเบกขา เหมือนอย่าง
 เห็นบุคคลผู้มีไข้เป็นที่ชอบใจ มีไข้เป็นที่ไม่ชอบใจ ก็มีอุเบกขา ฉะนั้น”

พรหมวิหารธรรมทั้ง ๔ ข้อนี้ ท่านสอนให้ผู้ปฏิบัติใช้ดังนี้ ทีแรกให้ปฏิบัติด้วย
 จิตคิดเกื้อกูลแผ่ออกไปในสัตว์บุคคลทั้งหลาย นี่คือเมตตาซึ่งมีอาการเป็นความคิด
 เกื้อกูล ต่อจากนั้นเมื่อได้เห็นหรือได้ยินหรือได้คิดว่าเรามีความทุกข์เดือดร้อน ก็ปฏิบัติ
 ช่วยบำบัดทุกข์ให้ นี่คือกรุณา ซึ่งมีอาการช่วยบำบัดทุกข์ จากนั้น ครั้นได้เห็นเขามีสุข
 ไม่มีทุกข์ก็พลอยยินดี นี่คือมุทิตาซึ่งมีอาการพลอยยินดี และเพราะไม่มีกิจที่ควรจะทำ
 ต่อไปจากนั้น ก็อุเบกขา คือดูอยู่เฉย ๆ นี่คืออุเบกขา ซึ่งมีอาการมัธยัสต์เป็นกลาง
 มีอุปมาเหมือนอย่างมารดาภิบุตร ๔ คน คนหนึ่งที่ยังเป็นเด็กเล็ก มารดาก็มุ่งความ
 เจริญคือให้เติบโตยิ่งขึ้น เทียบกับเมตตา คนหนึ่งเป็นไข้ มารดาก็พยาบาลให้หายไข้
 เทียบกับกรุณา คนหนึ่งกำลังเจริญวัย มารดาก็ชื่นชมยินดี เทียบกับมุทิตา อีกคนหนึ่ง
 ทำงานตั้งตนได้แล้ว มารดาก็ไม่ต้องชวนช่วยอะไรอีก เทียบกับอุเบกขา แม้ใน
 เรื่องที่ช่วยไม่ได้แล้วก็พึงใช้อุเบกขาเช่นเดียวกัน แต่เมื่อยังช่วยได้ก็ต้องใช้กรุณา ฉะนั้น
 ธรรมทั้ง ๔ ข้อนี้ เมื่อใช้ให้ถูกต้องด้วยกาลและกิจย่อมอำนวยประโยชน์โดยส่วนเดียว
 ส่วนความหัดคิดแผ่ใจไปทั้ง ๔ ข้อนี้พึงทำได้เสมอ เป็นวิธีอบรมจิตให้มีพรหมวิหาร
 ธรรม ซึ่งจะให้เกิดอานิสงส์ผล ดังที่ตรัสไว้ในเมตตานิสังสสูตรว่า “หลับเป็นสุข
 ตื่นเป็นสุข ไม่ฝันเห็นสุบินที่ไม่ดี เป็นที่รักของมนุษย์ทั้งหลาย เป็นที่รักของอมมนุษย์
 ทั้งหลาย เทพดารักษา ไผยาพิชศาสตราไม่กล้ากราย จิตเป็นสมาธิเร็ว ผิวหน้าผ่องใส
 ไม่หลงทำกาลกิริยา เมื่อยังไม่บรรลุลุทธิธรรมที่ยิ่งขึ้น ก็จะเข้าถึงพรหมโลก” เพราะฉะนั้น
 จึงตรัสสอนไว้ในกรณีเมตตาสูตราวา

เมตตตวจ สพพโลกสมิ์ มานสมภาวเย อปริมาณิ์

อุทฺธิ์ อโห จ ติริยญจ อสมพาริ์ อเวริ์ อสปตฺติ์

ฟังอบรมใจมีเมตตาไม่มีประมาณไปในโลกทั้งสิ้น ทั้งเบื้องบน เบื้องล่าง และ
ท่ามกลาง รอบข้าง ไม่คับแคบ ไม่มีเวร ไม่มีศัตรู

ติฏฺฐจฺญจฺริ นิสินฺโน วา สยาโน วา ยาวตสฺส วิคตมิทฺุโ

เอตํ สตี อธิฏฺฐเจยฺย พุรฺหมเมตํ วิหารํ อิธมาหุ

ยืนเดินนั่งนอนอย่างใดก็ตาม ฟังทำภาวนาให้ปราศจากความงองว่ง ฟังตั้ง
สติประกอบด้วยเมตตานี้ให้มั่นคง บัณฑิตทั้งหลายเรียกวินัยธรรมนี้ว่า “พรหมวิหาร”
ในธรรมวินัยของพระอริยเจ้านี้ มีอรรถาธิบายดังแสดงมาด้วยประการฉะนี้

อัครตชยกถา

นโม ตสส ภควโต อรหโต สมมาสมพุททสส.

โย สหสส สหสเสน

สงคามะ มานุเส ชินะ

เอภจเจ ชะยยมตตาน

ส เว สงคามชุตโตมิตติ.

บัดนี้ จักแสดงพระธรรมเทศนาเนื่องในวันกาชาดโลก ซึ่งเวียนมาบรรจบครบรอบปีอีกครั้งหนึ่งในวันนี้ คือวันที่ ๘ พฤษภาคม ซึ่งสันนิบาตสภากาชาดได้กำหนดให้เป็นวันกาชาดโลก เพื่อเป็นอนุสรณ์แก่ผู้ให้กำเนิดการกาชาด ฉะนั้น สภากาชาดไทย จึงจัดให้มีการแสดงพระธรรมเทศนาทางวิทยุกระจายเสียงเป็นพิเศษ เพื่อเฉลิมฉลองและชักชวนให้ประชาชนสนใจในการกาชาด

อันที่จริง พระพุทธศาสนาย่อมแสดงธรรมส่งเสริมการทำความดีของมนุษยชาติทุกถ้วนหน้า เช่น หลักศีล ทั้งยังคุ้มครองไปในสัตว์ดิรัจฉานทั้งหลายด้วย จึงเป็นหลักศีลหลักธรรมที่คุ้มครองไปในสัตว์โลกทั้งมวล ฉะนั้น เมื่อหลักคติของกาชาดกับจุดประสงค์ของสันนิบาตสภากาชาดดำเนินไปในหลักของศีลธรรมในพระพุทธศาสนา จึงสมควรที่จะสนับสนุนส่งเสริม ความนี้จะพึงเห็นได้จากหลักการกาชาด ๗ ข้อ คือ

^๖ แสดงทางสถานีวิทยุกระจายเสียงแห่งประเทศไทย กรมประชาสัมพันธ์ ขณะดำรงสมณศักดิ์ที่สมเด็จพระญาณสังวร วันศุกร์ที่ ๘ พฤษภาคม พ.ศ. ๒๕๒๔ เวลา ๑๘.๑๐ น.

มนุษยธรรม ความไม่ลำเอียง ความเป็นกลาง ความเป็นอิสระ บริการอาสาสมัคร ความเป็นเอกภาพและความเป็นสากล ซึ่งรวมลงในหลักการสำคัญขั้นมูลฐานของอนุสัญญาเจนีวา ๓ ประการ คือ มนุษยธรรม ความเสมอภาค และความไม่ลำเอียง อันมีบทบัญญัติที่ทันสมัยและสมบูรณ์ที่สุดเกี่ยวกับการคุ้มครองมนุษย์ชนในกรณีเกิดการขัดแย้งทางอาวุธขึ้น

วันนี้เป็นวันคล้ายวันเกิดของนายอังรี ดูนังต์ ชาวสวิส ผู้ริเริ่มก่อตั้งการกาชาดขึ้น เพราะได้พบเห็นความทุกข์ทรมานของเพื่อนมนุษย์ที่ได้รับจากการสงครามสู้รบในภาคเหนือของประเทศอิตาลีในปี พ.ศ. ๒๔๐๒ ทหารต้องบาดเจ็บล้มตายกลาดเกลื่อนทั่วสนามรบถึงสี่หมื่นคน การเก็บศพทหารที่เสียชีวิตและการขนย้ายทหารที่ได้รับบาดเจ็บออกจากสมรภูมิต้องใช้เวลาถึง ๓ วัน ทำให้ทหารที่บาดเจ็บต้องทนทุกข์ทรมานแสนสาหัสระหว่างรอคอยการรักษาพยาบาล หรือรอความตายอยู่ในที่แจ้งมีแสงแดดแผดเผาและมีฝูงแมลงไต่ตอมมีความหิวโหยเพราะขาดอาหารและน้ำอย่างสิ้นเชิง ด้วยจิตใจที่ประกอบด้วยเมตตากรุณาอย่างยิ่ง นายอังรี ดูนังต์ ร่วมกับสตรีชาวพื้นเมืองได้เข้าไปช่วยเหลือทหารที่บาดเจ็บทั้งกลางวันและกลางคืนเต็มกำลังความสามารถ มิได้เลือกว่าจะเป็นทหารชาติใดภาษาใด โดยถือว่าทหารเหล่านั้นเป็นพี่น้องกันทุกคน

ต่อมา นายอังรี ดูนังต์ ได้เขียนบันทึกความทรงจำเป็นหนังสือขึ้นเล่มหนึ่งและแสดงความคิดเห็นว่า “จะเป็นไปได้หรือไม่ ที่จะตั้งองค์การอาสาสมัคร ซึ่งมีวัตถุประสงค์เพื่อช่วยเหลือดูแลทหารบาดเจ็บในยามสงคราม” เนื่องด้วยความคิดนี้ จึงได้เกิดมีคณะกรรมการระหว่างประเทศเพื่อการบรรเทาทุกข์ทหารบาดเจ็บขึ้น ซึ่งต่อมาได้เปลี่ยนชื่อเป็นคณะกรรมการกาชาดระหว่างประเทศดังที่ได้ใช้กันอยู่ในบัดนี้ หน้าที่สำคัญของคณะกรรมการนี้คือดูแลให้มีการเคารพนับถือปฏิบัติ อารังรักษาหลักการกาชาด ๗ ข้อ ทั้งชี้แจงเผยแพร่อนุสัญญาเจนีวา ดังกล่าวแล้วเป็นต้น ต่อมาภายหลังการสงบศึกของสงครามโลกครั้งที่ ๑ ได้มีสันนิบาตสภากาชาดขึ้น คือ สหพันธ์ของบรรดาสภากาชาดทั่วโลก ทำหน้าที่ทั่วไปเพื่อส่งเสริมอำนวยความสะดวกแก่สภากาชาดในการปฏิบัติงานด้านมนุษยธรรม กล่าวโดยย่อ สันนิบาตทำหน้าที่ติดต่อกับสภากาชาดต่าง ๆ ร่วมมือกับบรรดาสภากาชาดในกิจการต่าง ๆ โดยเฉพาะคือการอนามัย ร่วมมือกับคณะ

กรรมการกาชาดระหว่างประเทศ ทำหน้าที่แทนบรรดาสภากาชาดในระดับระหว่างประเทศ และเป็นโฆษกส่งเสริมอำนาจความสะดวกในการจัดตั้งและการพัฒนาสภากาชาดในทุกประเทศ ดูแลความเป็นไปและคุ้มครองผลประโยชน์ของสภากาชาด จัดการบรรเทาทุกข์เมื่อเกิดภัยพิบัติในชาติใดชาติหนึ่ง หรือระหว่างประเทศ ความรับผิดชอบใหญ่และสำคัญมากของสันนิบาตคือการบรรเทาทุกข์เกี่ยวกับภัยธรรมชาติหรือระหว่างประเทศทุกส่วนของโลก เป็นอันว่าสภากาชาดได้ขยายให้มีการปฏิบัติในยามสงบด้วย ซึ่งนอกเหนือจากในคราวเกิดภัยธรรมชาติแล้ว ยังเน้นหนักในการอนามัย ในการนี้ได้มีสภาประศาสนการ คือสมัชชาใหญ่ของสันนิบาตสภากาชาด เป็นเจ้าหน้าที่สูงสุดของสันนิบาต และได้มีคณะกรรมการบริหารปฏิบัติหน้าที่สำคัญบางอย่างของสภาประศาสนการในระหว่างที่สถานันไม่มีการประชุม

สภากาชาดไทยเป็นสภากาชาดที่สถาปนาโดยพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้จัดตั้งขึ้นตามพระราชบัญญัติว่าด้วยสภากาชาดไทย พุทธศักราช ๒๔๖๑ มีวัตถุประสงค์คือ ช่วยรักษาพยาบาล ผู้ป่วยไข้และบาดเจ็บในเวลาสงครามและในยามสงบ กับทั้งทำการบรรเทาทุกข์ในเหตุการณ์สาธารณภัยพิบัติ ยึดหลักมนุษยธรรมเป็นที่ตั้ง ความจริงสภากาชาดไทยได้เริ่มมีขึ้นตั้งแต่ปี ๒๔๓๖ ในรัชกาลที่ ๕ คือ สภาอุณาโลมแดง ต่อมาในรัชกาลที่ ๖ ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้สร้างโรงพยาบาลจุฬาลงกรณ์ให้เป็นของสภากาชาดสยาม เมื่อ ปี ๒๔๕๗ ชื่อสภาอุณาโลมแดงจึงเปลี่ยนเป็น สภากาชาดสยาม แล้วเปลี่ยนเป็น สภากาชาดไทยตามชื่อประเทศ ซึ่งได้รับการรับรองจากคณะกรรมการกาชาดระหว่างประเทศและสันนิบาตสภากาชาดในปี ๒๔๖๓ - ๒๔๖๔ โดยลำดับ สภากาชาดไทย อยู่ในความควบคุมทั่วไปของคณะกรรมการสภากาชาด บัดนี้ สมเด็จพระมหิตลธิราชวโรดมพิทยาสภา สมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี ทรงเป็นองค์อุปนายิกา ผู้อำนวยการ และมีกรรมการเจ้าหน้าที่ซึ่งเป็นผู้ดำเนินงานโดยตรง

กิจการของสภากาชาดไทยแบ่งออกเป็น

๑. สำนักงานกลาง
๒. กองบรรเทาทุกข์และอนามัย

๓. กองวิทยาศาสตร์
๔. กองยูวกาชาด
๕. กองอาสาภาชาด
๖. ศูนย์บริการโลหิตแห่งชาติ
๗. กองหารายได้

กับได้มีเหล่ากาชาดจังหวัด ซึ่งได้ตั้งขึ้นในส่วนภูมิภาค ตั้งแต่เดือนมกราคม ๒๕๐๔ มีวัตถุประสงค์คือสะสมทุนและเตรียมการไว้ล่วงหน้า เพื่อการสาธารณกุศล สงเคราะห์ช่วยเหลือบรรเทาทุกข์ผู้ประสบภัยในท้องที่แต่ละจังหวัดได้อย่างใกล้ชิด ทันท่วงทีในขั้นต้น และเพื่อร่วมมือกับสภากาชาดในกิจการทุกอย่างในยามสงครามและ ในยามปกติ ตามวัตถุประสงค์ของสภากาชาด

เรื่องของสภากาชาดดังที่กล่าวมาโดยสังเขปนี้ มีการสงครามเป็นมูลเหตุสำคัญ ฉะนั้น จะยกพระพุทธภาษิตที่ตรัสถึงสงครามมาแสดงตามพระคาถาธรรมบทอุทเทส ว่า โย สหสฺสํ สหสฺเสน สงฺคามเม มานุเส ชินे บุคฺคฺลโต พิงฺชนะกอนฺทพฺมฺนุชฺยเิน สงฺครามตั้งพัน เป็นพันครั้ง เอกญฺจ เชยฺยมตฺตานํ ส่วนบุคคลใดพึงชนะตนครั้งเดียว ส เว สงฺคามชุตฺตโม บุคฺคฺลนํแลเป็นผู้สูงสุดแห่งผู้ชนะในสงครามนั้น ดังนี้ พระพุทธ- ภาษิตนี้ ตรัสปรารภสงครามภายนอก อย่างหนึ่ง สงครามภายใน อย่างหนึ่ง สงคราม ภายนอกนั้นคือสงครามในหมู่มนุษย์ที่กองทัพทั้งสองฝ่ายหรือหลายฝ่าย เข้าต่อสู้ประหัด ประหารกันอันเกิดมีอยู่ในโลก สงครามภายในนั้น คือ การรบเอาชนะตนเอง หรือ เอาชนะกิเลสที่ครอบงำจิตใจของตนเอง

ว่าถึงสงครามย่อมเป็นการแสดงออกอย่างรุนแรงของกิเลสกองโทสะ กิเลส กองนี้ในเบื้องต้นก็เกิดจากปฏิฆะ คือ ความกระทบกระทั่งกัน ก่อให้เกิดความโกรธ คือ ความขัดใจซึ่งเคียดและโทสะ คือความเดือดพลุ่งพล่านขัดเคือง แรงแอกมาก็เป็น พยาบาท ซึ่งในภาษาทางธรรมะก็หมายความว่า จิตวิปริตวิบัติ คือมุ่งร้ายออกไป หมายความว่า มุ่งที่จะทำร้ายบุคคลอื่นให้วิบัติเสียหายทางทรัพย์สิน ทางอวัยวะร่างกาย ตลอดถึงชีวิต เมื่อกิเลสกองนี้ใหญ่โตขึ้นความมุ่งหมายทำลายเช่นนั้นนั้นก็แผ่กว้างออกไป

คือ ไม่ใช่แก่บุคคลเดียว แต่แก่บุคคลทั้งหมู่ตั้งแต่หมู่เล็กจนถึงหมู่ใหญ่ และกิเลสกองนี้เองเป็นเหตุให้เกิดกรรมของมนุษย์ขึ้นอย่างหนึ่งคือสงคราม ซึ่งหมู่มนุษย์ทำสงครามกันตั้งแต่กลุ่มเล็กจนถึงกลุ่มใหญ่ กรรมอันนี้ก็กรรมของบุคคลกลุ่มเล็ก จนถึงกลุ่มใหญ่ซึ่งมีอำนาจทำลายล้างทรัพย์สินอวัยวะร่างกายและชีวิตอย่างใหญ่โต

การชนะสงครามภายนอกนี้ไม่ใช่เป็นสิ่งประเสริฐ เพราะเป็นการชนะด้วยการทำลายล้างก่อให้เกิดเวร คือความผูกโกรธเพื่อจองล้างจองผลาญกันสืบต่อไปอีก ดังที่มีพระพุทธรูปแสดงไว้ว่า *ชยั เวรฺว ปสวติ* ผู้ชนะย่อมประสบเวร *ทุกฺขั เสติ ปราชิตอ* ผู้แพ้ย่อมนอนเป็นทุกข์ เมื่อเป็นเช่นนี้ ความแพ้ความชนะในสงครามจึงเป็นความก่อเวรเพื่อที่จะสนองเวรกันต่อไป ไม่ใช่เป็นการชนะเด็ดขาด ฉะนั้น จึงได้ตรัสถือเอาความว่า “ผู้ใดพึงชนะกองทัพมนุษย์ในสงครามตั้งพันด้วยพัน ความชนะของผู้นั้นไม่ประเสริฐ” ดังนี้

ส่วนความชนะภายใน คือ เอาชนะตนเอง หรือชนะจิตใจของตนเองนั้นก็หมายความว่า เอาชนะกิเลสในจิตใจของตนเอง เมื่อเอาชนะกิเลสในจิตใจของตนเองได้ ก็ชื่อว่าชนะตนเองหรือชนะจิตใจของตนเอง แต่การที่จะเอาชนะกิเลสดังนี้ ก็ต้องทำสงครามเหมือนกัน คือ ต้องทำการต่อสู้กับกิเลสในใจ ด้วยว่ากิเลสในใจนี้เป็นมาร คือเป็นผู้ฆ่าผู้ทำลายล้างหรือเป็นข้าศึกที่มีอยู่ในจิตใจ แต่เป็นข้าศึกชนิดที่ตนเองรักษาเอาไว้ เช่น ตัณหาความอยากหรือความดิ้นรนทะยานอยาก ต่างโดยเป็นกามตัณหาความดิ้นรนไปในอารมณ์ที่ปรารถนาพอใจ ภวตัณหา ความดิ้นรนไปในภพ ความดิ้นรนไปในความเป็นนั้นเป็นนี้ วิภวตัณหาความดิ้นรนไปในความไม่เป็นนั้นไม่เป็นนี้ ตัณหาคือความดิ้นรนนี้มีเป็นตัณหาหุสสัย คือความอยากที่เป็นอนุสัย นอนเนื่องอยู่ในจิตและเมื่อได้มีอารมณ์ต่าง ๆ มากกระทบจิตใจ ตัณหาหุสสัยนี้ก็ฟุ้งขึ้นเป็นตัณหาที่เป็นขั้นนิรวรณ คือ เป็นความดิ้นรนทะยานอยากไปในอารมณ์ต่าง ๆ นั้นจึงปรากฏกิเลสที่สืบเนื่องกัน คือ โลภะ ความโลภ อยากได้บ้าง โทสะ ความขัดเคืองบ้าง โมหะ ความหลง คือ ความไม่รู้บ้าง กิเลสเหล่านี้ก็ปรากฏขึ้นอาศัยกระแสของตัณหา คือ ความดิ้นรนนี้แหละ กล่าวคือ ความดิ้นรนทะยานอยากในอารมณ์ที่ใครปรารถนาย่อมเป็นที่อาศัยเกิดโลภะ ความโลภอยากได้ในอารมณ์เหล่านั้น แต่ครั้งไม่ได้รับอารมณ์เช่นนั้นก็เกิด

โทสะ คือความขัดเคืองและแม้ไม่ได้รับอารมณ์อันเป็นที่ตั้งของโทสะ เมื่อได้รับอารมณ์
ทั่ว ๆ ไปที่รู้สึกกว่า ไม่ใช่ให้เกิดความโลภ อยากได้หรือความขัดเคืองอะไร แต่ก็ยังติด
อยู่ในอารมณ์เหล่านั้นด้วยความไม่รู้ คือ ไม่รู้ในความเกิด ความดับ ไม่รู้ในคุณในโทษ
ไม่รู้ในทางที่จะนำจิตใจออกไป ตนเองอาจรู้สึกเหมือนอย่างเป็นอนุเบกขา คือเฉย ๆ
แต่ก็เฉยด้วยความไม่รู้ดังกล่าวนั้น มีความติดอยู่ในความเฉยนั้นดังนี้เป็นตัวโมหะ ที่เรียก
ว่าความหลง โมหะคือความหลงนี้ย่อมเป็นไปในอารมณ์ที่มีลักษณะดังกล่าวมานั้นด้วย
มีอยู่ในภาคพื้นด้วย

กิเลสดังกล่าวนี้ย่อมมีอยู่ในจิตใจ เรียกว่าบุคคลยังรักษาเอาไว้ จะเรียกว่า
เพราะโมหะ คือความหลงเพราะขาดปัญญาที่จะรู้จักว่าเป็นตัวกิเลส เป็นเหตุให้เกิด
ทุกข์ดังนี้ก็ได้ เพราะฉะนั้น กิเลสจึงมีอำนาจครอบงำใจ เพราะนอกจากที่จะรักษาไว้แล้ว
ยังซบเลี้ยวให้กำลังกิเลสอีกด้วย ทั้งยอมตนเป็นทาสของกิเลส ดังที่เรียกว่า ตัณหา
ทาโส เป็นทาสของตัณหา เมื่อเป็นดังนี้แล้ว ก็เป็นอันว่าไม่มีสงครามคือการต่อสู้กับ
กิเลส เพราะเป็นทาสของกิเลสเต็มตัวเสียแล้ว บุคคลที่จะทำสงครามต่อสู้กับกิเลสนั้น
ก็ต้องเริ่มมีสติ ความระลึกได้ มีปัญญา ความรู้ว่าตนเองเป็นทาสของกิเลส และ
ต้องการจะให้ตนเป็นอิสระ หรือมีเสรีภาพจากกิเลส เมื่อเป็นดังนี้ ก็ต้องรวบรวมผละ
คือกำลัง ซึ่งได้แก่ธรรมที่เป็นผละ คือกำลัง ๕ ประการ คือ

๑. ศรัทธา ความเชื่อต่อสิ่งที่ควรเชื่อ ได้แก่เชื่อต่อความตรัสรู้ของพระสัมมา
สัมพุทธเจ้าตลอดจนถึงคำสั่งสอนของพระองค์
๒. วิริยะ ความเพียร ละบาปบำเพ็ญกุศล
๓. สติ ความระลึกได้
๔. สมาธิ ความตั้งใจมั่น และ
๕. ปัญญา ความรู้จักบาปบุญคุณโทษ ประโยชน์มิใช่ประโยชน์จนถึงความรู้
ในสังขารธรรม ธรรมะที่เป็นตัวความจริง

เมื่อมีผละคือธรรมที่เป็นกำลังทั้ง ๕ ประการนี้ ก็ย่อมมีกำลังที่จะต่อสู้กับ
กิเลสในใจอันได้แก่ตัณหา หรือ โลภะ โทสะ โมหะ นั้น ในการต่อสู้นั้น จิตใจก็จะต้อง

มีความลำบาก ต้องเป็นทุกข์ เป็นสงครามในจิตใจ แต่เมื่อมีขันติ ความอดทนไม่ละความเพียรสั่งสมธรรมะที่เป็นกำลังเหล่านี้ให้ทวีมากขึ้น ในที่สุดก็จะสามารถทำสงครามคือรบเอาชนะกิเลสในจิตใจของตนเองได้ ธรรมะเหล่านี้ก็เป็นอินทรีย์ คือ เป็นใหญ่ครองจิตใจแทนกิเลส จิตใจที่มีธรรมะเป็นอินทรีย์ครองอยู่ ย่อมเป็นจิตใจที่เป็นอิสระเสรี และมีความสุขตั้งแต่ขั้นต้นจนถึงขั้นสูง ความชนะตนเองดังกล่าวนี้ คือ ชนะกิเลสในจิตใจของตนเองผู้เดียว ย่อมประเสริฐกว่าการชนะในสงครามทั้งสิ้น เพราะเป็นความชนะที่เป็นความชนะภัยชนะเวรทั้งสิ้น ทำให้เกิดความสงบความสุขแก่ตนเอง และแก่ผู้อื่นที่เกี่ยวข้องด้วย

เพราะฉะนั้น หน้าที่ของบุคคลทุก ๆ คน จึงอยู่ที่การจะเอาชนะแต่ผู้เดียวนี้อย่างไร หมายความว่า เอาชนะกิเลสในใจของตนเอง ด้วยการสร้างเสริมธรรมะที่เป็นกำลังจนมีกำลังเหนือกิเลส กิเลสก็สงบไปจากจิตใจ ธรรมะก็จะเข้าครองใจแทนทำให้มีความสุขสงบอย่างยิ่ง จึงได้ตรัสว่า “ส่วนผู้ใดพึงชนะตนผู้เดียว ผู้นั้นแลเป็นผู้สูงสุดแห่งผู้ชนะในสงครามนั้น”

มีอรรถาธิบายดังแสดงมา ด้วยประการฉะนี้

สังคหวัดฤกธา^๑

นโม ตสฺส ภควโต อรหโต สมฺมาสมฺพุทฺธสฺส.

ทานญจ เปยฺยวชฺชญจ

อตฺถจริยา จ ยา อิธ

สมานตตฺตา จ ธมฺเมสุ

ตตฺถ ตตฺถ ยถารหนฺตฺติ.

บัดนี้ จักแสดงพระธรรมเทศนา เนื่องในวันกาชาดโลก ซึ่งเวียนมาบรรจบครบรอบปีอีกวาระหนึ่งในวันนี้ คือวันที่ ๘ พฤษภาคม ซึ่งถือเป็นวันกาชาดโลก สภากาชาดไทย จัดให้มีการแสดงพระธรรมเทศนาทางวิทยุกระจายเสียงเป็นกรณีพิเศษ เพื่อเฉลิมฉลอง และชักชวนให้ประชาชนสนใจในกิจการกาชาด อีกทางหนึ่ง

เป็นที่ทราบกันดีว่า พระพุทธศาสนาแสดงธรรมส่งเสริมการทำความดีของมนุษยชาติทุกถ้วนหน้า เช่น หลักศีล อันคุ้มครองไปในสัตว์ดิรัจฉานทั้งหลายด้วย จัดเป็นหลักศีลหลักธรรมที่คุ้มครองสัตว์โลกทั้งมวล ฉะนั้น เมื่อหลักคติของกาชาดกับจุดประสงค์ของสันนิบาตสภากาชาดโลกดำเนินไปในหลักของศีลธรรมในพระพุทธศาสนา จึงสมควรที่จะสนับสนุนส่งเสริม ความข้อนี้อันจะพึงเห็นได้จากหลักการกาชาด ๗ ข้อ อันได้แก่ มนุษยธรรม ความไม่ลำเอียง ความเป็นกลาง ความเป็นอิสระ บริการ

^๑ แสดงทางสถานีวิทยุกระจายเสียงแห่งประเทศไทย กรมประชาสัมพันธ์ ขณะดำรงสมณศักดิ์ที่ สมเด็จพระญาณสังวร วันเสาร์ที่ ๘ พฤษภาคม พ.ศ. ๒๕๒๕ เวลา ๑๘.๑๐ น.

อาสาสมัคร ความเป็นเอกภาพ และความเป็นสากล ซึ่งรวมลงในหลักการสำคัญ
ขั้นมูลฐานของอนุสัญญาเจนีวา ๓ ประการ คือ มนุษยธรรม ความเสมอภาค และ
ความไม่ลำเอียง อันมีบทบัญญัติที่ทันสมัยและสมบูรณ์ที่สุดเกี่ยวกับการคุ้มครอง
มนุษยชนในกรณีเกิดการขัดแย้งต่าง ๆ

วันนี้คือวันที่ ๘ พฤษภาคม ซึ่งตรงกับวันเกิดของนายอังรี ดูนังต์ ผู้ให้กำเนิด
แก่กาชาด ถือว่าเป็นวันกาชาดโลก สภากาชาดของประเทศต่าง ๆ ทั่วโลก ต่างประกอบ
กิจกรรมด้านบำบัดทุกข์บำรุงสุขแก่ประชาชนทั่วไปเป็นกรณีพิเศษ เพื่อเป็นอนุสรณ์
แห่งคุณความดีของท่าน

สำหรับวันกาชาดโลกประจำปี ๒๕๒๕ นี้ สันนิบาตกาชาดได้ตั้งคำขวัญว่า
CARING AND SHARING ซึ่งสภากาชาดไทยได้แปลเป็นภาษาไทยว่า “อ้อมชูดูแล
เพื่อแผ่จุนเจือ” การที่ตั้งคำขวัญเช่นนี้ก็เพราะสันนิบาตกาชาดมีความประสงค์จะให้
สอดคล้องกับนโยบายประจำปี ๒๕๒๕ ที่จะให้กาชาดทั่วโลกมีส่วนช่วยเหลือชุมชนยิ่งขึ้น
กว่าเดิม แต่ก่อนนี้ กาชาดมุ่งหน้าช่วยเหลือผู้ป่วยไข้ ผู้ได้รับเคราะห์จากภัยพิบัติและ
ภัยสงครามเป็นสำคัญ ความช่วยเหลือดังกล่าวนี้ กาชาดยังคงดำเนินต่อไปอย่างไม่
หยุดยั้ง แต่ในเวลาเดียวกันสภาวะของโลกได้เปลี่ยนแปลงไปจากอดีตเป็นอันมาก
ชุมชนของประเทศต่าง ๆ ทั่วโลก ต่างก็ประสบปัญหามากมาย อันนำมาซึ่งความเดือดร้อน
แก่ประชากรผู้อาศัยอยู่ในชุมชนนั้น สันนิบาตกาชาดเห็นว่า สภากาชาดของประเทศ
ต่าง ๆ น่าจะมีส่วนช่วยเหลือแก้ไขปัญหาดังกล่าวในชุมชนของประเทศตน เพื่อให้
ประชากรมีสุขภาพอนามัยดีขึ้นกว่าเดิม และเป็นการบำบัดทุกข์บำรุงสุขให้แก่คนทั่วไป
สมตามเจตนารมณ์ของกาชาดอีกทางหนึ่งด้วย จึงได้รวบรวมปัญหาที่ร้ายแรงซึ่งชุมชน
ของประเทศต่าง ๆ โดยเฉพาะชุมชนของประเทศที่กำลังพัฒนาประสบอยู่ พร้อมทั้ง
วิธีการแก้ไขเท่าที่กาชาดจะพึงช่วยได้ แจกจ่ายไปยังสภากาชาดของประเทศต่าง ๆ
ในโอกาสวันกาชาดโลกประจำปีนี้ เพื่อสภากาชาดของแต่ละประเทศจะได้ใช้เป็นแนวทาง
ดำเนินการปฏิบัติต่อไป

ปัญหาบางข้อที่เกิดขึ้นในชุมชน ตามที่สันนิบาตกาชาดรวบรวมไว้ได้แก่

- (๑) ปัญหาความยากจน
- (๒) ปัญหาการขาดแคลนน้ำกินน้ำใช้
- (๓) ปัญหาความอดอยาก
- (๔) ปัญหาการย้ายภูมิลำเนาเข้าสู่เมืองหลวง
- (๕) ปัญหาเรื่องความกดดันทางจิตใจ
- (๖) ปัญหาเรื่องการขาดความรู้สำหรับช่วยตัวเอง
- (๗) ปัญหาเรื่องสุขภาพของเยาวชนและเด็กอ่อน
- (๘) ปัญหาเรื่องคนสูงอายุ
- (๙) ปัญหาเรื่องคนพิการ

เพื่อแก้ไขปัญหเหล่านี้ สภากาชาดไทยก็ได้ตั้งนอบใจ ได้ดำเนินการแก้ไขจนสำเร็จผลไปแล้วก็มี ที่กำลังดำเนินการอยู่ก็มี ที่อยู่ในโครงการที่จะดำเนินการต่อไปก็มี กล่าวคือ สภากาชาดไทยได้ให้ความรู้ด้านสาธารณสุขขั้นมูลฐานเกี่ยวกับการป้องกันโรคภัยไข้เจ็บ และให้ความรู้ในเรื่องการช่วยเหลือตัวเอง โดยในขั้นแรกได้ดำเนินการที่จังหวัดปราจีนบุรี ตั้งแต่เดือนสิงหาคมของปีที่แล้ว นอกจากนี้ยังได้จัดศูนย์เวชศาสตร์ฟื้นฟูขั้นที่สถานพักฟื้นสวางคนิวาส ซึ่งจะเป็นการลดปัญหาของผู้พิการ เพื่อให้ผู้เจ็บป่วยดังกล่าวเข้ารับการรักษาทางกายภาพบำบัด เมื่อศูนย์ดังกล่าวเปิดขึ้นก็สามารถรับผู้ป่วยได้จำนวน ๔๐ เตียง โดยกำหนดจะเปิดดำเนินการในเร็ว ๆ นี้

นอกจากนี้ สภากาชาดไทยยังมีโครงการที่จะช่วยเหลือชุมชนตามจังหวัดชายแดน โดยการจัดหาน้ำสะอาดให้ประชาชนได้ใช้ โครงการดังกล่าวจะเริ่มใน ๗ จังหวัดชายแดน คือ จังหวัดปราจีนบุรี จังหวัดจันทบุรี จังหวัดตราด จังหวัดบุรีรัมย์ จังหวัดสุรินทร์ จังหวัดศรีสะเกษ และจังหวัดอุบลราชธานี เหล่านี้เป็นโครงการที่สภากาชาดไทยได้จัดทำขึ้นเสริมกับงานประจำซึ่งได้ทำเป็นประจำอยู่แล้ว ทั้งด้านการบรรเทาทุกข์ ช่วยเหลือประชาชนในท้องถิ่นทุรกันดาร รวมทั้งผู้ที่เจ็บป่วยเข้ามาขอรับการตรวจรักษา ทั้งที่โรงพยาบาลจุฬาลงกรณ์ และโรงพยาบาลสมเด็จพระบรมราชินีนาถ รวมทั้งสถานีกาชาดต่าง ๆ ของสภากาชาดไทย

ในปีนี้ สภากาชาดไทยได้ขอให้เหล่ากาชาดจังหวัดทุกจังหวัดออกทำการบรรเทาทุกข์ช่วยเหลือประชาชนในท้องถิ่นทุรกันดาร ศูนย์บริการโลหิตแห่งชาติจัดงานพระราชทาน เข็มแก่ผู้บริจาคโลหิต กองอาสาชาดจัดอาสาชาดออกเยี่ยมเยียนทหาร ตำรวจ และอาสาสมัครที่ปฏิบัติหน้าที่อยู่ตามชายแดน กับเยี่ยมเยียน และแจกสิ่งของเครื่องอุปโภคบริโภคแก่ประชาชนในแหล่งชุมชนแออัด กับทั้งจัดเผยแพร่คำขวัญและบทความทางสื่อมวลชนต่าง ๆ ด้วย

หลักการที่สภากาชาดยึดถือปฏิบัติอยู่ทุกวันนี้คือ มนุษยธรรม ความเป็นกลาง ความไม่ลำเอียง พร้อมทั้งจะเคลื่อนไหวไปให้ความช่วยเหลือเพื่อนมนุษย์ทั่วทุกมุมโลกทุกกาลเวลา นับว่าอยู่เคียงข้างประชากรโลกผู้ประสบสาธารณภัยพิบัติ ดังคำขวัญที่ว่า “อุ้มชูดูแล เพื่อแม่จุนเจือ” อันเกิดจากเมตตา ไมตรีจิต บรรณาธิการและกันเป็นสุข เมตตาจึงเป็นคุณธรรมห้ามกันจิตจากความโกรธเกลียด ก่อเจตนากรรมที่เป็นการสงเคราะห์กัน ๔ ประการ ดังพระพุทธภาษิตที่ตรัสไว้ว่า *ทานญจเปยยวชฺชญจ* เป็นต้น แปลความว่า ทาน การสละให้ ๑ ปิยวาจา วาจาเป็นที่รัก ๑ อัตถจริยา ความประพฤติประโยชน์ ๑ สมานัตตตา ความมีตนสม่ำเสมอในธรรมทั้งหลายในบุคคลนั้น ๆ ตามสมควร ๑ ธรรมทั้ง ๔ ประการนี้ย่อมมีความสัมพันธ์เกี่ยวข้องกัน ตั้งแต่ในประการที่ ๑ ถึงที่ ๔ ตามควรในบุคคลนั้น ๆ ในทางที่ชอบเป็นสังคหัตถุธรรม คือธรรมเป็นที่ตั้งแห่งความสงเคราะห์ยึดเหนี่ยวกันไว้ได้ในโลก เหมือนอย่างเพลารถที่วิ่งไปอยู่ ฉะนั้น จะอธิบายโดยสังเขปต่อไป

ในชุมชนมนุษย์ บุคคลทั้งหลายในโลกนี้ ย่อมมีความสัมพันธ์เกี่ยวข้องกันตั้งแต่ในตระกูล โดยฐานเป็นมารดาบิดาและบุตรธิดา เป็นต้น ออกไปจนถึงเป็นประเทศชาติเป็นโลก และย่อมมีสุขทุกข์เกี่ยวเนื่องถึงกันมีความสัมพันธ์อย่างอื่นเกี่ยวข้องเนื่องถึงกันทั้งทางกายและทางจิตใจ และจำจะต้องมีเครื่องยึดเหนี่ยวกันไว้ให้เป็นอันหนึ่งอันเดียวไม่แตกแยก เครื่องยึดเหนี่ยวข้อนี้ อาจมีได้หลายทาง เช่น ทางอำนาจหรือเดชานุภาพ ซึ่งทำให้เป็นที่หวาดกลัวของบุคคลอื่นแล้วจ่ายอม แต่หากใช้อำนาจอย่างเดียว ก็ไม่ทำให้เป็นที่รักเคารพนับถือบูชา อาจจะทำให้เกิดความรู้สึกเป็นปฏิปักษ์ขึ้น อันอาจกลายเป็นศัตรูไปได้ ฉะนั้น ทางพระพุทธศาสนาจึงแสดงธรรมเป็นเครื่องยึดเหนี่ยวจิตใจให้เกิดความรักเคารพนับถือบูชาในกันและกัน

ทาน การสละให้เพื่อสงเคราะห์กันในทางส่วนตนบ้าง ในทางส่วนรวมบ้าง ไม่คับแคบ เห็นแก่ประโยชน์ตนอย่างเดียวเท่านั้น เมื่อควรจะสงเคราะห์ได้ก็ทำการสงเคราะห์ ยินดีที่จะช่วยเหลือเกื้อกูลให้มีความสุขทั่ว ๆ กันเท่าที่พึงทำได้ ท่านสรรเสริญการเลือกให้เป็นกุศล ทานหรือสัปปุริสทานคือทานของคนดี ดังที่แสดงกาลทานไว้ ๕ ประการ คือ

๑. ให้แก่คนผู้มาถึง
๒. ให้แก่คนที่เตรียมตัวจะไป
๓. ให้แก่คนเจ็บไข้ได้ป่วย
๔. ให้ในเวลาที่ขาดแคลนอาหาร
๕. ให้ในเวลาได้รับผลิตผลใหม่

อีกประการหนึ่ง การแสดงธรรมให้ฟัง ท่านก็เรียกว่า ทาน คือธรรมทานที่ท่านแสดงว่าเป็นเลิศแห่งทานทั้งหลาย

ปิยวาจา วาจาเป็นที่รักคือพูดถ้อยคำที่สุภาพไพเราะเป็นที่จับใจของผู้ฟังด้วยจิตใจที่มุ่งดี เว้นถ้อยคำที่กระด้างเสียดแทงใจผู้อื่น ยับยั้งวาจาในขณะที่จิตใจไม่ดีเสีย เว้นวาจาเสื่อมเสียอันจะทำให้แตกแยกต่าง ๆ ท่านแสดงว่า บรรดาวาจาเป็นที่รักทั้งหลาย วาจาที่แสดงธรรมบ่อย ๆ แก่ผู้มีความต้องการและเจียสโตตั้งใจสดับเป็นปิยวาจาอันเลิศ

อัตถจริยา ความประพฤติประโยชน์ คือเมื่อรู้ว่าสิ่งใดจะเป็นประโยชน์ ไม่เป็นโทษ ก็ชวนช่วยกระทำสิ่งนั้นด้วยจิตใจที่มุ่งประโยชน์ ไม่ริษยาว่าใครจะได้ดี เพราะทุก ๆ คนย่อมต้องการประโยชน์ เมื่อช่วยกันรักษาเกื้อกูลส่งเสริมประโยชน์สุขของกันและกันในทุก ๆ ทางที่รู้และที่สามารถจะทำได้ แม้เพียงแสดงมุทิตาจิตในประโยชน์ของผู้อื่น ไม่คิดริษยาตีดรอน ก็ชื่อว่าประพฤติเป็นประโยชน์ได้ ท่านแสดงว่า บรรดาความประพฤติประโยชน์ทั้งหลาย การทำผู้ที่ไม่มีศรัทธา ทุศีล มีความตระหนี่ มีปัญญาทราม ให้ถึงพร้อมด้วยศรัทธา ศีล การสละบริจาคนและปัญญาเป็นความประพฤติประโยชน์ที่เป็นเลิศ

สมานัตตดา ความวางตนสม่ำเสมอ ไม่แข็งกระด้าง คือมีสมภาพในตนของตนเองและในผู้อื่นตามควรแก่ฐานะ ไม่แสดงตนขึ้น ๆ ลง ๆ หรือแสดงความกระด้างหมิ่นแคลน ความวางตนสม่ำเสมอยอมทำให้มีทั้งความภาคภูมิใจในตนเอง ทั้งความสุภาพอ่อนโยนในผู้อื่น ท่านแสดงว่า พระอริยบุคคลชั้นเดียวกัน มีตนสม่ำเสมอ เป็นความมีตนสม่ำเสมอที่เป็นเลิศ โดยนัยนี้ความมีตนสม่ำเสมอ จึงต้องพิจารณาดูตนว่ามีภาวะเกี่ยวข้องกับวุฒิต่าง ๆ เป็นต้นสม่ำเสมอกับผู้ใด ก็ชื่อว่ามีตนสม่ำเสมอกับผู้นั้นได้ โดยอธิบายดังนี้ จึงเป็นการป้องกันความเข้าใจผิดว่า มารดาบิดากับบุตรธิดาจะต้องมีตนสม่ำเสมอกัน หรือใคร ๆ จะต้องสม่ำเสมอกันไปหมด เพราะท่านหมายถึงเสมอกันสำหรับผู้ที่มิภาวะเสมอกัน จึงเป็นอันสอนว่า ผู้ใดมีคุณธรรมเป็นต้นต่ำกว่า เมื่อปรารถนาจะให้ตนเองขึ้นไปเสมอกับผู้ที่สูงกว่า ผู้นั้นก็ต้องทำความดีให้มากขึ้น เมื่อความดีมากขึ้นเท่ากันแล้ว ก็จะเสมอกันขึ้นเอง ถ้าอยากจะไปเสมอกับคนที่สูงกว่าด้วยความดีเป็นต้น โดยไม่ทำความดีของตนให้สูงขึ้น ความอยากเช่นนี้ ก็เป็นกิเลสไม่ใช่สมานัตตดา

ธรรมทั้ง ๔ ประการนี้ มีคุณานุภาพทำให้ผู้ที่มีอยู่เป็นที่รักเคารพนับถือบูชาของชุมชนที่สัมพันธ์กันอยู่ ชุมชนยอมเคารพนับถือบูชาผู้มีธรรมเหล่านี้ว่าเป็นผู้ที่มีคุณ เพราะเป็นผู้ให้ความสุขความเจริญแก่เขา ไม่ใช่เป็นผู้เบียดเบียนความสุขความเจริญของเขา จึงเรียกว่า *สังคหัตถุธรรม ธรรมเป็นที่ตั้งแห่งความยึดเหนี่ยวน้ำใจกันไว้ได้* ทางพระพุทธศาสนาแสดงสอนให้ปฏิบัติตามสมควรในบุคคลนั้น ๆ ในทางที่ชอบธรรม และได้แสดงผลไว้ว่า ถ้าไม่มีสังคหัตถุธรรมเหล่านี้ มารดาบิดาก็ไม่พึงได้รับความเคารพนับถือบูชา เพราะเหตุที่มีบุตรธิดา บัณฑิตแลเห็นเห็นว่า ธรรมเหล่านี้เป็นเครื่องยึดเหนี่ยวน้ำใจได้แท้จริง จึงปฏิบัติธรรมเหล่านี้ให้มาก และได้รับความสรรเสริญเคารพนับถือบูชา

สังคหัตถุธรรมกถามีอรรถาธิบายดังแสดงมา ด้วยประการฉะนี้

จิตตกถา

นโม ตสฺส ภควโต อรหโต สมฺมาสมฺพุทฺธสฺส.

จิตฺเตน นียติ โลกิติ.

บัดนี้ จักแสดงพระธรรมเทศนา ปรรากวณกาชาดโลก ซึ่งเวียนมาถึงเข้า ณ
วันนี้ ที่ ๘ พฤษภาคม เหตุที่ถือเอาวันนี้เป็นวันกาชาดโลกก็เพราะผู้ให้กำเนิดกาชาด
คือ นายอริ ดูนังต์ ชาวสวิส เกิดเมื่อวันที่ ๘ พฤษภาคม พ.ศ. ๒๓๗๑ สันนิบาต
สภากาชาดได้กำหนดให้ถือเอาวันเกิดนายดูนังต์เป็นวันกาชาดโลกตั้งแต่ปี ๒๔๙๑
เป็นต้นมาจนบัดนี้ กิจกรรมของกาชาดได้เริ่มขึ้นเป็นครั้งแรกเมื่อปี ๒๔๑๒ ฝรั่งเศส
กับอิตาลีช่วยกันรบออสเตรีย ทหาร ๔ แสนคนต่อสู้กัน ล้มตายและบาดเจ็บ ๔ หมื่นคน
เกือบนกลาดทั่วสนามรบ โดยไม่มีผู้รักษาพยาบาล นายดูนังต์เดินทางไปยังภาคเหนือ
ของอิตาลีในระยะนั้นพอดี จึงได้เห็นภาพอันสยดสยองนี้ ได้ลงมือช่วยผู้บาดเจ็บด้วย
ตนเอง และขอร้องให้ประชาชนหญิงในท้องถิ่นนั้นช่วยด้วย จากประสบการณ์นี้ของ
นายดูนังต์จึงได้มีการรวมตัวเป็นคณะกรรมการระหว่างประเทศเพื่อการบรรเทาทุกข์
นักรบบาดเจ็บขึ้นเมื่อปี ๒๔๑๖ และได้เปลี่ยนชื่อเป็นคณะกรรมการกาชาดระหว่าง

^๙ แสดงทางสถานีวิทยุกระจายเสียงแห่งประเทศไทย กรมประชาสัมพันธ์ ขณะดำรงสมณศักดิ์ที่
สมเด็จพระญาณสังวร วิฑฒิตยที่ ๘ พฤษภาคม พ.ศ. ๒๕๒๖ เวลา ๑๘.๑๐ น.

ประเทศ ในปี ๒๔๒๓ คณะกรรมการประกอบด้วยบุคคลชาวสวิส และยึดถือหลักความเป็นกลางเช่นเดียวกับประเทศสวิตเซอร์แลนด์ มีสำนักงานใหญ่อยู่ที่นครเจนีวา มีหน้าที่รับรองสภาภชาชาติของประเทศต่าง ๆ ซึ่งตั้งขึ้นใหม่ ต่อมาภายหลังการสงบศึกของสงครามโลกครั้งที่ ๑ เป็นที่ประจักษ์ต่อโลก ว่าภชาชาติมีความสำคัญมาก นายกสภาภชาชาติอเมริกันจึงดำริให้สภาภชาชาติต่าง ๆ ติดต่อกันอย่างใกล้ชิดประสานงานกันให้มากขึ้น ให้ภชาชาติมีบทบาทในยามสงบด้วย จึงได้ตั้งสันนิบาตสภาภชาชาติขึ้นเมื่อปี ๒๔๖๒ ปัจจุบันมีสมาชิก ๑๒๖ ประเทศ รวมทั้งประเทศในค่ายโลกเสรีและในค่ายคอมมิวนิสต์ ตลอดจนประเทศบริวารทั้งประเทศเก่าและใหม่ รวมทั้งสหพันธ์และประเทศที่แบ่งแยกกัน เช่นเยอรมันและเกาหลี มีสมาชิกสภาภชาชาติทั้งหมดทั่วโลก ประมาณ ๒๒๕ ล้านคน สันนิบาตสภาภชาชาติมีสมัชชาใหญ่ และคณะมนตรีบริหารเป็นผู้ดำเนินงาน

สภาภชาชาติไทยเริ่มขึ้นตั้งแต่ พ.ศ. ๒๔๓๖ เมื่อเกิดกรณีพิพาทระหว่างไทยกับฝรั่งเศสเรื่องเขตแดนที่ฝั่งแม่น้ำโขง และเกิดการสู้รบกันขึ้น สตรีไทยชั้นสูงในสมัยนั้นมีท่านผู้หญิงเปลื้อง ภาสกรวงศ์ เป็นหัวหน้า เห็นว่าน่าจะจัดให้มีองค์การช่วยบรรเทาความทุกข์ยากของทหารทำนองสภาภชาชาติของต่างประเทศ ได้นำความกราบบังคมทูลสมเด็จพระศรีสุวรินทิราบรมราชเทวี พระพันวัสสาอัยกาเจ้า ขอให้ทรงรับเป็นพระราชภาระ พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวพอพระราชหฤทัยในความดำรินี้เพราะเป็นการกุศล เข้าแบบอย่างของประเทศที่เจริญรุ่งเรืองแล้ว จึงพระราชทานพระบรมราชานุญาตให้ตั้งสมาคมการกุศล มีชื่อว่า “สภาอุณาโลมแดง” ขึ้น พระราชทานให้อยู่ในพระบรมราชูปถัมภ์ มีเจ้านายฝ่ายในชั้นสูงและสตรีผู้มีเกียรติทรงดำรงและดำรงตำแหน่งที่สำคัญ ๆ งานสำคัญของสภาอุณาโลมแดงคือจัดส่งเครื่องยา อาหาร เสื้อผ้า และเครื่องใช้ต่าง ๆ ไปช่วยทหารในสนามรบ จนการรบยุติ กิจการของสภาก็ซบเซาลงเป็นเวลานาน จนมาถึงรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว จึงทรงร่วมกับพระราชภราดาภคินีทรงบริจาคร่วมกับทุนของสภาอุณาโลมแดงสร้างโรงพยาบาลของภชาชาติขึ้นในที่ดินส่วนพระองค์ โปรตเกล้าฯ ขนานนามว่า “โรงพยาบาลจุฬาลงกรณ์” ชื่อสภาภชาตีสยามหรือสภาภชาชาติไทยจึงเริ่มใช้กันตั้งแต่ พ.ศ. ๒๔๕๓ มาจนบัดนี้ สันนิบาตสภาภชาชาติได้รับเข้าเป็นสมาชิกเมื่อวันที่ ๘ เมษายน ๒๔๖๔

ปัจจุบันสมเด็จพระนางเจ้าฯ พระบรมราชินีนาถ ทรงเป็นองค์สมณายิกา และ สมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี ทรงเป็นองค์อุปนายิกาแห่ง สภาภาชาดไทย

ความรับผิดชอบที่ใหญ่และสำคัญมากของสันนิบาตสภาภาชาดหรือภาชาดโลก คือการบรรเทาทุกข์เกี่ยวกับภัยธรรมชาติทุกส่วนของโลก ในยามสงบจากศึกสงคราม แลกเปลี่ยนความคิดเห็นและวิธีปฏิบัติงานระหว่างกัน เพื่อให้เกิดความสงบสุขแก่โลก

คำขวัญวันภาชาดโลกปีนี้ สันนิบาตสภาภาชาดได้กำหนดขึ้น แปลเป็นไทยได้ ว่า “ปฐมพยาบาล งานที่ต้องรู้” คำว่าปฐมพยาบาลนี้ โดยทั่วไปหมายถึงการรักษาพยาบาลที่แรก เพียงเพื่อชะลอไว้รับการรักษายาบาลอย่างเต็มที่ต่อไป ซึ่งน่าจะเป็นที่เข้าใจกันดีทั่วไป แต่ในที่นี้ ประสงค์จะหมายถึงการรักษาพยาบาลจิตใจ เพราะการรักษาทางกายนั้นย่อมต้องมีการรักษาทางใจควบคู่ไปด้วยเสมอ ที่เห็นได้ง่าย ๆ ก็เช่น คำปลอบโยนผู้ป่วย คำว่าไม่เป็นไรนิดหน่อยเท่านั้น เดี่ยวหมอให้ยา ก็หาย ทำใจดี ๆ เดี่ยวหมอมา เดี่ยวหมอมา เดี่ยวหาย เดี่ยวค่อยยังชั่ว ฯลฯ อะไรเหล่านี้ ล้วนเป็นการปฐมพยาบาลทางจิตใจทั้งนั้น เป็นสิ่งจำเป็น ไม่ใช่เป็นสิ่งไม่จำเป็น จำเป็นและสำคัญ ไม่น้อยกว่าการปฐมพยาบาลทางกาย ดังนั้นจึงปรากฏว่าไม่มีผู้ใดทำการปฐมพยาบาลผู้ป่วยทางกายไปโดยไม่พูดปลอบโยนไปพลางดังกตัวอย่างข้างต้น ที่เป็นเช่นนี้ก็มักจะกล่าวว่าเป็นเพราะทุกคนเชื่อว่ากำลังใจเป็นสิ่งสำคัญ ถ้ากำลังใจดี โรคมากก็เหมือนโรคน้อย เจ็บมากก็เหมือนเจ็บน้อย ถ้ากำลังใจไม่ดี โรคน้อยก็เหมือนโรคมาก เจ็บน้อยก็เหมือนเจ็บมาก ก็เพราะเหตุนี้อีกเช่นกันที่แพทย์จะไม่บอกให้คนไข้รู้ถ้าเป็นโรคร้าย เพราะแพทย์กลัวว่าเมื่อคนไข้เสียกำลังใจ โรคก็จะยิ่งรักษายาก หรือดีไม่ดีก็จะรักษาไม่ได้ ถึงเป็นถึงตายไปเลย อาจสรุปได้ว่าใจสำคัญมาก มีพุทธศาสนสุภาษิตกล่าวไว้ ดังยกขึ้นเป็นบทอุเทศเบื้องต้นว่า “จิตเตน นียติ โลโก” แปลความว่า “โลกอันจิตย่อม นำไป”

โลกเล็ก ๆ ก็คือตัวเราของทุกคน จิตที่นำโลกเล็ก ๆ ไป ก็คือจิตของตัวเราทุกคน จิตของผู้ใดก็นำโลกคือตัวเองไป ไปไหนก็ได้ ไปดีไปชั่ว ไปสุขไปทุกข์ ไปสูงไปต่ำ ทุกคนหรือทุกโลกเล็ก ๆ สามารถไปได้ทั้งนั้น ถ้าจิตนำไป จิตดีก็นำไปดี จิตชั่วก็นำ

ไปชั่ว จิตสุขก็นำไปสุข จิตทุกข์ก็นำไปทุกข์ จิตสูงก็นำไปสูง จิตต่ำก็นำไปต่ำ จึงมีพุทธศาสนสุภาษิตกล่าวแปลความว่า “เมื่อจิตเศร้าหมองแล้ว ทุคติเป็นอันต้องหวัง เมื่อจิตไม่เศร้าหมองแล้ว สุคติเป็นอันหวังได้” ดังนั้นจึงมีพุทธศาสนสุภาษิตกล่าวไว้แปลความได้ด้วยว่า “การฝึกจิตเป็นความดี จิตที่ฝึกแล้วนำสุขมาให้ จิตที่คุ้มครองแล้วนำสุขมาให้ จงตามรักษาจิตของตน พึงรักษาจิตของตนเหมือนคนประคองบาตรเต็มด้วยน้ำมัน ผู้มีปัญญาพึงรักษาจิต” ดังนี้ เป็นต้น

โลกเล็ก ๆ หลาย ๆ โลก คือตัวเราหลาย ๆ คนรวมกันเข้า ก็เป็นโลกใหญ่ คือโลกจริง ๆ ที่เข้าใจกันอยู่ทั่วไป และโลกใหญ่หรือโลกจริงนี้ก็จิตนำไปอีกเช่นกัน มิใช่ว่าจิตจะนำได้แต่โลกคือตัวเองของแต่ละคนเท่านั้น จิตนำโลกใหญ่โลกจริงได้ด้วยเหมือนกัน เพราะโลกใหญ่โลกจริงซึ่งประกอบด้วยโลกเล็กหลายโลก ก็ประกอบด้วยจิตหลายดวงด้วย จิตแต่ละดวงที่นำโลกเล็ก ๆ แต่ละโลกนั้นแหละเมื่อรวมกันเข้าก็สามารถนำโลกไปได้ แตกต่างกันไปเพียงที่โลกใหญ่หรือโลกจริงนั้นมีพลังจิตหลายอย่างนำไปเมื่อใดพลังจิตฝ่ายดีคือของคนดีแรงกว่าก็ถูกนำไปดี เมื่อใดพลังจิตฝ่ายชั่วคือของคนชั่วแรงกว่าก็ถูกนำไปชั่ว ความสงบก็ตาม ความเดือดร้อนวุ่นวายก็ตาม ของโลกใหญ่โลกจริงเป็นการนำไปของจิตทั้งนั้น จิตของคนส่วนมากสงบก็จะนำโลกไปสงบ จิตของคนส่วนมากวุ่นวายก็จะนำโลกไปวุ่นวาย จิตนี้้นำโลกได้จริง ดังนั้นจึงควรอย่าได้ประมาทในการรักษาจิตของตน เพื่อให้ นำโลกคือตนไปถูกไปดีนั้นก็ประการหนึ่ง เพื่อให้ นำโลกคือชาติของตนไปดีไปเจริญไปร่มเย็นก็เป็นอีกประการหนึ่ง ซึ่งสำคัญมาก

ทุกวันนี้ทุกคนรู้สึกถึงความวุ่นวายไม่เป็นสุขโดยควรของโลกใหญ่โลกจริง แต่ไม่ทุกคนที่นึกให้ถูกว่าตนเองก็มีส่วนเกี่ยวข้องข้องกับการจะช่วยบรรเทาหรือเพิ่มพูนความวุ่นวายไม่เป็นสุขของโลกได้ และไม่รู้ว่าการจะช่วยโลกดังกล่าวนั้นไม่ใช่งานใหญ่ ทั้ง ๆ ที่โลกนั้นใหญ่ ทุกคนไม่รู้ว่าเพียงแต่ทุกคนช่วยโลกเล็ก ๆ คือตัวเองของทุกคน ให้สงบเย็นบริสุทธิ์สะอาดมาก ๆ ตนก็จะสามารถช่วยโลกใหญ่โลกจริงให้สงบร่มเย็นเป็นสุขได้

อาจจะมีความแย้งว่า ถ้าเพียงแต่ช่วยตนเองให้สงบสบายบริสุทธิ์สะอาดจากความสกปรกเศร้าหมองพอสสมควร ไม่ช่วยเหลืออย่างอื่นแล้ว จะเป็นการช่วยโลกได้อย่างไร ปัญหาที่จริงน่าจะเกิดขึ้น เพราะน่าจะสงสัยเช่นว่า แต่ถ้าคิดให้ลึกให้ถูกให้ตรงยิ่งขึ้นก็จะได้รับความเข้าใจชัดแจ้งถูกต้องยิ่งขึ้น ว่าใจเป็นผู้นำจริง ๆ ถ้าทำใจให้ผ่องใสเป็นสุขได้แล้ว มีความสงบได้แล้ว ปัญญาย่อมเกิดในใจนั้น ย่อมยังให้รู้ได้เองว่าควรคิดควรพูดควรทำอย่างไรต่อไปเพื่อความเจริญรุ่งเรือง ความร่มเย็นเป็นสุขของบ้านเรือนตนของบ้านเมืองตน เลยไกลไปถึงเพื่อโลกที่ตนอาศัยอยู่นี้ ความสงบของจิตใจตนของแต่ละคนนั้นแหละเป็นความสำคัญ ความรู้การควรไม่ควรจะเกิดได้ ปัญญาจะมากมีความอยากจะไม่ปรากฏ แม้พิจารณาให้เห็นเหตุผลก็จะเข้าใจและเห็นจริงว่าเป็นสิ่งเป็นไปได้ดังกล่าว เมื่อใจสงบ คือบางเบาจากกิเลสโลกโกรธหลง เห็นทุกอย่างทำทุกอย่างก็เป็นไปอย่างสงบเย็น เรียกว่าเห็นไปเรื่อย ๆ หรือทำไปเรื่อย ๆ ไม่ได้เดือดร้อนรำคาญไม่วุ่นวาย มีความสุขพอสสมควร กิจการหรืองานใดสิ่งใดที่ผู้ทำทำด้วยความสะดวกสบายใจยอมสำเร็จเรียบร้อย เป็นผลดีกว่ากิจการหรืองานใดสิ่งใดที่ผู้ทำทำด้วยความเร่าร้อนใจไม่มีความสุข เมื่อเป็นเช่นนี้ก็ชัดเจนแล้วว่าบ้านเมืองที่มีคนใจดีหรือใจเจริญย่อมเป็นบ้านเมืองที่เจริญรุ่งเรืองร่มเย็นเป็นสุข โลกที่มีคนใจดีใจเจริญย่อมเป็นโลกที่เจริญร่มเย็นเป็นสุข จึงไม่ต้องห่วงกังวลว่าถ้าพากันมุ่งทำจิตทำใจเสียหมดแล้วบ้านเมืองจะเสื่อมโทรมหาความเจริญรุ่งเรืองทัดเทียมบ้านเมืองอื่นที่เห็นแก่ความเจริญของวัตถุยิ่งกว่าความเจริญของจิตใจไม่ได้ พุทธศาสนสุภาษิตที่ว่า “โลกอันจิตย่อมนำไป” นั้นเป็นความจริงแท้

มีอรรถาธิบายดังแสดงมาด้วยประการฉะนี้

ธรรมสุขกถา^๙

นโม ตสฺส ภควโต อรหโต สมฺมาสมฺพุทฺธสฺส.

ธมฺโม สุจิณฺโณ สุขมวหาตีติ.

วันกาชาดโลก เวียนมาถึงในวันนี้ ที่ ๘ พฤษภาคม เหตุที่ถือวันที่ ๘ พฤษภาคม เป็นวันกาชาดโลกก็เพราะนายอังรี ดูนังต์ ชาวสวิสผู้ให้กำเนิดกาชาดเกิดเมื่อวันที่ ๘ พฤษภาคม พ.ศ. ๒๓๗๑ สันนิบาตสภากาชาดกำหนดให้ถือวันเกิดนายดูนังต์เป็นวันกาชาดโลกตั้งแต่ปี ๒๔๙๑ เป็นต้นมา จนบัดนี้ เมื่อปีพ.ศ. ๒๕๐๒ ฝรั่งเศสกับอิตาลีช่วยกันรบออสเตรเลีย ทหารที่สู้กันมีจำนวน ๔ แสนคน ล้มตายบาดเจ็บ ๔ หมื่นคน เกือบกลาดทั่วสนามรบ ไม่มีผู้รักษาพยาบาล นายดูนังต์เดินทางไปยังภาคเหนือของอิตาลีในระยะนั้น ได้เห็นภาพอันสยดสยองน่าสลดสังเวชนี้ ได้ลงมือช่วยผู้บาดเจ็บด้วยตนเอง และขอร้องให้ประชาชนหญิงในท้องถิ่นนั้นช่วยด้วย กิจกรรมของกาชาดได้เริ่มขึ้นเป็นครั้งแรกดังนี้ในปี ๒๕๐๒ ดังกล่าว จากประสบการณ์นี้ นายดูนังต์ได้ให้มีการรวมตัวเป็นคณะกรรมการระหว่างประเทศเพื่อการบรรเทาทุกข์ขั้นบรรเทาเจ็บขึ้นเมื่อปี ๒๕๐๖ และได้เปลี่ยนชื่อคณะกรรมการเป็นคณะกรรมการกาชาดระหว่างประเทศในปี ๒๕๒๓ คณะกรรมการประกอบด้วยบุคคลชาวสวิส ยึดถือหลักความ

^๙ แสดงทางสถานีวิทยุกระจายเสียงแห่งประเทศไทย กรมประชาสัมพันธ์ ขณะดำรงสมณศักดิ์ที่สมเด็จพระญาณสังวร วันอังคารที่ ๘ พฤษภาคม พ.ศ. ๒๕๒๗ เวลา ๑๘.๑๐ น.

เป็นกลางเช่นเดียวกับประเทศสวิตเซอร์แลนด์ มีสำนักงานใหญ่อยู่ที่นครเจนีวา มีหน้าที่รับรองสภากาชาดของประเทศต่าง ๆ ซึ่งตั้งขึ้นใหม่ ต่อมาภายหลังการสงบศึกของสงครามโลกครั้งที่ ๑ เป็นที่ประจักษ์ต่อโลก ว่ากาชาดมีความสำคัญมาก นายกสภากาชาดอเมริกันจึงดำริให้สภากาชาดต่าง ๆ ติดต่อกันอย่างใกล้ชิดยิ่งขึ้น ประสานงานกันให้มากขึ้น ให้กาชาดมีบทบาทในยามสงบด้วย จึงได้ตั้งสันนิบาตสภากาชาดขึ้นเมื่อปี ๒๔๖๒ ปัจจุบันมีสมาชิก ๑๒๖ ประเทศ รวมทั้งประเทศในค่ายโลกเสรีและในค่ายคอมมิวนิสต์ ตลอดจนประเทศบริวารทั้งประเทศเก่าและประเทศใหม่ รวมทั้งสหพันธ์และประเทศที่แบ่งแยกกัน เช่นเยอรมันและเกาหลีมีสมาชิกสภากาชาดทั้งหมดทั่วโลกประมาณ ๒๒๕ ล้านคน สันนิบาตสภากาชาดมีสมาชิกใหญ่และคณะมนตรีบริหารเป็นผู้ดำเนินงาน

สภากาชาดไทยได้เริ่มขึ้นตั้งแต่ พ.ศ. ๒๔๓๖ เมื่อเกิดกรณีพิพาทระหว่างไทยกับฝรั่งเศสเรื่องเขตแดนที่ฝั่งแม่น้ำโขง และเกิดการสู้รบกันขึ้น สตรีไทยชั้นสูงในสมัยนั้นมีท่านผู้หญิงเป็ลเลียน ภาสกรวงศ์ เป็นหัวหน้า เห็นว่าน่าจะจัดให้มืองค์การช่วยบรรเทาความทุกข์ยากของทหาร ทำนองสภากาชาดของต่างประเทศ ได้นำความกราบบังคมทูลสมเด็จพระศรีสุวรินทิราบรมราชเทวี พระพันวัสสาอัยิกาเจ้า ขอให้ทรงรับเป็นพระราชภาระ พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวพอพระราชหฤทัยในความดำรินี้ เพราะเป็นการกุศล เข้าแบบอย่างของประเทศที่เจริญรุ่งเรืองแล้ว จึงพระราชทานพระบรมราชานุญาตให้ตั้งสมาคมการกุศล มีชื่อว่า "สภาอุณาโลมแดง" ขึ้น พระราชทานให้อยู่ในพระบรมราชูปถัมภ์ มีเจ้านายฝ่ายในชั้นสูงและสตรีผู้มีเกียรติทรงดำรงและดำรงตำแหน่งที่สำคัญ ๆ งานสำคัญของสภาอุณาโลมแดงคือจัดส่งเครื่องยาอาหาร เสื้อผ้า และเครื่องใช้ต่าง ๆ ไปช่วยทหารในสนามรบ เมื่อการบุญดีกิจการของสภาอุณาโลมแดงก็ซบเซาลงเป็นเวลานาน จนถึงรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว จึงทรงร่วมกับพระราชภราดาพระราชภคินี ทรงบริจาคร่วมกับทุนของสภาอุณาโลมแดง สร้างโรงพยาบาลของกาชาดขึ้นในที่ดินส่วนพระองค์ โปรดเกล้าโปรดกระหม่อมขนานนามว่า "โรงพยาบาลจุฬาลงกรณ์" ชื่อสภากาชาดสยามหรือสภากาชาดไทย จึงเริ่มใช้กันตั้งแต่ พ.ศ. ๒๔๕๓ มาจนบัดนี้ สันนิบาตสภากาชาดได้รับสภากาชาดไทยเข้าเป็นสมาชิก เมื่อวันที่ ๘ เมษายน ๒๔๖๔

ปัจจุบันสภาภษาชาติไทยมีสมเด็จพระนางเจ้าฯ พระบรมราชินีนาถทรงเป็นองค์
สภานายิกา และสมเด็จพระเทพรัตนราชสุดา เจ้าฟ้ามหาจักรีสิรินธร รัฐสีมาคุณากร
ปิยชาติ สยามบรมราชกุมารี ทรงเป็นองค์สภาอุปนายิกา

ความรับผิดชอบที่ใหญ่และสำคัญมากของสันนิบาตสภาภษาชาติหรือภษาชาติโลก
คือการบรรเทาทุกข์เกี่ยวกับภยธรรมชาติทุกส่วนของโลกในยามสงบจากศึกสงคราม
แลกเปลี่ยนความคิดเห็นและวิธีปฏิบัติงานระหว่างกันเพื่อให้เกิดความสงบสุขแก่โลก

คำขวัญวันภษาชาติโลกปีนี้ สันนิบาตสภาภษาชาติได้กำหนดขึ้น แปลเป็นไทยได้
ว่า “มนุษยธรรมนำสู่สันติ”

มนุษยธรรมคือธรรมของมนุษย์ ธรรมที่มนุษย์ทุกคนควรมี แต่ไม่ใช่มนุษย์ทุก
คนที่มีธรรมของมนุษย์ พุทให้ถูกก็ต้องพูดว่ามนุษย์ไม่ได้มีธรรมของมนุษย์ทุกคนไป
ถ้ามนุษย์มีธรรมของมนุษย์ คือมีมนุษยธรรม ทุกคนหรือเป็นส่วนใหญ่ ก็จะเป็นไป
ดังคำขวัญของภษาชาติโลก คือจะมีสันติ เพราะ “มนุษยธรรมนำสู่สันติ”

อาจจะมีผู้ตั้งปัญหาว่ามนุษยธรรมหรือธรรมของมนุษย์คืออะไร คำตอบมี
อยู่กว้างขวางนัก แต่ในที่นี้จะขอยกมาแสดงถึงแต่ที่เป็นหลักหรือเป็นหัวใจ ความมี
ศรัทธาในบุญคือความดี และความละอายต่อบาปคือความชั่ว นี้แหละเป็นหลักแห่ง
ความเป็นมนุษย์ อาจอธิบายให้กว้างขวางลึกซึ้งต่อไปเพียงไรก็ได้

ศรัทธาในความดีหรือในบุญ คือความเชื่อมั่นว่าการทำความดีหรือการทำบุญ
เป็นความถูกต้อง เป็นสิ่งพึงทำ บาปหรือความชั่วเป็นสิ่งไม่ถูกต้อง ไม่พึงทำ เมื่อมี
ศรัทธาในบุญ มีความละอายต่อบาป มนุษย์ย่อมเป็นมนุษย์ผู้สามารถปฏิบัติธรรม
ของมนุษย์ได้ มนุษย์ย่อมเป็นผู้มีมนุษยธรรม นี้จักเป็นไปได้อย่างไร พึงพิจารณาโดย
ควรดังนี้

ผู้มีศรัทธาในบุญในความดี จักเชื่อมั่นว่าการทำบุญทำความดีเป็นความถูกต้อง
พึงทำ เพราะบุญจักนำมาสุขมาให้ เมื่อมีศรัทธาเช่นนี้ มีความเชื่อมั่นเช่นนี้ มนุษย์ย่อม
ตั้งใจประกอบกระทำแต่ความดีอันหมายรวมถึงทำบุญนั้นด้วย ปัญหาว่าอะไรคือ

ความดีน่าจะไม่มีผู้ขี้ใจสงสัยจริงจัง นอกเสียจากว่าจะตั้งปัญหาขึ้นเล่น ๆ ให้มีผู้ต้องค้นคว้าสรรหาคำตอบมาตอบโต้เท่านั้น ทุกคนที่รู้ดียงสาแล้วย่อมรู้ว่าอะไรคือความดี แม้ว่าไม่รู้ไม่ทัดเทียมกัน รู้สึกซึ่งกว้างขวางต่างกัน ตามระดับของจิตใจของความดียงสา แต่ทุกคนรู้ว่าอะไรคือความดี อะไรคือความชั่ว อะไรคือบุญ อะไรคือบาป เมื่อทำดี ทุกคนย่อมรู้ว่าตนทำดี เมื่อทำไม่ดีทุกคนย่อมรู้ว่าตนทำไม่ดี สำคัญที่ว่าไม่ใช่ทุกคนที่มีศรัทธาในการทำดี ถ้ามีศรัทธาในการทำดีแล้ว ย่อมจักพยายามทำดีสม่ำเสมอ ผู้ที่ยังทำดีบ้างทำไม่ดีบ้างตามอารมณ์มากเพียงไร แสดงว่าขาดศรัทธาในความดีมากเพียงนั้น เป็นความจริงที่ปุถุชนย่อมยังมีทำดีทำไม่ดีอยู่ด้วยกันทุกคน แต่ถ้ามีศรัทธาในความดีแล้วการจะทำความดีย่อมมากกว่าการจะทำความไม่ดี ฉะนั้น พึงอบรมศรัทธาให้มากยิ่งขึ้น ๆ ขึ้น และพึงทำความเข้าใจในเรื่องการทำบุญทำดี ว่าจะสมบูรณ์ถูกต้องนั้นจักต้องทำจริงและทำพร้อมทั้งสามทาง คือ ทั้งทางกายทางวาจาและทางใจ นั่นก็คือจะทำสิ่งใดก็ไม่ทำเพื่อเบียดเบียนตนและผู้อื่น จะพูดสิ่งใดก็ไม่พูดเพื่อเบียดเบียนตนและผู้อื่น และคิดสิ่งใดก็คิดเพื่อไม่เบียดเบียนตนและผู้อื่น

ผู้มีศรัทธาในบุญในความดี สามารถปฏิบัติได้จริงพร้อมสมบูรณ์ทั้งสามทาง ดังกล่าว ย่อมเป็นผู้ไม่ทำบาป ย่อมเป็นผู้ละอายที่จะทำบาป กลัวที่จะทำบาป เพราะเมื่อมีศรัทธาในความดี เชื่อมั่นว่าทำดีจักได้ดี จึงไม่มีปัญหาว่าจะต้องเชื่อมั่นด้วยว่าทำชั่วจักได้ชั่ว ทำบาปจักได้บาป

ผู้ทำดี ไม่ทำชั่ว หรือผู้ทำบุญ ไม่ทำบาป เป็นผู้มีความสบายใจ หรือเรียกอีกอย่างหนึ่งว่ามีสันติ มีความสงบใจ ไม่มีความร้อนของความชั่วของบาปเผาเรณ นั่นเป็นผลทางใจสำหรับผู้ทำ เป็นสันติทางใจ แต่จักเป็นผลถึงผู้เกี่ยวข้องทั้งหลายด้วยอย่างแน่นอน พุทธศาสนสุภาชิตบหนึ่งกล่าวไว้แปลความว่า “พระอรหันต์ทั้งหลายอยู่ในที่ใด คือบ้านก็ตาม ป่าก็ตาม ที่ลุ่มก็ตาม ที่ดอนก็ตาม ที่นั้นย่อมเป็นภูมินารัณรมย์” นี่คือเครื่องรับรองยืนยันว่าสันติทางใจจักให้ผลเกี่ยวถึงผู้คนทั้งหลายได้อย่างแน่นอน พระอรหันต์ท่านเป็นผู้มีสันติทางใจแล้ว จิตของท่านรื่นรมย์แล้ว ท่านอยู่ที่ใดที่นั่น จึงเป็นที่รื่นรมย์ แม้จะเป็นท้องถื่นทุรกันดารเมื่อมีท่านผู้มีจิตรื่นรมย์อยู่ ที่นั้นย่อมเป็นที่รื่นรมย์

อันความเมตตากรุณาซึ่งเป็นที่รู้จักกันดีนั้น รวมอยู่ในศรัทธาในความดีนั่นเอง บางทีแม้กล่าวว่ามีมนุษยธรรมคือเมตตากรุณาจะเข้าใจง่ายขึ้น แต่ไม่กว้างขวางครอบคลุมทั่วถึงทั้งหมด เมตตากรุณาเป็นเพียงส่วนหนึ่งของมนุษยธรรม แม้อบรมศรัทธาในความดี เมตตากรุณาย่อมเกิดตามมาได้ด้วยอย่างแน่นอน ความรังเกียจกลัวความชั่วย่อมเกิดตามมาได้ด้วยเช่นเดียวกัน การเบียดเบียนตนและผู้อื่นทั้งสามทางย่อมยากจักเกิด จักไม่เกิดโดยเจตนา และนอกจากไม่มีการเบียดเบียน ยังจักมีความเอื้ออาทรในทุกเรื่องทุกประการเกิดตามมาด้วย

ที่ได้มีผู้ไม่เบียดเบียนตนและผู้อื่นด้วยประการทั้งสาม มีความเอื้อเพื่ออาทรในสุขทุกข์ของผู้อื่น ที่นั้นย่อมจักไม่มีความวุ่นวาย ย่อมจักมีความสุขสบาย ไม่มีการเบียดเบียนให้เกิดทุกข์ให้เกิดร้อนให้เกิดวุ่น นั่นแหละคือสันติ

ไม่ว่าจะเป็นคนชาติใดภาษาใดนับถือศาสนาใดก็ตาม แม้พิจารณาใจตนเอง ก็รู้ว่าทุกคนต้องการสันติ คือต้องการความสงบสุข ไม่ต้องการความร้อน ความวุ่น ทุกคนต้องการได้รับความเอื้ออาทร ขอให้มึสติเน้นเตือนสำนึกของตนเองว่าทุกคนมีความต้องการเช่นเดียวกันทั้งหมด ไม่มียกเว้น ไม่มีผู้ใดที่ไม่ต้องการสันติ ไม่มีผู้ใดที่ไม่ต้องการได้รับความเอื้ออาทร ความต้องการนี้ไม่เรียกว่าเป็นมนุษยธรรม ผู้ช่วยให้เกิดผลดังความต้องการจึงเรียกว่าเป็นผู้มีมนุษยธรรม ผู้มีธรรมของมนุษย์ไม่ใช่ผู้มีความต้องการดังกล่าวที่เรียกว่าเป็นผู้มีมนุษยธรรม ผู้มีธรรมของมนุษย์พึงทำความเข้าใจให้ถูกต้อง และอย่ามุ่งแต่เพียงเพื่อให้สมความปรารถนาต้องการของตน การมุ่งเช่นนั้นจะทำให้ไม่สามารถเห็นทางปฏิบัติที่ถูกต้อง นอกจากจะทำให้ผู้อื่นเดือดร้อน ยังจะทำให้ตนเองเดือดร้อนด้วย สู้มุ่งอบรมตนให้เป็นผู้มีมนุษยธรรมดีกว่า มุ่งไม่เบียดเบียน มุ่งเอื้ออาทร ศรัทธาในความดี รังเกียจกลัวบาปและความชั่ว เพียงเท่านั้น ก็จักเป็นมนุษย์ผู้มีมนุษยธรรม นำสู่สันติ และประสพสุขทั่วกัน สมดังพระพุทธภาษิตที่ยกมาเป็นบทอุเทศ ฌ เบื้องต้นแปลความว่า “ธรรมที่ประพฤติดีแล้ว นำสุขมาให้”

มีอรรถาธิบายดังได้แสดงมา ด้วยประการฉะนี้

เมตตากฎหมายกฏา^{๑๐}

นโม ตสฺส ภควโต อรหโต สมฺมาสมฺพุทฺธสฺส.

มหาปริสภาวสฺส ลกฺขณํ กรุณาสโหติ.

วันกาชาดโลกเวียนมาถึงในวันนี้ ที่ ๘ พฤษภาคม เหตุที่ถือวันที่ ๘ พฤษภาคม เป็นวันกาชาดโลกก็เพราะนายอังรี ดูนังต์ ชาวสวิส ผู้ให้กำเนิดกาชาด เกิดเมื่อวันที่ ๘ พฤษภาคม พ.ศ. ๒๓๓๑ สันนิบาตสภากาชาดฯ ได้กำหนดให้ถือวันเกิดนายอังรี ดูนังต์ เป็นวันกาชาดโลกตั้งแต่ปี ๒๔๙๑ เป็นต้นมาจนบัดนี้

เมื่อปี พ.ศ. ๒๔๐๒ ฝรั่งเศสกับอิตาลีร่วมกันรบออสเตรีย ทหารที่สู้รบมีจำนวน ๔ แสนคน ล้มตายบาดเจ็บกล่าวถึง ๔ หมื่น ศพเกลื่อนกลาดทั่วสนามรบ ไม่มีผู้ดูแลรักษาพยาบาล ภายนั้นนายอังรี ดูนังต์ เดินทางไปยังภาคเหนือของอิตาลี ได้เห็นภาพสยดสยองน่าสลดสังเวชนี้ ได้ล้มเลิกการเดินทางต่อไป เพื่อธุรกิจส่วนตัว ลงมือช่วยผู้บาดเจ็บด้วยตนเอง และขอร้องให้ประชาชนหญิงในถิ่นนั้นช่วยด้วย กิจกรรมของกาชาดได้เริ่มขึ้นเป็นครั้งแรก ดังนี้ ในปี ๒๔๐๒ ดังกล่าว จากประสบการณ์นี้ นายอังรี ดูนังต์ ได้ให้มีการรวมตัวเป็นคณะกรรมการระหว่างประเทศเพื่อการบรรเทา

^{๑๐} แสดงทางสถานีวิทยุกระจายเสียงแห่งประเทศไทย กรมประชาสัมพันธ์ ขณะดำรงสมณศักดิ์ที่ สมเด็จพระญาณสังวร วันพุทธที่ ๘ พฤษภาคม พ.ศ. ๒๕๒๘ เวลา ๑๘.๑๐ น.

ทุกชั้นกรบบาดเจ็บขึ้นเมื่อปี พ.ศ. ๒๔๐๖ และได้เปลี่ยนชื่อคณะกรรมการเป็น คณะกรรมการกาชาดระหว่างประเทศในปี พ.ศ. ๒๔๒๓ คณะกรรมการประกอบด้วยบุคคลชาวสวิสยึดถือหลักความเป็นกลางเช่นเดียวกับประเทศสวิตเซอร์แลนด์ มีสำนักงานใหญ่อยู่ที่นครเจนีวา มีหน้าที่รับรองสภากาชาดของประเทศต่าง ๆ ซึ่งตั้งขึ้นใหม่ นายอังรี ดูนังต์ ได้ทุ่มเทพริทย์สมบัติและกิจการที่กระทำอยู่ทั้งหมดเพื่อ งานมหาคุณนี้ หลีกไปจากสังคมของผู้มีฐานะมั่งคั่งฟุ่มเฟือย จนสิ้นชีวิต เมื่ออายุได้ ๘๒ ปี นับว่าเป็นผู้มีเมตตากว้างขวาง และทำคุณไว้แก่โลกอย่างยิ่งใหญ่ ไม่คำนึงถึง ความสุขส่วนตน ยิ่งกว่าส่วนรวม เมื่อวันกาชาดโลกเวียนมาถึง เช่นในวันนี้ หรือแม้ เมื่อนึกถึงคุณยิ่งใหญ่ของกาชาดว่ามีจริง ก็น่าที่จะได้นึกถึงพระคุณของนายอังรี ดูนังต์ ไปพร้อมกันด้วยอย่างยิ่ง จะเป็นการอบรมใจตนเองด้วยการไม่ลืมความดีที่ท่าน กระทำแล้ว

เมื่อสงครามโลกครั้งที่ ๑ สงบ เป็นที่ประจักษ์ต่อโลกว่ากาชาดมีความสำคัญมาก นายกสภากาชาดอเมริกันจึงดำริให้สภากาชาดต่าง ๆ ติดต่อกันอย่างใกล้ชิดยิ่งขึ้น ประสานงานกันให้มากขึ้น ให้กาชาดมีบทบาทในยามสงบด้วยมิเพียงมีบทบาทเฉพาะ ในยามสงครามเท่านั้น จึงได้ตั้งสันติบาตรสภากาชาดฯ ขึ้นเมื่อปี พ.ศ. ๒๔๖๒ ปัจจุบัน มีสมาชิก ๑๓๖ ประเทศ รวมทั้งประเทศในค่ายโลกเสรีและในค่ายคอมมิวนิสต์ ตลอดจนประเทศบริวารทั้งประเทศเก่าและประเทศใหม่ รวมทั้งสหพันธ์และประเทศ ที่แบ่งแยกกัน เช่น เยอรมันและเกาหลี มีสมาชิกสภากาชาดทั้งหมดในโลกประมาณ ๒๒๕ ล้านคน สันนิบาตสภากาชาดฯ มีสมาชิกใหญ่และคณะมนตรีบริหารเป็นผู้ ดำเนินงาน

สภากาชาดไทยได้เริ่มขึ้นตั้งแต่ พ.ศ. ๒๔๓๖ เมื่อเกิดกรณีพิพาทขึ้นระหว่าง ไทยกับฝรั่งเศส เกี่ยวกับเขตแดนฝั่งแม่น้ำโขง และเกิดการสู้รบกันขึ้นที่ชายแดนไทย และเมืองขึ้นของฝรั่งเศส ทหารได้รับบาดเจ็บมากมาย สตรีไทยชั้นสูงในสมัยนั้น มีท่านผู้หญิงเป็ลเลียน ภาสกรวงศ์ เป็นหัวหน้า เห็นว่าน่าจะจัดให้มีองค์การช่วยบรรเทา ความทุกข์ยากของทหาร ได้นำความกราบบังคมทูลสมเด็จพระนางเจ้าสว่างวัฒนา พระบรมราชเทวี ซึ่งต่อมาคือสมเด็จพระศรีสวรินทิราบรมราชเทวี พระพันวัสสาอัยิกาเจ้า

ขอให้ทรงรับดำรงตำแหน่ง “สภาชนนีผู้บำรุง” องค์การนี้ก่อตั้งขึ้นด้วยเงินและทรัพย์สินที่ได้รับบริจาคจากเจ้านายฝ่ายในและประชาชน พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงพอพระราชหฤทัยในดำรินี้ เพราะทรงเห็นว่าเป็นการกุศล เข้าแบบอย่างประเทศที่เจริญแล้ว จึงพระราชทานพระบรมราชานุญาตให้ตั้งสมาคมการกุศลมีชื่อว่า “สภาอุณาโลมแดง” ขึ้น พระราชทานให้อยู่ในพระบรมราชูปถัมภ์ เมื่อวันที่ ๒๖ เมษายน พ.ศ. ๒๔๓๖ ในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวจึงทรงเปลี่ยนจาก “สภาอุณาโลมแดง” เป็น “สภากาชาดสยาม” เจ้านายฝ่ายในชั้นสูงและสตรีผู้มีเกียรติ ทรงดำรงตำแหน่งและดำรงตำแหน่งที่สำคัญ ๆ ในสภาอุณาโลมแดง ซึ่งมีหน้าที่สำคัญ คือจัดส่งเครื่องยา อาหาร เสื้อผ้า และเครื่องใช้ต่าง ๆ ไปช่วยทหารในสนามรบ ปรากฏว่าเป็นผลดีอย่างยิ่ง เมื่อการรบสิ้นสุดลงกิจการของสภาอุณาโลมแดงก็ซบเซาตามไป และกลับฟื้นคืนมาอีกครั้งในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ขณะทรงดำรงตำแหน่งสมเด็จพระยุพราช เสด็จพระราชดำเนินกลับจากการศึกษาในประเทศอังกฤษผ่านประเทศญี่ปุ่น ได้เสด็จพระราชดำเนินทอดพระเนตรโรงพยาบาลของกาชาดญี่ปุ่น ทรงพระราชดำริว่า ถ้าได้จัดตั้งโรงพยาบาลของกาชาดขึ้นบ้างในเมืองไทยก็จะ เป็นประโยชน์แก่บ้านเมืองเป็นอันมาก เมื่อพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว เสด็จสวรรคตแล้ว พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวได้พระราชทานที่ดินส่วน พระองค์และพระราชทรัพย์ร่วมกับพระบรมวงศานุวงศ์ ร่วมกับทุนของสภาอุณาโลมแดงที่มีอยู่ สร้างโรงพยาบาลขึ้นและโปรดเกล้า ฯ พระราชทานนามว่า โรงพยาบาลจุฬาลงกรณ์ ทรงยกให้เป็นโรงพยาบาลของสภากาชาดสยามเมื่อ พ.ศ. ๒๔๕๗ เพื่อเป็นพระบรมราชานุสรณ์แห่งสมเด็จพระบรมราชชนก เพื่อให้สภากาชาดไทยหรือสภากาชาดสยาม ในสมัยนั้นมีฐานะเท่าเทียมสภากาชาดของประเทศต่าง ๆ และไม่ต้องอยู่ภายใต้การควบคุมของรัฐบาล จึงทรงพระกรุณาโปรดเกล้า ฯ ให้ตราพระราชบัญญัติว่าด้วย สภากาชาดไทยขึ้น เมื่อ พ.ศ. ๒๔๖๑ คณะกรรมการกาชาดระหว่างประเทศได้รับรองสภากาชาดไทยเมื่อวันที่ ๒๗ พฤษภาคม พ.ศ. ๒๔๖๓ และสันนิบาตสภากาชาด ฯ รับเข้าเป็นสมาชิกเมื่อวันที่ ๘ เมษายน พ.ศ. ๒๔๖๔ นับเป็นสมาชิกรายที่ ๓๒ ปัจจุบันสันนิบาตสภากาชาด ฯ มีสมาชิก ๑๓๖ ประเทศ ชื่อสภากาชาดสยามหรือสภากาชาดไทย จึงเริ่มใช้ตั้งแต่ พ.ศ. ๒๔๕๓ มาจนบัดนี้

สมเด็จพระศรีพัชรินทราบรมราชินีนาถ พระบรมราชชนนีพันปีหลวง ทรงดำรงตำแหน่งสภานายิกาพระองค์แรก ทรงสนับสนุนกิจการต่าง ๆ ของสภาอากาศอย่างจริงจัง ทรงก่อตั้งโรงพยาบาลผดุงครรภ์ขึ้นในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว เมื่อสมเด็จพระศรีพัชรินทราบรมราชชนนีพันปีหลวงสวรรคตแล้ว สมเด็จพระนางเจ้าสว่างวัฒนา พระบรมราชเทวี ซึ่งขณะนั้นทรงดำรงตำแหน่งองค์สภาชนนีผู้บำรุง ได้ทรงดูแลกิจการของสภาอากาศในฐานะองค์สภานายิกาเป็นเวลาหลายปี ปัจจุบันสภาอากาศไทยมีพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ทรงดำรงตำแหน่งองค์สมเด็จพระบรมราชูปถัมภ์ สมเด็จพระนางเจ้า พระบรมราชินีนาถ ทรงดำรงตำแหน่งองค์สภานายิกา สมเด็จพระเทพรัตนราชสุดา เจ้าฟ้ามหาจักรีสิรินธร รัฐสีมาคุณากรปิยชาติ สยามบรมราชกุมารี ทรงดำรงตำแหน่งองค์อุปนายิกา ผู้อำนวยการสภาอากาศไทย และศาสตราจารย์นายแพทย์หม่อมหลวงเกษตร สนิทวงศ์ เป็นเลขาธิการ กิจการของสภาอากาศไทยมีสำนักงานกลางเป็นสำนักบริหารของสภาอากาศ อยู่ในบังคับบัญชาขององค์อุปนายิกาผู้อำนวยการ เลขาธิการ เภรฎุญิก และผู้อำนวยการ ตามลำดับ มีช่างานครอบคลุมตั้งแต่การประสานงานกับกองแยกต่าง ๆ ของสภาอากาศไทยไปจนถึงงานเกี่ยวกับผู้อพยพและการติดต่อกับกาชาดต่างประเทศ ปัจจุบันสำนักงานกลางสภาอากาศไทยตั้งอยู่ที่ตึกบริพัตร และตึกนิลุบลกุลแพทย์ ในบริเวณโรงพยาบาลจุฬาลงกรณ์

สภาอากาศไทยเกิดขึ้นจากความมุ่งหมายที่จะช่วยเหลือทหารที่บาดเจ็บจากการสู้รบ และได้ขยายงานออกไปอย่างกว้างขวาง มีการบรรเทาทุกข์ช่วยเหลือผู้ประสบภัยพิบัติและช่วยเหลือประชาชนในถิ่นทุรกันดาร รับบริจาคโลหิตเพื่อส่งไปช่วยเหลือผู้ป่วยที่ต้องใช้โลหิตโดยไม่คิดมูลค่า มีการผลิตวัคซีนและเซรุ่มป้องกันโรค มีการอบรมยุวกาชาด และมีอาสาชาตซึ่งเป็นกำลังสำคัญ พร้อมทั้งจะช่วยเหลือประชาชนได้ทันทีทุกเมื่อ มีการรับบริจาคดวงตา เพื่อนำไปช่วยผู้ป่วยที่ตาพิการ มีวิทยาลัยพยาบาลซึ่งสามารถผลิตพยาบาลได้ปีละ ๑๓๑ คน และมีสถานีกาชาดอยู่ในต่างจังหวัดและกรุงเทพฯ รวม ๑๐ แห่ง และมีโรงพยาบาลที่อยู่ในความดูแลของกาชาด ๒ แห่ง คือโรงพยาบาลจุฬาลงกรณ์และโรงพยาบาลสมเด็จพระ ฤ ศรีราชา คนไข้ของทั้งสองโรง

พยายามกว่าร้อยละ ๘๐ เป็นคนไข้สามัญ และถ้าเป็นผู้ยากจนจริง ๆ สภากาชาดก็จะให้การรักษาพยาบาลโดยไม่คิดค่าใช้จ่ายเลย สภากาชาดพร้อมที่จะให้ความช่วยเหลือทุกชีวิตโดยไม่เลือกชาติชั้นวรรณะลัทธิศาสนาหรืออุดมคติทางการเมือง

ความรับผิดชอบที่ใหญ่และสำคัญมากของสันนิบาตสภากาชาดฯ หรือสภากาชาดโลก คือการบรรเทาทุกข์เกี่ยวกับภัยธรรมชาติทุกส่วนของโลกในยามสงบจากศึกสงครามแลกเปลี่ยนความคิดเห็นและวิธีปฏิบัติงานระหว่างกันเพื่อให้เกิดความสงบสุขแก่โลก

คำขวัญวันกาชาดโลกปีนี้ สันนิบาตสภากาชาดฯ ได้กำหนดขึ้นแปลเป็นไทยได้ว่า “เยาวชนช่วยทำ กิจกรรมกาชาด”

พุทธศาสนสุภาษิตบทหนึ่งมีว่า “สุขา สุขมสุส สามัคคี” แปลความว่า “ความพร้อมเพรียงของหมู่ให้เกิดสุข” และอีกบทหนึ่งมีว่า “สพเพสั สุขญุตานั สามัคคิ วุฑฺฒิสาธิกา” แปลความว่า “ความพร้อมเพรียงของปวงชนผู้เป็นหมู่ยังความเจริญให้สำเร็จ” ความพร้อมเพรียงของหมู่หมายถึงความพร้อมเพรียงพร้อมทั้งผู้ใหญ่และเยาวชน ความหมายของพุทธศาสนสุภาษิตทั้งสองบทนี้ก็คือ เมื่อทั้งผู้ใหญ่และเด็กพร้อมเพรียงสามัคคีกันความสุขย่อมเกิดขึ้น ความเจริญย่อมเกิดขึ้นในหมู่คณะ

กิจกรรมของกาชาดเริ่มขึ้นด้วยความมีเมตตาของคนคนหนึ่ง คือนายอังรี ดูนังต์ แต่ก็มีคนอื่นอีกหลายคนพร้อมเพรียงร่วมมือด้วย ความสำเร็จจึงเกิดขึ้นได้ กาศาชดจึงพัฒนาจากองค์กรเล็ก ๆ มีบุคคลดำเนินงานเพียงไม่กี่คน มาเป็นงานของบุคคลทั้งโลกได้สำเร็จ นี่เป็นเครื่องยืนยันรับรองพุทธศาสนสุภาษิตที่มีความว่า *ความพร้อมเพรียงยังให้เกิดความสำเร็จ* งานกาชาดเริ่มด้วยการกระทำของผู้ใหญ่ สำเร็จด้วยความพร้อมเพรียงของผู้ใหญ่ในระยะต้น แต่ในระยะต่อมาเยาวชนได้เข้าร่วมกิจการนี้ด้วย นับเป็นนิมิตเครื่องหมายอย่างยิ่ง เพราะความสุขความเจริญของกิจการกาชาดย่อมบังเกิดขึ้นอย่างรวดเร็วมั่นคงยิ่งกว่าเดิม

อันเยาวชนนั้นเป็นอนาคตของโลก ผู้ใหญ่นับวันก็จะเป็นอดีต กิจการที่มีแต่ผู้ใหญ่ทำไม่มีเยาวชนร่วมด้วยจักต้องจบสิ้นลงไม่ช้า เพราะเมื่อกาลเวลาแห่งความเสื่อม

สิ้นของผู้ใหญ่มาถึง กิจกรรมหรืองานที่ผู้ใหญ่กระทำแต่ลำพังผู้ใหญ่ด้วยกันก็ย่อมต้อง
เชื่อมสิ้นไปพร้อมกันด้วยอย่างแน่นอน ผู้รอบคอบทั้งหลาย เมื่อจะกระทำกิจการใดที่
มุ่งให้เป็นการถาวรยั่งยืนสืบไปในอนาคต จึงเปิดโอกาสให้เยาวชนได้เข้าร่วมด้วย ซึ่งจัก
เป็นการสืบต่อกิจการได้อย่างเรียบร้อยในภายหน้าเมื่อถึงเวลาแตกดับของผู้ใหญ่ทั้งหลาย
คำขวัญกาชาดโลกที่ว่า “เยาวชนช่วยทำกิจกรรมกาชาด” จึงเป็นการแสดงความมั่นคง
ในอนาคตสืบไปของกาชาด ผู้ที่เข้าร่วมงานกับผู้ใหญ่ตั้งแต่เป็นเยาวชน มีโอกาส
ได้ศึกษาได้รับผิตชอบได้มีส่วนในงานที่ผู้ใหญ่กระทำ ย่อมมีความชัดเจนงานนั้นเป็น
ลำดับไป และที่สำคัญอีกประการหนึ่งก็คือจักเกิดความรับผิดชอบยิ่งกว่าเยาวชนที่ไม่มี
ส่วนร่วมงานที่ผู้ใหญ่กระทำโดยเฉพาะที่เป็นงานสำคัญระดับชาติ ระดับโลก เช่น
งานของกาชาดโลก ซึ่งนับได้ว่าเป็นงานสำคัญที่สุด เพราะเป็นงานเพื่อชีวิต เพื่อความ
เป็นสุข ของคนทั้งโลกมีเลือกชาติ ชั่ววรรณะ ศาสนาและลัทธิการเมือง เป็นงานที่เกิด
ขึ้นด้วยเจตนาบริสุทธิ์ผุดผ่องอย่างแท้จริง ไม่มีงานใดเปรียบเสมือน

งานของกาชาดเป็นงานที่มีขอบเขตกว้างขวาง ไม่เพียงแต่ผู้ใหญ่เท่านั้นสามารถ
ทำได้ แม้เยาวชนก็อาจทำได้ อาจร่วมด้วยได้ด้วยกันทุกคน การช่วยเหลือผู้ทุกข์ยาก
ทั้งหลาย ไม่ว่าจะช่วยได้มากหรือช่วยได้น้อย ช่วยได้เพียงใดก็ดี ถือว่าเป็นการร่วมทำ
กิจกรรมกาชาด การช่วยดังกล่าวย่อมเห็นได้ว่าไม่เพียงผู้ใหญ่เท่านั้นที่ทำได้ เยาวชน
ก็ทำได้ ไม่ว่าจะทำที่ไหนเมื่อไร เป็นการทำกิจกรรมของกาชาดทั้งนั้น กล่าวให้กว้าง
ออกไปก็คือความแสดงเมตตาต่อชีวิตทุกชีวิตเป็นการทำกิจกรรมกาชาด เป็นการได้
ร่วมในกิจการสำคัญของโลกที่ควรภาคภูมิใจอย่างยิ่ง ยิ่งไปกว่านั้นยังเป็นการกระทำ
ที่จะอบรมจิตใจให้งดงามยิ่งขึ้น สูงส่งยิ่งขึ้นตามวันเวลา เป็นความมีค่าที่เหนือค่าอื่นใด
ทั้งสิ้น เยาวชนที่เริ่มช่วยทำกิจกรรมกาชาดดังกล่าว มีโอกาสดียิ่งกว่าผู้ใหญ่ที่เพิ่งเริ่ม
เพราะมีเวลามากกว่าสำหรับอบรมจิตใจ สำหรับสร้างบุญกุศล จึงน่าที่เยาวชนทั้งหลาย
จะให้ความสนใจปฏิบัติตามคำขวัญของกาชาดสากลที่ว่า “เยาวชนช่วยทำ กิจกรรม
กาชาด”

ดังกล่าวมาแล้วข้างต้น ว่าความรับผิดชอบที่ยิ่งใหญ่ของสันนิบาตสภากาชาดฯ หรือสภากาชาดโลกคือการพยายามให้เกิดความสงบสุขแก่โลก ความพยายามนี้จะสำเร็จไม่ได้ถ้าไม่มีความพร้อมเพรียงของปวงชน ซึ่งเยาวชนก็คือส่วนแห่งปวงชน ขาดความช่วยเหลือจากเยาวชนก็จะมีความพร้อมเพรียงไม่ได้ และจะกล่าวให้ถูกต้องก็ต้องการว่าเยาวชนเป็นส่วนสำคัญแห่งความพร้อมเพรียงที่จะให้เกิดความสงบสุข งานของสภากาชาดโลกจะสำเร็จด้วยดีได้จริงต้องอาศัยความพร้อมเพรียงช่วยเหลือของเยาวชน กาชาดโลกคงจะเห็นแล้วว่าเยาวชนมีความสำคัญช่วยทำกิจกรรมของกาชาด จึงได้มีคำขวัญในปีนี้เป็นที่กล่าวมาแล้วก็คือ “เยาวชนช่วยทำ กิจกรรมกาชาด”

อย่างไรก็ตาม ควรกล่าวว่าเยาวชนของประเทศชาติได้ช่วยกิจกรรมกาชาด ก็เท่ากับช่วยให้เกิดความสงบสุขแก่ประเทศชาตินั้นเป็นอันดับแรก ก่อนที่ความสงบสุขจะแผ่ขยายออกไปถึงประเทศชาติอื่น ๆ ในโลก การช่วยทำกิจกรรมกาชาดแม้ในทางอ้อมเช่นที่กล่าวมา คือ แสดงเมตตาช่วยเหลือชีวิตทุกชีวิตทุกโอกาส คือ การช่วยชาติตนเอง ช่วยกาชาดไทย และช่วยกาชาดโลกไปพร้อมกัน ยิ่งกว่านั้นการกระทำดังกล่าวหรือการช่วยทำกิจกรรมกาชาดดังกล่าว คือการปฏิบัติพระพุทธศาสนาโดยตรง พระพุทธเจ้าทรงสอนให้เมตตา และพุทธศาสนภษิตแสดงว่าเมตตาเป็นเครื่องค้ำจุนโลก เมตตาคือความปรารถนาให้เป็นสุข กรุณาคือการช่วยให้พ้นทุกข์ ทั้งสองนี้เป็นความสำคัญแห่งงานของกาชาด มีพุทธภษิตกล่าวถึงผู้มีกรุณาว่า “อชฌาสัยที่ทนไม่ได้ เพราะกรุณา เป็นลักษณะของมหาบุรุษ” ขอให้เยาวชนทั้งหลาย โดยเฉพาะก็เยาวชนไทย ได้เทิดทูนคำสั่งสอนของพระพุทธเจ้า ได้ช่วยทำกิจกรรมกาชาด โดยพร้อมเพรียงกัน เพื่อได้ภาคภูมิใจว่าตนเป็นผู้ช่วยให้เกิดความสงบสุขแก่โลก เป็นไปตามความมุ่งหมายสำคัญของกาชาดโลก

มีอรรถาธิบายดังได้แสดงมา ด้วยประการฉะนี้

ปุตตกถา^{๑๑}

นโม ตสฺส ภควโต อรหโต สมฺมาสมฺพุทฺธสฺส.

ปุตฺตวตฺถุ มนุสฺसानนฺติ.

วันกาชาดโลกเวียนมาถึงในวันนี้ ที่ ๘ พฤษภาคม เหตุที่ถือวันที่ ๘ พฤษภาคม เป็นวันกาชาดโลก ก็เพราะนายอังรี ดูนังต์ ชาวสวิส ผู้ให้กำเนิดกาชาด เกิดเมื่อวันที่ ๘ พฤษภาคม พุทธศักราช ๒๓๗๑ สันนิบาตสภากาชาดฯ ได้กำหนดให้ถือวันเกิด นายอังรี ดูนังต์ เป็นวันกาชาดโลกตั้งแต่ปี ๒๔๙๑ เป็นต้นมา จนบัดนี้ สภากาชาด ประเทศต่าง ๆ ทั่วโลกได้จัดให้มีการเฉลิมฉลองเพื่อระลึกถึงวันดังกล่าวทุกปี และแต่ละปีสันนิบาตสภากาชาดฯ จะกำหนดคำขวัญซึ่งมีความหมายเกี่ยวกับกิจกรรมต่าง ๆ ของกาชาด ในปีนี้กำหนดคำขวัญว่า “ชีวิตเด็กมีค่า ช่วยรักษาให้อยู่รอด”

กิจการของกาชาดนั้นเกิดขึ้นจากแรงบันดาลใจที่นายอังรี ดูนังต์ ได้พบเห็น การสู้รบที่ซอลเฟอริโน ในภาคเหนือของประเทศอิตาลีเมื่อปี ๒๔๐๒ ซึ่งมีทหารบาดเจ็บล้มตายกลาดเกลื่อนสนามรบถึง ๔ หมื่นคน นายอังรี ดูนังต์ ซึ่งอยู่ระหว่างเดินทางไปเข้าเฝ้าพระเจ้านโปเลียนที่ ๓ ได้อยู่ช่วยทหารบาดเจ็บเกือบ ๕ สัปดาห์จึงเดินทางกลับเจเนวา โดยมีได้เข้าเฝ้าพระเจ้านโปเลียน เขาได้เขียนหนังสือ “ความทรงจำแห่ง

^{๑๑} แสดงทางสถานีวิทยุกระจายเสียงแห่งประเทศไทย กรมประชาสัมพันธ์ ขณะดำรงสมณศักดิ์ที่ สมเด็จพระญาณสังวร วันศุกร์ที่ ๘ พฤษภาคม พ.ศ. ๒๕๓๐ เวลา ๑๘.๓๐ น.

ซอลเฟรีโน” ขึ้น พรรณนาถึงความโหดเหี้ยมของการสู้รบและความทุกข์ทรมานของทหารที่ได้รับบาดเจ็บ จากความรู้สึกเศร้าสลดใจอย่างยิ่งของเขา สารสำคัญของหนังสือนี้อยู่ที่ข้อเสนอของดุนังด์ ให้มีการจัดตั้งสมาคมบรรเทาทุกข์ เพื่อช่วยเหลือทหารที่รับบาดเจ็บในยามสงคราม โดยให้ใช้อาสาสมัครซึ่งได้รับการฝึกอบรมให้มีความรู้พอสมควร และพร้อมที่จะอุทิศตนช่วยให้การรักษาพยาบาลทุกเวลาที่ได้รับการขอร้อง หนังสือเล่มนี้ได้รับความสำเร็จ สมาคมดังกล่าวได้มีผู้ก่อตั้งขึ้นในหลายประเทศ เรียกชื่อต่าง ๆ กันไป และได้เปลี่ยนชื่อเป็นสภากาชาดในโอกาสต่อมา

สภากาชาดไทยเริ่มขึ้นเมื่อ พ.ศ. ๒๔๓๖ เมื่อเกิดกรณีพิพาทระหว่างไทยกับฝรั่งเศส เกี่ยวกับเขตแดนฝั่งแม่น้ำโขง และเกิดการสู้รบกันขึ้นที่ชายแดนไทยและเมืองขึ้นของฝรั่งเศส ทหารได้รับบาดเจ็บมากมาย ท่านผู้หญิงเป็ลเลียน ภาสกรวงศ์ เป็นหัวหน้ากราบบังคมทูล สมเด็จพระนางเจ้าสว่างวัฒนา พระบรมราชเทวี ต่อมาคือ สมเด็จพระศรีสวรินทิรา บรมราชเทวี พระพันวัสสาอัยิกาเจ้า ให้ทรงรับดำรงตำแหน่ง “องค์สภาชนนีผู้บำรุง” องค์การนี้ก่อตั้งขึ้นด้วยเงิน และทรัพย์สินที่ได้รับบริจาคจากเจ้านายฝ่ายในและประชาชน พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงพอพระราชหฤทัยอย่างยิ่งเพราะทรงเห็นว่าเป็นการกุศล จึงพระราชทานพระบรมราชานุญาตให้ตั้ง “สภาอุณาโลมแดง” ขึ้นในพระบรมราชูปถัมภ์เมื่อวันที่ ๒๖ เมษายน พ.ศ. ๒๔๓๖ ในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว จึงทรงเปลี่ยนให้เป็น “สภากาชาดสยาม” คือเมื่อพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวเสด็จสวรรคตแล้ว พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ได้พระราชทานที่ดินส่วนพระองค์และพระราชทานทรัพย์สินร่วมกับพระบรมวงศานุวงศ์ ร่วมกับทุนของ “สภาอุณาโลมแดง” ที่มีอยู่สร้างโรงพยาบาลจุฬาลงกรณ์ขึ้น ทรงยกให้เป็นโรงพยาบาลของสภากาชาดสยามเมื่อ พ.ศ. ๒๔๕๗ เพื่อเป็นพระบรมราชานุสรณ์แห่งสมเด็จพระบรมราชชนก และเพื่อให้สภากาชาดไทยหรือสภากาชาดสยามในสมัยนั้นมีฐานะเท่าเทียมสภากาชาดของประเทศต่าง ๆ และไม่ต้องอยู่ภายใต้การควบคุมของรัฐบาล จึงทรงพระกรุณาโปรดเกล้าโปรดกระหม่อมให้ตราพระราชบัญญัติว่าด้วยสภากาชาดไทยขึ้นเมื่อ พ.ศ. ๒๔๖๑ คณะกรรมการกาชาดระหว่างประเทศได้รับรองสภากาชาดไทย เมื่อวันที่ ๒๗ พฤษภาคม พ.ศ. ๒๔๖๓ และสันนิบาตสภากาชาดฯ รับเข้าเป็นสมาชิกเมื่อวันที่ ๘ เมษายน

พ.ศ. ๒๔๖๔ นับเป็นสมาชิกรายที่ ๓๒ ปัจจุบันสันนิบาตสภาภาษาตม มีสมาชิก ๑๔๕ ประเทศ ชื่อสภาภาษาตมสยามหรือสภาภาษาตมไทย จึงเริ่มใช้ตั้งแต่ พ.ศ. ๒๔๕๓ มาจนบัดนี้

สมเด็จพระศรีพัชรินทราบรมราชินีนาถ พระบรมราชชนนีพันปีหลวง ทรงดำรงตำแหน่งสมานาธิกาพระองค์แรก พระองค์ต่อมาก็คือ สมเด็จพระนางเจ้าสว่างวัฒนา พระบรมราชเทวี ปัจจุบัน สภาภาษาตมไทยมีพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงดำรงตำแหน่งองค์สมเด็จพระบรมราชูปถัมภก และสมเด็จพระนางเจ้าฯ พระบรมราชินีนาถ ทรงดำรงตำแหน่ง สมานาธิกา สมเด็จพระเทพรัตนราชสุดา เจ้าฟ้ามหาจักรีสิรินธร รัฐสีมาคุณากรปิยชาติ สยามบรมราชกุมารี ทรงดำรงตำแหน่ง อุปนายกผู้อำนวยการ สภาภาษาตมไทย และศาสตราจารย์นายแพทย์หม่อมหลวงเกษตร สนิทวงศ์ เป็นเลขาธิการ ปัจจุบันสำนักงานสภาภาษาตมไทยตั้งอยู่ที่ตึกบริพัตร และตึกนิลุบลกุลแพทย์ ในบริเวณ โรงพยาบาลจุฬาลงกรณ์

สภาภาษาตมไทยเกิดขึ้นจากความมุ่งหมายที่จะช่วยเหลือทหารที่บาดเจ็บจากการสู้รบ และได้ขยายงานออกไปอย่างกว้างขวาง มีการบรรเทาทุกข์ช่วยเหลือผู้ประสบภัยพิบัติและช่วยเหลือประชาชนในถิ่นทุรกันดาร รับผิดชอบโลหิตเพื่อส่งไปช่วยผู้ป่วยที่ต้องใช้โลหิตโดยไม่คิดมูลค่า มีการผลิตวัคซีนและเซรุ่มป้องกันโรค มีการอบรมยุวกาชาด และมีอาสาชาดซึ่งเป็นกำลังสำคัญ พร้อมทั้งจะช่วยเหลือประชาชนได้ทันทีทุกเมื่อ มีการรับบริจาคดวงตาเพื่อนำไปช่วยผู้ป่วยที่ตาตาพิการ มีวิทยาลัยพยาบาล และมีสถานีกาชาดอยู่ในต่างจังหวัดและกทม. ๑๐ แห่ง มีโรงพยาบาลที่อยู่ในความดูแลของกาชาด ๒ แห่ง คือโรงพยาบาลจุฬาลงกรณ์และโรงพยาบาลสมเด็จพระคุณ ศรีราชา ถ้าเป็นผู้ยากจนจริง ๆ สภาภาษาตมจะให้การรักษาพยาบาลโดยไม่คิดค่าใช้จ่ายเลย สภาภาษาตมพร้อมที่จะให้ความช่วยเหลือทุกชีวิตโดยไม่เลือกชาติชั้นวรรณะลัทธิศาสนาหรืออุดมคติทางการเมือง ยึดมั่นในหลักมนุษยธรรม มุ่งมั่นที่จะป้องกันและบรรเทาความทุกข์ทรมานของมนุษย์

คำขวัญวันกาชาดโลกปี ๒๕๓๐ นี้ แปลเป็นไทยว่า “ชีวิตเด็กมีค่า ช่วยรักษาให้อยู่รอด”

ในวัฏดุสฺตร เทวดากราบพูลถามพระพุทธเจ้าว่า “อะไรหนอเป็นที่ตั้งของมนุษย์ทั้งหลาย” พระพุทธองค์ทรงตอบว่า “บุตรเป็นที่ตั้งของมนุษย์ทั้งหลาย”

บุตรเป็นที่ตั้งของมนุษย์ทั้งหลาย จักเข้าใจได้ด้วยพิจารณาดังนี้ ที่ตั้งหมายถึงที่รองรับให้สิ่งใดสิ่งหนึ่งวางอยู่ตั้งอยู่ แม่ที่รองรับมั่นคงด้วยสูงด้วย สิ่งทีวางอยู่ก็จักตั้งอยู่ได้อย่างมั่นคงด้วยและสูงด้วย แต่แม่ที่รองรับไม่มั่นคงและต่ำ สิ่งทีวางอยู่ก็จักตั้งอยู่อย่างไม่มั่นคงและต่ำ ทีพระพุทธองค์ทรงตอบปัญหาเทวดาว่า “บุตรเป็นที่ตั้งของมนุษย์ทั้งหลาย” นั่นก็คือมารดาบิดาจะมีความมั่นคงด้วยความสุขเพียงไร ขึ้นอยู่กับบุตร ความจริงนั้นมารดาบิดาทั้งหลายประจักษ์แจ้งแก่จิตใจด้วยตนเองอย่างยิ่งแล้ว แม่ผู้อื่นที่มิใช่มารดาบิดาก็ย่อมประจักษ์ดีเช่นเดียวกัน พุดง่าย ๆ ก็คือบุตรดี มารดาบิดาก็มีความสุข สุขใจและก็สุขกาย เมื่อใจมีความสุข กายก็มีความสุขด้วย เพราะใจเป็นใหญ่ ใจเป็นประธาน ทุกสิ่งสำเร็จด้วยใจ ผู้มีสุขภาพจิตดี สุขภาพกายก็จะดีด้วย เห็นได้จากเช่นเมื่อเวลามีโรคภัยไข้เจ็บเกิดขึ้น แม้เป็นโรคร้ายรักษายาก แพทย์จะพยายามไม่ไห้คนไข้รู้ ทั้งนี้ก็เพราะเกรงว่าคนไข้จะใจเสีย และเมื่อใจเสียแล้ว อาการของโรคก็จะหนักลง รักษายากยิ่งขึ้น ควรจะหายเร็วก็จะหายช้าหรือชีวิตไม่ควรถึงที่สุดก็จะถึงที่สุดได้ เมื่อกำลังใจเสียมากเข้า บุตรที่ตินั้นเป็นเหตุสำคัญที่สุดที่จะทำไห้มารดาบิดามีกำลังใจที่ดีด้วยความเป็นสุข ในทางตรงกันข้าม บุตรที่ไม่ดีก็จะเป็นเหตุสำคัญที่สุดที่จะทำไห้มารดาบิดามีกำลังใจเสียมีกำลังใจตก หรือหมดกำลังใจด้วยความเป็นทุกข์ ย่อมไม่ผิดที่จะกล่าวว่่า ไม่มีความสุขใดของมารดาบิดาจะเสมอกับความสุขที่มีบุตรที่ดี และไม่มีความสุขใดของมารดาบิดาจะเสมอกับความสุขที่มีบุตรไม่ดี

แต่มิใช่ว่่ามารดาบิดาทุกคนไปจะรู้ซึ่งถึงความจริงนี้แต่ต้น จึงมิใช่มารดาบิดาทุกคนไปที่จะมุ่งอบรมสั่งสอนสร้างบุตรธิดาเพื่อไห้เติบโตใหญ่เป็นคนดี และเพราะไม่รู้ซึ่งถึงความจริงดังกล่าว จึงทุ่มเทความรักไห้บุตรธิดาจริง แต่มิใช่ในทางที่ถูกมิใช่ในทางที่จะสร้างไห้บุตรธิดาเป็นคนดี มารดาบิดาหรือผู้ใหญ่ทั้งหลายน่าจะเห็นไห้ถูกว่่า สิ่งสำคัญที่สุดมีค่าที่สุดที่จะพึงมอบไห้แก่บุตรธิดาผู้เป็นที่รักอย่างยิ่ง คือ ความเป็นคนดี ไม่มีสิ่งอื่นที่ควรมอบไห้เพื่อแสดงความรักของตนยิ่งกว่าความเป็นคนดี และการสร้างบุตรธิดา คือเด็กที่กล่าวถึงในคำขวัญวันกาชาดโลกปี ๒๕๓๐ นี้ ไห้เป็นคนดีก็เช่นเดียวกับ

การสร้างพระเจดีย์นั่นเอง ต้องเริ่มแต่ฐาน ต้องสร้างฐานให้มั่นคงแข็งแรงสวยงามก่อน แล้วจึงค่อยสร้างยอดขึ้นบนฐานที่ได้สร้างไว้งดงามแล้ว พระเจดีย์ก็จะเป็นพระเจดีย์ที่งดงามสมบูรณ์ แต่แม้ไม่สร้างฐานให้ดีก่อน ให้มั่นคงงดงามไว้ก่อน สักแต่ว่าเอาอะไร ๆ มากองเข้าวางเข้าให้พอเป็นที่รองรับแล้วก็สร้างยอดพระเจดีย์ขึ้นบนนั้น ไม่ว่าจะปรารถนาให้เป็นเจดีย์ที่งดงามเพียงไร แต่ผู้สร้างย่อมไม่มีกำลังใจเท่าที่ควรแม้มองเห็นฐานที่ไม่งดงาม สร้างไปก็เท่านั้น ไม่อาจให้งดงาม ผู้สร้างจักมีแต่ความท้อแท้ ผู้สร้างจะขัดข้องใจ ผู้เห็นทั้งหลายก็จะสละเสียดาย ที่อุตสาหะสร้างพระเจดีย์ทั้งที่หาทำให้งดงามยังให้เกิดความศรัทธาเลื่อมใสไม่ เพราะไม่สร้างฐานให้งดงามเสียแต่ต้นแท้ ๆ

มารดาบิดาก็เช่นกัน แม้ไม่ตั้งอบรมสั่งสอนบุตรธิดาให้มีความดีเสียแต่เด็กตามใจปล่อยปละละเลยให้เป็นไปตามที่เด็กอยากจะเป็น ด้วยห่อหุ้มความรักให้อย่างไม่มีเหตุผล ก็ย่อมจะเหมือนสร้างฐานพระเจดีย์อย่างไม่ตั้งใจจริงให้เต็มสติปัญญาความสามารถ จะออกมาปุ่อย่างใดก็ไม่เห็นความสำคัญ ใครจะยื่นมือเข้ามาเอานั่นเอานี้มาปะมาบ้ายให้ชรุชระอย่างไรก็ไม่ใส่ใจ

บุตรเป็นที่ตั้งของมนุษย์ทั้งหลาย จึงต้องสร้างบุตรให้มั่นคงงดงาม เพื่อมารดาจะได้มีชีวิตที่มั่นคงงดงามด้วย และก็ดังกล่าวมาแล้ว จะสร้างบุตรหรือเด็กให้มั่นคงงดงามได้ ต้องสร้างแต่เล็ก สร้างแต่เด็ก เพื่อให้เป็นฐานหรือเป็นที่ตั้งของชีวิตต่อไป สมัยนี้เป็นที่เข้าใจกันกว้างขวางยิ่งขึ้น ว่ามารดาสามารถอบรมสั่งสอนบุตรธิดาได้ตั้งแต่เด็กเริ่มปฏิสนธิทีเดียว คือให้ตั้งใจสอน ด้วยการพูดหรืออ่านให้ฟัง ต้องการให้เด็กรู้อะไรเป็นอย่างไร ก็ให้ได้ยินได้ฟังสิ่งนั้นเรื่องนั้นตั้งแต่เริ่มปฏิสนธิอยู่ในครรภ์มารดาทีเดียว อันที่จริงมารดาที่พร่ำสอนบุตรในครรภ์ ก็เป็นการสอนตนเองไปพร้อมกันให้มีความรู้ ให้มีความดี ไปพร้อมกับที่ปรารถนาให้บุตรธิดาของตนมี ให้บุตรธิดาของตนเป็น จึงไม่มีการเสียเปล่าสำหรับที่ทำเช่นนี้ แม้บุตรธิดารับไม่ได้ มารดาบิดาเองก็จะได้รับอาจจะเพียงมากบ้างหรือน้อยบ้างเท่านั้น

พุทธศาสนสุภาษิตบทหนึ่งกล่าวไว้ แปลความว่า “มารดาบิดา ท่านว่าเป็นบูรพาจารย์ของบุตร” คือมารดาบิดาเป็นอาจารย์คนแรกของบุตรธิดา เป็นครูคนแรก

ก็เป็นผู้สร้างคนแรก หรือเป็นผู้สร้างฐาน สร้างที่ตั้งก็ได้ ดังที่กล่าวมาแล้วมารดาสมัยใหม่เริ่มสอนบุตรธิดาตั้งแต่เริ่มปฏิสนธิอยู่ในครรภ์ เมื่ออุบัติขึ้นในโลกแล้ว มารดาบิดาก็เป็นอาจารย์คนแรกของบุตรอีก มารดาบิดาทุกคนเป็นครูผู้สอนทั้งด้วยวาจาใจเป็นเช่นไรจะทำให้กายวาจาแสดงออกเช่นนั้น และนั่นแหละคือบทเรียนที่บุตรธิดาได้รับตั้งแต่แรกเกิด ติดต่อกันเนื่องอยู่ตลอดเวลา จึงกล่าวได้ว่ามารดาบิดาคือครูคือผู้สร้างเด็ก สร้างชีวิต และสร้างความคิดความเข้าใจทั้งสองอย่าง แล้วแต่ว่าจิตใจของผู้สร้างจะโน้มเอียงหรือมีลักษณะสมบัติไปทางไหน ดีหรือไม่ดีอย่างไร ผู้อื่นเป็นผู้มาเสริมแต่ง ซึ่งก็ถือได้ว่าผู้อื่นทุกคนก็เป็นครูและเป็นผู้สร้างเด็กเช่นเดียวกันกับผู้เป็นมารดาบิดาของเด็ก และถ้าจะถือว่าเด็กทุกคนเป็นลูกหลานของเราทุกคน มิใช่เพียงเป็นลูกคนอื่นเท่านั้น ก็จะเป็นการถูกต้อง เพราะเมื่อผู้ใหญ่ทุกคนเป็นครู เป็นผู้สร้างเด็กทุกคนอยู่ทุกเวลานาทีที่อยู่ร่วมบ้าน ร่วมประเทศชาติ จะทำให้มีความเมตตาปรารถนาดีอย่างแท้จริงต่อเด็กทุกคนได้ ก็ต้องพยายามทำให้รู้สึกเสียก่อนว่าเด็กทุกคนคือลูกหลานที่รักของตน วิธีอบรมใจให้รู้สึกเช่นนี้ ที่เป็นวิธีตรงและง่ายก็คือเมื่อพบเห็นหรือนึกถึงเด็กคนใดหมู่ใด ก็ให้มีสตินึกพร้อมด้วยใจที่พยายามให้อ่อนโยนด้วยเมตตา ว่าเขาคือลูกหลานของเราแท้ ๆ เราต้องเมตตา ต้องรับผิดชอบชีวิตเขา นึกไว้เช่นนี้เสมอ ก็จะเป็นความเคยชินได้ไม่ยาก เพราะทุกคนได้พบเห็นเด็กอยู่ไม่ว่างวันสำคัญที่ให้พยายามทำสติ นึกด้วยใจที่พยายามให้อ่อนโยนด้วยเมตตาต่อเด็กทั้งหลายอย่าได้ละเลยว่าเขาคือลูกหลานของเรา แม้เพียงเชื่อดังที่แนะนำนี้ และอุทิศสัจจะน้ำใจทำตามคำแนะนำ ก็ขออนุโมทนาสาธุการอำนวยพรอย่างยิ่ง

คำขวัญกาชาดโลกปีนี้ที่ว่า “ชีวิตเด็กมีค่า ช่วยรักษาให้อยู่รอด” นั้น ควรต้องเข้าใจความหมายทุกแง่ของคำที่ว่า “รักษาให้อยู่รอด” ชีวิตอยู่รอดคือไม่ตายนั้นก็ความหมายหนึ่ง อีกความหมายหนึ่งที่ลึกซึ้งคือไม่ตายทั้งเป็น ความหมายหลังนี้มีความสำคัญมิได้น้อยกว่าความหมายข้างต้น อาจจะสำคัญยิ่งกว่าด้วยซ้ำ เพราะผู้ที่ตายทั้งเป็นนั้นร้ายแรงกว่าผู้ที่ตายจริง ๆ เด็กที่ตายทั้งเป็นมิให้เห็นอยู่เป็นอันมาก คือเด็กที่ไม่มือนาคตประพุดติเกะกะ เกรเป็นอันธพาลก่อความเดือดร้อนให้แก่สังคม เหตุที่เด็กเป็นเช่นนั้นก็เพราะดังกล่าแล้วไม่ได้รับการสร้างพื้นฐานให้มั่นคงงดงาม มีเด็กเช่นนี้มากเพียงไรที่ตั้งของสังคมไทยย่อมคลอนแคลน ไม่นั่นคง คำขวัญกาชาดโลกที่ให้ช่วยเด็กให้อยู่

รอดจึงเป็นข้อเตือนสติที่สำคัญอย่างยิ่ง อย่าเพียงให้อาหารกายเพื่อให้ชีวิตอยู่รอดเท่านั้น อาหารใจเพื่อให้อยู่รอดอย่างไม่ตายทั้งเป็นก็สำคัญเป็นอันมาก ความรักความเมตตาอย่างจริงใจของผู้ใหญ่คืออาหารใจที่มีประโยชน์อย่างยิ่งสำหรับเด็ก ให้ความรักความเมตตาอย่างจริงใจแก่เด็ก แล้วก็จะสามารถอบรมสั่งสอนเด็กได้ง่าย และที่สำคัญก็คือ ผู้ใหญ่ต้องอบรมใจตนเองให้อ่อนโยนด้วยเมตตาก่อน เด็กของเราลูกหลานของเราทุกคนมิใช่ว่าจะต้องเกี่ยวข้องกับลูกหลานคนอื่น พึงคิดให้รอบคอบว่าถ้าเรารักเด็กที่เป็นลูกหลานคนอื่นเช่นเป็นลูกหลานของเราเอง ให้ความรักความเมตตาความหวังดี อบรมสั่งสอนให้เป็นคนดีเช่นที่อบรมสั่งสอนลูกหลานของเรา เด็กดีได้สมาคมกับเด็กดี ผลจะเป็นอย่างไร ลูกหลานเราเองก็จะไม่ต้องเกี่ยวข้องกับเด็กไม่ดีคนไม่ดี ตั้งปัญหาถามตนเองให้ทุกคนเถิด ว่ามีความสุขที่ลูกหลานได้สมาคมกับเด็กดีคนดี หรือมีความสุขที่ลูกหลานสมาคมกับเด็กไม่ดีคนไม่ดี ถ้าสามารถสร้างเด็กให้เป็นเด็กดีคนดีได้มากเพียงไร จำนวนมากเพียงไร ก็เท่ากับสร้างโอกาสให้ลูกหลานเราเอง ได้พบเด็กดีคนดีได้สมาคมกับเด็กดีคนดีมากเพียงนั้น เด็กไม่ดีคนไม่ดีมีมากก็เท่ากับลูกหลานเราเองจะได้พบได้สมาคมกับเด็กไม่ดีคนไม่ดีมากเพียงนั้น ฉะนั้น จะเพียงแต่ตั้งใจช่วยลูกหลานตนเองให้ดีโดยไม่เอื้อเพื่อลูกหลานผู้อื่นเลยก็ไม่ถูกต้อง แม้พิจารณาความนี้พอสมควร ก็คงสามารถช่วยกันทำให้เป็นจริงขึ้นมาตามคำขวัญของกาชาดโลก ปีนี้ คือ “ชีวิตเด็กมีค่า ช่วยรักษาให้อยู่รอด”

มีอรรถาธิบายดังได้แสดงมาด้วยประการฉะนี้

สุขทานกถา^{๑๒}

นโม ตสฺส ภควโต อรหโต สมฺมาสมฺพุทฺธสฺส.

สุขสฺส ทาทา เมธาวิ สุขํ โส อริคจฺฉตีติ.

วันที่ ๘ พฤษภาคม คือวันนี้ของทุกปี เป็นวันที่มีความหมายสำคัญวันหนึ่งของโลก เป็นวันที่ประกาศสังฆธรรมประการหนึ่งในพระพุทธศาสนา คือความดีเป็นสิ่งไม่ตาย ความดีที่แท้จริงนั้นแม้จะเกิดขึ้นแล้วนานเพียงไร ก็ยังดำรงอยู่ได้ตลอดกาล ดังเช่นความดีมีเมตตากรุณาของบุคคลผู้หนึ่ง กลุ่มหนึ่ง คือนายอังรี ดูนังต์ กับพรรคพวก นายอังรี ดูนังต์ เป็นเหตุให้วันที่ ๘ พฤษภาคม มีความสำคัญอย่างยิ่ง ตลอดมาจนทุกวันนี้ นายอังรี ดูนังต์ เป็นเหตุให้วันที่ ๘ พฤษภาคม เป็นวันสำคัญวันหนึ่งของโลก คือเป็นวันกาชาดโลก หรือที่เรียกกันอีกชื่อหนึ่งว่าวันกาชาดสากล

นายอังรี ดูนังต์ เป็นผู้ให้กำเนิดกาชาด เขาเป็นชาวสวิส เกิดเมื่อวันที่ ๘ พฤษภาคม พุทธศักราช ๒๓๗๑ ณ นครเจนีวา เป็นบุตรผู้มีตระกูลสูง เขาได้รับรางวัลโนเบลประเภทสันติเมื่อมีอายุ ๓๓ ปี ปีนั้นตรงกับปีพุทธศักราช ๒๔๔๔ เป็นปีแรกที่มีการให้รางวัลนี้ เขาถึงแก่กรรมในปี ๒๔๕๓ เมื่อมีอายุ ๘๒ ปี เมื่อเขาถึงแก่กรรม

^{๑๒} แสดงทางสถานีวิทยุกระจายเสียงแห่งประเทศไทย กรมประชาสัมพันธ์ ขณะดำรงสมณศักดิ์ที่ สมเด็จพระญาณสังวร วันจันทร์ ที่ ๘ พฤษภาคม ๒๕๓๒ เวลา ๑๘.๑๕ น.

แล้วจึงเป็นที่ปรากฏว่าเขาไม่ได้จ่ายเงินรางวัลต่าง ๆ ที่ได้รับเพื่อประโยชน์ส่วนตนเลย คงเก็บไว้ทั้งหมด และได้แบ่งให้สถาบันสาธารณสงเคราะห์ของสวิตเซอร์แลนด์และนอร์เวย์หลายแห่ง

ในปี พ.ศ. ๒๔๐๒ ขณะมีอายุ ๓๑ ปี นายอังรี ดูนังต์ เดินทางไปยังภาคเหนือของอิตาลี เพื่อเข้าเฝ้าพระเจ้าโนโปเลียนมหาราช ขณะนั้นฝรั่งเศสกำลังช่วยอิตาลีรบออสเตรีย ทหารหลายหมื่นคนบาดเจ็บล้มตายเกลื่อนกลาดทั่วสนามรบโดยไม่มีผู้รักษาพยาบาล ความเมตตาที่เกิดขึ้นเมื่อเห็นภาพนั้นทำให้นายอังรี ดูนังต์ ลืมธุระสำคัญส่วนตัวที่จะนำไปร้องเรียนพระเจ้าโนโปเลียน ได้ลงมือช่วยผู้บาดเจ็บด้วยตนเอง และขอร้องสตรีในท้องถิ่นนั้นให้เข้าช่วยด้วย ประสบการณ์อันน่าสลดสังเวชอย่างยั้งนี้ทำให้นายอังรี ดูนังต์ ราพึงไว้ในหนังสือของเขาว่า “จะเป็นไปไม่ได้หรือที่จะตั้งองค์การอาสาสมัครขึ้น เพื่อช่วยเหลือดูแลทหารบาดเจ็บในยามสงคราม” ในที่สุดความคิดของเขาก็สำเร็จ ได้มีการตั้งอนุกรรมการเพื่อการนี้ มีนายอังรี ดูนังต์ ซึ่งเป็นนายธนาคาร เป็นกรรมการผู้มีชื่อเสียงที่สุด ปีนั้นเป็นปีพุทธศักราช ๒๔๐๖ เป็นปีเริ่มกิจการกาชาด มีมติให้ใช้ชื่อในครั้งนั้นว่า “คณะกรรมการระหว่างประเทศเพื่อบรรเทาทุกข์นักรบผู้บาดเจ็บ” ต่อมาในปีพุทธศักราช ๒๔๒๓ ได้เปลี่ยนเป็น “คณะกรรมการกรรมการกาชาดระหว่างประเทศ” เช่นที่ใช้อยู่ในปัจจุบัน

สภากาชาดไทยเริ่มขึ้นเมื่อพุทธศักราช ๒๔๓๖ ซึ่งเกิดกรณีพิพาทระหว่างไทยกับฝรั่งเศสเรื่องเขตแดนฝั่งแม่น้ำโขง และเกิดการสู้รบกันขึ้น สตรีไทยชั้นสูงสมัยนั้นมีท่านผู้หญิงเปลี่ยน ภาสกรวงศ์ เป็นหัวหน้า มีความเห็นว่าน่าจะมีองค์การช่วยบรรเทาความทุกข์ยากของทหาร ทำนองสภากาชาดของต่างประเทศ จึงได้นำความกราบบังคมทูลสมเด็จพระนางเจ้าสว่างวัฒนา พระบรมราชเทวี คือสมเด็จพระศรีสวรินทิราบรมราชเทวี พระพันวัสสาอัยิกาเจ้า พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวพอพระราชหฤทัยในความคิดนี้ ได้มีการเรียไรตั้งทุน และพระราชทานพระบรมราชานุญาตให้ตั้งสมาคมการกุศล “สภาอุณาโลมแดง” ขึ้น ทรงรับไว้ในพระบรมราชูปถัมภ์ มีเจ้านายฝ่ายในชั้นสูงและสตรีผู้มีเกียรติอยู่ในตำแหน่งสำคัญ ๆ อาทิ สมเด็จพระนางเจ้าสว่างวัฒนา พระบรมราชเทวี คือสมเด็จพระศรีพัชรินทราบรมราชินีนาถ พระบรม

ราชชนนีพันปีหลวง ทรงเป็นสมภานายิกาพระองค์แรก ท่านผู้หญิงเปลี่ยน ภาสกรวงษ์ เป็นเลขานุการินี งานสำคัญของสภาอุณาโลมแดงคือจัดส่งยา อาหาร เสื้อผ้า และ เครื่องใช้ต่าง ๆ ไปช่วยทหารในสนามรบ ได้จัดทำเป็นผลติจนการสู้รบยุติ และกิจการ ของสภาอุณาโลมแดงก็หยุดตามไปด้วย จนเมื่อพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว เมื่อทรงดำรงตำแหน่งพระยุพราชเสด็จกลับจากทรงศึกษาที่ประเทศอังกฤษ ทรง ผ่านประเทศญี่ปุ่น ได้ทอดพระเนตรโรงพยาบาลของกาชาดญี่ปุ่น ทำให้ทรงพระดำริ ถึงโรงพยาบาลกาชาดของไทย เมื่อถึงรัชสมัยของพระองค์จึงได้ทรงร่วมกับพระราช ภราดาภาคินีบริจาคร่วมกับทุนของสภาอุณาโลมแดงที่มีอยู่ สร้างโรงพยาบาลขึ้นในที่ดิน ส่วนพระองค์ โปรดเกล้าโปรดกระหม่อมให้ชานานามตามพระปรมาภิไธยพระบาท สมเด็จพระรามาธิบดีศรีสินทรมหจุฬาลงกรณ์ พระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ว่า “โรงพยาบาล จุฬาลงกรณ์” เพื่อเป็นพระบรมราชานุสรณ์ในสมเด็จพระบรมชนกนาถ โปรดเกล้า โปรดกระหม่อมให้เป็นโรงพยาบาลของสภากาชาดสยาม หรือสภากาชาดไทยในปัจจุบัน คณะกรรมการกาชาดระหว่างประเทศได้รับรองสภากาชาดสยามเมื่อวันที่ ๒๗ พฤษภาคม พ.ศ. ๒๔๖๓ และสันนิบาตสภากาชาดได้รับเข้าเป็นสมาชิกเมื่อวันที่ ๘ เมษายน พ.ศ. ๒๔๖๔ ทุกคนมีสิทธิสมัครเป็นสมาชิกสภากาชาดไทยได้ มีเงื่อนไขสำหรับสมาชิก กิตติมศักดิ์ สมาชิกวิสามัญ สมาชิกสามัญ ตามจำนวนเงินบำรุง ส่วนสมาชิกพิเศษ ได้แก่ผู้ได้รับคำเชิญของอุปนายกผู้อำนวยการสภากาชาดไทย ปัจจุบันคือสมเด็จพระ เทพรัตนราชสุดา เจ้าฟ้ามหจักรีสิรินธร รัฐสีมาคุณากรปิยชาติ สยามบรม ราชกุมารี และโดยอนุมติของคณะกรรมการสภากาชาดไทย

กิจการของสภากาชาดไทยแบ่งออกเป็น สำนักงานกลาง มีหน้าที่เกี่ยวกับ กิจการทั่วไปของสภากาชาด โรงพยาบาลจุฬาลงกรณ์ มีหน้าที่ให้การรักษาพยาบาล ทั้งในยามสงครามและยามปกติ ให้บริการวางแผนครอบครัว กองบรรเทาทุกข์ มีหน้าที่ สงเคราะห์ผู้ตกทุกข์ได้ยากจากสาธารณภัย ผู้อยู่ในถิ่นทุรกันดาร รวมทั้งการสอน ปฐมพยาบาล ฝึกเจ้าหน้าที่เพื่อการบรรเทาทุกข์ และสะสมวัสดุสำหรับยามฉุกเฉิน กองวิทยาศาสตร์ มีหน้าที่คิดค้นและตรวจทางวิทยาศาสตร์ ทำวัคซีน เชื้อรุ่ม กองยุวกาชาด มีหน้าที่ปลูกฝังคุณธรรม กองอาสาชาด มีหน้าที่อบรมสมาชิกอาสาชาดให้มี ประสิทธิภาพในการอุปการสงเคราะห์ให้ทันทั่วถึง ศูนย์บริการโลหิตแห่งชาติ มีหน้าที่

จัดหาโลหิตให้ได้มากที่สุด เพื่อใช้รักษาคนไข้ทั่วประเทศ แปรรูปโลหิตสำหรับเก็บไว้
จ่ายรักษาโรค เป็นต้น โรงพยาบาลสมเด็จพระ ณ ศรีราชา มีหน้าที่รักษาพยาบาลผู้ป่วย
ทั่วไป และ กองหารายได้ นอกจากนั้นก็มี เหล่ากาชาดจังหวัด เป็นสาขาของสภากาชาด
และขณะนี้สภากาชาดไทยได้จัดตั้ง “ศูนย์รับบริจาคอวัยวะแห่งสภากาชาดไทย” ขึ้นแล้ว
ทำหน้าที่เป็นศูนย์ข้อมูลการรับบริจาคอวัยวะ เช่น หัวใจ ตับ ไต ไชกระดุก เป็นต้น
และเป็นศูนย์ข้อมูลของผู้ป่วยที่ต้องการเปลี่ยนอวัยวะ ศูนย์นี้จะดำเนินการนำอวัยวะ
ของผู้บริจาคไปสู่ผู้ป่วยที่รอคอยอยู่ด้วย

ปัจจุบันสภากาชาดไทยมีพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงดำรงตำแหน่ง
พระบรมราชูปถัมภก สมเด็จพระนางเจ้า พระบรมราชินีนาถ ทรงดำรงตำแหน่งองค์
สภานายิกา สมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี ทรงดำรงตำแหน่ง
องค์อุปนายิกาผู้อำนวยการสภากาชาดไทย และ ดร.เกษม สุวรรณกุล เป็นเลขาธิการ
สภากาชาดไทยพร้อมที่จะให้ความช่วยเหลือทุกชีวิต โดยไม่เลือกชาติชั้นวรรณะ
ลัทธิศาสนา หรืออุดมคติทางการเมือง จนถึงบัดนี้สภากาชาดไทยได้ปฏิบัติงานกุศล
สงเคราะห์มาได้ ๙๖ ปีแล้ว

คำขวัญวันกาชาดสากลปีนี้ใช้ว่า “๑๒๕ ปี กาชาดบำเพ็ญตน ปกป้องมวลชน
ให้พ้นภัย” จุดมุ่งหมายของกาชาดคือการคุ้มครองชีวิตและสุขภาพ หน้าที่ของ
สภากาชาดเป็นกุศล เป็นการให้ความช่วยเหลือผู้คนทุกถ้วนหน้า ไม่เลือกชาติชั้นวรรณะ
ไม่เลือกลัทธิศาสนาหรืออุดมคติทางการเมือง เป็นการแสดงกุศลจิตอย่างแท้จริง
ให้ความสุขทุกถ้วนหน้า

พุทธศาสนสุภาษิตบทหนึ่งกล่าวไว้แปลความว่า “ปราชญ์ผู้ให้ความสุข ย่อมได้
รับความสุข” พึงพิจารณาความของพุทธภาษิตนี้ให้ลึกซึ้ง เรื่องของพระพุทธานุภาพเป็น
เรื่องสุขุมลุ่มลึก จำเป็นต้องใช้เวลาประณีตในการพิจารณาทำความเข้าใจ ไม่เช่นนั้น
จะไม่ได้รับความเข้าใจที่ถูกแท้สมบูรณ์

“ปราชญ์ผู้ให้ความสุข ย่อมได้รับความสุข” ปราชญ์หมายถึงผู้รู้ ผู้มีปัญญา
อันผู้มีปัญญานั้นจะคิดจะพูดจะทำเรื่องใดสิ่งใดเมื่อไร ย่อมไตร่ตรองพิจารณาอย่าง

รอบคอบ มิให้เกิดความผิดพลาดบกพร่องไม่สมควร เมื่อปราชญ์เป็นผู้ให้ความสุข ความสุขนั้นย่อมสมควรแก่ผู้รับ ปัญญาเป็นความสำคัญในเรื่องนี้ เช่นเดียวกับในเรื่องทั้งหลายที่มีปัญญาเป็นความสำคัญทุกเรื่องไป แม้ขาดปัญญา ไม่ประกอบด้วยปัญญา จะคิดพูดทำสิ่งใดย่อมไม่เกิดผลดีสมบูรณ์ จะให้ความสุขแก่ผู้ใดอย่างได้ผลดีจริงไม่ได้ การให้อย่างขาดปัญญา ผู้รับอาจเป็นสุข แต่ผู้ให้อาจไม่เป็นสุข หรือผู้ให้อาจเป็นสุข แต่ผู้รับอาจไม่เป็นสุข เช่นนี้ไม่กล่าวว่าเป็นการให้ของปราชญ์ในพระพุทธภชาษิตที่เชิฐฎฎฎ การให้ของปราชญ์ต้องสมบูรณ์ด้วยความสุข ทั้งผู้ให้และผู้รับ ดังพุทธภชาษิตที่ว่า “*ปราชญ์ผู้ให้ความสุข ย่อมได้รับความสุข*”

ผู้ปรารถนาจะให้ความสุขแก่ผู้อื่นและแก่ตนจึงต้องมีใจประกอบพร้อมด้วย เมตตาและกรุณา สภาภชาษิตเริ่มเกิดจากใจที่ประกอบด้วยเมตตากรุณาของนายอังรี ดุฌังต์ นายอังรี ดุฌังต์ เป็นผู้ให้ความสุขแก่ทหารบาดเจ็บหลายหมื่นคนอย่างมีเมตตา กรุณาแท้จริง เมื่อกว่าร้อยปีมาแล้ว ยิ่งกว่านั้นกล่าวได้ว่านายอังรี ดุฌังต์ เป็นผู้ให้ความ สุขแก่ผู้เจ็บป่วยทั้งหลายอยู่ตลอดมาจนทุกวันนี้ และยังเป็นกรให้ความสุขแก่ผู้ดำเนินงานสืบต่อด้วยจิตใจเช่นเดียวกันด้วย คือมีเมตตากรุณาจริงใจ

แม้พิจารณาให้ดี ย่อมจะเห็นว่า ความสุขของทุกชีวิต ไม่ว่าจะในอดีตกาลนาน ไกล หรือในปัจจุบัน เกิดแต่ความเมตตากรุณาอย่างแท้จริง ความเมตตากรุณาอย่าง แท้จริงเท่านั้นที่จะให้ความสุขทั้งแก่ผู้ให้และผู้รับพร้อมกัน อันเมตตากรุณาที่แท้จริง นั้นปราศจากความปรารถนาอันเป็นโลภะโทสะและโมหะ คือไม่มีความโลภความโกรธ ความหลงแอบแฝงปะปนอยู่กับความเมตตากรุณาเลย ความรู้สึกของนายอังรี ดุฌังต์ เป็นตัวอย่างที่ดีด้วยอย่างหนึ่ง เมื่อเห็นผู้ทนทุกข์ทรมานด้วยความบาดเจ็บล้มตาย เกลือณกลาดอยู่ในกองเลือกและกองศพ ความเมตตาอย่างยิ่งและแท้จริงเท่านั้นเกิด ขึ้นในจิตใจของนายอังรี ดุฌังต์ โลภะโทสะโมหะไม่มีในเมตตาณั้น ความมุ่งอยากได้ผล ตอบแทนให้เกิดแก่ตนเป็นชื่อเสียงเกียรติยศความมีหน้ามีตา ย่อมไม่มี แม้ว่าชื่อเสียง เกียรติยศหน้าตาจะเกิดตามมาพร้อมในภายหลัง ยิ่งย็นมาจนบัดนี้ เป็นที่ประจักษ์แก่ ทั่วโลก ความเมตตากรุณาของนายอังรี ดุฌังต์ ในกรณีนี้อาจจัดเข้าได้ในพุทธภชาษิตที่ว่า “*ปราชญ์ผู้ให้ความสุข ย่อมได้รับความสุข*”

ผู้เคยมีเมตตากรุณาอย่างบริสุทธิ์ใจต่อผู้ใด ให้ความสุขแก่ผู้นั้นได้ แม้ทบทวนถึงความรู้สึกของตน ย่อมจะได้พบความจริง ว่าตนเองซึ่งเป็นผู้ให้ความสุขแก่เขา นั้นได้เป็นสุขด้วย เมื่อรู้เมื่อเห็นว่าให้ความสุขแก่เขาได้ อันความรู้สึกว่าตนเป็นสุขเมื่อช่วยให้ผู้อื่นเป็นสุขนั้น เมื่อเกิดขึ้นแก่ผู้ใดบ่อย ๆ ผู้นั้นย่อมพร้อมที่จะช่วยให้ผู้อื่นเป็นสุขเต็มตามสติปัญญาความสามารถ จะเป็นไปประจักษ์ดังว่าการช่วยผู้อื่นนั้น ที่แท้เพื่อช่วยตนเองช่วยใจตนเองนั้นแหละเป็นสำคัญให้มีความสุข

อันความเมตตาสงสารนั้นเป็นความสลดสังเวชหุดหู่ใจซึ่งเป็นความทุกข์ ความหนักของหัวใจ จะทำให้ความรู้สึกนั้นให้หมดไปจากใจได้ ก็จะต้องทำเหตุที่ให้ความเมตตาสงสารเกิดนั้นหมดไป เช่น เมตตาเพราะเห็นความบาดเจ็บของผู้ใด ก็ต้องช่วยเยียวยารักษาให้ผู้นั้นบรรเทาเบาบางหรือหายขาดจากบาดเจ็บ หรือเมตตาเพราะเห็นความทุกข์ยากอดอยากขาดแคลนของผู้ใด ก็ต้องช่วยผู้นั้นให้บรรเทาเบาบาง หรือพ้นขาดจากความทุกข์ยากอดอยากขาดแคลน เช่นนี้ความรู้สึกสลดหุดหู่เศร้าสงสารในใจตน จึงจะคลายหรือหมดสิ้น กล่าวได้ว่าที่จะช่วยตนให้พ้นจากทุกข์ทรมานใจอยู่ด้วยความเมตตาสงสารก็มีอยู่วิธีหนึ่ง คือต้องช่วยผู้อยู่ในสภาพหรือฐานะน่าเมตตาให้พ้นจากสภาพหรือฐานะนั้น เป็นการแก้ที่เหตุ ตรงตามที่พระพุทธเจ้าทรงแสดงสอนไว้ คือเหตุเกิดที่ใด ต้องแก้ที่นั่น ดังนั้นตามความเป็นจริงแล้ว ผู้ช่วยทุกข์ผู้อื่น ก็คือผู้ช่วยใจตนเองมิให้เป็นทุกข์นั้นแล ผู้มีปัญญาเข้าใจตามความเป็นจริงนี้ จึงไม่รีรอที่จะช่วยทุกข์ของผู้อื่นที่ได้ประสบพบเห็น เต็มตามกำลังสติปัญญาความสามารถ เพราะไม่ปรารถนาให้ตนมีความทุกข์ด้วยความรู้สึกเมตตาสงสาร

แม้ผู้มีเมตตากรุณาจะช่วยให้มีผู้พ้นทุกข์ที่ปรากฏให้เห็นเพียงพ้นทุกข์ทางกายก็ตาม แต่ที่จริงแล้วมิได้เป็นเพียงความพ้นทุกข์ทางกายเท่านั้น เป็นความพ้นทุกข์ทางใจด้วยในทางหนึ่ง เมื่อมีความทุกข์ทางกาย ก็ย่อมมีความทุกข์ทางใจ เมื่อความทุกข์ทางกายได้รับการเยียวยารักษาให้หาย ความทุกข์ทางใจอันเป็นผลเกิดแต่ความทุกข์ทางกาย ก็ย่อมดับไปพร้อมกับความดับแห่งเหตุด้วย การช่วยทุกข์ แม้ทางกายจึงเป็นการช่วยทุกข์ทางใจไปพร้อมกันในระดับหนึ่ง เป็นบุญนักสำหรับผู้ที่ได้ทำ สำหรับผู้ที่ได้แสดงออกซึ่งเมตตากรุณานั้น

อันพระกรรณาคณแห่งพระพุทธเจ้านั้นหาที่เปรียบมิได้ ตัวอย่างที่ปรากฏอยู่ก็ เช่น แม่เมื่อใกล้จะเสด็จดับขันธปรินิพพานแล้ว ด้วยพระมหากรุณาเปี่ยมพระหฤทัย ยังทรงนึกถึงนายจุนทะผู้ถวายภัตตาหารมื้อสุดท้าย ทรงมีพระมหากรุณาเป็นห่วงใจ ของนายจุนทะว่าจะเศร้าโศกเสียใจนักหนา ว่าได้ถวายอาหารเป็นพิษอันเป็นเหตุให้ เสด็จดับขันธปรินิพพาน ผู้คนทั้งหลายก็จะกล่าวร้ายนายจุนทะ ด้วยพระมหากรุณา อย่างลึกซึ้งจึงทรงโปรดให้พระไปแจ้งแก่นายจุนทะว่าเขาได้บุญนักที่ได้ถวายอาหารมื้อ สุดท้ายพระพุทธเจ้า นี่คือพระมหากรุณาที่พ้นจะรำพันให้ลึกซึ้งขัดแย้งได้ ทรงใช้ความ ประณีตนักในการแสดงออกซึ่งพระมหากรุณารักษาโรคทางใจของสัตว์โลกทั้งหลาย

พระพุทธเจ้านั้น หลังจากทรงใช้พระปัญญาคุณรักษาพระหฤทัยของพระองค์ ให้หายขาดจากโรคทั้งปวงแล้ว ก็ทรงใช้พระปัญญาและพระกรุณารักษาใจของสัตว์โลก มากหลาย และในการรักษาโรคทางใจด้วยพระปัญญาคุณพระกรรณาคณอันล้ำเลิศ ทรงสามารถยังโรคทางกายให้หายขาดสิ้นเชิงไปพร้อมกับความดับโรคทางใจอย่างสิ้น เชิงด้วย โรคทางใจดับสิ้นเชิง ชาติความเกิดก็ดับสิ้นเชิง แล้วความทุกข์ทางกายโรค ทางกายจะเกิดแต่ไหน ย่อมดับไปสิ้นเชิงเช่นกัน

การอบรมเมตตากรรณานั้นยากอยู่ ฟังศึกษาพระพุทธศาสนาให้มาก ให้ประณีต ให้เข้าใจถูก เมื่อคิดว่ากำลังมีเมตตา ก็พึงพิจารณาภิเลสโกรธหลงว่าเกิดมีพร้อมกันใน ขณะ que คิดว่ากำลังเมตตาหรือไม่ ถ้ามีก็พึงพยายามทำให้ลดน้อยลง หรือพยายามทำให้ หมดสิ้นไป อย่างน้อยก็ในช่วงเวลาที่จะแสดงเมตตากรรณา รวมทั้งเมื่อจะเมตตากรรณา ร่วมกับสภากาชาดนั้นด้วย

มีอรรถาธิบายดังได้แสดงมา ด้วยประการฉะนี้

เวรภคณา^{๑๓}

นโม ตสฺส ภควโต อรหโต สมฺมาสมฺพุทฺธสฺส.

ปรทุกฺขุปฺปราเนน

โย อตฺตโน สุขมิจฺจติ

เวรสํสคฺคสํสฺสฺสฺส

เวรา โส น ปริมุจฺจติติ.

บัดนี้จักแสดงพระธรรมเทศนา พรรณนาธรรมคือคำสั่งสอนของพระพุทธเจ้า ตามควรแก่วันธรรมสวนะคือวันฟังธรรมที่เวียนมาถึง และตามควรแก่เหตุปรารถนาเป็นพิเศษในวันนี้ คือวันกาชาดโลก ซึ่งกำหนดในวันที่ ๘ พฤษภาคม ของทุกปี โดยกำหนดให้วันนี้เป็นวันฉลองและเผยแพร่กิจกรรมของกาชาดให้ประชาชนทั่วโลก ได้รู้และเข้าใจ ถึงอุดมคติและจุดประสงค์ของสันนิบาตสภากาชาด ที่ก่อตั้งขึ้นมาเพื่อช่วยเหลือป้องกัน และบรรเทาทุกข์ของมนุษยชาติทั่วโลกโดยมิได้เลือกเชื้อชาติศาสนาและลัทธิการเมือง

กล่าวได้ว่า กาชาดนั้นก่อกำเนิดขึ้นมาจากพื้นฐานคือความสำนึกในมนุษยธรรม การดำเนินกิจการของกาชาดทั่วโลกดำเนินไปตามหลักการสำคัญ ๗ ประการคือ มนุษยธรรม, ความไม่ลำเอียง, ความเป็นกลาง, ความเป็นอิสระ, บริการอาสาสมัคร, ความเป็นเอกภาพ, และความเป็นสากล สำหรับในปี พ.ศ. ๒๕๓๓ นี้ คณะกรรมการ

^{๑๓} ทรงแสดงทางสถานีวิทยุกระจายเสียงแห่งประเทศไทย กรมประชาสัมพันธ์ ขณะดำรงสมณศักดิ์ที่ สมเด็จพระญาณสังวร สมเด็จพระสังฆราช สกลมหาสังฆปริณายก วันอังคารที่ ๘ พฤษภาคม ๒๕๓๓ เวลา ๑๘.๑๐ น.

กาชาดระหว่างประเทศและมวลสมาชิกได้ร่วมเรียกร้องและกำหนดคำขวัญสำหรับวันกาชาดโลกในปีนั้นว่า “คุ้มครองชีวิตและพิทักษ์ศักดิ์ศรีมนุษย์” ทั้งนี้ก็เพื่อให้ประชาชนทั่วโลกมองเห็นความสำคัญของชีวิตทุกชีวิตว่ามีค่าแห่งความเป็นชีวิตเท่าเทียมกัน พร้อมทั้งเตือนให้สำนึกถึงศักดิ์ศรีของมนุษย์และพิทักษ์รักษาศักดิ์ศรีของมนุษย์ให้สมกับความเป็นมนุษย์

หลักการและกิจกรรมต่าง ๆ ของกาชาดดังที่กล่าวแล้วนั้น หากมองในทรรศนะของพระพุทธศาสนาแล้ว ก็จะได้เห็นว่าสอดคล้องต้องกับหลักคำสอนของพระพุทธศาสนา โดยเฉพาะหลักมนุษยธรรมในทางพระพุทธศาสนา ซึ่งเป็นหลักปฏิบัติที่พระพุทธศาสนาแนะนำสั่งสอนให้ทุกคนปฏิบัติเป็นเบื้องต้นเพื่อความสุขของตนเองและเพื่อนร่วมโลก

การที่ชีวิตทั้งหลายในโลกนี้ ทั้งที่เป็นมนุษย์และสัตว์ดิรัจฉาน สามารถดำรงสืบต่อกันมาได้ ก็เพราะอาศัยความไม่ล้างผลาญชีวิตกันและความมีเมตตากรุณาต่อกัน ส่วนสัตว์บางชนิดที่ดุร้ายและอยู่รวมกันเป็นหมู่ใหญ่ไม่ได้ เพราะการเบียดเบียนกันปรากฏว่าได้สูญพันธุ์ไปแล้วเป็นอันมาก รวมทั้งสัตว์บางชนิดที่สูญพันธุ์ไปแล้วเพราะถูกมนุษย์ทำลาย เพราะฉะนั้น การไม่ทำลายล้างชีวิตกันตามศีลของพระพุทธเจ้า และความมีเมตตากรุณาต่อกันตามธรรมของพระพุทธเจ้า จึงเป็นเหตุเพื่อความดำรงอยู่และเป็นเหตุเพื่อความผาสุกสวัสดิ์ของชีวิตทั้งหลายในโลก

เรื่องศีลจึงเป็นข้อปฏิบัติขั้นต้นของพระพุทธศาสนา หรือจะกล่าวอีกอย่างหนึ่งว่าเป็นข้อปฏิบัติของความเป็นคนก็ได้ เพราะฉะนั้น ศีล โดยเฉพาะศีลห้าจึงเป็นมนุษยธรรม คือธรรมของมนุษย์ หมายความว่า คนเราจะเป็นมนุษย์ที่สมบูรณ์นั้นมิใช่สักแต่กำเนิดมาเป็นมนุษย์เท่านั้น แต่จะต้องมีธรรมสำหรับมนุษย์ด้วย จึงจะเรียกได้ว่าเป็นมนุษย์ที่สมบูรณ์ ดังมีโบราณภาษิตแสดงไว้ว่า “การกิน การนอน ความกลัว และการสืบพันธุ์ เป็นของมีทั่วไปทั้งในคนและสัตว์ดิรัจฉาน ธรรมเท่านั้นที่ทำให้คนต่างไปจากสัตว์ดิรัจฉาน คนที่ปราศจากธรรมก็เสมอกับสัตว์ดิรัจฉาน” ดังนี้ และคุณธรรมที่จะสนับสนุนให้มีศีลห้า ที่เรียกว่าเป็นเหตุอันใกล้ของศีลก็คือ หิริ ความละอาย แก่ใจ และโอตตปปะ ความเกรงกลัวต่อความชั่ว

พระพุทธองค์ได้ตรัสสอนไว้มีความว่า *ตนรักชีวิตของตนและสะดุ้งกลัวต่อความตายฉันใด สัตว์อื่นก็รักชีวิตของตน และสะดุ้งกลัวต่อความตาย ฉะนั้น ฉะนั้น* จึงไม่ควรฆ่าเอง ไม่ควรใช้ให้คนอื่นฆ่า ซึ่งบุคคลอื่นสัตว์อื่น อนึ่ง *ตนรักสุขเกลียดทุกข์ฉันใด สัตว์อื่นก็รักสุข เกลียดทุกข์ ฉะนั้น ฉะนั้น* จึงไม่ควรสร้างความสุขให้แก่ตนด้วยการก่อทุกข์ให้แก่ผู้อื่น ฉะนั้น พระพุทธเจ้าจึงทรงบัญญัติศีลข้อที่ ๑ คือเว้นจากการฆ่าสัตว์ ศีลข้อนี้ทรงบัญญัติขึ้นด้วยอาศัยหลักกฏติธรรมและเมตตากฎณา

หลักกฏติธรรม คือหลักการให้ความยุติธรรม คุ่มครองชีวิตสัตว์ทั้งหลายโดยเที่ยงธรรมเสมอหน้ากันหมด ทั้งมนุษย์ทั้งดิรัจฉานทุกชนิด มิใช่บัญญัติด้วยลำเอียงเข้ากับมนุษย์หรือลำเอียงเข้ากับสัตว์ดิรัจฉาน เพราะทั้งมนุษย์ทั้งสัตว์ดิรัจฉานเมื่อยังมีชีวิตอยู่ ต่างก็รักชีวิต รักสุขเกลียดทุกข์เหมือน ๆ กัน ฉะนั้น การให้ความคุ้มครองชีวิตโดยเสมอหน้ากันหมด จึงเป็นการยุติธรรม ปราศจากความลำเอียงอย่างแท้จริง

เพราะเหตุที่พระพุทธเจ้าทรงบัญญัติศีลข้อที่ ๑ เพื่อมิให้เบียดเบียนชีวิตของกันและกันด้วยเมตตากฎณา ฉะนั้น จึงมิใช่ควรเว้นจากการฆ่าสัตว์เพียงอย่างเดียว ควรเว้นตลอดไปถึงการทำร้ายร่างกายกันและกัน และการทรมานสัตว์ให้ลำบากด้วยแม้การทำร้ายร่างกายอย่างเล็ก ๆ น้อย ๆ ก็ควรเว้น *การทรมาน* คือการทำสัตว์ให้ลำบากแม้เพื่อเล่นสนุกก็ควรเว้น การใช้งานสัตว์จนเกินกำลังก็เป็นสิ่งไม่ควรทำ การทำเหล่านี้เป็นการก่อทุกข์ให้เกิดขึ้นแก่ผู้อื่น แสดงว่าผู้ทำมีจิตใจขาดเมตตากฎณา ไม่ได้คิดย้อนมาคิดว่าถ้าถูกทำเช่นนั้นบ้างจะเป็นอย่างไร

เมตตากฎณา จึงเป็นคุณธรรมคู่กับศีลข้อที่ ๑ เมตตากฎณาเป็นกัลยาณธรรมธรรมที่ทำให้งามหรือธรรมที่ทำให้เป็นกัลยาณชนคนงาม เมตตากฎณานี้เป็นมูลฐานให้เกิดศีลข้อที่ ๑ และทำให้จิตใจงาม เป็นเหตุก่อการกระทำเกื้อกูลขึ้นอีก ดังเช่นไม่ฆ่าสัตว์เพราะมีศีล และเกื้อกูลสัตว์เพราะมีธรรมคือเมตตากฎณา การไม่เกื้อกูลใครไม่ทำให้เสียศีล เพราะไม่ได้ฆ่าใคร แต่ขาดธรรมคือกฏณา ฉะนั้น จึงควรปลูกเมตตากฎณาให้มีคู่ไปกับศีล

ชีวิตของทุกคนดำรงอยู่ได้ก็ด้วยอาศัยความเมตตากรุณาของผู้อื่นมาตั้งแต่เบื้องต้น คือตั้งแต่บิดามารดา ญาติมิตรสหาย ครูอาจารย์ พระมหากษัตริย์ และรัฐบาล เป็นต้น ไม่เช่นนั้นถึงไม่ถูกใครฆ่าก็ไม่อาจจะดำรงชีวิตอยู่ได้ เหมือนอย่างมารดาบิดาทิ้งทารกไว้เฉย ๆ ไม่ถนอมเลี้ยงดู ไม่ต้องทำอะไรทารกก็จะสิ้นชีวิตไปเอง ฉะนั้น เมื่อทุก ๆ คนมีชีวิตเจริญมาด้วยความเมตตากรุณาของท่าน ก็ควรปลูกเมตตากรุณาในชีวิตอื่นสืบไป

ศีลข้อที่ ๒ คือเว้นจากการลักขโมยก็เช่นเดียวกัน หากพิจารณาดูแล้วก็จะเห็นว่า พระพุทธเจ้าทรงบัญญัติขึ้นด้วยอาศัยหลักกัณฑ์ธรรม และเมตตากรุณาเช่นเดียวกัน เพราะทุก ๆ คน ย่อมต้องมีทรัพย์สินไว้บริโภคใช้สอย และไม่ปรารถนาจะให้ใครลักขโมยช่วงชิงเอาไป บางคนต่อสู้เพื่อป้องกันทรัพย์สินจนถึงต้องบาดเจ็บล้มตาย เมื่อตนไม่ต้องการให้ใครมาลักขโมยทรัพย์สินของตน ก็ไม่ควรลักขโมยทรัพย์สินของคนอื่น

ฉะนั้น การไม่ลักขโมยทรัพย์สินของกันและกัน จึงเป็นการละเว้นที่ยุติธรรมในทรัพย์สิน เพราะเป็นการละเว้นความลำเอียงเห็นแก่ตัวเสียได้ ด้วยนึกเห็นใจคนอื่นที่มีความหวงแหนทรัพย์สินเหมือนกับตน และคนเราจะอยู่ด้วยกันเป็นสุขก็เพราะไม่เบียดเบียนกันในทางต่าง ๆ ในทางหนึ่งก็คือไม่เบียดเบียนทรัพย์สินของกัน และการที่จะละเว้นการเบียดเบียนกันได้ก็ด้วยปลูกเมตตากรุณาในกัน คอยยับยั้งหักห้ามใจที่อยากหรือโกรธเกลียด เมื่อมีเมตตาหวังดี มีกรุณาหวังช่วยเหลือกันอย่างจริงใจแล้ว ก็จะไม่คิดขโมยของกัน ไม่คิดเบียดเบียนกัน ฉะนั้น ศีลข้อนี้จึงเป็นศีลโดยปกติของคนที่มีเมตตากรุณาต่อกัน ไม่ต้องไปรับมาจากใครที่ไหนเลย แต่เกิดจากใจเมตตากรุณาเอง ดังเช่นมารดาบิดาและผู้ที่มีเมตตาทั้งหลายไม่ได้ไปรับศีลมาจากที่ไหน แต่ก็มีศีลในบุตรธิดาและในผู้ที่ตนเมตตา ไม่มีคิดเลยที่จะเบียดเบียนทรัพย์สินของบุตรธิดาและของผู้ที่ตนเมตตา มีแต่คิดจะให้ อาศัยหลักเมตตากรุณาดังกล่าวแล้ว พระพุทธเจ้าจึงทรงบัญญัติศีลข้อนี้ และด้วยศีลข้อนี้เป็นอันรับรองความมีกรรมสิทธิ์ในทรัพย์สินของเจ้าของทรัพย์สินทุกคน

คุณธรรมคู่กับศีลข้อที่ ๒ ก็คือ สัมมาอาชีวะ ความเลี้ยงชีพในทางที่ชอบ คนมีศีลที่ยากจนขัดสนและคนที่เป็นโจรลักขโมย ก็เพราะขาดสัมมาอาชีวะ ถ้ามีสัมมาอาชีวะก็จะไม่ยากจน จะไม่เป็นขโมย การอาชีพเป็นกิจจำเป็นสำหรับทุก ๆ คน เพราะทุก ๆ คนต้องกินต้องใช้ จึงจำเป็นต้องมีการประกอบกิจการต่าง ๆ เพื่อหาปัจจัยมาบริโภคเลี้ยงตนเลี้ยงผู้อื่นที่ตนเกี่ยวข้องรับผิดชอบ พระพุทธเจ้าจึงทรงสอนให้ทุกคนทำงานหาเลี้ยงชีพด้วยสัมมาอาชีวะ

ความประพฤติผิดในกาม ก็เป็นอีกสาเหตุหนึ่งที่ทำให้ทุกข์โศกแก่คนมาทุกยุคทุกสมัย ในปัจจุบันก็มีตัวอย่างให้เห็นกันอยู่ไม่น้อย ความประพฤติเช่นดังกล่าวนี้เกิดขึ้นในที่ใด ก็เป็นเหตุเปลี่ยนรักให้เป็นเกลียดชัง เปลี่ยนมิตรสหายให้เป็นศัตรู เปลี่ยนความไว้วางใจให้เป็นความกินแหนงแคลงใจ ให้เกิดความร้าวฉานแตกแยก เกิดการทำลายล้าง ทำสุขให้เป็นทุกข์ โดยเฉพาะอย่างยิ่งทำให้เกิดความทุกข์ใจอย่างยิ่งแก่ผู้ที่เป็นฝ่ายเสีย ฉะนั้น พระพุทธเจ้าจึงทรงบัญญัติศีลข้อที่ ๓ คือเว้นจากการประพฤติผิดในกามนี้ขึ้น

แม้ศีลข้อที่ ๓ นี้ พระพุทธเจ้าก็ทรงบัญญัติขึ้นด้วยอาศัยหลักกฤษฎีธรรมและเมตตากรุณาเช่นกัน อาศัยหลักกฤษฎีธรรมก็คือ เมื่อตนเองมีความรักและห่วงแหนในสิ่งอันเป็นที่รักของตน ฉันทใด คนอื่นก็มีความรู้สึกเช่นนั้นเหมือนกัน ฉะนั้น เมื่อไม่ปรารถนาจะให้ใครมาละเมิดล่วงล้ำในสิ่งอันเป็นที่รักที่ห่วงแหนของตน ก็ไม่ควรไปละเมิดในสิ่งอันเป็นที่รักที่ห่วงแหนของคนอื่น

และที่อาศัยหลักเมตตากรุณานั้นก็คือ เมื่อมีเมตตากรุณาต่อกันอย่างจริงจังแล้ว ก็ย่อมจะไม่ประพฤติผิดต่อกันเลย

การที่จะปฏิบัติศีลข้อที่ ๓ นี้ได้สำเร็จด้วยดี จะต้องมีคุณธรรมอีกข้อหนึ่งเป็นคู่กันคือความสำรวมในกาม อันหมายถึงคอยระวังควบคุมตนเองมิให้ประพฤติในทางที่ผิดในเรื่องนี้ แต่ประพฤติอยู่ในทางที่ชอบที่ควร

อีกเรื่องหนึ่งที่มีความสำคัญในชีวิตของคนก็คือถ้อยคำที่พูด ทุกคนย่อมต้องการถ้อยคำที่จริง ไม่ต้องการคำเท็จโกหกหลอกลวง นอกจากไม่เป็นที่ต้องการของคนแล้ว

ถ้อยคำเท็จยังมีโทษ ทำให้หมดความเชื่อถือ ทำลายประโยชน์ของกันและกัน และอาจจะก่อให้เกิดหายนะถึงขั้นชีวิตก็ได้ พระพุทธเจ้าจึงทรงบัญญัติศีลข้อที่ ๔ คือเว้นจากการพูดเท็จนี้ขึ้น

และศีลข้อนี้ก็เช่นเดียวกัน ทรงบัญญัติขึ้นด้วยอาศัยหลักกฏุทธิธรรมและเมตตา กรุณา กล่าวคือ ทุก ๆ คนปรารถนาจะได้รับความจริง ไม่ต้องการถูกหลอกลวงด้วยคำเท็จ จึงไม่ควรจะกล่าวคำเท็จหลอกลวงคนอื่น หนึ่ง ถ้าทุก ๆ คนเมตตา กรุณาต่อกัน ก็ย่อมจะหลอกลวงกันไม่ลง มีแต่จะปรารถนาสุขต่อกันและปรารถนาที่จะช่วยกันและกันจากความทุกข์เดือดร้อนต่าง ๆ

คุณธรรมอันเป็นคู่กันกับศีลข้อที่ ๔ ก็คือความมีสัตย์ซื่อตรงต่อกันและกัน เช่นว่าซื่อตรงต่อมิตรสหาย รักดีต่อเจ้านาย กตัญญูกตเวทีต่อผู้มีพระคุณ มีความยุติธรรมเที่ยงธรรมในบุคคลทั่วไป โดยเฉพาะอย่างยิ่งก็คือมีวาจาสัตย์ พูดจาเชื่อถือได้

ศีลและธรรมคู่นี้ มีความสำคัญและจำเป็นต่อสังคมมนุษย์ทุกระดับ นับแต่ความสัมพันธ์ระหว่างบุคคลต่อบุคคล บุคคลกับสังคม และสังคมกับสังคม หรือประเทศต่อประเทศ เพราะศีลและธรรมคู่นี้เป็นที่มาของความปกติเรียบร้อย ความเชื่อถือไว้วางใจกันได้

มนุษย์ธรรมคู่สุดท้ายก็คือศีลข้อที่ ๕ เว้นจากการดื่มสุราเมรัยอันเป็นฐานของความประมาท และคุณธรรมอันเป็นคู่กันก็คือ ความมีสติรอบคอบ น้ำเมาคือสุราเมรัยนั้นเป็นสิ่งควรเว้น เพราะทำให้ผู้ดื่มแล้วเมาเสียสติอารมณ์ ทำให้กิริยาอาการแปรเปลี่ยนไปจากปกติ จนถึงอาจทำให้คนดีกลายเป็นคนชั่วไปได้ เพราะเมื่อเมาแล้วทำได้ทุกอย่างแม้สิ่งเลว ๆ ที่ไม่เคยทำมาก่อน พระพุทธเจ้าทรงบัญญัติศีลข้อนี้ก็เพื่อมิให้มัวเมาประมาทเป็นหลัก เพราะตามปกติคนธรรมดาทั่วไปก็ประมาทกันอยู่แล้ว ฉะนั้นจึงไม่ควรเติมน้ำเมาเข้าไปให้ประมาทยิ่งขึ้น

นอกจากไม่ควรเติมน้ำเมาอันจะทำให้ประมาทยิ่งขึ้นแล้ว ก็ควรฝึกหัดตนเองให้เป็นคนมีสติรอบคอบด้วย อันเป็นคุณธรรมที่จะช่วยให้ไม่เป็นคนประมาทเปลอเลอ ไม่ผิดพลาดในการคิด การพูด การทำ เป็นคุณธรรมจำเป็นต่อการป้องกันความผิดพลาดในทุกสถานการณ์

กล่าวโดยสรุป วัตถุประสงค์ของการทรงบัญญัติศีล ๕ ของพระพุทธเจ้าก็คือ ทรงบัญญัติศีลข้อที่ ๑ ก็เพื่อปกป้องชีวิตของสรรพสัตว์ ทรงบัญญัติศีลข้อที่ ๒ ก็เพื่อปกป้องกรรมสิทธิ์ในทรัพย์สินอันเป็นปัจจัยเพื่อการดำรงชีพ ทรงบัญญัติศีลข้อที่ ๓ ก็เพื่อความสงบสุขในครอบครัว ทรงบัญญัติศีลข้อที่ ๔ ก็เพื่อความปกติเรียบร้อยในสังคม และทรงบัญญัติศีลข้อที่ ๕ ก็เพื่อป้องกันมิให้ประมาทเปลือย อันจะให้เกิดในศีล ๔ ข้อข้างต้นนั่นเอง ทั้งนี้โดยอาศัยความยุติธรรมและความเมตตากรุณาเป็นหลัก สำหรับธรรมอันเป็นคู่กับศีลทั้ง ๕ ข้อนั้น ก็เป็นคุณที่ช่วยเสริมให้วัตถุประสงค์ของศีลทั้ง ๕ ข้อดังกล่าวนี้เป็นไปได้อย่างสมบูรณ์

หากพิจารณาดูวัตถุประสงค์ของศีลทั้ง ๕ ข้อในพระพุทธศาสนาดังกล่าวแล้ว ก็จะได้เห็นได้อย่างชัดเจนว่า เป็นข้อปฏิบัติเพื่อการคุ้มครองชีวิตของสรรพสัตว์ รวมตลอดไปถึงคุ้มครองปัจจัยอื่น ๆ อันเนื่องด้วยการดำรงอยู่ของชีวิตด้วย และผู้ที่ดำเนินชีวิตตามหลักของศีลและธรรม ๕ เหล่านี้ซึ่งรวมเรียกว่า “มนุษยธรรม” ก็ได้ชื่อว่า เป็นมนุษยธรรมผู้มีความดีศรี คือมีความเป็นมนุษย์สมกับที่เป็นมนุษย์ ตามนัยแห่งคำสอนของพระพุทธศาสนา ฉะนั้น ผู้ที่ปฏิบัติรักษามนุษยธรรม ก็คือผู้พิทักษ์ศักดิ์ศรีมนุษย์นั่นเอง

เพราะฉะนั้น คำขวัญของกาชาดประจำปี พ.ศ. ๒๕๓๓ ที่ว่า “คุ้มครองชีวิต และพิทักษ์ศักดิ์ศรีมนุษย์” นั้นจึงเป็นแนวคิดหรือแนวปฏิบัติที่สอดคล้องกับหลักมนุษยธรรมในพระพุทธศาสนา และหากพิจารณาดูหลักการทั้ง ๗ ประการของกาชาดดังกล่าวข้างต้น ก็จะได้เห็นว่า หลักการข้อแรกอันเป็นหลักการพื้นฐานของกาชาดนั้น คือ หลักมนุษยธรรม ส่วนหลักการข้ออื่น ๆ ก็รวมอยู่ในหลักมนุษยธรรมนั่นเอง เพราะถ้ามีมนุษยธรรม หลักการอื่น ๆ ก็ดำเนินไปได้ แต่ถ้าไม่มีมนุษยธรรมเสียแล้ว หลักการข้ออื่น ๆ ก็ดำเนินไปไม่ได้ด้วยตนเอง ฉะนั้น น่าจะกล่าวได้ว่า พระพุทธเจ้าทรงเป็นพระองค์แรกที่วางแนวคิดหรือวางหลักการของกาชาดไว้ เมื่อกว่า ๒๕๐๐ ปีมาแล้ว

อนึ่ง ในวันที่ ๘ เมษายน ๒๕๓๓ นี้ เป็นวิสาขบูชา ซึ่งพุทธศาสนิกชนทั่วโลกถือว่าเป็นโอกาสสำคัญยิ่งของพระพุทธศาสนา เพราะเป็นวันที่ตรงกับวันประสูติ ตรัสรู้ และเสด็จดับขันธปรินิพพานของสมเด็จพระบรมศาสดาสัมมาสัมพุทธเจ้า ผู้ทรง

เป็นต้นเดิมของพระพุทธศาสนา ซึ่งเป็นศาสนาที่สอนที่อาจเรียกรวม ๆ ได้ว่าเป็น
ประมวลมนุษยธรรม คือคำสอนที่มุ่งอบรมสั่งสอนให้มนุษย์เป็นมนุษย์ที่สมบูรณ์ นับแต่
สมบูรณ์ขั้นสามัญหรือโลกียมนุษย์ ไปจนถึงสมบูรณ์ขั้นสุดยอด หรืออริยมมนุษย์ มนุษย์
ที่เป็นพระอริยเจ้า เพราะฉะนั้น วันวิสาขบูชา นอกจากจะถือว่าเป็นวันบูชาสำคัญใน
ทางพระพุทธศาสนาแล้ว น่าจะถือว่าเป็นวันมนุษยธรรมของโลกด้วย เพราะเป็นวันที่
พระพุทธเจ้าได้ทรงรู้แจ้งหลักมนุษยธรรมอันสมบูรณ์เป็นครั้งแรก แล้วทรงนำออกแสดง
สั่งสอนประชาชน พระธรรมคำสั่งสอนของพระองค์จึงล้วนแสดงออกซึ่งมนุษยธรรม
ในด้านต่าง ๆ ตามสมควรแก่ภูมิชั้นของผู้รับการอบรมสั่งสอน มีอาทิดังยกขึ้นเป็นบท
อุทเทส ณ เบื้องต้น แปลความว่า

“ผู้ใดปรารถนาความสุขเพื่อตนด้วยการเข้าไปก่อทุกข์แก่ผู้อื่น
ผู้นั้นระคนเกี่ยวข้องกับอยู่ด้วยเวร จึงย่อมไม่พ้นไปจากเวร” ดังนี้
แสดงพระธรรมเทศนาพอสมควรแก่เวลา ด้วยประการฉะนี้.

อุปสันตสุขกถา^{๑๔}

นโม ตสฺส ภควโต อรหโต สมฺมาสมฺพุทฺธสฺส.

ชยฺ วัเร ปสวติ

ทุกฺขํ เสติ ปราชิโต

อุปสนฺโต สุขํ เสติ

ปีตฺวา ชยปฺราชนนฺติ.

บัดนี้ จักแสดงพระธรรมเทศนา พรรณนาธรรมคือคำสั่งสอนของพระสัมมาสัมพุทธเจ้า เพื่อเฉลิมศรัทธาปสาทะและเพิ่มพูนปัญญาในธรรมแก่ผู้สนใจในธรรมทั้งหลาย เนื่องในโอกาสพิเศษ คือวันกาชาดโลก ที่ ๘ พฤษภาคม ที่เวียนมาถึงอีกวาระหนึ่ง กาชาดเป็นองค์การระหว่างประเทศที่ก่อตั้งขึ้นเมื่อราว ๑๒๐ ปีเศษมาแล้ว มีวัตถุประสงค์สำคัญเพื่อช่วยเหลือบรรเทาทุกข์แก่ผู้ประสบภัยสงครามและภัยธรรมชาติต่าง ๆ ทั่วทุกมุมโลกโดยไม่เลือกเชื้อชาติศาสนาและลัทธิการเมือง กาชาดดำเนินกิจการโดยยึดหลักสำคัญ ๗ ประการ คือ มนุษยธรรม ความไม่ลำเอียง ความเป็นกลาง ความเป็นอิสระ บริการอาสาสมัคร ความเป็นเอกภาพ และความเป็นสากล เนื่องจากกาชาดก่อตั้งขึ้นตามความดำริของนายอังรี ดูนังต์ เป็นปฐม สันนิบาตสภากาชาดจึงได้กำหนดให้วันเกิดของนายอังรี ดูนังต์ คือวันที่ ๘ พฤษภาคม เป็นวันกาชาดโลก เริ่มแต่ปี พ.ศ. ๒๔๙๑ เป็นต้นมา และเมื่อถึงวันที่ ๘ พฤษภาคม

^{๑๔} ทรงแสดงทางสถานีวิทยุกระจายเสียงแห่งประเทศไทย กรมประชาสัมพันธ์ ขณะดำรงสมณศักดิ์ที่ สมเด็จพระญาณสังวร สมเด็จพระสังฆราช สกลมหาสังฆปริณายก วันพุธที่ ๘ พฤษภาคม พ.ศ. ๒๕๓๔ เวลา ๑๘.๑๐ น.

ของทุกปี สภากาชาดของนานาประเทศจึงได้จัดกิจกรรมฉลองวันกาชาดโลกเพื่อเป็นอนุสรณ์แก่ นายอังรี ดูนังต์ และชักชวนประชาชนให้รู้จักและสนใจในกิจการของกาชาดสำหรับในปี พ.ศ. ๒๕๓๔ นี้ คณะกรรมการกาชาดระหว่างประเทศและมวลสมาชิกได้กำหนดคำขวัญวันกาชาดโลกว่า “กาชาดปกป้องและคุ้มครองผู้ประสบภัยสงคราม” ทั้งนี้เพื่อเรียกร้องให้ประชาชนทั่วโลกช่วยกันรณรงค์ให้ความคุ้มครองเหยื่อสงครามซึ่งอุบัติขึ้นในส่วนต่าง ๆ ของโลกมิรู้หยุดหย่อน อันเป็นเหตุให้ประชาชนพลเรือนทั้งชายหญิง เด็ก และคนชรา ต้องตกเป็นเหยื่อความทารุณโหดร้ายของสงครามปีละเป็นจำนวนไม่น้อย ก่อให้เกิดความทุกข์เข็ญกันทั่วไป

การทำสงครามกันระหว่างหมู่มนุษย์ได้มีมาตั้งแต่สมัยดึกดำบรรพ์ ความร้ายแรงของสงครามทวีขึ้นตามกำลังสติปัญญาในการสร้างสมอาวุธยุทธโปกรณ์ของมนุษย์ ความเจริญทางวิชาการมิได้ช่วยหยุดยั้งสงครามลงได้ แต่ดูเหมือนกลับเป็นเครื่องยั่วยุให้มนุษย์ทำสงครามระหว่างกันและกันมากขึ้นและรุนแรงยิ่งขึ้น ทั้งนี้เพราะเมื่อคนยังมีตณหา คือความดิ้นรนทะยานอยากที่จะได้อำนาจหรือความเป็นใหญ่ หรือเพื่อที่จะกำจัดสิ่งขัดขวางต่าง ๆ หรือกล่าวสั้นว่ายังมีโลกโกรธหลงอยู่ ก็ย่อมจะก่อสงครามขึ้นได้เสมอ แม้พวกที่ไม่ปรารถนาสงคราม ก็จะต้องเตรียมเพื่อป้องกันตัวและต่อสู้เมื่อต้องถูกรุกราน เมื่อสงครามเกิดขึ้น ฝ่ายที่มีกำลังเหนือกว่าย่อมจะชนะ ฝ่ายที่ด้อยกำลังกว่าก็มักจะแพ้ ฉะนั้น ทุกฝ่ายจึงต้องเตรียมเพื่อรุก หรือเพื่อรับด้วยหวังความชนะด้วยกัน หรือเพื่อจะไม่แพ้ตลอดไป

ช่วงเวลาที่ว่าสงครามมักเรียกกันว่าสันติภาพ คือเวลาแห่งภาวะสงบ แต่โดยที่แท้จริงเป็นเวลาที่แต่ละฝ่ายเตรียมเพื่อที่จะรบกันใหม่เท่านั้น เพราะฉะนั้น สันติภาพถาวรจึงไม่เคยมีในหมู่มนุษย์ ทั้งนี้เพราะจิตใจคนไม่เคยว่างจากกิเลสคือ ความโลภ โกรธหลงดังกล่าแล้ว ใจคนจึงไม่เคยว่างที่จะคิดรุกรานกัน คอยหาตระแวงกัน และคอยหาโอกาสที่จะเอาชนะซึ่งกันและกัน เมื่อใจคนไม่เคยว่างจากกิเลส โลกจึงไม่เคยว่างจากสงคราม และโลกก็ไม่อาจจะมีสันติภาพอันจะนำมาซึ่งสันติสุขแก่มวลมนุษยชาติได้ด้วย การสงคราม เพราะผู้ชนะได้ชื่อว่าเป็นผู้ก่อเวร ก่อความเคียดแค้น ก่อความอาฆาตพยาบาทให้เกิดขึ้นในจิตใจของผู้แพ้ ฝ่ายผู้แพ้ก็จะมีแต่ความทุกข์ระทมเกิดความ

เคียดแค้นพยาบาทขึ้นในผู้ชนะ คอยหาช่องทางที่จะเอาชนะฝ่ายที่เป็นศัตรูของตนอยู่
รำไป ฉะนั้น สงครามหรือการต่อสู้กันจึงไม่มีวันหมดสิ้น เพราะแม้การต่อสู้ภายนอก
จะหยุดหรือเลิกกันไปแล้ว แต่การต่อสู้กันภายในจิตใจ อันได้แก่ความเคียดแค้นคิดที่
จะต่อสู้เอาชนะกันยังคงมีอยู่ตลอดเวลา จึงเป็นโอกาสให้สงครามครั้งใหม่เกิดขึ้นได้อีก
รำไป

การที่จะสร้างสันติภาพให้บังเกิดขึ้นแก่โลก จึงจำเป็นที่ทุกคนจะต้องช่วยกัน
ระงับสาเหตุอันเป็นที่มาของสงครามหรือการเบียดเบียนซึ่งกันและกัน นั่นคือกิเลส
ภายในจิตใจของแต่ละคน ซึ่งสรุปลงได้ใน ๓ ข้อใหญ่ คือ โลก โกรธ หลง นั่นเอง
เพราะความโลภโกรธหลงนั่นเองที่ทำให้อยากได้อะไรอยากชนะ ทำให้เกิดความโกรธเกลียด
เคียดแค้นอยากทำลาย และทำให้ไม่รู้ผิดชอบชั่วดี มุ่งแต่จะทำได้ทำตามความต้องการ
ของตนเอง โดยไม่คำนึงถึงความทุกข์เดือดร้อนที่จะเกิดขึ้นแก่ผู้อื่น

ความโลภโกรธหลงที่มีอยู่ในจิตใจคน หากมีอย่างรุนแรง ก็จะแสดงออกมา
เป็นพฤติกรรมหรือการกระทำทางกายที่ชั่วผิดต่าง ๆ เช่นลักขโมย ประหัตประหารกัน
เป็นต้น หากมีรุนแรงมาก พฤติกรรมทางกายก็จะมี ความรุนแรงมากไปตามส่วน
พระพุทธศาสนาสอนเรื่องศีลก็เพื่อให้เป็นข้อปฏิบัติเพื่อป้องกันหรือลดละพฤติกรรมทาง
กายอันชั่วผิดต่าง ๆ ดังกล่าว เพราะศีลเป็นข้อห้ามทางกาย ศีลจึงเป็นอุบายหรือเป็น
ข้อปฏิบัติเพื่อระงับความโลภโกรธหลงขึ้นรุนแรงหรือขึ้นหยาบ

การปฏิบัติขั้นศีลนั้น เป็นขั้นตั้งใจหรือระมัดระวังมิให้การกระทำทางกายเป็น
ไปตามอำนาจของความโลภโกรธหลงเท่านั้น แต่ความโลภโกรธหลงหรือกิเลสต่าง ๆ
ยังคงมีอยู่ในจิตใจอย่างเต็มที่เพียงแต่ถูกควบคุมมิให้แสดงออกมาทางกาย ฉะนั้น โอกาส
ที่จะพลั้งเผลอกระทำการต่าง ๆ ไปตามอำนาจของกิเลสเหล่านั้น เช่นลุ่มอำนาจแกโทสะ
เป็นต้นจึงมีอยู่มาก ทางพระพุทธศาสนาจึงมีคำสอนเรื่องสมาธิ คือการฝึกหัดควบคุม
จิตใจให้สงบระงับจากอารมณ์ความคิดที่ชั่วผิดต่าง ๆ ซึ่งก็รวมอยู่ในเรื่องความโลภโกรธ
หลงนั่นเอง เป็นการฝึกใจให้ได้สัมผัสกับคุณธรรม และเป็นการปลูกฝังคุณธรรมประการ
ต่าง ๆ มีสติสัมปชัญญะเป็นต้นขึ้นในจิตใจ อันจะยังผลให้จิตใจมีคุณธรรมคืออำนาจ
ฝ่ายดีประจำใจ คอยคัดค้านกิเลสคืออำนาจฝ่ายชั่วมิให้มีอำนาจเหนือจิตใจได้ เป็นการ

ลดอำนาจของโลกโกรธหลงที่มีอยู่ในจิตใจให้น้อยลง หรือว่าควบคุมให้อยู่ภายใต้อำนาจของคุณธรรม สมารถจึงเป็นอุบายหรือข้อปฏิบัติเพื่อระงับโลกโกรธหลงในชั้นกลาง

แต่ความโลภโกรธหลงนั้น แม้จะไม่รุนแรงถึงขั้นแสดงออกมาทางการกระทำทางกาย หรือแม้ว่าจะควบคุมได้ด้วยคุณธรรมจนดูประหนึ่งว่าไม่มี แต่ก็ยังคงมีเป็นเชื้ออยู่ในส่วนลึกของจิตใจ และพร้อมที่จะรับการกระตุ้นจากอารมณ์หรือสิ่งภายนอกที่สมกันให้ปรากฏตัวออกมาได้เสมอ ชีวิตจึงยังไม่ปลอดภัยจากความชั่ว ฉะนั้น ทางพระพุทธศาสนาจึงมีคำสอนเรื่องปัญญา คือการปฏิบัติพัฒนาปัญญาในธรรมให้บังเกิดขึ้นในตน เพื่อที่จักได้รู้ถึงคุณและโทษ ประโยชน์มิใช่ประโยชน์ในสรรพสิ่งตามเป็นจริง และด้วยอำนาจแห่งปัญญาดังกล่าวนี้นั้น จึงจะระงับดับความโลภโกรธหลงอันเป็นเชื้อของความชั่วผิดทั้งปวงได้หมดสิ้น ปัญญาจึงเป็นอุบายหรือข้อปฏิบัติเพื่อระงับหรือกำจัดโลกโกรธหลงชั้นละเอียด

กล่าวสั้น ก็คือศีลเป็นเครื่องละโลกโกรธหลงชั้นหยาบ สมารถเป็นเครื่องละโลกโกรธหลงชั้นกลาง ปัญญาเป็นเครื่องละโลกโกรธหลงชั้นละเอียด จึงเห็นได้ว่าข้อปฏิบัติอันเป็นเบื้องต้นของสันติภาพ ตามหลักของพระพุทธศาสนาก็คือศีล มีเบญจศีลเป็นต้น ซึ่งทางพระพุทธศาสนาเรียกว่า *มนุษย์ธรรม* คือธรรมขั้นพื้นฐานของมนุษย์ แม้จะปฏิบัติได้เพียงขั้นศีล สันติภาพเบื้องต้นก็ย่อมจะบังเกิดขึ้นในโลก ชีวิตย่อมจะปลอดภัยจากสงคราม เพราะคำสอนเรื่องศีลในพระพุทธศาสนานั้น คือหลักแห่งการไม่ละเมิดในชีวิต และทรัพย์สินของกันและกัน พร้อมทั้งเคารพในสิทธิของกันและกัน พร้อมทั้งเคารพในสิทธิของกันและกัน ศีลจึงนับเป็นหลักปฏิบัติสำคัญเบื้องต้นในพระพุทธศาสนา แม้กาชาดก็ถือว่า มนุษยธรรม เป็นหลักสำคัญประการแรกในหลักกาชาด ๗ ประการ ซึ่งนับว่าเป็นหลักการที่สอดคล้องกับคำสอนของพระพุทธศาสนา แต่ถ้าปรารถนาสันติภาพก็จะต้องปฏิบัติต่อไปถึงขั้นสมารถและปัญญาตามลำดับ

สรุปว่า การปฏิบัติในหลักของ *ศีล สมารถ ปัญญา* นั้น ก็คือการปฏิบัติเพื่อระงับหรือกำจัดโลกโกรธหลงตั้งแต่ชั้นหยาบไปจนถึงชั้นละเอียด เป็นการดับสาเหตุของการเบียดเบียนต่อสู้กัน เมื่อระงับหรือดับโลกโกรธหลงอันเป็นเหตุให้ดิ้นรนทะยานอยากและต่อสู้แย่งชิงกันเสียได้แล้ว ก็ย่อมจะไม่มีใครเป็นผู้ชนะและไม่มีใครเป็นผู้แพ้

ไม่มีใครก่อเวรและไม่มีใครผูกเวร สันติภาพก็จะบังเกิดขึ้น และทุกคนก็ย่อมจะอยู่
เป็นสุข

สมดังพุทธภาษิตที่ยกเป็นบทอุทเทส ณ เบื้องต้น แปลความว่า

ผู้ชะน่วย่อมก่อเวร ผู้แพ้ย่อมอยู่เป็นทุกข์ บุคคลละความชนะและความแพ้เสีย
แล้ว จึงสงบระงับ อยู่เป็นสุข ดังนี้

มีอรรถาธิบายดังแสดงมา ด้วยประการฉะนี้

อัครปฐมกถา^{๑๕}

นโม ตสฺส ภควโต อรหโต สมมาสมฺพุทฺธสฺส.

สพฺเพ ตสฺนติ ทณฺทสฺส

สพฺเพ ภาวนติ มจฺจุโน

อตฺตานิ อูปฺมึ กตฺวา

น หนฺยฺย น ฆาตเยติ.

บัดนี้ จักแสดงพระธรรมเทศนา พรรณนาความแห่งธรรมคือคำสั่งสอนของ พระสัมมาสัมพุทธเจ้า เพื่อเฉลิมศรัทธาปสาทะและเพิ่มพูนปัญญาในธรรมแก่สาธุชน ทั้งหลาย เนื่องในโอกาสคือวันกาชาดโลก ที่ ๘ พฤษภาคม ที่เวียนมาถึงอีกวาระหนึ่ง ในวันนี้

กาชาดเป็นองค์การระหว่างประเทศที่ก่อตั้งขึ้นเมื่อราว ๑๒๐ ปีเศษมาแล้ว มีวัตถุประสงค์สำคัญเพื่อช่วยเหลือบรรเทาทุกข์แก่ผู้ประสบภัยสงครามและภัยธรรมชาติ ต่าง ๆ ทั่วทุกมุมโลก โดยไม่เลือกเชื้อชาติศาสนาและลัทธิการเมือง กาชาดดำเนิน กิจการโดยยึดหลักสำคัญ ๗ ประการ คือ มนุษยธรรม ความไม่ลำเอียง ความเป็น กลาง ความเป็นอิสระ บริการอาสาสมัคร ความเป็นเอกภาพ และความเป็นสากล

^{๑๕} ทรงแสดงทางสถานีวิทยุกระจายเสียงแห่งประเทศไทย กรมประชาสัมพันธ์ ขณะดำรงสมณศักดิ์ที่ สมเด็จพระญาณสังวร สมเด็จพระสังฆราช สกลมหาสังฆปริณายก วันศุกร์ที่ ๘ พฤษภาคม พ.ศ. ๒๕๓๕ เวลา ๑๘.๑๐ น.

เนื่องจากกาชาดก่อตั้งขึ้นตามความดำริของนายอังรี ดูนังต์ เป็นปฐม สันนิบาตสภากาชาดจึงกำหนดให้วันเกิดของนายอังรี ดูนังต์ คือวันที่ ๘ พฤษภาคม ของทุกปี เป็นวันกาชาดโลก เริ่มแต่ปี พ.ศ. ๒๔๙๑ เป็นต้นมา และเมื่อถึงวันที่ ๘ พฤษภาคม ของทุกปี สภากาชาดของนานาประเทศจึงได้จัดกิจกรรมฉลองวันกาชาดโลกเพื่อเป็นอนุสรณ์แก่นายอังรี ดูนังต์ และเพื่อชักชวนประชาชนให้รู้จักและสนใจในกิจการของกาชาด โดยที่ในแต่ละปีจะมีการกำหนดคำขวัญสำหรับเป็นแนวทางในการจัดกิจกรรมฉลองเผยแพร่ไปทั่วโลกด้วย

สำหรับใน ปี พ.ศ. ๒๕๓๕ นี้ คณะกรรมการกาชาดระหว่างประเทศและมวลสมาชิกได้กำหนดคำขวัญวันกาชาดโลกว่า *มวลมนุษยธรรมใจด้านภัยพิบัติ* เพื่อเป็นการกระตุ้นเตือนและเรียกร้องให้ประชาชนทั่วโลกตื่นตัวและช่วยกันป้องกันภัยพิบัติต่าง ๆ อันจะเกิดขึ้นแก่ชีวิตและทรัพย์สินของมวลมนุษยย์ทั่วโลก โดยช่วยกันป้องกันและบรรเทาความสูญเสียอันจะเกิดขึ้นเป็นสิ่งที่สามารถกระทำได้ เช่น ช่วยกันรักษาความสะอาด การปลูกป่า การฉีดวัคซีน การอบรมปฐมพยาบาล การวางแผนและการเตรียมพร้อมเพื่อรับภัยพิบัติ เป็นต้น ทั้งนี้ก็เพื่อที่พลเมืองโลกจักได้มีชีวิตที่ปลอดภัยจากภัยพิบัติและมีสันติสุขตามควรแก่อัตภาพ

เป็นที่ยอมรับกันว่า โลกปัจจุบันนั้นมีความเจริญก้าวหน้าในด้านต่าง ๆ เป็นอันมาก โดยเฉพาะอย่างยิ่งในด้านการประดิษฐ์คิดค้นสิ่งใหม่ ๆ อันจะอำนวยความสะดวกสบายในการดำเนินชีวิตด้านต่าง ๆ ให้แก่มนุษย์ หากมองโลกจากแง่มุมนี้ ก็ดูเหมือนว่าชีวิตของมนุษย์ในยุคปัจจุบันน่าจะเป็นชีวิตที่มีความสุขสบายยิ่งกว่ายุคใด ๆ ในอดีตที่ผ่านมา เพราะพร้อมมูลด้วยสิ่งของเครื่องอำนวยความสะดวกต่าง ๆ มากมายอย่างที่ไม่เคยมีมาแต่เก่าก่อน นอกจากนี้ จากข่าวสารในแต่ละวันก็ยังมีการบอกกล่าวถึงการคิดค้นและค้นพบสิ่งแปลก ๆ ใหม่ ๆ อันจะอำนวยประโยชน์แก่มวลมนุษยย์ได้มากยิ่งขึ้นอยู่เรื่อย ๆ ซึ่งยิ่งทำให้ดูเหมือนว่า ชีวิตของมวลมนุษยย์ในโลกปัจจุบันนี้นับวันแต่จะมีความสุขสบายทวีคูณขึ้นเรื่อย ๆ โดยไม่หยุดยั้ง

แต่ในขณะเดียวกัน ข่าวสารเรื่องราวเกี่ยวกับความเป็นไปของชีวิตในโลกปัจจุบัน อีกด้านหนึ่งที่ปรากฏให้เห็นควบคู่กันไปกับความเจริญก้าวหน้าดังกล่าวก็คือ ความทุกข์

ยากและภัยพิบัติต่าง ๆ ที่บังเกิดขึ้นแก่มวลมนุษย์ทั่วทุกมุมโลก ทั้งภัยพิบัติที่เนื่องมาจากเหตุการณ์ธรรมชาติ และภัยพิบัติที่เกิดจากการกระทำของมนุษย์ด้วยกันเอง เป็นต้นว่าการประทุษร้ายล้างผลาญชีวิตและทรัพย์สินของกันและกัน การก่อกรรมทำเข็ญแก่กันและกันในลักษณะต่าง ๆ ซึ่งก็มักจะเป็นไปอย่างทารุณ ตลอดไปจนถึงการศึกสงครามรบราฆ่าฟันกัน ซึ่งเกิดขึ้นอยู่ในโลก หากจะนำเอาเรื่องราวข่าวสารต่าง ๆ ทั้งสองด้านนี้มาเทียบเคียงกันดูในแต่ละวันแล้ว ก็คงจะเห็นได้ว่า ในแต่ละวันนั้นมักมีข่าวร้ายอยู่เสมอ อันเป็นสิ่งแสดงให้เห็นว่า ชีวิตของคนในโลกปัจจุบันนั้น แม้จะมีความเจริญก้าวหน้าและมีความสะดวกสบายนานาประการ แต่กลับเต็มไปด้วยภัยพิบัติต่าง ๆ ดังเป็นที่ตักท้วงล้นอยู่ทั่วไปในขณะนี้ เพราะเหตุไรจึงเป็นเช่นนี้

หากพิจารณาปัญหาที่ตามคติแห่งพระพุทธศาสนา ก็จะพึงพบคำตอบว่าที่เป็นเช่นนี้ ก็เนื่องมาจากมนุษย์โดยทั่วไปไม่ได้ใส่ใจถึงภัยอันแฝงเร้นอยู่ในตัวเองของแต่ละคนนั่นเอง ภัยดังกล่าวนี้ก็คือกิเลส อันนับว่าเป็นภัยโดยตรงของชีวิต ซึ่งก็ได้แก่ โภคะ ความละโมภะอยากได้ โทสะ ความโกรธแค้นขัดเคือง โมหะ ความลุ่มหลง ใถ่เขลา กล่าวสั้น ๆ ก็คือโลกิทธิหลงนั่นเอง

ความโลภโกรธหลงอันเป็นมูลเหตุให้ประพฤติกรรมกระทำชั่วทั้งหลาย เรียกว่า กิเลสภัย ออกุศลทุจริตหรือบาปกรรมต่าง ๆ เรียกว่าทุจริตภัย ทางดำเนินหรือความเป็นไปอันชั่วผิดทั้งหลาย เรียกว่าทุจริตภัย ภัยทั้ง ๓ ดังกล่าวนี้ เป็นเหตุเป็นผลต่อเนื่องกัน กล่าวคือ กิเลสเป็นเหตุให้ประกอบอกุศลทุจริตต่าง ๆ ออกุศลทุจริตต่าง ๆ ที่ประกอบกระทำแล้วก็เป็นที่ส่งผลให้เข้าถึงทุจริตคือทางดำเนินหรือสภาพที่ชั่วแล้ว

สิ่งเหล่านี้ได้ชื่อว่าเป็นภัยของชีวิต ก็เพราะเป็นเหตุให้เกิดความเดือดร้อน และภัยพิบัติต่าง ๆ เมื่อบุคคลมีโลกิทธิหลงเป็นพื้นของใจเสียแล้ว จะกระทำการใด ๆ ก็ย่อมจะนำไปสู่ผลคือความเดือดร้อนทุกข์ภัยในที่สุดเสมอ เป็นต้นว่าการประดิษฐ์คิดค้นสิ่งที่จะอำนวยความสะดวกให้แก่การดำเนินชีวิต หากกระทำไปด้วยความโลภเป็นฐานของใจ ผลได้จากการประดิษฐ์คิดค้นนั้นก็จะถูกนำไปใช้ในทางสนองความเห็นแก่ตัว หรือแสวงประโยชน์โดยไม่คำนึงถึงทุกข์โศกที่将会เกิดขึ้นแก่ผู้อื่น แทนที่จะใช้ไปเพื่อประโยชน์เกื้อกูลแก่กันและกัน หรือถ้ามีโทสะเป็นพื้นของใจ ผลที่ได้จากการ

ประดิษฐ์คิดค้นนั้นก็จะถูกนำไปใช้ในทางทำลายล้างผู้อื่น แทนที่จะใช้ไปในทางก่อประโยชน์หรือส่งเสริมความสุขแก่กันและกัน เป็นต้น

และก็เนื่องมาจากความโลภโกรธหลง อันแฝงเร้นอยู่ในจิตใจของคนนั่นเอง จึงทำให้แต่ละคนกระทำการกุศลทุจริตต่าง ๆ ได้ โดยไม่สะทกสะท้านต่อทุกข์ภัย อันจะเกิดตามมา ยิ่งมีความรู้ความสามารถมาก ก็ยิ่งกระทำการกุศลทุจริตต่าง ๆ ได้ วิจิตรพิสดารมาก และยังมีเครื่องมืออำนวยความสะดวกในการกระทำการต่าง ๆ ดี วิเศษมาก ก็ยิ่งนำไปทำอกุศลทุจริตต่าง ๆ ได้อย่างทารุณยิ่งขึ้น ทุกข์ภัยทั้งหลาย ที่เกิดขึ้นในโลกปัจจุบัน จึงไม่ได้เป็นผลของความด้อยพัฒนาในทางภูมิปัญญาของมวลมนุษย แต่เป็นผลของความด้อยศีลธรรม คุณธรรม ในหมู่มนุษย์ ปัญญาที่ขาดธรรม นับว่าเป็นสิ่งอันตราย เพราะเมื่อขาดธรรมเสียแล้ว ยังมีปัญญาก็เท่ากับยิ่งเพิ่มกำลัง ให้แก่กิเลส เมื่อกิเลสมีกำลังเพิ่มขึ้น โอกาสที่ภัยพิบัติต่าง ๆ จะเกิดขึ้นแก่ชีวิตก็มีมากขึ้น เพราะภัยพิบัติส่วนใหญ่ของมนุษย์นั้น มักเกิดขึ้นจากการกระทำของมนุษย์ด้วยกันเอง ดังกล่าวมาแล้วข้างต้น

เพราะฉะนั้น ในทางพระพุทธศาสนา จึงได้ชี้ให้เห็นว่า ภัยอันแท้จริงของมนุษย์นั้น ก็คือกิเลสที่แฝงเร้นอยู่ในจิตใจของคนนั่นเอง พระพุทธศาสนาจึงได้ชี้แนะสั่งสอนให้ทุกคนพยายามสำเหนียกศึกษาดูที่ใจตน พิจารณาให้เห็นว่าในจิตใจตนเองมีความโลภโกรธหลงอยู่อย่างไรบ้าง พร้อมทั้งได้แสดงวิธีการเพื่อสยบบรรเทากิเลสเหล่านั้นให้เบาบางลงด้วยประการต่าง ๆ อาทิ ให้พยายามระงับหรือกำจัดโลภโกรธหลงขึ้นหยาบหรือขั้นรุนแรงลงด้วยการรักษาศีล ให้พยายามระงับหรือกำจัดโลภโกรธหลงขึ้นกลางหรือขั้นละเอียดขึ้นด้วยการเจริญสมาธิภาวนา และให้พยายามระงับหรือกำจัดโลภโกรธหลงขึ้นละเอียดด้วยการเจริญปัญญา เป็นต้น

เมื่อสยบหรือบรรเทากิเลส คือโลภโกรธหลงลงได้เพียงไร ก็เท่ากับเป็นการป้องกันบรรเทาภัยของชีวิต ทั้งในส่วนตนและในส่วนผู้อื่นลงได้เพียงนั้น เพราะกิเลสเหล่านี้เป็นมูลเหตุแห่งภัยพิบัติทั้งปวงของชีวิต นับแต่ภัยพิบัติเล็กน้อยไปจนถึงภัยพิบัติใหญ่หลวง คือการทำลายล้างผลาญกันและกัน ทั้งเมื่อสามารถบรรเทาโลภโกรธหลงในจิตใจลงได้แล้ว ก็ยังผลให้เกิดปัญหาในธรรม พิจารณาเห็นความจริงของชีวิตใน

แง่มุมต่าง ๆ ได้ชัดเจนยิ่งขึ้นด้วย เป็นต้นว่าเห็นปวงสัตว์ล้วนรักสุขเกลียดทุกข์ปรารถนาจะมีชีวิตอยู่ยืนยาว และหวาดกลัวต่อความตาย ตนรักสุขเกลียดทุกข์ ฉันทใคร่คนอื่นสัตว์อื่นก็ย่อมรักสุขเกลียดทุกข์ฉันนั้น ฉะนั้น จึงไม่ควรเบียดเบียนซึ่งกันและกัน สมดังพระพุทธภาษิตที่ยกเป็นบทอุเทศ ณ เบื้องต้นแปลความว่า

สัตว์ทั้งปวง ย่อมหวาดกลัวต่ออาชญา ย่อมกลัวต่อความตาย ทำตนให้เป็นอุปมาแล้วไม่พึงฆ่าเอง ไม่พึงให้ผู้อื่นฆ่า (ซึ่งสัตว์ทั้งหลายอื่น) ดังนี้

เมื่อเป็นดังนี้ ก็ได้ชื่อว่าเป็นการช่วยกันป้องกันบรรเทาภัยพิบัติให้แก่โลก และช่วยคำจุนโลกให้มีความสุขด้วยธรรม

มีอรรถาธิบายดังแสดงมา ด้วยประการฉะนี้

กรรมกถา^{๑๖}

นโม ตสฺส ภควโต อรหโต สมฺมาสมฺพุทฺธสฺส.

น ชจฺจา วสโล โหติ

น ชจฺจา โหติ พฺราหฺมโณ

กมฺมฺนา วสโล โหติ

กมฺมฺนา โหติ พฺราหฺมโณติ.

บัดนี้ จักแสดงพระธรรมเทศนา พรรณนาความแห่งธรรมะ คือคำสั่งสอนของ พระสัมมาสัมพุทธเจ้า เนื่องในโอกาสวันกาชาดโลก ที่ ๘ พฤษภาคม ที่เวียนมาถึงอีก วาระหนึ่ง เพื่อเป็นการรำลึกถึงนายอังรี ดูนังต์ ซึ่งเป็นผู้ให้กำเนิดขบวนการกาชาด และเพื่อเป็นการร่วมฉลองวันกาชาดโลก ซึ่งจะเป็นการกระตุ้นเตือนให้ประชาชนหัน มาสนใจในกาชาด อันเป็นขบวนการสากลเพื่อการบรรเทาบิดาทุกข์ภัยให้แก่มวล มนุษยชาติ

กาชาดเป็นองค์การระหว่างประเทศที่ก่อตั้งขึ้นเมื่อราว ๑๒๐ ปีเศษมาแล้ว มีวัตถุประสงค์สำคัญเพื่อช่วยเหลือบรรเทาทุกข์แก่ผู้ประสบภัยสงครามและภัยธรรมชาติ ต่าง ๆ ทั่วทุกมุมโลก โดยไม่เลือกเชื้อชาติศาสนาและลัทธิการเมือง กาชาดดำเนิน

^{๑๖} ทรงแสดงทางสถานีวิทยุกระจายเสียงแห่งประเทศไทย กรมประชาสัมพันธ์ ขณะดำรงสมณศักดิ์ที่ สมเด็จพระญาณสังวร สมเด็จพระสังฆราช สกลมหาสังฆปริณายก วันเสาร์ที่ ๘ พฤษภาคม พ.ศ. ๒๕๓๖ เวลา ๑๘.๑๐ น.

กิจการโดยยึดหลักสำคัญ ๗ ประการ คือ มนุษยธรรม, ความไม่ลำเอียง, ความเป็นกลาง, ความเป็นอิสระ, บริการอาสาสมัคร, ความเป็นเอกภาพ, และความเป็นสากล

เนื่องจากกาชาดตั้งขึ้นตามความดำริของนายอังรี ดูนังต์ เป็นปฐม สันนิบาตสภากาชาดจึงได้กำหนดให้วันเกิดของนายอังรี ดูนังต์ คือวันที่ ๘ พฤษภาคม ของทุกปี เป็นวันกาชาดโลก เริ่มแต่ปี พ.ศ. ๒๔๙๑ เป็นต้นมา และเมื่อถึงวันที่ ๘ พฤษภาคม ของทุกปี สภากาชาดของนานาประเทศจึงได้จัดกิจกรรมฉลองวันกาชาดโลกเพื่อเป็นอนุสรณ์แก่นายอังรี ดูนังต์ และเพื่อชักชวนประชาชนให้รู้จักและสนใจในกิจการของกาชาด โดยที่ในแต่ละปีจะมีการกำหนดคำขวัญสำหรับเป็นแนวทางในการจัดกิจกรรมฉลองเผยแพร่ไปทั่วโลกด้วย

สำหรับใน ปี พ.ศ. ๒๕๓๖ นี้ คณะกรรมการกาชาดระหว่างประเทศและมวลสมาชิกได้กำหนดคำขวัญวันกาชาดโลกว่า “ทุกคนมีศักดิ์ศรี ทุกชีวิตมีคุณค่า” ทั้งนี้ก็เพื่อกระตุ้นเตือนและเรียกร้องให้ประชาชนทั่วโลก ได้ตระหนักถึงความเป็นมนุษย์ของเพื่อนร่วมโลก ตระหนักถึงชีวิตทุกชีวิตว่าต่างก็มีคุณค่าต่อโลก หรือมีคุณค่าต่อกันและกัน เพราะทุกคนทุกชีวิตในโลกนี้ ไม่มีใครที่เป็นอยู่ได้โดยไม่เกี่ยวข้องกับใคร หรือไม่อิงอาศัยใครเลย แต่ทุกคนต่างต้องเกี่ยวข้องอิงอาศัยซึ่งกันและกัน มากบ้างน้อยบ้าง โดยตรงบ้างโดยอ้อมบ้างด้วยกันทั้งนั้น

อันเรื่องของศักดิ์ศรีของชีวิตนั้น นับว่ามีความสำคัญ ในความหมายของคนทั่วไป ศักดิ์ศรีก็มักหมายถึงเกียรติยศชื่อเสียงของปัจเจกชนหรือวงศ์ตระกูลที่สร้างสมมาด้วยความวิริยะสามารถของบุคคลหรือตระกูลนั้น ๆ แต่ในความหมายกว้าง ศักดิ์ศรีของชีวิต ก็คือความเป็นคนของทุก ๆ คน อันมีความหมายว่า ทุกคนในฐานะที่เกิดมาเป็นคนนั้น ย่อมมีศักดิ์ศรีแห่งความเป็นคนเท่าเทียมกัน ดังที่พระพุทธศาสนาแสดงไว้ในพระสูตรหนึ่งมีใจความว่า มนุษย์มิได้มีหลายพันธุ์หลายชนิดเหมือนสัตว์และแมลงอื่น ๆ แต่มีพันธุ์เดียวหรือชนิดเดียว คือมนุษย์ เพียงแต่เรียกชื่อต่าง ๆ กัน ไปตามอาชีพการงานเท่านั้นเอง (วาเสฏฐสูตร)

ฉะนั้น ความสำนึกในความเป็นคนของกันและกัน จึงเป็นความสำนึกขั้นมูลฐานที่มีความสำคัญต่อการประพฤติศีลธรรม และต่อการที่จะอยู่ร่วมกันอย่างสันติสุข พระพุทธศาสนาแสดงว่ามนุษย์ทุกคนในฐานะที่เป็นคนเหมือนกันย่อมมีความปรารถนาต้องการในสิ่งต่าง ๆ เหมือน ๆ กัน ซึ่งสรุปได้ใน ๔ ประการหลัก คือ สุขกามะ ปรารถนาความสุข ทุกขปฏิบัติกุละ รังเกียจหรือไม่ต้องการความทุกข์ ชีวิตกามะ ปรารถนาที่จะมีชีวิตอยู่ อมริตฺกามะ ไม่ปรารถนาที่จะตาย

เมื่อบุคคลมีความสำนึกในความเป็นคนของกันและกันก็หมายความว่า เมื่อมีความรู้สึกต่อตนเองว่าเป็นคน และรู้สึกว่าคุณมีความปรารถนาต้องการอย่างไร ก็ต้องนึกถึงคนอื่นว่าเป็นคน และเขาก็มีความปรารถนาต้องการเช่นกันที่ตนปรารถนาต้องการเหมือนกัน ทั้งเพราะต่างก็เป็นคนเหมือนกัน เมื่อทุกคนต่างมีความรู้สึกต่อกันเช่นนี้ก็เท่ากับยอมรับศักดิ์ศรีแห่งความเป็นคนของกันและกัน หรือยอมรับว่าทุกคนมีความเป็นคนเท่าเทียมกัน ฉะนั้น จึงไม่ควรที่จะดูถูกเหยียดหยามกัน ไม่ควรที่จะเบียดเบียนก่อทุกข์ให้แก่กัน เพราะเป็นสิ่งที่คนอื่นก็ไม่ปรารถนาต้องการเช่นเดียวกับที่ตนก็ไม่ปรารถนาต้องการเหมือนกัน

เพราะฉะนั้น ตามหลักของพระพุทธศาสนา ความสำนึกในศักดิ์ศรีแห่งความเป็นคนของกันและกันดังกล่าวนี้ จึงเป็นเหตุผลประการหนึ่งที่จะนำไปสู่ความสำนึกในทางศีลธรรม เมื่อบุคคลมีความสำนึกหรือมีเหตุผลตั้งอยู่ในจิตใจ ก็เป็นการง่ายที่จะรักษาศีลและปฏิบัติธรรม หรือว่าประพฤติปฏิบัติดีต่อกัน ฉะนั้น หลักศีลธรรมในพระพุทธศาสนา หากพิจารณาก็จะเห็นได้ว่า เป็นคำสอนที่ชี้ให้เห็นว่าทุกชีวิตมีศักดิ์ศรีและส่งเสริมให้มีความเคารพในศักดิ์ศรีแห่งความเป็นคนของกันและกัน ดังพุทธภาษิตความว่า "สัตว์ทั้งปวง ย่อมหวาดกลัวต่อความตาย เมื่อบุคคลคิดเปรียบเทียบกับเข้ามาที่ตนดังนี้แล้ว ก็ไม่ควรฆ่า (ผู้อื่น) ด้วยตนเองหรือใช้ให้เขาฆ่า..."

ชีวิตย่อมเป็นที่รักของสัตว์ทั้งหลาย เมื่อบุคคลคิดเปรียบเทียบกับเข้ามาที่ตนดังนี้แล้วก็ไม่ควรฆ่า (ผู้อื่น) ด้วยตนเอง หรือใช้ให้เขาฆ่า ดังนี้เป็นต้น ศีลธรรมในพระพุทธศาสนา จึงเป็นหลักการหรือคำสอนเพื่อปลูกสำนึกในศักดิ์ศรีและเพื่อให้รู้จักเคารพใน

ศักดิ์ศรีแห่งชีวิต และมีได้จำกัดอยู่เฉพาะชีวิตมนุษย์เท่านั้น แต่ยังรวมไปถึงชีวิตของสัตว์ทั้งหลายด้วย

พระพุทธศาสนานอกจากจะสอนให้เห็นถึงศักดิ์ศรีและให้เคารพในศักดิ์ศรีของชีวิตแล้ว ยังสอนให้เห็นคุณค่าของชีวิตด้วย ในเรื่องคุณค่าของชีวิตนั้น มองได้เป็น ๒ ด้าน คือด้านหนึ่งถือว่า ทุกชีวิตมีคุณค่าต่อสังคมและโลกรวมทั้งต่อตนเองด้วย เพราะทุกคนมีศักยภาพหรือมีความสามารถที่จะสร้างสรรค์สิ่งดีงามให้ตนเองและโลกได้ตามสถานะและโอกาส ด้วยเหตุนี้ พระพุทธศาสนาจึงสอนมิให้ทำลายชีวิต ทั้งชีวิตผู้อื่นและชีวิตตนเอง แต่สอนให้รู้จักพัฒนาชีวิตและใช้ชีวิตให้เป็นประโยชน์ทั้งแก่ตนเองและผู้อื่น ส่วนอีกด้านหนึ่ง คุณค่าของชีวิตก็คือคุณธรรมหรือความดี อันเป็นผลจากการใช้ชีวิตไปในทางที่ก่อประโยชน์ หรือว่ากระทำความดีนั่นเอง ชีวิตที่ทำความดีหรือทำกรรมดีมาก ก็มีคุณค่ามาก ชีวิตที่ทำความดีหรือทำกรรมดีน้อย ก็มีค่าน้อย ดังพระพุทธภาษิตที่ตรัสเปรียบเทียบให้เห็นความจริงในเรื่องนี้มีใจความว่า *ชีวิตของผู้มีศีล มีจิตใจมั่นคง แม้จะเป็นอยู่เพียงวันเดี๋ยวก็น่าประเสริฐกว่าชีวิตของผู้ทุศีล มีจิตใจไม่มั่นคง ที่เป็นอยู่ตั้ง ๑๐๐ ปี* ดังนี้ เป็นต้น

กล่าวโดยสรุป พระพุทธศาสนาเป็นคำสอนที่ชี้แสดงให้เห็นถึงธรรมชาติหรือความจริงของชีวิต เมื่อบุคคลมารู้หรือเข้าใจถึงธรรมชาติหรือความจริงของชีวิตดังกล่าวแล้ว ก็ย่อมจะตระหนักถึงศักดิ์ศรีของชีวิต หรือสำนึกในความจริงที่ทุกคนมีความเป็นคนเท่าเทียมกัน ไม่มีใครดีหรือด้อยกว่าใครโดยผิวพรรณและชาติกำเนิด ซึ่งจากความตระหนักหรือสำนึกดังนี้ ก็ย่อมจะทำให้คนเกิดความสำนึกในทางศีลธรรม คือยอมรับในศักดิ์ศรีและเคารพในสิทธิของกันและกัน ไม่คิดเบียดเบียนทำร้ายกัน แต่คิดเกื้อกูลกัน ไม่เห็นคนอื่นเป็นเพียงเครื่องมือสำหรับแสวงหาความสุขความสำเร็จให้แก่ตนเอง แต่จะทำให้คนต่างประพฤติดีปฏิบัติชอบต่อกันตามครรลองของศีลธรรม คุณธรรม มีพรหมวิหารธรรม มีเมตตากรุณาเป็นต้น อันเป็นการใช้ชีวิตอย่างมีคุณค่า และเป็นการสร้างสรรค์สิ่งอันเป็นคุณค่าของชีวิตให้แก่ตนและสังคม

ฉะนั้น เรื่องศักดิ์ศรีและคุณค่าของชีวิตดังกล่าวมาแล้ว ก็รวมลงในหลักกรรม, ธรรม อันเป็นหลักใหญ่ในคำสอนของพระพุทธศาสนานั้นเอง กล่าวคือ เมื่อเข้าใจถึงหลักกรรม, ธรรมเป็นอย่างดีแล้ว ก็ย่อมจะทำให้เข้าใจได้ว่า ชีวิตคนเรานั้นมิได้แตกต่างหรือสูงต่ำกว่ากันเพราะชาติกำเนิด แต่แตกต่างกันเพราะกรรมคือการกระทำของตนเอง เพราะฉะนั้น โดยสถานะทางชาติกำเนิดแล้ว ทุกคนจึงมีศักดิ์ศรีแห่งความเป็นคนเท่าเทียมกัน และคุณค่าคือความดีเลวของชีวิตก็เช่นกัน มิได้เนื่องมาจากสถานะทางชาติกำเนิด แต่เนื่องมาจากกรรม คือการกระทำของตนเช่นกัน สมดังพระพุทธภาษิตที่ได้ยกมา ณ เบื้องต้นแปลความว่า

คนมิได้เป็นคนเลวเพราะชาติกำเนิด และมีได้เป็นผู้ประเสริฐเพราะชาติกำเนิด แต่เป็นคนเลวเพราะการกระทำ และเป็นผู้ประเสริฐก็เพราะการกระทำ ดังนี้

มีอรรถาธิบายดังได้แสดงมา ด้วยประการฉะนี้

โอรุทปาดิโมกขเทศนา

กัณฑ์ที่ ๑

ขนฺตี ปรมํ ตโป ตีติกฺขา	นิพฺพานํ ปรมํ วทนฺติ พุทฺธา
น หิ ปพฺพชิตฺโต ปรูปฆาติ	สมโณ โหติ ปรี วิเหจฺยนฺโต
สพฺพปาปสฺส อกรรมํ	กุสลสฺสูปสมฺปทา
สจิตฺตปริโยทปนํ	เอตํ พุทฺธาน สาสนํ
อนุวาทो อนุปฆาโต	ปาฏิโมกฺเข จ สํวโร
มตฺตตณฺณตา จ ภตฺตสฺมี	ปนตณฺจ สยนาสนํ
อริจิตฺเต จ อาโยโค	เอตํ พุทฺธาน สาสนนฺติ

(ที่. ม. ๑๐/๕๔/๕๗)

พระคาถาทิ้ง ๓ คาถากึ่งเหล่านี้ มาในมหาปทานสูตร เรียกว่า โอวาทปาติโมกข์ ปาติโมกข์ได้แก่ความดีหรือข้อปฏิบัติที่เป็นปากเป็นประธาน, ถ้าหมายถึงคนที่เป็นประธานหรือเป็นหัวหน้าเรียกว่าปาโมกข์ เช่น คำว่าทิตฺตปาโมกข์ หมายถึงอาจารย์ ผู้เป็นประธานในทิศนั้น ๆ สังฆปาโมกข์ หมายความว่า ประธานแห่งสงฆ์. คำว่า ปาติโมกข์อันหมายถึงข้อปฏิบัติ หรือปาโมกข์อันหมายถึงคนผู้เป็นปากเป็นประธานนี้ เป็นคำเก่าแก่มาก่อนพุทธกาล, และในตอนต้นพุทธกาล เมื่อพระพุทธเจ้ายังมีทรง บัญญัติพระวินัย ทรงแสดงแต่พระธรรมสอนเวไนยสัตว์ คำว่าปาติโมกข์ก็ใช้เป็นชื่อของ พระธรรมที่ทรงโอวาทในวันจาตุรงคสันนิบาตมาฆปรณมี เพราะถือว่าพระธัมโมวาทนี้ เป็นปากเป็นประธาน หรือเป็นหัวใจพระพุทธศาสนา จึงเรียกว่า โอวาทปาติโมกข์ตั้งแต่

นั้นมา. ท่านแสดงว่าในชั้นต้น พระพุทธเจ้าทรงแสดงปาติโมกข์แก่ภิกษุสงฆ์ในวันอุโบสถ ด้วยพระองค์เอง ดังพระบาลีในปาติโมกข์ฎฐปนชั้นธกะ วินัยปิฎก แสดงคำกราบทูล วิงวอนของพระอานนท์ว่า *อุทฺทิสฺสตุ ภนฺเต ภควา ภิกฺขุณฺโฬ ปาติโมกฺขํ* “ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ขอพระผู้มีพระภาคทรงแสดงพระปาติโมกข์แก่ภิกษุทั้งหลาย” ปาติโมกข์ในที่ที่ท่านวรรณว่า ได้แก่อวาทปาติโมกข์. ต่อมาทรงปรารภเหตุว่าบริษัทไม่บริสุทธิ ไม่เป็นฐานะ ไม่เป็นโอกาสที่จะทรงแสดงปาติโมกข์ จึงทรงหยุดแสดงด้วยพระองค์เอง และประทานพระพุทธานุญาตให้ภิกษุสงฆ์แสดงปาติโมกข์จำเดิมแต่นั้นมา. ปาติโมกข์ที่ประทานพระพุทธานุญาตให้ภิกษุสงฆ์แสดงนี้ ในอุโบสถชั้นธกะ วินัยปิฎก แสดงว่า ทรงอนุญาตให้สวดสิกขาบททั้งหลายที่ทรงบัญญัติไว้เป็นพุทธอาณัติขึ้นเป็นปาติโมกข์ ปาติโมกข์ที่ภิกษุสงฆ์แสดงจึงเรียกว่า *อาณัติปาติโมกข์* หมายถึงพระวินัยบัญญัติที่เป็นปากเป็นประธาน จำแนกออกเป็น *ภิกษุปาติโมกข์* และ *ภิกษุณีปาติโมกข์*. รวมปาติโมกข์ เป็น ๒ คือ อวาทปาติโมกข์ ๑ อาณัติปาติโมกข์ ๑ ด้วยประการฉะนี้.

อวาทปาติโมกข์นี้ พระบรมศาสดาทรงแสดงเป็นเริ่มแรกแก่พระอรหันตสาวก จึงเห็นได้ว่ามิได้ทรงแสดงเพื่อโปรดพระสาวกเหล่านั้นให้สำเร็จภูมิธรรม หรือมรรคผล ชั้นใดชั้นหนึ่ง เพราะต่างก็บรรลุมรรคผลชั้นสูงสุดเป็นพระอรหันต์ผู้เสร็จกิจด้วยกันทั้งสิ้น แต่ทรงแสดงเพื่อชี้หลักพระพุทธศาสนาโดยย่อ ดังที่ตรัสว่า *เอตํ พุทฺธาน สาสนํ* นี้เป็นศาสนาคือคำสอนของพระพุทธรูปทั้งหลาย เพื่อพระสาวกจักได้ถือเป็นหลักในการเที่ยวจาริกไปประกาศพระศาสนา. นี้เป็นข้อพิเศษอันต่างจากพระโอวาทที่ทรงแสดงเป็นพื้น.

อนึ่ง ท่านกล่าวว่า ทรงแสดงในวัน *มาฆปุรณมี* คือวันเพ็ญเดือนมาฆะ เพราะในเดือนนี้พระจันทร์เต็มดวงตรงกลุ่มดาวช็อมฆา ซึ่งเรียกว่า *พระจันทร์เพ็ญเสวยช็อมฆา* อันตรงกับเดือน ๓ ทางจันทรคติ หรือเดือนกุมภาพันธ์ทางสุริยคติ โดยมาก. มาฆมาสหรือเดือนมาฆะนี้ เป็นเดือนประพตติตบะในลัทธิศาสนาพราหมณ์มาก่อน มีชื่อว่าเดือน *ตปัส* ตามภาษาสันสกฤต, ในอวาทปาติโมกข์นี้ทรงแสดงเริ่มด้วยชื่อ *ปรมตปะ* ในพระพุทธศาสนา จึงเป็นการเหมาะสมกับที่ทรงแสดงในเดือนตปัสเป็นอย่างยิ่ง.

ต่อไปนี้ จักได้อธิบายความในโอวาทปาติโมกข์คาถาเหล่านั้นตามลำดับไป
ถึงคาถาแรกว่า

ขันติ ปรหม์ ตโป ตีติกขา นิพพานํ ปรหม์ วทนต์ พุทฺธา แปลว่า ขันติ
ความอด คือตีติกขา ความทน เป็นปรหมตปะ คือ ตปะอย่างยิ่ง พระพุทธะทั้งหลาย
กล่าวว่า นิพพาน เป็นธรรมอย่างยิ่ง.

จักอธิบายตปะก่อน ตปะ แปลตามศัพท์ว่า แผดเผา เราร้อน และอย่างอื่นที่
มีความหมายไปในทางนั้น, โดยอรรถหมายถึงการบำเพ็ญกิจอย่างใดอย่างหนึ่ง ซึ่งมี
อำนาจให้สำเร็จผลตามที่มุ่งหมาย ตปะจึงมีมากตามความหมายที่ใช้ในธรรมหรือในกิจ
นั้น ๆ , ยกตัวอย่าง ตปะในวรรณะ ๔ คือ การศึกษาเล่าเรียนพระเวทเป็นตปะของ
พราหมณ์ การปกครองไพร่ฟ้าประชาชนเป็นตปะของกษัตริย์ การบริจาทานแก่
พราหมณ์เป็นตปะของแพศย์ การรับใช้การงานเป็นตปะของศูทร. ในลัทธิภายนอก
พระพุทธศาสนาตั้งแต่ก่อนพุทธกาล มักใช้ตปะในความหมายว่าการตั้งความเพียร
บำเพ็ญพรต เช่น ทุกรกิจของโยคี คือ บำเพ็ญโยคะทั้งหลาย ตามที่ปรากฏในเรื่อง
ต่าง ๆ จนถึงเรียกเดือนที่กำหนดถือเคร่งว่าเดือน ตปัส, ตกมาถึงพุทธกาล พระบรม-
ศาสดาก็ทรงนำคำว่า ตปะ มาใช้สั่งสอน แต่ทรงยกย้ายให้เป็นไปในความหมายตาม
ธรรมในพระพุทธศาสนา, มีในหมวดธรรมเป็นอันมาก เช่น ตรัสว่า เป็นอุดมมงคล
ประการหนึ่งในมงคลสูตร เป็นราชธรรมข้อหนึ่งในทศพิธราชธรรม, ทรงหมายถึงความ
เพียร พรหมจรรย์ อินทริยสังวร อุโบสถกรรมเป็นอาทิ. ในโอวาทปาติโมกข์นี้ทรงชี้
ขันติความอดได้ คือตีติกขา ความทน ว่าเป็นตปะอย่างยิ่ง คือประเสริฐสูงสุดล้ำตปะ
อื่น ๆ ทั้งสิ้น.

ขันติ คือความอดได้ แปลกันโดยทั่วไปว่าความอดทน, โดยทั่วไปหมายถึง
อดทนต่อเย็น ร้อน หิว กระจาย เป็นต้น ดังพระพุทธภาษิตแสดงไว้ว่า *ขโม โหติ
ฯเปฯ อธิวาสนชาติโก โหติ* (อง. ปญจก. ๒๒/๑๔๐/๑๘๓) แปลว่า เป็นผู้อดทน
ต่อ เย็น ร้อน หิว กระจาย สัมผัสเหลือบยุง ลม แดด สัตว์เสือกกลาน ต่อคลอง
ถ้อยคำที่ผู้อื่นกล่าวมาไม่ดี ต่อทุกขเวทนามีในสรีระที่เกิดขึ้นแล้วอันกล้าแข็งรวดเร็ว
ไม่สำราญ ไม่เป็นที่พอใจ (จนถึง) ที่นำชีวิตเสียได้ เป็นผู้ไม่ปกติยังให้อยู่ทับคือยัง

อดกลั้นไว้ได้. อดทนต่อเย็นร้อนเป็นต้น เรียกว่าทนตรากตรำ อดทนต่อคลองถ้อยคำ ที่ผู้อื่นพูดมาไม่ดี เรียกว่าทนเจ็บใจ อดทนต่อทุกขเวทนามีในกาย เรียกว่าทนลำบาก, เย็นร้อนเป็นต้น เหล่านี้ย่อมเป็นที่ตั้งแห่งโลภะบ้าง โทสะบ้าง โมหะบ้าง จึงรวมกล่าวได้ว่าอดทนต่อเหตุแห่งโลภะ โทสะ โมหะ ก็เหตุเหล่านี้ย่อมเป็นรูปที่มาประสบทางตา บ้าง เป็นเสียงที่มาประสบทางหูบ้าง เป็นกลิ่นที่มาประสบทางจมูกบ้าง เป็นรสที่มาประสบทางลิ้นบ้างเป็นโณฏฐัพพะที่มาประสบทางกายบ้าง จึงอาจกล่าวโดยนัยนี้ว่า อดทนต่อ รูป เสียง เป็นต้น ดังพระพุทธรักษาแสดงไว้อีกแห่งหนึ่งว่า *ขโม โหติ รูปานํ ๗เปฯ* (อญ. ปญจก. ๒๒/๑๓๙/๑๘๐) แปลว่า เป็นผู้อดทนต่อรูปเสียง กลิ่น รส โณฏฐัพพะดังนี้. รูปเสียง เป็นต้นที่มาประสบ เป็นเหตุให้เกิดสุขเวทนาบ้าง ทุกขเวทนาบ้าง อทุกขมสุขเวทนาบ้าง และสุขเวทนามีเป็นที่ตั้งแห่งราคะหรือโลภะ ทุกขเวทนามีเป็นที่ตั้งแห่งโทสะ อทุกขมสุขเวทนามีเป็นที่ตั้งแห่งโมหะ, ฉะนั้น ชั้นดีโดยตรง ก็คือ อดทนต่อเวทนาจนถึงอดทนต่อกิเลสมีราคะหรือโลภะเป็นต้น. ชั้นดีนี้มีอธิวาสนะคือ ความยังให้อยู่ทับเป็นลักษณะ, อธิวาสนะ ความยังให้อยู่ทับหมายความว่ายังไว้ได้ คืออดกลั้นไว้ได้ ไม่แสดงความวิการคือความเสียปกติภาพออกมาทางกายทวาร วจิทวาร มโนทวาร จนถึงเป็นกายกรรม วจิกกรรม มโนกรรม ฝ่ายอกุศล ดังพระพุทธรักษาแสดงว่า *อกโกสนนฺตํ น ปจฺจกโกสตี ๗เปฯ* (อญ. จตุกก. ๒๑/๑๖๔/๒๐๔) แปลว่า ไม่ด่าตอบผู้ด่า ไม่เบียดเบียนตอบผู้เบียดเบียน ไม่วิวาทตอบผู้วิวาท ดังนี้. ชั้นดีสามัญย่อมอดได้ในภายนอก ยังประกอบด้วยกิเลสมีโลภะเป็นต้นอยู่ภายใน ถ้ากิเลสมีกำลังแรงกว่าก็ทำให้ผลุนผลันแสดงความวิการออกมา ถ้าชั้นดีมีกำลังแรงกว่าก็ห้ามความผลุนผลันไว้ได้ แต่ใจก็ยังเดือดร้อนกระสับกระส่าย, ในที่นี้จึงตรัสชี้เอาชั้นดีที่เป็นดีติติกขาคือความทน. ดีติติกขามีความทนเป็นอย่างเยี่ยม ไม่สะดุ้งสะเทือนต่อรูปเสียง เป็นต้น ที่มาประสบ สามารถรับอารมณ์ทั้งหลายแม้ที่เผ็ดร้อนรวดราวได้ ดังพระพุทธรักษาที่ตรัสปรารภถึงพระองค์เองว่า

อหํ นาโคว สงฺคาเม

จาปาโต ปตฺติ สํ

อติวากุญฺญํ ตติติกฺขิสฺสํ

ทุสฺสึโล หิ พุทฺธชฺชโน

เราทนรับได้ซึ่งคำกล่าวล่วงเกิน เหมือนนุญชราชาติผู้ประเสริฐทนรับลูกศรที่ ตกต้องกาย จากแล่งของข้าศึกในสงคราม เพราะคนส่วนมากเป็นผู้ฟุ่ศีล ดังนี้.

สติศึกษา นี้ เมื่อมีในจิตย่อมทำจิตให้มีความกล้าแข็งทนทานต่ออารมณ์ทั้งหลาย ที่ไหลเข้ามาทาง ตา หู เป็นต้น เพราะอารมณ์เหล่านั้นไม่อาจกระทบกระทั่งจิตให้หวั่นไหวโยกโคลงด้วยกิเลส คือความยินดียินร้ายและความหลงมกมาย เหมือนอย่างลมที่พัดมาต้องภูเขาหรือเสาหิน ไม่ทำให้ภูเขาหรือเสาหินหวั่นไหวโยกโคลงได้ฉะนั้น, กิเลสจึงไม่ได้โอกาสที่จะเกิดขึ้นครอบงำจิตที่ทนทานเช่นนั้น ชื่อว่าถูกความทนทานเช่นนั้นแผดเผาให้สิ้นไปหรือดับไป, ความสิ้นกิเลสหรือความดับกิเลสเพราะความทนทานแห่งจิตนั้นชื่อนิพพาน. ชนิดความอดได้คือสติศึกษาความทนเป็นบรมตบะ เพราะเป็นเครื่องบรรลุนิพพานคือความดับกิเลส ฉะนี้. และสติศึกษาชนิดนี้ใช้แสดงเป็นชนิดของท่านผู้สิ้นกิเลสแล้วในเมื่อประสปรูปเสียง เป็นต้น อันเป็นที่ตั้งแห่งกิเลสที่คนสามัญอดทนได้โดยยาก. และน่าเห็นว่าชนิดของท่านผู้สิ้นกิเลสไม่ต้องใช้อธิวาสนะ เพราะไม่มีกิเลสจะต้องอดกลั้น, อธิวาสนะพึงใช้ในชั้นปฏิบัติดังแสดงไว้ใน *ขมาปฏิบัติ* (ปฏิบัติอดทน) หรือในข้อที่ว่าด้วยอาสวะที่พึงละด้วยอธิวาสนะ, ถ้าจะพึงใช้คำแทนก็พึงใช้คำว่าสติศึกษา, แต่เมื่อท่านผู้สิ้นกิเลสมีอาพาธเกิดทุกขเวทนาขึ้นในกาย ท่านแสดงว่าท่านอดทนเวทนาเกิดแต่อาพาธนั้นด้วยอธิวาสนชนิด, น่าเห็นว่าท่านใช้คำว่าอธิวาสนะ เพราะมีเวทนาที่ต้องอดกลั้นให้อยู่ทับคือให้ระงับ. ดังที่แสดงว่าพระผู้มีพระภาคทรงระงับอาพาธกล้าด้วยอธิวาสนชนิด.

นิพพานแปลว่าธรรมที่ไม่มีมานะ หรือธรรมที่ออกจากมานะ คือกิเลสเป็นเครื่องร้อยรัด หมายถึงความดับหรือความสิ้นกิเลส ดังพระบาลีแสดงว่า โย โข รากุขโย โทสุกขโย โมหุขโย อิทํ วุจฺจติ นิพฺพานํ (ส.สพ. ๑๘/๕๑๓/๓๒๑) แปลว่า ความสิ้นราคะ ความสิ้นโทสะ ความสิ้นโมหะ เรียกว่า นิพพาน ดังนี้. คำว่ามานะเป็นชื่อของกิเลสในความหมายทางพระพุทธศาสนา ส่วนในศาสนาอื่นอาจหมายถึงเป็นอย่างอื่น เพราะคำว่านิพพานเป็นคำมีมาเก่าก่อนพุทธกาล (ภาษาสันสกฤตว่า นิรวาณ). นิพพานนอกพระพุทธศาสนานั้น ปรากฏว่าได้มีบัญญัติต่าง ๆ กัน, บางลัทธิบัญญัติว่าความพรั่งพร้อมด้วยกามคุณทั้ง ๕ เป็นนิพพาน (ที.สี. ๙/๕๐/๔๗) บางลัทธิบัญญัติว่าปฐมฌานเป็นต้นเป็นนิพพาน, บางลัทธิบัญญัติทิพย์หรืออัตตาที่เข้าใจว่าเป็นอมตะคือไม่ตายว่าเป็นนิพพาน, เพราะคนโดยมากผู้เกิดมาแล้วย่อมปรารถนาความไม่แก่ไม่ตายเมื่อไม่สมหวังก็ปรารถนาให้อายุยืนยาว แสวงหายาหรือวิธีต่าง ๆ ที่เห็นว่าเป็นเครื่อง

อายุวัฒนะ และเห็นว่าถึงมีอายุยืนยาวก็ต้องตาย ก็ปรารถนาให้ไปเกิดในภพที่ไม่แก่ ไม่ตาย และพร้อมไปด้วยสิ่งต่าง ๆ ที่น่าปรารถนาน่าใคร่ น่าพอใจ จึงได้มีลัทธิ ศาสนาต่าง ๆ บัญญัติภพหรืออัตตาเช่นนั้นไว้พร้อมทั้งวิธีปฏิบัติเพื่อให้ถึงภพหรืออัตตาเช่นนั้นในภายหลังแต่ตายไปแล้ว, นิพพานเช่นนี้บุคคลจึงไม่อาจบรรลุได้ในชาตินี้ ต้องไปบรรลุในชาติหน้าอย่างเดียว. ในไปฏฐปาทสูตร (ที.สี. ๙/๒๙๙/๒๓๗) พระบรมศาสดาทรงปรารถนาถึงคำสอนเช่นนี้ตรัสแก่ไปฏฐปาทปริพพาชก ว่า ถ้าถูกถามว่าท่านทั้งหลายรู้เห็นภพเช่นนั้นหรือ รู้จักอยู่คืนวันหนึ่งหรือครั้งคืนครั้งวันหรือ รู้จักทางเพื่อทำให้แจ้งหรือ ฟังเสียงบอกของเทวดาผู้เข้าถึงภพเช่นนั้นบ้างหรือ ก็จะตอบว่าไม่ทั้งนั้น, เมื่อเป็นเช่นนี้คำสอนนั้นจะเป็นอย่างไร, ไปฏฐปาทปริพพาชกกราบทูลว่า คำสอนเช่นนั้นไร้ปาฏิหาริย์ คือไม่ทนต่อความเพ่ง เพราะเพ่งเข้าแล้วก็เหลวเปล่า, จึงตรัสอุปมาเพื่อให้ชัดเจนขึ้นหลายข้อ ข้อหนึ่งตรัสเปรียบด้วยคนสร้างบันไดขึ้นปราสาท ว่าเหมือนอย่างคนสร้างบันไดขึ้นปราสาท ถ้าถูกถามว่าท่านรู้ว่าปราสาทตั้งอยู่ในทิศไหน สูงต่ำ ปานกลางอย่างไร ก็ตอบว่าไม่รู้ ดังนี้ ข้อนั้นจะเห็นเป็นอย่างไร, ไปฏฐปาทปริพพาชกก็กราบทูลว่า ข้อนั้นไร้ปาฏิหาริย์ เหลวเปล่าดังนี้.

ส่วนนิพพานในพระพุทธศาสนามุ่งถึงความสิ้นกิเลสซึ่งบุคคลอาจบรรลุได้ในปัจจุบันชาตินี้ และบรรลุได้ด้วยตนเอง บางแห่งแสดงหย่อนลงมาว่าฉานเป็นนิพพานอย่างหนึ่ง เรียกว่าตถกนิพพาน แปลว่าความดับกิเลสด้วยองค์ฉานนั้นก็มิ, แต่ตถกนิพพานนี้ไม่ได้หมายถึงในที่นี้. คำสอนเรื่องนิพพานจึงเป็น *สบุปาฏิหาริย์* มีปาฏิหาริย์พร้อมทั้ง *สมิทาน* มีนิทาน คือเหตุหรือทางที่จะพึงดำเนินเพื่อบรรลุถึง และเป็นข้อที่พึงรู้อย่างเห็นจริงได้ ไม่ใช่พันวิสัยที่จะรู้อย่างเห็นจริง เพราะนิพพานเมื่อปรากฏก็ปรากฏที่ตนนั่นเอง เช่นเดียวกับกิเลสเมื่อปรากฏก็ปรากฏที่ตน, บุคคลทราบได้ว่าตนมีกิเลส, เมื่อกิเลสนั้นสิ้นไป บุคคลก็อาจทราบได้อีกว่าตนสิ้นกิเลส, เช่นเดียวกับคนสามัญผู้มีกิเลสสงบอยู่ไม่ฟุ้งขึ้นมา คล้ายไม่มีกิเลส ก็ย่อมทราบได้ว่าตนมีจิตสงบ ฉะนั้น แต่ความสงบกิเลสของคนสามัญนั้นเป็นความสงบกิเลสชั้นหยาบและสงบชั่วคราว ส่วนชั้นละเอียดที่นอนจมหักหมมอยู่ในจิตยังมีอยู่ จึงยังไม่เป็นนิพพาน, ต่อเมื่อกิเลสชั้นละเอียดนั้นสิ้นไปหมด จึงเป็นความสิ้นกิเลสที่ท่านเรียกว่า นิพพาน.

กิเลสอย่างละเอียดนั้นสังเกตได้ว่าท่านแสดงเป็นสองนัย คือเรียกว่าอาสวะนัย ๑ เรียกว่าอนุสัยนัย ๑ เรียกว่าอาสวะนั้นแสดงโดยความเป็นอริยสังข์, เรียกว่าอนุสัยนั้นแสดงโดยความเป็นกิเลสที่เป็นต้นทางของกรรมที่บุคคลกระทำ. ในที่นี้จะแสดงถึงอาสวะ ส่วนอนุสัยจะพักไว้กล่าวในชื่อว่า *สจิตตปริโยทปนํ* ข้างหน้า. อาสวะคือกิเลสเป็นเครื่องดองหมักหมมอยู่ในจิต ท่านแสดงไว้สาม คือ กามาสวะ อาสวะคือกามความใคร่ ๑ ภวาสวะ อาสวะคือภพความเป็น ๑ อวิชชาสวะ อาสวะคืออวิชชาความไม่รู้จริง ๑. พิจารณาตามปฏิจสมุปบาท อวิชชาความไม่รู้จริงเป็นปัจจัยให้เกิด สังขาร เป็นต้นไปจนถึง ตัณหา อุปาทานและภพชาติชรา มรณะ เป็นต้น โดยลำดับ. ตามพุทธประวัติ พระโพธิสัตว์ก่อนแต่ตรัสรู้ ทรงปรารถนาว่า ชาติชรา มรณะ เป็นทุกข์ ทรงประสงค์โมกขธรรมคือธรรมเป็นเครื่องพ้นจากทุกข์ จึงได้เสด็จออกมหาภิเนษกรรมได้ทรงปฏิบัติแสวงหาโมกขธรรมโดยลำดับ ในที่สุดก็ได้ทรงประสบโมกขธรรมนั้นในราตรีที่ตรัสรู้ ซึ่งท่านแสดงว่าทรงประสบญาณทั้ง ๓ คือ ปุพเพนิวาสานุสสติญาณ ความรู้ระลึกชาติในอดีตได้ ๑ จุตูปปาตญาณ ความรู้จุตติ (ความเคลื่อน) และอุปบัติ (ความเข้าถึง) ของสัตว์ทั้งหลาย ๑ อาสวักขยญาณ ความรู้ความสิ้นไปแห่งอาสวะ ๑. ในญาณที่ ๓ นั้น ท่านแสดงว่าทรงรู้ในทุกข์ ในทุกขสมุทัยเหตุเกิดทุกข์ ในทุกขนิโรธความดับทุกข์ ในทุกขนิโรธคามินีปฏิปทาข้อปฏิบัติให้ถึงความดับทุกข์ ทรงรู้ในอาสวะในเหตุเกิดอาสวะ ในความดับอาสวะ ในทางปฏิบัติให้ถึงความดับอาสวะ. ในปฐมเทศนา ทรงชี้ ชาติชรา มรณะ เป็นต้น อันย่อลงในเบญจขันธ์คือสกลกายอันนี้ว่าเป็นทุกข์, ทรงชี้ตัณหา (ความดิ้นรนหรือความกระเสือกกระสนไม่หยุดของใจ) ว่าเป็นเหตุเกิดทุกข์, ทรงชี้ความดับตัณหาว่าเป็นความดับทุกข์, ทรงชี้มรรคมืองค์แปด มีสัมมาทิฐิความเห็นชอบเป็นต้น สัมมาสมาธิความตั้งใจชอบเป็นที่สุด ว่าเป็นทางปฏิบัติให้ถึงความดับทุกข์.

พิจารณาดูตามกระแสพระพุทธานุชาต เบญจขันธ์เป็นทุกข์อยู่ตามสภาพ เพราะเมื่อเกิดมาแล้วก็ต้องแก่ต้องตายเป็นธรรมดา แต่เพราะบุคคลประกอบด้วยอวิชชาอันเป็นตัวอาสวะด้วย เป็นนิทานสมภพแดนเกิดอาสวะทั้งหลายด้วย (อง. ฉก. ๒๒/๓๓๔/๔๖๓) จึงเกิดตัณหาอุปาทานยึดถือว่า *เอตํ มม* นั้นของเรา *เอโส มหฺมสฺสมี*

เราเป็นนั่น เอโส เม อตฺตา นั่นเป็นตัวของเรา นี่เป็น ภโว ความเป็น คือเป็นอัตตา หรือเป็นเราขึ้น, เพราะฉะนั้น เพราะอสาวมืดวิชาเป็นต้นมียู่ จึงยื่นออกไปยึดทุกข์ โดยสภาพว่าเป็นอัตตาหรือเป็นเรา ทุกข์โดยสภาพจึงมาเป็นทุกข์ของเราหรือมาเป็นเราขึ้น. อุปาทานขันธ คือ ขันธที่ยึดถือว่าเป็นอัตตาหรือเป็นเรา จึงเป็นทุกข์, อวิชาเป็นต้นที่ยื่นออกมายึดถือเป็นอสาวะ. ตัณหาเป็นทุกข์สมุทัย เหตุให้ทุกข์เกิด เพราะเป็นปัจจัยให้เกิดอุปาทานยึดถือ เป็น อัตตา หรือ เป็นเรา เป็น ภโว ขึ้น, อวิชาเป็นอสาวมืดวิชา เหตุเกิดอสาวะ เพราะเป็นแดนเกิดอสาวะทั้งหลายตลอดถึงตัณหาอุปาทานเป็นต้น. เมื่อเบญจขันธที่ยึดถือกันต้อง เกิด แก่ ตาย จึงเห็นว่าอัตตา หรือเราเกิด แก่ ตาย จึงไม่พ้นจากทุกข์ทั้งปวงมีชาติทุกข์เป็นต้น ไปได้ เพราะยังมีตัณหาเป็นยางเหนียว ดังพระพุทธานุญาตว่า *กมมํ เขตตํ วิญญาณํ พีชํ ตณฺหา สีนโห* (อง. ติก. ๒๐/๕๑๖/๒๘๗) แปลว่า กรรมเป็นนา วิญญาณเป็นพีช ตัณหาเป็นยางเหนียวในพีชดังนี้. เมื่อปฏิบัติในมรรคมีองค์แปดมีสัมมาทิฐิรู้ความเห็นชอบเป็นต้น จนเกิดปัญญาหรือญาณรู้ตามเป็นจริงว่า เบญจขันธที่ยึดถืออยู่นั้นเป็นทุกข์ ตัณหาเป็นเหตุให้เกิดทุกข์ เพราะเป็นปัจจัยให้เกิดอุปาทานและภพโดยลำดับ, ความรู้นั้นเป็นวิชา เมื่อเกิดขึ้นก็ดับวิชาที่เป็นตัวอสาวะและเป็นแดนเกิดของอสาวะทั้งหลายเสียได้ อสาวะจึงดับไปหมดพร้อมทั้งตัณหาอุปาทาน เพราะเมื่อดับวิชา ก็เลสทั้งหลายก็ดับไปหมด จึงไม่มีอะไรออกไปยึดถือเบญจขันธว่าเป็นอัตตาหรือเป็นเราซึ่งเป็นภพ จึงไม่มีอัตตาหรือเรา ในเบญจขันธ เมื่อเบญจขันธเกิดแก่ตายไปตามสภาพ ก็ไม่เห็นว่าเป็นของเราเกิดแก่ตาย เราเกิดแก่ตาย เกิดแก่ตายเป็นของเรา นี้ชื่อว่าทุกข์นิโรธความดับทุกข์ เกิดขึ้นเพราะดับทุกข์สมุทัย คือตัณหาเสียได้ และเป็นอสาวนิโรธความดับอสาวะ เพราะดับอสาวมืดวิชาหรือนิทานสมภพ แดนเกิดของอสาวะคืออวิชาเสียได้. มรรคมีองค์แปดจึงเป็นทุกข์นิโรธ-คามินีปฏิบัติ ทางปฏิบัติให้ถึงความดับทุกข์ด้วย อสาวนิโรธคามินีปฏิบัติ ทางปฏิบัติให้ถึงความดับอสาวะด้วย. ท่านผู้ประกอบด้วยวิชา ชื่อว่าพระพุทธรูป พระผู้รู้ เป็นผู้ไม่เกิดไม่แก่ไม่ตาย ธรรมนี้จึงชื่อว่า *อมตธรรม* หรือ *โมกขธรรม* คือนิพพาน อันพระสัมมาสัมพุทธเจ้าได้ทรงบรรลุแล้วด้วยประการฉะนี้.

พระนิพพานนั้น ท่านแสดงในทางดับวิภวัญญะคือ วนทั้ง ๓ ก็มี. แสดงในทางดับกิเลสวิภวัญญะ ดังพระบาลีว่า *ราคะโทสะโมหะทุกขยา ปรินิพพุโต* (ขุ. ขุท. ๒๕/๑๖๘/๒๑๕) เพราะสิ้นราคะ โทสะ โมหะ ดับรอบแล้ว. พระบาลีนี้แสดงในสายกิเลส ซึ่งสืบไปถึงกรรมและวิบาก. แสดงในทางดับกัมมวิภวัญญะว่า กรรมนิโรธ ดับกรรม, แสดงถึงท่านผู้รู้เช่นนี้ว่าเป็นผู้ละบุญบาปได้ หรือเป็นกตกรณียะ มีกิจที่ควรทำ ทำสำเร็จแล้ว. แสดงในทางดับวิบากวิภวัญญะดังพระบาลีว่า

อภิญจนํ อนาทานํ

เอตํ ทิปปํ อนาปริ

นิพพานํ อิติ นํ พุริ

ชรามจจุปริกขยํ

(ขุ. ขุท. ๒๕/๔๓๔/๕๔๔)

แปลว่า เรากล่าวทิปป^๑ นั้นมิใช่อื่น หาห้วงมิได้ หาเครื่องยึดมิได้ เป็นที่สิ้นแห่งชราและมัจจุว่านิพพาน ดังนี้.

เพราะนิพพานเป็นที่ดับกิเลส กรรม วิบาก ซึ่งเป็นวิภวัญญะคือ วน ซึ่งเป็นโลก จึงเป็นวิภวัญญะ สิ้นวิภวัญญะ โลกุตตระเหนือโลก โลกัสสันตะที่สุดโลก ทุกขสันตะที่สุดทุกข ด้วยประการฉะนี้.

ในการปฏิบัติเพื่อบรรลุมรรคธรรมนี้ จำต้องใช้ปัญญาพิจารณาสาวผลขึ้นไปหาเหตุโดยลำดับ ตามนัยปัจจุสมุปบาทว่า ชรา มรณะ มีเพราะชาติเป็นปัจจัย, เมื่อมีชาติ ความเกิด ก็ต้องมี ชรา มรณะจะไม่มีไม่ได้. ผู้ที่ปรารถนาเกิด แต่ไม่ปรารถนา แก่ ตาย แม้ที่ปรารถนาเกิดในภพที่เห็นว่าเป็นอมตะซึ่งเมื่อเกิดขึ้นแล้วก็คงอยู่ตลอดนริรันดร จึงเป็นผู้ที่ปรารถนาผิดธรรมดา ซึ่งเป็นไปไม่ได้, ทางที่จะเป็นไปได้นั้น เมื่อไม่ปรารถนาแก่ ตาย ก็ต้องไม่ปรารถนาเกิด. และชาติความเกิดนั้นก็มิเพราะภพ

^๑ คำว่า 'ทิปป' นี้ คงหมายเอา 'อนโต ทุกขสส ที่สุดแห่งทุกข' แต่ใช้โวหารให้ใกล้เคียงสมมติเพื่อชวนคิด การกล่าวว่าเป็นที่สุดแห่งทุกขนั้น ส่องความว่าเป็นปลายสายแห่งทุกข ทุกขสิ้นสุดลงเพียงนี้.

คือความเป็นอัตรดาหรือเป็นเราในเบญจขันธ์ เพราะอุปาทานความยึดถือ ซึ่งสืบมาจาก ตัณหาตลอดถึงอวิชชา จึงต้องพิจารณาเพื่อดับภพเสีย. ในข้อนี้ ตรีสสอนให้พิจารณา เบญจขันธ์ว่าไม่ใช่ตนดังที่ตรีสแสดงแก่พระเบญจวัคคีย์ในอนัตตลักขณสูตร. ท่านแสดง ว่าพระเบญจวัคคีย์ฟังพระสูตรนั้นแล้วจิตพ้นจากอาสวะทั้งหลาย. แม้ในที่อื่นก็ตรีสแสดง เรื่องเบญจขันธ์เป็นอนัตตาไว้เป็นอันมากเพื่อให้เกิดปัญญาให้เห็นตามเป็นจริง ถอนความ เห็นว่าอัตรดาหรือเราในเบญจขันธ์เสีย, เมื่อเป็นเช่นนี้จึงจะพ้นทุกข์. ถ้ายังเห็นว่ามี อัตรดาหรือเราอยู่ในเบญจขันธ์ตราบใด ก็ยังไม่พ้นทุกข์ตราบนั้น. เพราะฉะนั้น จะบรรลุนิพพานก็ต้องดับอัตรดาหรือเราในเบญจขันธ์เสีย ข้อนี้ต่างจากลัทธิภายนอกที่สอน สัพเพ อตฺตา ทั้งปวงเป็นอัตรดาเป็นพื้น ส่วนพระพุทฺธศาสนาแสดง สัพเพ ธมฺมา อนตฺตา ธรรมทั้งปวงเป็นอนัตตา.

อีกนัยหนึ่ง การปฏิบัติเพื่อบรรลุนิพพาน จำต้องปฏิบัติเพื่อละอาสวะทั้งหลาย จะพึงละอาสวะเหล่าใดได้ด้วยวิธีใดก็พึงปฏิบัติเพื่อละด้วยวิธีนั้น. ท่านแสดงอาสวะ ไว้ ๖ เหล่า ตามประเภทที่พึงจะละด้วยวิธีนั้น ๆ (อง. ฉก. ๒๒/๓๒๙/๔๓๔) คือ อาสวะที่พึงละด้วยสังวร คืออินทริยสังวร ๑ อาสวะที่พึงละด้วยการช้องเสพคือ ช้องเสพปัจจัย ๔ ด้วยการพิจารณา ๑ อาสวะที่พึงละด้วยอธิวาสนะคือขันติได้แก่ อตฺทนต่อเย็นร้อนเป็นต้นมีปกตติอธิวาสนะ (ให้อยู่ทับคือรับไว้ได้) ดังแสดงแล้วในหนหลัง ๑ อาสวะที่พึงละด้วยการเว้นรอบคือเว้นการนั่งการเที่ยวในที่ไมสมควร เว้นปาปมิตร ๑ อาสวะที่พึงละด้วยการบรรเทา คือขับไล่อกุศลวิตกที่เกิดขึ้นไม่อธิวาสนะ (รับรอง) ไว้ ๑ อาสวะที่พึงละด้วยภาวนา คืออบรมโพชฌงค์ให้เกิดขึ้น ๑ กล่าวโดยเฉพาะข้อที่พึง ละด้วยอธิวาสนะ แสดงว่าขันติเป็นปฏิบัติเพื่อบรรลุนิพพานข้อหนึ่ง, และเฉพาะใน พระโอวาทนี้ ยกตติตักขาขันติขึ้นแสดงเป็นปฏิบัติเพื่อบรรลุนิพพานโดยตรง.

นิพพาน เป็นบรมธรรม คือธรรมอย่างยิ่ง เพราะเป็นธรรมที่เป็นยอดแห่งธรรม ทั้งหมด ดังพระบาลีว่า *วิราโค เสฏฺฐิโจ ธมฺมานํ* วิราคะคือนิพพานประเสริฐสุด แห่งธรรมทั้งหลาย, เป็นสุขอย่างยิ่ง ดังพระบาลีว่า *นิพฺพานํ ปรมํ สุขํ* นิพพานเป็น สุขอย่างยิ่ง, เป็นธรรมว่างอย่างยิ่ง ดังพระราชนิพนธ์ภาษิตว่า *นิพฺพานํ ปรมํ สุขญญํ* นิพพานเป็นธรรมว่างอย่างยิ่ง.

พระพุทธะ คือพระผู้รู้ทั้งหลาย ได้แก่พระผู้รู้จันตীন หรือตื่นเพราะรู้ตามเป็นจริง ด้วยดำเนินในปฏิปทาแห่งนิพพาน ประกอบด้วยศีตติกาขันติ เป็นเครื่องแผดเผากิเลส ให้สิ้นไปจนได้บรรลุนิพพาน ย่อมกล่าวว่านิพพานเป็นบรมธรรม หาใช่บุคคลอื่นไม่, เพราะบุคคลอื่นที่ไม่ใช่พระพุทธะหรือสาวกของพระพุทธะ ย่อมไม่กล่าวสรรเสริญ นิพพาน เพราะนิพพานเป็น *อตถกาวจโร* ไม่หวั่นไหวถึงความตริภันฑิโก เป็นธรรม ละเอียด *ปณฺฑิตเวทนีโย* บัณฑิตพึงรู้ได้ด้วยประการฉะนี้.

อนึ่ง แม้คำว่า *ขฺนฺตี* *ปรมฺมิ* *ตโป* *ศีตติกา* ศีตติกาเป็นบรมตปะก็เป็นคำของ พระพุทธะทั้งหลายกล่าว หาใช่บุคคลอื่นไม่, เพราะบุคคลอื่นย่อมไม่กล่าวสรรเสริญ ขันติ ดังเวปจิตตือสุรินทรกล่าวว่

ยทา นํ มณฺญติ พาโล *ภยา มฺยาญํ ติตฺติขฺติ*
อชฺฌมารุหฺติ ทุมฺเมโธ *โคว ภฺยโย ปลายินฺ*

(ส. ส. ๑๕/๘๘๑/๓๒๗)

คนพาลย่อมสำคัญเสียว่า คนนี้อดนิ่งเพราะกลัวเรา เขาเป็นผู้หาปัญญาไม่ได้ ย่อมเข้าครอบเหมือนโค ยิ่งหนักยิ่งไถ่.

พระบรมศาสดา ครั้นทรงแสดงพระโอวาทอันกล่าวว่ศีตติกาขันติว่า เป็น บรมตปะ นิพพานว่เป็นบรมธรรมด้วยประการฉะนี้แล้ว ทรงปรารภถึงนักบวชผู้ทำร้าย เบียดเบียนผู้อื่น จึงตรัสด้วยกึ่งพระคาถาต่อไปว่

น หิ ปพฺพชิตฺโต ปฺรุปฺฆาตี *สมฺโณ โหติ ปรี วิหฺเจยฺนฺโต*

แปลว่ บรรพชิตคือนักบวชผู้ทำร้ายสัตว์อื่น เบียดเบียนสัตว์อื่น หาชื่อว่า สมณะไม่ อีกอย่างหนึ่ง แปลว่ผู้ยังทำร้ายสัตว์อื่น เบียดเบียนสัตว์อื่น ไม่ชื่อว่าบรรพชิต, ไม่ชื่อว่าสมณะ, เพราะบรรพชิตควรเป็นผู้ออกจากมลทินโทษ ขับไล่มลทินโทษ ดัง พระบาลีแสดงไว้ว่ *ปพฺพชยฺมตฺตโน มลํ ตสฺมา ปพฺพชิตฺตํ วุจฺจติ* (ธมฺมปท ๒๕/๓๖/๖๗) เพราะขับไล่มลทินของตนให้ออกไป จึงเรียกว่บรรพชิต. และสมณะ ก็ควรเป็นผู้สงบบาป ดังพระบาลีแสดงไว้ว่ *สมิตฺตฺตา หิ ปาปานํ สมฺโณติ ปวฺจฺจติ*

(ธมฺมปท ๒๕/๒๙/๕๐) เพราะสงบบาบทั้งหลาย จึงเรียกว่าสมณะ. การทำร้าย เบียดเบียนสัตว์อื่นด้วยกายก็ตาม ด้วยวาจาก็ตาม ทางพระพุทธศาสนาแสดงว่าเป็น บาบ เป็นมลทินโทษ ไม่ควรที่บรรพชิตหรือสมณะจะพึงทำ, ถ้าไปทำเข้าแม้ด้วยเข้าใจ ว่าเป็นบุญ ดังนักบวชภายนอกพระพุทธศาสนาฆ่าสัตว์บูชายัญ ก็ต้องเป็นบาปตาม กรรม. พระบรมศาสดาตรัสปฏิเสธนักบวชเช่นนั้นว่าไม่ใช่สมณะ. นักบวชแม้ในพระ- พุทธศาสนาผู้ไม่อดทนต่อ เย็น ร้อน เป็นต้น อันรวมเป็นที่ตั้งแห่ง ราคะหรือโลภะ โทสะ โมหะ หรือไม่อดทนต่อ รูป เสียง กลิ่น รส โผฏฐัพพะ ที่ประสบทางตา เป็นต้น ดังแสดงแล้วในหนหลัง มาทำร้ายเบียดเบียนผู้อื่น ก็ไม่ชื่อว่าเป็นสมณะ เพราะเมื่อเสีย ชาติก็เกิดอาการวิการของไตรทวาร เป็นการเสียปกติภาพ เมื่อเสียปกติภาพก็เสียศีล จึงเสียความเป็นสมณะคือผู้สงบ. เมื่อกลับความตรงกันข้ามก็เป็นอันตรัสรับรองนักบวช ผู้ไม่ทำร้ายเบียดเบียนสัตว์อื่นว่าเป็นสมณะ, ความเป็นสมณะนี้จะสำเร็จได้ด้วยการตั้ง อยู่ในขันติ เพราะเมื่อตั้งอยู่ในขันติจนถึงดีดึกขาคความทนทาน ย่อมรักษาปกติภาพแห่ง ไตรทวารอันตรงกันข้ามกับความวิการเพราะเสียขันติไว้ได้ เมื่อมีปกติภาพก็มีศีลคือ ความปกติแห่งไตรทวาร ความเป็นสมณะคือผู้สงบโดยไตรทวาร ดังพระพุทธภาษิต ว่า

สนฺติ ตสฺส มนํ โหติ

สนฺตา วาจา จ กมฺม จ

สมฺมทญฺเภา วิมุตตสฺส

อุปสนฺตสฺส ตาทิโน

แปลว่า ผู้วิมุตเพราะรู้โดยชอบ สงบร่างกายที่นั่น ย่อมมีใจสงบ มีวาจาและ กรรม (ทางกาย) สงบ ดังนี้.

แม้ถึงคานานี้ก็เป็นคำของพระพุทธะทั้งหลายกล่าว, การกล่าวของพระพุทธะ ในคำว่า *วทฺหติ พุทฺธา* เรียกว่า พุทธวาทะ, แม้เป็นคำในบาทคานาที่ว่าด้วยนิพพาน ก็หมายถึงความข้อนั้นในคานานี้ด้วย เพราะทุกข้อเป็นพุทธวาทะ ตลอดถึงข้อว่านักบวช ผู้ทำร้ายสัตว์อื่น เบียดเบียนสัตว์อื่น หาชื่อว่าเป็นสมณะไม่ ด้วยประการฉะนี้.

กัณฑ์ที่ ๒

สหุพปาปสฺส อกรณํ

กุสลสฺสุปสมฺปทา

สจิตฺตปริโยทปนํ

เอตํ พุทฺธาน สาสนนฺติ

พระบรมศาสดา ครั้นทรงปฏิเสธบรรพชิต คือนักบวชผู้ทำร้ายเบียดเบียนสัตว์อื่น ตามลัทธิศาสนาภายนอกว่าไม่ใช่สมณะหรือว่าไม่ใช่ทั้งบรรพชิต ไม่ใช่ทั้งสมณะดังนี้แล้ว เพื่อจะทรงแสดงว่าเมื่อเป็นเช่นนั้นพระพุทธศาสนาสอนให้ปฏิบัติอย่างไร เพราะเมื่อไม่สอนให้ทำร้ายเบียดเบียนผู้อื่น ก็ต้องมีคำสอนให้ปฏิบัติในทางอื่น จึงทรงแสดงพระโอวาทประกาศพระพุทธศาสนาโดยย่อว่า

สหุพปาปสฺส อกรณํ

กุสลสฺสุปสมฺปทา

สจิตฺตปริโยทปนํ

เอตํ พุทฺธาน สาสนํ

แปลว่า การไม่ทำบาปทั้งปวง การทำกุศลให้ถึงพร้อม การยังจิตของตนให้ผ่องแผ้ว นี่เป็นศาสนา คือคำสอนของพระพุทธะทั้งหลาย.

พระพุทธะทั้งหลายผู้เป็นเจ้าของศาสนา คือคำสอนสามข้อนี้ ก็คือพระพุทธะผู้กล่าวขันติที่เป็นตัวดีติกา ว่าเป็นบรมตบะ กล่าวนิพพานว่าเป็นบรมธรรม ซึ่งได้แสดงมาแล้ว. คำว่า ศาสนานั้นเดิมเป็นแต่คำสอนคือพระธรรม ยังไม่มีคำสั่งคือพระวินัย เพราะในชั้นต้นพระพุทธเจ้าทรงแสดงแต่พระธรรม ยังไม่ทรงบัญญัติพระวินัย ต่อมาภายหลังเมื่อได้ทรงบัญญัติพระวินัยแล้ว ศาสนาจึงแยกเป็นคำสอนคือพระธรรมหนึ่ง คำสั่งคือพระวินัยหนึ่ง รวมเรียกว่าคำสั่งสอน. ในเวลาที่ทรงแสดงโอวาทปาติโมกข์

นี้ยังไม่ได้ทรงบัญญัติพระวินัย ศาสนาจึงได้แก่คำสอน, และคำว่า “นี่เป็นคำสอนของ พระพุทธะทั้งหลาย” นั้นแสดงว่า พระพุทธะทั้งปวงในอดีตก็ตาม ในปัจจุบันก็ตาม ในอนาคต ก็ตามแสดงศาสนาคือคำสอนตรงกันเหมือนอย่างนี้ เป็นอันแสดงปฏิเสธว่าผู้ที่แสดง คำสอนผิดแยกไปจากหลักนี้ไม่ใช่พระพุทธะคือพระผู้รู้จริง หรือสาวกของพระพุทธะ.

พระโอวาทข้อแรกว่า *สพฺพปาปสฺส อภฺรณํ* การไม่ทำบาปทั้งปวง มีอธิบายว่า บาปได้แก่ความชั่ว เรียกว่าอกุศล แปลว่ากิจของคนไม่ฉลาดบ้าง หมายถึงกรรม คือการที่บุคคลทำทางกายวาจาใจอันชั่ว เรียกควบกันว่าบาปกรรมบ้าง อกุศลกรรมบ้าง. ก็บาปนี้ย่อมเกิดจากการกระทำของบุคคล ทางกายบ้าง ทางวาจาบ้าง ทางใจบ้าง, ถ้าไม่ทำ บาปก็ไม่เกิด ทางที่จะพึงกำหนดรู้ว่าเป็นบาปนั้นคือ กำหนดโดยอกุศลมูลกล่าวคือ กรรมที่มีโลภะ โทสะ โมหะ เป็นมูล จัดเป็นบาป, กำหนดโดยอกุศลกรรมบถหรือ ทุจริต คือกรรมนั้นย่อมเป็นกายกรรมฝ่ายอกุศล มีปาณาติบาตเป็นต้น เป็นวจีกรรม ฝ่ายอกุศล มีมุสาวาท เป็นต้น เป็นมโนกรรมฝ่ายอกุศล มีอภิชฌาเป็นต้น, กำหนดโดย ผลเดือดร้อนในภายหลัง ดังเช่นพระพุทธภาษิตว่า *ปจฺจมา ตปฺปติ ทุกฺกมฺ* กรรมชั่วย่อม เเผาผลาญในภายหลังดังนี้. หรือกำหนดโดยอาทีนพคือความให้โทษดังที่แสดงไว้ในกรณี ยากรณียสูตรว่า เมื่อทำกรรมชัคืออกุศล พึงหวังอาทีนพเหล่านี้คือ *อตฺตยาปิ อตฺตทานํ อุปฺวทฺติ* ตนย่อมติเตียนตน *อนฺวิจฺจ วิญญู ครหฺนติ* ผู้รู้ใคร่ครวญแล้วย่อมติเตียน *ปาปโก กิตฺติสฺสทฺโท อพฺภุคฺคจฺจติ* กิตติศัพท์อันเลวย่อมพุ่งไป *สมฺมุพฺโห กาลํ* *กโรติ* ย่อมหลงทำกาละ (ตาย) *กายสฺส เภทา* *ปรมฺมรณฺา* *อปาย์* *ทฺคฺคตฺติ* *วินิปาตํ* *นิริยํ* *อุปฺปชฺชติ* เบื้องหน้าแต่ตายเพราะกายแตกทำลาย ย่อมเข้าถึงอบายทุกติวินิบาตนรก, บาปจึงเป็นอภรณ์ยะคือข้อที่ไม่ควรทำโดยส่วนตัว จึงตรัสสอนให้ละบาปเสีย ดังที่ ตรัสสอนไว้ในพหุภิกขุสูตรว่า *อกุสฺลํ ภิกฺขเว* *ปชฺชถ* เป็นต้น แปลรวมความว่า ภิกษุทั้งหลาย ท่านทั้งหลายจงละอกุศลเสีย, ท่านทั้งหลายอาจเพื่อละอกุศลได้, ถ้าท่าน ไม่อาจเพื่อละอกุศลได้ เราก็อไม่พึงกล่าวสอนให้ละอกุศล แต่เพราะท่านทั้งหลายอาจเพื่อ ละอกุศลได้ เราจึงกล่าวให้ละอกุศล, และถ้าอกุศลนี้ที่ท่านทั้งหลายละเสียแล้ว พึงเป็น ไปเพื่อความไม่เกื้อกูลเพื่อทุกข์ เราก็อไม่พึงกล่าวให้ละอกุศล, แต่เพราะอกุศลที่ท่าน ทั้งหลายละเสียแล้ว ย่อมเป็นไปเพื่อความเกื้อกูล เพื่อสุข เราจึงกล่าวให้ละอกุศลเสีย ดังนี้. พระสูตรในส่วนที่ตรัสสอนให้ละนี้ประมวลความได้สองประการคือ บุคคลอาจ

เพื่อละอกุศลได้, การละอกุศลเป็นเหตุแห่งความเกื้อกูลความสุข, เหตุฉะนั้น จึงทรงแสดงพระโอบาปาประกาศพระศาสนาไว้เป็นข้อแรกว่า การไม่ทำบาปทั้งปวง ดังนี้

ศาสนาของพระพุทธะทั้งปวง ย่อมสอนไม่ให้นำบาปทุก ๆ อย่าง ไม่มีสอนให้นำบาปแม้แต่อย่างเดียว แม้สาวกของพระพุทธะย่อมสอนอย่างนี้. พระโอบาปาข้อนี้สงเคราะห์เข้าในศีลสิกขาในไตรสิกขาที่ทรงแสดงในภายหลัง เพราะสำเร็จด้วยวิธีคือความงดเว้น คือไม่ทำ.

พระศาสดาครั้งทรงแสดงข้อที่ควรละแล้ว เมื่อจะทรงแสดงข้อที่ควรทำต่อไป เพราะเมื่อละความชั่วแล้วยังไม่ทำความดี ก็ยังไม่ชื่อว่าได้กระทำดี จึงตรัสข้อที่สองว่า *กุศลสสุปปสมุปทา* การทำกุศลให้ถึงพร้อม, มีอธิบายว่า กุศลแปลว่ากิจของคนฉลาด ตรงกันข้ามกับอกุศล ได้แก่ความดี, เรียกว่าบุญ แปลว่าเครื่องชำระความชั่วบ้าง หมายถึงกรรมคือการทำทางกาย วาจา ใจ อันดีงาม เรียกควบกันว่า กุศลกรรมบ้าง บุญกรรมบ้าง. ก็กุศลนี้ย่อมเกิดจากการกระทำของบุคคลเช่นเดียวกับบาป ถ้าบุคคลไม่กระทำก็ไม่เกิดเป็นกุศลขึ้นได้. ทางที่พึงกำหนดรู้ว่าเป็นกุศลนั้นคือกำหนดโดยกุศลมูล กล่าวคือกรรมที่มีโอโลภะ อโทสะ อโมหะ เป็นมูล จัดเป็นกุศล, กำหนดโดยกุศลกรรมบถ หรือสุจริต คือกรรมนั้นย่อมเป็นกายกรรม วาจากรรม มโนกรรมฝ่ายกุศล ตรงกันข้ามกับอกุศลที่แสดงแล้วในข้อแรก, หรือกำหนดโดยบุญกิริยาวัตตุมิทานมัยเป็นต้น, กำหนดโดยผลที่ไม่เดือดร้อนในภายหลัง ดังพระพุทธภาษิตว่า *กตญจ สกตํ เสยโย ยํ กตวา นานุตฺตปฺปติ* ทำกรรมใดแล้วไม่เดือดร้อนในภายหลัง กรรมนั้นเป็นกรรมดี ทำดีกว่า ดังนี้. หรือกำหนดโดยอานิสงส์คือความให้คุณดังที่แสดงไว้ในกรณียาการณียสูตรว่า เมื่อทำกรณียกิจคือกุศล พึงหวังอานิสงส์เหล่านี้คือ *อตฺตทาปี อตฺตทานํ น อุปวทิตฺตนิมิตฺเตยฺยตฺต น อนุวิจฺจ วิญญู ปสฺสฺสนฺติ* ผู้รู้ใคร่ครวญแล้วย่อมสรรเสริญ *กฺลฺยาณ กิตฺติสทฺโท อพฺกฺคจฺจติ* กิตติศัพท์อันงามย่อมจรไป *อสมฺมุพฺุโห กาลํ กโรติ* ย่อมไม่หลงทำกาละ (ตาย) *กายสฺส เกทา ปรมฺมรณฺา สุกฺคิ สคฺคํ โลกํ อุปฺปชฺชติ* เบื้องหน้าแต่ตายเพราะกายแตกทำลาย ย่อมเข้าถึงสุคติโลกสวรรค์ ดังนี้. กุศลจึงเป็นกรณียะคือข้อที่ควรทำโดยส่วนเดียว จึงตรัสสอนให้ทำกุศล ดังที่ตรัสสอนไว้ในปหานภาวนาสูตฺรว่า *กุสลํ ภิกฺขเว ภาเวถ* เป็นต้น แปลรวมความว่าภิกษุทั้งหลาย ท่านทั้งหลายจงทำกุศลให้เกิดขึ้น ท่านทั้งหลายอาจเพื่อทำกุศลให้เกิดขึ้นได้, ถ้าท่าน

ทั้งหลายไม่อาจ เราก็ไม่พึงกล่าวให้ทำกุศลให้เกิดขึ้น, แต่เพราะท่านทั้งหลายอาจเพื่อทำกุศลให้เกิดขึ้นได้ เราจึงกล่าวให้ทำกุศลให้เกิดขึ้น. และถ้ากุศลนี้ที่ท่านทั้งหลายทำให้เกิดขึ้นแล้ว พึงเป็นไปเพื่อความไม่เกื้อกูลเพื่อทุกข์ เราก็ไม่พึงกล่าวให้ทำกุศลให้เกิดขึ้น, แต่เพราะกุศลที่ท่านทำให้เกิดขึ้นแล้วย่อมเป็นไปเพื่อความเกื้อกูลเพื่อสุข เราจึงกล่าวให้ทำกุศลให้เกิดขึ้น ดังนี้. พระสูตรในส่วนที่ตรัสสอนให้ทำนี้ ก็อาจประมวลความได้สองประการคือ บุคคลอาจเพื่อทำกุศลให้เกิดขึ้นได้, การทำกุศลให้เกิดขึ้นเป็นเหตุให้ได้รับผล คือความเกื้อกูลความสุข เหตุฉะนั้น จึงทรงแสดงพระโอวาทประกาศพระศาสนาเป็นข้อที่สองว่าการทำกุศลให้ถึงพร้อม ดังนี้.

ศาสนาของพระพุทธะทั้งปวง ล้วนสอนให้ทำกุศลให้เกิดขึ้น ไม่มีห้ามไม่ให้ทำกุศล, แม้ในที่ทรงแสดงสันโดษ ตรัสสอนให้สันโดษด้วยปัจจัยทั้ง ๔ มีจีวรเป็นต้น แต่ก็ตรัสสอนไม่ให้สันโดษในกุศลกรรม กล่าวคือในการทำความดี, แม้สาวกของพระพุทธะทั้งหลายก็ย่อมสอนอย่างเดียวกัน.

พระโอวาทข้อนี้ สงเคราะห์เข้าในจิตตสิกขา คือสมาธิความตั้งจิตมั่น เพราะจะทำกุศลให้ถึงพร้อมได้ก็ต้องตั้งจิตไว้ในกุศลก่อน เพราะฉะนั้น ถ้าไม่มีสมาธิก็ไม่อาจทำกุศลได้, ดังจะพึงเห็นได้ว่าคนที่ไม่ตั้งจิตไว้ในกุศล ย่อมไม่ปรารถนาเพื่อทำกุศลในทางตรงกันข้าม ถ้าไม่ตั้งจิตไว้ในอกุศล ก็ย่อมไม่ปรารถนาเพื่อทำอกุศล ต่อเมื่อตั้งจิตไว้ในอกุศลจึงปรารถนาเพื่อทำอกุศล. ความตั้งจิตไว้ในอกุศลก็ชื่อว่า สมาธิ แต่เป็นมิถจนาสมาธิ ที่ตรัสว่า

ทิสฺ ทิสฺ ยนฺตํ กยฺรา

เวรี วา ปน เวนฺนํ

มิจฺญาปณฺหิตํ จิตฺตํ

ปาปิโย นํ ตโต กเร

แปลว่า โจรหรือคนชังกัน พึงทำอนัตถกะโจรหรือคนชังกัน คนมีเวรกัน พึงทำอนัตถกะคนมีเวรกัน จิตที่ตั้งไว้ผิด พึงทำผู้นั้นให้ร้ายกว่านั้นเสียอีก ดังนี้.

ส่วนความตั้งจิตไว้ในกุศลชื่อว่า สัมมาสมาธิ ที่ตรัสว่า

น ตํ มาตา ปิตา กยฺรา

อญฺเฆ วา ปน ฅาตกา

สมฺมาปณฺหิตํ จิตฺตํ

เสยฺยโส นํ ตโต กเร

มารดาบิดาก็ทำความประเสริฐนั้นให้ไม่ได้ ก็หรือว่าแม่ญาติเหล่าอื่นก็ทำให้ไม่ได้ จิตที่ตั้งไว้ชอบยอมทำเขาให้ประเสริฐกว่านั้น ดังนี้.

เพราะฉะนั้น จะทำกุศลให้ถึงพร้อมก็ต้องทำสมาธิ คือทำจิตให้ตั้งอยู่ในกุศล แต่เพราะจิตสามัญมีปกติตื่นรณกวัดแกว่ง มักตกไปตามความใคร่ ท่านจึงสอนให้หัดทำสมาธิคือทำจิตให้ตั้งมั่นอยู่ในอารมณ์เดียว ดังจะแสดงในชื่อว่าด้วยการประกอบในอธิจิต. ความตั้งจิตมั่นในกุศลกิติ ความตั้งจิตมั่นในอารมณ์เดียวกิติ สงเคราะห์เข้าไปในจิตตสิกขาหรือธรรมกองสมาธิ เพราะเกี่ยวกับการตั้งจิตเหมือนกัน

การไม่ทำบาปและการทำกุศลให้ถึงพร้อม เนื่องด้วยการตั้งจิตเป็นสำคัญ และเพราะมีกิจที่พึงปฏิบัติเกี่ยวกับจิตต่อไปอีก พระบรมศาสดาจึงทรงแสดงพระโอบาทเป็นข้อที่ ๓ ว่า *สจิตตปริโยทปนํ* การชำระจิตของตนให้ผ่องแผ้ว ดังนี้. มีอธิบายว่า จิตเป็นธรรมชาติไม่มีสรีระ แต่มีคูหาคือสรีรกายนี้เป็นที่อาศัย มิใช่วิสัยที่ใคร ๆ จะพึงรู้ได้ทางอายตนะมีตาเป็นต้น, ถึงอย่างนั้นก็ทราบว่ามีอยู่โดยผลที่ปรากฏ คือความที่คน สัตว์ เป็นผู้รู้และนึกคิดอะไรได้ อายตนะภายในเป็นสื่อให้เกิดอายตนะภายนอกจนเกิดวิญญาน เป็นต้น ขึ้นได้, ต่างจากอวิญญานกวัตถุ มีต้นไม้ ภูเขา เป็นต้น เพราะลำพังกาย ถ้าไม่มีจิตเข้าอาศัยอยู่ก็จะปราศจากวิญญาน คือความรู้สึกทางอายตนะ เหมือนอย่างท่อนไม้ตั้งทิ้งพระคาถาว่า *อุทฺโท อเปตวิญญาโณ นีรตุถฺว กฺลฺยฺครํ* ปราศจากวิญญาน ถูกทอดทิ้ง เหมือนท่อนไม้ไร้ประโยชน์, และจิตนี้อาจทราบได้โดยอาการว่าเป็นจิตมีราคะ มีโทสะ มีโมหะ หรือจิตปราศจากราคะ โทสะ โมหะ เป็นต้น อาจแสดงออกมาแรงจนถึงปรากฏความวิการทางกายทวาร วจิทวาร มโนทวาร, เมื่อถึงขั้นนี้คนอื่นก็อาจสังเกตทราบได้ว่าผู้นี้มีราคะ โทสะ โมหะ เป็นต้น จิตนี้ท่านแสดงว่าเป็นธรรมชาติผุดผ่อง แต่เศร้าหมองไปเพราะอุปกิเลสคือเครื่องเศร้าหมองที่จรมา ดังพระพุทธภาษิตว่า *ปภสฺสรมิทํ ภิกฺขเว จิตตํ ตณฺจ โข อาคนตุเกหิ อุปฺกฺกิลเสหิ อุปฺกฺกิลฺลิจฺจํ* (อง. เอก. ๒๐/๕๐/๑๑) ภิกษุทั้งหลาย จิตนี้เป็นธรรมชาติประภัสสรคือผุดผ่อง แต่จิตนั้นเศร้าหมองไปเพราะอุปกิเลสทั้งหลายที่จรมา.

อุปกิเลสคือเครื่องเศร้าหมอง กล่าวโดยย่อได้แก่อารมณ์ กับ กิเลส. อารมณ์ ได้แก่เรื่องที่จิตคิด ดังพระพุทธภาษิตว่า *ยณฺจ เจเตติ ยณฺจ ปกฺกปฺปติ ยณฺจ อนฺุเสติ*

อารมฺมณเมตํ โหติ วิญญานสฺส จิตฺติยา (สํ. นิทาน. ๑๖/๑๔๗/๗๙) แปลว่า คิดถึงเรื่องใด กำหนดถึงเรื่องใด หมกมุ่นถึงเรื่องใด เรื่องนั้นเป็นอารมณ์ เพื่อความตั้งอยู่แห่งวิญญาน ดังนี้ อารมณฺ์จำแนกออกเป็น ๖ คือ รูปารมณฺ์ อารมณฺ์คือรูป ๑ สัททารมณฺ์ อารมณฺ์คือเสียง ๑ คันถารมณฺ์ อารมณฺ์คือกลิ่น ๑ รสอารมณฺ์ อารมณฺ์คือรส ๑ โผฏฐัพพารมณฺ์ อารมณฺ์คือโผฏฐัพพะ ๑ ธรรมารมณฺ์ อารมณฺ์คือเรื่องราว ๑. อีกอย่างหนึ่งจำแนกเป็น ๓ ตามกิเลส คือ รชนียารมณฺ์ อารมณฺ์เป็นที่ตั้งแห่งราคะหรือโลภณียารมณฺ์ อารมณฺ์เป็นที่ตั้งแห่งโลภะ ๑ โทสนียารมณฺ์ อารมณฺ์เป็นที่ตั้งแห่งโทสะ ๑ โมหนียารมณฺ์ อารมณฺ์เป็นที่ตั้งแห่งโมหะ ๑. กิเลสแปลว่าเครื่องเศร้าหมองแห่งจิตอาศัยอารมณ์เกิดขึ้นและอิงแอบอยู่กับอารมณ์ดังพระพุทธานุสยธรรมหนึ่งในฉฉกัณฐสูตร (ม. อุ. ๔/๕๑๖) โดยความว่า อาศัยจักขุและรูปเกิดจักขุวิญญาน อาศัยหูและเสียงเกิดโสตวิญญาน อาศัยจมูกและกลิ่นเกิดฆานวิญญาน อาศัยลิ้นและรสเกิดชีวาวิญญาน อาศัยกายและโผฏฐัพพะเกิดกายวิญญาน อาศัยธรรมะและมนะเกิดมนวิญญาน ความประชุมแห่งสิ่งทั้ง ๓ เป็นผัสสะ เพราะผัสสะเป็นปัจจัยเกิดเวทนา เป็นสุขบ้าง ทุกข์บ้าง ไม่ใช่ทุกข์ไม่ใช่สุขบ้าง ผู้หนึ่งถ้ามีสุขเวทนาถูกต้อง ย่อมเพลิดเพลินชมเชยสยบติดอยู่ ราคานุสสัยย่อมนอนเนื่องแก่ผู้หนึ่ง ถ้ามีทุกข์เวทนาถูกต้อง ย่อมโศกเศร้าคร่ำครวญตีอกพรา้เพื่อ ถึงความหลงใหล ปฏิฆานุสสัยย่อมนอนเนื่องแก่ผู้หนึ่ง ถ้าทุกข์ขมสุขเวทนาถูกต้อง ย่อมไม่รู้ความเกิดความดับ ความอโรย ความให้โทษและความออกไปแห่งเวทนานั้นตามเป็นจริง อวิชขานุสสัยย่อมนอนเนื่องแก่ผู้หนึ่ง พระพุทธานุสยธรรมนี้แสดงกิเลสอันเกิดสืบมาจากวิญญานที่อาศัยจักขุและรูปเป็นต้นเกิดขึ้น หรือกล่าวอีกนัยหนึ่งก็คือรูปารมณฺ์เป็นต้นที่จิตคิดถึงโดยลำดับ

กิเลสในขั้นนี้เรียกว่า อนุสย แปลว่า กิเลสที่นอนเนื่องอยู่ในจิต มี ๓ คือ ราคานุสสัย อนุสสัยคือราคะความชอบใจ ๑ ปฏิฆานุสสัย อนุสสัยคือปฏิฆะความกระทบความไม่ชอบใจ ๑ อวิชขานุสสัย อนุสสัยคืออวิชาความไม่รู้ตามเป็นจริง ๑. พึงเห็นความเกิดแห่งอนุสยเหล่านี้ตามนัยพระสูตรนี้อย่างนี้ เมื่อบุคคลประสบสุขเวทนามีความเพลิดเพลินยินดีเกิดขึ้น ความเพลิดเพลินยินดีนั้นเกิดขึ้นแล้วก็ดับไป แต่ก็ยังคงเป็นราคานุสสัยนอนจมเป็นตะกอนอยู่ในจิต เมื่อบุคคลประสบทุกข์เวทนามีความโศกเศร้าเกิดขึ้น ความโศกเศร้านั้นเกิดขึ้นแล้วก็ดับไป แต่ก็ยังคงเป็นปฏิฆานุสสัยนอนจมเป็น

ตะกอนอยู่ในจิต, เมื่อบุคคลได้ประสบทุกขมสุขเวทนามีความไม่รู้ในความเป็นต้นของเวทนานั้นตามเป็นจริงเกิดขึ้น ความไม่รู้ตามเป็นจริงนั้นเกิดขึ้นแล้วก็ดับไป แต่ก็ยังตกเป็นอวิชชาอนุสัยนอนจมเป็นตะกอนอยู่ในจิต อนุสัยทั้ง ๓ นี้เป็นกิเลสชั้นละเอียดที่ท่านเปรียบเทียบตะกอนนอนจมอยู่ก้นตุ่ม ตะกอนนั้นเมื่อยังไม่ถูกกวานให้พุ่งขึ้นมา ก็ไม่ทำให้น้ำขุ่น คุน้ำใสคล้ายไม่มีตะกอน เมื่อถูกกวานให้พุ่งขึ้นมา จึงทำให้น้ำขุ่นเห็นประจักษ์ฉันทใด อนุสัยเหล่านี้ ก็มีอุปมาเช่นนั้น เมื่อยังไม่ถูกกวานให้พุ่งขึ้นมาก็ไม่ทำจิตให้ขุ่นมัว จิตคงสงบเป็นปกติ เมื่อถูกกวานให้พุ่งขึ้นมาทำจิตให้ขุ่นมัว สังเกตทราบได้ ประจักษ์ เครื่องกวานอนุสัยเหล่านี้ให้พุ่งขึ้นมาคืออารมณ์ และเมื่อถูกกวานให้พุ่งขึ้นมาแล้ว ราคานุสัยก็พุ่งขึ้นมาเป็นราคาความกำหนดยินดี หรือโลภะความอยากได้ ปฏิฆานุสัยก็พุ่งขึ้นมาเป็นโทสะความเจ็บใจ อวิชชาอนุสัยก็พุ่งขึ้นมาเป็นโมหะความหลง ราคะหรือโลภะ โทสะ โมหะ เหล่านี้ เมื่อกำเริบมาถึงมโนทวาร ราคะหรือโลภะ ก็กำเริบออกมาเป็นอภิขณาความโลภจนถึงคิดเพ่งเล็งสิ่งของของผู้อื่นมาเป็นของตน โทสะก็กำเริบออกมาเป็นพยาบาทความปองร้ายผู้อื่น โมหะก็กำเริบออกมาเป็นมิจฉาทิฏฐิความเห็นผิดจากคลองธรรม ถึงขั้นนี้ก็เป็นมโนกรรมฝ่ายอกุศล เป็นเหตุให้กายกรรม วาจกรรม เกิดเป็นอกุศลขึ้นตามกัน เหตุฉะนี้ จึงตรัสสอนให้ปัจจุเวกขณ์จิตของตนเนื่อง ๆ ดังพระพุทธภาษิตว่า *ตสมาดิห ภิกขเว อภิกขณံ สกั จิตตํ ปจฺจเวกฺขิตพฺพํ ที่มรตตมิตํ จิตตํ สงฺกิลฺลิจฺจํ ราเคน โทเสน โมเหนาติ* (ส. ขนธ. ๑๗/๒๕๕/๑๘๔) ภิกษุทั้งหลาย เพราะเหตุนี้แล ท่านทั้งหลายพึงพิจารณาจิตของตนเนื่อง ๆ ว่าจิตนี้เศร้าหมองมาตลอดกาลยี่ดียวานาน เพราะราคะ โทสะ โมหะ *จิตตฺกิลฺเลสา ภิกขเว สตฺตา สงฺกิลฺลิสฺสนฺติ* ภิกษุทั้งหลาย สัตว์ทั้งหลายเศร้าหมองเพราะจิตเศร้าหมอง *จิตตโวทานา สตฺตา วิสุขฺมฺนฺติ* สัตว์ทั้งหลายหมดจดเพราะจิตผ่องแผ้ว ทั้งนี้เพราะจิตที่เศร้าหมองย่อมชักให้ประกอบอกุศลบาปกรรม จึงเศร้าหมองเพราะบาปนั้น ส่วนจิตที่ผ่องแผ้วย่อมไม่ชักให้ทำเช่นนั้น จึงหมดจดจากบาป ความเศร้าหมองหรือหมดจดนี้เป็นของเฉพาะตน ดังคาถาพระพุทธภาษิตว่า

อตฺตนา ว กตํ ปาปํ

อตฺตนา สงฺกิลฺลิสฺสติ

อตฺตนา อกตํ ปาปํ

อตฺตนา ว วิสุขฺมฺติ

บาปที่ทำด้วยตน ก็เศร้าหมองด้วยตน บาปที่ไม่ทำด้วยตน ก็หมดจดด้วยตน.

เหตุฉะนั้น จึงควรชำระจิตของตนให้ผ่องแผ้ว. การชำระนั้นแสดงโดยทั่วไป มี ๒ วิธี คือ สมถวิธี วิปัสสนาวิธี ๑ สมถวิธีนั้นคือทำจิตให้สงบสงัดด้วยการสกัดกั้นหรือแยกกันจิตจากอารมณ์ที่เศร้าหมองด้วยให้ตั้งมั่นอยู่ในอารมณ์เดียว. วิธีนี้ก็คือสมาธิที่จะแสดงในข้อว่าด้วยการประกอบในอธิจิต. ในที่นี้จะแสดงในทางวิปัสสนาวิธีคือทางปัญญา.

การชำระทางปัญญานั้น คือปัจจุเวกขณะพิจารณาด้วยปัญญาให้รู้ตามเป็นจริง ดังเช่นที่ตรัสสอนให้เป็นผู้ฉลาดในปริยายแห่งจิตของตนในทสกนิบาต สจิตตวรรค (๒๔/๕๑/๙๗) โดยความว่า หญิงสาวชายหนุ่มผู้กำลังรักตบแต่งส่งดูเงาหน้าของตนในกระจกเงา หรือในขันน้ำที่ใสสะอาด ถ้าเห็นเป็นอนรุฬหรือเป็นตุ่ม ก็ยอมพยายามเพื่อละรุฬหรือตุ่มนั้นเสีย ถ้าไม่เห็นเป็นอนรุฬหรือเป็นตุ่ม ก็ยอมมีใจยินดี มีความดำริเต็มเปี่ยมฉันทะ, ปัจจุเวกขณะคือความพิจารณาด้วยปัญญา ก็ยอมมีอุปการะมากในกุศลธรรมทั้งหลายฉันทนั้น, คือพิจารณาว่าเรามีความโลภเพ่งเล็งอยู่หรือไม่ เรามีจิตพยายามที่อยู่หรือไม่เป็นต้น, ถ้าเมื่อปัจจุเวกขณะอยู่ยอมรู้ว่าไม่มีกิเลสเหล่านั้นอยู่ ก็พึงทำความพอใจ ความพยายาม ความอุตสาหะ ความขะมักเขม้น ความไม่ทอดถอย และสติสัมปชัญญะมีประมาณอย่างยิ่งเพื่อละอกุศลบาปธรรมเหล่านั้น เหมือนอย่างคนมีผ้าหรือศิระษะถูกไฟไหม้ พึงทำความพอใจ ความพยายามอย่างยิ่ง เพื่อดับผ้าหรือศิระษะที่ถูกไฟไหม้นั้น, ก็ถ้าเมื่อปัจจุเวกขณะอยู่ยอมรู้ว่าไม่มีกิเลสเหล่านั้น ก็พึงตั้งอยู่ในกุศลธรรมเหล่านั้น กระทำความเพียรเพื่อสิ้นอาสวกิเลสให้ยิ่งขึ้นไป. แม้ในวัฏฏมสูตรที่แสดงถึงอุปกิเลสแห่งจิตมีอภิขณาวิสมโลกเป็นต้น ก็ตรัสสอนให้รู้ตามความเป็นจริง ละอุปกิเลสแห่งจิตนั้นเสีย (ม. มุ. ๑๒/๙๑/๖๔). เครื่องเศร้าหมองแห่งจิตเหล่านี้ แม้จะทรงแสดงจำแนกโดยปริยายเป็นอันมาก ก็ย่อมย่อลงในราคะหรือโลภะ โทสะโมหะ นั้นเอง เพราะเป็นกิเลสที่ปรากฏในจิต อาจปัจจุเวกขณะรู้ได้ จึงตรัสสอนให้ปัจจุเวกขณะให้รู้ตามความเป็นจริง, และอาจจะละได้ด้วยฉันทะพยายามเป็นต้น จึงตรัสสอนให้ทำฉันทะพยายามเพื่อละเสีย.

อนึ่ง พึงทราบ*ปฏิกาคธรรม* ธรรมที่เป็นคู่เปรียบกัน โดยเป็นสภาคถูกส่วนกันบ้าง เป็นวิสมภาค ผิดส่วนกันบ้าง ตามที่นางธรรมทินนาภิกษุณีแสดงแก่วิสาขอุบาสก

มาในจุลเวทลลสูตร (ม. มุ. ๑๒/๕๑๒/๕๕๔) ว่าราคะเป็นปฏิภาคของสุขเวทนา, ปฏิฆะเป็นปฏิภาคของทุกขเวทนา, อวิชชาเป็นปฏิภาคของอทุกขมสุขเวทนา, วิชชาเป็นปฏิภาคของอวิชชา, วิมุตติเป็นปฏิภาคของวิชชา, นิพพานเป็นปฏิภาคของวิมุตติ ดังนี้. ฉะนั้น ทางปฏิบัติเพื่อละอนุสัยก็ต้องละปฏิภาครธรรมเพื่ออนุสัย บำเพ็ญปฏิภาครธรรมเพื่ออวิชชาวิมุตติ, ทางปฏิบัติเพื่ออย่างนี้ คือ เมื่อประสบเวทนาอย่างใดอย่างหนึ่งอันเกิดสืบมาจากผัสสะวิญญาณที่อาศัยตาและรูปเป็นต้นเกิดขึ้น ก็ไม่เพิลิตเพลินยินดีในเพราะสุขเวทนา ไม่โศกเศร้ายินร้ายในเพราะทุกขเวทนา รู้ตามความเป็นจริงถึงความเกิดเป็นต้นแห่งอทุกขมสุขเวทนา, เมื่อเป็นเช่นนี้ อนุสัยทั้ง ๓ ก็ไม่เกิดนอนเนื่องในจิต จึงอาจทำที่สุดทุกข์ได้ ดังพระพุทธภาษิตในฉฉกสูตร (ม. อู. ๑๔/๕๑๘) ว่า โส วต ภิกขเว ๗เปฯ จานเมตฺ วิชชติ แปลว่า ภิกษุทั้งหลาย เป็นฐานะอยู่ที่ผู้นั้นละราคานุสัยในสุขเวทนา บรรเทาปฏิฆานุสัยในทุกขเวทนา ถอนอวิชชานุสัยในอทุกขมสุขเวทนา ละอวิชชายังวิชชาให้เกิดขึ้นแล้ว จักทำที่สุดทุกข์ในทิฏฐธรรมได้ ดังนี้.

ในการละอนุสัยเหล่านี้ก็ต้องอาศัยปัญญาพิจารณาให้รู้แจ่มแจ้งตามเป็นจริง จนละอวิชชาเกิดเป็นวิชชาขึ้น ดังพระพุทธภาษิตว่า อวิชชํ ปหาย วิชชํ อุปาเทตฺวา ละอวิชชายังวิชชาให้เกิดขึ้นนั้น. การพิจารณาเพื่อละอนุสัยนี้ แสดงตามนัยในพระสูตรหนึ่งว่า พิจารณาให้เห็นจักขุและรูปเป็นต้น และวิญญาณ ผัสสะ เวทนา ตัณหาที่เกิดสืบกันมาโดยสำคัญว่า เนตฺ มม นั้นไม่ใช่ของเรา เนโสหมสมฺมิมิ เราไม่ใช่เป็นนั้น น เมโส อตฺตา นั้นไม่ใช่ตัวตนของเรา เพราะสิ่งเหล่านี้มีความเกิดและความเสื่อมสิ้นปรากฏ เมื่อเห็นว่าเป็นตน ก็ต้องเห็นว่าตนของเราเกิด ตนของเราเสื่อมสิ้น, เพราะฉะนั้น ผู้กล่าวว่าตน คำนั้นจึงไม่ชอบ, สิ่งเหล่านี้ไม่ใช่ตนด้วยประการอย่างนี้. เมื่อพิจารณาให้เห็นจริงอย่างนี้. ย่อมหน่ายในจักขุและรูปเป็นต้น, เมื่อหน่ายก็ย่อมสิ้นกำหนด, เพราะสิ้นกำหนดย่อมวิมุตหรือหลุดพ้น เมื่อวิมุตแล้วย่อมมีญาณรู้ว่าวิมุตแล้ว ย่อมรู้ว่าชาติสิ้นแล้ว พรหมจรรย์อยู่จบแล้ว กิจที่จะต้องทำทำเสร็จแล้ว กิจอื่นเพื่อความเป็นอันอย่างนี้อีกมิได้มี ดังนี้.

ความปัจจเวกขณะจิตเพื่อละกิเลสที่ปรากฏ และความละอวิชชายังวิขาให้เกิดขึ้นเพื่อละอนุสัย ดังแสดงมานี้ เป็นการชำระจิตของตนให้ผ่องแผ้ว เมื่อจิตวิมุตแล้ว ก็เป็นจิตผ่องแผ้วสมบูรณ์, จิตเศร้าหมองเพราะสิ่งใดก็วิมุตจากสิ่งนั้น ดังพระพุทธภาษิตว่า ปภัสสรमितถ ภิกขเว จิตตํ ตณฺจ โข อาคนตุเกหิ อุปฺภุกิเลสเหสิ วิปฺมุตตํ (อญ. เอก. ๒๐/๕๑/๑๑) ภิกษุทั้งหลาย จิตนี้ประภัสสรคือผุดผ่อง, ก็จิตนั้นแล หลุดพ้นแล้วจากเครื่องหมองทั้งหลายที่จรมา ดังนี้. เรื่องทั้งหลายที่จิตผ่องแผ้วคิด มีเรื่องรูปที่ตาเห็นเป็นต้น ก็ไม่เป็นอารมณ์เพื่อความตั้งอยู่แห่งวิญญาณที่สืบไปถึงผัสสเวทนา ซึ่งเป็นที่ตั้งแห่งอนุสัยและกิเลสอกุศลบาปธรรมทั้งปวง จึงไม่มีอารมณ์เป็นเครื่องปรุงกิเลส ไม่มีกิเลสเป็นเครื่องปรุงอารมณ์ ต่างจากจิตที่เศร้าหมองซึ่งประกอบด้วยอารมณ์กับกิเลสผสมกัน กระแสของจิตเช่นนี้ย่อมไหลไปสู่บาปอกุศล เหตุฉะนี้ พระบรมศาสดาเมื่อทรงแสดงพระโอวาทให้ไม่ทำบาปและให้ทำกุศลแล้ว จึงทรงแสดงพระโอวาทประกาศพระศาสนาเป็นข้อที่ ๓ ให้ทำจิตของตนให้ผ่องแผ้ว ดังนี้.

ศาสนาของพระพุทธะทั้งปวงย่อมสอนให้ชำระจิตของตนให้ผ่องแผ้ว ไม่มีสอนให้ทำจิตให้เศร้าหมอง แม้สาวกของพระพุทธะก็ย่อมสอนอย่างนี้. พระโอวาทข้อนี้ สงเคราะห์เข้าในปัญญาสิกขา เพราะการชำระจิตต้องใช้ปัญญาเป็นเครื่องชำระ ใช้ธรรมข้ออื่นเป็นเครื่องชำระก็ยังไม่เป็นอันชำระด้วยดี มีพระพุทธภาษิต (ในอังคุตตรนิกาย นวกนิบาต ๒๓/๒๖๖) แสดงไว้โดยความว่า ถ้าภิกษุอาศัยศรัทธา หิริ โอตตปปะวิริยะ ปัญญา ละอกุศล อบรมกุศลให้เกิดขึ้น, อกุศลนั้นก็เป็อันระละแล้ว, ภิกษุใด ละอกุศลเพราะเห็นด้วยอริยปัญญา, อกุศลนั้นย่อมเป็นอันภิกษุนั้นละแล้ว ละด้วยดีแล้ว ดังนี้.

รวมพระโอวาท ๓ ข้อ คือ การไม่ทำบาปทั้งปวง ๑ การทำกุศลให้ถึงพร้อม ๑ การยังจิตของตนให้ผ่องแผ้ว ๑ *เอตํ พุทฺธาน สาสนํ* นี้เป็นศาสนา คือ คำสอนของพระพุทธะทั้งหลาย ด้วยประการฉะนี้.

กัณฑ์ที่ ๓

อนุปวาโท อนุปฆาโต
มตตณฺญตา จ ภตตสฺมี
อริจิตฺเต จ อาโยโค

ปาฏิโมกฺเข จ สํวโร
ปนฺตณฺจ สยนาสนํ
เอตํ พุทฺธาน สาสนนฺติ

พระบรมศาสดาครั้นทรงแสดงพระโอวาทประกาศพระศาสนาเป็นหลัก เป็น
ประธานฉะนี้แล้ว จึงทรงแสดงต่อไปว่า

อนุปวาโท อนุปฆาโต
มตตณฺญตา จ ภตตสฺมี
อริจิตฺเต จ อาโยโค

ปาฏิโมกฺเข จ สํวโร
ปนฺตณฺจ สยนาสนํ
เอตํ พุทฺธาน สาสนํ

การไม่พูดว่าร้าย ๑ การไม่ทำร้าย ๑ ความสำรวมในปาติโมกข์ ๑ ความรู้
ประมาณในภักดิ์ ๑ ที่นอนที่หนึ่งอันสงัด ๑ ความประกอบในอริจิต ๑ นี้เป็นคำสอนของ
พระพุทธรูปทั้งหลาย ดังนี้.

ความในพระโอวาทตอนนี้แสดงว่าเป็นข้อขยายแห่งพระโอวาท ๓ ข้อนั้น
เพื่อแสดงอธิบายคือความประสงค์.

ข้อว่า ไม่พูดว่าร้ายคือไม่พูดชั่วร้ายแก่ผู้อื่น สงเคราะห์เข้าในสัมมาวาจา
เจรจาชอบ ในองค์มรรค เพราะเว้นจากมุสาวาทเป็นต้น.

ข้อว่า ไม่ทำร้าย คือไม่ทำชั่วร้ายแก่ผู้อื่น สงเคราะห์เข้าในสัมมากรรมนตตะ
การงานชอบ เพราะเว้นจากปาณาติบาตเป็นต้น.

ความแห่ง ๒ ข้อนี้ แสดงว่าเป็นข้อขยายแห่งข้อว่า การไม่ทำบาปทั้งปวงเพราะบาปตลอดถึงบุญ ย่อมมีแสดงในลัทธิศาสนาต่าง ๆ, แต่ละลัทธิย่อมมีอธิบายของตนว่าอะไรเป็นบาปอะไรเป็นบุญ, ตรงกันข้ามกับพระพุทธศาสนาก็มี ฉะนั้น เพื่อแสดงอธิบายว่าไม่ทำบาปคือไม่ทำอะไร จึงตรัสว่าไม่พูดว่าร้าย ไม่ทำร้ายดังนี้.

ทั้ง ๒ ข้อนี้จะเป็นไปได้ก็ต้องอาศัยสังวร คือความสำรวมระวัง ป้องกันเพื่อไม่ทำในข้อห้าม ทำในข้ออนุญาต จึงตรัสต่อไปว่า ความสำรวมในปาติโมกข์.

ปาติโมกข์ในที่นี้ตรัสแสดงในเวลาที่ยังมิได้ทรงบัญญัติพระวินัย จึงยังไม่หมายถึงสิกขาบทบัญญัติที่มีพระพุทธานุญาตยกขึ้นเป็นปาติโมกข์เทศในภายหลัง. จะพึงมีอธิบายอย่างไร. พึงหมายถึงศีลในองค์มรรคคือสัมมาวาจา ๑ สัมมากรรมันตะ ๑ สัมมาอาชีวะ ๑ เรียกว่าอาชีวะมกุฏศีล แปลว่า ศีลมีอาชีวะเป็นที่ ๘. พึงหมายถึงพระโอวาทที่เป็นปากเป็นประธานอันเรียกว่าโอวาทปาติโมกข์ ที่ตรัสแสดงหัวข้อพระพุทธศาสนา. ต่อมาเมื่อทรงบัญญัติพระวินัย มีพระพุทธานุญาตให้ยกสิกขาบทบัญญัติขึ้นเป็นปาติโมกข์แล้ว ก็พึงหมายถึงวินัยปาติโมกข์นั้นด้วย. นี้เป็นปาติโมกข์คือข้อที่พึงสังวร. เมื่อกล่าวถึงทางที่พึงสังวรก็พึงหมายถึงอินทรีย์สังวร คือความสำรวมอินทรีย์ ๖ คือ ตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ ไม่ให้ยินดียินร้ายในเวลาเห็นรูป ฟังเสียงดมกลิ่น ลิ้มรส ถูกต้องโผฏฐัพพะ รู้เรื่อง. เมื่อมีอินทรีย์สังวร ศีลสังวรก็เป็นไปได้ด้วยดี สังวรนี้เป็นการดีการชอบ เป็นไปเพื่อความสิ้นทุกข์ได้ ดังพระพุทธภาษิตว่า :-

จกขุณา	สั้วโร	สาธุ	สาธุ	โสเดณ	สั้วโร
ฆาเนน	สั้วโร	สาธุ	สาธุ	ชีวะหาย	สั้วโร
กาเยน	สั้วโร	สาธุ	สาธุ	วาจา	สั้วโร
มนสา	สั้วโร	สาธุ	สาธุ	สพพตถ	สั้วโร
สพพตถ	สั้วโต	ภิกขุ	สพพทุกขา	ปมูจติ	

แปลว่า ความสำรวมทางจักขุเป็นการดี, ความสำรวมทางหูเป็นการดี, ความสำรวมทางจมูกเป็นการดี, ความสำรวมทางลิ้นเป็นการดี, ความสำรวมทางกายเป็นการดี, ความสำรวมทางวาจาเป็นการดี, ความสำรวมทางใจเป็นการดี, ความสำรวมในทางทั้งปวงเป็นการดี, ภิกษุผู้สำรวมแล้วในทางทั้งปวงย่อมพ้นจากทุกข์ทั้งปวง ดังนี้.

อนึ่ง ข้อว่า *ความรู้ประมาณในภัก* คือรู้ประมาณในอาหารที่บริโภค ทั้งในปัจจัยอื่น ๆ มีจีวรเครื่องนุ่งห่มเป็นต้น กล่าวรวมว่ารู้ประมาณในปัจจัย ๔ แต่ปัจจัยอย่างอื่นเมื่อได้มากก็ใช้ได้ไปนาน ส่วนภักตอาหารเป็นปัจจัยที่ต้องบริโภคหมดเปลืองไปทุกวัน จึงยกภักตอาหารขึ้นเป็นที่ตั้ง *ความรู้ประมาณ* นั้น คือรู้ประมาณในการแสวงหาในการรับ ในการบริโภค ให้เป็นอาชีวะปาริสุทธิ ความหมดจดแห่งอาชีพ อันเป็นศีลในการแสวงหา และให้เป็นศีลในการบริโภค คือบริโภคด้วยปัญญาพิจารณาตามประโยชน์ของปัจจัยนั้น ๆ ไม่บริโภคด้วยตัณหา (อันเรียกว่าปัจจัยสันนิสสิตศีล ศีลาาศัยปัจจัย) ทั้งให้เป็นสัปปายะ คือเป็นสบายเพื่อประกอบความเพียรทางจิตต่อไป

ข้อที่ว่า *ที่นอนที่นั้งอันสงัด* หมายถึงที่นอนไม่มีหมูกคนพลุกพล่าน ไม่มีเสียงอื้ออึงหรือที่ซึ่งสังัดจากรูปเสียงต่าง ๆ อันเป็นเครื่องก่อให้เกิดความไม่สงบ รวมกล่าวว่าเป็นกายวิเวก คือสังัดกาย ที่ท่านหมายถึงกล่าวในที่อื่นว่า *อรณฺณคโคโต วา รุกฺขมูลคโคโต วา สุกฺกณาคารคโคโต วา* ไปสู่ป่า ไปสู่โคนไม้ หรือไปสู่เรือนว่าง ดังนี้.

ข้อนี้ตรัสสำหรับผู้มุ่งบำเพ็ญเพียรทางจิต เพื่อจิตตวิเวก ความสงัดจิต เพราะที่นอนที่นั้งอันสงัด ย่อมเป็นที่สัปปายะแก่การปฏิบัติเพื่อจิตตวิเวกซึ่งจะตรัสต่อไป.

ข้อว่า *ความประกอบในอธิจิต* หมายถึงความประกอบความเพียรทางจิตเพื่อให้เป็นจิตตวิเวก ความสงัดจิต เพื่ออุปริวิเวก ความสงัดกิเลส. อธิจิตแปลว่าจิตยิ่ง. คำว่าจิตได้แก่อะไร ได้แสดงในข้อว่าการชำระจิตของตนให้ผ่องแผ้วแล้ว. ในที่นี้จะแสดงในส่วนที่เกี่ยวกับอธิจิต. เพราะมีคำว่าอธิจิต จึงแบ่งจิตได้เป็น ๒ คือ จิตสามัญญ ๑ อธิจิต ๑

จิตสามัญญนั้นประกอบด้วยอารมณ์ต่าง ๆ เป็นอันมาก, (คำว่าอารมณ์มีอธิบายอย่างไร ได้แสดงในข้อว่าด้วยการชำระจิตแล้ว.) จึงเกิดกิเลสกลุ่มมุ่มใจให้กระสับกระส่ายไม่สงบอยู่เสมอ. กิเลสนั้นเรียกโดยนัยหนึ่งว่านิวรรณ แปลว่า เครื่องกั้นจิต คือกามฉันท์ความพอใจรักใคร่ในกาม ๑ พยาบาท ความเคียดแค้นปองร้าย ๑ ถีนมิตระ ความง่วนงุนเคลิบเคลิ้ม ๑ อุทธัจจะกุกกุกจะ ความฟุ้งซ่านรำคาญ ๑ วิจิกิจฉา ความลังเลไม่ตกลง ๑. ส่วนอธิจิตได้แก่จิตปราศจากนิวรรณเหล่านี้ อันเรียกอีกอย่างหนึ่งว่าจิตตวิเวกความสงัดจิต. จิตสามัญญเป็นจิตซัดส่าย เป็นเครื่องชักนำให้

ประกอบอกุศลกรรม เพราะนิรณันท์ทั้ง ๕ นั้น ย่อลงก็เป็นราคะหรือโลภะ โทสะ โมหะ อันเป็นอกุศลมูลนั่นเอง, นอกจากนี้ยังเป็นเครื่องป้องกันไม่ให้ทำความดีอันเป็นบุญ เป็นกุศล และเป็นเครื่องปิดกั้นปัญญาไม่ให้เห็นแจ้งตามความเป็นจริง เพราะเหตุฉะนั้น จึงเรียกว่านิรณันท์ ที่แปลว่าเครื่องกั้น คือกั้นจิตไว้มิให้บรรลุความดี, เหตุฉะนั้นจึงตรัสให้ ประกอบอธิจิต.

การประกอบอธิจิตนั้นคือการบำเพ็ญสมาธิที่ตรัสแนะนำไว้ว่า *สมาธิ ภิกขเว ภาเวถ สมาหิโต ยถากุติ ปชานาติ* แปลว่า ภิกษุทั้งหลาย ท่านทั้งหลายจงบำเพ็ญสมาธิ เพราะผู้มีใจตั้งมั่นแล้ว ย่อมรู้ตามเป็นจริง ดังนี้. สมาธิ คือความตั้งจิตมั่น ในอารมณ์อันเดียว ไม่ให้จิตพล่านไปในอารมณ์มาก, และอารมณ์ที่พึงให้จิตตั้งไว้ต้อง เป็นอารมณ์คู่ปรับกับนิรณันท์ ดังจะยกมาเป็นตัวอย่าง คืออสุภะ พิจารณาร่างกายตน และผู้อื่นให้เห็นเป็นไม่งาม เป็นคู่ปรับกับกามฉันท, เมตตา แม้ไม่ตรัสจิตคิดให้เป็นสุข เป็นคู่ปรับแก้พยาบาท, พุทธานุสสติ ระลึกถึงคุณของพระพุทธเจ้า เป็นคู่ปรับแก้ ถีนมิทธะ, มรณัสสติ นึกถึงความตายอันจะมีแก่ตน เป็นคู่ปรับแก้อุทธัจจะกุกกุจจะ, กำหนดพิจารณากายนี้ให้เห็นเป็นแต่เพียงธาตุ ๔ คือดิน น้ำ ไฟ ลม ประชุมกันอยู่ ไม่ใช่เรา ไม่ใช่ของเรา เป็นคู่ปรับแก้วิจิกิจฉา, เมื่อจิตตั้งอยู่ในอารมณ์เหล่านี้ ไม่ฟุ้งซ่าน ชัดสายไปในอารมณ์อื่นจนกำจัดนิรณันท์เสียได้ เรียกว่าอธิจิต. อธิจิตนี้ท่านแสดงใน นิทเทสแห่งอธิจิตตสิกขาว่า *ได้แก่ฌาน*.

ฌานแปลว่า ความเพ่ง ได้แก่ความที่จิตตั้งมั่นแน่วแน่เป็นอัปปนาสมาธิ (สมาธิในอัปปนา คือ แนบแน่นแน่วแน่) เพราะเพ่งแน่วแน่อยู่ในอารมณ์ของสมาธินั้น ท่านเรียกว่า อารัมมณูปนิชฌาน แปลว่าเพ่งอารมณ์. สมาธิคือความตั้งจิตมั่น จำต้องให้จิตเพ่งอยู่กับอารมณ์ของสมาธิด้วยความคอยระลึกรู้ตัวอยู่เสมอ แต่จิตมัก แวบออกไปสู่อารมณ์นอกสมาธิบ่อย ๆ ดังคำที่ท่านเรียกว่า มักตกไปตามความใคร่ จึงต้องคอยชักให้กลับมาตั้งไว้ หรือจดไว้กับอารมณ์ของสมาธิ, กิริยาที่ชักจิตมาจดไว้ เช่นนี้เรียกว่าวิตก จำต้องใช้มากในตอนแรก ๆ กิริยาที่จิตดำเนินไปในอารมณ์ของสมาธิเรียกว่าวิचार, อาการที่จิตดูติดอยู่ในอารมณ์สมาธิ เกิดความซาบซ่านเรียกว่า ปิติ, อาการที่สงบสบายเรียกว่าสุข, ความที่จิตมีอารมณ์เดียว เพราะมีสุขในสมาธิ

เรียกว่าเอกัคคตา, เมื่อประกอบด้วยองค์ทั้ง ๕ นี้ คือ วิตก วิจารณ์ ปีติ สุข เอกัคคตา ก็เรียกว่าฌานที่ ๑ (ปฐมฌาน) เมื่อจิตตั้งมั่นแน่วแน่ยิ่งขึ้นองค์ต้น ๆ ก็จะไปโดยลำดับ คือ วิตกจะไปเพราะจิตดำเนินไปดีแล้ว. วิจารณ์จะไปเพราะจิตดูดีในอารมณ์สมาธิดีแล้ว, จึงเหลือแต่ปีติ สุข เอกัคคตา นี้เรียกว่าฌานที่ ๒ (ทุติยฌาน), ปีติจะไปเพราะสุขตั้งมั่นดีแล้ว จึงเหลือแต่สุข กับเอกัคคตา นี้ เรียกว่า ฌานที่ ๓ (ตติยฌาน), สุขจะไปเพราะจิตตั้งมั่นมีอารมณ์แนบแน่นแน่วแน่ดีแล้ว หมตกิจที่จะต้องวิตกวิจารณ์ เป็นต้น จึงเพ่งแน่วเฉยสนิทอยู่ จึงเหลือแต่เอกัคคตากับความเพ่งเฉยอยู่นั้น อันเรียกว่าอุเบกขา นี้เรียกว่าฌานที่ ๔ (จตุตถฌาน), จิตที่ประกอบด้วยฌานนี้กำจัดนิวรณ์ได้ราบคาบเป็นจิตตวิเวกสังัดจิตแท้ ท่านจึงแสดงเป็นอธิจิต.

อธิจิตที่ท่านแสดงว่าเป็นเครื่องละอนุสัยกิเลส สมดังภาษิตของนางธรรมทินนาภิกษุณี ที่กล่าวตอบวิสาขอุบาสก ว่า *อิธาวุโส วิสาข ภิกขุ วิวิจเจว กามเหิ ๗เปย* (ม. มุ. จุลเวทลลสูตร ๑๒/๕๑๑/๕๕๔) แปลว่า ท่านวิสาขะ, ภิกษุในธรรมวินัยนี้สังัดจากกาม สังัดจากอกุศลธรรมทั้งหลายเข้าถึงปฐมฌานมีวิตก มีวิจารณ์ มีปีติสุขเกิดแต่วิเวกอยู่, (ภิกษุนี้) ย่อมละราคะด้วยปฐมฌานนั้น ราคานุสัยย่อมไม่นอนเนื่องในปฐมฌานนั้น. ท่านวิสาขะ ภิกษุในธรรมวินัยนี้ย่อมมุ่งอย่างนี้ว่า เมื่อไรหนอ เราจักเข้าถึงอยู่ซึ่งอายตนะ (อนุตตรวิโมกข์) ที่พระอรหะทั้งหลายเข้าถึงอยู่ในบัดนี้ เมื่อยังความปรารถนาให้เกิดในอนุตตรวิโมกข์อย่างนี้ ย่อมเกิดโทมนัสเพราะความปรารถนาเป็นปัจจัย, (ภิกษุนี้) ย่อมละปฏิฆะด้วยโทมนัสนั้น (อรรถกถาแก้ว่าต้องละโทมนัสนั้นเสียอีก) ปฏิฆานุสัยย่อมไม่นอนเนื่องในโทมนัสนั้น. ท่านวิสาขะ, ภิกษุในธรรมวินัยนี้เข้าถึงจตุตถฌานอันไม่มีทุกข์ไม่มีสุข เพราะละทุกข์และละสุขเสียได้ เพราะดับ (คือละ) โสมนัสโทมนัสเสียในก่อนทีเดียว มีสติอันบริสุทธิ์ที่อุเบกขาให้เกิดขึ้นอยู่, (ภิกษุนี้) ย่อมละอวิชชาด้วยจตุตถฌานนั้น อวิชชานุสัยย่อมไม่นอนเนื่องในจตุตถฌานนั้น ดังนี้. การละราคานุสัยด้วยปฐมฌาน และปฏิฆานุสัยด้วยโทมนัสเพราะความปรารถนาในอนุตตรวิโมกข์ และละอวิชชานุสัยด้วยจตุตถฌาน ตามภาษิตของนางธรรมทินนาภิกษุณีนี้ ฟังสันนิษฐานว่าเป็นการละด้วยวิกัมภนปหาน คือ ละด้วยความสะกดไว้ ส่วนการละอย่างเด็ดขาดเป็นสมุจเฉทปหาน ต้องละด้วยปัญญาที่เป็นองค์อริยมรรค หรือที่เป็นวิชา. ดังแสดงในข้อว่าด้วยการชำระจิตในหนหลัง.

อธิจิตนี้ เป็นจิตประภัสสร (ผุดผ่อง) อ่อน (มุกุ) ครอบแก่การงาน (กัมมนิยยะ) คือครอบแก่การน้อมไปเพื่อรู้ตามเป็นจริง ความน้อมจิตไปเพื่อรู้ตามเป็นจริงนี้ ก็เรียกว่า ฌาน คือเพ่งพินิจเพื่อรู้ ที่ท่านเรียกว่าลักขณูปนิชฌาน ความเพ่งลักษณะ คือเครื่อง กำหนดหมายสังขารว่าไม่เที่ยง อันเรียกว่าอนิจจลักษณะเป็นต้น. ความเพ่งพินิจนี้ต้อง เพ่งด้วยปัญญา คือรู้เพื่อยิ่งขึ้นไป. ฌานและปัญญาจึงต้องอาศัยกันส่งกันขึ้นไปจะแยก จากกันไม่ได้ และท่านแสดงว่าเป็นปฏิบัติดำเนินไปใกล้พระนิพพาน สมดังพระพุทธ- ภาษิตว่า

นตถิ ฌานํ อปญฺยสฺส นตถิ ปญฺญา อฌายโต

ความเพ่งไม่มีแก่ผู้ไม่มีปัญญา, ปัญญาไม่มีแก่ผู้ไม่เพ่ง.

ยมฺหิ ฌานญจ ปญฺญาจ ส เว นิพฺพาน สฺนฺติเก

ผู้มีความเพ่งและปัญญา ย่อมปฏิบัติใกล้พระนิพพาน ดังนี้

ประมวลข้อธรรม คือการไม่พูดว่าร้าย การไม่ทำร้าย ความส่ำรวมในปาติโมกข์ ความรู้ประมาณในภัต ที่นอนที่นั้งอันสงัด ความประกอบในอธิจิต *เอตํ พุทฺธาน สาสณํ ๖* ข้อนี้ เป็นศาสนา คือคำสอนของพระพุทฺธะทั้งหลาย ด้วยประการฉะนี้.

รวมความว่าพระโอรสปาติโมกข์นี้ แสดงพระพุทฺธวาทะและพระพุทฺธศาสนา พระพุทฺธวาทะนั้นสงเคราะห์เข้าเป็น ๓ คือ ชั้นดีความอด คือตติศึกษา ความทนเป็น ดปะอย่างยิ่ง เพราะเป็นธรรมเครื่องแผดเผากิเลสให้สิ้นไป นิพพานความดับกิเลสหรือ สิ้นกิเลส เป็นธรรมอย่างยิ่ง นักบวชผู้ทำร้ายเบียดเบียนผู้อื่นไม่ชื่อว่าสมณะคือผู้สงบ, พระพุทฺธวาทะนั้นยภธรรมคือ ตติศึกษาชั้นดี และนิพพานชั้นกล่าวก่อน จึงยกบุคคลคือ สมณะชั้นกล่าวกายหลัง และธรรมนั้นแลเป็นเครื่องทำบุคคลให้เป็นสมณะ. ต่อจากนี้ จึงแสดงพระพุทฺธศาสนา คือคำสอนของพระพุทฺธะ คือการไม่ทำบาปทั้งปวง การทำ กุศลให้ถึงพร้อม การชำระจิตของตนให้ผ่องแผ้ว, ๓ ข้อนี้แสดงพระพุทฺธศาสนาโดยย่อ ชื่อว่าเป็นหัวใจพระพุทฺธศาสนา ต่อจากนี้จึงแสดงพระพุทฺธศาสนาอีก คือการไม่พูดว่าร้าย การไม่ทำร้าย ความส่ำรวมในปาติโมกข์ ความรู้ประมาณในภัต ที่นอนที่นั้งอันสงัด ความประกอบในอธิจิต. ๖ ข้อนี้ แสดงขยายความแห่ง ๓ ข้อนั้น โนม่น้ำมาสู่

พุทธวาทะที่แสดงแล้วข้างต้น. ฟังเห็นความต่างกันของพระพุทธรวาทะและของพระพุทธรศาสนาในพระโถวาทนี้ว่า พระพุทธรวาทะมุ่งแสดงหลักธรรมที่เป็นอย่างยิ่ง ไม่ได้มุ่งเพื่อเป็นข้อสอน เพราะจะยกนิพพานขึ้นสอนทีเดียวนั้นผู้ฟังย่อมเข้าใจยาก แต่พระสาวกผู้สอนพระศาสนาก็จำต้องทราบว่ายอดธรรมทั้งปวงนั้นคือนิพพาน เพื่อจะได้แสดงข้อสอนโน้มน้อมไปสู่จุดเดียวกัน. ส่วนพระพุทธรศาสนามุ่งแสดงข้อสอน จึงแสดงปฏิบัติธรรมเป็นขั้น ๆ ทุก ๆ ข้อ แม้มีข้อความสั้น ๆ ก็เข้าใจง่าย. ในพระพุทธรศาสนาเหล่านี้ข้อที่สอนให้ไม่ทำบาป หรือที่แสดงขยายความของข้อนี้ สงเคราะห์เข้าในศีลชั้น (กองศีล) ข้อที่สอนให้ทำกุศลหรือที่แสดงขยายความของข้อนี้ สงเคราะห์เข้าในสมาธิชั้น (กองสมาธิ) ข้อที่สอนให้ชำระจิตให้ผ่องแผ้วหรือที่แสดงขยายความของข้อนี้ สงเคราะห์เข้าในปัญญาชั้น (กองปัญญา) ทั้ง ๓ นี้เป็นเครื่องอบรมกันเพื่อวิมุตติโดยลำดับดังพระพุทธรภาษิตว่า *ศีลปริภาวิโต สมาธิมหฺพฺผล โหติ มหฺนีสํสฺส สมฺมา อํศีลอบฺรณ แล้ว ย่อมมีผลมาก มีอานิสงส์มาก, สมาธิปริภาวิตา ปญฺญา มหฺพฺผลา โหติ มหฺนีสํสฺส ปญฺญาอันสมาธิอบรมแล้ว ย่อมมีผลมาก มีอานิสงส์มาก ปญฺญาปริภาวิตํ จิตฺตํ สมฺมเทว อาสเวหิ วิมุจฺจติ เสยฺยถิํ กามาสวา ภวาสวา อวิชฺชาสวา จิตฺตํ ปัญญาอบรมแล้ว ย่อมพ้นจากอาสวะทั้งหลายโดยชอบคือ จากกามาสวะ ภวาสวะ อวิชชาสวะ ดังนี้.*

ผู้ปฏิบัติพระพุทธรศาสนา กล่าวคือผู้ไม่ทำบาป ผู้ทำกุศล ผู้ชำระจิตของตนให้ผ่องแผ้ว ชื่อว่าพุทธรศาสนิกแปลว่าผู้นับถือพระพุทธรศาสนา หรือผู้มีพระพุทธรศาสนาใคร ๆ เมื่อตรวจดูตนเห็นธรรมปฏิบัติ ๓ ข้อนี้ก็พึงทราบว่ามีพระพุทธรศาสนาอยู่ในตน ข้อนี้ย่อมเป็นไปเพื่อความสงบสุขโดยลำดับ.

โถวาทปาติโมกขคคาถาเทศนา มีเนื้อความพร้อมทั้งอรรถาธิบาย ดังแสดงมาด้วยประการฉะนี้.

ญาณสังวรเทศนา

พระธรรมเทศนา

เนื่องในการพระราชกุศลมงคลพิธี

กตปุญญกถา^๑

นโม ตสฺส ภควโต อรหโต สมฺมาสมฺพุทฺธสฺส.

อิธ โมทติ เปจฺจ โมทติ

กตปุญฺญโม อุกฺยตฺถ โมทติ

โส โมทติ โส ปโมทติ

ทิสฺวา กมฺมวิสุทฺธิมตฺตโนติ.

บัดนี้ จักรับพระราชทานถวายวิสัยนาพระธรรมเทศนา ฉลองพระเดชพระคุณ
พระดับพระปัญญาบารมี อนุรูปแต่พระราชกุศลทักษิณานุปทาน ในเบื้องต้นแห่ง
พระราชพิธีฉัตรมงคล เฉลิมพระราชสมบัติสิริราชพรรษาปีนี้ ด้วยว่า วันนี้ ไกล่จักถึง
วันประกอบพระราชพิธีฉัตรมงคล เฉลิมพระราชสมบัติสิริราชพรรษาตามโบราณราช
ประเพณี สมเด็จพระบรมพิตรพระราชสมภารเจ้า ผู้ทรงพระกตัญญูกตเวทิตาคุณ
อันประเสริฐ จึงทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้กำหนดการพระราชกุศลทักษิณานุปทาน
เป็นเบื้องต้น ณ พระที่นั่งอมรินทรวินิจฉัยนี้ เจ้าพนักงานผู้เตรียมการได้เชิญพระโกศ
พระบรมอัฐิสมเด็จพระบรมราชบุรพการี ขึ้นประดิษฐานเหนือพระราชบัลลังก์ ภายใต้
นพปฎลมหาเศวตฉัตร และเชิญพระพุทธรูปประจำพระชนมวารคู่พระบรมอัฐิประดิษฐาน
ในพระที่นั่งบุษบกมาลา ประกอบด้วยเครื่องบรมอิสริยราชูปโภคพร้อมสรรพ ครั้นแล้ว
สมเด็จพระบรมพิตรพระราชสมภารเจ้า (ทั้ง ๒ พระองค์) ได้เสด็จพระราชดำเนินมา

^๑ ถวายครั้งดำรงสมณศักดิ์ที่ พระธรรมวราภรณ์ ในการพระราชพิธีทักษิณานุปทาน เบื้องต้น
แห่งพระราชพิธีฉัตรมงคล ถวาย ณ พระที่นั่งอมรินทรวินิจฉัย วันที่ ๓ พฤษภาคม พ.ศ. ๒๕๐๐.

ทรงบำเพ็ญพระราชกุศลทักษิณานุปทาน ทรงพระราชอุทิศถวายส่วนพระราชกุศลทั้งนี้ เพื่อเป็นผลสัมฤทธิ์พระราชหิตสุข แต่สมเด็จพระบรมราชบูรพการี ความสัมฤทธิ์ผลนี้ พึงมีโดยฐานนิยม สมตามพระพุทธานุศาสนีที่ตรัสไว้ว่า

อภยจ โข ทกฺขิณา ทินฺนา สงฺฆมฺหิ สุปฺติฎฺฐิตา
 ที่มฺรตฺตํ หิตายสฺส จานโส อุกฺกปฺปติ

แปลความว่า ทักษิณาที่ให้แล้ว ตั้งอยู่ดีแล้วในสงฆ์นี้แล สำเร็จเพื่อเกื้อกูลแก่ผู้ละไปนั้นโดยฐานะตลอดกาลนาน ดังนี้

สมเด็จพระบรมราชบูรพการีทุกพระองค์ ได้ทรงเป็นพระราชบูรพการีผู้ทรงมหันตคุณูปการในพระบรมราชจักรีวงศ์ เพราะได้ทรงประดิษฐาน ได้ทรงดำรงพระมหาเศวตฉัตรและพระบรมราชวงศ์ โดยสันตติสืบต่อมาโดยลำดับ จึงทรงเป็นพระบรมราชบูรพการีที่พึงถวายความเคารพ ของสมเด็จพระบรมบพิตรพระราชสมภารเจ้าผู้ทรงดำรงพระมหาเศวตฉัตรเถลิงมไหศวรรยราชสมบัติในปัจจุบัน

อนึ่ง สมเด็จพระบรมราชบูรพการีผู้ทรงปกครองประเทศชาติในอดีตสืบต่อมา โดยลำดับนั้น ชื่อว่าได้ทรงเป็นพระราชบูรพการีของประเทศชาติโดยส่วนรวม เพราะได้ทรงเป็นองค์พระประมุขกอบกู้ประเทศชาติ ดำรงประเทศชาติ เกื้อกูลประเทศชาติ ให้เจริญ ได้ทรงเป็นเอกอัครศาสนูปถัมภ์ ได้ทรงบำบัตทุกข์ บำรุงสุข และเป็นมิ่งขวัญของอาณาประชาราษฎร ประชาชนชาวไทยทั้งชาติในปัจจุบัน ผู้เกิดมามีประเทศชาติเป็นที่รวมกันอยู่เป็นสุขโดยอิสระเสรี มีศาสนาเป็นที่นับถือ มีพระพุทธเจ้า พระธรรม พระสงฆ์เป็นสรณะโดยบริสุทธิ์บริบูรณ์ ก็เพราะสมเด็จพระบรมราชบูรพการีในรัชสมัยนั้น ๆ ได้ทรงปกป้องรักษาไว้ ฉะนั้น จึงทรงดำรงอยู่ในฐานะเป็นพระราชบูรพการีที่พึงเคารพสักการะของประชาชนชาวไทยทั้งชาติ

อันชาวไทยนั้น เมื่อตั้งชาติขึ้นเป็นหลักฐาน ก็มีพระพุทธศาสนาเป็นที่นับถือ มีพระมหากษัตริย์เป็นองค์ประมุขผู้ปกครองโดยลำดับมา ชาติ ศาสนา และพระมหากษัตริย์ จึงเป็นไตรรงค์ คือ องค์ ๓ ที่เป็นนิมิตเครื่องหมายของความเป็นคนไทย หรือ ประชาชาติไทยโดยสมบูรณ์ทุกสมัย แม้ในทางพระพุทธศาสนา สมเด็จพระบรมศาสดา

เมื่อทรงปรารภประชุมชนหรือรัฐ ก็ได้ตรัสไว้ว่า *ราชา มุขิ มนุสฺसानิ* พระราชาเป็น
 ประมุขของหมู่มนุषย์ *ราชา ราชฺยสฺส ปญฺญาณิ* พระราชาเป็นเครื่องปรากฏของรัฐ และ
 ในอัครัญญสูตร ได้ตรัสอธิบายอรรถของคำว่า *ราชา* ไว้ว่า *ธมฺเมเน ปเรสํ รมฺยเซติ* แปลว่า
 ยังชนทั้งหลายอื่นให้ยินดีขึ้นบานโดยธรรม ดังนี้

พระราชาเป็นที่ยินดีขึ้นบาน เป็นมิ่งขวัญของหมู่ชนอย่างไร มีตรัสแสดงไว้
 ในจตุกกนิบาต อังคุตตรนิกาย ด้วยทรงปรารภถึงพระราชาผู้จักรพรรดิ โดยความว่า
 ข้ออัศจรรย์ในพระราชาผู้จักรพรรดิ คือ ถ้าชาติตยบริษัท พราหมณบริษัท คฤหบดี
 บริษัท สมณบริษัทเข้าเฝ้า บริษัทนั้น ๆ ก็มีใจยินดีด้วยการได้เฝ้าได้เห็น ถ้ามีพระราช
 ดำรัสตรัสด้วย ก็มีใจยินดีด้วยพระราชมารัส ถ้าทรงนิ่งก็ไม่อ้อม คือ พากันกระหาย
 อยากจะได้ฟังพระราชมารสอีก ดังนี้

สมเด็จพระบรมราชบุรพการีในรัชกาลโดยลำดับ ได้ทรงประกอบมหันตคุณูปการ
 กิจโดยอเนกประการ เพราะทรงดำรงมั่นอยู่ในราชธรรมจริยาตามนัยพระพุทธศาสน-
 โนวาท ราชธรรมจริยานั้น ๆ ชื่อว่าเป็นบุญ เพราะเป็นกรรมคือการงานที่ดีที่บริสุทธิ์
 เป็นเหตุให้เกิดผลเป็นที่บันเทิงสุข ทั้งในปัจจุบัน ทั้งในภายหน้า สมตามพระพุทธภาษิต
 บทนิกเขปว่า

อิธ โมทติ เปจฺจ โมทติ *กตปญฺญเวย อุกฺยตถ โมทติ*
โส โมทติ โส ปโมทติ *ทิสฺวา กมฺมวิสุทฺธิมตฺตโน*

แปลว่า ผู้มีบุญอันทำแล้ว ย่อมบันเทิงในโลกนี้ ย่อมบันเทิงในโลกหน้า ชื่อว่า
 ย่อมบันเทิงในโลกทั้ง ๒ ผู้มีบุญอันทำแล้วนั้น เห็นความบริสุทธิ์แห่งกรรมของตน
 ย่อมบันเทิง ย่อมบันเทิงยิ่ง

ใจความแห่งพระพุทธภาษิตนี้มีว่า ผู้ได้ทำบุญไว้แล้ว เห็นกรรมอันบริสุทธิ์ของตน
 ย่อมบันเทิงสุขตลอดไป คำว่า *บุญ* แปลว่า *พอกชำระ* มี ๒ คือ บุญที่เป็นเหตุ หมายถึง
 กรรมที่บริสุทธิ์ เพราะเป็นเครื่องพอกชำระบาป หรือกรรมที่ตรงกันข้าม และบุญที่เป็นผล
 หมายถึงผลที่บริสุทธิ์ คือความบันเทิงสุขอันเกิดจากบุญส่วนเหตุ หมายถึงสุขอย่างนี้
 พระบรมศาสดาตรัสไว้ว่า

มา ภิกขเว ปุณณานิ ภายิตถ สุขุเสตํ อริวงนํ

แปลว่า ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ท่านทั้งหลายอย่ากลัวต่อบุญเลย คำว่าบุญนี้เป็นชื่อของสุข ดังนี้ และตรัสซึ่งบุญส่วนเหตุไว้ คือ ทาน การให้ การบริจาค ๑ สील ความประพฤติเป็นปกติเรียบร้อย เพราะงดเว้นจากโทษ หรือ ทมะ คือ ความข่มใจให้เกิดความงดเว้นอย่างนั้น ๑ ภาวนา คือความอบรมจิตใจให้สงบ และอบรมปัญญา หรือ สัจญฺมมะ คือ ความสำรวมจิตใจมิให้ฟุ้งซ่านมิให้มัวเมาหลุ่มหลง ๑ ผู้ปฏิบัติดังกล่าวแล้ว ชื่อว่าผู้ได้ทำบุญไว้แล้ว ย่อมเป็นผู้มีกรรมอันบริสุทธิ์ ตนเองเมื่อพิจารณาตุกรรมของตน ก็ติเตียนตนเองมิได้ ตรงกันข้าม เมื่อเห็นความบริสุทธิ์แห่งกรรมของตน ย่อมได้ความบันเทิงสุข และผู้รู้อื่นใคร่ครวญแล้วก็ติเตียนมิได้ แต่กลับยกย่องสรรเสริญ ชื่อนี้ได้ชื่อว่าเกียรติโดยแท้จริง เพราะเป็นชื่อเสียงอันบริสุทธิ์ที่ทั้งตนทั้งผู้อื่นที่เป็นผู้รู้ซึ่งใคร่ครวญแล้วติเตียนมิได้ เหตุฉะนี้ จึงมีพระพุทธภษิตตรัสไว้ว่า *ธมฺเม จิตฺตํ น วิชหาติ กิตฺติ* เกียรติย่อมไม่ละผู้ตั้งอยู่ในธรรม ธรรมในที่นี้มีอรรถหมายถึงธรรมที่เป็นกุศล หรือบุญดังกล่าว จึงตรัสให้ศึกษาเรื่องบุญว่า

ปุณณเมว โส สิฏฺเฑยฺย อายตคคํ สุขุทฺรยํ

แปลความว่า ควรศึกษาสำเหนียกบุญ ที่มีผลเลิศต่อไป มีสุขเป็นกำไร ด้วยประการฉะนี้

สมเด็จพระบรมราชบูรพการีโดยลำดับรัชสมัย ได้ทรงบำเพ็ญบุญไว้แล้ว เพราะได้ประกอบพระราชกรณียกิจอันบริสุทธิ์ เป็นไปเพื่อประโยชน์สุขแก่ประเทศชาติ ศาสนา และอาณาประชาราษฎร์ทั้งปวง เมื่อทอดพระเนตรเห็นกรรมอันบริสุทธิ์ของพระองค์ ย่อมทรงบันเทิงสุขในโลกนี้ เสด็จสวรรคตแล้ว ก็ยังทรงบันเทิงสุข และย่อมปรากฏพระราชกัลยาณเกียรติยืนอยู่คู่ชาติ

สมเด็จพระบรมพิตรพระราชสมภารเจ้า ทรงพระราชปรารภอภิสิทธิ์มงคลกาลแห่งพระราชพิธีมงคล เฉลิมพระราชสมบัติสิริรัชพรรษา จึงทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้ประกอบการพระราชพิธีทักษิณานุประทาน ทรงบำเพ็ญพระราชกุศลอุทิศถวายสมเด็จพระบรมราชบูรพการี โดยพระราชคารวการ ด้วยกำลังพระกตัญญูกตเวทิตาคณ ทั้งนี้

ชื่อว่าได้ทรงแสดงการวาระอภัยนธรรม และทรงปฏิบัติสัปปุริสธรรมตามพระพุทธ-
ศาสนาวาท พระราชกรณีย์ที่ทรงปฏิบัติ ย่อมเป็นเครื่องกั้นสรรพพิบัติอนิรัฐผล
อำนาจสรรพสมบัติอิรัฐผลแต่สมเด็จพระบรมพิตรพระราชสมภารเจ้า พร้อมด้วยพระบรม-
ราชาไชยวรรยาริปัตย์ ให้สถิตสถาพรเกษมสวัสดิ์

ขออำนาจพระราชกุศลทักษิณานุปทาน ที่สมเด็จพระบรมพิตรพระราชสมภารเจ้า
ได้ทรงบำเพ็ญให้ตั้งอยู่ดีแล้วในพระสงฆ์ และทรงอุทิศถวายสมเด็จพระบรมราชาบูรพการี
ทั้งนี้จึงสัมฤทธิ์วิบากสมบัติเป็นไปเพื่อเกื้อกูล เพื่อสุข แต่สมเด็จพระบรมราชาบูรพการี
สมตามพระบรมราชาอุทิศ

ขออำนาจคุณพระศรีรัตนตรัย อำนาจพระราชกุศลบารมีบุญญาธิการ และ
อำนาจแห่งสมเด็จพระบรมราชาบูรพการีที่ทรงบำเพ็ญพระราชกุศลอุทิศถวายทั้งนี้
จงอภิบาลรักษาสมเด็จพระบรมพิตรพระราชสมภารเจ้า พร้อมทั้งสมเด็จพระบรมราชินีนาถ
และพระบรมราชโอรส พระราชธิดา ให้ทรงพระเจริญด้วยสรรพสิริสวัสดิ์พิพัฒนามงคล
แผ่พระบรมโพธิสมภารบารมีเป็นที่ร่มเย็น แก่พระบรมวงศานุวงศ์ ข้าทูลละอองธุลี
พระบาท เสวกามาตย์ ราชบริพาร สมณชีพรามณ์ และอาณาประชาราษฎร์ทั่วไป

รับพระราชทานถวายวิสาขนาพระธรรมเทศนา ฉลองพระเดชพระคุณ ประดับ
พระปัญญาบารมี ยุติด้วยประการฉะนี้ ขอถวายพระพร

ธรรมเนียมชกกา^๑

นโม ตสฺส ภควโต อรหโต สมฺมาสมฺพุทฺธสฺส.

ราชา จกฺวตฺตํ ฐมฺมิโก ฐมฺมราชา ฐมฺมณฺเณว นิสฺสาย ฐมฺมํ สกฺกโรนฺโต
ฐมฺมํ ครุโรนฺโต ฐมฺมํ อปจายินฺ อฐมฺมทฺธโช ฐมฺมเกตุ ฐมฺมาริพเตยฺโยติ

บัดนี้ จักรับพระราชทานถวายวิสัยชกกาพระธรรมเทศนา ในธรรมเนียมชกกา พรรณนา
ธรรม อันบัณฑิตนับถือเพียงดังธง ฉลองพระเดชพระคุณ ประดับพระปัญญาบารมี
อนุรูปการพระราชกุศลทักษิณานุปทาน ในเบื้องต้นแห่งพระราชพิธีสถาปนา เฉลิม
พระนามาภิไธยสมเด็จพระบรมโอรสาธิราช สยามมกุฎราชกุมาร ด้วยว่าสมเด็จพระบรมพิตร
พระราชสมภารเจ้าทรงพระราชปรารภคำกราบบังคมทูลแห่งสภการบริหารคณะปฏิวัติ
จึงทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้ตั้งการพระราชพิธีสถาปนาเฉลิมพระนามาภิไธย
สมเด็จพระเจ้าลูกยาเธอ เจ้าฟ้าเพชรรัตนราชสุดา สยามโอรสาธิราชฯ สยามมกุฎราชกุมาร
โดยอนุโลมขัตติยราชประเพณีที่เคยมีมาแล้ว
และเพื่อให้เหมาะสมแก่กาลสมัย ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้กำหนดการพระราชพิธี

^๑ ถวายครั้งดำรงสมณศักดิ์ที่ สมเด็จพระญาณสังวร ในการพระราชกุศลทักษิณานุปทาน เนื่องใน
พระราชพิธีสถาปนา เฉลิมพระนามาภิไธย สมเด็จพระบรมโอรสาธิราช สยามมกุฎราชกุมาร
ถวาย ณ พระที่นั่งอมรินทรวินิจฉัย วันพุธที่ ๒๗ ธันวาคม ๒๕๑๕ เวลา ๑๗.๐๐ น.

เริ่มแต่พระราชพิธีจารึกพระสุพรรณบัฏ และพระราชลัญจกร ต่อด้วยพระราชพิธีศรี
 สัจปานการเสกน้ำพระพิพัฒน์สัตยา และการพระราชกุศลทักษิณานุปทาน ณ บัดนี้
 และจะสืบต่อไปถึงการพระราชพิธีสถาปนาเฉลิมพระนามาภิไธย พระราชพิธีถือน้ำ
 พระพิพัฒน์สัตยา ทรงเททองหล่อพระพุทธรูปปฏิมา และทรงบำเพ็ญพระราชกุศลทรง
 บาตรร่วมกับประชาชนแล้วเสด็จให้ประชาชนเฝ้า และพระบรมวงศานุวงศ์เฝ้า (มีราย
 ละเอียดปรากฏในหมายกำหนดการ) ทั้งนี้ ด้วยอำนาจพระมหากษัตริย์ประเทศชาติ
 ประชาชน พร้อมทั้งพระกตัญญูกตเวทิตาธรรมในสมเด็จพระบรมราชบูรพการี เพราะ
 พระบรมราชวงศ์ย่อมเนื่องมาจากสมเด็จพระบรมราชบูรพการีในอดีต และจะสืบไป
 สู่อสมเด็จพะบรมโอรสาธิราชในอนาคต ฉะนั้น ในโอกาสอันเป็นอุดมมงคลมหาสมณนี้
 จึงทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้เจ้าพนักงานเตรียมการพระราชพิธีทรงบำเพ็ญ
 พระราชกุศลทักษิณานุปทาน เชิญพระโกศพระบรมอัฐิสมเด็จพระบรมราชบูรพการี
 ขึ้นประดิษฐานเหนือพระราชบัลลังก์ ภายใต้ฉัตรพญาลมहाเศวตฉัตร และเชิญพระพุทธรูป
 ประจำพระชนมวารคู่พระบรมอัฐิประดิษฐานในพระที่นั่งบุษบกมาลา ประกอบด้วย
 เครื่องอิสริยยศราชูปโภคพร้อมสรรพแล้ว สมเด็จพระบพิตรพระราชสมภารเจ้า และ
 สมเด็จพระนางเจ้าฯ พระบรมราชินีนาถ พร้อมด้วยสมเด็จพระเจ้าลูกยาเธอบพิตร
 เสด็จพระราชดำเนินมาทรงบำเพ็ญพระราชกุศลถวายสมเด็จพระบรมราชบูรพการีตาม
 ทางพระพุทธรูปด้วยอำนาจพระกตัญญูกตเวทิตาธรรม

สมเด็จพระบรมราชบูรพการีทุกพระองค์ได้ทรงมีพระราชคุณูปการเป็นพัน
 ประมาณ เพราะได้ทรงปฏิบัติตามพระราชธรรมจรรยาที่สมเด็จพระบรมศาสดาทรง
 แสดงไว้ในพระพุทธรูป ดั่งเช่นที่ตรัสไว้ในอาคตสถานแห่งหนึ่งว่า “ธรรมย่อมเป็น
 ราชาแห่งพระราชผู้จักรพรรดิผู้ตั้งอยู่ในธรรม เป็นพระธรรมราชา พระราชาผู้จักรพรรดิ
 ทรงอาศัยสักการะเคารพนับถือธรรม มีธรรมเป็นอธิปไตย ย่อมทรงจัดแจงการรักษา
 ป้องกันคุ้มครองอันประกอบด้วยธรรมในอันโตชน (หมู่ชนภายใน) ในชาติตติยบริษัท
 ในพลกายคือกองทัพ ในพราหมณ์คหบดี ในชาวนิคมนชนบท ในสมณพรหมณ์ ในเนื้อ
 และนกทั้งหลาย ยังจักรให้เป็นไปโดยธรรม จักรนั้นย่อมเป็นสิ่งที่ใคร ๆ ผู้เป็นข้าศึก
 เปลี่ยนแปลงทำลายมิได้ฉนใด พระตถาคตอรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้าฉันนั้น ทรงอาศัย
 สักการะเคารพนับถือธรรม จัดรักษาป้องกันคุ้มครองที่เป็นธรรม ในพุทธรูปบริษัททั้งหลาย

ว่าควรเสพคือประพติ ไม่ควรเสพคือไม่ควรประพติ กายกรรม วจีกรรม มโนกรรม อาชีพ ความนิคมอย่างนี้ ๆ ยังจักรคือธรรมให้เป็นไป ซึ่งใคร ๆ เปลี่ยนแปลงทำลายมิได้” พระพุทธภาษิตนี้ตรัสถึงพระองค์ว่า ทรงเคารพธรรม เหมือนดังพระราชผู้จักรพรรดิผู้ทรงเคารพธรรม และได้ตรัสไว้อีก ถือเอาใจความว่า “ขัตติยราชผู้ทรงมูรธาภิเษกแล้ว ประทับอยู่ในทิศใด ๆ ย่อมประทับอยู่ในแวนแคว้นของพระองค์เท่านั้น ที่ทรงชนะแล้วในทิศนั้น ๆ ด้วยองคสมบัติ ๕ ประการ คือ

๑. ทรงมีพระชาติสมบุรณ์ คือ ทรงมีพระชาติวุฒิที่พึงนับถือทั่วไป มีประเทศชาติเป็นปึกแผ่นมั่นคง

๒. มีการคลังสมบุรณ์

๓. มีกำลังทัพทุกหมู่เหล่าคอยรับพระราชโองการ

๔. มีปริณายกผู้ฉลาดสามารถ

๕. มีพระอิสริยยศอันเกิดจาก ๔ ข้อข้างต้น คือ พระบรมเดชานุภาพแผ่ไปในทิศทั้งปวง” แล้วได้ตรัสธรรม ๕ ประการเป็นข้อปฏิบัติคู่กัน คือ

๑. ศีลคู่กับความมีพระชาติสมบุรณ์ขององค์ขัตติยราช

๒. พาหุสัจจะ ความเป็นผู้สดับมาก คู่กับความมีการคลังสมบุรณ์

๓. เริ่มความเพียรไม่หยุดหย่อน คู่กับความพร้อมด้วยกำลังทัพทุกหมู่เหล่า

๔. ปัญญา คู่กับความถึงพร้อมด้วยปริณายก

๕. จิตวิมุติ คู่กับความสมบุรณ์ด้วยพระอิสริยยศทั่วทุกทิศ

อนึ่ง สมเด็จพระบรมศาสดาได้ตรัสถึงพระเชษฐราชโอรสไว้ เก็บใจความรวมกันโดยย่อว่า “พระเชษฐราชโอรส ทรงประกอบด้วยพระองค์สมบัติ ๕ ประการเหล่านี้ จึงทรงเป็นที่หวังพระราชสมบัติ หรืออุปราชสมบัติ คือ

๑. ทรงสมบุรณ์ด้วยพระชาติเป็นพระชาติวุฒิ

๒. ทรงถึงพร้อมด้วยพระสิริรูปสมบัติ มีพระรูปงามสง่าพึงชม

๓. ทรงเป็นที่รักแห่งพระราชชนกชนนี

๔. ทรงเป็นที่รักแห่งประชาชนทั่วทุกนิคมชนบท ทั้งทรงเป็นที่รักแห่งพลกาย คือหมู่กำลังทหารทุกกองทัพ

๕. ทรงศึกษาสำเร็จศิลปวิทยา เป็นบัณฑิตผู้ฉลาดมีปัญญาสามารถคิดรู้เหตุผล อติต่อนาคตปัจจุบัน

แล้วทรงแสดงธรรม ๕ ประการเป็นข้อปฏิบัติคู่กัน คือ

๑. ศรัทธา พร้อมกับศีล คู่กับความสมบูรณ์ด้วยพระชาติ

๒. ความบริหารร่างกายให้แข็งแรงมีโรคน้อย มีสุขภาพอนามัยทางร่างกายดี พร้อมกับความที่ไต่ระดับมาก คู่กับความถึงพร้อมด้วยพระสิริรูปสมบัติ

๓. ความซื่อตรงไม่หลอกลวงพร้อมกับความมีสติ คู่กับความเป็นที่รักแห่งพระราชชนกชนนี

๔. ความเริ่มเพียรไม่หยุดหย่อน คู่กับความเป็นที่รักแห่งประชาชน และหมู่กำลังทั้งหมด

๕. ปัญญา คู่กับการศึกษา” ดังนี้

สมเด็จพระบรมราชาบุรพการีได้ทรงเคารพธรรม มีทศพิธราชธรรมเป็นต้น ทรงปฏิบัติพระองค์ให้สมบูรณ์ด้วยพระองค์สมบัติแห่งพระชัตติยราช ตามที่สมเด็จพระบรมศาสดาได้ตรัสอนุสาสนไว้ ทั้งได้ทรงมีพระเชษฐุราชโอรส ทรงประกอบด้วยพระองค์สมบัติแห่งพระเชษฐุราชโอรส และธรรมอันคู่ควรกันตามพระบรมพุทโธวาท สืบพระราชสันตติวงศ์ปกครองเป็นองค์พระประมุขแห่งไทยรัฐสีมาอาณาเขตติดต่อมาไม่ขาดสาย

อันหมู่ชนผู้รวมกันอยู่เป็นประเทศชาติ เมื่อมีพระราชาทรงเป็นองค์พระประมุข ย่อมงดงามสง่า ดังพระพุทธานุภาพที่ตรัสไว้ว่า “ราชา มุขิ มนุสฺसानิ พระราชาทรงเป็นประมุขแห่งมนุษย์ทั้งหลาย” “ราชา รฏฺจสฺส ปญฺญาณิ พระราชาเป็นศรีสง่าปรากฏแห่งแว่นแคว้น” และวงศ์ตระกูลแห่งหมู่มนุษย์ย่อมดำรงอยู่ด้วยบุตร แม้ข้อนี้ก็ให้มีพระพุทธานุภาพที่ตรัสไว้ว่า “ปุตฺตา วตฺถุ มนุสฺसानิ บุตรเป็นที่ตั้งแห่งมนุษย์ทั้งหลาย”

และได้มีพระพุทธานุศาสนีตรัสอนุศาสน์ไว้เพื่อความสุขสวัสดิแห่งหมู่ชนและแต่ละบุคคล ดังเช่นที่ตรัสปรารภพระราชาผู้จักรพรรดิ หรือพระราชาผู้มูรธาภิเษกกษัตริย์ และได้ตรัสปรารภพระเชษฐราชโอรส ผู้ที่จะสืบพระราชสันตติวงศ์ อันพึงแสดงสรุปข้อธรรมได้ดังนี้

๑. ความสมบูรณ์ด้วยพระชาติ เป็นชาติวุฒิ ข้อนี้สำเร็จด้วยพระบุพเพกตบุญญตาธรรมที่คู่ควรกันกับพระชาติวุฒิ คือ ศรัทธา เชื่อในสิ่งที่ควรเชื่อ ในบุคคลที่ควรเชื่อ ประกอบด้วยปริชาญาณ สิ่งที่ควรเชื่อนั้น คือสิ่งที่มีเหตุผล ถ้าเป็นสิ่งที่พืงนมาปฏิบัติ ก็พึงเป็นสิ่งอำนวยประโยชน์ที่ต้องการ สิ่งที่ควรเชื่อที่แสดงไว้ในพระพุทธานุศาสนี คือ คำสั่งสอนของพระตถาคตพุทธเจ้า ซึ่งทรงสอนให้รู้จักบาปบุญคุณโทษ ประโยชน์มิใช่ประโยชน์ บุคคลที่ควรเชื่อ คือ ผู้รู้ที่ใคร่ครวญแล้วและเป็นผู้ที่มีเมตตา กรุณาเม่งดีโดยแท้จริง เช่น ชนกชนนี ครูบาอาจารย์ ตลอดถึงผู้หวังดีที่เป็นผู้รู้ทั้งหลายทางพระพุทธศาสนา คือ พระพุทธเจ้า ข้อสำคัญคือ ต้องมีความเชื่อมั่นในตนเองว่า ละความชั่วทำความดีได้ จะไม่หวั่นไหวไปในเครื่องยั่วชวนชวนให้หลงผิดทั้งปวง จะปฏิบัติตามโอวาทของมารดาบิดาและผู้หวังดีที่เป็นผู้รู้ ตลอดถึงพระพุทธานุศาสนีอันเหมาะอันควรที่จะรับปฏิบัติ กับอีกข้อหนึ่งที่คู่กับศรัทธา คือ ศีล อันได้แก่ความเว้นจากโทษที่พึงครหาทางความประพฤติ ชาติวุฒิ เมื่อมีศรัทธาและศีลสนับสนุนย่อมยิ่งงดงาม นำให้เกิดผลยิ่งใหญ่ไพบูรณ์

๒. ความถึงพร้อมด้วยพระสิริรูปสมบัติ มีพระรูปร่างงามสง่าพืงชม แม้ข้อนี้ก็สำเร็จจากบุพเพกตบุญญาตาส่วนหนึ่ง อีกส่วนหนึ่งเกิดจากกรรมที่คู่กัน คือความมีพละนามัย ดังที่เรียกว่ามีโรคน้อย มีสุขภาพอนามัยทางร่างกายดี เมื่อมีรูปร่างอยู่แล้วย่อมเป็นความสมบูรณ์ทางร่างกาย อำนวยให้ปฏิบัติกรณียะให้เกิดลาภผล และอาจบริโภคลาภผลให้เกิดความสุขตามที่ต้องการได้ จึงได้มีพระพุทธานุศาสนีตรัสไว้ว่า “*อาโรคฺยปรมา ลาภา ความไม่มีโรคเป็นลาภอย่างยิ่ง*” ส่วนพหุสัจจะ ความเป็นพหุสัจจะ คือ ได้สติมาก ทำให้มีความรู้เรื่องต่าง ๆ มาก เมื่อมีรูปร่างงาม มีพละนามัยสมบูรณ์ มีการสติมาก ย่อมรวมกันเป็นความงดงามที่จะอำนวยผลไพศาล

๓. ความเป็นที่รักแห่งพระชนกชนนี นี้เป็นองคสมบัติที่ทรงความสำคัญเป็นพิเศษ และเมื่อประกอบด้วยกรรมที่คู่กัน คือ *อสาถะยยะ* ความไม่หลอกลวงโอ้อวด

มีความซื่อตรงจงรักภักดีพร้อมกับความมีสติรักษาควบคุมใจให้มีความระลึกลำนึกผิดชอบอยู่เสมอ และที่จะห้ามยั้งใจมิให้ประพฤตินทางที่มีชอบ ย่อมจะส่งเสริมให้เกิดอุดมผลสวัสดิ์

๔. ความเป็นที่รักแห่งประชาชน ทั้งแห่งพลกายคือหมู่กำลังทหารทุกกองทัพ เมื่อประกอบด้วยธรรมที่คู่กัน คือความเริ่มเพียรพยายามไม่หยุดหย่อน ในอันที่จะละอกุศล คือ กรรมที่ทำด้วยความไม่ฉลาด ได้แก่ ความชั่วเสียหายต่าง ๆ และในอันที่จะประกอบกระทำกุศล คือ กรรมที่ทำด้วยความฉลาด ได้แก่ ความดีงามต่าง ๆ ที่จะให้เกิดผลดีที่จะเกื้อกูลให้เกิดความสุขความเจริญ มีกำลังเรี่ยวแรง มีความเพียรบากบั่นมั่นคง ไม่ทอดทิ้งธุระคือกิจที่พึงจัดพึงทำนำพาในกุศลกิจทั้งหลาย ความเพียรที่ชอบดังนี้ย่อมจะส่งเสริมให้เป็นที่เคารพรักแห่งประชาชนและพลกายทั้งปวงยิ่งขึ้นโดยไม่มีประมาณ

๕. ความศึกษาสำเร็จศิลปวิทยา เป็นคุณสมบัติที่พึงมีคู่กับปัญญา ความสำเร็จการศึกษาในศิลปวิทยาให้เกิดความรู้ความสามารถที่เป็นเครื่องมือ ส่วนสิ่งที่เรียกว่าปัญญาในที่นี้หมายถึงความรู้ที่จะใช้เครื่องมือตลอดถึงบุคคลและสิ่งทั้งปวงให้เป็นประโยชน์ โดยปริยาย คือทางหนึ่งได้แก่ความรู้เหตุ (ธัมมัญญุตตา) ความรู้ผล (อัตถัญญุตตา) ความรู้ตน (อัตตัญญุตตา) ความรู้ประมาณ (มัตตัญญุตตา) ความรู้กาล (กาลัญญุตตา) ความรู้บุคคล (ปุคคลัญญุตตา) ความรู้บริษัท (ปริสัจญุตตา) อีกอย่างหนึ่งคือ ความฉลาดรู้ในทางเจริญ (อภัยโกศล) ความฉลาดรู้ในทางเสื่อม (อภัยโกศล) ความฉลาดรู้ในทางดำเนินเข้าไปสู่ความเจริญ (อภัยโกศล) รวมความเข้า คือความฉลาดรู้จักวิธีทำให้รอดพ้นทุกข์พิบัติให้ประสบสุขสมบัติวิวัฒนสมบัติต่าง ๆ ความมีการศึกษา มีปัญญาประกอบกัน ย่อมให้สำเร็จประโยชน์ยิ่งใหญ่ไพบุลย์

สมเด็จพระบรมราชบุรพการี ผู้ทรงยังไทยรัฐให้เจริญ เมื่อทรงดำรงพระอิสริยยศพระเชษฐภคินี ได้ทรงประกอบด้วยพระองค์สมบัติและพระคุณธรรมที่คู่กัน เมื่อเสด็จเถลิงถวัลยราชสมบัติสืบพระราชสันตติวงศ์ ก็ได้ทรงประกอบด้วยพระราชธรรมจรรยาทุกประการ ต่างทรงอาศัยสักการะเคารพนับถือธรรม ทรงมีธรรมเป็นธง จึงได้ทรงดำรงรักษาและทะนุบำรุงประเทศชาติพระราชวงศ์ เสนามาตย์ พสกนิกร พร้อมทั้ง

สมณพรหมณาจารย์ ให้สถิตสถาพรอยู่เย็นเป็นสุขและบรรลुकความเจริญงอกงามไพบุลย์ตามลำดับสมัย

แม้ในรัชกาลปัจจุบัน สมเด็จพระบรมพิตรพระราชสมภารเจ้า ก็ได้ทรงประกอบด้วยพระองค์สมบัตินี้และพระราชธรรมจรรยาทุกประการ ดังที่ปรากฏอยู่อย่างเด่นชัดเมื่อทรงพระราชอนุสรณ์ถึงสมเด็จพระบรมราชบูรพการี ทรงมีพระราชมนัสหวังความสิริสวัสดิพิพัฒนามงคล แห่งสมเด็จพระบรมราชโอรส ซึ่งจะทรงสถาปนาเฉลิมพระนามาภิไธย ให้ดำรงพระราชอิสริยยศ “สมเด็จพระบรมโอรสาธิราช สยามมกุฎราชกุมาร” เพื่อความสุขสวัสดิแห่งไทยรัฐพร้อมทั้งพสกนิกรทั่วรัฐสีมาอาณาเขต จึงทรงบำเพ็ญพระราชกุศล ทรงพระราชอุทิศถวายสมเด็จพระบรมราชบูรพการี เป็นการทรงประกาศพระราชกัลยาณเกียรติ พร้อมทั้งพระราชของคคุณสมบัตินี้และพระราชธรรมจรรยา ให้ปรากฏตามแนวพระบรมพุทโธบาทที่ทรงอนุสาสนไว้สำหรับพระราชผู้ทรงเป็นจักรพรรดิหรือผู้ทรงเป็นมูรธาภิเศกษัตริย์ และพระเชษฐราชโอรส โดยนัยที่ได้รับพระราชทานถวายวิสาขนามา

ขออำนาจพระราชกุศลทักษิณานุปทาน ที่สมเด็จพระบรมพิตรพระราชสมภารเจ้า ได้ทรงบำเพ็ญทรงพระราชอุทิศทั้งนี้ จงเป็นผลสัมฤทธิ์ เป็นไปเพื่อพระราชกัลยาณเกียรติและสุขสมบัตินี้แด่สมเด็จพระบรมราชบูรพการีทุกพระองค์ สมตามพระราชปณิธานทรงอุทิศโดยฐานนิยม

ขออำนาจสมเด็จพระบรมราชบูรพการี พร้อมทั้งพระราชกุศลবারมีโปรดอภิบาลสมเด็จพระบรมพิตรพระราชสมภารเจ้า สมเด็จพระนางเจ้าฯ พระบรมราชินีนาถ พร้อมทั้ง สมเด็จพระเจ้าลูกยาเธอปิตร ผู้ทรงพระคุณอันประเสริฐ ซึ่งจะทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ สถาปนาให้ดำรงพระราชอิสริยยศ “สมเด็จพระบรมโอรสาธิราช สยามมกุฎราชกุมาร” และพระเจ้าลูกเธอทุกพระองค์ ให้ทรงพระเจริญ เสด็จสถิตสถาพรเป็นนาถรัตน์แห่งพระราชวงศ์ คณะรัฐบาล ข้าราชการ พสกนิกร ทุกหมู่เหล่า ตลอดจิจกาล

ถวายวิสาขนาพระธรรมเทศนา ในธรรมธชกถา ฉลองพระเดชพระคุณ ประดับพระปัญญาบารมี เอวัง ก็มีด้วยประการฉะนี้ ขอถวายพระพร.

จตุจักรกถา^๑

นโม ตสฺส ภควโต อรหโต สมฺมาสมฺพุทฺธสฺส.

ปฏฺฐิธฺสว เส เทเส

อริยมิตฺตโกโร สฺยว

สมฺมาปณฺธิสมฺปนฺโน

ปฺพุเพ ปุณฺณโกโต นโร

ธมฺมํ ธนํ ยสฺส กิตฺติ

สุขญฺเจตํ ธิวตฺตตีติ.

บัดนี้ จักรับพระราชทานถวายวิสัยนาพระธรรมเทศนา ในจตุจักรกถา ฉลอง
พระเดชพระคุณ ประดับพระปัญญาบารมี อนุรูปพระราชกุศลทักษิณานุปทาน ที่สมเด็จพระ
บรมพิตรพระราชสมภารเจ้า ทรงบำเพ็ญเป็นเบื้องต้น แห่งพระราชพิธีทรงบำเพ็ญ
พระราชกุศลฉลองพระชนมายุ สมเด็จพระศรีนครินทราบรมราชชนนี ครบ ๖ รอบ
ด้วยสมเด็จพระบรมพิตรพระราชสมภารเจ้า ทรงพระราชปรารภว่า สมเด็จพระบรมราชชนนี
จะทรงมีพระชนมายุครบ ๗๒ พรรษา ในวันที่ ๒๑ ตุลาคม พุทธศักราช ๒๕๑๕
เป็นเหตุควรที่จะทรงพระโสมนัสปราโมทย์ และจะทรงบำเพ็ญพระราชกุศลเฉลิม
พระชนมพรรษาฉลองพระมหากุณาริคุณโดยพระราชประเพณี จึงทรงพระกรุณาโปรด

^๑ ถวายครั้งดำรงสมณศักดิ์ที่ สมเด็จพระญาณสังวร ในการพระราชกุศลทักษิณานุปทาน เนื่อง
ในพระราชพิธีทรงบำเพ็ญพระราชกุศลฉลองพระชนมายุ สมเด็จพระศรีนครินทราบรมราชชนนี
ถวาย ณ พระที่นั่งอมรินทรวินิจฉัย วันศุกร์ที่ ๒๐ ตุลาคม ๒๕๑๕ เวลา ๑๗.๐๐ น.

เกล้าฯ ให้ตั้งการพระราชพิธีทรงบำเพ็ญพระราชกุศลฉลองพระชนมายุ และในวันที่ ๒๐ ตุลาคม พุทธศักราช ๒๕๑๕ คือวันนี้ ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้กำหนดการพระราชพิธีทรงบำเพ็ญพระราชกุศลทักษิณานุปทาน ถวายสมเด็จพระบรมราชบูรพการี สมเด็จพระบรมราชชนก และพระบาทสมเด็จพระปรเมนทรมหาอานันทมหิดล พร้อมทั้งพระราชทานส่วนพระราชกุศลแด่พระชนกพระชนนีในสมเด็จพระบรมราชชนนี ในโอกาสเดียวกันนี้ด้วย ทั้งได้พระราชทานพระสุพรรณบัฏจารึกพระนามที่พระโกศอัฐิพระชนกพระชนนี ในสมเด็จพระบรมราชชนนีก่อนแต่ทรงบำเพ็ญพระราชกุศล การพระราชกุศลทั้งปวงนี้ สำเร็จด้วยพระราชหฤทัยประกอบด้วยพระกตัญญูกตเวทิตา ในสมเด็จพระบรมราชบูรพการีทุกพระองค์ และในสมเด็จพระบรมราชชนนี ทั้งสืบขึ้นไปในพระชนกพระชนนี ในสมเด็จพระบรมราชชนนี ตามภูมิธรรมแห่งสาธุชน ดังพระพุทธรูปนันทราชิตที่ตรัสไว้ว่า “ภูมิ เว สาธุรูปานํ กตัญญูกตเวทิตา ความกตัญญูกตเวทิตีเป็นภูมิแห่งสาธุชน” ดังนี้

สมเด็จพระบรมราชบูรพการีทุกพระองค์ ได้ทรงมีพระราชคุณูปการแก่พระบรมราชวงศ์และแก่ประเทศชาติ ประชาชน พร้อมทั้งพระศาสนา สมณชีพรรคมหาจารย์ เป็นอเนกประการ แม้สมเด็จพระบรมราชชนนีได้ทรงมีพระเดชพระคุณมาเป็นล้นพ้น ในสมเด็จพระบรมพิตรพระราชสมภารเจ้า และได้ทรงมีพระราชคุณูปการแก่บ้านเมือง ศาสนา และประชาชนเป็นอเนกปริยาย ดังปรากฏในประกาศเฉลิมพระนามาภิไธย สมเด็จพระบรมราชชนก และสมเด็จพระบรมราชชนนี เมื่อวันที่ ๙ มิถุนายน พุทธศักราช ๒๕๑๓ แล้ว แม้ต่อจากนั้นสมเด็จพระบรมราชชนนีก็ได้ทรงมีพระราชหฤทัยเปี่ยมด้วยพระเมตตากรุณาธิคุณ ทรงบำเพ็ญพระกรณียกิจต่าง ๆ สืบต่อมา แม้จะได้เสด็จแปรพระราชฐานไปประทับอยู่ ณ ต่างประเทศ ตลอดระยะเวลาอันหนึ่ง ก็เพื่อประทับพักผ่อนพระวรกายที่ได้ทรงตรากตรำมาเป็นอันมาก และปรากฏว่าได้ทรงพระราชดำริ และทรงเตรียมพระองค์ในพระกรณีต่าง ๆ ที่จะเสด็จกลับมาทรงปฏิบัติเพื่อประโยชน์สุขแก่ประชาชนให้ยิ่งขึ้นไปอีก จึงทรงดำรงอยู่ในฐานะที่พึงระลึกถึงพระราชคุณูปการ และถวายพระพรในโอกาสอันเป็นมงคลพระชนมายุครบ ๖ รอบพร้อมกันโดยแท้

สมเด็จพระบรมราชบูรพการีทุกพระองค์ และสมเด็จพระบรมราชชนนี ได้ทรงปฏิบัติพระราชกรณียกิจเป็นประโยชน์แก่ประเทศชาติ ศาสนา และประชาชนอย่าง

ไพศาล กล่าวโดยปริยายหนึ่งได้ว่า เพราะทุกพระองค์ได้ทรงปฏิบัติดำเนินตามหลัก จักรธรรมทั้ง ๔ ประการ ตามที่สมเด็จพระบรมศาสดาจารย์ตรัสสั่งสอนไว้ ดั่งนิคม คาทาบทอหเทศที่ยกขึ้นไว้ ณ เบื้องต้นว่า *ปฏิรูปเวเส เทเส* เป็นต้น แปลความว่า

“พึงอยู่ในเทศถิ่นอันสมควร พึงคบมิตรประเสริฐ พึงถึงพร้อมด้วยความตั้งตน ไว้โดยชอบ พึงทำบุญไว้ในกาลก่อน วัณฺเณ ทรัพย์ ยศ เกียรติ และสุข ย่อมเกิดแก่ ผู้นั้น”

คำแปลข้างต้นนี้ เป็นคำแปลแห่งบทอหเทศซึ่งเป็นนิคม(คาถาส่งท้าย) แห่ง พระบาลีในจตุกกนิบาตซึ่งแสดงจักร ๔ ว่า “ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย จักรเหล่านี้ ๔ ประการที่เทพและมนุษย์ทั้งหลายผู้มาประกอบย่อมมีจักร ๔ แล่นไป ที่เทพและมนุษย์ ทั้งหลายผู้มาประกอบ ย่อมบรรลุถึงความยิ่งใหญ่ไพบุลย์ในโภคทรัพย์ทั้งหลายต่อกาล ไม่นานทีเดียว จักร ๔ คือ ปฏิรูปเทสวาสะ ความอยู่ในเทศะ คือถิ่นอันสมควร ๑ สัปปริสุสัสสยะ ความคบหาสัตบุรุษ คือคนดี ๑ อตตสัมมาปณฺธิ ความตั้งตนไว้ชอบ ๑ ปุพเพตปุณฺณตา ความเป็นผู้มีบุญอันได้ทำไว้ในกาลก่อน ๑ จักร ๔ เหล่านี้แล” ดังนี้

จักร คือ ล้อ ในที่นี้ หมายถึงธรรมเป็นดุจล้อรถ ที่นำไปสู่ความเจริญด้วยโภคะ ทั้งหลาย และด้วยอิฏฐผลทั้งหลายอื่นมีทรัพย์ ยศ เกียรติ ความสุข เป็นต้น ผู้ประกอบ ด้วยจักรธรรม ไม่ว่าจะเทพหรือมนุษย์ย่อมเชื่อว่าจักรแล่นนำไปสู่ความยิ่งใหญ่ ไพบุลย์ จักรธรรมนี้มี ๔ ประการ คือ

๑. *ปฏิรูปเทสวาสะ* ความอยู่ในเทศะคือถิ่นอันสมควร เทศะคือถิ่นที่อยู่เป็น สิ่งสำคัญเป็นประการแรก ทุกคนผู้เกิดมามีถิ่นที่เกิดของตนอันเรียกว่าชาติภูมิเป็น ครั้งแรก ต่อมาย่อมอยู่ในถิ่นที่เป็นชาติภูมิของตนเองบ้าง ในถิ่นอื่นบ้าง ตามเหตุการณ์ ต่าง ๆ ในจักรธรรมข้อแรกนี้ แสดงให้อยู่ในเทศะคือถิ่นอันสมควร เทศะคือถิ่นเช่นไร เป็นถิ่นอันสมควร พึงพิจารณาเห็นได้จากผลที่ต้องการ ต้องการผลใด อยู่ในที่ใดพึงได้ ผลนั้น ที่นั่นแหละชื่อว่าถิ่นอันสมควร สำหรับผลนั้น เช่น ต้องการผลคือศิลปวิทยา ในที่ใดมีโรงเรียนหรือมีครูอาจารย์สอน ที่นั่นชื่อว่าถิ่นอันสมควรสำหรับศึกษาศิลปวิทยานั้น

ต้องการผลคือโภคทรัพย์ใด ที่ใดเป็นอากรแห่งโภคทรัพย์นั้น ที่นั่นก็ชื่อว่าเป็นถิ่นอันสมควรสำหรับแสวงหาโภคทรัพย์นั้น ต้องการผลคือธรรมใด ที่ซึ่งมีธรรมนั้นก็ชื่อว่าถิ่นอันสมควรสำหรับศึกษาปฏิบัติธรรมนั้น ความอยู่ในเทศะถิ่นคือถิ่นที่สมควร จึงเป็นจักรธรรมข้อแรก เพราะเป็นเหมือนล้อรถที่นำไปสู่ความยิ่งใหญ่ไพบูรณ์ในประโยชน์ที่ต้องการทั้งหลาย ถิ่นเช่นนี้เมื่อกกล่าวโดยนัยหนึ่ง คือ ถิ่นที่มีสัตบุรุษ คือ คนดี

๒. *สัปปริสุปัฏสยะ* ความคบหาสัตบุรุษ คือ คนดี หมายถึงคนมีปัญญา และมีคุณธรรมดังที่แสดงถึงสัปปริสุธรรมไว้ว่า อัมมัญญตา ความรู้เหตุ อัตถัญญตา ความรู้ผล อุตตัญญตา ความรู้ตน มัตตัญญตา ความรู้ประมาณ กาลัญญตา ความรู้กาล ปริสัญญตา ความรู้บริษัท ปุคคปโรปรัญญตา ความรู้จักบุคคลที่ยิ่งและหย่อนต่าง ๆ กัน อีกอย่างหนึ่งว่า คือผู้มีศรัทธา มีhiri มีโอตตปปะ มีความสดับศึกษามีความเพียร มีสมาธิและมีปัญญา รวมความว่า สัตบุรุษ คือ คนมีปัญญาและมีคุณธรรมที่ดี ดังที่เรียกสั้น ๆ ว่า “คนดี” นั้นเอง คบหาสัตบุรุษ คือแสวงหาว่ามีสัตบุรุษอยู่ที่ไหน เมื่อทราบก็ไปหาหรือเชื้อเชิญให้มา หรือเมื่อท่านมาก็ต้อนรับหรือรับรอง และสดับศึกษาไต่ถามเพื่อประโยชน์แห่งปัญญาและคุณธรรมตามต้องการ ทำความคบนานับถ้อยยกย่องเคารพบูชาตามควรแก่ภาวะ เช่น คบหาคนดีในฐานะเป็นมิตรสหาย เลือกใช้คนดีให้ทำงานในฐานะนั้น ๆ นับถ้อยยกย่องคนดี เคารพบูชาคนดีในฐานะเป็นครูอาจารย์ เมื่อกกล่าวโดยนัยหนึ่ง คือ คบหาบุคคลผู้ที่ตั้งตนไว้ชอบ อันจะเป็นเหตุให้ตั้งตนไว้ชอบด้วย

๓. *อตัตสัมมาปณิธิ* ความตั้งตนไว้ชอบ คือ ตั้งตนไว้โดยชอบถูกต้อง ไม่ผิด ไม่มีโทษ อันผู้รู้พึงครหา อาศัยตั้งอยู่ในคำแนะนำของมารดาบิดาที่ดี ของครูอาจารย์ที่ดี ของผู้ทรงคุณวุฒิที่ดี กับอาศัยปัญญาที่ใคร่ครวญของตนและคลองธรรมที่ชอบ รวมความว่าตั้งตนไว้ในสัปปริสุธรรม และตามตัวอย่างอันดีและคำแนะนำของสัตบุรุษนั้นแหละ ความตั้งตนไว้ชอบดังกล่าวย่อมเนื่องด้วยความตั้งใจดีไว้ชอบเป็นสำคัญ ได้มีพระพุทธภาษิตในธรรมบทแสดงไว้ว่า “จิตที่ตั้งไว้ชอบถูก พึงทำบุคคลให้ประเสริฐยิ่งกว่าอย่างใดมารดาบิดาหรือญาติอื่น ๆ ทำให้มิได้” แต่ในทางตรงกันข้าม ได้ตรัสไว้ว่า “จิตที่ตั้งไว้ผิด พึงทำบุคคลให้เลวเสียยิ่งกว่าที่โจรหรือไพร่จะพึงทำให้แก่กัน” หลักใน

สัปปริสธรรมสำหรับตั้งตนหรือตั้งจิตไว้โดยชอบนั้น หมวดแรกรวมเข้าในปัญญา หมวด
 หลังนำด้วยศรัทธา ฉะนั้น เมื่อหมั่นแสวงหาปัญญา คือ ความรู้ในเหตุผลเป็นต้น
 และศรัทธาคือความเชื่อ ตลอดถึงความนิยมชมชื่น ความนับถือที่ถูกต้อง ย่อมจะเป็น
 เหตุให้ตั้งตนหรือตั้งจิตไว้ชอบได้โดยลำดับ เมื่อก้าวโดยนัยหนึ่ง คือ ตั้งตนไว้ในบุญ
 คือความดี อันจะทำให้เป็นผู้มีความดีอันได้ทำไว้แล้ว และทำไว้แล้วอยู่เรื่อย ๆ

๔. *บุพเพกตบุญญตา* ความเป็นผู้มีบุญอันได้ทำไว้ในกาลก่อน บุญนั้นมี ๒
 อย่าง คือ บุญส่วนเหตุ ได้แก่ ความดีอันเป็นเครื่องชำระความไม่ดี ดังเช่นที่แสดงถึง
 วัตถุคือที่ตั้งแห่งการทำบุญไว้ ๓ ข้อ คือ บุญสำเร็จด้วยทาน (การให้การบริจาค)
 บุญสำเร็จด้วยศีล (การรักษาความประพฤติทางกาย วาจาให้ดีงาม) บุญสำเร็จด้วย
 ภาวนา (ความอบรมจิตและปัญญา) กับบุญส่วนผล ได้แก่ ความสุข หรือ ความบริสุทธิ์
 แห่งกรรม ดังที่มีพระพุทธภาษิตตรัสไว้ความว่า “ท่านทั้งหลายอย่ากลัวต่อบุญเลย
 คำว่าบุญเป็นชื่อแห่งความสุข” ดังนี้ และดังที่ตรัสไว้ความว่า “ผู้ที่ทำบุญไว้แล้วนั้น
 ย่อมบันเทิงยินดี เพราะเห็นความบริสุทธิ์แห่งกรรมของตน” บรรดาบุญทั้งสองนี้
 บุญส่วนเหตุต้องมีก่อน คือ เมื่อทำทาน รักษาศีล อบรมภาวนา ชื่อว่าบำเพ็ญบุญสำเร็จ
 ด้วยทานศีลภาวนา เป็นเครื่องชำระฟอกล้างกายวาจาใจจากเครื่องเศร้าหมอง คือ ความโลภ
 โกรธ หลง และกรรมที่เศร้าหมองทั้งหลาย จึงจะได้ประสบบุญที่เป็นส่วนผล และเมื่อ
 ทำบุญเสร็จไปครั้งหนึ่ง ๆ ก็ชื่อว่า เป็นผู้มีบุญอันได้ทำไว้ในกาลก่อน เพราะคำว่า
 ในกาลก่อน หมายถึงกาลที่เป็นอดีต ทำไว้ในวันนี้เองที่ผ่านมาแล้วก็เรียกว่าในกาล
 ก่อนได้ และบุพเพกตบุญญตานี้เองคือ “บารมี” ท่านผู้มีบารมีหรือบุพเพกตบุญญตา
 ย่อมมีผลปรากฏเป็น ๒ อย่าง คือ ผลปรากฏภายในเป็นอริยาศัยที่เต็มไปด้วยคุณธรรม
 ความดีมีเมตตากรุณาเป็นต้น จึงมีจิตใจนุ่มไปเพื่อที่จะทำความอนุเคราะห์สงเคราะห์
 ต่าง ๆ ที่จะประพฤติน่าเบียดเบียนใครให้เดือดร้อน แต่จะประพฤติก่ออกุศลให้เกิด
 ความสุขต่าง ๆ จะมีจิตใจประกอบด้วยความสุจริตยุติธรรม และมีปัญญาที่สูงประกอบด้วย
 โภทศคือ ความฉลาดรู้ทางเจริญทางเสื่อม และวิธีที่จะหลีกเลี่ยงความเสื่อมดำเนินไปสู่
 ความเจริญได้ อีกอย่างหนึ่ง ผลที่ปรากฏภายนอกคือความได้รับรูปเสียงกลิ่นรสสิ่งถูก
 ต้องที่ตีน่าปรารถนาพอใจ หรือความสำเร็จผลที่ปรารถนา แต่บุพเพกตบุญญตานี้ก็ต้อง
 อาศัย ๓ ข้อข้างต้นนั้นด้วย คืออยู่ในเทศะคือถิ่นที่สมควร คบหาสัตบุรุษ และตั้งตน

ไว้ชอบ จึงจะเกิดเป็นบุพเพตปญญาตาขึ้นโดยลำดับ และบุพเพตปญญาตาก็คือช่วยส่งเสริมให้ได้พบสามข้อข้างต้นนั้นโดยสะดวกด้วย

รวมความว่า จักรธรรม ๔ นี้ต่างอาศัยกันและกันนำผู้ประพฤติปฏิบัติไปสู่ความยิ่งใหญ่ไพบุลย์ในโกศเป็นต้น ยกตัวอย่าง กุลบุตรกุลธิดาผู้ประสงค์ศิลปวิทยา แสวงหาปฏิรูปเทศ คือถิ่นที่มีโรงเรียนหรือสำนักครูอาจารย์ที่ต้องการ คบหาสัตบุรุษ คือครูอาจารย์โดยเข้าฝากตนเป็นนักเรียน ตั้งตนไว้ชอบในการศึกษา คือมีอิทธิบาทในการศึกษา เว้นอันตรายของการศึกษาต่าง ๆ เมื่อเล่าเรียนศึกษาไปวันหนึ่ง ๆ เดือนหนึ่ง ๆ ปีหนึ่ง ๆ ก็ชื่อมีบุพเพตปญญาตาหรือบารมีในการศึกษาเพิ่มขึ้นทุกวันทุกเดือนทุกปี อาศัยคุณสมบัติทั้ง ๔ ข้อนี้จึงเจริญด้วยการศึกษายิ่งขึ้นไป จนบรรลุถึงความสำเร็จในขั้นสุดท้าย ผู้ประกอบอาชีพการงานทุกอย่างก็เช่นเดียวกัน ตลอดถึงผู้ที่รวมกันอยู่เป็นประเทศชาติ เมื่อต่างช่วยกันทำประเทศชาติของตนให้เป็นเทศะคือถิ่นอันสมควร คือให้เป็นถิ่นที่เจริญในทุก ๆ ด้าน ตลอดถึงให้มีสัตบุรุษคือคนดีมาก ๆ และคบหาสัตบุรุษคือคนดีมีปัญญา มีสุจริตธรรมมาให้ทำการงานในหน้าที่ต่าง ๆ และพากันตั้งตนไว้โดยชอบ เว้นกิจที่เป็นโทษ ประกอบกิจที่เป็นประโยชน์แก่กุล ข้อนี้เองเป็นบุญกรรม ซึ่งจะเป็นบุพเพตปญญาตาหรือบารมีของส่วนรวมขึ้นโดยลำดับ รวมกันเป็นจักรธรรม นำไปสู่ความยิ่งใหญ่ไพบุลย์ในทุกด้าน

สมเด็จพระบรมราชาบุรพการีทุกพระองค์ ได้ทรงปฏิบัติพระราชกรณียกิจเป็นการทรงสร้างเสริมประเทศไทยนี้ให้เป็นปฏิรูปเทศ คือถิ่นประเทศที่สมควร คือมีความเจริญขึ้นในด้านต่าง ๆ ทรงส่งเสริมให้มีสัตบุรุษ คือ คนดี มีปัญญา มีสุจริตธรรมขึ้นในทุก ๆ ด้าน ทรงคบหาสัตบุรุษ คือ คนดี ทรงแต่งตั้งใช้ในกิจการนั้น ๆ ตามควรแก่ความรู้ความสามารถ ทรงมีปีศาจ คือยกย่องนับถือคนดี ทรงนับถือบูชาสมณพราหมณ์ผู้ประพฤติชอบ ทรงตั้งพระองค์ไว้โดยชอบ ทั้งทรงแนะนำปกครองให้ประชาชนทั่วไปพากันตั้งตนไว้ในทางที่ชอบ ทรงบำเพ็ญพระราชกุศลสงเคราะห์แก่กุลต่าง ๆ เป็นการบำบัดทุกข์บำรุงสุขให้เกิดขึ้นแก่ประชาชนทั่วไป จึงชื่อว่าได้ทรงมีบุพเพตปญญาตามาแล้วและทรงมีบุพเพตปญญาตาต่อไป ทั้งทรงชักนำให้ประชาชนพากันเว้นบาปบำเพ็ญบุญ ทรงอุปถัมภ์พระศาสนาที่สอนให้ละบาป บำเพ็ญบุญ

เพื่อให้เป็นสรณะทางจิตใจของประชาชน จึงเป็นอันทรงนำให้ประชาชนพากันมี
 ปุพเพกตปุญญาหรือบารมีรวมกันเป็นส่วนรวม พระราชกัลยาณคุณเหล่านี้ร่วมกัน
 เป็นจักรธรรมนำไปสู่ความยิ่งใหญ่ไพบูรณ์ในทุก ๆ ส่วน แม้สมเด็จพระบรมราชชนนี
 ก็ได้ทรงปฏิบัติพระองค์อยู่ในทางแห่งจักรธรรมดังถวายวิสัยนามา

สมเด็จพระมโหฬารราชสมภารเจ้า เมื่อได้ทรงพระอนุสรณ์ระลึกถึงพระบรม
 ราชบูรพการี ทรงบำเพ็ญพระราชกุศลถวาย เป็นเบื้องต้นแห่งพระราชพิธีทรงบำเพ็ญ
 พระราชกุศลฉลองพระชนมายุ สมเด็จพระบรมราชชนนี ครบ ๖ รอบ ชื่อว่าได้ทรง
 พระราชปรารภปฏิบัติมาตราบิตุอุปฐานธรรมที่ขอบอย่างยิ่ง อันจะให้เกิดสรรพสิริสวัสดิ
 พิพัฒน์มงคลแด่พระองค์และแก่ประเทศชาติประชาชนทั่วไป สมดังพระพุทธบรรหาร
 ในมงคลสูตรว่า “มาตราบิตุอุปฐานํ เอตมมงคลมุตตมํ การปฏิบัติบำรุงมารดาบิดา
 เป็นมงคลอันอุดม” ดังนี้

ขออำนาจพระราชกุศลทักษิณานุปทานที่สมเด็จพระมโหฬารราชสมภารเจ้า
 ได้ทรงบำเพ็ญ ทรงพระราชอุทิศถวายสมเด็จพระบรมราชบูรพการี จึงเป็นผลสัมฤทธิ์
 เป็นพระราชหิตสุขสมบัติ แต่สมเด็จพระบรมราชบูรพการี สมเด็จพระมหิตลาธิเบศร-
 อดุลยเดชวิกรม พระบรมราชชนก และพระบาทสมเด็จพระปรเมนทรมหาอานันท
 มหิตล สมดังพระราชอุทิศถวาย และจึงเป็นผลสัมฤทธิ์หิตสุขแด่พระชนกพระชนนี
 ในสมเด็จพระบรมราชชนนี สมดังพระราชอุทิศพระราชทานโดยฐานนิยม

อนึ่ง ขออำนาจพระราชกุศลทั้งปวงที่ทรงบำเพ็ญสนองพระเดชพระคุณ สมเด็จพระ
 บรมราชชนนี ในมงคลดิถีพระชนมายุครบ ๖ รอบ ด้วยพระราชหฤทัยเปี่ยมด้วย
 พระกตัญญูกตเวทิตา จึงเป็นไปเพื่อพระสิริสวัสดิพิพัฒน์มงคลพระชนมสุขทุกประการ
 แต่สมเด็จพระบรมราชชนนี เพื่อเสด็จสถิตอยู่เป็นศรี คือมีขวัญแห่งสมเด็จพระมโหฬาร
 พระราชสมภารเจ้า พร้อมทั้งประเทศชาติ ศาสนา และประชาชน ตลอดจักรกาล

ถวายวิสัยนาพระธรรมเทศนา ฉลองพระเดชพระคุณ ประดับพระปัญญาบารมี
 ในจตุจักรกถา เอวัง ก็มีด้วยประการฉะนี้ ขอถวายพระพร

ทักษิณานุปทานกถา^๑

นโม ตสฺส ภควโต อรหโต สมฺมาสมฺพุทฺธสฺส.

อปฺปมาทํ ปสฺสฺสนฺติ ปุณฺณกิริยาสุ ปุณฺณจิตฺตาติ.

บัดนี้ จักถวายวิสาขนาพระธรรมเทศนา ในทักษิณานุปทานกถา ฉลองพระเดชพระคุณ ประดับพระปัญญาบารมี ด้วยสมเด็จพระภคินีบพิตร เจ้าฟ้าเพชรรัตนราชสุดา สิริโสภาพัณณวดี ได้ทรงปรารภพระชนมายุที่เจริญมาโดยลำดับ นับได้ ๓ รอบปี คือ ๓๖ พรรษาบริบูรณ์ จึงทรงกำหนดการทรงบำเพ็ญพระกุศลฉลองพระชนมายุ ในเบื้องต้น ได้ทรงกำหนดบำเพ็ญพระกุศลทักษิณานุปทาน น้อมอุทิศถวายสมเด็จพระราชบูรพการี พระบาทสมเด็จพระรามาธิบดีศรีสินทรมหาวชิราวุธ พระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว สมเด็จพระบรมชนกนาถ เพื่อเป็นสิริสวัสดิพิพัฒนามงคลยิ่งขึ้นสืบต่อไป

อันอายุหรือชีวิตทั้งปวงย่อมมีบุพพการี ผู้ทำอุปกัระก่อน คือชนกชนนี หรือ มารดาบิดา เป็นเบื้องต้น เมื่อสืบขึ้นไป ก็ย่อมมีบุพพการีสูง ๆ ขึ้นไปอีก นอกจากนี้ยังอาศัยบุคคลผู้มีอุปกัระอื่น ๆ อีกมาก อายุที่เจริญมาจึงเนื่องกับผู้มีการในทางต่าง ๆ เป็นอันมาก และความมีอายุเจริญถือว่าเป็นพร คือผลอันประเสริฐ เป็นมงคลคือเหตุให้บรรลุถึงความเจริญหรือผลเจริญ เป็นที่ปรารถนาต้องการกันทั่วไป เมื่ออายุ

^๑ ถวายครั้งดำรงสมณศักดิ์ที่ พระธรรมวราภรณ์ ในเบื้องต้นแห่งทรงบำเพ็ญพระราชกุศลฉลองพระชนมายุ สมเด็จพระเจ้าภคินีเธอเจ้าฟ้าเพชรรัตนราชสุดา สิริโสภาพัณณวดี ถวาย ณ วันที่ ๒๓ พฤศจิกายน พ.ศ. ๒๕๐๔

ดำเนินมาครบปีครบรอบโดยลำดับก็เป็นที่ยินดี และทำการฉลองต่าง ๆ แต่ผู้มีศรัทธา และปัญญาในพระพุทธศาสนาย่อมนิยมบำเพ็ญกุศลอุทิศให้ท่านผู้เป็นต้นเดิมและ ผู้อุปการะอายุให้ดำเนินมาส่วน ๑ บำเพ็ญกุศลฉลองอายุส่วน ๑ ทั้ง ๒ ส่วนเมื่อ บำเพ็ญให้เป็นไปด้วยดีแล้ว ย่อมเป็นพร เป็นมงคล บังเกิดเพิ่มเติมแก่อายุ ยิ่งอายุให้ วัฒนธรรมสภาพรสืบต่อไปตลอดกาลนาน

สมเด็จพระภคินีปิตร ได้ทรงมีพระชนมายุเจริญมา นับว่าเป็นพร เป็นมงคล และทรงปรารถนาพระชนมายุที่เป็นพรเป็นมงคลนี้ ว่าทรงได้มาด้วยอาศัยสมเด็จพระบรม ชนกนาถเป็นเบื้องต้น ทรงระลึกถึงพระราชคุณูปการ และพระราชหฤทัยที่เปี่ยมด้วย พระเมตตาพระกรุณาที่ชื่อว่ากตัญญู รู้อุปการะที่ท่านได้ทำแล้ว คือรู้พระคุณท่าน ครั้นแล้ว ทรงบำเพ็ญพระกุศลน้อมอุทิศถวายแด่สมเด็จพระบรมชนกนาถ นี้ชื่อว่า กตเวทิต์ ประกาศอุปการะที่ท่านทำแล้ว คือทำการสนองตอบแทนพระคุณท่าน ความ กตัญญูกตเวทิต์นี้เป็นพรเป็นมงคลส่วนเหตุ อันจะให้เกิดพรมงคลส่วนผล สืบต่อ พระชนมายุแห่งสมเด็จพระภคินีปิตรให้เจริญส่วนหนึ่ง แม้สมเด็จพระบรมศาสดาก็ได้ ตรัสไว้ว่า *ภุมิ เว สาธุรูปานํ กตัญญูกตเวทิตา* ความกตัญญูกตเวทิต์เป็นภูมิชั้นของ สาธุชนคนดี ดังนี้

อนึ่ง ท่านผู้ประสงค์ยอมอุทิศส่วนกุศลที่ได้บำเพ็ญแล้วแก่เทพดา เรียกว่า บำเพ็ญเทวดาพลีอีกด้วย แม้สมเด็จพระบรมศาสดาก็ได้ตรัสไว้ในลจจวโอปริหานิยธรรม สูตรข้อหนึ่ง แปลความว่า กุลบุตรยอมสักการะ เคารพ นับถือ บูชาเทพดาผู้รับที่ดี เทพดานั้นอันกุลบุตรนั้น สักการะ เคารพ นับถือ บูชาแล้ว ย่อมอนุเคราะห์กุลบุตร นั้นด้วยใจอันงามว่าขอท่านจงเป็นอยู่ยืนนาน จงรักษาอายุให้ยืนยาวเถิด กุลบุตรนั้น อันเทพดาอนุเคราะห์ดังนั้นแล้ว อาจหวังความเจริญได้ ไม่มีความเสื่อม ดังนี้

สมเด็จพระภคินีปิตร เมื่อทรงบำเพ็ญพระกุศลทักษิณานุปทาน บัดนี้ (ใน วันนี้) แล้ว ก็กำหนดจักทรงบำเพ็ญพระกุศลฉลองพระชนมายุต่อไป (ในวันพรุ่งนี้) เป็นอันได้ทรงอาศัยพรมงคลบำเพ็ญพรมงคลต่อพรมงคลบริบูรณ์ตามทางพระพุทธ- ศาสนา เพราะมงคลทั้งปวงในพระพุทธศาสนานั้น ส่วนผลมีอายุเป็นต้น ก็เกิดจากส่วน เหตุคือบุญกุศล ฉะนั้น บัณฑิต คือคนดีคนฉลาดทั้งหลาย จึงสรรเสริญความไม่ประมาท ในการทำบุญ ดังพระพุทธาณูศาสน์ที่ยกขึ้นไว้ ณ เบื้องต้นว่า *อปฺปมาทํ ปัสฺสนฺติ*

บุญกิริยาสุ ปรณชิตา แปลความว่า บัณฑิตทั้งหลายย่อมสรรเสริญความไม่ประมาท
ในบุญกิริยา ดังนี้

คำว่า บุญ เป็นชื่อของความสุข ดังพระพุทธภาษิตที่ตรัสเตือนไว้ว่า “ท่านทั้งหลาย
อย่ากลัวบุญเลย คำว่าบุญเป็นชื่อของความสุข” ดังนี้ ฉะนั้น บุญมีอยู่ในบุคคลใดในที่ใด
บุคคลนั้น ที่นั่นก็มีสุข แม้จะขัดข้องบ้าง ก็ไม่นาน เพราะบุญเป็นสิริที่ชักนำโภคสมบัติ
ทั้งปวง ดังพระพุทธภาษิตว่า “สิริ โภคานมาสโย สิริเป็นที่อาศัยแห่งโภคะทั้งหลาย”
นี้เป็นบุญส่วนผล ใคร ๆ จะแข่งกันในผลนี้มีได้ ดังคำเก่าว่าแข่งवासนามิได้ แต่ก็เกิด
จากบุญส่วนเหตุที่บุคคลผู้เป็นเจ้าของบุญส่วนผลนั้นได้ทำไว้แล้วเอง ดังมงคลชื่อว่า
“บุพเพกตบุญญตา ความเป็นผู้มีบุญอันได้ทำแล้วในกาลก่อน” บุญที่เป็นส่วนเหตุนี้แปลว่า
เครื่องชำระพอกกลาง คือความดีอันเป็นเครื่องชำระพอกกลางความชั่ว กล่าวสั้น บุญก็
คือความดี บุญกิริยาการทำบุญก็คือ ทำความดี โดยย่อมี ๓ คือ (๑) ทาน การให้การ
บริจาค เพื่อสงเคราะห์ อนุเคราะห์ บูชา เพื่อกำจัดความโลภความตระหนี่ในจิตใจ
(๒) ศีล ความประพฤติเป็นปกติเรียบร้อยดีงามทางกายทางวาจา ด้วยความตั้งใจต
เว้นความประพฤติชั่วประพฤติผิดต่าง ๆ เป็นเครื่องกำจัดโทสะในจิตใจ (๓) ภาวนา
ความอบรมใจให้สงบตั้งมั่น อบรมปัญญาให้รู้เห็น ถูกต้องตามเป็นจริง เป็นเครื่องกำจัด
โมหะความหลงในจิตใจ บุคคลผู้ประมาทปราศจากสติ ย่อมกลัวบุญ เกลียดบุญ
เมินเฉย ไม่ประสงค์บุญ แต่ย่อมนพอใจในการทำบาปต่าง ๆ อันตรกกันข้าม ส่วนบุคคล
ผู้ไม่ประมาท มีสติรักษาตน ย่อมไม่กลัวบุญ ไม่เกลียดบุญ ไม่เมินเฉยในบุญ
ย่อมชวนชววยประกอบการบุญต่าง ๆ ตามโอกาสตามสามารถ ฉะนั้น คนดีคนฉลาด
ทั้งหลาย จึงสรรเสริญความไม่ประมาทในบุญกิริยาทั้งหลาย ด้วยประการฉะนี้

สมเด็จพระภาคินีปิตร ได้ทรงอาศัยพรมงคลาอาศัยบุญ ทรงบำเพ็ญพรมงค
ทรงบำเพ็ญบุญ อันรวมลงในทาน ศีล ภาวนา ทรงน้อมอุทิศส่วนพระกุศลถวายแด่
สมเด็จพระบรมชนกนาถ ด้วยพระกตัญญูกตเวทิตาคุณ ขออำนาจพระกุศลทักษิณ
านุทานทั้งนี้ที่ตั้งอยู่ดีแล้วในพระสงฆ์ จงเป็นผลสัมฤทธิ์ ๆ สำเร็จเป็นพระราชหิตสุข
แต่สมเด็จพระราชบูรพการี พระบาทสมเด็จพระรามาธิบดีศรีสินทรมหาวชิราวุธ
พระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว สมเด็จพระบรมชนกนาถ สมตามที่ทรงตั้งพระเหตุทัย
อุทิศถวาย โดยฐานะทุกประการ.

พระธรรมเทศนา
ในการพระราชกุศลและพระกุศลทักษิณานุประทานต่างงาน

วิสุทธิกรรมธรรมกถา^๑

นโม ตสฺส ภควโต อรหโต สมฺมาสมฺพุทฺธสฺส.

วิสุทธิ สพฺพเกฺลเสหิ

โหติ ทฺวเขหิ นิพฺพุตฺติ.

บัดนี้ จักถวายวิสิขนาพระธรรมเทศนา ฉลองพระเดชพระคุณ ประดับ
พระปัญญาบารมี อนุรูปแก่พระราชกุศลบุญราศี ที่สมเด็จพระบพิตรพระราชสมภาร
พระองค์สมเด็จพระพันวัสสาอัยยิกาเจ้า ได้ทรงบำเพ็ญ ทรงอุทิศพระราชกุศลถวายแด่
สมเด็จพระบรมชนนาถ พระบาทสมเด็จพระปรเมนทรมหาอานันทมหิดล ๙ พระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว
พร้อมทั้งสมเด็จพระเทพศิรินทราบรมราชินี ในสมัยตรงกับวันเสด็จสวรรคต โดย
จันทรคตินิยม ตามประเพณีการบำเพ็ญทักษิณานุปทานทางพระพุทธศาสนา เพราะมี
พระพุทธภาษิตแสดงไว้ว่า

เปตานิ ทฺวชิณฺ ทชฺชา

บุพฺเพ กตมฺนุสฺสริ

เมื่อระลึกถึงอุปการกิจที่ท่านผู้ละไปได้ทำแล้วในกาลก่อน ก็พึงให้ทักษิณาเพื่อ
ท่านผู้ละไปดังนี้

^๑ ถวายครั้งดำรงสมณศักดิ์ที่ พระโศภนคณาภรณ์ ในการพระราชกุศลพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้า
เจ้าอยู่หัว ถวาย ณ พระอุโบสถวัดพระศรีรัตนศาสดาราม วันพฤหัสบดีที่ ๒๖ ตุลาคม
พ.ศ. ๒๔๙๓ เวลา ๑๗.๐๐ น.

การระลึกถึงนั้นเป็นความกตัญญู การให้ทักษิณานั้น เป็นความกตเวทิตะธรรมทั้ง ๒ ประการนี้ เป็นภูมิธรรมแห่งสาธุสัพปุริสชน สมดังพระพุทธภาษิตว่า

ภูมิ เว สาธุรูปานํ กตัญญูกตเวทิตา

ความกตัญญูกตเวทิตะเป็นภูมิของสาธุชน ดังนี้.

พระบาทสมเด็จพระปรเมนทรมหาอานันทมหิดล พระอัฐมรามาธิบดินทร พระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวพระองค์นั้น ได้ทรงมีพระราชประวัติประกอบด้วยพระราชกัลยาณเกียรติโดยอเนกประการ ตั้งแต่นั้นแต่ได้เสด็จอุบัติในชาติติยราชสกุลอันสูงศักดิ์ ด้วยทรงเป็นพระบรมราชาธิราช ในพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย และสมเด็จพระศรีสุริเยนทราบรมราชินี ในวันมหาปวารณาเช่นวันนี้ (วันพฤหัสบดี เดือน ๑๐ ขึ้น ๑๕ ค่ำ ปีชวด พ.ศ.๒๓๔๗) เป็นมงคลนิมิตว่าจะได้ทรงเป็นอัครบดินทิต ผู้ยกย่องพระพุทธศาสนา และการณีก็นั้นเป็นไปสมจริงอย่างนั้น เพราะพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ก่อนแต่เสด็จเถลิงถวัลยราชสมบัติ ได้เสด็จออกทรงผนวชเป็นพระภิกษุในพระพุทธศาสนา ตั้งแต่เมื่อพระชนมายุครบอุปสมบทและทรงดำรงอยู่ในสมณเพศสืบมาตลอดรัชกาลที่ ๓ เป็นเหตุให้เกิดประวัติการณ์สำคัญขึ้นในพระพุทธศาสนา กล่าวคือ พระองค์ได้ทรงฟื้นฟูยกย่องพระพุทธศาสนาด้วยพระปรีชาและพระอุตสาหะอย่างยิ่ง เช่นเดียวกับพระมหาเถระในปางก่อนได้กระทำการฟื้นฟูพระพุทธศาสนา และทำการสังคายนาพระธรรมวินัย ดังจะยกเรื่องบางคราวมาวิสาขนาโดยสังเขป

เมื่อพระพุทธศาสนายุกาลล่วงมาได้ ๑๐๐ ปี ได้มีพระภิกษุพวกวัชชีบุตรแสดงวิตถุผิต ๑๐ ประการ และประพตตินอกรัตนนอกรอยพระวินัยตามวิตถุ ๑๐ ประการที่แสดงนั้น พระยศเถระกาทกบุตรได้ชักชวนพระภิกษุผู้เป็นธรรมวาที วินัยวาที ประชุมกันชำระวิตถุ ๑๐ ประการนั้น แสดงให้เห็นว่าผิดพระวินัยบัญญัติแล้ว ทำสังคายนาพระธรรมวินัย คือ สวดพระธรรมวินัยตามที่พระพุทธเจ้าได้ทรงแสดงและบัญญัติไว้ขึ้นพร้อม ๆ กัน เป็นการชำระและจารึกพระธรรมวินัยลงไว้ในตู้ คือ หทัยของพระเถระเหล่านั้น เพราะยังไม่ได้จารึกพระธรรมวินัยลงไว้เป็นตัวอักษร เพราะการชำระพระศาสนาในครั้งนั้น พระสงฆ์จึงแยกออกเป็น ๒ ฝ่าย คือ ฝ่ายพระเถระผู้ทำ

สังคายนา ๑ ฝ่ายพระภิกษุพวกวัชชีบุตร ๑ ฝ่ายแรกได้ชื่อว่า อัจฉริยวาท ฝ่ายหลังได้ชื่อว่า มหาสังฆิกะ, ท่านแสดงไว้ในอรรถกถากถาว่า ทั้ง ๒ ฝ่ายนี้ ต่อมาได้แยกกันออกไปอีกจนถึง ๑๘ นิกายหรือ ๑๘ สกุล และยังแยกกันต่อไปอีก.

ต่อมาเมื่อพระพุทธศาสนายุกาลล่วงมาได้ ๒๑๘ ปีเศษ ได้มีพวกเดียรถีย์ (เจ้าทำคือลัทธิ) เข้าปลอมบวชในพระพุทธศาสนา แสดงลัทธิของตนว่าเป็นธรรมวินัยพระเจ้าอโศกมหาราชทรงให้สอบสวนแล้ว ให้สึกพวกเดียรถีย์ปลอมบวชเหล่านั้นเสียเป็นอันมาก แล้วทรงอุปถัมภ์พระโมคคัลลีบุตรติสสเถระและพระภิกษุผู้เป็นธรรมวาที วินัยวาที ให้ได้ทำสังคายนาพระธรรมวินัย

ต่อมา เมื่อพระพุทธศาสนาแผ่ออกจากชมพูทวีปไปยังนานาประเทศ ก็ได้มีพระเถระและพระมหากษัตริย์ในประเทศนั้น ๆ ซึ่งเป็นพุทธศาสนูปถัมภก ชำระพื้นฟูยกย่องขึ้นเป็นคราว ๆ ตามเหตุที่เกิดขึ้น แต่เมื่อได้จารึกพระธรรมวินัยลงเป็นตัวอักษรแล้ว ก็ไม่ต้องทำสังคายนาอีก.

แม้พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ในขณะที่ทรงผนวชอยู่ ได้ทรงเห็นตระหนักเห็นว่า ถึงคราวที่จะชำระพื้นฟูพระศาสนา จึงทรงปฏิบัติพระองค์ให้ถูกต้องตามพระธรรมวินัยนำขึ้นเป็นตัวอย่าง และได้ทรงวางระเบียบวิธีการต่าง ๆ ไว้เป็นอันมาก จึงมีผู้ปฏิบัติตามเพิ่มขึ้นโดยลำดับ การพระศาสนาจึงกลับฟื้นฟูขึ้นสืบมาจนถึงทุกวันนี้ พระองค์จึงทรงควรได้รับยกย่องว่าเป็นผู้ชำระยกย่องพระศาสนาเช่นเดียวกับพระมหาเถระผู้กระทำการชำระพระศาสนา และทำสังคายนาพระธรรมวินัยในปางก่อน นี้เป็นพระราชกัลยาณเกียรติประวัติในฝ่ายพุทธจักร

ส่วนในฝ่ายอาณาจักร เมื่อได้ทรงลาผนวชเสด็จเถลิงถวัลยราชสมบัติเป็นพระมหากษัตริย์ราชาเจ้า ก็ได้ทรงปกครองรัฐสีมามณฑลด้วยทศพิธราชธรรม ทรงอุปถัมภ์พระพุทธานุภาพด้วยพระราชศรัทธาปสาทะโดยนานาประการ ทรงเจริญพระราชไมตรีกับนานาไพรัชชประเทศโดยกว้างขวาง ทรงศึกษาภาษาและธรรมเนียมต่างประเทศ ทั้งฝ่ายยุโรปและอเมริกา จนทรงทราบตระหนัก ยากที่จะหาผู้เสมอในครั้งนั้น และทรงสมาคมกับชาวต่างประเทศเป็นที่รู้จักกว้างขวาง อำนวยให้เกิด

ความสะดวกในการปฏิบัติพระราชกรณียกิจอันเกี่ยวกับต่างประเทศซึ่งมีมาติดต่อกันมากขึ้น ทั้งทางการค้าทั้งทางการเมือง นับว่าเป็นโชคดีของประเทศชาติที่ได้พระมหากษัตริย์เหมาะแก่กาลสมัย ทรงเป็นพระมหากษัตริย์ ซึ่งติดต่อกว้างขวางในหมู่ชาวต่างประเทศฝ่ายอัสตง ถัดแต่สมเด็จพระนารายณ์มหาราชแห่งกรุงศรีอยุธยา จึงทรงนำประเทศให้ดำเนินไปโดยสวัสดิ์ตลอดรัชกาลสมัย และได้ทรงประดิษฐานพระบรมราชวงศ์ให้มั่นคง อำนาจประโยชน์อันไพศาลทั้งทางอาณาจักรทั้งทางพุทธจักร สืบต่อมาจนบัดนี้

พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ได้เสด็จสวรรคตในวันมหาปวารณา เช่นวันนี้ (วันพฤหัสบดี เดือน ๑๑ ขึ้น ๑๕ ค่ำ ปีมะโรง ตรงกับวันที่ ๑ ตุลาคม พ.ศ. ๒๔๑๑)

พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงประกอบด้วยพระราชคุณูปการแก่ประเทศชาติและพระพุทธศาสนา โดยประการดั่งที่ถวายเป็นวิสสุตนา มาพอเป็นพระราชคุณานุสรณ์ฉะนี้ ก็เพราะทรงตั้งอยู่ในวิสุตภิภรณ์ธรรม คือธรรมเป็นเครื่องนำความหมดจดซึ่งเป็นเหตุดับทุกข์ร้อนกระวนกระวาย ตามพระราชนิพนธ์ของพระองค์ว่า

วิสุตฺติ สพฺพเกฺลเสหิ โหติ ทุกฺเขหิ นิพฺพุติ

แปลว่า ความหมดจดจากเครื่องเศร้าหมองทั้งปวง เป็นความดับจากทุกข์ทั้งหลาย ดังนี้

จักถวายเป็นวิสสุตนาในธรรมนิยมเป็นส่วนพระวินัย อันเนื่องในวันเช่นนี้ ๒ ข้อ คือ ปวารณา ๑ ปฏิกรรม ๑ กับทั้งธรรมอันเป็นคู่อุปการะแก่ธรรมนิยมทั้ง ๒ ข้อนี้ รวมกันเป็น วิสุตภิภรณ์ธรรม ธรรมเป็นเครื่องทำความหมดจดโดยลำดับไป

ปวารณาในที่นี้ คือการอนุญาตให้อาศัยความอนุเคราะห์ ตักเตือนว่ากล่าว เพราะได้เห็นกัฏฐิ ได้ยินกัฏฐิ ได้รังเกียจสงสัยกัฏฐิ ได้แก่ การยอมให้ผู้อื่นว่ากล่าวตนได้ในเมื่อเขาได้เห็นตนประพฤติผิด เป็นต้น ในภิกษุบริษัท พระผู้มีพระภาคทรงบัญญัติให้ภิกษุสงฆ์ทำปวารณากัน แทนอุโบสถสังฆกรรม ในวันเพ็ญสุดท้ายแห่งไตรมาสเป็น

ที่อยู่จำพรรษา วันเช่นนี้จึงเรียกว่า วันปวารณา. การทำอุโบสถสังฆกรรมของพระภิกษุสงฆ์ คือ การสวดพระปาติโมกข์ ได้แก่ สิกขาบทส่วนที่สำคัญอันพระผู้มีพระภาคทรงบัญญัติไว้ชั้นสู่กันฟัง พระผู้มีพระภาคทรงบัญญัติให้ทำทุกกึ่งเดือน แต่ในวันออกพรรษา ทรงอนุญาตให้ทำปวารณาแทน แสดงว่า การปวารณาเป็นกรณีสำคัญข้อหนึ่ง ธรรมเนียมนี้ย่อมใช้ได้แม้ในหมู่คฤหัสถ์ เพราะบุคคลทั่วไปย่อมอาจมีความผิดพลาดในความประพฤติตลอดถึงในความคิดเห็น ฉะนั้น การอนุญาตให้ผู้อื่นเตือนตนได้ จึงเป็นทางหนึ่งที่จะให้ตนได้ทราบข้อผิดพลาดของตน หรืออย่างน้อย ก็เป็นทางให้ตนได้ทราบว่า ผู้อื่นเขาเห็นว่าตนเป็นอย่างไร การปิดทางมิให้ผู้อื่นเตือนตนได้ เป็นการปิดทางที่จะให้รู้ตนและรู้ความคิดเห็นของผู้อื่น เป็นเหตุให้ลืมนั่น และให้เข้าใจผิดในผู้อื่นได้โดยง่าย ฉะนั้น ผู้มุ่งถูกเป็นใหญ่ จึงยอมให้ผู้อื่นเตือนตนได้ ไม่ถือโกรธผู้มาเตือน ยอมฟังคำเตือน และพิจารณาว่าผิดหรือถูกอย่างไร ถ้าคำเตือนนั้นผิด ก็ไม่ถือเอา ถ้าคำเตือนนั้นถูก ก็ถือเอาตามสมควร คือปฏิบัติแก้ไขข้อผิดพลาดบกพร่องของตน ให้ถูกชอบ บริบูรณ์ยิ่งขึ้นไป การยอมให้ผู้อื่นเตือนตนได้ เป็นเหตุให้เกิดประโยชน์ฉะนี้ พระบรมศาสดาจึงตรัสสอนไว้ว่า *นิธินว ปวดตารุ* เป็นอาทิ แปลความว่า ฟังเห็นผู้ใดว่าเป็นผู้แสดงโทษ ฟังคบผู้เช่นนั้น ผู้เป็นบัณฑิต มีปัญญา กล่าวชม เหมือนอย่างคบผู้ที่ ชี้ขุมทรัพย์ให้ เพราะเมื่อคบผู้เช่นนั้น ก็มีแต่ความดีไม่มีความเสีย ดังนี้.

ปฏิกรณ์ข้อ ๒ คือการกระทำคืนตามปัจจัย กิจข้อนี้เนื่องมาจากปวารณา ดังที่มีในคำปวารณาว่า *สงฆมมกนฺเต ปวารณมิ* เป็นต้น แปลความว่า “ข้าแต่ท่านผู้เจริญ ข้าพเจ้าปวารณาจะสงฆ์ ด้วยได้เห็นกิติ ได้ยินกิติ ได้รังเกียจสงสัยกิติ ขอท่านจงอาศัยความอนุเคราะห์ว่ากล่าวข้าพเจ้า, ข้าพเจ้าเห็นอยู่จักกระทำคืน” ดังนี้ การกระทำคืนตามพระวินัยของภิกษุบริษัท กล่าวโดยส่วนรวมคือ เมื่อเห็นว่าตนต้องโทษก็ไม่ปิดไว้ แสดงเปิดเผยปฏิบัติตนตามพระวินัย และตั้งใจสังวร คือ สำรวมระวังมิให้เกิดโทษเช่นนั้นขึ้นอีก, นี้เรียกว่า ปฏิกรณ์ ทรงบัญญัติแทนการล้างบาปในศาสนาอื่น ๆ เพราะทางพระพุทธศาสนาแสดงว่า สิ่งที่ทำแล้วทำคืนไม่ได้ ข้อที่พึงทำได้ก็คือ เมื่อทำผิดก็ให้รู้ว่าผิด และตั้งใจสังวรเพื่อไม่ทำเช่นนั้นอีก ธรรมเนียมนี้ย่อมใช้ได้ในหมู่คฤหัสถ์ เพราะเป็นวิธีแก้ไขตน ที่อาจใช้ได้ทุกคราวที่ประพฤติผิดพลาดไป ผู้ที่ประพฤติผิดพลาด

ลงไป ไม่ใช่คุณชื่อนี้ ย่อมจะประพตติผิตยิ่งขึ้นอีก แต่ถ้าใช้คุณชื่อนี้ ก็จะเป็นผู้กลับตัว
ได้ ความกลับตัวได้นี้เป็นสิ่งทำได้ยากสำหรับผู้ปราศจากปฏิกรณ์ แต่เป็นสิ่งที่ทำได้ง่าย
สำหรับผู้ที่ประกอบด้วยปฏิกรณ์ คือ เมื่อประพตติผิต ก็ให้รู้ตนว่าผิต และตั้งสังวรเพื่อ
ไม่ทำผิตเช่นนั้นอีก ปฏิกรณ์จึงเป็นทางให้วิริตติจากโทษ ให้สมาทานในคุณโดยส่วนเดียว,
แม้การประพตติล่วงเกินในผู้อื่น และขอให้ผู้อื่นอดโทษให้ตามโอกาส ก็ชื่อว่าเป็นปฏิกรณ์
อย่างหนึ่ง ท่านแสดงไว้ในพระสูตรหลายพระสูตรว่า ผู้ที่นับถือลัทธินอกบ้าง
ผู้ที่ยังไม่รู้จักพระองค์พระบรมศาสดาบ้าง เมื่อมาเฝ้าหรือมาพบพระบรมศาสดา
จึงเรียกพระองค์ด้วยวาหะว่า อาวุโส อันเป็นคำเสมอกัน เมื่อได้ฟังธรรมที่ทรงแสดงแล้ว
จึงได้สัทธาปสาทะในพระองค์ หรือรู้ว่าพระองค์เป็นพระพุทธรเจ้า ก็แสดงอัจฉโยโทษ
ขอให้ทรงรับเพื่อสำรวมต่อไป พระบรมศาสดาได้ทรงรับ ด้วยพระดำรัสว่า “เพราะเหตุ
ที่ท่านเห็นโทษโดยความเป็นโทษแล้วทำคืนตามธรรม ฉะนั้น เรารับอัจฉโยโทษ
ของท่าน นี่เป็นเหตุเจริญในอริยวินัย แห่งผู้ที่เห็นโทษโดยความเป็นโทษทำคืนอยู่
ตามธรรม ถึงความสำรวมต่อไป” ดังนี้ การแสดงอัจฉโยโทษต่อท่านที่ตนล่วงเกินนี้
เป็นเหตุให้ได้ความสำนึกตน และได้ความสังวรเพื่อไม่ล่วงเกินท่านอีก ท่านจึงสรรเสริญ
ว่าเป็นเหตุเจริญในอริยวินัย.

ปวารณาและปฏิกรณ์ ๒ ข้อนี้ จะปฏิบัติให้เป็นไปได้ด้วยดี และให้เกิดผล
ไพบุลย์ จำต้องอาศัยธรรมอุปการะ ก็ธรรมเป็นเครื่องอุปการะนั้น คือ โสวจัสสตา
เป็นเครื่องอุปการะปวารณา สันติ เป็นเครื่องอุปการะปฏิกรณ์.

โสวจัสสตา แปลว่า ความเป็นผู้ว่าง่าย มีความหมายตามที่ท่านแสดงไว้ในบท
นิทเทศว่า “ประกอบด้วยธรรมที่ทำให้เป็นผู้ว่าง่าย เป็นผู้อดทนรับอนุสาสนีโดยเบื่อง
ขวา คือโดยเคารพ” คำว่า ว่าง่าย ในที่นี้ ไม่ได้หมายความว่าใครว่าอย่างไรก็รับทำอย่างนั้น,
หมายความว่า เลือกรับทำแต่ในการที่ถูกที่ควร ในเมื่อได้พิจารณาใคร่ครวญโดยรอบคอบ
แล้ว, เพราะทางถ้อยคำที่พูดกันนั้นมีมาก ดังที่ตรัสแสดงไว้ในกกจูมสูตร (๑๒/๒๕๕)
ว่า มี ๕ คู่ พุดว่ากันโดยกาลอันสมควรก็มี โดยใช้กาลอันสมควรก็มี ๑ พุดกันด้วย
ความจริงก็มี ด้วยคำไม่จริงก็มี ๑ พุดว่ากันด้วยคำละเมียดก็มี ด้วยคำหยาบกร้าว
ก็มี ๑ พุดว่ากันด้วยคำที่ประกอบด้วยประโยชน์ก็มี ด้วยคำไม่ประกอบด้วยประโยชน์

ก็มี ๑ มีเมตตาจิตพูดว่ากันก็มี เฟงโทษพูดว่ากันก็มี ๑ ทั้งนี้ เพราะผู้พูดว่ากันนั้นเป็นพาล เป็นผู้มั่งร้ายพูดด้วยมิได้พิจารณาใคร่ครวญ ด้วยมั่งร้ายก็มี เป็นบัณฑิตวิญญูชนเป็นผู้มั่งดี พูดด้วยพิจารณาใคร่ครวญด้วยมั่งดีก็มี. เหตุฉะนี้ จึงต้องพิจารณาใคร่ครวญคำพูดนั้น ๆ โดยแยบคายด้วยความอดทน เลือกลงที่ผิดออกเสีย ไม่รับไว้ ถือเอาแต่สิ่งที่ถูก

ผู้ว่ากล่าวเหล่านี้ เป็นผู้อื่น แม้นก็เป็นผู้ว่ากล่าวตนได้ และอาจว่ากล่าวได้ดีกว่าผู้อื่น แต่ต้องรู้จักตนเองตามเป็นจริง เหตุฉะนี้ จึงมีพระพุทธานุชาตแสดงว่า *อตตนา โจทยตตนา* จงเตือนตนด้วยตน *ปฏิมัสเสตมตตนา* จงสอบสวนตนด้วยตน และในธรรมที่บรรพชิตควรพิจารณาเนื่อง ๆ ๑๐ ข้อ ข้อ ๔ และข้อ ๕ ว่า พึงพิจารณาเนื่อง ๆ ว่า ตนดีเทียบตนด้วยศีลได้หรือไม่. ผู้รู้ใคร่ครวญแล้วดีเทียบเราโดยศีลได้หรือไม่ ดังนี้ ความรับตักเตือนที่ตนก็ดี ผู้อื่นก็ดี ตักเตือนโดยชอบ ก็ชื่อว่า โสวัจจสตา.

อนึ่ง ความเป็นผู้ว่าง่ายนี้ มิได้หมายถึงการว่าง่าย เพราะเหตุลภเป็นต้น หมายถึงว่าง่ายด้วยถือธรรม คือความถูกต้องเป็นใหญ่ สมดังที่ตรัสไว้ในกกจุมสูตร (๑๒/๒๕๕) ความว่า “เราตถาคตไม่เรียกภิกษุผู้ว่าง่าย ถึงความว่าง่าย เพราะเหตุแห่งปัจจัยมีจิวรเป็นต้น ว่า “เป็นผู้ว่าง่าย” เพราะเมื่อเธอไม่ได้ปัจจัย ก็จะไม่เป็นผู้ว่าง่ายไม่ถึงความว่าง่าย, ส่วนภิกษุใด เมื่อสักการะ เคารพ นับถือธรรม เป็นผู้ว่าง่ายถึงความว่าง่าย เราตถาคตเรียกภิกษุนั้นว่า “เป็นผู้ว่าง่าย” เพราะเหตุฉะนั้น ท่านทั้งหลายพึงสำเหนียกอย่างนี้ว่า “เราทั้งหลายจักสักการะเคารพนับถือธรรม เป็นผู้ว่าง่ายจักถึงความว่าง่าย” ความว่าง่ายที่มุ่งหมายในบุคคลทั่วไป ก็เหมือนเช่นนี้ ผู้ที่รับทำกิจอย่างใดอย่างหนึ่งตามคำของผู้อื่น ด้วยเห็นแก่ลภเป็นต้น ชื่อว่าเป็นผู้ว่าง่ายในทางที่ผิด ส่วนผู้ที่ถือธรรมเป็นใหญ่ ปฏิบัติให้เป็นไปตามธรรม ไม่โอนเอนไปตามอำิส จึงชื่อว่าเป็นผู้ว่าง่าย เป็นโสวัจจสตาในทางพระพุทธศาสนา.

แต่จะตั้งอยู่ในธรรมข้อนี้ได้ ก็เพราะประกอบด้วยธรรมที่ทำให้ว่าง่าย ธรรมเหล่านี้ท่านแสดงไว้ในอนุมาณสูตร (๑๒/๑๙๑) มิใช่ปรารถนาทุจริต ไม่ถึงอำนาจของความปรารถนาทุจริตเป็นต้น เพราะเมื่อมีความปรารถนาทุจริต ย่อมไม่อาจตั้งอยู่ในโสวัจจสตาได้ เพราะทวนความปรารถนาของตน ทั้งไม่ต้องการฟังคำแนะนำตักเตือน

ซึ่งขัดกับความปรารถนาเช่นนั้น เหตุฉะนั้น ในอนุমানสูตร พระมหาโมคคัลลานเถระ จึงสอนให้อนุমানตน คือเทียบเคียงตนกับผู้อื่น เป็นต้นว่า บุคคลที่มีความปรารถนา ทุจริต ถึงอำนาจของความปรารถนาทุจริต ไม่เป็นที่รักชอบใจของตนฉันใด ตนที่มีความปรารถนาทุจริต ถึงอำนาจของความปรารถนาทุจริต ก็ไม่เป็นที่รักชอบใจของผู้อื่น ฉะนั้น จึงควรปลุกจิตขึ้นว่า “เราจักไม่ปรารถนาทุจริต ไม่ถึงอำนาจของความปรารถนาทุจริต” ดังนี้. และท่านสอนให้ปัจเจกชนตนให้รู้ตนตามเป็นจริง, ถ้ารู้ตนว่าเป็นผู้มี ความปรารถนาทุจริต ถึงอำนาจของความปรารถนาทุจริต ก็ให้พยายามเพื่อละอกุศล บาปกรรมเหล่านั้นเสีย นี่เป็นธรรมที่ทำให้ว่าง่าย ผู้ที่ประกอบด้วยธรรมเหล่านี้ จึงตั้ง อยู่ในโสวัจฉสตาได้.

โสวัจฉสตานี้ เป็นธรรมคู่กับปวารณา เพราะเมื่อนุญาตให้ผู้อื่นว่ากล่าว ตักเตือนได้ ก็ต้องรับฟังตามสมควร ผู้ที่ประกอบด้วยธรรมข้อนี้ แม้ไม่ได้ปวารณา อนุญาตให้ท่านว่ากล่าวตักเตือน ก็เป็นผู้ที่มีพรหมจรรย์ หรือผู้มั่งดีทั้งหลายสำคัญเห็นว่า ควรว่ากล่าวอนุสาสน์ควรถึงความคั่นเคยสนิทสนมได้.

ธรรมข้อที่ ๒ คือ สันติ แปลว่า ความสงบ โดยตรง มุ่งถึงความสงบกิเลส คือเครื่องเศร้าหมองจิต ได้แก่ โลภะ โทสะ โมหะ หรือสงบความตรึกนึกคิดที่เป็น อกุศลกิเลสภายในจิตของบุคคล เป็นต้น ให้เกิดความไม่สงบภายในจิตก่อน แล้วก็ เป็นเหตุให้เกิดความไม่สงบทางกาย ทางวาจา เฉพาะตนบ้าง เนื่องถึงผู้อื่นบ้าง เป็นเหตุ ให้เกิดทุกขร้อนกระวนกระวายต่าง ๆ ความไม่สงบที่เกิดขึ้นแก่บุคคลเฉพาะคนก็ดี ที่เกิดขึ้นในประชุมชนตั้งแต่ส่วนน้อยจนถึงส่วนใหญ่ก็ดี เมื่อสาวเข้าไปหาต้นเหตุ ก็จัก พบว่ากิเลสภายในจิตนั่นเองเป็นต้นเหตุ ความไม่สงบทั้งปวงย่อมตั้งเค้าขึ้นในจิต ของบุคคลแต่ละคนก่อน เพราะฉะนั้น ทางที่จะให้เกิดความสงบโดยตรง จึงได้แก่ การชำระจิตของตนให้ผ่องแผ้วจากกิเลสเครื่องเศร้าหมองทั้งหลาย

วิธีชำระจิตนั้น เบื้องต้นต้องรู้จักอารมณ์ คือเรื่องที่จิตคิด, เพราะอารมณ์ เป็นเครื่องทำให้จิตเศร้าหมองก็ได้ ผ่องแผ้วก็ได้, เมื่อมุ่งชำระจิต จึงต้องทำให้จิตได้ รับอารมณ์ที่ทำให้ผ่องแผ้ว สลัดอารมณ์ที่ทำให้จิตเศร้าหมองออกเสีย, วิธีนี้คนทั่วไป ก็ใช้กันอยู่โดยปกติ เช่น ผู้ที่มีจิตหดหู่หรือตกไปเพราะเหตุใดเหตุหนึ่ง จึงไปเที่ยว

ในที่ใดที่หนึ่ง เพื่อให้จิตได้รับอารมณ์ใหม่เป็นเครื่องแก้ความหดหู่ นี่เป็นวิธีชำระจิตอย่างหนึ่ง แต่อาจเป็นการเปลี่ยนอารมณ์ที่ไม่ดีอย่างหนึ่ง ไปหาอารมณ์ที่ไม่ดีอีกอย่างหนึ่งก็ได้ เช่น ผู้ที่เปลี่ยนอารมณ์ไปในทางอบายมุขต่าง ๆ

ส่วนการชำระจิตในที่นี้ ต้องเปลี่ยนไปสู่อารมณ์ที่ดีอันจะทำให้จิตให้ผ่องแผ้วบริสุทธิ์ อย่างสามัญก็ได้แก่ การรับอารมณ์ที่ไม่มีโทษ แม้ไม่มีคุณ อย่างสูงขึ้นมา ก็รับอารมณ์ที่มีคุณ จนถึงตั้งจิตไว้ในอารมณ์อันเดียว อันเรียกว่า สมาธิ. แม้การฟังธรรม ก็เป็นการชำระจิตอย่างหนึ่ง เพราะทำให้จิตต้องสลัดจากอารมณ์อื่น ตั้งอยู่ในเรื่องธรรม การจัดให้จิตได้รับอารมณ์ที่ดีอยู่เสมอ เป็นเหตุให้จิตผ่องแผ้วอยู่เสมอ ส่วนหนึ่ง เป็นเหตุให้เกิดเป็นอุปนิสัยที่ดีขึ้น แก่อุปนิสัยส่วนที่ไม่ดีให้ลดน้อยลงไปได้ อีกส่วนหนึ่ง

วิธีชำระจิตอีกชั้นหนึ่งก็คือ การทำความเห็นให้ตรง ความเห็นเรียกว่า ทิฏฐิ หรือทัศนนะ เป็นเครื่องนำสัทธาสมาทาน คือความเชื่อถือ ถ้าเห็นผิดไม่ตรงต่อความจริง ก็เป็นเหตุให้เชื่อผิดถือผิด ถ้าเห็นถูก ตรงต่อความจริง ก็เป็นเหตุให้เชื่อถูกต้อง เพราะฉะนั้น การทำความเห็นให้ถูกต้องจึงเป็นข้อสำคัญ การทำความเห็นให้ตรงนี้ ต้องอาศัยปัญญาพิจารณาให้รู้ตระหนักเหตุผลตามเป็นจริง เมื่อเกิดรู้จริงขึ้นเพียงใด ก็เห็นถูกต้องขึ้นเพียงนั้น ในทางศาสนา มุ่งให้ทำความเห็นให้ตรงต่อคลองธรรมและสัจธรรม เช่น ให้เห็นว่าดีเป็นดี เห็นว่าชั่วเป็นชั่ว และเห็นความเกิดดับของสังขารทั้งหลาย ไม่ถือโลกเป็นจริงจนเกินไป มีความเคารพหนักอยู่ในธรรม ตามคำสั่งสอนของพระสัมมาสัมพุทธเจ้า การยังจิตให้ได้รับอารมณ์ที่ดี จนถึงตั้งจิตไว้ในอารมณ์อันเดียว และการทำความเห็นให้ตรงนี้ รวมลงในชื่อว่าชำระจิตของตนให้ผ่องแผ้วเป็นทางแห่งสันติ

สันตินี้เป็นธรรมคู่กับปฏิกรณ์ เพราะเมื่อรู้ตัวว่าผิด และตั้งสังวรเพื่อไม่ทำผิดอีก ก็จำต้องมี สันติ ความสงบอยู่ภายใน ไม่เช่นนั้น ก็ไม่อาจรักษาสังวรอยู่ได้ และเมื่อปลุกสันติให้เกิดขึ้นได้ ก็จะมี ความสงบกาย วาจา ใจ ไม่ต้องใช้ปฏิกรณ์เป็นเครื่องแก้กลับความประพฤติบ่อย ๆ

ปวารณาและปฏิกรรม อันเป็นธรรมเนียมทางพระวินัย และโสวัจจัสสตอัน เป็นธรรมคู่กับปวารณา และสันติ อันเป็นธรรมคู่กับปฏิกรรม รวมเป็น ๔ ประการนี้ เป็นเหตุเจริญในอริยวินัย เป็นวิสุทธิกรณธรรม ธรรมเป็นเครื่องทำวิสุทธิ คือความ หมดจดจากเครื่องเศร้าหมองทั้งหลาย ซึ่งเป็นเหตุดับทุกข์ทั้งปวง ดังพระราชนิพนธ์ ในพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวว่า

วิสุทธิ สพพกุลเสหิ โหติ ทุกฺขเขหิ นิพฺพติ ความหมดจดจากเครื่องเศร้าหมอง ทั้งปวง เป็นความดับทุกข์จากทุกข์ทั้งหลาย ด้วยประการฉะนี้

พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงประกอบด้วยพระคุณทางพระวินัย และทางธรรมเหล่านี้ จึงทรงสามารถยกย่องพระพุทธศาสนา และทรงปกครองประเทศ ชาติให้ถาวรวัฒนา สมเป็นพระมหากษัตริย์ ธรรมิกธีรราชเจ้า ทุกประการ.

ขออำนาจพระราชกุศลบุญราศีทักษิณานุประทานที่สมเด็จพระมโหฬารราช สมภารพระองค์ สมเด็จพระพันวัสสาอัยยิกาเจ้า ได้ทรงบำเพ็ญทั้งนี้ จงเป็นผลสัมฤทธิ์ เพื่อพระราชสุข แต่พระบาทสมเด็จพระปรเมนทรมหาอานันทมหิดล ๙ พระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว และสมเด็จพระเทพศิรินทราบรมราชินี สมพระราชปณิธานประสงค์ทุกประการ

รับพระราชทานถวายวิสัยนาพระธรรมเทศนาในวิสุทธิกรณธรรมกถา พอ สมควรแก่เวลา เหว่ ก็มีด้วยประการฉะนี้ ขอถวายพระพร,

อุโกอัตถกถา^๑

นโม ตสส ภควโต อรหโต สสมาสมพุทฺธสส.
อปฺปมตฺโต อุโก อตฺเถ อธิคฺคณฺหาติ ปณฺชิโต
ทิกฺกุเจ รมฺเม จ โย อตฺถโก โย จตฺถโก สฺมปรายิกโก
อตฺถากิสมยา ธีโร ปณฺชิโตติ ปวฺจจตีติ.

บัดนี้ จักรับพระราชทานถวายวิสัยนาพระธรรมเทศนา ในอุโกอัตถกถา ฉลอง
พระเดชพระคุณ ประดับพระปัญญาบารมี อนุรูปพระราชพิธีทรงบำเพ็ญพระราชกุศล
ทักษิณานุปทาน ในวัน “ปิยมหาราช” ซึ่งเป็นอภิรักษ์จิตสมัยคล้ายวันสวรรคต พระบาท
สมเด็จพระปรมินทรมหาจุฬาลงกรณ์ พระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว เพื่อทรงอุทิศส่วน
พระราชกุศลถวาย พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว พระองค์นั้น พร้อมทั้ง
สมเด็จพระศรีพัชรินทราบรมราชินีนาถ และสมเด็จพระศรีสวรินทิราบรมราชเทวี ตามวิธี
ทักษิณานุปทานในพระพุทธศาสนา และตามหลักธรรมสาธูปปฏิบัติ ดังพระพุทธภาษิต
ที่ตรัสไว้ว่า “ภูมि वे सारूपानं गतद्युगतवेทिता ความกตัญญูกตเวที เป็นภูมิแห่ง
สารุชน” ดังนี้

^๑ ถวายครั้งดำรงสมณศักดิ์ที่ พระธรรมวราภรณ์ ในการพระราชพิธีทรงบำเพ็ญพระราชกุศล
วันปิยมหาราช ถวาย ณ พระที่นั่งอมรินทรวินิจฉัย วันที่ ๒๓ ตุลาคม พ.ศ. ๒๕๑๑
เวลา ๑๗.๐๐ น.

วันปิยมหาราช เป็นวันสำคัญวันหนึ่งแห่งชาติ ที่กำหนดขึ้นเพื่อถวายความเคารพแต่สมเด็จพระมหากษัตริย์เจ้าพระองค์หนึ่ง ซึ่งได้ทรงบำเพ็ญประโยชน์แก่ประเทศชาติ ศาสนา และประชาราษฎรทั้งปวง อย่างเด่นชัดเป็นอันมากในอดีต อันโยงมาถึงอย่างเด่นชัดในปัจจุบัน คือ พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว สมเด็จพระปิยมหาราช พระองค์ได้ทรงเป็นพระบรมราชโอรส ในพระบาทสมเด็จพระปรเมนทรมหาอานันทมหิดล ๗ พระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ได้เสด็จเถลิงถวัลยราชสมบัติ สืบพระราชสันตติวงศ์ เมื่อวันที่ ๑ ตุลาคม พ.ศ.๒๔๑๑ ขณะมีพระชนมายุ ๑๖ พรรษา ได้เสด็จสวรรคตเมื่อวันที่ ๒๓ ตุลาคม พ.ศ.๒๔๕๓ รวมเวลาแห่งรัชกาลได้ ๔๓ โดยปี มีพระชนมายุ ๕๘ พรรษา และนับเวลาแต่วาระเสด็จเถลิงถวัลยราชสมบัติ สืบต่อพระราชสันตติวงศ์ถึงปัจจุบันได้ ๑๐๐ ปี นับแต่วาระเสด็จสวรรคตถึงปัจจุบัน บัดนี้ ๕๘ ปีบริบูรณ์ เท่าปีพระชนมพรรษา สมเด็จพระบรมพิตรพระราชสมภารเจ้าได้ทรงบำเพ็ญพระราชกุศลทักษิณานุปทาน ถวายพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ซึ่งได้เสด็จสวรรคต และพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ซึ่งได้เสด็จเถลิงถวัลยราชสมบัติ ครบ ๑๐๐ ปี เมื่อวันที่ ๑ ตุลาคม พ.ศ.๒๕๑๑ เป็นพระราชกุศลกาลานุกาล เป็นพิเศษนั้นแล้ว คณะรัฐมนตรีและองค์การต่าง ๆ ก็ได้จัดบำเพ็ญกุศลน้อมเกล้าฯ ถวาย และจัดงานแสดงเป็นอนุสรณ์ถึงสมเด็จพระมหากษัตริย์เจ้าทั้ง ๒ พระองค์นั้น ในช่วงระยะเวลาเดือนนี้ และในวันนี้ สมเด็จพระบรมพิตรพระราชสมภารเจ้าทรงบำเพ็ญพระราชกุศลทักษิณานุปทานถวายในวันปิยมหาราช เหมือนดังที่ได้ทรงปฏิบัติเป็นการพระราชกุศลประจำปี

พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว สมเด็จพระปิยมหาราช ได้ทรงเป็นที่เคารพรักร้อย่างยิ่งของประชาชนชาวไทยทั้งปวง แม้ได้เสด็จสวรรคตล่วงมาถึง ๕๘ ปีแล้ว บุคคลในปัจจุบันนี้ ส่วนใหญ่เกิดในภายหลัง แม้เช่นนั้น ก็ปรากฏพระองค์ได้ทรงเป็นที่เคารพรักร้อยอย่างไม่จิตจาง กล่าวได้ว่า ปรากฏพระองค์อยู่ในจิตใจของคนทั้งปวงเหมือนอย่างเป็นบุคคลปัจจุบัน ไม่เก่า ไม่ล่วงสมัย ไม่เจียบหายไป พระองค์ทรงเป็นที่ตั้งเด่นชัดแห่งอนุสติของคนทุกรุ่นที่สืบต่อกันมา ที่ตั้งแห่งอนุสติอันเด่นชัดนี้ คือ คุณประโยชน์ต่าง ๆ ที่มีสืบมาถึงปัจจุบัน อันทุก ๆ คนได้รับอยู่ มองเห็นกันอยู่ ได้ยิน

ได้ฟังกันอยู่ เมื่อระลึกย้อนกลับไปทางการศึกษา ย่อมจะได้ทราบว่า พระองค์ได้ทรงทำไว้ ริเริ่มไว้ เป็นเหตุให้ทุก ๆ คนได้พบกับปัจจุบันที่เจริญ และความเจริญความสุขของแต่ละ คน เช่น ความเจริญทางการศึกษาที่ทุก ๆ คนได้รับ เมื่อระลึกดูแล้วก็จะทำให้รู้สึกว่ เท่ากับได้รับพระราชทานจากพระองค์ เมื่อคราวเสด็จ กลับจากยุโรป ใน พ.ศ.๒๔๕๐ เสนาบดีกระทรวงนครบาลได้อ่านคำถวายชัยมงคลมีความตอนหนึ่งว่า “อิฐวิบุลผล ข้อใหญ่ ซึ่งเกิดมีแก่ประชาชน คือ ความเป็นไทยด้วยตนเอง ความอยู่เย็นเป็นสุข ความมีปรีชาสามารถ ความบริบูรณ์ด้วยโภคทรัพย์ ความเกษมสำราญเหล่านี้ล้วน สำเร็จด้วยอำนาจพระมหากษัตริย์” แล้วได้กราบทูลจำแนกกล่าวถึงส่วนต่าง ๆ คือ ส่วนการพระศาสนา การพระราชอาณาจักร การปกครอง การศึกษาวิทยา การค้าขาย การสุขาภิบาล การตรวจตรา ความสนิทสนมกับประชาชน และการเปิดเผยเขตชู เกียรติยศของชาติ กับการชักนำเชื่อมพระราชสัมพันธ์ไมตรีกับพระเจ้าแผ่นดิน และ ประธานาธิบดีในนานาประเทศให้สนิทยิ่งขึ้น ซึ่งผลแห่งสัมพันธ์ไมตรีอันนี้ ย่อมชักนำ ความเจริญรุ่งเรืองของพระราชอาณาจักร คำถวายชัยมงคลนี้และคำถวายสดุดีทั้งปวง ในเวลานั้น ตลอดมาถึงในเวลาปัจจุบันได้มีเป็นอันมาก และจะมีต่อไปอีก เพราะได้ ทรงประกอบพระราชกรณียกิจเป็นประโยชน์เกื้อกูลไว้โดยอเนกประการ ซึ่งอำนวยผล เกื้อกูลตั้งแต่เวลานั้นตลอดมาถึงปัจจุบัน กล่าวได้ว่า ได้ทรงเป็นบัณฑิต ผู้ดำเนิน ประโยชน์กิจด้วยปัญญาโดยแท้ ตามกระแสพระพุทธานุภาพที่ทูลเทศว่า “อปฺปมตฺโต อุกฺโก อตฺเต” เป็นอาทิ แปลความว่า “บัณฑิตผู้ไม่ประมาทแล้ว ย่อมถือเอาประโยชน์ ทั้ง ๒ คือ ประโยชน์ปัจจุบัน ๑ ประโยชน์ภายหน้า ๑ ผู้ทรงปัญญาเรียกว่าบัณฑิต เพราะบรรลุประโยชน์” ดังนี้

บัณฑิตตามรูปศัพท์ คือ ผู้ดำเนินไปด้วยปัญญา ตามอรรถ คือ ความหมาย ตามพระพุทธานุภาพนี้ ได้แก่ผู้บรรลุประโยชน์ คือ ผลที่ต้องการ ทั้งในปัจจุบันทั้งใน ภายหน้า ด้วยอาศัยความไม่ประมาทและปัญญา บัณฑิตจึงย่อมเป็นผู้รู้จักประโยชน์ และทางดำเนินไปสู่ประโยชน์ ทั้งเป็นผู้ไม่ประมาทสามารถดำเนินไปถึงประโยชน์นั้นได้

ผลที่ต้องการอยู่ในปัจจุบัน เรียกว่า ประโยชน์ปัจจุบัน เช่น ทรัพย์ ยศ ไมตรี ผาสุก และสิ่งที่จะต้องการอื่น ๆ เพื่อบรรลุถึงประโยชน์ปัจจุบัน พระบรมศาสดาตรัส

สอนให้ปฏิบัติในธรรมที่เป็นส่วนเหตุ เช่น *อุฏฐานสัมปทา* ถึงพร้อมด้วยความขยันหมั่นเพียรแสวงหาวิชาและทรัพย์ เป็นต้น *อารักขสัมปทา* ถึงพร้อมด้วยความรักษาสิ่งที่แสวงหามาได้ *กัลยาณมิตรตตา* ความมีเพื่อนมิตรที่ดีงาม *สมชีวิตา* ความเลี้ยงชีวิตตามสมควรแก่กำลังทรัพย์ที่หามาได้ มิให้พุ่มพายนัก มิให้เบียดกรอนัก

อนึ่ง นอกจากปัจจุบัน ยังมีอนาคต และจำต้องการผลที่เกื้อกูลให้เกิดความสุขในอนาคต และนอกจากเฉพาะตน ยังมีผู้อื่นที่จะต้องเกื้อกูลตามความสัมพันธ์เกี่ยวข้องกันด้วยสิ่งที่ต้องการต่าง ๆ เช่นเดียวกัน ผลที่ต้องการสำหรับอนาคต และสำหรับเกื้อกูลผู้อื่น เรียกว่าประโยชน์ภายนอก มีระยะเวลาและขอบเขตยาวและกว้างขวางออกไปกว่าปัจจุบัน เฉพาะตนอีกมาก เพื่อบรรลุถึงประโยชน์นี้ พระบรมศาสดาตรัสสอนให้ปฏิบัติในธรรมที่เป็นส่วนเหตุ คือ *สัทธาสัมปทา* ถึงพร้อมด้วยศรัทธา ความเชื่อในสิ่งที่ควรเชื่อ *ศีลสัมปทา* ถึงพร้อมด้วยศีล ความประพฤติดี เว้นจากประพฤตินิन्दจาก *สัมปทา* ถึงพร้อมด้วยการสละบริจจาค *ปัญญาสัมปทา* ถึงพร้อมด้วยปัญญาความรู้ชอบ

อันกาลเวลาย่อมมีต่อเนื่องกันไปไม่ขาดสาย เวลาที่ล่วงไปแล้วเรียกว่าอดีต เวลาที่กำลังถึงเข้า เรียกว่าปัจจุบัน เวลาที่ยังไม่มาถึง เรียกว่าอนาคต จะนับเป็นส่วนเป็นตอนเร็วหรือช้าเท่าไร ก็สุดแต่ความกำหนดที่เกี่ยวข้องแก่เหตุต่าง ๆ แต่เมื่อแสดงโดยปริยายสามัญ ความรู้ความเห็นของบุคคลโดยทั่วไปย่อมเป็นไปอยู่ในวงแคบ คือมักรู้เห็นประโยชน์ปัจจุบันที่คับแคบ คือเฉพาะหน้าและเฉพาะตน เว้นไว้แต่จะมีความไม่ประมาทและมีปัญญา จึงจะมองเห็นประโยชน์ยาวและกว้างขวางในกาลทั้ง ๓

ประโยชน์ทั้งสองนี้ แม้จะแบ่งเรียกเป็นปัจจุบันและภายนอก แต่เป็นข้อที่พึงต้องการเป็นคู่กัน เพราะทุก ๆ คนจำต้องเผชิญอยู่กับปัจจุบัน และจะต้องพบอนาคต จึงต้องการปัจจุบันและอนาคตที่ดีมีความสุขความเจริญ ความต้องการนี้ มิได้สำเร็จด้วยเพียงความปรารถนา แต่สำเร็จได้ด้วยการทำงาน คือปฏิบัติให้ถึงพร้อมในธรรมที่เป็นส่วนเหตุแห่งผลที่ประสงค์ เพราะมีผู้ปฏิบัติในธรรมที่เป็นส่วนเหตุ นั้น เช่น มีความหมั่นขยันทำงานทางกสิกรรม เกษตรกรรม จึงเกิดมีพืชผลสำหรับบริโภคเป็นต้น อาจมีผู้เห็นว่า มีธรรมเพื่อผลที่ต้องการปัจจุบันก็น่าจะเพียงพอ ไม่จำเป็นต้องมีธรรมเพื่อ

ผลภายนอกมีศรัทธาศิลเป็นต้น ซึ่งน่าจะทำให้ความเจริญก้าวหน้าเข้าไป เพราะเป็นเหตุให้ทำอะไรไม่สะดวกร ต้องมีขอบเขตจำกัด แต่ความเจริญปฏิบัติธรรมเพื่อผลภายนอกเป็นหลักของจิตใจที่สำคัญทุกข้อ *ศรัทธา* เป็นหลักของจิต เพราะเป็นเหตุให้เกิดการถือปฏิบัติ ฉะนั้น จึงมีการชวนให้เชื่อในทางต่าง ๆ เมื่อทำให้เชื่อได้แล้วก็นำให้ทำการต่าง ๆ ต่อไปได้ ความเชื่อจึงเป็นสิ่งสำคัญข้อแรกที่จำต้องการที่จะให้ถึงพร้อมคือ อบรมให้เป็นความเชื่อในสิ่งที่ควรเชื่อ หรือให้เป็นความเชื่อที่มีเหตุผลด้วยความหยั่งรู้ เช่น เชื่อในกรรมและผลของกรรม *ศีล* เป็นหลักของจิต เพราะเป็นความประพฤติดี งดเว้นจากความประพฤติผิด กรรมทั้งปวงย่อมเกิดจากจิตเจตนา ถ้าปราศจากศีลเป็นหลักก็จะทำไปตามอำนาจจิต ต่อเมื่อมีศีลเป็นหลัก จึงจะเว้นได้ไม่ทำไปตามอำนาจฝ่ายต่ำ *จาคะ* เป็นหลักของจิตเพราะทำให้สละออกไปได้เพื่อเกื้อกูลผู้อื่น ถ้าปราศจากจาคะ ก็กลายเป็นคับแคบ ไม่มีที่จะเกื้อกูลใคร *ปัญญา* เป็นหลักของจิต เพราะทำให้มีความรู้เหตุผลตามเป็นจริง ทำให้มองเห็นทางดำเนินโดยถูกต้อง ถ้าปราศจากปัญญาก็เหมือนเดินอยู่ในความมืด มองไม่เห็นทาง ฉะนั้น ผลดีต่าง ๆ ที่ได้รับอยู่ในปัจจุบันจึงเนื่องมาจากศรัทธาศิลเป็นต้นในอดีต และศรัทธาศิลเป็นต้นในปัจจุบันก็จะเป็นเหตุให้ประสบผลดีต่อไปในอนาคต ซึ่งอนาคตก็จะเลื่อนมาเป็นปัจจุบันเข้าโดยลำดับ และเมื่อปฏิบัติในธรรมที่เป็นเหตุแห่งผลดีปัจจุบันโดยตรง มีความถึงพร้อมด้วยความขยันหมั่นเพียรเข้าอีกด้วย ก็ยิ่งเป็นเหตุให้เจริญผลที่ดี เกื้อกูลให้เกิดความสุขความเจริญมากขึ้น เข้าในมงคล ๒ ข้อว่า *บุพเพ กตปุญญาตา* ความเป็นผู้มีบุญอันได้ทำไว้แล้วในกาลก่อน *อตตสมุมาปณิธิ* ความตั้งตนไว้ชอบในปัจจุบัน แต่ทั้งนี้ต้องอาศัยความไม่ประมาท คือ ความไม่มัวเมาเลินเล่อเปลอเฟลิน เพราะปราศจากสติ ได้แก่ มีสติคุ้มครองรักษาใจตนอยู่เสมอ สตินี้จะช่วยอุปการะให้เกิดปัญญา คือ ความรู้จักประโยชน์มิใช่ประโยชน์โดยแท้จริง ทั้งจะช่วยอุปการะให้เกิดความเพียรดำเนินไปจนบรรลุถึงประโยชน์ทั้งสอง

ความไม่ประมาทเป็นธรรมที่พึงอบรมให้มีขึ้นได้ ด้วยความปลุกสติ ความระลึกได้พร้อมทั้งสัมปชัญญะ ความรู้ตัวในการที่ทำ ในคำที่พูดทั้งปวง เพื่อให้มีโอกาสใช้ปัญญาและความเพียรเป็นต้นได้โดยถูกต้อง ถ้ายังขาดปัญญาในการใด ก็จักแสวงหา

ปัญหาในการนั้นให้เพียงพอ ขาดความเพียร ก็จักได้เริ่มหรือเพิ่มความเพียรให้เพียงพอความต้องการ ขาดสติจะทำให้ผลอปัญญา กลายเป็นความหลง เครื่องทำให้ขาดสติย่อมมีอยู่มาก และไม่ใช่เป็นสิ่งที่อื่นที่อยู่ไกล คือ สิ่งที่เราเข้าใจว่าเป็นประโยชน์นั้นแหละ เช่น ลาก ยศ สรรเสริญ สุขต่าง ๆ เมื่อเกิดความมัวเมาขึ้น เพราะขาดสติที่จะให้ระลึกได้ว่าผิดชอบ จึงทำให้ทำผิด พุดผิด คิดผิด เพราะเหตุแห่งลาก ยศ เป็นต้น เพราะเหตุแห่งตนบ้าง ผู้อื่นบ้าง สิ่งที่น่าจะเป็นประโยชน์นั้นก็กลับกลายเป็นโทษไป นี่คือความประมาท ต่อเมื่อไม่เกิดความมัวเมาเพราะมีสติระลึกได้ถึงผิดชอบ จึงทำให้ทำดี พุดดี คิดดีที่ตรงกันข้าม สิ่งเหล่านั้นจึงเป็นประโยชน์ขึ้น นี่คือความไม่ประมาท บัณฑิตผู้ไม่ประมาทจึงถือเอาประโยชน์ได้ทั้งสอง คือประโยชน์ปัจจุบัน ประโยชน์ภายหน้า และเพราะบรรลุถึงประโยชน์ จึงเรียกผู้ทรงปัญญาทั้งสติว่า บัณฑิต ดังนี้

พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ได้ทรงเป็นบัณฑิต ทรงไม่ประมาท ทรงนำประเทศชาติให้บรรลุถึงประโยชน์ คือ ผลที่ต้องการในปัจจุบันและภายหน้า เป็นต้นว่า ความสมบูรณ์เพิ่มพูนแห่งโภคทรัพย์ ความมียศ คือ อิศริยยศ ได้แก่ อิศรภาพของประเทศชาติ ความมีมิตรไมตรีกับประชาชนทุกชั้นในประเทศและกับต่างประเทศ ความผาสุกอันเกิดจากการสุขาภิบาลอนามัย ทั้งนี้เพราะทรงชักนำให้ประชาชนมีความขยันหมั่นเพียรประกอบอาชีพ ทรงแนะนำส่งเสริมการอาชีพต่าง ๆ พระราชทานอารักขาในชีวิต ทรัพย์สิน เป็นต้น ของประชาชนในทางต่าง ๆ ทรงทำ ความสนิทสนมกับประชาชน ทำให้เกิดความเคารพรักอย่างจริงใจ ทรงแนะนำให้รู้จักการใช้จ่ายทรัพย์ป้องกันทางอบายมุขต่าง ๆ ทรงทำบุคคลผู้ทำหน้าที่ปกครอง และผู้อยู่ในปกครอง ให้ต่างมีความเชื่อไว้วางใจในกันและกัน ทรงอุปถัมภ์พระศาสนาให้เป็นที่ตั้งแห่งศรัทธาปสาทยึดเหนี่ยวใจของคน ทำให้คนมีที่พึ่งทางใจด้วยดี ทรงตราพระราชบัญญัติต่าง ๆ และทรงส่งเสริมเผยแพร่คำสอนในพระศาสนา เพื่อให้ประชาชนอยู่ด้วยกันด้วยความสงบสุข เรียบร้อยและมีศีลธรรมตามควรแก่ภาวะ ได้ทรงสละความสุขส่วนพระองค์เพื่อความสุขของประชาชน ด้วยทรงสำเหนียกสอดส่องปรับปรุงแก้ไขกิจการต่าง ๆ พระราชทานสงเคราะห์อนุเคราะห์บุคคลและกิจการทั้งปวง และได้พระราชทานปัญญาแก่ประชาชน ด้วยทรงตั้งโรงเรียนตั้งแต่ชั้นต้น ทรงวางโครงการ

จนถึงชั้นมหาวิทยาลัย รวมความว่า สิ่งใดที่จำต้องการในปัจจุบันและอนาคต ทรงทำให้ประชาชนและประเทศชาติได้รับสิ่งนั้น ๆ อนาคตคือภายในเวลานั้นได้มาเป็นปัจจุบันในเวลาทีล่วงมาจนถึงบัดนี้แล้ว ซึ่งนับได้ ๑๐๐ ปีจากวาระเสด็จเถลิงถวัลยราชสมบัติ ๕๘ ปีจากวาระเสด็จสวรรคต ประโยชน์อนาคตที่พระองค์ได้ทรงสร้างขึ้นในรัชสมัยของพระองค์ ได้มาเป็นประโยชน์ปัจจุบันแก่บุคคลในรุ่นปัจจุบันนี้ ดังที่ได้ปรากฏอยู่โดยเด่นชัดแล้ว

สมเด็จพระบรมพิตรพระราชสมภารเจ้า เมื่อได้ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้กำหนดพระราชพิธีบำเพ็ญพระราชกุศลถวายเช่นนี้ ชื่อว่าได้ทรงระลึกถึงสมเด็จพระบรมราชบุรพการีผู้ได้ทรงบำเพ็ญประโยชน์ใหญ่แก่ประเทศชาติ และได้ทรงปฏิบัติตอบแทนตามควรแก่สมัย เป็นการทรงบูชาท่านผู้ควรบูชา เป็นมงคลส่วนเหตุ อันพึงให้เกิดมงคลส่วนผล คือความเจริญสวัสดิโดยทั่วไป

ขออำนาจพระราชกุศลทักษิณานุปทาน ที่สมเด็จพระบรมพิตรพระราชสมภารเจ้า ทรงบำเพ็ญอุทิศถวายทั้งนี้ จงเป็นผลสัมฤทธิ์เป็นพระราชกัลยาณเกียรติและวิบากสุขสมบัติ แต่พระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาจุฬาลงกรณ์ พระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว สมเด็จพระปิยมหาราช พร้อมทั้งสมเด็จพระศรีพัชรินทราบรมราชินีนาถ พระพันปีหลวง และสมเด็จพระศรีสวรินทิราบรมราชเทวี พระพันวัสสาอัยยิกาเจ้า สมตามพระราชปณิธานทรงอุทิศถวายโดยฐานนิยม

ถวายวิสาขนาพระธรรมเทศนา ฉลองพระเดชพระคุณ ประดับพระปัญญาบารมี ยุติด้วยเวลา เหว่ ก็ด้วยประการฉะนี้ ขอถวายพระพร.

อรรถกถา

นโม ตสส ภควโต อรหโต สมมาสมพุทฺธสส.

อตตนา โจทยตตนา ปฏิมเสตมตตนาติ.

บัดนี้ จักถวายวิสาขนาพระธรรมเทศนา ฉลองพระเดชพระคุณ ประดับ
พระปัญญาบารมี ในการพระกุศลทักษิณานุปทาน ที่สมเด็จพระภคินีปิณฑิต เจ้าฟ้า
เพชรรัตนราชสุดาสิริโสภณพัฒน์วดี และพระนางเจ้าสุวัทนา พระวรราชเทวี ได้ทรง
บำเพ็ญน้อมอุทิศถวายแด่พระบาทสมเด็จพระรามาธิบดีศรีสินทรมหาวชิราวุธ พระมงกุฎ-
เกล้าเจ้าอยู่หัว พระบรมชนกนาถ ในวันคล้ายวันเสด็จสวรรคต ซึ่งเวียนมาถึงเข้า ณ
ศกนี้ ตามประเพณีทักษิณานุปทานในพระพุทธศาสนา การทรงบำเพ็ญพระกุศลนี้
เป็นการแสดงพระกตัญญูตเวทิตาคคุณ และเป็นการทรงบูชาด้วยพระคารวะอย่างยิ่ง
ในสมเด็จพระบรมชนกนาถ

อนึ่ง พระบรมวงศานุวงศ์ ข้าทูลละอองธุลีพระบาท เสวกามาตย์ราชบริพาร
ผู้จงรักภักดี ก็ได้โดยเสด็จในการพระกุศลนี้โดยสมานฉันท์ และต่างทรงมีและมีความ
ชื่นบาน และเอิบอิมในการที่สมเด็จพระภคินีปิณฑิต ได้เสด็จมาทรงเป็นประธานใน
โอกาสเหมือนเช่นนี้ นับแต่ทรงพระเจริญมา

๑ ถวายครั้งดำรงสมณศักดิ์ที่ พระธรรมวราภรณ์ ในการพระกุศลอุทิศถวายพระบาทสมเด็จพระ
พระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ถวาย ณ พระอุโบสถวัดบวรนิเวศวิหาร วันที่ ๒๕ พฤศจิกายน
พ.ศ. ๒๕๐๐

พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว พระบรมชนกนาถ ปรากฏว่า ได้ทรงมีพระราชหฤทัยประกอบด้วยพระเมตตากรุณาเป็นอย่างยิ่ง ในสมเด็จพระภคินี-บพิตร แต่ก็ต้องเสด็จสวรรคตละโลกนี้ไปตามธรรมดาของสังขาร ในขณะที่ยังมีทันได้ทรงประกอบอุปการกิจ ให้สมกับพระเมตตากรุณาที่เปี่ยมอยู่ในพระราชหฤทัย ยังมีทันได้ทอดพระเนตรเห็นความเจริญแห่งสมเด็จพระภคินีบพิตรที่จะเป็นเหตุยังพระราชหฤทัยให้ทรงโสมนัสยินดียิ่งขึ้น ถึงเช่นนั้น ก็ปรากฏว่า ได้ทรงมีพระโสมนัสยินดีอย่างยิ่ง ในการที่ทรงได้สมเด็จพระภคินีบพิตร เพราะทรงได้ประสบความสำเร็จแห่งความเป็นพระพรหม คือความเป็นสมเด็จพระชนกนาถ ซึ่งสมเด็จพระบรมศาสดาตรัสว่าเป็นพรหมของบุตรธิดา เพราะเป็นผู้อนุเคราะห์บุตรเกิดด้วยพรหมวิหารธรรม คือเมตตา ความรักสันทิต คิดปรารถนาให้เป็นสุข กรุณา ความสงสารคอยช่วยให้พ้นทุกข์ มุทิตา ความพลอยยินดีปรีดาปราโมทย์ปราศจากริษยา อุเบกขา ความวางใจเป็นกลาง ปราศจากราคาทิกิเลส และอคติลำเอียง สมตามพระพุทธานุภาพว่า

พรหมมาติ มาตาปิโตร

บุพพาวจริยาติ วุจฺจเร

อาหุเนยฺยา จ ปุตตานํ

ปชาย อนุกมฺปกา

แปลความว่า มารดาบิดาผู้อนุเคราะห์บุตรเกิด ท่านเรียกว่าเป็นพรหม เป็นบุรพอาจารย์คืออาจารย์ต้น เป็นผู้ควรบูชา ของบุตรทั้งหลาย ดังนี้ ฉะนั้น แม้เสด็จสวรรคตแล้ว ก็เชื่อว่ายังทรงสถิตอยู่ในความเป็นพระพรหม และยังทรงอภิบาลรักษา สมเด็จพระภคินีบพิตร ด้วยพระบารมีธรรมทั้งหลายที่ดำรงอยู่ เมื่อสมเด็จพระภคินี-บพิตร ได้ทรงอนุสรณ์ถึง ก็จักได้ทรงเห็นประจักษ์ในพระหฤทัยสำเร็จเป็นกตัญญูกตเวทิตาธรรม เป็นเหตุนำความเจริญสวัสดิ์ทั้งปวงให้เกิดขึ้น แต่สมเด็จพระภคินีบพิตร

พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ปรากฏว่า ได้ทรงเป็นพระมหากษัตริย์ผู้ประกอบด้วยพระปรีชาสามารถ ทรงมีความรอบรู้ในศาสตร์ต่าง ๆ และทรงปฏิบัติพระราชกรณียกิจให้สำเร็จเป็นประโยชน์แก่ประเทศชาติโดยอเนกประการ ทั้งนี้ เพราะได้ทรงอบรมศึกษาสำเร็จเป็นอย่างยิ่ง และเมื่อได้ทรงสำเร็จการศึกษาในต่างประเทศ เสด็จนิวัตสู่ประเทศไทย ก็ได้ทรงผนวชและประทับศึกษาปฏิบัติพระธรรมวินัย

อยู่ในสำนักสมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส ณ วัดบวรนิเวศวิหาร ตลอดพรรษากาล เมื่อเสด็จขึ้นครองราชย์สมบัติ เป็นพระมหากษัตริย์ ก็ได้ทรงตั้งอยู่ในราชธรรมจรรยา ได้ทรงทำสืบทอดพระราชกรณียกิจที่พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว พระบรมชนกาทิราชเจ้าได้ทรงเริ่มไว้ หรือได้มีพระราชปณิธานไว้แต่ยังไม่ทันได้ทรงทำให้สำเร็จ เช่น ทรงทำการเสริมต่อ การคมนาคม การประปา การโทรเลข โทรศัพท โทรทัศนุบำรุงการศึกษา ทรงสถาปนาจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย สนองพระราชประสงค์แห่งสมเด็จพระบรมชนกาทิราชเจ้า ดังนี้เป็นต้น พระราชกรณียกิจใด ๆ ที่ควรเริ่มขึ้นใหม่ เพื่อทะนุบำรุงประเทศชาติให้เจริญ ก็ได้ทรงเริ่มขึ้น ทรงดำเนินพระราชกุศลโลบายปลุกใจประชาชนให้รักชาติ ให้มีศีลธรรมจรรยาในพระศาสนาตามควรแก่ภาวะ ให้ใฝ่ใจศึกษาแสวงหาความรู้ในทางต่าง ๆ หัดให้เป็นคนเข้มแข็งตั้งแต่เด็ก และทรงเลือกวางบุคคลผู้มีความรู้ความสามารถให้เหมาะแก่กิจการนั้น ๆ หรือทรงมอบหน้าที่ให้เหมาะแก่กิจการนั้น ๆ หรือทรงมอบหน้าที่ให้เหมาะแก่บุคคล ทรงใฝ่พระราชหฤทัยศึกษาอยู่เสมอ ทรงสอดส่องทราบเหตุการณ์ทั้งภายในทั้งภายนอกโดยถูกต้อง ในสมัยสงครามโลกครั้งที่ ๑ เมื่อประเทศชาติจำต้องเข้าไปในฝ่ายใดฝ่ายหนึ่ง ก็ทรงมีพระราชวินิจฉัยโดยเด็ดขาด นำประเทศชาติให้ผ่านไปโดยสวัสดิ์ ทั้งนี้ เพราะทรงมีพระวิจรรณญาณหยั่งถึงผลที่จะเกิดขึ้นในอนาคตได้โดยถูกต้อง แม้ภายในประเทศ ก็ทรงปฏิบัติเตรียมการเพื่อผลที่จะเกิดขึ้นในอนาคต เช่น ทรงทดลองทำเป็นการเล่นต่าง ๆ เช่น ดุสิตธานี เป็นต้น การทำเล่นในสมัยนั้น กลายมาเป็นการทำจริงในปัจจุบันหลายอย่าง เหมือนอย่างการเล่นในสมัยเป็นเด็ก กลายมาเป็นจริงในสมัยเป็นผู้ใหญ่ นอกจากนี้ยังเป็นโอกาสให้ทรงดูรู้จักบุคคลผู้มักเผลอในการเล่นสนุก จึงมักแสดงลักษณะนิสัยจิตใจออกมาในเวลานั้น พระองค์ทรงปฏิบัติพระองค์สมตามพระราชนิพนธ์ ซึ่งทรงไว้เป็นเครื่องเตือนใจผู้อื่นเสมอ ๆ ว่า

เฟื่องดูประโยชน์หม่อมมาก

ด้วยอมล่ำปากทุกสิ่งสรรพ

ประนีประนอมพร้อมกัน

ทุกวันมุ่งรักสามัคคี

ในทางพระพุทธศาสนา ทรงมอบถวายสมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส ทรงบริหารการคณะสงฆ์อย่างเต็มที่ ทรงถวายพระบรมราชูปถัมภ์โดยใกล้ชิด จึงสัมฤทธิ์ผลทั้งแก่ประเทศชาติ ทั้งแก่พระศาสนาร่วมกันไป

อนึ่ง ได้ทรงมีพระราชอภัยยศยิ่งใหญ่ เพราะพระมหากรุณา สมดังพระมหาสมณนิพนธ์ภาษิตว่า

มหาปริสภาวสุส ลกฺขณํ กรุณาสโห

แปลความว่า อภัยยศที่ทนอยู่มิได้เพราะกรุณา เป็นลักษณะของมหาบุรุษ ดังนี้ ทอดพระเนตรเห็นกาลไกล ดำเนินพระราชกุศลบายสุขุม ทรงมีพระปรีชาสามารถพิเศษในการประพันธ์ ได้ทรงพระราชนิพนธ์เรื่องต่าง ๆ ทั้งที่เป็นร้อยแก้วและร้อยกรองไว้เป็นอันมาก ถึงกับทรงได้รับยกย่องว่าเป็น พระมหาธีรราชเจ้า

พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงประกอบด้วยพระราชกัลยาณเกียรติประวัติ มีนิทศนัยดังถวายวิสาขนา เพราะทรงตั้งอยู่ในอัปมาทธรรม คือความไม่ประมาท ทรงประกอบด้วยพระสติและวิจารณ์ปัญญา ทรงเตือนพระองค์ ทรงพิจารณาสอบสวนพระองค์ด้วยพระองค์เอง ตามพุทธภาษิตที่ตรัสเตือนไว้ว่า *อตตนา โจทยตตानํ จงเตือนตนด้วยตน ปฏิมีเสตมตตนา จงพิจารณาสอบสวนตนด้วยตน* ดังนี้

ภาวะเป็นเรา ที่ทุก ๆ คนมีประกอบกันอยู่ในร่างกายและจิตใจนี้ทั้งสิ้น ซึ่งเป็นตัวการผู้กระทำความผิด และรับผิดชอบในการกระทำ คือเป็นผู้รับผลของกรรมที่กระทำ เรียกโดยสมมติว่า อัตตา คือ ตน คนโดยมากมักเป็นผู้ประมาท คือยังเลินเล่อเผลอเพลิน มัวเมาอยู่ในอารมณ์ต่าง ๆ เพราะขาดสติความระลึกได้ และปัญญาความพินิจพิจารณา จึงทำการต่าง ๆ ผิดบ้างถูกบ้าง ถ้ามีความประมาทขาดสติมาก ก็มักทำผิดมาก เพราะฉะนั้น พระบรมศาสดาจึงตรัสสอนให้บุคคลเตือนตนด้วยตน คือให้ตั้งตนเป็นโจทก์ คอยโจทก์ตนเองว่า ตนเองทำเช่นนั้น ๆ และให้พิจารณาสอบสวนตนเองด้วยตน เหมือนอย่างเป็นผู้พิพากษาดัดสินตนเองว่าผิดหรือชอบอย่างไร

พระพุทธภาษิตนี้มีได้ทรงห้ามฟังคำตักเตือนของผู้อื่น แต่เพราะผู้อื่นไม่อาจอยู่ใกล้ชิดเสมอและตลอดไป และไม่อาจรู้ตนได้เหมือนอย่างตน และแม้จะฟังคำตักเตือนของผู้อื่น ตนก็ต้องรับคำเตือนนั้นมาเตือนตน การเตือนจึงจะสำเร็จผล และการบางอย่าง ผู้อื่นไม่ควรจะเตือน การบางอย่าง ผู้อื่นไม่สามารถจะเตือนได้ ตนเองนั้นแหละเตือนตน ควบคุมตนเองได้ จึงจะดี การอบรมให้บุคคลเตือนตนควบคุมรักษาตนได้เอง จึงเป็นการสมควร ฉะนั้น จึงตรัสสอนให้เตือนตนด้วยตน และการเตือนตนนั้น ในทางปฏิบัติ ก็คือการเตือนจิตใจด้วยใจนั่นเอง ด้วยอาศัยมีสติความระลึกได้ และปัญญาความพินิจพิจารณาคุ้มครองรักษาตนเองอยู่เสมอ เมื่อเป็นเช่นนั้น ก็จะเป็นอรรถัตถุญ ผู้รู้ตน เมื่อรู้ตนก็สามารถแก้ไขตน คือ ละส่วนที่ผิดที่ไม่ควร ปฏิบัติในส่วนที่ชอบที่ควร ให้ยิ่ง ๆ ขึ้นไปได้โดยลำดับ ผู้มีสติเตือนตนเตือนใจอยู่อย่างนี้ ย่อมเป็นผู้ตั้งตนไว้ชอบ ประกอบด้วยคุณธรรม มีขันติ ความอดทน โสรัจจะ ความเสถียร สันติ ความสงบ ไม่ฟุ้งซ่านเดือดร้อน เป็นต้น จึงมีความสุขสวัสดิในที่ทั้งปวง สมตามพระพุทธภาษิตที่ตรัสถึงผลไว้ว่า โส อตตคฺคฺตโต สติมา ท่านนั้นเป็นผู้มีสติครองตน สุขุ ภิกฺขุ วิหาสิสิ จักเป็นผู้เห็นภัยในโทษแม้มีประมาณน้อย อยู่เป็นสุขด้วยประการฉะนี้

พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ได้ทรงปฏิบัติในพระพุทธศาสนาวาท โดยพระราชกุศลโลบายในพระราชกรณียกิจนั้น ๆ จึงทรงนำประเทศชาติให้ผ่านพ้นภัยพิบัติบรรลู่ถึงความสวัสดิและให้วัฒนาสถาพร โดยควรแก่สมัย

ขออำนาจพระกุศลทักษิณานุประทาน ที่สมเด็จพระภคินีปิณฑร พร้อมทั้งพระนางเจ้าพระวรราชเทวี และผู้โดยเสด็จทั้งหลาย ได้ทรงบำเพ็ญให้ตั้งอยู่ดีแล้วในพระสงฆ์จงเป็นผลสัมฤทธิ์ เป็นพระราชหิตสมบัติ พิพัฒนาผล แต่พระบาทสมเด็จพระรามาธิบดีศรีสินทรมหาวชิราวุธ พระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว สมตามพระหฤทัยประสงค์ โดยฐานะนิยม

ถวายวิสาขนาพระธรรมเทศนา ในอดีตโจทกนถกา ฉลองพระเดชพระคุณ ประดับพระปัญญาบารมี ยุติด้วยประการฉะนี้ ขอถวายพระพร.

กรรมกถา^๑

นโม ตสฺส ภควโต อรหโต สมฺมาสมฺพุทฺธสฺส.
ยาทิสฺส วปะเต พิชฺชิตฺตํ ตาทิสฺส ลภเต ผลํ
กัลยาณการี กัลยาณํ ปาปการี จ ปาปกนฺตติ.

บัดนี้ จะรับพระราชทานถวายวิสัยนาพระสัทธรรมเทศนา ฉลองพระเดชพระคุณ
ประดัดพระปัญญาบารมี อนุรูปแต่พระราชพิธีทรงบำเพ็ญพระราชกุศลถวาย แต่พระบาท
สมเด็จพระปรมินทรมหาประชาธิปก พระปกเกล้าเจ้าสยาม ดังที่ได้เคยทรงบำเพ็ญ
เป็นการประจำปี เป็นการทรงแสดงพระราชกัลยาณวัตร ด้วยความกตัญญูกตเวทีเครื่อง
ของคนดี อันสถิตมั่นอยู่ในพระราชหฤทัย

พระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาประชาธิปก พระปกเกล้าเจ้าสยามพระองค์นั้น
ทรงประกอบด้วยพระศุภปิราษธรรมความดีทั้งปวง ไม่มีข้อความที่จะควรยกขึ้นตำหนิ
โดยธรรม นำให้เกิดความซาบซึ้งตรึงใจความเคารพรักในพระราชกัลยาณวัตร คือใน
ความดีของพระองค์ท่าน แต่มฤตยูราชผู้มีอำนาจอันยิ่งใหญ่ก็ได้แสดงให้เห็นชัดแจ้งใน
คติธรรมดา ตามพระพุทธานุภาพที่ตรัสไว้ แปลความว่า

^๑ ถวายครั้งดำรงสมณศักดิ์ที่ สมเด็จพระญาณสังวร ในการพระราชกุศลถวายพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว ถวาย ณ พระราชวังไกรกัณฑ์วันที ๒๐ พฤษภาคม พ.ศ. ๒๕๑๖

ชีวิตของสัตว์ทั้งหลายผู้ต้องตายในโลกนี้ ไม่มีนิมิตเครื่องหมาย ใคร ๆ ไม่รู้กำหนด ทั้งคับแคบเล็กน้อย และประกอบด้วยทุกข์ ทั้งเด็ก ทั้งผู้ใหญ่ ทั้งผู้โง่ผู้ฉลาด ย่อมไปสู่อำนาจความตาย มีความตายเป็นเบื้องหน้าทั้งหมด ไม่มีบุตร ไม่มีธิดา ไม่มีเผ่าพันธุ์พวกพ้องจะช่วยต้านทาน เมื่อผู้จะต้องตายถูกความตายผู้ทำที่สุดชีวิตครอบงำแล้ว ความช่วยป้องกันต้านทานไม่มีในญาติทั้งหลาย

คติธรรมดาแห่งชีวิต ตามกระแสพระพุทธรักษาชีวิตนี้ ย่อมปรากฏให้เห็นได้ยืน อยู่เสมอมา แต่เมื่อไม่พิจารณาให้ตระหนักชัดแก่ใจ ก็ย่อมระเรงยินดีเพลิดเพลินอยู่ ไม่พิจารณาประกอบกรรมอันจะเป็นที่พึ่งยั่งยืน ทั้งในโลกนี้และโลกหน้า

ที่พึ่งนั้น หมายถึงที่คุ้มครอบปกป้องให้ร่มเย็นเป็นสุข และความร่มเย็นเป็นสุขนั้นต้องอยู่ที่กรรมดีคือบุญ ไม่ทำกรรมชั่วคือบาป ดังที่พุทธรักษาตรัสไว้ว่า

สาธุ ธมฺมรฺจฺจี ราชา สาธุ ปญฺญาณวา นโร
 สาธุ มิตฺตานมทุพฺพโก ปาปสฺสากรณํ สุขํ
 พระราชาดี ที่ทรงยินดีในธรรม คนดี ที่มีปัญญา
 เพื่อนดี ที่ไม่ประทุษร้ายมิตร สุข อยู่ที่ไม่ทำบาป

ผู้ไม่ทำบาป คือผู้ไม่ทำความชั่ว ไม่ทำกรรมไม่ดี เป็นผู้มีความสุข แต่การจะพอใจเพียงมีความสุขอยู่ที่การไม่ทำบาปเท่านั้น ไม่สมควร สุขที่ยั่งยืน อยู่ที่ไม่ทำบาปคือกรรมชั่วด้วย และทำกุศลคือกรรมดีด้วย กรรมดีนี้แหละที่สำคัญยิ่งนัก ที่จะทำให้บุคคลผู้กระทำเป็นผู้ประเสริฐได้ พระสัมมาสัมพุทธเจ้าตรัสไว้เป็นพระพุทธรักษา แปลความว่า

บุคคลเป็นคนเลวเพราะชาติก็หาไม่ เป็นผู้ประเสริฐเพราะชาติก็หาไม่ (แต่) เป็นคนเลวเพราะกรรม เป็นผู้ประเสริฐก็เพราะกรรม

ยกพระพุทธรักษาขึ้นพิจารณา จักเห็นความละเอียดชัดเจนว่า แม้ทำลงไป แล้วซึ่งกรรมใดก็ตาม ดีหรือชั่วก็ตาม กรรมที่ทาลงไปแล้วนั้น จักเป็นเครื่องจำแนกบุคคลผู้ทำในทันที โดยไม่จำเป็นต้องมีบุคคลอื่นใดรู้เห็นด้วยเลย โดยไม่จำเป็นต้องให้ใครมารับรองเลย ว่าคนนั้นดีคนนั้นเลว กรรมที่แต่ละบุคคลทำแล้ว ทั้งในที่ลับและที่แจ้ง

เพียงอย่างเดียวเท่านั้น ที่เป็นเครื่องจำแนกความดีเลวของผู้ทำอย่างแท้จริง นี่พระสัมมาสัมพุทธเจ้าทรงรับรองด้วยพระพุทธานุภาพที่ข้านั้น

แต่มักจะคิดกันว่า การทำดีหรือทำชั่วก็ตาม จะเป็นเหตุให้ผู้ทำเป็นคนดีหรือคนชั่ว เป็นสุขหรือเป็นทุกข์ ก็ต่อเมื่อเป็นการกระทำอย่างเปิดเผย ในที่แจ้ง มีผู้อื่นรู้เห็นเท่านั้น มักจะคิดเสียว่า แม้ทำชั่ว แต่ไม่มีผู้อื่นรู้เห็น ผู้ทำก็จักไม่เป็นคนชั่ว เพราะขาดผู้รู้เห็นเป็นประจักษ์พยานว่าชั่ว จักไม่เป็นทุกข์ เพราะไม่มีโทษจากผู้อื่น เป็นต้นว่า ไม่เป็นที่รังเกียจ ไม่ถูกตำหนิโทษ ไม่ถูกลงทัณฑ์ ฯลฯ ในทำนองเดียวกัน มักจะคิดกันเสียว่า แม้ทำดี แต่ไม่มีผู้อื่นรู้เห็น ผู้ทำก็จักไม่เป็นคนดี เพราะขาดผู้รู้เห็นเป็นประจักษ์พยานว่าดี จักไม่เป็นสุข เพราะไม่มีการสนองตอบด้วยดีจากผู้อื่น เป็นต้นว่า ไม่เป็นที่นิยมชมชอบ ไม่ได้รับการยกย่องสรรเสริญ ไม่ได้รับบำเหน็จรางวัล ฯลฯ

ความคิดดังกล่าว เป็นความคิดผิด ไม่ถูก ไม่ตรง ไม่เป็นประโยชน์ ตามความจริงแท้ เป็นความคิดที่ตื้นและมืดมัว ไม่ลึกและไม่สว่างไสวด้วยปัญญา จักไม่เป็นคุณ ไม่เป็นประโยชน์แก่ผู้ใดเลย ทั้งแก่ผู้อื่น ทั้งแก่ผู้คิดเอง แต่จักเป็นโทษ เป็นการเสื่อมจากประโยชน์อย่างยิ่ง

ควรยกขึ้นพิจารณาด้วยดี

ผู้มีความเห็นผิด ไม่ถูก ไม่ตรง ไม่เป็นไปตามความจริงแท้ ดังกล่าว จักเป็นผู้ประมาท หลงทำกรรมไม่ดีคือบาปกรรมโดยง่าย โดยเฉพาะในโอกาสที่คิดว่า ไม่มีผู้รู้เห็นการกระทำนั้น ๆ แต่เชื่อว่าที่ลับของผู้ทำบาปกรรมไม่มีในโลก ไม่เชื่อความจริงนี้ด้วยเหตุผลใดก็ตาม เชื่อว่าไม่เชื่อพระสัมมาสัมพุทธเจ้า เพราะทรงกล่าวเป็นพระพุทธานุภาพไว้ว่า

นตฺถิ โลกํ รโห นาม ปาปกมฺมํ ปกฺกพฺพโต

ชื่อว่าที่ลับของผู้ทำบาปกรรม ไม่มีในโลก

สมฺมุขํ ยาทิสํ จิณฺณํ ปรมฺมุขํ ยาทิสํ

ต่อหน้าประพตฺติเช่นใด ถึงลับหลังก็ให้ประพตฺติเช่นนั้น

ที่ทรงมีพระราชนิยามให้ปิดทองหลังพระ ก็เท่ากับทรงมีพระมหากุณายก พระพุทธภาชิตนี้มาพระราชทานไว้เป็นเครื่องเตือนสตินั่นเอง

ไม่ว่าจะทำบาปกรรมคือความชั่ว หรือกุศลกรรมคือความดี เมื่อใดก็ตาม ในที่ใดก็ตาม แม้จะไม่มีผู้อื่นรู้เห็น ผู้ทำย่อมรู้เห็นเอง ย่อมเศร้าหมองหรือผ่องใสอยู่ในจิตใจเอง เพราะความสำนึกของตนว่า ได้ทำชั่วแล้ว ได้ทำดีแล้ว ความเศร้าหมอง ผ่องใสของจิตใจนี้แหละสำคัญนัก อาจจักเปรียบได้กับถึงนรกถึงสวรรค์นั้นทีเดียว ที่มี คำกล่าวที่ว่าสวรรค์ในอกนรกในใจก็ที่ตรงนี้นั่นเอง เป็นผลโดยตรงของการทำความดี ความชั่ว ไม่ว่าจะในที่ลับหรือในที่แจ้งนั่นเอง ผู้มีความเห็นผิด ประมาท หลงทำกรรม ไม่ดีโดยง่าย จิตใจก็จะถึงนรกในปัจจุบันโดยง่าย เพราะมีความเศร้าหมองเป็นเหตุ เมื่อละโลกนี้แล้ว ก็จะต้องถึงทุกขคติเพราะมีจิตใจที่เศร้าหมองนำไป

ตรงกันข้ามกับผู้มีความเห็นถูก เห็นชอบ เห็นตรง เป็นไปตามความจริงแท้ คือเห็นว่าที่ลับของผู้ทำกรรมไม่มีในโลก จะมีผู้อื่นรู้เห็นหรือไม่ก็ตาม ผู้ทำย่อมรู้เห็นเอง ย่อมเศร้าหมองหรือผ่องใสเอง คือเห็นชอบว่า ผู้ทำกรรมใด จักได้รับผลของกรรมนั้น ทำดีจักได้รับผลดี ทำชั่วจักได้รับผลชั่ว โดยไม่ต้องมีผู้รู้เห็นเป็นประจักษ์พยาน

ความเห็นถูก เห็นชอบ ดังกล่าว จักเป็นคุณ เป็นประโยชน์ ทั้งแก่ผู้อื่น และแก่ผู้เป็นเจ้าของความเห็นเอง เพราะจักเป็นเหตุให้ไม่ประมาท ไม่หลงทำกรรมไม่ดีคือ บาปกรรมโดยง่าย ทั้งในที่ลับและที่แจ้ง เป็นการไม่ก่อความเดือดร้อน ให้แก่ผู้อื่นและตนเอง ทั้งจักเป็นเหตุให้ไม่ประมาท พิจารณาทำกรรมดีคือกุศลกรรมอยู่เสมอ เป็นการให้ความสุขแก่ผู้อื่นและตนเอง

กรรมนั้น ทั้งกรรมดีและกรรมชั่ว เมื่อทำแล้ว ทั้งในที่ลับและที่แจ้ง ทั้งมีผู้อื่นรู้เห็นและไม่มี ผลต้องเกิด และต้องเกิดตรงตามเหตุ คือทำกรรมดี ผลดีต้องเกิด ทำกรรมชั่วผลชั่วต้องเกิด ทำกรรมดี ผลชั่วจักไม่เกิด ทำกรรมชั่ว ผลดีจักไม่เกิด และต้องผู้ทำกรรมนั้น ๆ เท่านั้นที่จักเป็นผู้ได้รับผล ผู้ไม่ทำ จะได้รับผลหามิได้ และผู้ทำแล้ว จะไม่ได้รับผลก็ไม่มีเลย

แต่การให้ผลของกรรมนั้นสลับซับซ้อนยิ่งนัก จนทำให้คิดเข้าใจผิดกันไปว่าทำดีไม่ได้ดี ทำชั่วไม่ได้ชั่ว ทำดีกลับไปได้ชั่ว ทำชั่วกลับมาได้ดี ผู้ที่เข้าใจเรื่องการให้ผลของกรรมผิดเช่นนี้ ย่อมเกิดความท้อแท้ลังเลที่จะทำความดี จึงควรทำความเข้าใจเสียใหม่ให้ถูกต้อง เรื่องนี้เป็นเรื่องสำคัญ ไม่ควรปล่อยให้เข้าใจผิดต่อไป เพราะความเข้าใจผิดในเรื่องการให้ผลของกรรมนี้ จะเป็นเหตุให้เลิกทำความดีไปตาม ๆ กัน หรือจะทำบ้างก็เพียงเท่าที่ยินดีจะทำเท่านั้น ความเดือดร้อนวุ่นวายก็จะทวีขึ้นเป็นเงาตามตัว

การให้ผลของกรรมสลับซับซ้อน เพราะกรรมที่แต่ละคนทำไว้เป็นกรรมที่สลับซับซ้อน เหตุด้วยทำกันมามากมายในอดีตทั้งใกล้ไกล และในปัจจุบัน ทั้งกรรมดีและกรรมชั่ว กรรมใดแรง ให้ผลหนัก ผลของกรรมนั้นก็ตกลงถึงที่ก่อน กรรมใดอ่อนให้ผลเบา ผลของกรรมนั้นก็ย่อมตกลงถึงที่ทีหลัง เป็นไปตามลำดับเช่นนี้ จึงยากจะเข้าใจว่าผลที่ได้รับอยู่นั้นเป็นผลของกรรมใดแน่ อาจเข้าใจได้เพียงว่า ที่ดีเป็นความสุข ความร่มเย็น เป็นผลของกรรมดี ที่ชั่วเป็นความทุกข์ความเดือดร้อน เป็นผลของกรรมชั่ว ที่ตนได้กระทำไปแล้วทั้งสิ้น มิใช่ใครอื่นทำให้เลย

พระบาลีทอพุทธเทศที่ยกไว้เบื้องต้น ว่า

ยาทิสํ วปะเต พิชัง	ดาทิสํ ลภเต ผลัง
กฤษณการี กฤษณัง	ปาปการี จ ปापกั

แปลความว่า บุคคลหว่านพืชเช่นใด ย่อมได้ผลเช่นนั้น ผู้ทำกรรมดี ย่อมได้ผลดี ผู้ทำกรรมชั่ว ย่อมได้ผลชั่ว

ชีวิตของสัตว์เหมือนภานะดิน ซึ่งล้วนมีความสลายเป็นที่สุด ปราชญ์กล่าวว่า ชีวิตนี้น้อยนัก ความผิดเพี้ยนกับมฤตยูอันมีกองทัพใหญ่นั้น ไม่ได้เลย สัตว์ทั้งปวงจักทอดทิ้งร่างไว้ในโลก ทุกคนมีคนจนล้วนมีความตายเป็นเบื้องหน้า บุญเท่านั้นเป็นที่พึ่งของสัตว์ในโลกหน้า บุญเท่านั้นนำสุขมาให้ในเวลาสิ้นชีวิต จึงควรทำบุญคือความดีอันจักนำสุขมาให้ ทั้งเมื่อยังมีชีวิตอยู่และทั้งเวลาสิ้นชีวิตแล้ว

พระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาประชาธิปก พระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรง
อบรมพระราชหฤทัยมาเป็นอันดีในทางพระธรรมในพระพุทธศาสนา จึงทรงดำรงพระองค์
อยู่ด้วยดีในพระธรรมจริยา และทรงบำเพ็ญพระราชกุศลโดยน่านับการ

สมเด็จพระมโหฬารราชสมภารเจ้า และสมเด็จพระนางเจ้าฯ พระบรม
ราชินีนาถได้ทรงประกอบพระราชพิธีทรงบำเพ็ญพระราชกุศลถวายครั้งนี้ ชื่อว่าได้ทรง
ถวายพระราชคารวะบูชาในสมเด็จพระบูรพกษัตริยาธิราชเจ้าผู้ควรบูชา อันจักเป็นเหตุ
ให้เกิดพระราชสิริสวัสดิพิพัฒน์ผลอีกส่วนหนึ่ง

ขออำนาจพระราชกุศลที่สมเด็จพระมโหฬารราชสมภารเจ้า ได้ทรงบำเพ็ญ
ถวายทั้งปวงนี้ จงเป็นผลสัมฤทธิ์ เพื่อพระราชหิตสุขวิบากสมบัติ แต่พระบาทสมเด็จพระ
พระปรเมนทรมหาประชาธิปก พระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว สมตามพระบรมราชูทิศ โดยฐานะ
ทุกประการ

ถวายวิสาขนาพระธรรมเทศนา ฉลองพระเดชพระคุณ ประดับพระปัญญาบารมี
ยุติด้วยเวลา เหว่ ก็มีด้วยประการฉะนี้. ขอถวายพระพร.

กิตติกา^๑

นโม ตสฺส ภควโต อรหโต สมฺมาสมฺพุทฺธสฺส.

พหุสฺสุตฺถิ ลีลาวตูปนฺนํ

ธมฺเม จิตฺตํ น วิชหาติ กิตฺติตฺติ.

บัดนี้ จะรับพระราชทานถวายวิสัยนาพระสัทธรรมเทศนา ฉลองพระเดช-
พระคุณ ประดับพระปัญญาบารมี อนุรูปแต่พระราชพิธีทรงบำเพ็ญพระราชกุศลคล้าย
วันสวรรคตพระบาทสมเด็จพระปรเมนทรมหาอานันทมหิดล ในศกนี้ ด้วยสมเด็จพระ
บพิตรพระราชสมภารเจ้า ได้ทรงมีพระราชปรารภ วันที่ ๙ มิถุนายนนี้ ซึ่งคล้ายวัน
สวรรคตพระบาทสมเด็จพระปรเมนทรมหาอานันทมหิดลพระองค์นั้น จึงทรงพระกรุณา
โปรดเกล้าฯ ให้กำหนดการพระราชพิธีทรงบำเพ็ญพระราชกุศลถวาย ตามพระราช
ประเพณีและตามทางพระพุทธศาสนาตามที่ได้ทรงเคยบำเพ็ญมา เป็นการทรงรักษา
พระราชประเพณีอันเนื่องในพระพุทธศาสนาหรือเป็นการทรงปฏิบัติพระพุทธศาสนา
อันเนื่องอยู่ในพระราชประเพณี ทั้งเป็นการทรงถวายพระราชคารวะ พร้อมทั้งพระราช
กตัญญูกตเวทิตาธรรมในสมเด็จพระบรมเชษฐาธิราชเจ้า

^๑ ถวายครั้งดำรงสมณศักดิ์ที่ พระธรรมวราภรณ์ ในพระราชพิธีทรงบำเพ็ญพระราชกุศลคล้าย
วันสวรรคตพระบาทสมเด็จพระปรเมนทรมหาอานันทมหิดล รัชกาลที่ ๘ ถวาย ณ พระที่นั่ง
อมรินทรวินิจฉัย วันที่ ๙ มิถุนายน พ.ศ.๒๕๐๔ เวลา ๑๗.๐๐ น.

พระบาทสมเด็จพระปรเมนทรมหาอานันทมหิดลพระองค์นั้น ได้ทรงเป็นที่เคารพรักแห่งประชาชน เพราะได้ทรงดำรงอยู่ในทศพิธราชธรรม มีพระราชหฤทัยมุ่งทรงศึกษาและปฏิบัติพระราชกรณียกิจทุกอย่าง เพื่อความสุขความเจริญแห่งประชาชนและประเทศชาติ มิได้ทรงย่อท้อหวั่นไหวต่อความขัดแย้งและอุปสรรคอันตราย กับทั้งมีพระราชหฤทัยเปี่ยมด้วยพระเมตตาพระกรุณา อันจะพึงเห็นได้จากพระราชจริยาวัตรในคราวเสด็จเยี่ยมราษฎรในที่ต่าง ๆ เป็นต้น ได้พระราชทานความเป็นมิตรกับบุคคลทั่วไป ไม่ทอดพระเนตรเห็นและยึดถือว่าใครเป็นศัตรู เพราะไม่มีช่องเหลืออยู่ในพระราชหฤทัยที่จะเก็บความรู้สึกเช่นนี้ไว้ ด้วยมีพระเมตตาพระกรุณาเปี่ยมอยู่แล้ว ทำให้เห็นว่าทุก ๆ คนเป็นมิตร จึงกล่าวได้ว่าได้ทรงมีความสุขสงบ และทรงประกอบด้วยความดีทั้งปวง ไม่มีข้อที่จะควรยกขึ้นตำหนิโดยธรรม พระราชกัลยาณวัตรทั้งปวงจึงล้วนเป็นที่ซาบซึ้งตรึงใจ ให้เกิดความเคารพรักแผ่ออกไปอย่างลึกซึ้งกว้างขวางโดยรวดเร็ว

ความเคารพรักอย่างจริงใจอันเกิดจากความดีนี้ คือ เกียรติที่เกิดขึ้นตามกระแสพระพุทธานุภาพ ฌ เบื้องต้นว่า พุทฺธสฺสุตฺตํ สิวตฺตูปฺปนฺนํ เป็นต้น แปลความว่า เกียรติย่อมไม่ละบุคคลผู้สดับมาก เข้าถึงศีลและวัตร ตั้งอยู่ในธรรม ดังนี้

คำว่า เกียรติ แปลตามศัพท์ว่า แพร่ไป ฟุ้งขจรไป หมายถึงเสียงที่พูดกันแพร่หลายออกไป ถ้าเป็นเสียงตำหนิติเตียน เรียกว่า บาปเกียรติ ถ้าเป็นเสียงสรรเสริญ เรียกว่า กัลยาณเกียรติ แต่โดยปกติเมื่อกล่าววาทะเกียรติเพียงคำเดียว ก็หมายถึงเฉพาะกัลยาณเกียรติ คือเสียงสรรเสริญ อันเสียงสรรเสริญที่เป็นตัวเกียรตินี้ โดยตรงพึงประกอบด้วยลักษณะ ๒ อย่าง คือ ตนเองก็ติดตนเองโดยความประพฤติไม่ได้ และคนอื่นที่เป็นผู้รู้ ใคร่ครวญแล้วก็ติดไม่ได้ เมื่อทั้งตนและผู้อื่นใคร่ครวญแล้วติดไม่ได้เช่นนี้ จึงจะเป็นตัวเกียรติที่แท้ การกระทำทุกอย่างคนอื่นอาจจะไม่รู้ แต่ตนเองย่อมรู้อยู่เสมอ มีคำกล่าวว่า คนไม่รู้แต่เทวดารู้ หรือคนไม่ตีไม่ชมแต่เทวดาตีชม เทวดานั้นก็อาจหมายถึงเทวธรรม คือ หิริและโอตตปปะในจิตใจ ซึ่งจะรู้และตีชมได้ในจิตใจของตนเอง ตามพระพุทธานุภาพนี้แสดงว่า เกียรติเกิดจากธรรมที่เป็นเหตุ คือ ความได้สดับมาก

๑ ความเข้าถึงศีลและวัตร ๑ ความตั้งอยู่ในธรรม ๑

ความได้สติมาก คือ เรียนศึกษามากในคิลปวิทยานั้น ๆ กล่าวเฉพาะใน พระพุทธศาสนาท่านแสดงว่า ธรรมเหล่าใดงามในเบื้องต้น ท่ามกลางและที่สุด กล่าว พรหมจรรย์ คือ ศาสนา คำสั่งสอนพร้อมทั้งอรรถ พร้อมทั้งพยัญชนะบริบูรณ์ บริสุทธิ์ ลิ่นเชิง ธรรมเหล่านั้นบุคคลสดับฟังมาก จำทรง คล่องปาก เฟื่องด้วยใจ ขบเจาะด้วย ทิวฐิติ คือ ความเห็น

ความได้สติมากก็เพื่อปฏิบัติ เพราะเมื่อเรียนรู้แล้ว ก็ควรจะทำให้เหมาะแก่ ความรู้ มีพระพุทธภาษิตว่า

ยถาปี รุจิรั ปุပ္ผิ	วณฺณวณฺตี อคฺนฺธกั
เอวํ สุภาสิตา วาจา	อผลา โหติ อุกุพฺพโต
ยถาปี รุจิรั ปุပ္ผิ	วณฺณวณฺตี สคฺนฺธกั
เอวํ สุภาสิตา วาจา	สผลา โหติ สุกุพฺพโต

ดอกไม้มีทรวดทรงงาม มีสี แต่หากกลิ่นมิได้ (ย่อมไม่หอมแก่ผู้ตัดทรง) แม้ ฉันทใด วาจาสุภาสิต ย่อมเป็นของไม่มีผลแก่ผู้ไม่กระทำ ฉันทนั้น. ดอกไม้มีทรวดทรงงาม มีสี มีกลิ่น (ย่อมหอมแก่ผู้ตัดทรง) แม้ฉันทใด วาจาสุภาสิต ย่อมเป็นของมีผลแก่ผู้ ที่กระทำโดยเคารพ ฉันทนั้น.

และตรัสไว้ว่า *สุตฺวา จ โข ภิกฺขเว อริยสาวโก อกุสลํ ปชฺหติ กุลลํ ภาเวติ สาวุชฺชํ ปชฺหติ อนวชฺชํ ภาเวติ สุทฺธมตฺตानํ ปรีหริติ* แปลความว่า ภิกษุทั้งหลาย อริยสาวกผู้ได้สติแล้ว ย่อมละอกุศล เจริญกุศล ย่อมละกรรมอันมีโทษ เจริญกรรม อันไม่มีโทษ บริหารตนให้บริสุทธิ์ ดังนี้ (สุตตนิบาต นคโรปมสูตร) ฉะนั้น เมื่อตรัส บทพหุสสุตะแล้ว จึงตรัสบทให้ปฏิบัติต่อไป

ความเข้าถึงศีลและวัตร ศีล คือ ความประพฤติเป็นปกติเรียบร้อยดีงาม เพราะมีวิริติเจตนา ความตั้งใจงดเว้นจากโทษทางกายวาจา นั้น ๆ ศีลในพระพุทธศาสนา ที่เป็นสามัญทั่วไป คือ ศีล ๕ ซึ่งเป็นการงดเว้นจากภัยเวร ๕ ประการ ตั้งใจงดเว้น จากภัยเวรข้อใดเมื่อใด ก็เป็นศีลข้อนั้นขึ้นเมื่อนั้น กล่าวสั้นว่า ศีลคือความเว้นจากการ ที่ควรเว้น ส่วนวัตร คือ ความประพฤติปฏิบัติ หมายถึงประพฤติกการที่ควรประพฤติ

ทั้งปวง อีกนัยหนึ่ง การที่ควรเว้น ได้แก่ อุกุศลบาป ทุจริตต่าง ๆ ตรีสสอนให้งดเว้น ไม่ทำ เมื่องดเว้นได้เป็นปกติ ก็เรียกว่า ศีล ส่วนการที่ควรประพฤติได้แก่ บุญกุศล สุจริตต่าง ๆ ตรีสสอนให้ทำ ให้อบรม เมื่อทำได้เป็นวัตร คือเป็นนิสัย ก็เรียกว่า วัตร เมื่อทั้งศีล คือ เว้นการที่ควรเว้น ทั้งวัตร คือประพฤติการที่ควรประพฤติได้เป็น กิจวัตร จึงจะชื่อว่า เข้าถึงศีลและวัตร ตามบทนี้

ความตั้งอยู่ในธรรม หมายถึงมีจิตใจตั้งอยู่ในคุณธรรมตามฐานะ เช่น สัทธา ความเชื่อสิ่งที่ควรเชื่อ หิริ ความละอายแก่ใจในบาปทุจริต โอตตปปะ ความเกรงกลัว ต่อบาปทุจริต วิริยะ ความพากเพียร สติ ความระลึกได้ สมานิ ความตั้งใจมั่น ปัญญา ความรู้จักบาปบุญคุณโทษประโยชน์มิใช่ประโยชน์ คุณธรรมนี้เป็นเครื่องค้ำจุนสนับสนุน ศีลและวัตรให้มีอยู่ได้โดยเหมาะสม แต่ก็ต้องอบรมให้มีประจำอยู่ในจิตใจ เป็นพื้นเพ หรือเป็นนิสัยในทางที่ดี ให้เป็นกำลังของจิตใจอันเพียงพอที่จะป้องกันยับยั้งใจที่ดิ้นรน ประารถนาไปในทางที่ผิด ถ้ากำลังของคุณธรรมอ่อนกว่ากำลังของความดิ้นรนประารถนา ในทางที่ผิดก็จะป้องกันยับยั้งใจไว้ไม่ได้ ต้องประพฤติผิดศีลและวัตรอันควรแก่ฐานะ ของตน ไปตามอำนาจของความดิ้นรนประารถนานั้น แม้จะเป็นผู้คงแก่เรียนมามาก เท่าไร รู้ว่าอะไรดี อะไรไม่ดีทั้งหมด ก็ป้องกันยับยั้งใจไม่ได้ ทั้งอาจจะนำความรู้นั้นไปใช้ อำนาจความประารถนา ต่อเมื่อกำลังของคุณธรรมมีเสมอกัน หรือมากกว่ากำลังของ ความประารถนา จึงจะป้องกันยับยั้งใจไม่ให้อำนาจความประารถนาในทางที่ผิดได้

ความได้สติมาก ๑ ความเข้าถึงศีลและวัตร ๑ ความตั้งอยู่ในธรรม ๑ เป็น บ่อเกิดแห่งเกียรติ เพราะบุคคลผู้ประกอบด้วยธรรมส่วนเหตุเหล่านี้ ย่อมติดตนเองโดย ความประพฤติไม่ได้ ผู้อื่นซึ่งเป็นผู้รู้ใคร่ครวญแล้วก็ติเตียนไม่ได้ นี่เป็นเกียรติคือเสียง สรรเสริญโดยแท้จริง ซึ่งเกิดจากคุณงามความดีโดยส่วนเดียว แม้พระพุทธรูปาก็มี แสดงต่อไปว่า

ธมฺมภูจํ สีลสมฺปนฺนํ

สจฺจวาที หิริมนํ

เนกขัม ฆมฺโพทนสฺสเสว

โก ตํ นินฺนํทิตฺตุมรหติ

เทวาปิ นํ ปสฺสสนฺติ

พฺรหฺมุนาปิ ปสฺสสิโต

แปลความว่า บุคคลผู้ดำรงธรรม ถึงพร้อมด้วยศีล มีปกติกล่าวคำสัจจริง มีใจประกอบด้วยhiri ดุจแห่งทองชมพูทุ ฉะนั้น ใครเล่าควรจะตำหนิ แม่เทพกีสรรเสริญ แม่พรหมกีสรรเสริญ ดังนี้

พระบาทสมเด็จพระปรเมนทรมหาอานันทมหิดล ทรงประกอบด้วยพระคุณ สมบัติอันเป็นบ่อเกิดแห่งพระราชกัลยาณเกียรติ ตามบทพระพุทฺธภาษิตดังที่ได้รับ พระราชทานถวายวิสัยนามา จึงทรงเป็นที่เคารพรักเทิดทูน เป็นอนุสสติที่ลึกซึ้งกว้าง ขวางแห่งประชาชน พระราชกัลยาณเกียรตินี้มีอำนาจเหนืออำนาจอื่น ๆ ตลอดถึงแม่ อำนาจแห่งมัจจุ ซึ่งมาตัดรอนให้ต้องสวรรคต เพราะอำนาจแห่งมัจจุ แม้ทำชีวิตันตรายได้ ก็ไม่อาจทำอันตรายแก่พระราชกัลยาณเกียรติได้ พระราชกัลยาณเกียรติยิ่งปรากฏ เด่นชัด จารึกอยู่ในจิตใจของประชาชน และในประวัติศาสตร์ของชาติ

สมเด็จพระบพิตรพระราชสมภารเจ้า และสมเด็จพระนางเจ้า ฯ พระบรมราชินีนาถ ได้ทรงประกอบพระราชพิธี ทรงบำเพ็ญพระราชกุศลถวายครั้งนี้ ชื่อว่าได้ทรงถวาย พระราชคารวบูชาในสมเด็จพระบรมเชษฐาธิราชเจ้า พระองค์ผู้ควรบูชา อันจักเป็นเหตุ ให้เกิดพระราชสิริสวัสดิ์พัฒนาผลอีกส่วนหนึ่ง

ขออำนาจพระราชกุศลคล้ายวันสวรรคตที่สมเด็จพระบพิตรพระราชสมภารเจ้า ได้ทรงบำเพ็ญถวายทั้งปวงนี้ จงเป็นผลสัมฤทธิ์ เพื่อพระราชहितสุขวิบากสมบัติ แต่ พระบาทสมเด็จพระปรเมนทรมหาอานันทมหิดล สมตามพระบรมราชูทิศ โดยฐานะ ทุกประการ

ถวายวิสัยนาพระธรรมเทศนา ฉลองพระเดชพระคุณ ประดับพระปัญญาบารมี ยุติด้วยเวลา เหว่ ก็มีด้วยประการฉะนี้ ขอถวายพระพร.

ทูลลาภบุคคลกถา^๑

นโม ตสฺส ภควโต อรหโต สมฺมาสมฺพุทฺธสฺส.

เทวเม ภิกฺขเว ปุคฺคลา ทูลลาภ โลกสมฺมึ กตเม เทว โย จ ปุพฺพการี โย
จ กตญฺญกตเวที อิมเ ช ภิกฺขเว เทว ปุคฺคลา ทูลลาภ โลกสมฺมินฺदि.

บัดนี้ จักรับพระราชทานถวายวิสัยนาพระธรรมเทศนา ในทูลลาภบุคคลกถา
ฉลองพระเดชพระคุณ ประดับพระปัญญาบารมี อนุรูปพระราชพิธีทรงบำเพ็ญพระราช
กุศลทักษิณานุปทานพระอัฐิสมเด็จพระราชบิดา เจ้าฟ้ามหิดลอดุลเดช กรมหลวง-
สงฆลานครินทร์ และทรงบำเพ็ญพระราชกุศลคล้ายวันสวรรคต พระบาทสมเด็จพระ
พระปรเมนทรมหาอานันทมหิดล ตามวิธีทักษิณานุปทานในพระพุทธศาสนา

อนึ่ง คณะรัฐมนตรี ซึ่งมีจอมพลถนอม กิตติขจร เป็นนายกรัฐมนตรี
ได้กราบบังคมทูลขอพระราชทานพระมหากรุณาสถาปนาพระอิสริยยศ และเฉลิม
พระนามาภิไธยสมเด็จพระบรมราชบุรพการี เพื่อเป็นสิริสวัสดิพิพัฒนามงคลแก่ประเทศ
ชาติ ตามโบราณขัตติยราชประเพณีที่มีมาแต่กาลก่อน อาศัยพระกตัญญูกตเวทิตา

^๑ ถวายครั้งดำรงสมณศักดิ์ที่ พระศาสนโสภณ ในการพระราชกุศลทักษิณานุปทานพระอัฐิสมเด็จพระ
พระราชบิดาและการพระราชกุศลคล้ายวันสวรรคตพระบาทสมเด็จพระปรเมนทรมหาอานันทมหิดล
ถวาย ณ พระที่นั่งอมรินทรวินิจฉัย วันอังคารที่ ๙ มิถุนายน พ.ศ.๒๕๑๓ เวลา ๑๖.๓๐ น.

ธรรมอันตั้งมั่นอยู่ในพระราชหฤทัย จึงทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้กำหนดการพระราชพิธีเฉลิมพระนามาภิไธย สมเด็จพระบรมชนกนาถ สมเด็จพระบรมราชชนนี ในโอกาสต่อจากพระราชพิธีทักษิณานุประทานเป็นพิเศษอีกส่วนหนึ่ง

สมเด็จพระราชบิดา เจ้าฟ้ามหิตลลิตกุลเดช กรมหลวงสงขลานครินทร์ พระองค์นั้นทรงประกอบด้วยพระชาติวุฒิ พระคุณวุฒิ เพราะได้ทรงมีพระประสูติในที่ดี ทรงได้รับการอบรมที่ดี ทรงศึกษาเล่าเรียนมาได้เป็นอย่างดี และได้ทรงทำความดีอย่างเต็มที่ แม้จะเป็นเวลาอันไม่ยาวนาน ก็ได้ทรงทำคุณประโยชน์แก่ประชาชนและประเทศชาติเป็นอันมาก เป็นตัวอย่างให้คนรุ่นหลังปฏิบัติตามได้เป็นอย่างดียิ่ง ในเรื่องสงเคราะห์ประชาชนโดยทั่วหน้า การอบรมอันดีที่ทรงได้รับ พึงสาธกเป็นตัวอย่างด้วยพระบรมราโชวาทของพระบาทสมเด็จพระพุทธเจ้าหลวงว่า “จงอุตสาหะเล่าเรียนโดยความพากเพียรอย่างยิ่ง เพื่อจะได้มีโอกาสที่จะทำการให้เป็นคุณแก่บ้านเมืองของตัว และโลกที่ตัวได้เกิดมา” เหตุนี้ จึงได้ทรงศึกษาในชั้นต้นในประเทศอย่างเต็มความสามารถ อนึ่ง ยังมีโอกาสทรงผนวชเณรเป็นเวลาถึงเดือน ได้ทรงศึกษาพระวินัย พระธรรมคิหิปฏิบัติ พุทธประวัติ และทรงปฏิบัติกิจวัตรอย่างเคร่งครัด กล่าวได้ว่า ทรงเข้าพระทัยในพระธรรมคำสั่งสอนของพระพุทธเจ้า ทรงทราบว่าพระพุทธเจ้าทรงค้นคว้าหาความจริงจนได้ตรัสรู้ พระพุทธเจ้าทรงมีความดีครบ ๓ ประการ คือ พระปัญญาคุณ พระวิสุทธิคุณ พระกรุณาคุณ ฉะนั้น ทรงศึกษาจบในต่างประเทศแล้ว จึงเสด็จกลับเข้ามาทรงอุทิศสละทั้งพระวรกายพระหฤทัย ตลอดจันทร์พัสสินส่วนพระองค์ ห่มเหลืองไปเพื่อประโยชน์สุขของอาณาประชาราษฎร โดยไม่ทรงคำนึงถึงความหมดเปลืองแห่งทรัพย์ ไม่ทรงคำนึงถึงพระสุขภาพแห่งพระวรกาย ทรงประกอบพระกรณียกิจโดยมิได้ทรงหวังผลตอบแทนเพื่อพระองค์ สิ่งที่ทรงปรารถนา คือความสุขของคนไทย การแพทย์ก็ดี การสาธารณสุขก็ดี ที่เจริญเป็นปึกแผ่นทุกวันนี้ ก็เพราะพระกรุณาธิคุณของพระองค์ จนบรรดาแพทย์ทั้งปวงพร้อมใจกันถวายนามสมญาว่า “พระบิดาแห่งการแพทย์ไทย” เป็นพระเกียรติยศปรากฏอยู่ พระเกียรติคุณของพระองค์ได้แผ่ไพศาลปรากฏตลอดไปในนานาประเทศ เป็นเหตุให้ประเทศไทยได้รับความช่วยเหลือทางการแพทย์ และการสาธารณสุข จากต่างประเทศสืบต่อมาจนถึงปัจจุบัน

อนึ่ง พระบาทสมเด็จพระปรเมนทรมหาอานันทมหิดล แม้จะทรงมีเวลาในรัชกาลน้อย แต่ก็ทรงได้รับความเคารพจากอาณาประชาราษฎร์ทั้งปวงอย่างรวดเร็ว เพราะทรงเพียบพร้อมด้วยพระคุณสมบัติพิเศษ อันพึงสรรปลงได้ในคาถาพระพุทธภาษิตว่า

สีลทสสนสมฺปนฺนํ

ธมฺมภูจํ สจฺจวาทีนํ

อดฺตโน กมฺมกุพฺพานํ

ตณฺชโน กุรุโต ปิยํ

แปลความว่า ท่านผู้ถึงพร้อมด้วยความประพฤติดี มีความเห็นชอบ ตั้งอยู่ในธรรม มีสัจจวาจา ทำการงานของตนโดยสุจริต ประชาชนย่อมรักเคารพ ดังนี้ ในขณะที่ประชาชนกำลังถวายเป็นคารวะ และความหวังอย่างกว้างขวาง ก็พลันล่วงรัชกาลนั้น เหมือนดังดวงประทีปแห่งความหวังและความสุข ได้ดับลงโดยพลันโดยมิได้คาดคิด ยังให้เกิดวิปโยคทุกข์อย่างใหญ่ในหมู่ประชาราษฎร์ผู้จงรักภักดีทั่วไป แต่ก็ได้มีประทีปดวงใหม่เกิดขึ้นแทนสืบต่อทันที เป็นเหตุให้อาณาประชาราษฎร์ไม่ว่าเหล่าสิ้นหวัง ยังมีขวัญใจที่ยึดเหนี่ยวใจและที่พึ่งอันประเสริฐตั้งที่ปรากฏเด่นชัดอยู่ในปัจจุบัน

การพรรณนาพระเกียรติคุณแห่งสมเด็จพระราชาธิบดี พร้อมทั้งพระราชกัลยาณเกียรติแห่งสมเด็จพระบรมพิตรพระราชสมภารเจ้าทั้งสองรัชกาล ย่อมยากที่สมบุรณ์ถ้าวันไม่พรรณนาพระเกียรติคุณแห่งสมเด็จพระราชชนนี ผู้ทรงพระคุณอันประเสริฐ เพราะพระกรณียกิจทั้งปวงที่สมเด็จพระราชาธิบดีได้ทรงบำเพ็ญให้เกิดประโยชน์สุขแก่ประเทศชาติและประชาชน ย่อมมีส่วนอาศัยสมเด็จพระราชชนนีผู้เป็นเป็นคู่พระทุกข์และทั้งสองพระองค์ได้ทรงประทานพระมหากรุณาธิคุณผู้ทรงพระคุณอันประเสริฐแก่ประเทศชาติ และอาณาประชาราษฎร์ทั้งปวงถึงสองพระองค์ จึงทรงเป็นสมเด็จพระราชบุรพการี ที่ประเทศชาติและประชาราษฎร์พึงถวายเป็นคารวะเทิดทูนอย่างสูง อนึ่งแล้ว สมเด็จพระราชชนนีบพิตรได้ทรงประกอบพระกรณียกิจอันเป็นคุณประโยชน์แก่ประเทศชาติและประชาราษฎร์อย่างยิ่ง ดังที่ปรากฏอยู่แล้ว ชื่อว่าได้ทรงเป็นองค์พระบุพพการีแห่งอาณาประชาราษฎร์ เช่นเดียวกับสมเด็จพระราชาธิบดีอีกโสดหนึ่งโดยแท้

อันประชาชนชาวไทยกล่าวได้ว่า ส่วนใหญ่นับถือบุคคล ๒ จำพวก คือ บุพพการีและกตัญญูกตเวที ด้วยอานุภาพแห่งพระพุทธศาสนาที่ได้รับนับถือมาตลอดเวลาช้านาน อันบุคคล ๒ จำพวกนี้ สมเด็จพระบรมศาสดาตรัสว่า เป็นทูลลภบุคคล

คือ บุคคลที่หาได้ยาก ดังพระพุทธภาษิตบทอุทเทสว่า *เทวเม ภิกขเว บุคฺคฺลา ทฺลลภา โลกฺสูมึ* เป็นต้น แปลความว่า ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย บุคคล ๒ จำพวกนี้หาได้ยากในโลก คือ บุพพการี ๑ กตัญญูกตเวที ๑ บุคคล ๒ จำพวกนี้แลหาได้ยากในโลก ดังนี้

บุพพการี คือ บุคคลผู้ทำอุปการะก่อน ส่วนกตัญญู คือ บุคคลผู้รู้อุปการะที่ท่านได้ทำแล้ว กตเวที คือ ประกาศอุปการะที่ท่านทำแล้วให้รู้ หมายความว่าปฏิบัติตอบแทน กตัญญูและกตเวทีเป็นคำที่ใช้รวมกัน หมายถึงบุคคลประเภทที่ ๒ บุคคลใดบุคคลหนึ่งก็ตามเมื่อทำอุปการะก่อน โดยมีใจเป็นการตอบแทน แต่เป็นผู้ให้ก่อนทีเดียว ชื่อว่าบุพพการี ส่วนบุคคลผู้ที่ได้รับอุปการะของท่านแล้วรู้คุณของท่าน และไม่ลบล้างคุณของท่าน ประกาศให้ปรากฏในโอกาสอันควรประกาศ ตอบแทนคุณท่านด้วยการให้การทำสิ่งที่เป็นไปเพื่อสุขประโยชน์แก่ท่านเป็นการปฏิการ ชื่อว่ากตัญญูกตเวที สมเด็จพระบรมศาสดาตรัสว่าหาได้ยาก ท่านอธิบายว่า บุคคลเป็นอันมากควรจะมีปฏิบัติตนเป็นบุพพการีแต่ไม่ปฏิบัติ เพราะถูกต้นหาคือความดีนรณะยานอยากแต่ที่จะได้ไม่ปรารถนาจะเป็นผู้ให้ ครอบงำจิตใจ ส่วนบุคคลที่ควรจะเป็นกตัญญูกตเวทีแต่ไม่เป็นเพราะถูกอวิชาคือความไม่รู้ โดยตรงคือไม่รู้คุณท่านลบล้างคุณท่าน ครอบงำจิตใจอีกอย่างหนึ่ง เพราะบุคคล ๒ จำพวกนี้ที่เกี่ยวข้องกันโดยฐานะเฉพาะอย่างใดอย่างหนึ่ง มีจำนวนจำกัด เช่น มารดาบิดากับบุตรธิดา มารดาบิดาเป็นบุพพการีของบุตรธิดาก็มีเพียง ๒ ท่านเท่านั้น หรือจะกล่าวว่ามีมารดาก็มีเพียงหนึ่งท่าน บิดาเพียงหนึ่งท่านก็ได้ ส่วนบุตรธิดาก็มีจำนวนเท่าที่มี จึงหาได้ยาก เพราะจะหามารดาบิดาได้มากกว่าท่านละหนึ่งหาได้ไม่

โดยฐานะที่เกี่ยวข้องกันดังนี้ พึงจำแนกแสดงบุคคลทั้งสองจำพวกนี้ได้ ๔ คู่ คือ มารดาบิดากับบุตรธิดา คู่ ๑ ครูอาจารย์กับศิษย์ คู่ ๑ พระมหากษัตริย์กับพสกนิกร คู่ ๑ พระสัมมาสัมพุทธเจ้ากับพุทธศาสนิกชน คู่ ๑ มารดาบิดาเป็นผู้ทำอุปการะก่อนแก่บุตรธิดา เพราะเป็นผู้ให้กำเนิดและเลี้ยงดูอุปถัมภ์ต่าง ๆ จึงชื่อว่าเป็นบุพพการีของบุตรธิดา ฝ่ายบุตรธิดาเมื่อระลึกคุณของมารดาบิดา ไม่ลบล้าง แต่แสดงคุณให้ปรากฏ ปฏิบัติสนองคุณมารดาบิดา ชื่อว่าเป็นกตัญญูกตเวทีในมารดาบิดา ครูอาจารย์เป็นผู้ทำอุปการะก่อนแก่ศิษย์ เพราะได้ประสารณวิทยาให้และอบรมด้วย

คุณต่าง ๆ จึงชื่อว่าเป็นบุพพการีของศิษย์ ฝ่ายศิษย์เมื่อระลึกบุญคุณไม่ลบล้าง แต่แสดงคุณให้ปรากฏ ปฏิบัติสนองคุณครูอาจารย์ ชื่อว่าเป็นกตัญญูกตเวทีในครูอาจารย์ พระมหากษัตริย์ทรงทำอุปการะก่อนแก่พสกนิกร เพราะทรงบำเพ็ญพระราชกรณียกิจโดยธรรม ยังให้เกิดความสุขความเจริญแก่พสกนิกร ชื่อว่าทรงเป็นบุพพการีของพสกนิกร แม้รัฐบาลและบุคคลผู้มีอำนาจหน้าที่ปกครองทุกระดับ ก็ชื่อว่าเป็นผู้ทำอุปการะก่อนแห่งพสกนิกรตามระดับ ฝ่ายพสกนิกร เมื่อระลึกบุญพระมหากษัตริย์ ไม่ลบล้างประกาศให้ปรากฏปฏิบัติตอบแทนพระมหากษัตริย์ตามฐานะ ชื่อว่าเป็นกตัญญูกตเวทีในพระมหากษัตริย์ พระสัมมาสัมพุทธเจ้าได้ทรงทำอุปการะก่อนแก่เวไนยนิกร เพราะได้ทรงมีพระมหากษัตริย์แสดงธรรมสั่งสอนโปรดให้พ้นความทุกข์ให้ได้รับสุขประโยชน์ตามภูมิชั้น ชื่อว่าทรงเป็นบุพพการีแห่งเวไนยนิกรพุทธศาสนิกชนทั่วไป ฝ่ายพุทธศาสนิกชนเมื่อระลึกบุญพระคุณ ไม่ลบล้างประกาศพระคุณให้ปรากฏ ปฏิบัติตอบแทนด้วยการปฏิบัติธรรมสมควรแก่ธรรม ดำรงสืบต่อพระพุทธศาสนา อุบัติมีภักดิ์พระพุทธศาสนาตามควรแก่กรณี ชื่อว่าเป็นกตัญญูกตเวทีในพระสัมมาสัมพุทธเจ้า

แสดงโดยสรุป บุคคลผู้ที่ให้ก่อนด้วยเมตตากรุณา ชื่อว่าบุพพการี ฝ่ายบุคคลผู้ได้รับแล้วให้ตอบในภายหลัง ชื่อว่ากตัญญูกตเวที ผู้ที่ลู่อำนาจแห่งต้นหาคือความอยากแต่ที่จะได้หรืออยากแต่จะเป็นผู้แบมือรับ ไม่อาจจะสละให้ ย่อมเป็นบุพพการีไม่ได้ถึงจะอยู่ในฐานะที่พึงเป็นบุพพการี ก็ปฏิบัติหน้าที่ของบุพพการีไม่ได้ พระบรมศาสดาจึงตรัสสอนให้อบรมพรหมวิหารธรรม มีเมตตา กรุณาเป็นต้น และสังคหวัตถุ คือธรรมเป็นที่ตั้งแห่งความสงเคราะห์ยึดเหนี่ยวจิตใจ ได้แก่การให้ การเจรจาจาเป็นที่รัก ความประพฤติประโยชน์ และความวางตนสม่าเสมอ ฝ่ายผู้ที่มีวิชาหนาแน่นรับอุปการะของท่านแล้วก็ไม่รู้คุณท่าน แทนที่จะสำนึกตนว่ากลายเป็นลูกหนี้ท่าน กลับคิดว่าเหมือนเป็นเจ้าของหนี้ท่าน ต้องการที่จะทวงให้ได้ยิ่งขึ้น ครั้นไม่ได้ตามปรารถนาก็กลับโกรธ ลบล้างคุณของท่าน ดังนั้นก็เป็นกตัญญูกตเวทีไม่ได้ พระบรมศาสดาจึงตรัสสอนให้อบรมสติปัญญาให้สำนึกจริงในคุณของท่านผู้มีคุณ และปฏิบัติตอบแทนตามหลักสังคหวัตถุนั้นแหละ เมื่อเป็นเช่นนั้น สังคมหมู่ชนจึงดำเนินไปได้ด้วยดีมีความสุขความเจริญ เหมือนดังล้อรถที่มีเพลลา ย่อมหมุนนำรถไปได้ ฉะนั้น ด้วยยานุภาพแห่งพระพุทธศาสนาและความรับปฏิบัติตามพระธรรมคำสั่งสอน บุคคล ๒ จำพวกนี้จึงยัง

หาได้อยู่ในประชาชนชาวไทย อันอาจหาได้ยากในที่อื่น ธรรมนี้จึงรักษาชนผู้ประพฤติธรรม ให้มีความสุข ดังที่ปรากฏเห็นได้ชัด

สมเด็จพระราชบิดา เจ้าฟ้ามหิดลอดุลเดช กรมหลวงสงขลานครินทร์ และ พระบาทสมเด็จพระปรเมนทรมหาอานันทมหิดล ได้ทรงเป็นบุคคล ๒ จำพวกที่หาได้ ยากนี้ ตามพระพุทธศาสนาวาทเช่นที่ได้ถวายวิสัยนามา และตามพระบรมราชาวาท ที่ว่า “จงอุตสาหะเล่าเรียนด้วยความเพียรอย่างยิ่ง เพื่อจะได้มีโอกาสที่จะทำการให้เป็น คุณแก่บ้านเมืองของตัวและโลกที่ตัวได้เกิดมา” จึงทรงเป็นทั้งกตัญญูกตเวที เพราะได้ ทรงซาบซึ้งและทรงปฏิบัติตอบสนองพระบรมพุทโธวาท และพระบรมราชาวาท ทรง เป็นบุพพการี เพราะได้ทรงประกอบพระกรณียกิจและพระราชกรณียกิจเป็นคุณประโยชน์ แก่ประเทศชาติและประชาราษฎร์ทั่วไป

อนึ่ง สมเด็จพระมหารัชมังคลาจารย์ เจ้าอาวาสวัดปากน้ำ ภาษีเจริญ กรุงเทพมหานคร ทรงดำรงอยู่ในพระกตัญญู- กตเวทีตาธรรม ทรงบำเพ็ญพระราชกุศลทักษิณานุปทานถวายในโอกาสนี้แล้ว จะได้ ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้ประกาศเฉลิมพระนามาภิไธยสมเด็จพระบรมชนกนาถ และสมเด็จพระบรมราชชนนี ในโอกาสสืบไป ชื่อว่าได้ทรงปฏิบัติในภูมิแห่งสาธุชน สมดังพระพุทธนิพนธ์ภาษิตว่า

ภูมิ เว สาธุรูปานํ

กตัญญูกตเวทีตา

ความกตัญญูกตเวทีเป็นภูมิแห่งสาธุชน ด้วยประการฉะนี้

ขออำนาจพระราชกุศลทักษิณานุปทาน ที่สมเด็จพระมหารัชมังคลาจารย์ เจ้าอาวาสวัดปากน้ำ ภาษีเจริญ กรุงเทพมหานคร ทรงบำเพ็ญให้ตั้งอยู่ด้วยดีในพระสงฆ์ ทรงพระราชอุทิศถวายทั้งนี้ จงเป็นผลสัมฤทธิ์ ผลดีวิบากสุขสมบัติ แต่สมเด็จพระราชบิดา เจ้าฟ้ามหิดลอดุลเดช กรมหลวงสงขลานครินทร์ และแต่พระบาทสมเด็จพระปรเมนทรมหาอานันทมหิดล สมดังพระราช- ปณิธานอุทิศโดยฐานะ

ถวายวิสัยนาพระธรรมเทศนา ฉลองพระเดชพระคุณ ประดับพระปัญญาบารมี เอวํ ก็มีด้วยประการฉะนี้ ขอถวายพระพร.

สัทธาภคา^๑

นโม ตสฺส ภควโต อรหโต สมฺมาสมฺพุทฺธสฺส.

สทฺธา ทุตฺติยา บุริสฺสฺส โหติ สทฺธา พนฺธติ ปาเถยฺย

สทฺธาย ตรติ โหณฺม สทฺธา สาธุ ปติภฺจฺจิตาติ.

บัดนี้ จักถวายวิสาขนาพระธรรมเทศนา ถวายพระเดชพระคุณ ประดับพระ-
ปัญญาบารมี อนุรูปแต่พระราชกุศลบุญราศีทักษิณานุปทาน ที่สมเด็จพระมพิตร
พระราชสมภารพระองค์ สมเด็จพระนางเจ้ารำไพพรรณี พระบรมราชินี ได้ทรงบำเพ็ญ
อุทิศถวายส่วนพระราชกุศล แต่สมเด็จพระศรีพัชรินทรา บรมราชินีนาถ พระบรม-
ราชชนนีพันปีหลวง ในวันคล้ายวันสวรรคต ซึ่งเวียนมาถึงเข้า ณ วันนี้ พร้อมทั้งสมเด็จพระ
ศรีสวรินทิรา บรมราชเทวี พระพันวัสสาอัยยิกาเจ้า ในโอกาสเดียวกันนี้ ก็ได้ทรง
อุทิศถวายพระบุพพการีพระบุพพการีนี้ประยูรญาติในพระองค์พร้อมกันด้วย ทั้งนี้
เพราะทรงรำลึกถึงพระราชอนุปถัมภ์ของสมเด็จพระบรมราชินีนาถพระองค์นั้น และ
สมเด็จพระบรมราชเทวี พระพันวัสสาอัยยิกาเจ้า (พร้อมทั้งพระอุปถัมภ์ของพระบุพพการี
พระบุพพการีนี้ทั้งปวง) เป็นส่วนกตัญญูตา, จึงทรงปฏิบัติปฏิการตามควรแก่สมัยเป็น
กตเวทิตา ตามภูมิชั้นของสาธุชน ดังพระพุทธภาษิตว่า

^๑ ถวายครั้งดำรงสมณศักดิ์ที่ พระธรรมวราภรณ์ ในการพระราชกุศลคล้ายวันสวรรคต สมเด็จพระ
ศรีพัชรินทรา บรมราชินีนาถ ถวาย ณ พระอุโบสถวัดราชาธิวาส วันที่ ๒๐ ตุลาคม
พ.ศ. ๒๕๐๑

ภุมิ เว สารูปาน

กตญญุตเวทิตา

ความกตัญญุตเวที่เป็นภูมิของคนดี ดังนี้. และพระราชกุศลที่ทรงบำเพ็ญนั้นก็ เป็นไปตามพระพุทธศาสนา สงเคราะห์เป็นทานมัย สීමมัย ภาวนามัย ซึ่งเป็นอิการพิเศษอันจะพึงให้บังเกิดผลตามควรแก่ฐานะ

สมเด็จพระบรมราชาธิราชที่ ๓ พระองค์นั้น ได้ทรงประกอบด้วยพระราชกัลยาณ เกียรติอันยิ่งใหญ่ แม้จะเสด็จสวรรคตล่วงไปนานปีแล้ว ก็ยังเป็นที่อนุสรณ์ถึงอยู่ ทั้งนี้ เพราะทรงประกอบด้วยพระราชกัลยาณคุณ ทั้งที่เป็นอดีตตถะและปรตถะ กล่าวโดยย่อ ในส่วนอดีตตถะนั้น ทรงประกอบด้วยพระพุทฺเพกตปุญญุตาส่ง และทรงประกอบด้วย อดีตสัมาภินิในทางต่าง ๆ เสริม จึงทรงบริบูรณ์ด้วยพระรูปสมบัติ อีสสรียสมบัติ เป็นนาริรัตน์สูงสุดในสมัย ในส่วนปรตถะนั้นได้ทรงปฏิบัติเป็นประโยชน์แก่ผู้อื่นสมแก่ ฐานะทั้งปวง เป็นต้นว่า โดยฐานะเป็นพระชนนี ก็ทรงบำรุงเลี้ยงพระบรมราชาปิโยรส พระราชธิดาด้วยดี, ในฐานะเป็นนารี ก็ได้ทรงทำสาธารณประโยชน์แก่สตรีทั้งหลาย ได้ทรงสร้างและอุปถัมภ์โรงเรียนสตรีและโรงพยาบาลแพทย์ผดุงครรภ์, โดยฐานะเป็น พระนางของคนที่ทั่วไป ได้ทรงสร้างและอุปถัมภ์โรงพยาบาล ได้ทรงเป็นสมณายิกา ตั้งและบำรุงสภากาชาด ได้ทรงเกื้อกูลโรงเรียนและโรงพยาบาลทั่วไปโดยกาลสมัย หรือในคราวที่ต้องการ โดยฐานะเป็นพุทธศาสนิกา ได้ทรงบำรุงพระอารามหลายแห่ง ได้ทรงอุปถัมภ์เกื้อกูลพระสงฆ์และพุทธศาสนาในทางต่าง ๆ โดยฐานะเป็นพระราชินี ได้ร่วมปฏิบัติพระราชภารกิจแห่งพระบรมราชสวามี เป็นผู้สำเร็จราชการแผ่นดิน ครั้งเสด็จพระราชดำเนินสู่ยุโรปในวาระแรก แม้เมื่อสมเด็จพระบรมราชสวามีได้เสด็จ สวรรคตแล้ว สมเด็จพระบรมราชาปิโยรสได้เสด็จสืบราชสันตติวงศ์ ก็ได้ทรงช่วยพระบรม ราชาปิโยรสบัญชาการฝ่ายใน ทั้งยังได้ทรงช่วยพระราชธูระ ทรงเป็นที่ปรึกษาส่วนราชการ แผ่นดินอื่น ๆ อีก ในรัชกาลทั้งสองนั้น. เพราะทรงประกอบด้วยอดีตตถะและปรตถะ มีนิทสนนัยดังถวาววิสัยชานมา จึงยังความยินดีปรีดาให้เกิดแก่ชนทั้งหลายทุกชั้นไป, กล่าวโดยสรุป พระองค์ดำรงพระชนม์เพื่อสำเร็จประโยชน์แก่ชุมชนชนทุกเหล่า สมด้วยพระพุทธภาษิตว่า

สปปุริโส ภิกขเว กุเล ชายมาโน

พหูโน ชนสฺส อตถาย หิตาย สุขาย โหติ

เป็นอาทิ ความว่า “ภิกษุทั้งหลาย สัตบุรุษเกิดในสกุล ย่อมเกิดขึ้นเพื่อประโยชน์เกื้อกูล เพื่อสุขแห่งชนเป็นอันมาก ย่อมยังประโยชน์เกื้อกูลและสุขให้สำเร็จ แก่มารดาบิดา และบุตรภรรยา แก่หมู่คนผู้เป็นทาส เป็นกรรมกร แก่มิตรوماتย์ แก่สมณพราหมณ์ เปรียบเหมือนมหาเมฆยังน้ำให้ตก ทำข้าวกล้าให้สำเร็จ ย่อมยังประโยชน์เกื้อกูลและสุข ให้เกิดแก่มหาชน ฉะนั้น”

กล่าวโดยธรรมปริยาย สมเด็จพระบรมราชาธิราชนาคพระองค์นั้น ทรงประกอบ ด้วยพระคุณธรรมอันเป็นกำลังอุปถัมภ์ภายในพระองค์มากประการ จะยกขึ้นถวาย วิสัยนาเพียงประการเดียว คือ พระคุณธรรมที่ยังประโยชน์ให้สำเร็จ ได้แก่ศรัทธาที่ ตั้งมั่นในทางที่ชอบ

บุคคลทุกคนจะทำอะไรทุกอย่าง ต้องมีเครื่องชักจูงใจให้ทำ โดยมีให้เคลือบ แคลงล้งเล เครื่องชักจูงใจนั้นมีอยู่ในใจเอง คือศรัทธาที่แปลว่า ความเชื่อ หมายถึง ความวางใจลงไปหรือปลงใจลงไปว่า ชื่อนั้นฟังเป็นอย่างนั้น สมกับคำที่กล่าวไว้ว่า ศรัทธา มีอริโมกข์เป็นลักษณะ อริโมกข์คือความปล่อยใจจากความสงสัย หรือความที่ใจ พ้นจากความสงสัย เพราะสันนิษฐานปักใจลงว่าอย่างนั้นแน่นอนแล้ว จึงไม่หวั่นไหว เหมือนเสาเขื่อนศิลา ไม่มีเฉลียวระวางที่จะทำให้ล้งเล ศรัทธาดังกล่าวนี้เป็นศรัทธา ทั่วไป อาจเป็นโทษตรอนในเมื่อเป็นศรัทธาในทางที่ผิด อาจเป็นคุณเกื้อกูลในเมื่อเป็น ศรัทธาในทางที่ถูก ศรัทธาเป็นไปในทางที่ผิด เพราะเป็นญาณวิปยุต ปราศจากญาณ คือความรู้จริง มีลักษณะดังแสดงไว้ในกาลามสูตร ๑๐ ประการ คือ เชื่อหรือถือ

๑. โดยได้ฟังตามกันมา
๒. โดยลำดับสืบ ๆ กันมา
๓. โดยความตื่นว่าได้ยินว่าอย่างนี้ ๆ
๔. โดยอ้างตำรา
๕. โดยเหตุนึกเดาเอา
๖. โดยนัยคือคาดคะเน
๗. โดยความตรึกตามอาการ
๘. โดยชอบใจว่า ต้องกันกับลัทธิของตน

๙. โดยเชื่อว่าผู้พูดสมควรจะเชื่อได้

๑๐. โดยความนับถือว่าสมณะผู้นี้เป็นครูของเรา

รวมความว่า ศรัทธาเช่นนี้เป็นสุตามัย เกิดจากการได้ยินได้ฟังเท่านั้นบ้าง เป็นจินตามัยเกิดจากคิดไปเองบ้าง รวมเป็นศรัทธาคือเชื่อก่อนรู้, ถ้าสิ่งที่เชื่อถูกต้อง เพราะข้อที่ฟังมาถูกต้องเป็นต้น ก็เป็นคุณก็เอื้อก็ได้ ถ้าสิ่งที่เชื่อผิดพลาด ก็เป็นโทษ ตัดรอน แต่ก็ตกอยู่ในลักษณะที่ถูกผู้อื่นชักจูง ดังเรียกว่า ปรบัจจยัสสัทธา ศรัทธาที่มีผู้อื่นเป็นปัจจัย

ส่วนศรัทธาเป็นไปในทางถูก เพราะเป็นญาณสัมปยุต ประกอบด้วยญาณ คือ ความรู้จริง มีลักษณะตรงกันข้ามกับศรัทธาดังกล่าวแล้ว เป็นภาวนามัย คือเกิดจากการปฏิบัติจนรู้เห็นจริง จึงเป็นศรัทธาที่รู้ก่อนเชื่อ หรือเชื่อเพราะรู้เห็นจริงแล้ว ไม่ต้องมีผู้อื่นชักจูง เรียกว่า อปรบัจจยัสสัทธา ศรัทธาที่ไม่มีผู้อื่นเป็นปัจจัย

แต่ก่อนที่จะได้ศรัทธาที่เป็นอปรบัจจย ไม่มีผู้อื่นชักจูง ก็จำต้องอาศัยศรัทธาที่มีผู้อื่นชักจูงไปก่อน แต่ต้องเลือกเฉพาะผู้ที่สมควรเท่านั้น ฉะนั้น ศรัทธาในพระพุทธศาสนา ท่านจึงสอนให้มีความตรัสรู้ของพระพุทธเจ้าก่อน เรียกว่า ตถาคตโพธิสัทธา เชื่อความตรัสรู้ของพระตถาคตพุทธเจ้า เพราะเมื่อมีศรัทธาอย่างนี้แล้ว ย่อมเป็นเหตุให้มีศรัทธาในพระพุทธศาสนา. แต่เมื่อกล่าวว่ศรัทธาในพระพุทธศาสนา ความก็ยิ่งกว้าง ฉะนั้น เพื่อจำกัดความโดยเอกเทศ เพื่อเอื้อกุลแก่สัมมาปฏิบัติ พระอาจารย์ จึงเลือกสรรประเภทของศรัทธาขึ้นแสดง ๔ ประการ คือ

๑. *กัมมสัทธา* เชื่อกรรม คือเชื่อว่าเมื่อทำอะไรด้วยมีเจตนาทำ หรือทำทั้งที่รู้อยู่ก็เป็นความดีหรือความชั่ว ที่ติดค้างอยู่ มิใช่ทำแล้วก็แล้วไป

๒. *วิปากสัทธา* เชื่อผลของกรรม คือเชื่อว่า ผลดีหรือชั่วที่ได้รับต่าง ๆ เป็นผลของกรรมที่ติดค้างอยู่นั้น ๆ

๓. *กัมมัสสกตาสัทธา* เชื่อความที่ผู้ทำมีกรรมเป็นของ ๆ ตน คือผู้ใดทำกรรมใดไว้ ดีหรือชั่ว ผู้นั้นก็เป็นเจ้าของกรรมนั้น ทั้งต้องเป็นทายาทผู้รับผลกรรมนั้น คือต้องเป็นผู้รับผิดชอบเต็มที่ต่อกรรมของตน

๔. ตถาคตโพธิสัตว์ เชื่อความตรัสรู้ของพระพุทธเจ้า

เมื่อมีศรัทธาใน ๔ ข้อนี้ ชื่อว่าได้มีศรัทธา คือเชื่อในสิ่งที่ควรเชื่อในพระพุทธศาสนา แต่เมื่อยังไม่มีปัญญาหรือญาณ รู้เห็นในธรรมตามเหตุผล ก็เป็นศรัทธาอย่างมืด ๆ หรือยังมีสงสัยลังเลใจ ชื่อว่ายังไม่ตั้งมั่น เพราะยังกวัดแกว่งเปลี่ยนแปลงได้ ต่อเมื่อได้อบรมปัญญาให้รู้เห็นธรรมตามเหตุผล เมื่อนั้น ก็เป็นศรัทธาอย่างสว่างด้วยปัญญา ปราศจากสงสัยลังเลใจ ชื่อว่าศรัทธาตั้งมั่นในทางที่ชอบ และเมื่อรู้เห็นธรรมเพียงใด ศรัทธาก็ต้องตั้งมั่นเพียงนั้น ทั้งยังเกิดปสาทะขึ้นคู่กันด้วย ปสาทะคือความเลื่อมใส ท่านเปรียบเทียบเหมือนอย่างแก้วมณี ที่ทำน้ำให้ใส เพราะเป็นเครื่องยังจิตให้ผุดผ่อง ชื่นบานนิยมนิยมชื่น เมื่อเกิดศรัทธापสาทะในธรรม ก็โยงไปถึงในพระพุทธเจ้าผู้บอกผู้แสดงธรรม และในพระสงฆ์ผู้ปฏิบัติธรรม สมดังพระบาลีที่แสดงองค์ของพระโสดาบัน ผู้ได้เห็นธรรมชั้นแรกไว้ว่า

พุทฺธ อเวจฺจปสาโท ความเลื่อมใสไม่หวั่นไหวในพระพุทธเจ้า

ธมฺเม อเวจฺจปสาโท ความเลื่อมใสไม่หวั่นไหวในพระธรรม

สงฺฆे อเวจฺจปสาโท ความเลื่อมใสไม่หวั่นไหวในพระสงฆ์

ประมวลศรัทธาตามที่พระอาจารย์แสดงไว้เป็น ๔ คือ

๑. **อาคมสัทธา** ศรัทธาที่เกิดแก่พระโพธิสัตว์ ตั้งแต่ต้น คือตั้งแต่อกนิหาร (ความตกลงใจที่จะเป็นพระพุทธเจ้า) เป็นศรัทธาในพุทธภูมิ.

๒. **อริคัมสัทธา** ศรัทธาที่เกิดจากการบรรลุธรรม ด้วยความรู้แจ้งแทงตลอดของอริยสาวกทั้งหลาย

๓. **โอดีปปนสัทธา** ศรัทธาที่เกิดจากความกำหนดลง โดยไม่หวั่นไหวในเมื่อกล่าวว่า พระพุทธเจ้า พระธรรม พระสงฆ์

๔. **ปสาทสัทธา** ศรัทธาที่ประกอบด้วยความเลื่อมใส

ศรัทธาตามที่รวบรวมมา รวมความโดยย่อว่า ศรัทธาในพระพุทธศาสนา มุ่งเฉพาะที่ประกอบด้วยความรู้ และที่ตั้งมั่นในทางที่ชอบมีลักษณะเชื่อในสิ่งที่ควรเชื่อ เชื่อโดยรู้เหตุผล มิใช่โดยไม่รู้, ในเบื้องต้นแม้ต้องอาศัยผู้อื่น ก็อาศัยเฉพาะผู้ที่สมควร

และก็ต้องอาศัยตนเองไตร่ตรองพิจารณาจนรู้เห็นจริงด้วยตน เพื่อให้เป็นศรัทธาโดยอิสระ ไม่ต้องอาศัยผู้อื่น

ศรัทธาเป็นเพื่อนประจำตนของบุคคลทุกคน เป็นเพื่อนผู้ชักจูงให้เชื่อในเรื่องที่เชื่อทั้งปวง ผู้ชักจูงให้เชื่อในภายนอก ย่อมชักจูงไม่สำเร็จ ถ้าศรัทธาไม่เกิดรับรองในใจ สมดังพระพุทธภาษิตว่า “*สทฺธา ทฺตฺติยา ปุริสสฺส โหติ* ศรัทธาเป็นเพื่อนคู่ใจของคน” ศรัทธาในทางที่ถูก ย่อมชักจูงให้ปฏิบัติดำเนินในทางที่ถูก ให้ประพฤติแต่การที่ชอบปราศจากโทษ เป็นบุญกรรม หรือกุศลกรรม คือกรรมที่ดี ซึ่งเป็นเหมือนเสียงเดินทางของผู้ทำดี ซึ่งชื่อว่ากำลังดำเนินทางอยู่ในทางชีวิต สมกับพระพุทธภาษิตว่า “*สทฺธา พนฺธุติ ปาถะยฺยํ* ศรัทธารวบรวมเสียงคือกุศล” และย่อมข้ามห้วงทุกข์ต่าง ๆ ได้ด้วยศรัทธา ดังพระพุทธภาษิตว่า “*สทฺธาย ตฺรติ โธขํ* ข้ามห้วงทุกข์ได้ด้วยศรัทธา” แต่ก็ต้องเป็นศรัทธาที่ตั้งมั่นในทางที่ชอบ จึงจักให้สำเร็จประโยชน์ทุกประการ สมดังพระพุทธภาษิตว่า “*สทฺธา สาธุ ปตฺติภูจฺจิตา* ศรัทธาตั้งมั่นแล้ว ยังประโยชน์ให้สำเร็จ” ด้วยประการฉะนี้

สมเด็จพระศรีพัชรินทราบรมราชินีนาถ พระบรมราชชนนี พันปีหลวง ได้ทรงประกอบด้วยพระศรัทธาที่ตั้งมั่น พระปสาทะที่เป็นไปในทางที่ชอบ ประกอบด้วยประโยชน์ ด้วยพระวิจารณ์ปัญญา ซึ่งทรงสามารถยังประโยชน์ทั้งปวงให้สำเร็จ ด้วยประการฉะนี้.

ขออำนาจพระราชากุศลบุญราศีทักษิณานุปทาน ที่สมเด็จพระบรมพิตรพระราชสมภารพระองค์ สมเด็จพระนางเจ้ารำไพพรรณี พระบรมราชินี ได้ทรงบำเพ็ญให้ตั้งอยู่แล้วในพระสงฆ์ และทรงอุทิศถวายทั้งนี้ จงสัมฤทธิ์วิบูลสุขขมบุญผล แต่สมเด็จพระศรีพัชรินทราบรมราชินีนาถ พระบรมราชชนนี พันปีหลวง พร้อมทั้งสมเด็จพระศรีสวรินทิรา บรมราชเทวี พระพันวัสสาอัยยิกาเจ้า และแต่พระบุพพการีพระบุพพการีนี้ ประยูรญาติทั้งหลาย สมตามพระราชปณิธานประสงค์ โดยฐานะทุกประการ

ถวายวิสาขนาพระธรรมเทศนา พอสมควรแก่เวลา ยุติลงด้วยประการฉะนี้.
ขอถวายพระพร.

สันตฎฐิติกัตถุญตาทกถา^๑

นโม ตสส ภควโต อรหโต สมมาสมพุททสส.

สันตฎฐิติ จ กตถุญตาทติ.

บัดนี้ จักถวายวิสาขนาพระธรรมเทศนา ฉลองพระเดชพระคุณ ประดับพระปัญญา
บารมี อนุรูปแต่พระกุศลราศีทักษิณานุปทาน ซึ่งเจ้านายในราชตระกูล "บริพัตร"
ทรงบำเพ็ญถวาย สนองพระมหากรุณาธิคุณ สมเด็จพระศรีสวรินทิรา บรมราชเทวี
พระพันวัสสาอัยยิกาเจ้า ในสัปดาห์ที่ ๔ จำเดิมแต่เสด็จสวรรคต ตามวิธีปูพพเขตพลี
ในพระพุทธศาสนา ถวายการระอปปายนาการพระบรมศพ ตามควรแก่สมัย ตามวิสัย
ของบัณฑิตชนผู้ประกอบด้วยคารวะเคารพท่านผู้ควรเคารพ นิวัตะ อ่อนน้อม ท่านผู้
ควรอ่อนน้อม พร้อมทั้งความกตัญญูทเวที.

สมเด็จพระ ๗ พระพันวัสสา ๗ พระองค์นั้น ทรงประกอบด้วยพระคุณนานัปการ
ดั่งที่ปรากฏโดยประจักษ์ แม้เสด็จสวรรคตไปแล้ว พระคุณนั้น ๆ ก็ยังดำรงอยู่เป็นที่
อนุสรณ์สรรเสริญของบุคคลทั่วไป และจักปรากฏเป็นจารึกในประวัติของประเทศไทย
ไทยสืบไป

^๑ ถวายครั้งดำรงสมณศักดิ์ที่ พระโศภนคณาภรณ์ ในการพระกุศลถวายสมเด็จพระศรีสวรินทิรา
บรมราชเทวี ถวาย ณ พระที่นั่งดุสิตมหาปราสาท วันศุกร์ที่ ๑๓ มกราคม พ.ศ. ๒๔๙๙

สมเด็จพระพนังวสา ฯ พระองค์นั้น ได้ทรงตั้งพระองค์ไว้ชอบ ประกอบด้วยพระคุณเกื้อกูลพระองค์บ้าง เกื้อกูลผู้อื่นบ้าง เพราะทรงประพฤติธรรม ทั้งเมื่อทรงปรารภถึงพระองค์ ทั้งเมื่อทรงปรารภถึงผู้อื่น ดังจักถวายวิสาขนาตามข้อธรรมที่ยกขึ้นไว้เป็นบทอุเทศ ณ เบื้องต้นสืบต่อไป

โดยปกติ บุคคลทั่วไปย่อมปรารภตนฝ่ายหนึ่ง ปรารภผู้อื่นฝ่ายหนึ่ง เป็นที่เริ่มประกอบการงานอย่างใดอย่างหนึ่ง ความปรารภนั้น ถ้ามีธรรมชักนำ ย่อมเป็นไปในทางดี คือเป็นไปเพื่อคุณเกื้อกูลตนและผู้อื่นให้เป็นสุข ถ้ามีธรรมชักนำ ย่อมเป็นไปในทางชั่ว คือ เป็นไปเพื่อโทษทำลายเบียดเบียนตนและผู้อื่นให้เดือดร้อน เพราะธรรมและอธรรมทั้ง ๒ มีวิบากไม่เสมอกัน *อธมฺโม นิรยํ เนติ* อธรรมย่อมนำไปสู่คดีเสื่อม *ธมฺโม ปาเปติ สุขตี* ธรรมย่อมนำไปสู่คดีดี ฉะนั้น ผู้มีปัญญาจึงปฏิบัติเพื่อละอธรรม และอบรมธรรมให้เกิดขึ้น ธรรมนั้นมีปริยายเป็นอันมาก ในที่นี้จะยกขึ้นแสดง ๒ ประการ คือ *สันตุฎฐี ๑ กตัญญูตา ๑* เพราะเป็นธรรมที่พึงมีประจำตน เมื่อปรารภตน พึงมีสันตุฎฐี เมื่อปรารภผู้อื่น พึงมีกตัญญูตา มีอธิบายดังต่อไปนี้

สันตุฎฐี คือ สันโดษ ความเพียงพอใจ คือความเพียงพอและยินดีพอใจ ประกอบกัน, สันโดษจึงมีลักษณะอิมพอ และยินดีอยู่ในสิ่งอิมที่พอนั้น โดยพยัญชนะท่านแปลว่า ยินดีด้วยของตน ด้วยของมีอยู่หรือด้วยอาการสม่าเสมอ (*ตุฎฺฐิ* ยินดี, *สํ* ของตน, ของมีอยู่หรือสม่าเสมอ), โดยอรรถ มีความหมายดังกล่าวและหมายถึง สันโดษในวัตถุ คือ ปัจจัยเครื่องอาศัยและทรัพย์สินของต่าง ๆ ท่านจำแนกประเภทเป็น ๓ คือ ความสันโดษตามวัตถุที่พึงได้ ไม่ยินดีปรารถนาร้อยกว่าที่พึงได้ เรียก *ยถาลาภสันโดษ* ความสันโดษตามกำลัง ไม่ยินดีปรารถนาเกินกำลัง เรียก *ยถาลาภสันโดษ* ความสันโดษตามสมควร ไม่ยินดีปรารถนาโดยไม่สมควร เรียก *ยถาสารูปสันโดษ*

สันโดษนี้เป็นเครื่องห้ามความปรารถนาเกินส่วนและความปรารถนาในทางผิด อันรวมเรียกว่า ตัณหา คือความดิ้นรนทะยานอยาก ซึ่งเป็นมูลเหตุของกรรม คือ การงานทางกายวาจาใจ อันเป็นอกุศลทุจริตทั้งปวง ความอยาก ความปรารถนา ที่เรียกว่า ตัณหานี้ เป็นความอยากที่ไม่จำกัดขอบเขตควรไม่ควร และทวีขึ้นเสมอไม่มีอิม

ไม่มีเต็ม สมดังภาษิตของพระโพธิสัตว์ในกามชาดกว่า *กามํ กามยमानสฺส ตสฺส เจ ตํ สมิชฺชติ* เป็นต้น แปลว่า เมื่อบุคคลปรารถนาสิ่งที่ปรารถนา ถ้าสิ่งนั้นสำเร็จแก่เขา เขาได้สิ่งที่ผู้เกิดมาจะต้องตายปรารถนาแล้ว ย่อมมีใจชื่นชมยิ่งนัก ย่อมได้ความปรารถนาอื่น ๆ จากนั้นต่อไปอีก เหมือนอย่างได้ความกระหายในฤดูแล้ง เมื่อบุคคลผู้อ่อนปัญญา เวลาไม่รู้จริง เติบใหญ่ขึ้น ความอยาก (ในสิ่งที่ยังไม่ถึง) และความกระหาย (ในสิ่งที่ถึงแล้ว) ก็เติบโตยิ่งขึ้น, เหมือนโคเติบโตขึ้น เขา (บนศีรษะ) ก็งอกโตตามขึ้น แม้เพราะให้ข้าวสาลีข้าวเหนียว โค ม้า ข้าทาส ผู้คน (บรรดาสวิญญาณกทรัพย์อวิญญาณกทรัพย์) ทว่าทั้งแผ่นดินทั้งหมด ก็ไม่พอแก่บุคคลผู้หนึ่ง, บุคคลรู้อย่างนี้แล้ว ก็ไม่ควรอยู่ในอำนาจค้นหา ควรประพฤติธรรมให้สม่ำเสมอ ดังนี้

ภาษิตในชาดกตามที่ยกมานี้ เป็นข้อสาธกให้เห็นลักษณะของตัณหา ที่เติบโตขึ้นเหมือนเขาโคที่งอกขึ้นบนศีรษะโค, ถ้าบุคคลไม่ห้ามปิดเสีย ก็ยิ่งเติบโตใหญ่ขึ้นตามอายุ ฐานะและภาวะเป็นต้นของบุคคล และยังมีอำนาจครอบงำทำให้เป็นทาสบุคคลผู้เป็นทาสของตัณหา ย่อมไม่อาจประพฤติธรรมให้เหมาะสมแก่ภาวะฐานะของตน ไม่อาจแม้จะประพฤตินุชยธรรม แต่อาจประพฤติธรรมต่าง ๆ ฉะนั้น ท่านจึงสอนให้ห้ามให้ปิดกระแสตัณหาด้วยธรรม เช่น สติปัญญา และโดยเฉพาะคือความสันโดษ อันมีลักษณะตรงกันข้ามกับตัณหา สติและปัญญานี้ เมื่ออบรมให้เป็นไปโดยชอบ ย่อมเป็นเครื่องห้ามปิดกระแสตัณหา และปลุกความสันโดษให้เกิดขึ้นแทนเมื่อเกิดสันโดษขึ้น ก็เกิดความอึดความพอ เป็นว่าเป็นผู้มั่งมี ท่านจึงกล่าวสรรเสริญ *สนตุฎฺฐี ปรมํ ธนํ* ความสันโดษเป็นทรัพย์อย่างยิ่ง และกล่าวสรรเสริญปัญญาว่า *เต เว ติตฺตา เย ปญฺญา ย ติตฺตา* ชนเหล่าใดอึดด้วยปัญญา ชนเหล่านั้นแลเป็นคนอึด ดังนี้

อนึ่ง ในอริยวงศ์สิกสูตร พระบรมศาสดาตรัสยกย่องสันโดษว่า เป็นอริยวงศ์คือวงศ์ของอริยบุคคลหรืออารยชน ที่รู้จักว่าเลิศ ว่ามีมานาน ว่าเป็นวงศ์เป็นของเก่า ที่สมณพราหมณ์ผู้รู้ทั้งหลายไม่รังเกียจแล้ว ไม่เคยรังเกียจ ไม่รังเกียจอยู่ จักไม่รังเกียจไม่คัดค้าน และตรัสแสดงขยายความโดยความว่า ภิกษุในพระธรรมวินัยนี้ เป็นผู้สันโดษด้วยจิรวินิบาตและเสนาสนะอย่างใดอย่างหนึ่งตามมีตามได้ มีปกติกล่าวคุณของสันโดษ ไม่ถึงการแสวงหาโดยไม่สมควร เพราะเหตุจิรวินิบาต ไม่ได้ก็ไม่กระสับ

กระสาย ได้ก็ไม่ติดสยบหมกมุ่น เป็นผู้เห็นโทษ มีปัญญาครอบบริโศก และไม่ยกตน
 ชมผู้อื่นเพราะสันโดษ ดังนี้ สันโดษในพระสูตรนี้ แม่ตรัสแก่ภิกษุ แต่ก็ชี้วิธีปฏิบัติ
 สันโดษทั่วไปว่า สันโดษมิได้ห้ามการแสวงหา แต่ให้พอใจแสวงหาในทางที่สมควร มิได้
 ให้ห้ามรับ แต่ให้พอใจรับสิ่งที่ควรรับตามมีตามได้ มิได้ห้ามบริโศก แต่ให้พอใจบริโศก
 ด้วยปัญญา จึงอาจน้อมไปปฏิบัติได้ในวัตถุนั้น ๆ ตามที่ได้ ตามกำลัง และตามความ
 สมควรโดยทั่วไป

ถ้าไม่มีสันโดษ ก็หมายความว่า มีตัณหา ออยากไม่มีอิมมีพอ ไม่มีขอบเขต
 ใ่ว่างใจไม่ได้, ถ้ามีสันโดษ ก็หมายความว่า ไม่มีตัณหาหรือบรรเทาอ่อนคลายเสียได้
 ทำให้มีอิมมีพอ มีขอบเขต ใ่ว่างใจได้ ฉะนั้น สันโดษจึงเป็นคุณเกื้อกูลตน อันบุคคล
 ผู้ปรารถนาถึงตนพึงอบรมให้มีประจำ

อนึ่ง สันโดษโดยตรงเป็นไปในปัจจุวัตถุ และต้องอาศัยกุศลธรรมอื่น ๆ
 เช่น ปัญญา สุจริตธรรมเป็นต้นอุปถัมภ์ จึงจักเกิดขึ้นและเป็นไปได้ ฉะนั้น จึงยังมี
 กุศลธรรมต่าง ๆ ที่พึงอบรม กับทั้งอกุศลธรรมต่าง ๆ ที่พึงละ ฉะนั้น ในอริยวงศ์
 พระบรมศาสดาจึงตรัสสอนไว้เป็นข้อสุดท้ายให้ยินดีในภาวนา คืออบรมกุศลธรรมให้
 เกิดขึ้น และให้ยินดีในปหานะ คือ ละอกุศลธรรม, และในทุกนิบาต ตรัสสอนให้มี
 อสันตมุขี ไม่สันโดษในกุศลธรรมทั้งหลาย และไม่ทอดยในปธาน คือความเพียร
 ข้อนี้ หมายความว่า เมื่อยังไม่เสร็จกิจ ก็ไม่อิม ไม่พอในความดี ตั้งความเพียร
 ทำความดีต่อไปไม่ทอดย บรรดากุศลธรรมทั้งหลาย กตัญญูตาเป็นธรรมข้อหนึ่ง
 ที่บุคคลผู้ปรารถนาถึงผู้อื่นพึงอบรม

กตัญญูตา คือความกตัญญูรู้อุปการะที่ท่านทำแล้ว หมายถึงกตเวทิตา คือ
 ความกตเวทิตี ประกาศอุปการคุณที่ท่านทำแล้ว ได้แก่ความทำตอบแทนด้วย เพราะ
 เมื่อมีความกตัญญู ก็ย่อมมีความกตเวทิตี และจะปรากฏว่ามีความกตัญญู ก็ด้วย
 ความกตเวทิตี ฉะนั้น จึงเรียกเต็มชื่อว่า กตัญญูกตเวทิตา แต่เมื่อเรียกด้วยคำว่า กตัญญูตา
 คำเดียว ก็หมายถึงกันโดยตลอด ความกตัญญูย่อมมีเพราะมีท่านผู้ทำอุปการะก่อน
 ที่เรียกว่าบุพพการี บุคคลทุกคนย่อมมีบุพพการีของตน เริ่มต้นแต่มารดาบิดา
 ครูอาจารย์ พระมหากษัตริย์ ตลอดถึงพระบรมศาสดากับทั้งท่านผู้ให้อุปการะอื่น ๆ

ท่านเหล่านี้เป็นผู้มีเมตตาอารีรักปรารถนาให้เป็นสุข กรุณาสงสารมุ่งช่วยให้พ้นทุกข์
 มุทิตา พลอยชื่นบานยินดี อุเบกขา วางใจเป็นกลาง ปรารถนากรรมที่ให้เป็นประมาณ
 ว่าทำดีได้ดี ทำชั่วได้ชั่ว จึงไม่ลำเอียงจากหลักธรรม และท่านผู้มีเมตตาเป็นต้นเหล่านี้
 เป็นผู้อุปการะด้วยทานการให้ปันบ้าง ปิยวาจา เจรจาเป็นที่รักบ้าง อัถตจริยา ประพฤติ
 ประโยชน์บ้าง สมานัตตดา วางตนสม่ำเสมอบ้าง เป็นต้นโดยประการและทางต่าง ๆ
 ฝ่ายบุคคลผู้ได้รับอุปการะของท่านและรู้อุปการะที่ท่านทำนั้น ๆ ดังที่เรียกว่ารู้คุณท่าน
 และทำตอบแทน นี่คือกตัญญูกตเวทิตี หรือเรียกสั้น ๆ ว่า บุคคลกตัญญู บุคคล ๒
 ฝ่ายนี้ คือ บุพพการี ๑ กตัญญูกตเวทิตี ๑ ท่านแสดงว่าหาได้ยาก เพราะบุคคลทั่วไป
 มักจะปรารถนและปฏิบัติเกื้อกูลเฉพาะตน จะปรารถนผู้อื่น ก็มักปรารถนในทางเบียดเบียน
 และเฟื่องโทษอันเป็นเหตุก่อเวร จึงมักจะก่อเวรภัยแก่กันขึ้นก่อนฝ่าย ๑ ผูกเวร และ
 ทำเวรตอบแก่กันอีกฝ่าย ๑ จึงเป็นเวร และปฏิเวรต่อกัน, แม้มารดาบิดากับบุตรธิดา
 เมื่อปฏิบัติผิดต่อกันแล้ว ก็พึงเป็นเวรและปฏิเวรต่อกันได้ ส่วนบุคคล ๒ ฝ่ายข้างต้น
 ต่างปรารถนผู้อื่นจากตน และปฏิบัติเกื้อกูลแก่ผู้อื่น แม้ยอมสละสุขของตน เช่น มารดา
 บิดาก็ปรารถนบุตรธิดา ปฏิบัติเกื้อกูลบุตรธิดาด้วยเมตตากรุณา ดังพระพุทธานุชา
 ที่ตรัสยกความรักของมารดาชั้นตรีสเป็นอุปมาว่า *มาตา ยถา นียํ ปุตุตํ आयुสา
 เอกปุตุตมนुरुกฺเข* แปลว่า เหมือนอย่างมารดาตามรักษาบุตรของตนคนเดียวด้วยชีวิต
 ดังนี้ และตั้งคาถาแสดงความหวังของพระสงฆ์ว่า

มาตา ปิตา จ อตรชํ

นิจจํ รุกฺขนฺติ ปุตุตกํ

เอวํ ธมฺเมน ราชานิน

ปชํ รุกฺขนตุ สพฺพทา

แปลว่า มารดาบิดาย่อมรักษามิตรบุตรน้อยเกิดจากตนเป็นนิตย์ ฉนใด ขอพระราช
 หมายถึงท่านผู้ปกครองประชาชนทั้งหลาย จงรักษาประชาชนโดยธรรม ฉนนั้นทุกเมื่อ
 ดังนี้ ผู้เป็นเช่นนี้จึงเป็นบุพพการี และบุตรธิดาปรารถนมารดาบิดาปฏิบัติเกื้อกูลท่าน
 ด้วยความกตัญญู เห็นท่านเป็นพระพรหมของตนเป็นต้น ดังพระพุทธานุชาที่ว่า

พฺรหฺมาติ มาตาปิตโร

บุพฺพาจริยาติ วุจฺจเร

อาหุเนยฺยา จ ปุตุตานิ

ปชาย อนุกมฺปกา

แปลว่า มารดาบิดาผู้นุเคราะห์บุตรเกิด ท่านเรียกว่าเป็นพรหม เป็นบุพพอาจารย์ (อาจารย์คนแรก) เป็นอาหุไนย (ผู้ควรวัตถุที่พึงนำมาบูชา) ของบุตร ดังนี้ ผู้เช่นนี้ จึงเป็นกตัญญูกตเวที แม้นบุคคลทั้ง ๒ ฝ่ายในฐานะอื่นก็พึงเทียบโดยนัยนี้

อนึ่ง เมื่อมองให้กว้าง บุคคลผู้เกิดมาในภายหลังที่เรียกรวมว่า ปัจฉิมชาชนดา ย่อมต้องอาศัยสิ่งที่ท่านผู้เกิดมาก่อนได้ทำไว้ และยังเหลืออยู่อำนวยความสะดวกให้แก่ตน เช่น ต้องอาศัยประเทศถิ่นที่ท่านได้บำรุงรักษามาด้วยดี ต้องอาศัยความรู้ที่ท่านได้สั่งสอนสืบ ๆ กันมา เช่น ศิลปวิทยาต่าง ๆ ตลอดถึงพระพุทธศาสนา ในวัตถุและกิจอุปกรณ์ต่าง ๆ ก็เช่นเดียวกัน ท่านผู้เกิดมาก่อนมานานไกล ได้ทำไว้ให้เป็นอันมาก รวมความว่า ผู้ที่เกิดมาในบัดนี้ชื่อว่า ได้รับอุปการจากท่านผู้เกิดมาก่อน ผู้เป็นต้นและผู้รับสืบ ๆ มาเป็นชั้น ๆ จึงอยู่ในฐานะที่พึงเป็นกตัญญูกตเวที รู้คุณท่าน ไม่ลบหลู่เคารพนับถือท่าน และบำรุงรักษาส่งเสริมที่ท่านทำมาดีแล้ว เพื่อให้อำนวยความสะดวกสุขสืบต่อไป

กิจที่ผู้กตัญญูกตเวทีพึงปฏิบัติต่อบุพพการีแต่ละบุคคลนั้น ย่อมเป็นไปตามควรแก่บุคคลและฐานะ โดยนัยที่พระบรมศาสดาตรัสสอนสิ่งกาลมาณพ ในสังคาโลวาทสูตร เมื่อแสดงโดยส่วนรวม ก็พึงปฏิบัติด้วยทาน การให้สนอง ปิยวาจา เจริญเคารพรักษา อุตถจริยา ประพฤติสนองประโยชน์ สมานัตตดา วางตนสม่าเสมอแม้จะเติบโตใหญ่ขึ้น ก็ไม่ลบหลู่ท่าน มีเมตตา ไมตรีจิตเป็นต้น ตอบท่านโดยนัยที่แสดงแล้ว ในส่วนบุพพการี ทั้งนี้เป็นไปด้วยใจกตัญญูอีกอย่างหนึ่ง ท่านแสดงโดยความว่าการทำให้ท่านได้ประสบอริยทรัพย์ คือ ศรัทธา ศีล สุตะ จาคะ และปัญญา ชื่อว่าเป็นการตอบแทนอย่างสูง

ความกตัญญู เป็นเครื่องขจัดความลบหลู่คุณท่านและปฏิบัติผิดในท่านผู้มีคุณ นำให้เกิดความปฏิบัติชอบในท่านผู้มีคุณ นอกจากนี้ ยังทำให้รู้จักมองค้นหาคุณความดีของผู้อื่น ไม่เพ่งแต่โทษเท่านั้น จึงเป็นเครื่องช่วยระงับแวงและปฏิบัติเวรได้อีกด้วย เพราะความกตัญญูย่อมเกิดจากความมองเห็นคุณของผู้อื่น ซึ่งเป็นผู้มีคุณอย่างไรอย่างหนึ่งนั่นเอง ส่วนความอกตัญญูย่อมเป็นไปตรงกันข้าม ท่านจึงแสดงอ้างคำของบัณฑิตชนบางท่าน กล่าวเปรียบเทียบไว้ว่า

กฏัจ ปลอดวิต์ เสยโย

น เตว วกัจจิโย นโร

แปลว่า ไม่แห่งลอยน้ำ (ช่วยเก็บขึ้น) ยังดีกว่า (เพราะยังอาจใช้ทำพื้นได้) ส่วนนรชนบางพวก (ผู้เป็นคนอกตัญญู ประทุษร้ายมิตร ช่วยขึ้นมา) ไม่ดีเลย เหตุฉะนั้น สมเด็จพระศรีสวรินทิรา บรมราชเทวี พระพันวัสสาอัยยิกาเจ้า ได้ทรงประพฤติธรรมแม้ที่ถวายวิสัยชานามานี้และธรรมอื่น ๆ จึงพึงหวังได้ตามประพันธภาษิตว่า อิธ ธมฺมํ จริตฺวาน เปจฺจ สคฺเค ปโมทติ แปลว่า ทรงประพฤติธรรมในโลกนี้แล้ว ทรงละไป ทรงบันเทิงในสวรรค์ ด้วยประการฉะนี้

ขออำนาจพระกุศลราศีทักษิณานุประทาน ซึ่งเจ้านายในราชตระกูลบริพัตร ได้ทรงบำเพ็ญถวายสนองพระมหากุณาธิคุณทั้งนี้ จงเป็นผลสัมฤทธิ์เป็นพระราชสิริสวัสดิศุภกอรณมณูญผล แต่สมเด็จพระศรีสวรินทิรา บรมราชเทวี พระพันวัสสาอัยยิกาเจ้าพระองค์นั้น ตามฐานะสมพระหฤทัยประสงค์ เพื่อสนองพระมหากุณาธิคุณทุกประการ

ในอวสานแห่งพระธรรมเทศนานี้ พระสงฆ์ ๔ รูป จักได้สวดคาถาธรรมบรยายโดยสรภัญญวิธี ฉลองพระปสาทการสืบต่อไป

ถวายวิสัยชานาพระธรรมเทศนา ยุติด้วยประการฉะนี้ ขอถวายพระพร

สังคหวัตถุกถา^๑

นโม ตสฺส ภควโต อรหโต สฺมาสมพุทฺธสฺส.

ทานญจ เปยฺยวชฺชญจ

อตฺถจริยา จ ยา อธิ

สฺมานตฺตดา จ ธฺมเมสุ

ตตฺถ ตตฺถ ยถารหนฺติ

บัดนี้ จักรับพระราชทานถวายวิสัยนาพระธรรมเทศนาในสังคหวัตถุกถา ฉลองพระเดชพระคุณ ประดับพระปัญญาบารมี อนุรูปแก่พระราชพิธีทรงบำเพ็ญพระราชกุศลคล้ายวันสิ้นพระชนม์สมเด็จพระราชบิดา เจ้าฟ้าฯ กรมหลวงสงขลานครินทร์ ตามทักษิณาวีธีในพระพุทธศาสนา เหมือนอย่างที่ได้ทรงบำเพ็ญมาในอดีตเป็นลำดับ เมื่อวันคล้ายวันสิ้นพระชนม์เวียนมาถึงเช้า ณ วันนี้ สมเด็จพระราชชนนีปิตร เป็นผู้สำเร็จราชการแทนพระองค์ มีรับสั่งในพระปรมาภิไธยสมเด็จพระบรมบพิตรพระราชสมภารเจ้า ว่าทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้กำหนดการพระราชพิธีทรงบำเพ็ญพระราชกุศลทั้งปวงเช่นเคย เจ้าพนักงานเชิญพระโกศพระอัฐิสมเด็จพระราชบิดา ประดิษฐานเหนือพระแท่นบัลลังก์ภายใต้้นพญาลเศวตฉัตร แวดล้อมด้วยเครื่องราชูปโภค และเครื่องราชสักการะโดยควรแก่พระอิสริยยศ สมเด็จพระราชชนนีปิตร ผู้สำเร็จ

^๑ ถวายเมื่อครั้งดำรงสมณศักดิ์ที่ พระศาสนโสภณ ในการพระราชพิธีทรงบำเพ็ญพระราชกุศลคล้ายวันสิ้นพระชนม์สมเด็จพระราชบิดา เจ้าฟ้าฯ กรมหลวงสงขลานครินทร์ ถวาย ณ พระที่นั่งอมรินทรวินิจฉัย วันพฤหัสบดีที่ ๒๔ กันยายน พ.ศ. ๒๕๐๗

ราชการแทนพระองค์ ได้เสด็จมาทรงปฏิบัติพระราชพิธีทรงบำเพ็ญพระราชกุศลถวายฉลองพระเดชพระคุณสมเด็จพระราชบิดาตามทางพระพุทธศาสนา

สมเด็จพระราชบิดา เจ้าฟ้า ฯ กรมหลวงสงขลานครินทร์ แม้จะได้สิ้นพระชนม์มาแล้วตั้งแต่วันที่ ๒๔ กันยายน พุทธศักราช ๒๔๗๒ เป็นเวลากว่า ๓๐ ปี แต่พระเกียรติประวัติยังคงปรากฏเด่นชัดอยู่ในวงการแพทย์และในวงการอื่น ๆ ตลอดถึงในประชาชนทั่วไป เมื่อปีที่สิ้นพระชนม์ห่างออกไป ความอนุสรณ์ถึงพระองค์ในวงการแพทย์เป็นต้น ก็ยิ่งกระชั้นมากขึ้น ปรากฏว่า ได้มีการสร้างพระรูปประดิษฐานไว้เป็นที่สักการะเคารพในที่หลายแห่ง ได้มีการแสดงพระประวัติและพระเกียรติคุณในที่ประชุมต่าง ๆ ทำให้เห็นสมจริง ตามพระพุทธภาษิตว่า “รูป ชีรติ มัจจัน นามโคตตฺน ชีรติ” รูปของมัจจะ (ผู้จะต้องตาย) ย่อยยับไป แต่ชื่อและวงศ์สกุลหายย่อยยับไปไม่ และว่า “ธมฺเม จิตฺ น วิชหาติ กิตฺติ” เกียรติย่อมไม่ละผู้ตั้งอยู่ในธรรม

สมเด็จพระราชบิดาทรงตั้งอยู่ในธรรมอย่างไร จึงปรากฏพระเกียรติรุ่งเรืองเป็นอย่างยิ่ง ได้มีแสดงในทางต่าง ๆ ในโอกาสต่าง ๆ ดังเช่นในประกาศพระบรมราชโองการเลื่อนพระนามกรมขึ้นเป็น เจ้าฟ้า ฯ กรมหลวง ในพุทธศักราช ๒๔๗๒ ภายหลังแต่สิ้นพระชนม์แล้ว ความบางตอนมีว่า “สมเด็จพระบรมชนกนาถ (พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว) ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้เสด็จไปทรงศึกษาวิชาการในยุโรปและทรงศึกษาวิชาสามัญในประเทศอังกฤษสำเร็จแล้ว ได้ไปทรงศึกษาวิชาทหารเรือในประเทศเยอรมัน ครั้นสำเร็จการศึกษา เสด็จกลับเข้ามารับราชการทหารเรือเมื่อรัชกาลที่ ๖ แต่รับราชการอยู่ได้ไม่ช้า เกิดอาการประชวรเรื้อรัง แพทย์รักษากันเห็นว่ายากที่จะรักษาโรคนั้นให้หายในที่อากาศร้อน ก็ต้องเสด็จกลับไปรักษาพระองค์ในยุโรป เป็นเหตุให้สมเด็จพระเจ้าฟ้า ฯ เริ่มทรงพระปรารภแต่ครั้งนั้นว่า จะไม่สามารถรับราชการหนักเช่นทหารเรือได้ แต่พระหฤทัยมั่นอยู่ในจรรยาของพระบรมราชจักรีวงศ์ ซึ่งจำนงในกิจเกื้อกูลแก่บ้านเมืองและประชาชนชาวสยาม เป็นสำคัญยิ่งกว่าจะแสวงหาแต่ความสุขส่วนพระองค์ จึงขอพระราชทานพระบรมราชานุญาตทรงศึกษาวิชาอนามัยและวิชาแพทย์เพื่อจะได้มาสสนองพระเดชพระคุณในการป้องกันโรคอันตราย และบำรุงความสุขของประชาชน

เป็นพระกรณียกิจ เมื่อได้รับพระราชทานพระบรมราชานุญาตแล้ว ก็ทรงพยายามศึกษาวิชานั้นต่อมา ทั้งที่ในประเทศเยอรมัน ในสก็อตแลนด์ และในประเทศสหปาลีรัฐอเมริกา อาศัยด้วยพระปรีชาญาณหลักแหลม ประกอบด้วยพระฉันทะวิริยะอันแรงกล้า สามารถทรงรอบรู้สอบได้ประกาศนียบัตรวิชาอนามัย แล้วได้รับปริญญาดอกเตอร์ออฟเมดิซินชั้นเกียรตินิยม ในมหาวิทยาลัยฮาวาร์ดแห่งสหปาลีรัฐอเมริกา นอกจากนั้น วิชาใด ๆ หรือว่ากิจการใด ๆ ในประเทศอื่น ๆ ซึ่งสามารถจะนำประโยชน์มาสู่ประเทศสยามได้ ก็ทรงศึกษาและชวนชวายเป็นสำเร็จประโยชน์ด้วยพระปรีชาอริการปัญญา สมเด็จพระเจ้าฟ้า ฯ ทรงประกอบด้วยพระเมตตากรุณาในพระกมลสันดาน แฝไปเป็นสาธารณในนิกรชนทั่วหน้า เพื่อให้เจริญด้วยวิทยาและอนามัย มีอาทิ ทรงบริจาคทรัพย์ส่วนใหญ่สำหรับเป็นทุนให้กุลบุตรได้ศึกษาวิทยาการประทานทุนสร้างตึกศิลากรรมสำหรับชาย ณ โรงพยาบาลศิริราช และลงทุนสร้างตึกอำนวยการ ทรงซื้อหมู่โรงเรือนของกุลสตรีวังหลังเดิม ให้คณะแพทยศาสตร์อาศัยแล้วยังประทานค่าซ่อมแซมดัดแปลงและก่อสร้างเพิ่มเติมรวมทั้งค่าบำรุงสถานที่ประจำปี ผลเหล่านี้ ก็ตกเป็นความรู้เรื่องวัฒนาการแก่บ้านเมืองและพสกปรีชาชาวสยามนั่นเอง นับว่าทรงประพฤตินับเป็นเยี่ยมอย่างอันดีของผู้เป็นมหาศาล ตั้งอยู่ในฐานคุณูปการที่น่าพอใจนิยมน

พระกรณียกิจต่าง ๆ ดังที่ประกาศให้ปรากฏนี้ ส่องถึงพระอริยาตยติ อันเป็นธรรมสันดานที่ได้อบรมมาด้วยดีตั้งแต่เบื้องต้น เพราะได้ทรงพระประสูติที่ดี ได้ทรงรับการอบรมที่ดี ได้ทรงศึกษาเล่าเรียนมาเป็นอย่างดี ได้ทรงทำความดีเท่าที่สามารถจะทำได้ แม้จะเป็นเวลาอันสั้นก็ได้ทรงทำคุณประโยชน์ให้แก่ประชาชนและประเทศชาติมากพอสมควร อันเป็นตัวอย่างให้คนรุ่นหลังปฏิบัติตามในเรื่องสงเคราะห์ประชาชนโดยทั่วหน้า เมื่อมีพระชันษาพอจำความดี ก็ทรงได้พระราชกระแสรับสั่งของพระบาทสมเด็จพระพุทธเจ้าหลวงว่า “จงอุตสาหะเล่าเรียนโดยความเพียรอย่างยิ่ง เพื่อจะได้มีโอกาสที่จะทำการให้เป็นคุณแก่ประเทศชาติบ้านเมืองของตัวและโลกที่ตัวได้เกิดมา” เหตุนี้จึงได้ทรงศึกษาในชั้นต้นในประเทศไทยอย่างเต็มความสามารถ แม้จะมีพระวรกายไม่แข็งแรงมาก แต่ก็มีกำลังพระหฤทัยเข้มแข็ง จึงทรงประกอบกรณียกิจให้เกิดประโยชน์ได้เป็นอันมาก

แม้การอบรมในด้านพระพุทธศาสนา สมเด็จพระบรมชนกนาถ พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ก็ไม่ทรงทอดทิ้ง ได้ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้ทรงบรรพชาเป็นสามเณรตั้งแต่ทรงพระเยาว์ ก่อนแต่ที่จะทรงส่งไปให้ทรงศึกษาในต่างประเทศ จึงได้ทรงมีโอกาสทรงกาสาฬหพัศตร์ ศึกษาปฏิบัติพระพุทธศาสนา ในพรรษากาลเดียวกันกับสมเด็จพระบรมโอรสธิราช คือ พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงผนวชเป็นพระภิกษุ ในสำนักของสมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส ได้ทรงศึกษาพระวินัย พระธรรม คิหิปฏิบัติ พุทธประวัติ การปฏิบัติสมณกิจอย่างเคร่งครัด ทรงซาบซึ้งในพระธรรมคำสั่งสอนของพระพุทธเจ้า ทรงทราบว่าเป็นพระพุทธรูปเจ้าทรงค้นคว้าหาความจริงจนได้ตรัสรู้ มีพระคุณครบ ๓ ประการ คือ พระปัญญาคุณ ๑ พระวิสุทธิคุณ ๑ และพระกรุณาคุณ ๑ ในสมัยนั้น พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ได้ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้พระราชโอรสบรรพชาเป็นสามเณร ก่อนที่จะทรงส่งไปศึกษาในต่างประเทศหลายพระองค์ เมื่อการบรรพชาเป็นสามเณรไม่สะดวก ก็โปรดให้แสดงพระองค์เป็นพุทธมามกะก่อน เป็นมูลเหตุให้เจ้านายและข้าราชการจัดให้พระโอรสและบุตรหลานของตนแสดงตนเป็นพุทธมามกะพุทธมามีกาตามชั้นสืบต่อมา ทั้งนี้ ก็เพื่อให้ทราบซึ่งในพระพุทธศาสนา หรืออย่างน้อย ก็เพื่อให้สำนึกว่าเป็นผู้ที่นับถือพระพุทธศาสนา จะได้มีจิตใจมั่นคงไม่คลอนแคลน ระลึกถึงชาติ ศาสนา พระมหากษัตริย์ ซึ่งเป็นของตนอยู่เสมอ

สมเด็จพระราชบิดาทรงได้รับการอบรมมาในพระพุทธศาสนาแต่เบื้องต้น และได้ทรงรับการอบรมในวิชาการทั้งปวงตามพระราชประสงค์ของสมเด็จพระบรมชนกนาถ และตามที่ทรงเลือก และก็เชื่อว่าเมื่อทรงศึกษาให้มีความรู้ความสามารถแล้ว ก็ไม่ทรงทำอะไร เพราะทรงมุ่งว่าจะทำอะไรก่อนแล้วจึงทรงศึกษาในเรื่องนั้น ครั้นทรงศึกษาสำเร็จแล้ว ก็ทรงจับทำการที่ทรงมุ่งไว้จริง ด้วยทรงอุทิศกำลังทั้งหมดแก่การที่ทรงทำนั้น แสดงว่า ได้ทรงมีธรรมอยู่ในพระองค์เพราะได้ทรงอบรมมาแล้วเป็นอันดี จนเข้าถึงพระหฤทัยปรากฏเป็นพระอภัยาคัยอันงาม เมื่อพิจารณาดูโดยประการทั้งปวงแล้ว ก็พึงประมวลเข้าได้ในสังคหวัตถุธรรม ๔ ประการ ตามพระบาลีบทอุทเทส ๓ เบื้องต้นแปลความว่า การสละให้ ๑ วาจาเป็นที่รัก ๑ ความประพฤติประโยชน์ ๑ ความวางตนเสมอ ๑ ตามสมควรในบุคคลนั้น ๆ ในทางที่ชอบธรรมในโลกนี้ ธรรมทั้ง

๔ ประการนี้ ย่อมมีความสัมพันธ์เกี่ยวข้องกัน ตั้งแต่ในประการที่ ๑ ถึงที่ ๔ ตามควร ในบุคคลนั้น ๆ ในทางที่ชอบ ธรรมทั้ง ๔ ประการนี้ เป็นสังคหัตถุธรรม คือ ธรรมเบื้องต้นเป็นที่ตั้งแห่งความสงเคราะห์ยึดเหนี่ยวน้ำใจกันไว้ได้ในโลก เหมือนอย่างเพลของรถที่แล่นไปอยู่ ฉะนั้น

ในหมู่มนุษย์บุคคลทั้งหลายในโลกนี้ ย่อมมีความสัมพันธ์เกี่ยวข้องกันตั้งแต่ในตระกูล โดยฐานเป็นมารดาบิดาและบุตรธิดาเป็นต้น ออกไปจนถึงเป็นประเทศชาติ เป็นโลก และย่อมมีสุขทุกข์เกี่ยวเนื่องถึงกัน มีความสัมพันธ์อย่างอื่นเกี่ยวข้องเนื่องถึงกัน ทั้งทางกายและทางจิตใจ และจำจะต้องมีเครื่องยึดเหนี่ยวกันไว้ ให้เป็นอันหนึ่งอันเดียวไม่แตกแยก เครื่องยึดเหนี่ยวข้อนี้ อาจมีได้หลายทาง เช่น ทางอำนาจหรือเดชานุภาพ ซึ่งทำให้เป็นที่หวาดกลัวของบุคคลอื่นแล้วจำยอม แต่หากใช้อำนาจอย่างเดียวก็ไม่ทำให้เป็นที่รักเคารพนับถือบูชา อาจจะทำให้เกิดความรู้สึกเป็นปฏิปักษ์ขึ้น อันตรงกันข้าม ฉะนั้น ทางพระพุทธศาสนาจึงแสดงธรรมเป็นเครื่องยึดเหนี่ยวจิตใจให้เกิดความรักเคารพนับถือบูชาในกันและกัน

ประการที่ ๑ คือ การสละให้เพื่อสงเคราะห์กันในทางส่วนตนบ้าง ในทางส่วนรวมบ้าง ไม่คับแคบเห็นแต่ประโยชน์ตนเท่านั้น เมื่อควรจะสงเคราะห์ได้ก็ทำการสงเคราะห์ ยินดีที่จะช่วยเหลือเกื้อกูลให้มีความสุขทั่ว ๆ กันเท่าที่พึงทำได้

ประการที่ ๒ คือ วาจาเป็นที่รัก คือพูดวาจาที่สุภาพเป็นที่จับใจของผู้ฟัง ด้วยจิตใจที่มุ่งดี เว้นถ้อยคำที่กระด้างเสียดแทงใจผู้อื่น ยับยั้งวาจาในขณะที่จิตใจไม่ดีเสีย

ประการที่ ๓ ความประพฤติประโยชน์ คือเมื่อรู้ว่าสิ่งใดจะเป็นประโยชน์ไม่เป็นประโยชน์ ไม่เป็นโทษ ก็ทำสิ่งนั้นด้วยจิตใจที่มุ่งประโยชน์ ไม่ริษยาว่าใครจะได้ดีไปเสียทุก ๆ คน ย่อมต้องการประโยชน์ เมื่อช่วยกันรักษาเกื้อกูลส่งเสริมประโยชน์สุขของกันและกันในทุก ๆ ทางที่รู้และที่สามารถจะทำได้ แม้เพียงแสดงมุทิตาจิตในประโยชน์ของผู้อื่นไม่คิดริษยาตัดรอน ก็ชื่อว่าประพฤติเป็นประโยชน์ได้

ประการที่ ๔ ความวางตนเสมอ คือมีสมภาพในตนของตนเองและในผู้อื่น ตามควรแก่ฐานะ ไม่แสดงตนขึ้น ๆ ลง หรือแสดงความกระด้างหมิ่นแคลน ความวางตนเสมอ ย่อมทำให้มีทั้งความภาคภูมิใจในตนเอง ทั้งความสุภาพในผู้อื่น

ธรรมทั้ง ๔ ประการนี้ มีคุณานุภาพทำให้ผู้ที่มียุเป็นที่ยรักเคารพนับถือบูชาของชุมชนสัมพันธ์กันอยู่ ชุมชนย่อมเคารพนับถือบูชาผู้มีธรรมเหล่านี้ว่าเป็นผู้ที่มีคุณ เพราะเป็นผู้ให้ความสุขความเจริญแก่เขา ไม่ใช่เป็นผู้เบียดเบียนความสุขความเจริญของเขา จึงเรียกว่า สังคหัตถุธรรม ธรรมเป็นที่ตั้งแห่งความยึดเหนี่ยวน้ำใจกันได้ ทางพระพุทธศาสนา แสดงให้ปฏิบัติตามสมควรในบุคคลนั้น ๆ ในทางที่ชอบธรรม และได้แสดงผลไว้ว่า ถ้าไม่มีสังคหัตถุธรรมเหล่านี้ มารดาบิดาก็ไม่พึงได้รับความนับถือบูชา เพราะเหตุที่มีบุตร บันทิตเล็งเห็นว่า ธรรมเหล่านี้เป็นเครื่องยึดเหนี่ยวน้ำใจได้จริงแท้ จึงปฏิบัติธรรมเหล่านี้ให้มากและได้รับความสรรเสริญเคารพนับถือบูชาด้วยประการฉะนี้

สมเด็จพระราชาบิดาได้ทรงใช้เวลาแห่งพระชนม์ชีพทั้งหมดบำเพ็ญพระกรณียกิจทั้งปวง อำนวยประโยชน์สุขแก่ประชชนอย่างยั่งยืน ทรงสร้างทั้งบุคคลทั้งกิจการและวัตถุประกอบด้วยสิ่งที่เป็นรากฐานที่ขยายเติบโตใหญ่ออกไปโดยทั่วกัน ดังที่ปรากฏในปัจจุบัณ เพราะทรงประกอบด้วยสังคหัตถุธรรมเปี่ยมอยู่ในพระหฤทัยแสดงออกเป็นกรรมอันดีงาม ดังที่ปรากฏว่าได้ทรงบริจาคสละ ทรงมีพระวาจาสุภาพ ทรงบำเพ็ญประโยชน์ต่าง ๆ ทรงวางพระองค์อ่อนโยนสม่ำเสมอในบุคคลทั้งปวง ทั้งนี้มิใช่เกิดจากการประดิษฐ์ แต่เกิดจากพระอัธยาศัยอันงามที่มีเป็นพื้นเพประจำ เป็นผลเกิดจากการที่ได้ทรงรับอบรมมาเป็นอันดี.

สมเด็จพระบรมพิตรพระราชสมภารเจ้า เมื่อทรงบำเพ็ญพระราชกุศลถวายสมเด็จพระราชาบิดา ชื่อว่าได้ทรงปฏิบัติในมงคลชื่อว่า บำรุงมารดาบิดาตามกระแสสมัย จึงทรงเป็นที่รักเคารพนับถือบูชาอย่างไม่จำกัดตลอดมา ด้วยประการฉะนี้

ขออำนาจพระราชกุศลที่สมเด็จพระราชาชนนี ผู้สำเร็จราชการในพระองค์ ได้ทรงบำเพ็ญถวายในพระปรมาภิไธยสมเด็จพระบรมพิตรพระราชสมภารเจ้าทั้งนี้ จงเป็นผลสัมฤทธิ์เป็นไปเพื่อผลที่นำปรารถนาพอใจ แต่สมเด็จพระราชาบิดา เจ้าฟ้า ฯ กรมหลวงสงขลานครินทร์ โดยฐานนิยม

ถวายวิสาขนาพระธรรมเทศนาในสังคหัตถุถกกา ยุติด้วยเวลา เหวี่ ก็มีด้วยประการฉะนี้, ขอถวายพระพร.

พรหมวิหารกถา^๑

นโม ตสฺส ภควโต อรหโต สมมาสมพุทฺธสฺส.

เมตตตตฺตจ สพฺพโลกสฺมี	มานสมุทฺทาย อปริมาณ
อุทฺธ อโร จ ติริยณฺจ	อสมุพาริ อเวรํ อสปตฺต
ติฏฺฐณฺจํ นิสินฺโน วา	สยาโน วา ยาวตสฺส วิคตมิทฺโธ
เอตํ สตี อธิฏฺฐเจยฺย	พฺรหฺมเมตํ วิหารํ อิธมาหฺตฺติ.

บัดนี้ จักถวายวิสัยนาพระธรรมเทศนา ฉลองพระเดชพระคุณ ประดับพระปัญญา
บารมี อนุรูปพระราชกุศลทักษิณานุปทานพระบรมอัฏฐิ สมเด็จพระมหิตลาธิเบศร
อดุลยเดชวิกรม พระบรมราชชนก และพระบาทสมเด็จพระปรเมนทรมหาอานันทมหิดล
ที่สมเด็จพระบรมพิตรพระราชสมภารเจ้าได้ทรงบำเพ็ญ ในโอกาสคล้ายวันสวรรคต
แห่งพระบาทสมเด็จพระปรเมนทรมหาอานันทมหิดลพระองค์นั้น ด้วยสมเด็จพระบรมพิตร
พระราชสมภารเจ้า ทรงพระอนุสรณ์คำนึงถึงสมเด็จพระบรมราชชนก และพระบาท
สมเด็จพระปรเมนทรมหาอานันทมหิดล พระบรมเชษฐาธิราช จึงทรงพระกรุณาโปรดฯ

^๑ ถวายเมื่อครั้งดำรงสมณศักดิ์ที่ พระศาสนโสภณ ในพระราชพิธีทรงบำเพ็ญพระราชกุศล
ทักษิณานุปทานวันสวรรคตสมเด็จพระมหิตลาธิเบศร อดุลยเดชวิกรม และพระบาทสมเด็จพระ
พระปรเมนทรมหาอานันทมหิดล ถวาย ณ พระที่นั่งอมรินทรวินิจฉัย วันที่ ๙ มิถุนายน
พ.ศ. ๒๕๑๕ เวลา ๑๗.๐๐ น.

ให้กำหนดการพระราชพิธีทรงบำเพ็ญพระราชกุศลทักษิณานุปทาน ทรงพระราชอุทิศถวายตามทางพระพุทธศาสนา ด้วยมีพระราชมนัส มั่นอยู่ในกตัญญูกตเวทิตาธรรม อันเป็นภูมิชั้นของสาธุชน สมตามพระพุทธนิพนธ์ภษาชิตที่ตรัสไว้ว่า “ภูมิ เว สาธุรูปานํ กตัญญูกตเวทิตา ความกตัญญูกตเวทิตี เป็นภูมิของสาธุชน” ดังนี้

สมเด็จพระบรมราชชนก ปราบกฏ (ในประกาศเฉลิมพระนามาภิไธย) ว่า ได้ทรงประกอบพระราชกรณียกิจเป็นहितานุहितประโยชน์แก่ประเทศชาติประชาชนอย่างไพศาล โดยเฉพาะในด้านการแพทย์และการสาธารณสุข ทรงอุทิศกำลังพระวรกาย และพระหฤทัย ตลอดจนทรัพย์สินส่วนพระองค์ เพื่อการแพทย์ไทย อย่างมากมายเกินที่จะกล่าวได้ เป็นผลทำให้กิจการแพทย์ และการสาธารณสุขได้เจริญเป็นปึกแผ่นมาจนถึงกาลปัจจุบัน บรรดาผู้ที่สำนึกในพระกรุณาธิคุณได้พร้อมกันเฉลิมพระเกียรติเป็น “พระบิดาแห่งการแพทย์แผนปัจจุบัน ผู้ทรงสนับสนุนและสนพระทัยในการศึกษาและการวิจัยทางการแพทย์” พระเกียรติคุณนี้แผ่ไพศาลปรากฏตลอดไปในนานาประเทศ

อนึ่ง พระบาทสมเด็จพระปรเมนทรมหาอานันทมหิดล ปราบกฏว่า ได้ทรงเป็นที่เคารพรักแห่งประชาชนเป็นอย่างยิ่ง เพราะได้ทรงดำรงอยู่ในพระราชธรรมจริยา ทั้งปวงอย่างครบถ้วน ทรงมีพระราชหฤทัยมุ่งการศึกษาและทรงปฏิบัติพระราชกรณียกิจทุกอย่าง เพื่อความสุขความเจริญแห่งประเทศชาติและประชาชน มิได้ทรงย่อท้อหวั่นไหวต่อความขัดแย้งและอุปสรรคอันตราย กับทั้งมีพระราชหฤทัยเต็มเปี่ยมด้วยพระเมตตาพระกรุณา อันจะพึงเห็นได้จากพระราชจริยานุวัตรในคราวเสด็จเยี่ยมราษฎรในที่ต่าง ๆ เป็นต้น ได้พระราชทานความเป็นมิตรกับบุคคลทั่วไป ไม่ทอดพระเนตรเห็นและยึดถือว่าใครเป็นศัตรู เพราะไม่มีช่องเหลืออยู่ในพระราชหฤทัยที่จะเก็บความรู้สึกเช่นนี้ไว้ ด้วยมีพระเมตตาพระกรุณาเปี่ยมอยู่แล้ว ทำให้เห็นว่าทุก ๆ คนเป็นมิตร จึงกล่าวได้ว่า พระองค์ทรงมีความสุขสงบ และทรงประกอบด้วยความดีทั้งปวง ไม่มีข้อที่จะควรยกขึ้นตำหนิโดยธรรม พระราชกัลยาณวัตรทั้งปวงจึงล้วนเป็นที่ซาบซึ้งตรึงใจ ให้เกิดความเคารพรักแผ่ออกไปอย่างกว้างขวางลึกซึ้งโดยรวดเร็ว

สมเด็จพระบรมราชชนกและพระบาทสมเด็จพระปรเมนทรมหาอานันทมหิดล ทั้ง ๒ พระองค์ได้ทรงประกอบด้วยพระคุณอันยิ่งใหญ่ เป็นที่ซาบซึ้งตรึงใจของประชาชนทั่วไป ยากที่จะยกมาถวายวิสาขนาให้ครบถ้วนได้ เมื่อพิจารณาทางคติธรรมก็จะพึงเห็น

ได้ว่า พระราชกัลยาณวัตรทั้งปวง ส่องถึงพระราชอัธยาศัยว่าประกอบไปด้วยพรหม
 วิหารธรรม มีเมตตา กรุณา เป็นต้น จึงมีพระราชหฤทัยแผ่ออกไปด้วยพรหม
 วิหารธรรมในประชาชนทั่วถ้วน อย่างไม่มีประมาณ ไม่คับแคบ ไม่มีเวร ไม่มีศัตรู
 สมดังพระพุทธาณูศาสน์ในกรณีเมตตสูตร ที่ยกไว้เป็นบทอุทเทศ ณ เบื้องต้นว่า

เมตตตมฺยจ สพฺพโลกสมฺมึ มานสมฺภาวเย อปริมาณํ
 อุทฺธํ อโร จ ติริยญฺจ อสมฺพารํ อเวรํ อสฺปตฺตํ

อบรมใจ มีเมตตาไม่มีประมาณ ไปในโลกทั้งสิ้น ทั้งเบื้องบน เบื้องล่างและ
 ท่ามกลางรอบข้าง ไม่คับแคบ ไม่มีเวร ไม่มีศัตรู

ติฎฺฐญฺจจํ นิสินฺโน वा สยาโน वा ยาวตสฺส วิคตมิทฺโธ
 เอตํ สตี อธิฎฺฐเจยฺย พฺรหฺมเมตํ วิหารํ อิธมาหุ

พึงตั้งสตินี้ให้ว่างตลอดเวลาที่อบรมเมตตาจิต โดยจะยืน เดิน นั่ง หรือนอน
 ก็ตาม นี้เรียกในที่นี้ว่า “พรหมวิหาร”

วิหาร แปลว่า ที่อยู่ มีอยู่ ๒ อย่าง คือ ที่อยู่ของกาย กับที่อยู่ของจิตใจ
 เมื่อกายมีที่อยู่ไม่เป็นสัปายะคือสบาย ก็เป็นทุกข์ เมื่อมีที่อยู่เป็นสัปายะ จึงเป็นสุข
 ฉนั้นใด จิตใจก็ฉนั้นนั้น เมื่อมีที่อยู่ไม่เป็นสัปายะ ก็เป็นทุกข์ เมื่อมีที่อยู่เป็นสัปายะ
 ก็เป็นสุข ที่อยู่อันไม่เป็นสัปายะของจิตใจนั้น ก็คือเรื่องเป็นเครื่องร้อนใจทั้งหลาย
 อันเรียกในทางธรรมว่า “อารมณ์และกิเลส” เช่น ความคิดโกรธแค้นขัดเคือง ความคิด
 เบียดเบียน ความคิดริษยา และความตึงใจผูกพัน เมื่อจิตใจอยู่กับความคิดเช่นนี้
 ก็มีความทุกข์และเป็นจิตใจที่ขัดข้อง เล็กน้อย คับแคบ มีเวร มีความเบียดเบียน
 แผ่ความเบียดเบียนความร้อนออกไปในบุคคลอื่นสัตว์อื่นตามลำพังใจด้วย ก่อเจตนา
 จงใจประกอบกรรมทางกายวาจาใจ เป็นไปเพื่อเบียดเบียนตนและผู้อื่นให้เดือดร้อน
 อีกด้วย ส่วนที่อยู่อันเป็นสัปายะของจิตใจนั้น ตรงกันข้าม คือ เรื่องเป็นเครื่องเย็นใจ
 สงบใจทั้งหลาย อันเรียกในทางธรรมว่า “คุณธรรม” เช่น ความคิดสงเคราะห์อนุเคราะห์
 บ้าง ซึ่งเป็นทางสงบความคิดที่เฝ้าใจให้เดือดร้อน พระบรมศาสดาทรงแสดงคุณธรรม
 สำหรับเป็นที่อยู่ของจิตใจไว้หมวดหนึ่งเรียกว่า “พรหมวิหาร” แปลว่า “ธรรมเป็นที่อยู่

ของพรหม คือ ผู้ใหญ่ หรือ ผู้ประเสริฐ” คือ ธรรมเป็นที่อยู่ ซึ่งมีทั้งความดีและความสุข มีอยู่ ๔ ประการ คือ เมตตา กรุณา มุทิตา และอุเบกขา

เมตตา คือ ภาวะของจิตที่มีเยื่อใยไมตรีจิตมิตรใจ คิดเกื้อกูลด้วยสุขประโยชน์ ปราศจากอาฆาตพยาบาทซึ่งเคียดโกรธแค้น แสดงออกทางสีหน้าและสายตาที่สงบ เช่นนั้น มองดูด้วยสายตาอันแสดงถึงใจที่เอิบอาบด้วยความปรารถนาดีให้มีความสุข ปราศจากความมุ่งร้ายที่เป็นภัยเวรทั้งปวง เมตตา นี้ เป็นพรหมวิหารธรรมข้อหนึ่งซึ่งพึงอบรมให้มีขึ้นในจิต วิธีอบรมคือ ระวังใจมิให้โกรธแค้นขัดเคืองอาฆาตพยาบาท เมื่อภาวะของจิตเช่นนั้นเกิดขึ้นก็พยายามระงับเสีย หัดคิดว่า ตนเองรักสุขต้องการความสุข ฉันทิ คนอื่นสัตว์อื่นทั้งปวงก็ฉันทิ และตนเองปรารถนาสุขแก่คนซึ่งเป็นที่รักที่พอใจ ฉันทิ ก็ควรปรารถนาสุขแก่คนอื่นสัตว์อื่นด้วย ฉันทิ นั้น เมื่อทำความสงบอาฆาตพยาบาท และทำไมตรีจิตมิตรใจให้เกิดขึ้นได้แล้ว ก็หัดแผ่จิตเช่นนี้ออกไปแก่คนอื่นสัตว์อื่นโดยเจาะจงหรือไม่เจาะจงทั่วไป ด้วยใจที่คิดปรารถนาสุขประโยชน์ ดังเช่นคิดว่า “จงอย่ามีเวร อย่ามีเบียดเบียน อย่ามีทุกข์ มีสุข รักษาตนให้สวัสดิ์เถิด”

อันที่จริง ภาวะของจิตที่มีความรักใคร่ปรารถนาให้เป็นสุข ย่อมมีอยู่ในตนและในคนที่เป็นที่รักที่อยู่เป็นปกติ แต่ยังมีเจือด้วยราคะสีเนหาบ้าง เจือด้วยอาฆาตพยาบาทในผู้อื่น สัตว์อื่นบ้าง นี่จึงนับว่าเป็นภาวะของจิตที่เป็นธรรมชาติธรรมดา พระบรมศาสดาทรงสั่งสอนธรรม ก็คือทรงสั่งสอนให้ปรับปรุงสิ่งที่มีอยู่เป็นธรรมชาติธรรมดานี้แหละ ให้เป็นธรรมคือเป็นคุณเกื้อกูลขึ้นมา คือให้ปรับปรุงความรักใคร่ปรารถนาสุขดังกล่าว ให้เป็นคุณอันบริสุทธิ์ที่เกื้อกูลกว้างขวางออกไป มิให้มีคับแคบเฉพาะตนและคนซึ่งเป็นที่รัก ในวงแคบของตนหรือจำเพาะพวกของตน แต่ให้แผ่กว้างออกไปตลอดจนถึงไม่มีจำกัดไม่มีประมาณ และให้ปราศจากอาฆาตพยาบาท ทั้งให้บริสุทธิ์จากราคะสีเนหาด้วย เพราะว่าอาฆาตพยาบาท เป็นศัตรูที่ห่างของเมตตา ราคะสีเนหา เป็นศัตรูที่ใกล้ของเมตตา ความรักใคร่ที่เป็นธรรมชาติธรรมดาของโลกย่อมเจือด้วยสิ่งทั้งสองนี้ ส่วนที่เป็นเมตตาอันบริสุทธิ์ ย่อมปราศจากสิ่งทั้งสองนั้น ทางปฏิบัติอบรมก็ต้องอบรมสิ่งที่มีอยู่เป็นธรรมชาติโลกนี้แหละให้เป็นธรรมขึ้นมา และก็ย่อมเป็นเครื่องคุ้มครองโลก ดังภาษิตที่ว่า “โลโกปตตมุกกา เมตตา เมตตาเป็นธรรมเครื่องคุ้มครองโลก” ดังนี้ ฉะนั้น จึงได้มีพระพุทธภาษิตตรัสสอนไว้ให้ยกตนเป็นพยานหรือเป็นอุปมา แปล

ความว่า “ตนเองคิดค้นหาด้วยใจไปทั่วทุกทิศ ก็ไม่พบใครว่าจะเป็นที่รักไปกว่าตนในที่ไหน ๆ ตนของคนอื่นทั้งหลายก็เป็นที่รักมากของเขาเหมือนอย่างนั้น เพราะเหตุนี้ผู้ที่รักตน จึงไม่ควรเบียดเบียนผู้อื่น” และให้ยกคนที่เป็นที่รักเป็นอุปมาว่า “พึงแผ่จิตถึงสัตว์ทั้งปวงด้วยเมตตา เหมือนอย่างเห็นคนผู้เป็นที่รักเป็นที่ชอบใจแล้วเกิดไมตรีจิตมิตรใจรักใคร่ฉะนั้น” พระอาจารย์จึงจับความมาสอนว่า ให้หัดแผ่เมตตาเข้ามาในตนเองก่อนแล้ว จึงแผ่ไปในคนอื่น ตั้งต้นแต่คนที่เป็นที่รัก เพราะจะแผ่ไปง่าย แล้วจึงแผ่ไปในคนที่เบียดกลาง ๆ แล้วจึงแผ่ไปในคนที่เป็นศัตรูไม่ชอบใจกัน และให้เว้นคนที่จะก่อให้เกิดราคะสีนหะกับคนที่ตายไปแล้ว การแผ่เข้ามาในตนเอง ท่านอธิบายว่า เพราะจะต้องมีเป็นตนเป็นพยานอ้างอิงดังกล่าวข้างต้น พิจารณาดูก็จะเห็นได้ว่า ตนเองจะต้องมีสุขเพราะมีจิตใจสงบจากอาฆาตพยาบาทเสียก่อน อาฆาตพยาบาทนั้นเหมือนอย่างไฟที่เผาใจตนเองให้ร้อนและแผ่ความร้อนออกไปถึงคนอื่นด้วย ฉะนั้น ตนเองจึงเป็นบุคคลที่ควรเมตตา และแผ่เมตตาเข้ามาดับไฟที่เผาใจนี้ลงเสียก่อน ประพรมลงไปด้วยน้ำคือเมตตา ซึ่งจะเปลี่ยนจิตใจจากภาวะที่ร้อนมาสู่ภาวะที่เย็นสนิทด้วยมิตรภาพไมตรี เมตตาจึงเป็นธรรมเครื่องทำใจตนเองให้เย็นเป็นสุข และแผ่ความเย็นความสุขออกไปถึงผู้อื่นอีกด้วย

กรุณา คือ ภาวะของจิตที่หวั่นไหวไปเพราะความทุกข์ของผู้อื่น เหมือนอย่างถ้าซื้อได้ก็จะซื้อความทุกข์ของเขา คือ จะช่วยทำความทุกข์ของเขาให้หมดสิ้นไป จึงมีอาการที่ทนเฉยอยู่ไม่ได้ ต้องชวนช่วยช่วยเหลือเพื่อบำบัดทุกข์ ปราศจากความคิดเบียดเบียนซ้ำเติม เห็นใครตกอยู่ในความทุกข์ไม่มีที่พึ่ง ก็อดอยู่ไม่ได้จะต้องคิดช่วย กรุณานี้เป็นพรหมวิหารธรรมอีกข้อหนึ่งที่พึงอบรมให้มีในจิต วิธอบรม คือ ระวางใจมิให้คิดเบียดเบียนใคร และหัดใจให้คิดว่า เมื่อตนเองมีทุกข์ ก็ต้องการความช่วยเหลือฉันใด ผู้อื่นสัตว์อื่นก็ฉันนั้น ดังนี้แล้วก็หัดใจให้ไม่นิ่งดูตาย ให้ชวนช่วยเปลี่ยนแปลงทุกข์ของผู้อื่น ตามความสามารถหรือตามที่ควรจะทำได้ หัดแผ่จิตใจที่กรุณาออกไปแก่คนและสัตว์ทั้งหลาย โดยจะจงหรือโดยไม่จะจงทั่วไปด้วยความคิดว่า “จงพ้นจากความทุกข์เดือดร้อน”

อันที่จริง ภาวะของจิตใจที่ต้องการความช่วยเหลือในเมื่อมีทุกข์ ย่อมมีอยู่เป็นธรรมชาติธรรมดา แต่ยังมีเจ็ดด้วยวิหิงหา คือ ความคิดเบียดเบียนผู้อื่นสัตว์อื่น เพื่อให้

ตนพันทุกข์และยังมีความโศกโทมน์ส ในเมื่อได้เห็นทุกข์ของคนผู้เป็นที่รัก เพราะเป็น
ภาวะของจิตที่คับแคบ ต้องการให้ตนเองและคนผู้เป็นที่รักของตนพันทุกข์เท่านั้น
พระบรมครูทรงสั่งสอนให้ปฏิบัติอบรมปรับปรุงภาวะที่มีอยู่แล้วนี้แหละให้เป็นธรรมชั้น
คือ ให้เป็นคุณอันบริสุทธิ์ที่เกื้อกูลกว้างขวางออกไป มิให้คับแคบเฉพาะตนและผู้ทีตน
รักหรือจำเพาะพวกของตน แต่ให้แผ่กว้างออกไปตลอดจนถึงไม่มีจำกัดไม่มีประมาณ
และให้ปราศจากวิหิงสา ความคิดเบียดเบียน และให้สงบความโศกโทมน์สในเพราะ
ความทุกข์ของคนเป็นที่รักด้วย เพราะว่าวิหิงสาเป็นศัตรูที่ห่างของกรุณา ส่วนความโศก
โทมน์สเป็นศัตรูที่ใกล้ของกรุณา จึงได้มีพระพุทธภาษิตตรัสสอนไว้ให้ยกตนเป็นพยาน
หรือเป็นอุปมาเช่นเดียวกับในข้อเมตตา และให้ยกคนตกยากเป็นอุปมาว่า “พึงแผ่
จิตถึงสัตว์ทั้งปวงด้วยกรุณา เหมือนอย่างเห็นคนตกยาก มีความลำบาก ก็เกิดกรุณาขึ้น
ฉะนั้น” ได้มีพระมหาสมณภาษิตแสดงไว้ว่า “มหาบุริสภาวสุส ลกฺขณํ กรุณาสโห
อริยาศัยที่ทนอยู่ไม่ได้เพราะกรุณา เป็นลักษณะของมหาบุรุษ” ข้อนี้พึงเห็นดังเช่นพระ
กรุณาที่แสดงเป็นพระคุณลักษณะของพระพุทธเจ้าและพระมหากษัตริย์เจ้า

มุทิตา คือ ภาวะของจิตที่บันเทิงยินดีในเมื่อผู้อื่นได้รับความสุขความเจริญด้วย
สมบัติต่าง ๆ ปราศจากความริษยา เห็นใครพร้อมด้วยสมบัติ ก็พลอยมีมุทิตา
ตัดความยินร้ายไม่ยินดีด้วยเหตุที่ริษยาเสียได้ มุทิตานี้เป็นพรหมวิหารธรรมอีกข้อหนึ่ง
ที่พึงอบรมให้มีขึ้นในจิต วิธีอบรมคือระวังใจมิให้ริษยาในเมื่อได้เห็นได้ทราบสมบัติคือ
ความพร้อมต่าง ๆ ของผู้อื่น เมื่อความริษยาเกิดขึ้นก็พยายามระงับเสีย หัดคิดว่า
ตนเองมีความยินดีเมื่อตนได้สมบัติที่พอใจอย่างใดอย่างหนึ่ง โฉนเมื่อคนอื่นเขาได้จึง
จะไปริษยาเขา ควรจะพลอยยินดีกับเขา พิจารณาให้เห็นโทษของความริษยาเช่นว่า
“อรติ โลกนาสิกา ความริษยาเป็นเหตุทำลายโลก” เมื่อทำมุทิตาจิตให้เกิดขึ้นได้ ก็หัด
แผ่จิตเช่นนี้ออกไปแก่คนอื่นสัตว์อื่นโดยเจาะจงหรือไม่เจาะจงทั่วไป ด้วยความคิดว่า
“จงอย่าวิบัติจากสมบัติที่ได้แล้ว”

อันที่จริง ภาวะของจิตที่ยินดีในเวลาได้สมบัติต่าง ๆ ย่อมมีอยู่ ในเมื่อตนหรือ
คนเป็นที่รักได้สมบัติ เป็นธรรมชาติธรรมดา แต่ยังเจือด้วยริษยาในเมื่อเห็นคนอื่นได้
สมบัติ และแม้ในสมบัติที่ตนได้ก็ยังมีโสมนัสที่เจือตณหา พระบรมครูทรงสั่งสอนให้
ปรับปรุงภาวะที่มีอยู่แล้วนี้แหละให้เป็นธรรมชั้น คือให้เป็นคุณอันบริสุทธิ์ที่เกื้อกูลกว้าง

ขวางออกไป มิให้มีคับแคบเฉพาะตนและผู้ที่ตนรักเท่านั้น แต่ให้กว้างออกไปตลอดถึง ไม่มีจำกัดไม่มีประมาณ โดยให้ปราศจากริษยา ทั้งปราศจากโสมนัสที่เจือกิเลสตัณหาด้วย เพราะว่าริษยาเป็นศัตรูที่ห่างของมูทิตา ส่วนความโสมนัสเป็นศัตรูที่ใกล้ของมูทิตา ฉะนั้น ก็พึงยกตนขึ้นเป็นพยานหรือเป็นอุปมาเช่นเดียวกับในสองข้อข้างต้น และให้ยกบุคคลผู้เป็นที่รักขึ้นเป็นอุปมา ดังพระพุทธรูปที่ตรัสสอนไว้ว่า “พึงแผ่จิตถึงสัตว์ ทั้งปวงด้วยมูทิตา เหมือนอย่างเห็นบุคคลผู้เป็นที่รักเป็นที่พอใจ ก็บันเทิงยินดี ฉะนั้น”

อุเบกขา คือ ภาวะของจิตที่มีอาการเป็นกลาง เห็นเสมอกันในสัตว์บุคคล ทั้งหลายในคราวทั้งสอง คือในคราวประสบสมบัติและในคราวประสบวิบัติ ไมยยินดี ยินร้าย มองเห็นว่าทุก ๆ คนมีกรรมที่ทำไว้เป็นของ ๆ ตน จะมีสุข จะพ้นจากทุกข์ จะไม่เสื่อมจากสมบัติที่ได้ ก็เพราะกรรม จึงวางเฉยได้ คือ วางได้แก่ไม่ยึดถือไว้ วางลงได้เฉย คือ ไม่จัดแจงร่วนวาย ปล่อยให้เป็นไปตามกรรม หรือตามใจชอบของ กรรม อุเบกขานี้เป็นพรหมวิหารธรรมอีกข้อหนึ่งเป็นข้อสุดท้าย ที่พึงอบรมให้มีขึ้นในจิต วิถีอบรมคือระวังใจมิให้ขึ้นลงด้วยความยินดียินร้าย ทั้งในคราวประสบสมบัติทั้งในคราว ประสบวิบัติ เมื่อภาวะของจิตเช่นนั้นเกิดขึ้น ก็พยายามระงับใจ หัดคิดถึงกรรมและ ผลของกรรม หัดคิดวางลงไปให้แก่กรรมเหมือนอย่างให้กรรมรับผิดชอบเอาไปเสีย เมื่อทำจิตให้อุเบกขาได้ ก็หัดแผ่จิตเช่นนี้ออกไปแก่คนอื่นสัตว์อื่น โดยเจาะจงหรือโดยไม่เจาะจงทั่วไป ด้วยความคิดว่า “ทุกสัตว์บุคคลมีกรรมเป็นของ ๆ ตน เป็นทายาท รับผลของกรรม มีกรรมเป็นกำเนิด มีกรรมเป็นเผ่าพันธุ์ มีกรรมเป็นที่อาศัย ทำกรรม อันใดไว้ดีหรือชั่ว ก็ต้องรับผลของกรรมนั้น”

อันที่จริง ภาวะของจิตเป็นอุเบกขานี้ ย่อมมีอยู่เป็นธรรมชาติธรรมดาในเวลา ปรกติ ยังไม่มีอะไรมาทำให้เกิดความยินดียินร้าย แต่ยังเจือด้วยความไม่รู้ (อัญญาณ) และจะเปลี่ยนไปเป็นความยินดียินร้ายขึ้นได้โดยง่าย พระบรมครูทรงสั่งสอนให้ปรับปรุง ภาวะที่มีอยู่แล้วนี้แหละให้เป็นธรรมขึ้น คือให้เป็นคุณอันบริสุทธิ์ที่เกื้อกูลกว้างขวาง ออกไป มิใช่ในเวลาที่ไม่มีเรื่องอะไรมากระทบจิตเท่านั้น แม้มีเรื่องมากระทบจิตให้ยินดี ยินร้าย ก็ระงับได้ ทำใจให้สงบเป็นอุเบกขาได้ด้วยความรู้ (ญาณ) เพราะว่าความยินดี (ราคะ) และความยินร้าย (ปฏิฆะ) เป็นศัตรูที่ห่างของอุเบกขา ส่วนอุเบกขาด้วยความ ไม่รู้ (อัญญาณอุเบกขา) เป็นศัตรูที่อยู่ใกล้ของอุเบกขา ฉะนั้น ก็พึงยกตนขึ้นเป็นพยาน

หรือเป็นอุปมา ดังเช่นว่าตนไม่ชอบให้ใครอื่นเพ่งเล็งชอบใจอยากได้อะไรของตน และไม่ชอบให้ใครอื่นมาหมายมั่นปองร้ายฉันใด ตนก็ไม่ควรจะไปคิดยินดียินร้ายดังนั้น แก่คนอื่น ควรจะมีใจมรัยัสถ์ คือเป็นกลาง ฉันนั้น และให้ยกบุคคลที่เป็นกลาง ๆ ขึ้น เป็นอุปมา ดังพระพุทธภาษิตที่ตรัสสอนไว้ว่า “พึงแผ่จิตถึงสัตว์ทั้งปวงด้วยอุเบกขา เหมือนอย่างเห็นบุคคลผู้มีไข้เป็นที่ชอบใจ มิใช่เป็นที่ไม่ชอบใจ ก็มีอุเบกขา ฉะนั้น”

พรหมวิหารธรรมทั้ง ๔ ข้อนี้ ท่านสอนให้ผู้ปฏิบัติใช้ดังนี้ ที่แรกให้ปฏิบัติด้วย จิตคิดเกื้อกูลแผ่ออกไปในสัตว์บุคคลทั้งหลาย นี่คือเมตตาซึ่งมีอาการเป็นความคิด เกื้อกูล ต่อจากนั้น เมื่อได้เห็นหรือได้ยินหรือได้คิดว่าเขามีทุกข์เดือดร้อน ก็ปฏิบัติช่วย บำบัดทุกข์ให้ นี่คือกรุณา ซึ่งมีอาการช่วยบำบัดทุกข์ จากนั้น ครั้นได้เห็นเขามีสุขไม่มีทุกข์ ก็พลอยยินดีบันเทิงใจ นี่คือมุทิตาซึ่งมีอาการพลอยยินดี และเพราะไม่มีกิจที่ควร จะทำต่อไปจากนั้น ก็อุเบกขา คือดูอยู่เฉย ๆ นี่คืออุเบกขาซึ่งมีอาการมรัยัสถ์เป็น กลาง มีอุปมาเหมือนอย่างมารดาที่มีบุตร ๔ คน คนหนึ่งที่ยังเป็นเด็กเล็ก มารดาก็มุ่ง ความเจริญคือให้เติบโตยิ่งขึ้น เทียบกับเมตตา คนหนึ่งเป็นไข้ มารดาก็พยาบาลให้ หายไข้ เทียบกับกรุณา คนหนึ่งกำลังเจริญวัย มารดาก็ชื่นชมยินดี เทียบกับมุทิตา อีกคนหนึ่งทำงานตั้งตนได้แล้ว มารดาก็ไม่ต้องชวนช่วยอะไรอีก เทียบกับอุเบกขา แม้ในเรื่องที่ช่วยไม่ได้แล้ว ก็พึงใช้อุเบกขาเช่นเดียวกัน แต่เมื่อยังช่วยได้ก็ต้องใช้กรุณา ฉะนั้น ธรรมทั้ง ๔ ข้อนี้เมื่อใช้ให้ถูกต้องด้วยกาลและกิจ ย่อมอำนวยประโยชน์โดย ส่วนเดียว ส่วนความหัดคิดแผ่ใจไปทั้ง ๔ ข้อนี้ พึงทำได้เสมอ เป็นวิธีอบรมจิตให้มี พรหมวิหารธรรม ซึ่งจะให้เกิดอานิสงส์ผลดังที่ตรัสไว้ในเมตตานิสังสสูตรว่า “หลับเป็นสุข ไม่ฝันเห็นสุบินที่ไม่ดี เป็นที่รักของมนุษย์ทั้งหลาย เป็นที่รักของอมมนุษย์ทั้งหลาย เทพดารักษา ไฟ ยาพิษ ศาสตร์รา ไม่กล้าทำลาย จิตเป็นสมาธิเร็ว ผิวหน้าผ่องใส ไม่หลงทำกาลกิริยา เมื่อยังไม่บรรลุนิพพานที่ยิ่งขึ้น ก็จะได้เข้าถึงพรหมโลก” เพราะฉะนั้น จึงตรัสสอนไว้ในกรณีเมตตสูตรว่า

เมตตญ สพฺพโลกสมิ

มานสมฺภาวเย อปริมาณ

อุทฺธํ อโร จ ติริยญจ

อสมฺพารํ อเวรํ อสฺปตฺตํ

อบรมใจ มีเมตตาไม่มีประมาณไปในโลกทั้งสิ้น ทั้งเบื้องบน เบื้องล่าง และ ท่ามกลางรอบข้าง ไม่คับแคบ ไม่มีเวร ไม่มีศัตรู

ติฎฐจญจรั นิสินโน วา

สยาโน วา ยาวตสฺส วิคตมิทฺโธ

เอตํ สตี อธิฎฐเจยฺย

พรหมเมตํ วิหารํ อิธ มาหุ

ฟังตั้งสตินี้ไม่ห่างงวตตลอดเวลาที่อบรมเมตตาจิต โดยจะยืน เดิน นั่ง หรือ นอนก็ตาม นี้เรียกในที่นี้ว่า “พรหมวิหาร”

สมเด็จพระบรมราชาชนก และพระบาทสมเด็จพระปรเมนทรมหาอานันทมหิดล ปรากฏว่า ได้มีพื้นพระราชอัธยาศัยประกอบด้วยพรหมวิหารธรรมมีเมตตา กรุณา เป็นต้น นับว่าเป็นบุพเพกตบุญญา ความเป็นผู้มีบุญอันได้ทำไว้แล้วประการหนึ่ง อันบุพเพกตบุญญานี้มักเข้าใจกันถึงผลดีต่าง ๆ ที่เป็นภายนอกที่มีเป็นพิเศษในปัจจุบัน ดังจะเรียกว่าสมบัติภายนอก ส่วนสมบัติภายในทางจิตใจที่มีเป็นพื้นมา เช่น เมตตา กรุณา เป็นต้น ก็ชื่อว่าเป็นผลแห่งบุพเพกตบุญญาเหมือนกัน และนับว่าเป็นบุพเพกตบุญญาข้อสำคัญ สมเด็จพระบรมราชาชนก และพระบาทสมเด็จพระปรเมนทรมหาอานันทมหิดลทั้ง ๒ พระองค์ทรงสมบูรณด้วยสมบัติอันเป็นส่วนบุพเพกตบุญญาทั้ง ๒ ประการ และทรงอบรมเพิ่มพูนพรหมวิหารธรรมและพระราชกุศลทั้งปวงให้งอกงามไพศาลยิ่งขึ้น ดังที่ปรากฏออกมาเป็นพระราชกัลยาณวัตร และคุณประโยชน์นานัปการ

สมเด็จพระบรมพิตรพระราชสมภารเจ้า ได้ทรงพระอนุสรณ์ระลึกถึงสมเด็จพระบรมราชาชนก และพระบาทสมเด็จพระปรเมนทรมหาอานันทมหิดล พระบรมเชษฐาธิราช ทรงบำเพ็ญพระราชกุศลถวายทั้งนี้ ชื่อว่า ได้ทรงบำเพ็ญพระราชกรณียกิจเป็นการทรงบูชาท่านผู้ควรบูชาแห่งประเทศชาติบ้านเมือง ย่อมจะเป็นเหตุให้เกิดศุภผลสวัสดิแก่พระองค์ พร้อมทั้งพระราชวงศ์ประเทศชาติ และประชาชนทั่วไป

ขออำนาจพระราชกุศลทักษิณานุปทาน ที่สมเด็จพระบรมพิตรพระราชสมภารเจ้า ได้ทรงบำเพ็ญอุเทศถวายทั้งปวงนี้ จงเป็นผลสัมฤทธิ์ ผลิตวิบากสมบัติอัฐวิบุลยผล แต่สมเด็จพระมหิตลาธิเบศร อดุลยเดชวิกรม พระบรมราชาชนก และแต่สมเด็จพระปรเมนทรมหาอานันทมหิดล สมตามพระราชปณิธานอุทิศโดยสุภานิยมทุกประการ

ถวายวิสาขนาพระธรรมเทศนา ฉลองพระเดชพระคุณ ประดับพระปัญญาบารมี ยุติด้วยประการฉะนี้ เอิ๋ว ก็มีด้วยประการฉะนี้. ขอถวายพระพร.

สัปปริสกา^๑

นโม ตสฺส ภควโต อรหโต สมฺมาสมฺพุทฺธสฺส.

ซีรนติ เว ราชรรถา สุจิตฺตา

อโถ สรฺริรมฺปิ ชฺร อฺเปติ

สตญจ ธมฺโม น ชฺร อฺเปติ

สนฺโต หเว สฺพภี ปเวทยนฺตฺติ.

บัดนี้ จักถวายวิสาขนาพระธรรมเทศนาในศราทธพรตกถา อนุรูปแก่พระราชกุศล
ราศีทักษิณานุปทาน ที่สมเด็จพระมพิตรพระราชสมภารเจ้า ได้ทรงบำเพ็ญเพื่ออุทิศ
พระราชกุศล แต่สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้ากรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์
โดยศราทธพรตวิธีทางพระพุทธศาสนา ตามพระพุทธานุญาตที่ตรัสว่า

เปตานํ ทกฺขิณํ ทชฺชา ปุพฺเพ กตมฺนุสฺสรํ เมื่อระลึกถึงอุปการะกิจที่ท่านทำ
แล้วในกาลก่อน ฟังให้ทักษิณาท่านผู้ละไปแล้ว ทั้งนี้ด้วยอำนาจพระราชอุปถัมภ์
ในพระราชกุศลเขมฐูปุคคล และด้วยอำนาจพระราชธรรมจริยาส่วนญาติสังคหธรรมที่
ฟังทรงปฏิบัติตามควรแก่สมัย เป็นไปตามพระพุทธานุญาตที่ตรัสสรรเสริญว่า

^๑ ถวายครั้งดำรงสมณศักดิ์ที่ พระโศภนคณาภรณ์ ในงานทักษิณานุปทานอุทิศถวายสมเด็จพระ ๘
กรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์

โส ภาติธมโม จ อัย นิทสฺสีโต

เปตาน ปุชา จ กตา อุพารา

พลญจ ภิกฺขุณฺณนุปฺปทินฺนํ

ตุมเหหิ ปุณฺณํ ปสฺสํ อนุปฺปกํ

ญาติธรรมนี้นั้น อันท่านทั้งหลายแสดงแล้ว การบูชาอันโอฬารเพื่อผู้จะไป
อันท่านทั้งหลายทำแล้ว กำลังของภิกษุทั้งหลาย อันท่านทั้งหลายเพิ่มให้แล้ว บุญไม่น้อย
อันท่านทั้งหลายชวนชวายเป็นแล้ว ดังนี้

สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้ากรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์พระองค์นั้นได้
ทรงประกอบด้วยพระคุณสมบัติอันควรเคารพและยกย่องหลายประการ ตั้งต้นแต่ทรง
อุบัติในชาติติยราชสกุลอันสูงศักดิ์ ทรงเป็นอุภโตสุชาติ มีพระมารดาพร้อมพระชนกด้วย
กรมสมเด็จพระเทพศิรินทราบรมราชินี พันปีหลวงในรัชกาลที่ ๕
จึงทรงเป็นพระชาติวิบุลย์ ผู้เจริญด้วยพระชาติโดยแท้ เมื่อได้ทรงอุบัติขึ้น แล้วก็ทรง
ได้รับการอบรมและศึกษาเล่าเรียนโดยควรแก่ความเป็นพระราชกุมาร แต่ในครั้งนั้น
ยังไม่มีโรงเรียน ถึงเช่นนั้นก็ทรงชวนชวายศึกษาศิลปะวิทยาการนั้น ๆ ด้วยดี จนทรง
มีความรู้ความสามารถเป็นอย่างดี และปรากฏว่ามีพระอัจฉริยภาพอันประกอบด้วย
พระเมตตากรุณา มีพระปรีชาสุมุขลิกซึ่ง พอพระทัยใช้พระปัญญาวิจารณ์ให้ถูกต้องด้วย
เหตุผล โปรดความเป็นอยู่อย่างสงบเสงี่ยมและสันโดษ ไม่โปรดการกำเริบฟุ้งเฟ้อ และ
ความเข้ายุ่งเกี่ยวกับภารกิจที่ไม่ใช่หน้าที่ ทรงรับดำเนินปฏิบัติแต่ภารกิจที่มาถึงเฉพาะ
ที่สมควร ถ้าไม่สมควร ก็ไม่ทรงรับด้วยทรงแสดงเหตุผลจนผู้อื่นเห็นด้วย ไม่ทรงเอื้อม
เข้าไปในภารกิจที่ยังไม่มาถึง ต้องด้วยลักษณะของบัณฑิตตามที่พระบรมศาสดาตรัส
ไว้ว่า *อาคตํ ภารํ วหติ* ดำเนินภารกิจที่มาถึง *อนาคตํ ภารํ น วหติ* ไม่ดำเนินภารกิจ
ที่ยังไม่มาถึง (อง. ทุก. ๒๐/๓๔๔/๑๐๕) และทรงดำเนินภารกิจที่มาถึงนั้น ๆ ให้เป็นไป
ด้วยดี ด้วยทรงวางเนตติแบบอย่างให้เป็นบรรทัดฐานมั่นคง ดำเนินในทางที่ควรที่ชอบ
ด้วยความซื่อสัตย์สุจริต ไม่ให้เป็นไปด้วยอคติและทุจริตต่าง ๆ จึงทรงได้รับความไว้วาง
พระราชหฤทัยในราชการ ในหน้าที่ที่สำคัญเป็นอันมาก ดังที่ได้ทรงเป็นเสนาบดี
มาหลายกระทรวง เมื่อพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว เสด็จพระราชดำเนิน

ประพาสประเทศยุโรปครั้งที่ ๒ ก็ได้ทรงเป็นที่ปรึกษาในที่ประชุมผู้สำเร็จราชการรักษาพระนครด้วยพระองค์หนึ่ง ทรงมีความสามารถชำนาญชำนาญ ทั้งในการคิดทำแบบอย่างในงานช่างอันเป็นฝ่ายศิลปะอย่างประณีต ทั้งในการเขียนรูป ทรงเป็นต้นแบบการเขียนรูปที่นำเอาแบบฝรั่ง จินตภาพสมกับแบบไทยโบราณ แต่ก็คงเป็นรูปแบบไทย จึงควรยกย่องว่า ทรงเป็นนักศิลปะจิตรกรรมชั้นเยี่ยม ทั้งทรงสามารถในทางกวีนิพนธ์สนพระทัยคันทราในทางโบราณคดีและวรรณคดี ทรงเป็นสิกขามะ ผู้รักการศึกษา เพื่อให้ทรงเจริญด้วยความรู้อยู่เสมอ ในทางพระพุทธศาสนาก็ได้ทรงบรรพชาอุปสมบท และได้ทรงศึกษาจนทรงมีความรู้เพื่อดำเนินพระองค์ให้เป็นไปด้วยดีตามคลองธรรม ไม่ดำเนินในการที่เป็นภัยเป็นเวร ทรงบำเพ็ญแต่พระคุณและสิ่งนำความบันเทิงสุขทางศิลปะจิตรกรรมเป็นต้น ทรงเป็นที่เยินใจ เป็นแหล่งแห่งความบันเทิงสุขของบุคคลทุกหมู่เหล่า ไม่เป็นที่ตั้งแห่งความหวาดระแวงภัยของใคร ๆ จึงเสด็จอยู่สถิตสถาพรมาโดยเกษมสวัสดิ มีสันติสุขจนถึงที่สุด สมดังคำว่า *เขมี อเวรี อภโย* มีความเกษม ไม่มีเวร ไม่มีภัยดังนี้

มีผู้กล่าวสรรเสริญว่า พระองค์ทรงเป็นเจ้าของทุก ๆ ประการ คือ ทั้งโดยพระจริยาวัตร พระอริยาศัยที่ประกอบด้วยคุณธรรม ทั้งโดยพระปรีชาสามารถทรงเป็นเหมือนต้นไม้ใหญ่ที่ดำรงอยู่ได้ทุกสมัย เมื่อน้ำท่วมมา ก็เก็บโอชะอาหารจากน้ำไว้เลี้ยงบำรุงต้นได้ เมื่อลมพัดมาก็ลู่ไปพอมไม่ให้หักโค่น แล้วก็กลับตั้งตรงดำรงอยู่อย่างเดิม เพราะทรงประกอบด้วยพระคุณสารต่าง ๆ เช่นที่ถวายเป็นวิสัยนามาฉะนี้ จึงทรงเป็นคุณบุพพคุณผู้เจริญด้วยพระคุณ

เมื่อมีพระชนมายุเจริญยืนนาน ก็เป็นนวยุทธบุพพคุณผู้เจริญด้วยพระวัย และยิ่งเจริญพระคุณสารสมบัติกับทั้งรัตตัญญูภาพ ความเป็นผู้รู้ราตรี คือรู้การณต่าง ๆ มากขึ้น เป็นเหตุเพิ่มความเคารพนับถือของบุคคลทุกฝ่าย จนถึงได้รับความไว้วางพระราชหฤทัยให้เป็นผู้สำเร็จราชการแผ่นดินในรัชกาลที่ ๗ ต่อจากนั้น ก็ทรงพักจากราชการ แต่ก็ยังทรงสำราญในการช่างและโบราณคดี อันเป็นพระสปีปายะ คือของโปรดตามพระอริยาศัย ดังที่ปรากฏในเรื่องสาส์นสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ๒ ในที่สุด เมื่อพระกายถึง

ความชราขำรุดทรุดโทรมจนไม่อาจคุมกันอยู่ได้ ก็แตกสลายไป ตามธรรมดาของสังขาร ทั้งปวง เหมือนอย่างราชรถหรือเกวียนเก่าขำรุดพังไป แต่พระคุณสารที่ทรงบำเพ็ญไว้ หาได้ขำรุดไปไม่ ยังคงดำรงอยู่เป็นประโยชน์สืบไป สมด้วยพุทธภาษิตที่ยกขึ้นไว้ ณ เบื้องต้นว่า *ชีรฺนฺติ เว ราชรถา สุจิตฺตา* เป็นต้น แปลว่า ราชรถอันวิจิตรงาม ย่อมขำรุด แม้สรีระร่างกายก็ต้องถึงชราคือขำรุด แต่ธรรมของสัตบุรุษหาถึงความขำรุดไม่ สัตบุรุษย่อมยังสัตบุรุษให้รู้เข้าใจได้ ดังนี้

พระพุทฺธภาษิตนี้ แสดงธรรมดาของสังขารทั้งหลายส่วน ๑ แสดงธรรมดาของธรรมของสัตบุรุษส่วน ๑ สังขารคือสิ่งที่มีส่วนหรือธาตุนั้น ๆ แบ่งเป็น ๒ คือ อุปาทินนสังขาร สังขารที่มีผู้ครอง เช่น สรีระร่างกายของมนุษย์และสัตว์ดิรัจฉานที่ยังมีชีวิตอยู่ ๑ อนุปาทินนสังขาร สังขารที่ไม่มีผู้ครอง เช่น ต้นไม้ บ้านเรือนตลอดถึงสรีระร่างกายของมนุษย์หรือดิรัจฉานที่สิ้นชีวิตแล้ว ๑ สังขารเหล่านี้ถึงความชราคือขำรุดทรุดโทรมจนถึงแตกสลายเหมือนกันหมด จะต่างกันก็แต่เร็วและช้าเท่านั้น พระบรมศาสดาจึงตรัสแสดงอนุปาทินนสังขารก่อน ด้วยยกราชรถขึ้นชี้ให้เห็นเป็นตัวอย่างว่า *ชีรฺนฺติ เว ราชรถา สุจิตฺตา* ราชรถอันวิจิตรงาม ย่อมขำรุด ฉะนั้นแล้ว จึงตรัสน้อมเข้ามาถึงอุปาทินนสังขาร โดยตรงคือสรีระร่างกายนี้ว่า *อโถ สรียมฺปิ ชรี อูเปติ* แม้สรีระร่างกายก็ต้องถึงชรา คือขำรุด ส่วนธรรมของสัตบุรุษคือคนดี หมายถึงธรรมที่เป็นส่วนดีส่วนชอบ หาต้องขำรุดไม่ เพราะเป็นธรรมที่ไม่ขำรุดโดยสภาพ และทำผู้ที่มีอยู่ให้ถึงความไม่ขำรุด ธรรมนั้นโดยนัยหนึ่ง ได้แก่ สัทธา ความเชื่อสิ่งที่ควรเชื่อ โดยตรงได้แก่ความเชื่อความตรัสรู้ของพระตถาคตพุทธเจ้า ตลอดถึงเชื่อกรรม เชื่อผลของกรรม เชื่อความที่สัตว์มีกรรมเป็นของ ๆ ตน, สील ความประพฤติเรียบร้อยทางกายวาจา ด้วยความตั้งใจเว้นจากความชั่วทุจริตต่าง ๆ สุตะ ความสดับฟังหรือการเรียน จากะ ความสละ ปัญญา ความรอบรู้ ธรรมเหล่านี้ บุคคลอาจอาศัยสังขารที่ต้องขำรุดปฏิบัติให้เกิดมีขึ้นได้ ผู้มีธรรมเหล่านี้ชื่อว่า เป็นสัตบุรุษ สัตบุรุษกับสัตบุรุษ ย่อมรู้เข้าใจกันได้ และรู้เข้าใจคำสั่งสอนของพระพุทธเจ้า พระบรมศาสดาจึงตรัสต่อไปว่า *สตฺถฺย ธมฺโม น ชรี อูเปติ* แต่ธรรมของสัตบุรุษหาถึงความขำรุดไม่ *สนฺโต หเว สพุทฺธิ ปเวทยนฺติ* สัตบุรุษย่อมยังสัตบุรุษให้รู้เข้าใจได้ ดังนี้

สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้ากรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์ ได้ทรงดำเนิน
อยู่ในธรรมของสัตบุรุษตามสามารถ จึงทรงเป็นสัตบุรุษ และทรงถือเอาสาระจาก
พระกายไฉ่ได้ตั้งพระบาลีว่า

สทฺธาย สีเลน จ โย ปวชฺฌมติ
ปญฺญาย จาเคน สุเตน จูภยํ
โส ตาทิโส สบฺบุริโส วิจกฺขโณ
อาทียติ สารมิเชว อตฺตโน

แปลว่า ผู้ใดเจริญด้วยสัทธา สีล สุตะ จาคะ และปัญญา ผู้เช่นนั้นเป็นสัตบุรุษ
ผู้มีปัญญาเห็นชัด ย่อมถือเอาสาระของตนไว้ได้.

ส่วนสมเด็จพระมพิตรพระราชสมภารเจ้า เมื่อได้ทรงแสดงพระราชจริยา-
วัตรกุลเชฎฐาปจายนธรรม ในการพระราชทานเพลิงพระศพครั้งนี้ ก็เป็นผู้ที่พึงยกย่อง
ว่าเป็นสัตบุรุษ ดังพระบาลีว่า

กุเล เชฎฺฐาปจายินี
ตํ เว ทเวา ตาวตีสฺสา อาห สบฺบุริโส อิติ

แปลว่า เทพชั้นดาวดึงส์กล่าวผู้ประพฤดิอ่อนน้อมผู้ใหญ่ ในสกุลนั้นแล้วเป็น
สัตบุรุษ ด้วยประการฉะนี้

ธรรมเนียมธรรมเนียม

นโม ตสส ภควโต อรหโต สสมาสมพุทฺธสส.

น หิ ธรรมโม อธรรมโม จ

อุโป สมวิปากิโน

อธรรมโม นิรยํ เนติ

ธรรมโม ปาเปติ สุกตินฺนติ

บัดนี้ จักแสดงพระธรรมเทศนาในธรรมเนียมธรรมเนียม ในการที่เนติบัณฑิตยสภา บำเพ็ญกุศล เพื่ออุทิศส่วนกุศลถวายพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมหลวงราชบุรีดิเรกฤทธิ์ ในวันคล้ายวันสิ้นพระชนม์ ซึ่งเรียกว่าวันรพี ตามทางพระพุทธศาสนา

พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมหลวงราชบุรีดิเรกฤทธิ์ ทรงมีพระนามเดิมว่า พระองค์เจ้ารพีพัฒนศักดิ์ เป็นพระราชโอรสองค์ที่ ๑๕ ในพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๕ ซึ่งประสูติแต่เจ้าจอมมารดาตลับ ณ วันพุธขึ้น ๑๑ ค่ำ เดือน ๑๑ ปีจอ จุลศักราช ๑๒๓๖ ตรงกับวันที่ ๒๑ ตุลาคม พุทธศักราช ๒๔๑๗

เมื่อทรงพระเยาว์ พระองค์ท่านได้ทรงเข้าศึกษาวิชาภาษาไทยเป็นครั้งแรก ในสำนักพระยาศรีสุนทรโวหาร (น้อย อาจารยางกูร) และทรงเข้าศึกษาต่อในสำนักพระยาโอวาทวรภิกข (แก่น) เปรี๊ยะ และได้ทรงศึกษาภาษาอังกฤษขั้นต้นในสำนักครูรามสามิ ต่อมาเมื่อโรงเรียนสวนกุหลาบได้ก่อตั้งขึ้นเรียบร้อยแล้ว ก็ได้ทรงเป็น

๑ แสดงครั้งดำรงสมณศักดิ์ที่ พระศาสนโศภณ ในวันรพี ณ เนติบัณฑิตยสภา วันเสาร์ที่ ๗ สิงหาคม พ.ศ. ๒๕๐๘

พระเจ้าลูกยาเธอพระองค์หนึ่ง ในจำนวน ๔ พระองค์ ที่ทรงเรียนรวมกันเป็นพิเศษต่างหากจากนักเรียนอื่นในโรงเรียนแห่งนั้น โดยมีมหาบัณฑิต สุขุม (เจ้าพระยายมราช) เป็นครูผู้สอน ได้ทรงศึกษาอยู่เป็นเวลา ๑ ปี

เมื่อทรงมีพระชนมายุได้ ๑๐ พรรษา ได้ทรงเข้าพิธีโสกันต์พร้อมกับพระเจ้าลูกยาเธออีก ๓ พระองค์ แล้วจึงผนวชเป็นสามเณรพร้อมกัน โดยมีสมเด็จพระมหาพระยาปวเรศวริยาลงกรณ์ เป็นพระอุปัชฌายะ ทำพิธี ณ วัดพระศรีรัตนศาสดาราม แล้วจึงเสด็จไปประทับ ณ วัดบวรนิเวศวิหาร ในความกำกับอบรมของสมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส ซึ่งเสด็จจากวัดมกุฏกษัตริยารามไปประทับ ณ วัดบวรนิเวศวิหาร เป็นการชั่วคราวเพื่อการนี้

ในปีรุ่งขึ้น พระองค์เจ้ารพีพัฒนศักดิ์ ได้เสด็จไปกรุงลอนดอนพร้อมกับพระเจ้าลูกยาเธออีก ๓ พระองค์ เพื่อทรงศึกษาภาษาอังกฤษ เสด็จไปในความควบคุมดูแลของกรมพระนเรศวรฤทธิ์ และได้เสด็จกลับเมืองไทยชั่วคราวในปี พ.ศ. ๒๔๓๐ เพื่อเสด็จเยี่ยมบ้านเมือง และประทับอยู่ในกรุงเทพฯ ๗ ๑๐ เดือน จึงเสด็จไปยุโรปครั้งที่ ๒ พระองค์เจ้ารพีพัฒนศักดิ์ ได้ทรงเข้าศึกษาในโรงเรียนมัธยมในกรุงลอนดอน ๓ ปี สำเร็จแล้วทรงเข้าศึกษาวิชากฎหมายในวิทยาลัยไครสต์เชิช มหาวิทยาลัยออกซฟอร์ด จบหลักสูตรชั้นปริญญา จนสอบไล่ได้ บี.เอ.ทางกฎหมาย แล้วจึงเสด็จกลับเมืองไทย

พระประวัติย่อต่อจากนี้ ล้วนเป็นพระประวัติที่แสดงถึงการอุทิศพระองค์ให้แก่งานราชการ ตั้งแต่สมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ไปจนถึงสมัยพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ซึ่งนับเป็นงานในทางกฎหมายโดยตลอด น้อยนักที่จะมีบุคคลใดได้กระทำงานในด้านกฎหมาย ได้มากมายกว้างขวางและยาวนานเหมือนพระองค์ท่าน ได้ทรงปฏิบัติงานทั้งทางธุรการ คือทรงเป็นสภานายกในกองข้าหลวงพิเศษจัดตั้งศาล เพื่อจัดการตั้งศาลยุติธรรมสำหรับพิจารณาคดีขึ้นในหัวเมืองให้ดีขึ้นกว่ากาลก่อน และทำการสะสางคดีความที่ค้างชำระอยู่ในศาลหัวเมืองให้หมดไป ได้ทรงดำรงตำแหน่งเสนาบดีกระทรวงยุติธรรม เมื่อ พ.ศ. ๒๔๓๙ มีพระชนมายุได้ ๒๒ พรรษา ซึ่งนับว่าน้อยมาก แต่ก็เป็นเพราะได้ปรากฏพระปรีชาสามารถเป็นที่

นิยมยกย่องทั่วไปในหมู่ประชาชนมาก่อนแล้ว ในทางนิติบัญญัติ ก็ได้ทรงเป็นประธาน
 กรรมการร่างกฎหมาย ตรวจพระราชกำหนดบทพระอัยการเก่าใหม่ ต่อมาได้ทรงเป็น
 กรรมการตรวจร่างกฎหมายลักษณะอาญา ร.ศ.๑๒๗ และตรวจร่างประกาศการออก
 โฉนดที่ดิน และทรงยกร่างกฎหมายออกโฉนดที่ดินฉบับที่ ๓ ในทางตุลาการก็ได้ทรง
 เป็นกรรมการตรวจตัดสินความฎีกาที่ทุนเกล้า ฯ ถวายต่อพระมหากษัตริย์ ในทางด้าน
 การศึกษาวิชากฎหมาย ก็ได้ทรงริเริ่มตั้งโรงเรียนกฎหมายขึ้นเป็นครั้งแรก เมื่อ พ.ศ.
 ๒๔๔๐ เพื่อสั่งสอนวิชากฎหมาย โดยพระองค์ท่านทรงเป็นพระอาจารย์ประทาน
 คำสอนและจัดทำตำราโดยพระองค์เองทุกลักษณะวิชา จนพวกนักเรียนรุ่นแรกสอบได้
 เป็นเนติบัณฑิต และช่วยแบ่งเบาสอนรุ่นหลัง ๆ ต่อไป จนโรงเรียนกฎหมายได้คลี่คลาย
 มาเป็นมหาวิทยาลัยกฎหมาย เป็นปีกแผ่นในปัจจุบัน ทั้งยังได้ทรงจัดพิมพ์กฎหมาย
 ตรา ๓ ดวงขึ้นเป็นสองเล่ม โดยทรงเขียนคำอธิบายเพิ่มเติม และได้จัดทำอุทธรณ์
 และคำอธิบายตัวบทกฎหมายลักษณะอาญาร.ศ.๑๒๗ เป็นความสะดวกอย่างยิ่งแก่การ
 ศึกษาและการแปลกฎหมายลักษณะนี้ ซึ่งเป็นประโยชน์อย่างมากแก่ผู้พิพากษา
 อัยการ ทนายความ และผู้เกี่ยวข้องกับการใช้กฎหมาย นอกจากนี้ พระองค์ท่านยัง
 ได้ทรงเป็นกรรมการตรวจตำแหน่งพนักงานในรัฐบาล กรรมการจัดราชการฝ่ายการ
 ราชทัณฑ์ นำวิธีการพิมพ์ลายนิ้วมือผู้ต้องโทษมาใช้ และยังได้ทรงร่วมจัดการในเรื่อง
 ทะเบียนกรรมสิทธิ์ที่ดิน การจดทะเบียนที่ดินและการออกโฉนด และได้ดำรงตำแหน่ง
 เป็นเสนาบดีกระทรวงเกษตราธิการ ได้ทรงมีส่วนร่วมจัดการชลประทานในระยะแรก
 เพื่อประโยชน์ในการกสิกรรมด้วย

ได้ทรงเกี่ยวข้องกับกฎหมายมาโดยตลอด ทรงเป็นผู้แผ้วถางและวางรากฐาน
 วิชากฎหมายในประเทศไทย จึงเหมาะสมกับสมญานามที่พระองค์ท่านได้รับว่า
 ทรงเป็นพระบิดาและองค์ปฐมอาจารย์ของนักนิติศาสตร์แห่งประเทศไทย กล่าวโดยย่อ
 ได้ทรงปฏิบัติทุกอย่าง เพื่อให้การปกครองเป็นไปโดยธรรม ให้มีการชี้ขาดว่าถูกหรือผิด
 โดยยุติธรรม ในทางพระพุทธศาสนา พระบรมศาสดาก็ได้ทรงแสดงคำสั่งสอนชี้
 ความดีความชั่ว พร้อมทั้งผลที่ต่างกันโดยธรรม สมดังพระพุทธภาษิตที่ยกขึ้นไว้ ณ
 เบื้องต้นว่า น หิ ธมฺโม อธมฺโม จ เป็นอาทิ แปลความว่า ธรรมและอธรรม หามีวิบาก
 คือผลเสมอกันไม่ อธรรมย่อมนำไปสู่นिरยะ ส่วนธรรมย่อมนำให้ถึงสุคติ ดังนี้

พระพุทธภาษิตนี้แสดงถึงธรรมและอธรรมเป็นส่วนเหตุ และแสดงถึง นิริยะ กับ สุขคติ เป็นส่วนผล กล่าวคือ ธรรมเป็นเหตุให้ถึงสุขคติ ส่วนอธรรมเป็นเหตุให้ถึง นิริยะ ดังนี้ จึงควรทำความเข้าใจในพระพุทธภาษิตนี้ในทางที่จะเป็นประโยชน์แก่อกุล แก่สัมมาปฏิบัติ จะกล่าวถึงส่วนเหตุก่อนอันได้แก่ธรรม กับ อธรรม ในที่นี้ ธรรมได้แก่คุณ คือความเกื้อกูลหรือความดี ส่วนอธรรม ก็หมายถึงโทษที่ไม่เกื้อกูล ที่ก่อให้เกิดทุกข์ หรือความชั่ว การที่กล่าวมานี้ย่อมเป็นที่เข้าใจกันอยู่แล้ว แต่ข้อที่สมควรหยิบยกขึ้น พิจารณาก็คือ อะไรเป็นคุณหรือความดีที่เรียกว่า ธรรม อะไรเป็นโทษหรือความชั่ว อันเรียกว่า อธรรม

ในข้อนี้ ก็พึงคำนึงถึงตัวคุณคือความดีหรือตัวโทษคือความชั่ว อันสิ่งทีเรียกว่า เป็นคุณหรือความดีนั้น ย่อมเป็นสิ่งที่เกื้อกูลให้เกิดความสุข ส่วนสิ่งที่เป็นโทษหรือ ความชั่วนั้นย่อมเป็นสิ่งที่ก่อโทษทุกข์ให้บังเกิดขึ้น บุคคลทุก ๆ คนย่อมต้องการ ความสุข รังเกียจความทุกข์ ฉะนั้น เมื่อมีใครมาก่อนความสุขให้ก็เข้าใจว่าผู้นั้นเป็น ผู้มีคุณ เช่น มารดา บิดา ก่อความสุขให้แก่บุตรธิดา ผู้มีเมตตากรุณาต่อความสุข ให้แก่บุคคลนั้น ๆ เมื่อเป็นเช่นนั้น ก็เรียกผู้ก่อความสุขให้ผู้นั้นว่าผู้มีคุณ การกระทำของ ผู้มีคุณนั้น ก็เรียกว่าเป็นคุณหรือความดี

แต่ความชั่วนั้นตรงกันข้าม เมื่อมีใครมาก่อนโทษทุกข์ให้ ก็เรียกผู้นั้นว่าเป็น ผู้ก่อโทษสร้างทุกข์ และทุก ๆ คนเมื่อได้โทษทุกข์จากผู้อื่น ก็จะต้องเข้าใจว่าผู้นั้นเป็น ผู้สร้างโทษทุกข์ และถ้าเรียกอย่างแรงก็ต้องเรียกว่าเป็นผู้ที่ไม่ดี และการกระทำของ ผู้ที่ก่อโทษทุกข์นั้น ก็เรียกว่า อธรรม หรือความชั่ว ความเข้าใจกันว่าอะไรเป็นธรรม อะไรเป็นอธรรมย่อมมีอยู่โดยปรกติ ดังนี้

แม้บุคคลทุก ๆ คนจะต้องการความสุขและเกลียดความทุกข์ดังกล่าวนี้ก็ตาม แต่ถึงเช่นนั้น ก็ยังมีไปก่อทุกข์ให้แก่บุคคลอื่นโดยไม่ได้นึกเอาใจเขามาใส่ใจตน ไม่ได้ นึกเทียบเคียงว่าตนต้องการสุขเกลียดทุกข์ ฉันทใด บุคคลอื่นสัตว์อื่นก็ต้องการสุข เกลียดทุกข์ ฉันทนั้น เพราะฉะนั้น จึงมีการเบียดเบียนกันและกันบังเกิดอยู่ในโลก ผู้ที่ทำความเบียดเบียนเขานั้น ย่อมไม่ต้องการให้ใครมาเบียดเบียนตนเองเลย เพราะ ตนเองต้องการสุขเกลียดทุกข์ดังที่กล่าวมาแล้ว เพราะฉะนั้น ในทางพระพุทธศาสนา

พระบรมศาสดาทรงแสดงให้บุคคลเว้นอธรรมและประพฤติธรรม ก็ด้วยได้ทรงสั่งสอน ให้มีความคิดเปรียบเทียบ ดังที่พระพุทธภาษิตแสดงไว้ เป็นต้นว่า บุคคลอื่น สัตว์อื่น มีความรักชีวิต ต้องการสุขไม่ต้องการทุกข์ ฉนใด ตนเองก็รักชีวิตของตน ต้องการสุข ไม่ต้องการทุกข์ ฉนนั้น เพราะฉนนั้น ก็ไม่ฟังประทุษร้ายชีวิตของเขา ไม่ฟังก่อทุกข์ แก่เขา ฉนนั้น

การแสดงว่า อะไรเป็นอธรรม อะไรเป็นธรรม ในทางพระพุทธศาสนา พิจารณา ดูแล้ว ก็อาศัยหลักแห่งคุณและโทษ และอาศัยหลักการพิจารณาเปรียบเทียบดังที่กล่าว มาแล้ว และบุคคลผู้ที่ประพฤติธรรม อันเรียกว่า ธรรมจारी ทางพระพุทธศาสนานั้น ก็ย่อมมีความประพฤติเว้นจากการก่อโทษทุกข์ให้แก่เขา แต่สร้างคุณขึ้นแก่ผู้อื่น ดังที่กล่าวมานี้ จึงได้เรียกอีกอย่างหนึ่งว่า เป็น สมจारी แปลว่า ผู้ประพฤติสมควรหรือ ผู้ประพฤติสม่ำเสมอ อันหมายถึงว่า เสมอกันระหว่างตนและผู้อื่น ด้วยหลักการเปรียบเทียบดังที่กล่าวมาแล้วนั้น เช่นว่า เขาก็ต้องการสุขเกลียดทุกข์เหมือนกับตน ตนก็ ต้องการสุขเกลียดทุกข์เหมือนกับเขา ตกว่าทั้งตนและเขานั้น เป็นผู้เสมอกันในการ ต้องการสุขเกลียดทุกข์ เมื่อเป็นดังนี้แล้วประพฤติแก่ตน ฉนใด ก็สมควรประพฤติแก่เขา ฉนนั้น เช่นว่า ประพฤติแก่ตนไม่ก่อโทษให้แก่ตน ก่อความสุขให้แก่ตน ก็พึงเว้นโทษ ก่อสุขให้แก่ผู้อื่นเช่นเดียวกัน ความประพฤติดังนี้ จึงเรียกว่า สมจारी ผู้สม่ำเสมอหรือ ผู้ประพฤติสมควร และสมจารีนี้อีกก็เรียกอธรรมจारी ผู้ประพฤติธรรม เพราะที่ ชื่อว่าผู้ประพฤติธรรมนั้น ก็ต้องมีความประพฤติเว้นโทษทำสิ่งที่เป็นคุณ ด้วยมีการ เปรียบเทียบกันระหว่างตนและผู้อื่นดังที่กล่าวมา

ฉนนั้น ความประพฤติธรรมในพระพุทธศาสนาจึงกล่าวได้ว่า เป็นความประพฤติ ที่เป็นยุติธรรม พระพุทธเจ้าทรงแสดงศีลก็อาศัยหลักธรรมดังที่กล่าวมานี้ เป็นต้นว่า เว้นจากการฆ่า เว้นจากการลัก เว้นจากการประพฤติผิดประเพณีในทางกาม เว้นจาก การพูดเท็จหลอกลวง ทุก ๆ คนนั้นย่อมมีความรักสงวนทรัพย์สมบัติเชื้อสายวงศ์ตระกูล และความจริง ไม่ต้องการให้ใครมาทำร้ายชีวิต ทำร้ายทรัพย์สมบัติ ทำร้ายเชื้อสาย วงศ์ตระกูล และมาหลอกลวง เมื่อเป็นเช่นนี้ ก็สมควรที่จะเว้นจากการประพฤติ เช่นนั้นแก่บุคคลอื่นด้วย พระพุทธเจ้าจึงได้ทรงบัญญัติศีลลงไปว่า เว้นจากการฆ่า

เว้นจากการลัก เป็นต้น ฉะนั้น หลักแห่งการบัญญัติศีลของพระพุทธเจ้าจึงเป็นหลักที่เป็นสมรรถมจริยา หรือว่าเป็นหลักยุดิธรรมโดยแท้ ยังส่องถึงน้ำพระฤทัยของพระพุทธเจ้าที่มีความยุดิธรรมในสัตว์ทุกถ้วนหน้า ดังเช่น ในข้อเว้นจากการฆ่า ก็แสดงถึงว่า สัตว์มีปราณ คือมีชีวิตโดยทั่วไป ทั้งที่เป็นมนุษย์ และทั้งที่เป็นเดรัจฉาน ก็เป็นวัตถุที่ควรเว้นจากการฆ่าทั้งหมดจากศีลข้อหนึ่ง ทั้งนี้ ก็เพราะว่าสัตว์ทุกหมู่เหล่า แม้จะเป็นสัตว์เดรัจฉาน ก็ย่อมมีความรักชีวิต ไม่ต้องการจะตายอยู่ด้วยกันทั้งนั้น จึงเป็นสิ่งที่พึงเว้นจากการฆ่า การบัญญัติศีลของพระพุทธเจ้าจึงเป็นการบัญญัติอย่างยุดิธรรมแก่สัตว์ทุกหมู่เหล่าถ้วนหน้า ไม่ได้เว้นไว้ให้แก่ความเห็นแก่ตัวของบุคคล เช่นเมื่อต้องการที่จะบริโภค ก็แสดงผ่อนลงมาด้วยอภัยเหตุที่จะพึงยกเว้นในข้อผ่อนนั้น ซึ่งเป็นเรื่องที่มนุษย์เป็นผู้บัญญัติเอา เป็นผู้ว่าเอา ซึ่งถ้าจะให้สัตว์ที่จะถูกฆ่านั้นเป็นผู้บัญญัติ ก็คงจะไม่บัญญัติอย่างนั้น

เพราะฉะนั้น การปฏิบัติธรรมในพระพุทธศาสนาอันเรียกว่า สมจริยา หรือว่าดั่งที่เรียกในบัดนี้ว่า ยุดิธรรมนั้น ก็อาศัยหลักความจริงตามเหตุและผลตามทีทุก ๆ คนรู้สึกต้องการและไม่ต้องการอยู่นี้เอง ไม่ใช่เป็นการปฏิบัติฝืนธรรมชาติธรรมดาฝืนเหตุฝืนผล แต่ว่าเป็นไปตามเหตุผลที่เหมาะสม แต่ในการที่บุคคลจะมองเห็นเหตุผลและรับปฏิบัติในเรื่องนี้ได้นั้น ก็จะต้องพึงเป็นผู้ปฏิบัติบรมจิตใจให้ปราศจากอคติอคตินั้น ได้แก่ความลำเอียง ความลำเอียงนั้น ก็มีความซัดอยู่ในตัวแล้ววาคือความไม่เที่ยงธรรม หมายความว่า ไม่ดำรงอยู่ตามหลักของธรรมดั่งที่กล่าวมาแล้ว แต่ว่าได้เอียงไปจากความเที่ยงธรรม ความลำเอียงด้วยอำนาจแห่งความชอบเรียกว่า ฉันทาคติ ความลำเอียงด้วยอำนาจของความชัง เรียกว่า โทสาคติ ความลำเอียงด้วยอำนาจของความหลงเรียกว่า โมหาคติ ความลำเอียงด้วยอำนาจของความกลัวเรียก ภยาคติ

ความลำเอียงดังกล่าวมานี้ ย่อมมีแก่บุคคลที่ยังมีความชอบความชัง เป็นต้น เพราะฉะนั้น บุคคลทั่วไปจึงยังไม่สามารถที่จะประพฤติดิธรรม รักษาความยุดิธรรมตามหลักที่กล่าวมานั้นได้ ดังจะพึงเห็นได้ว่า แม้แต่เพียงศีลห้าก็ยากที่จะรักษาได้เป็นนิจ เพราะยังมีความชอบความชังอันเป็นเหตุให้ลำเอียงอยู่ ความชอบนั้นก็เป็นความชอบในตน ในพวกของตน ในผู้ที่ทำให้ตนชอบใจด้วยเหตุใดเหตุหนึ่ง แต่ถ้าตรงกันข้าม

ก็เป็นความขง ในผู้ที่ไม่ใช่ตน ไม่ใช่พวกของตน ไม่ทำให้ตนชอบใจ แต่ว่าทำให้เกิดความขัดใจขึ้น ความขัดใจนั้นก็ไม่ใช่จะไปขัดอะไรอื่น คือว่าขัดกับความชอบแห่งจิตใจของตนนั่นเอง เรียกว่าความขัดใจ ความชอบแห่งใจของตนนั้นจึงเป็นพื้น เมื่อไปขัดกับความชอบเข้าก็เรียกว่าความขัดใจ ก็ทำให้เกิดความลำเอียง

ความหลงนั้น ก็หมายถึงความที่ถือเอาผิด บางทีเพราะไม่รู้ แต่เข้าใจว่ารู้ บางทีก็เพราะว่าเข้าใจไม่ถูกต้อง เข้าใจผิดพลาด ก็มักจะเกิดจากการที่ไม่สอบสวนให้ถ่องแท้เสียก่อน เชื่องไปก่อนที่จะสอบสวนให้รู้ ทำความเข้าใจ ลงไปเสียก่อน ตัดสินใจลงไปก่อนที่จะพิจารณาให้รอบคอบ เหล่านี้ก็เป็นตัวความหลงทั้งนั้น และเมื่อเป็นความหลงขึ้น ก็มักไม่รู้วาทนหลง ก็มักจะเข้าใจว่าตนรู้ ความจริงไม่รู้ อันนี้แหละเป็นข้อร้ายมาก เพราะฉะนั้น ถ้ามีสติที่รู้ตัวอยู่และใช้ปัญญาที่จะพิจารณาให้ถ่องแท้ในสิ่งทั้งหลายแล้ว ความหลงที่จะบังเกิดขึ้นให้ลำเอียงนั้นก็ยากเข้า

ความกลัวนั้น ก็เป็นที่ทราบกันอยู่แล้ว เมื่อความกลัวบังเกิดขึ้นทำให้ใจลำเอียงไปได้เพราะความกลัว

ความชอบ ความขง ความหลง ความกลัว ดังกล่าวมานี้ เป็นเหตุให้เกิดความลำเอียง เมื่อเกิดความลำเอียงขึ้นแล้วก็รักษาธรรมไว้ไม่ได้ ฉะนั้น ในการที่จะประพฤติธรรมได้ก็ต้องอบรมจิตใจให้พ้นจากความลำเอียง และอบรมให้พรหมวิหารธรรมคือ เมตตา กรุณา มุทิตา อุเบกขา บังเกิดขึ้นแผ่ให้กว้างขวางออกไป เมื่อเป็นเช่นนี้ก็จะสามารถประพฤติธรรมให้เป็นธรรมจारी ให้เป็นสมจारी หรือว่าให้เป็นความยุติธรรมขึ้นได้ในบุคคลทั้งหลาย ในเรื่องทั้งหลาย ธรรมที่เป็นส่วนคุณดังที่กล่าวมานี้ เป็นเหตุให้บรรลุถึงสุคติ คือทางไปที่ดี อันจะพึงเห็นได้ในปัจจุบันนี้เอง ทางดำเนินไปของความประพฤติ ทางกาย ทางวาจา ทางใจ ของผู้ที่มีธรรมอยู่ ย่อมเป็นทางที่ชอบจะทำอะไรทางกายก็เป็นสุจริต ทางวาจาก็เป็นสุจริต ทางใจก็เป็นสุจริต และเมื่อเป็นเช่นนี้ คติ คือทางไปที่เนื่องกันก็เป็นคติที่ดี เป็นคติที่มีความสุข มีความปลอดภัย มีความพ้นภัย แม้นจะไม่รู้ ไม่เห็นในคติที่จะพึงไปดังกล่าว เพราะไม่รู้อนาคต แม้ในชาตินี้ แต่ก็พึงมั่นใจได้ว่า คติที่จะพึงได้พึงถึงแม้ในปัจจุบันนั้นก็จะเป็นคติที่ดี ไม่เป็นคติที่ชั่ว

ส่วนอธรรมอันตรงกันข้ามก็ให้ผลเป็น นिरยะ คือที่ไร้ความเจริญ เพราะว่าจิตใจที่มีอธรรมนั้นก็เป็จิตใจที่ไม่เจริญอยู่แล้ว คติที่ไปของกาย วาจา ใจ ก็เป็นคติที่ไร้ความเจริญ และคติที่จะพึงไปสืบต่อไปแม้ในชาติหน้าก็เป็นคติที่ไร้ความเจริญ แม้ตนเองจะมองมุ่งถึงความเจริญ แต่ก็เป็ความมุ่งเท่านั้น เพราะความจริงในอนาคตนั้นคนสามัญทุก ๆ คนย่อมไม่รู้ แต่ว่เมื่อประพุดิอธรรมแล้วก็จำต้องหวังทุกคติ คือคติที่ไม่ดีอันเป็น นिरยะ คือที่ไร้ความเจริญ ดังกล่าวมานั้น

บุคคลเมื่อมีศรัทธาคือความเชื่อในหลักธรรมของพระพุทธเจ้า อันประกอบด้วยเหตุผลดังเช่นที่กล่าวมานี้ ก็เป็นผู้ที่มีความอ่อนใจ สบายใจในปัจจุบัน ในอนาคต และคนสามัญทุก ๆ คนนั้นไม่รู้อนาคตในวันนี้อง ชั่วโมงหน้าจะเป็นอย่างไร วันพรุ่งนี้จะเป็นอย่างไรหาไม่รู้ การที่คิดว่าจะทำนั่นทำนี่ จะไปนั่นจะไปนี่ต่าง ๆ นั้นเป็ความกำหนดคิด เป็ความตั้งใจเอาไว้เท่านั้น เพราะฉะนั้น เมื่อพิจารณาดูแล้วจะเห็นได้ว่าทุก ๆ คนนี้มีความประมาท เผลอเพลินกันอยู่มาก ฉะนั้น หากได้ตั้งใจประพุดิธรรมให้เป็นธรรมจारी สมจारी รักษาความยุติธรรมตามหลักคำสั่งสอนของพระพุทธเจ้า ก็ย่อมจะมีความสุขในปัจจุบันว่าได้ประพุดิดีแล้ว แม้จะไม่รู้อนาคต แต่ว่ก็เท่ากับว่าได้รับคำทำนายจากพระพุทธเจ้าไว้แล้วว่า จะต้องไปดี เวลานี้ทำดี เวลาต่อไปก็จะต้องไปดี วันนี้ทำดี พรุ่งนี้ก็จะต้องไปดี เท่ากับว่าได้รับพุทธพยากรณ์ไว้แล้ว ซึ่งพุทธพยากรณ์ของพระพุทธเจ้านั้นเป็นสัจจะ คือความจริงที่ยิ่งกว่าคำของหมอดูใด ๆ ทั้งสิ้น ยิ่งกว่าคำพิพากษาวินิจฉัยของใครทั้งสิ้น แต่บุคคลก็มักจะไม่คำนึงถึง

เพราะฉะนั้น เมื่อมาคำนึงถึงกันแล้ว ไปปลุกศรัทธาปสาทะไว้ในพระพุทธศาสนา ตั้งใจประพุดิธรรมตามพระพุทธศาสนาแล้ว ก็จะมีสุขทั้งในปัจจุบันและทั้งในกาลต่อไป

มีอรรถาธิบายดังแสดงมาด้วยประการฉะนี้.

ศรทศพรตเทศนา
ในการพระราชกุศลและพระกุศลต่างงาน

ศราทธพรตธรรมเทศนา^๑

นโม ตสฺส ภควโต อรหโต สมฺมาสมฺพุทฺธสฺส.

หนททานิ ภิกฺขเว อามนตฺยามี โว

วยธฺมา สงฺขารา อปฺปมาเทน สมฺปาเทถาติ.

บัดนี้ จักถวายวิสาขนาพระธรรมเทศนาโดยศราทธพรตธรรมบรรยาย ฉลอง
พระเดชพระคุณ ประดับพระปัญญาบารมี อนุรูปแต่พระกุศลทักษิณานุปทานที่
พระวรวงศ์บัตรผู้ทรงเป็นพระนัดดา ได้พร้อมกันทรงบำเพ็ญถวายส่วนพระกุศล
ทั้งปวง แต่พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมหลวงทิพยรัตนกิริฎกุลินี พระอัยยิกา ในงาน
พระราชทานเพลิงพระศพ ซึ่งกำหนดวันพรุ่งนี้ พระกุศลทักษิณานี้ได้ทรงบำเพ็ญ
ให้เป็นไปโดยศราทธพรตวิธีในพระพุทธศาสนา ด้วยกำลังพระศรัทธาในกุศลวัตร
ตามพระพุทธภาษิตว่า

อยญจ โข ทกฺขิณา ทินฺนา สงฺฆมฺหิ สุปฺติฏฺฐิตา

ทีฆมฺตตํ หิตายสฺส จานโส อุกฺกปฺปติ

^๑ ถวายเมื่อครั้งดำรงสมณศักดิ์ที่ พระธรรมวราภรณ์ ในงานพระราชทานเพลิงพระเจ้าบรมวงศ์เธอ
กรมหลวงทิพยรัตนกิริฎกุลินี ถวาย ณ วังสวนผักกาด ถนนศรีอยุธยา วันเสาร์ที่ ๒๕ ตุลาคม
พ.ศ. ๒๕๐๑

แปลความว่า ก็ทักษิณาที่บุคคลให้แล้ว ตั้งอยู่ดีแล้วในพระสงฆ์นี้แล ย่อมสำเร็จ เพื่อเกื้อกูลแก่ผู้ละไปแล้วนั้นโดยฐานะ ตลอดกาลนาน

พระกุศลวัตรอันสัมปยุต (ประกอบ) ด้วยพระศรัทธาทั้งนี้ ย่อมเกิดจาก พระกตัญญูกตเวทิตา พร้อมด้วยพระคารวะอย่างยิ่ง ในพระเจ้าบรมวงศ์เธอพระองค์นั้น เหมือนอย่างพฤษชาติเกิดจากพื้นพสุธา แม้พระบรมศาสดา เมื่อทรงปรารภธรรมที่เป็นพื้นฐานของสาธุชน ได้ตรัสไว้ว่า ภูมิ เว สาธุรูปานํ กตัญญูกตเวทิตา แปลว่า ความกตัญญูกตเวทิตาที่เป็นภูมิของสาธุชน

พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมหลวงทิพยรัตนกิริฎกุลินี ได้ทรงเป็นพระบรมวงศ์ผู้ใหญ่ เจริญพระชนมายุยืนยาว มีลักษณะการเป็นสง่าเรียบร้อย ประกอบด้วย พระกรุณาธิคุณ ยังให้เกิดความเคารพยำเกรงพร้อมทั้งความจงรักภักดี แก่ผู้ที่มีโอกาส ได้เฝ้าหาหน้าพระบารมี และทรงประกอบด้วยพระรัตตัญญูภาพอย่างยิ่ง เพราะได้ทรง ประสพทราบเหตุการณ์ต่าง ๆ มาตลอดกาลนาน ทั้งทรงศึกษาสำเหนียกรอบรู้ ขนบธรรมเนียมราชประเพณี โดยเฉพาะที่ใช้กันในพระบรมมหาราชวังฝ่ายในเป็นอย่างดีเยี่ยม ด้วยเหตุที่ทรงประกอบด้วยพระคุณสมบัติทั้งปวงอันเหมาะสมเป็นพิเศษ พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว พระปิยมหาราช จึงทรงพระกรุณาโปรดฯ ให้ทรงดำรงตำแหน่งเป็นอธิบดีบัญชาการรักษาราชวังฝ่ายใน ได้ทรงปฏิบัติราชการ ในตำแหน่งนี้ด้วยดีโดยตลอด ปรากฏในประกาศว่า ได้ทรงปฏิบัติราชการโดยชื่อตรง ประกอบด้วยพระวิริยะอุตสาหะสามารถให้ราชการทั้งปวงในหน้าที่เรียบร้อย เป็นที่ไว้วางพระราชหฤทัยตลอดมาทุกรัชกาล ดังที่ปรากฏว่า ในรัชกาลที่ ๕ ได้ทรงพระกรุณาโปรดฯ เพิ่มอำนาจและหน้าที่ให้ทรงบังคับบัญชาราชการฝ่ายในมากขึ้นโดยลำดับ ต่อมาในรัชกาลที่ ๖ ได้โปรดให้ทรงเป็นอธิบดีบัญชาการฝ่ายในทั่วทั้งพระราช นิเวศนสถาน ในรัชกาลที่ ๗ ต่อมา ได้โปรดให้ทรงดำรงตำแหน่งอธิบดีราชการฝ่ายใน เช่นเดียวกัน ได้ทรงรับราชการฝ่ายในในตำแหน่งราชการโดยเรียบร้อยตลอด ๓ รัชกาล ทรงปฏิบัติราชการด้วยความโอบอ้อมอารี ทรงมีพระปรีชาสามารถเป็นที่นับถือทั่วไป ทั้งฝ่ายในและฝ่ายหน้า นอกจากนี้ ยังได้ทรงปฏิบัติสนองพระเดชพระคุณในการส่วน พระองค์ ดังเช่นทรงพระอภิบาล สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้าอัษฎางค์เดชาวุธ

กรมหลวงนครราชสีมา ตั้งแต่ยังทรงพระเยาว์ตราบเท่าเสด็จทิวศต ปรากฏว่า สมเด็จพระเจ้าฟ้าพระองค์นั้นรับสั่งว่า “น้ำพร” อยู่เสมอ ทั้งได้ทรงมีผีพระหัตถ์ในการช่างต่าง ๆ ดังเช่นเมื่อสมเด็จพระปิยมหาราชเจ้าเสด็จสวรรคต ได้ประทับเฝ้าอยู่ข้างพระแท่น ทรงใช้ผ้าซับน้ำพระเนตรเนื่องจากทรงพระกันแสงจนเปียกชุ่ม พับเป็นรูปสัตว์ ทรงใช้หินอ่อนแกะเป็นรูปสัตว์ต่าง ๆ ทรงเป็นช่างดอกไม้สดและดอกไม้แห้ง และได้ทรงมีผีพระโอบฐ์ในทางวรรณคดี ทรงแต่งกาพย์โคลงต่าง ๆ โดยพระอัธยาศัย และปรากฏโดยเฉพาะว่า ได้ทรงปฏิบัติต่อสมเด็จพระอัครราชเทวี พระชนมูภคินี เหมือนอย่างได้พลีพระองค์ทรงทำกิจธุระถวายทุกอย่างด้วยความจงรักภักดี และได้ทรงมีพระเมตตากรุณาในสมเด็จพระราชโอรสพระราชธิดา ในสมเด็จพระอัครราชเทวีพระองค์นั้น และสืบมาถึงในพระนัดดาเป็นอย่างยิ่ง ดังที่ปรากฏแก่การณ และประจักษ์อยู่ในพระมหุทัยแห่งพระวรวงศ์บิดรแล้ว แม้ในราชตระกูลสายอื่น ก็ได้ทรงคุ้นเคยและประทานพระเมตตากรุณาตามกิจและโอกาส ในฐานะที่ทรงเป็นพระบรมวงศ์ผู้ใหญ่ และในฐานะที่ทรงเป็นอธิบดีบัญชาราชการฝ่ายใน นอกจากนี้ ก็ได้ประทานพระเมตตากรุณาแก่อันโตชนและพาหิรชนตามควรแก่โอกาสนั้น ๆ และได้ทรงบริจาคสงเคราะห์ได้ทรงบำเพ็ญพระกุศลในพระพุทธศาสนาตามสมัย กล่าวโดยสรุป พระเจ้าบรมวงศ์เธอพระองค์นั้น ได้ทรงประกอบด้วยพระวุฒิสสมบัติทั้ง ๓ ประการ คือ พระชาติวุฒิ ความเจริญด้วยพระชาติ เพราะทรงอุบัติในชาติดิยราชสกุลอันสูงศักดิ์ พระคุณวุฒิ ความเจริญด้วยพระคุณ เพราะทรงประกอบด้วยพระคุณเกื้อกูลแก่พระองค์และแก่ผู้อื่น พระวัยวุฒิ ความเจริญด้วยพระวัย เพราะมีพระชนมายุยืนนานกว่าเจ้านายที่มีพระชันษายืนทั้งหลายในพระบรมราชวงศ์จักรีที่ได้เคยมีมา

พระเจ้าบรมวงศ์เธอพระองค์นั้น แม้ทรงประกอบด้วยพระวุฒิสสมบัติเพียงไร แม้เป็นที่ปรารถนาให้มีพระชนม์ยืนนานต่อไปอีกเพียงไร เมื่อถึงกาลที่สุด ก็ต้องเสด็จละโลกนี้ไปตามคติธรรมตา เพราะทุก ๆ คนผู้เกิดมา มีกายเป็นสังขาร ต้องเปลี่ยนแปลงเป็นชั้น ๆ ไปโดยลำดับ จนแตกสลายในที่สุด ฉะนั้น พระบรมศาสดาจึงตรัสเตือนไว้เป็นปัจฉิมพุทธพจน์ว่า *หนุตทานิ ภิกขเว อามนฺตยามิ โว ภิกษุทั้งหลาย บัดนี้เรา (ตถาคต) ขอเตือนเธอทั้งหลาย วยธมฺมา สงฺขารา* สังขารทั้งหลายมีความเสื่อม

ไปเป็นธรรมดา *อุปมาเทน สมปาเทถ* เธอทั้งหลายจงทำความเข้าใจไม่ประมาทให้ถึงพร้อมเกิดดังนี้

สังขาร คือรูปนามทุกสิ่งบรรดามีในโลก เรียกว่า สังขาร เพราะล้วนเป็นสิ่งที่มิปัจจัยคือเหตุอย่างใดอย่างหนึ่งปรุงแต่งผสมให้มีให้เป็นขึ้น และประกอบด้วยสังขตลักษณะ คือ ลักษณะของสิ่งที่ถูกปัจจัยปรุงแต่ง ๓ ประการ คือ *อุปปาโท ปณณายติ* ความเกิดปรากฏ ๑ *วโย ปณณายติ* ความเสื่อมปรากฏ ๑ *จิตตสส อณฺณถตฺตํ ปณณายติ* เมื่อตั้งอยู่ ความแปรปรวนไปเป็นอย่างอื่นปรากฏ ๑ สิ่งใดมีลักษณะดังกล่าวสิ่งนั้นชื่อว่าสังขาร จำแนกออกโดยทั่วไปเป็น ๒ คือ อุปาทินนสังขาร สังขารที่มีใจครอง เช่น ร่างกายที่ยังมีชีวิตอยู่ ๑ อนุปาทินนสังขาร สังขารที่ไม่มีใจครอง เช่น บ้านเรือนและวัตถุต่าง ๆ ตลอดถึงร่างกายที่ปราศจากชีวิต ๑ สังขารเหล่านี้ทั้งหมดมีกำหนดกาลเวลาของอายุนับตั้งแต่เกิดขึ้นจนถึงดับ

เวลาของอายุนั้นคือเวลาของวัย คือความเสื่อมของสังขารที่เป็นมาโดยลำดับ ดังที่กำหนดเรียกอย่างรวม ๆ เป็นตอน ๆ ว่า ปรุณฺณวํยฺ (วัยต้น) มัชฌิมวํยฺ (วัยกลาง) บัจฉิมวํยฺ (วัยปลาย) คือเสื่อมในตอนต้น เสื่อมในตอนกลาง เสื่อมในที่สุด เพราะสังขารมีเกิดเป็นเบื้องต้น มีดับเป็นเบื้องปลาย ฉะนั้น การเปลี่ยนแปลงในขั้นแรก แม้จะเห็นกันว่าเป็นความเจริญเติบโตก็ชื่อว่าวัย คือเป็นความเสื่อมในขั้นต้น เพราะเป็นการตั้งต้นเสื่อม เมื่อมีการตั้งต้นเสื่อมจึงมีเสื่อมในตอนกลางจนถึงที่สุด สังขารทั้งปวงมีวัยเสื่อมประจำอยู่ ระยะเวลาของอายุข้างหน้าให้น้อยลงเป็นลำดับ สมเด็จพระบรมศาสดาจึงตรัสเตือนไว้ว่า *วยฺธมฺมา สงฺขารา* สังขารทั้งหลายมีความเสื่อมไปเป็นธรรมดา ทั้งนี้เพื่อให้เป็นผู้ไม่ประมาท รีบชวนชวายประกอบประโยชน์กิจทั้งปวงให้สำเร็จ เพราะบุคคลผู้ไม่พิจารณาเห็นวัยของสังขาร ย่อมเป็นผู้ประมาท ปล่อยใจให้ระเริง อยู่ปราศจากสติรักษาใจรักษาตน เป็นเหตุให้ไม่ทำการที่ควรทำ ทำการที่ไม่ควรทำ จึงต้องประสบความเสื่อมจากประโยชน์ที่พึงได้ ส่วนบุคคลผู้พิจารณาเห็นวัยของสังขาร ย่อมเป็นผู้ไม่ประมาทอย่างนั้น มีสติรักษาตนเป็นเหตุให้เว้นจากการที่ไม่ควรทำ รีบเร่งทำการที่ควรเพื่อให้ทันกับวัย หรือกาลเวลาของอายุของชีวิต สมเด็จพระพุทธิปาณิตตรัสเตือนไว้ว่า *อชฺเชว กิจฺจมาตปฺปํ* ควรรีบทำความเพียรตั้งแต่วันนี้

ทีเดียวก *โก ชณฺญา มรณํ สุเว* ใครเล่าพึงรู้ว่าพรุ่งนี้จะตาย ฉะนั้น บุคคลผู้ที่พิจารณาเห็นวัยของสังขาร จึงอาจทำความเข้าใจไม่ประมาทให้บริบูรณ์ และอาจบำเพ็ญประโยชน์กิจให้บริบูรณ์ด้วยความไม่ประมาท ดังที่ตรัสเตือนไว้ในที่สุตว่า *อปฺปมาเทน สมฺปาเทถ* เธอทั้งหลายจงทำความเข้าใจไม่ประมาทให้ถึงพร้อมเถิดดังนี้

ประโยชน์กิจที่พึงบำเพ็ญนั้น เป็นไปในทางคติโลกก็มี เป็นไปในทางคติธรรมก็มี อีกอย่างหนึ่ง เป็น*ทิกฺขุวัณณมิกัตถะ* ประโยชน์ปัจจุบันก็มี *สัมปรายิกัตถะ* ประโยชน์ภายหน้าก็มี *ปรมัตถะ* ประโยชน์อย่างยิ่งก็มี บุคคลผู้ไม่ประมาทปรารภนาประโยชน์กิจใด ๆ ย่อมสามารถยังประโยชน์กิจนั้น ๆ ให้สำเร็จได้ กล่าวโดยธรรมบรรยายหนึ่ง ผู้ไม่ประมาท ย่อมเจริญด้วยศรัทธา ความเชื่อสิ่งที่ควรเชื่อ ศีล ความประพฤติเรียบร้อยดีงาม สุตะ การสดับสำเนียงศึกษา จาคะ การสละให้ปัน ปัญญา ความรู้ บาบบุญคุณโทษประโยชน์มิใช่ประโยชน์ จึงชื่อว่าเป็นผู้ถือสาระคือแก่นสารของกายที่ต้องเสื่อมไปนี้ไว้ได้ ดังคาถาประพันธ์พุทธภาษิตที่ตรัสยกสตรีภาพเป็นที่ตั้งว่า

สทุธาย สีเลน จ ยา ปวฑฺฒติ

ปญฺญาย จาเคน สุเตน จูภยํ

สา ตาทิสี สีลวตี อุปาสิกา

อาทียติ สารมิธเว อุตฺตโน

แปลความว่า สตรีใดเจริญด้วยศรัทธา ศีล สุตะ จาคะ และปัญญา สตรีนั้นเป็นอุปาสิกา มีศีลเช่นนั้น ย่อมถือสาระของตนไว้ได้ในโลกนี้ที่เดียวแล

พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมหลวงทิพยรัตนกิริฎกุลินี ได้ทรงประกอบพระอัปมาทธรรม จึงทรงสามารถบำเพ็ญประโยชน์กิจอันเป็นพระกรณียะทั้งปวงให้สำเร็จ และทรงเจริญด้วยพระศรัทธาเป็นต้นอันเป็นสารธรรม จึงชื่อว่าได้ทรงถือสาระของพระวรกายที่ต้องสลายไปไว้ได้ และมีฐานะที่จะพึงเป็นไปได้ ตามพระพุทธานุภาพที่ตรัสแสดงถึงคติของบุคคลผู้ทำบุญไว้แล้วว่า *อิธ โมทติ เปจฺจ โมทติ* บันเทิงในโลกนี้ ละไปแล้ว ย่อมบันเทิง ดังนี้

แม่พระวรวงศบริพัตร ทรงอาศัยพระอัปมาทธรรม ทรงบำเพ็ญพระกุศลศราทธพรตอุทิศถวาย ชื่อว่าได้ทรงทำกิจที่ควรทำ ดังพระพุทธานุญาตว่า โส ภาติธมโม จ อัย นิสฺสึโต ญาติธรรมนินฺนํ พระองค์ทรงแสดงแล้ว เปตานิ ปุชา จ กตา อุพารา การบูชาเพื่อผู้ละไปแล้วอันโอฬาร พระองค์ทรงทำแล้ว ด้วยประการฉะนี้

ขออำนาจพระกุศลศราทธพรตพิธีทักษานุปัตตาน ที่พระวรวงศบริพัตรทั้งหลายพร้อมทั้งพระประยูรญาติ ได้ทรงบำเพ็ญให้สถิตอยู่ดีแล้วในพระสงฆ์ และทรงอุทิศถวายนั้นนี้ จงเป็นผลสัมฤทธิ์ จงเป็นผลสัมฤทธิ์ จงเป็นผลสัมฤทธิ์ เป็นไปเพื่ออริยวิบากมณูญผลแต่ พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมหลวงทิพยรัตนกิริฎกุลินี โดยฐานนิยม

ในที่สุดพระธรรมเทศนา พระสงฆ์ราชาคณะ จักรับประทานสวดศราทธพรตธรรมบรรยาย เพื่อเพิ่มพูนพระอัปมาทธรรมแห่งสมาคม โดยอนุรูปแก่กาลสมัย

ถวายวิสาขนาพระธรรมเทศนา ยุติด้วยประการฉะนี้ ขอถวายพระพร.

อัปปมาทกถา^๑

นโม ตสฺส ภควโต อรหโต สมฺมาสมฺพุทฺธสฺส.

วธมฺมา สงฺขารา อปฺปมาเทน สมฺปาเทถาติ.

บัดนี้ จักรับพระราชทานถวายวิสัยชนาพระธรรมเทศนา ฉลองพระเดชพระคุณ
พระเดชพระคุณพระปฐมสมโพธิ อนุรูปพระราชกุศลทักษิณานุปทาน ที่สมเด็จพระบพิตร
พระราชสมภารเจ้าได้ทรงบำเพ็ญ ในการพระราชกุศลออกพระเมรุพระราชทานเพลิง
พระศพพระเจ้าบรมวงศ์เธอ พระองค์เจ้าเหมวดี ตามทางพระพุทธศาสนา ด้วยสมเด็จพระ
บพิตรพระราชสมภารเจ้าได้ทรงพระอนุสรณ์ถึงพระเจ้าบรมวงศ์เธอพระองค์นั้น
ผู้ทรงเป็นพระบรมวงศ์ผู้ใหญ่ที่มีอยู่น้อยพระองค์ จึงได้ทรงจัดถวายพระบรมราชาชุบถัมภ์
ตั้งแต่เมื่อทรงดำรงพระชนม์อยู่ และตลอดเวลาที่ทรงประจวบ เมื่อสิ้นพระชนม์แล้ว
ก็ได้ทรงพระกรุณาโปรด ๒ ให้จัดถวายพระเกียรติพระศพ และทรงบำเพ็ญพระราชกุศล
ถวายตลอดมาจนถึงเวลาออกพระเมรุ พระราชทานเพลิงศพ สมพระอิสริยยศพระเจ้า
บรมวงศ์เธอทุกประการ เป็นการทรงปฏิบัติสมตามจารีตพระราชประเพณีและตาม
หลักธรรมในพระพุทธศาสนาครบถ้วน

^๑ ถวายครั้งดำรงสมณศักดิ์ที่ สมเด็จพระญาณสังวร ในการทรงบำเพ็ญพระราชกุศลออกพระเมรุ
พระราชทานเพลิงพระศพพระเจ้าบรมวงศ์เธอ พระองค์เจ้าเหมวดี ถวาย ณ พระที่นั่งทรงธรรม
วัดเบญจมบพิตร วันที่ ๒๗ กุมภาพันธ์ พ.ศ. ๒๕๑๖ เวลา ๑๗.๐๐ น.

พระเจ้าบรมวงศ์เธอพระองค์นั้น ปรากฏว่า ได้ทรงปฏิบัติพระองค์สมพระราชา-
อิศริยศดีแห่งพระราชวงศ์ฝ่ายในทุกประการ ได้ในมงคลชื่อว่า “ความเป็นผู้มีบุญที่ได้
ทำไว้แล้วในปางก่อน ความตั้งตนไว้ชอบ” ดังนี้ และได้กล่าวว่า ได้ทรงตั้งอยู่ใน
อัปมาทธรรมในพระพุทธศาสนา อันอัปมาทธรรมนั้น ได้มีพระพุทธภาษิตตรัสไว้
หลายแห่ง ดังเช่นได้ตรัสเตือนไว้เป็นปัจฉิมโอวาทว่า “หนุททานิ ภิกฺขเว อามนฺตยา มิ
โว ภิกฺขุทั้งหลาย บัดนี้ เราตถาคต ขอเตือนเธอทั้งหลาย *วฺยธฺมา สงฺขารา* สังขาร
ทั้งหลาย มีความเสื่อมไปเป็นธรรมดา *อฺปฺปมาเทน สมฺปาเทถ* เธอทั้งหลายจงทำความ
ไม่ประมาทให้ถึงพร้อมเถิด” ดังนี้

สังขาร คือรูปนามทุกสิ่งบรรดามีในโลก เรียกว่าสังขาร เพราะล้วนเป็นสิ่ง
ที่มีปัจจัยคือเหตุอย่างใดอย่างหนึ่งปรุงแต่ง ผสมให้มีให้เป็นขึ้น และประกอบด้วย
สังขตลักษณะ คือ ลักษณะที่ถูกปัจจัยปรุงแต่ง ๓ ประการ คือ *อฺปฺปาโท ปญฺญาตี*
ความเกิดปรากฏ ๑ *วโย ปญฺญาตี* ความเสื่อมปรากฏ ๑ *จิตฺตสฺส อณฺเวยตฺตตี*
ปญฺญาตี เมื่อตั้งอยู่ ความแปรปรวนไปเป็นอย่างอื่นปรากฏ ๑ สิ่งใดมีลักษณะ
ดังกล่าว สิ่งนั้นชื่อว่าสังขาร จำแนกออกโดยทั่วไปเป็น ๒ คือ อุปาทินนสังขาร
สังขารที่มีใจครอง เช่น ร่างกายยังมีชีวิตอยู่ ๑ อนุปาทินนสังขาร สังขารที่ไม่มี
ใจครอง เช่น บ้านเรือนและวัตถุต่าง ๆ ตลอดถึงร่างกายที่ปราศจากชีวิต ๑ สังขาร
เหล่านี้ทั้งหมด มีกำหนดเวลาของอายุนับตั้งแต่เกิดขึ้นจนถึงดับ

เวลาของอายุนั้นคือเวลาของวัย คือความเสื่อมของสังขารที่เป็นมาโดยลำดับ
ดังที่กำหนดเรียกอย่างรวม ๆ เป็นตอน ๆ ว่า ปฐมวัย (วัยต้น) มัชฌิมวัย (วัยกลาง)
ปัจฉิมวัย (วัยปลาย) คือ เสื่อมในตอนต้น เสื่อมในตอนกลาง เสื่อมในที่สุด
เพราะสังขารมีเกิดเป็นเบื้องต้น มีดับเป็นเบื้องปลาย ฉะนั้น การเปลี่ยนแปลงใน
ขั้นแรก แม้จะเห็นกันว่าเป็นความเจริญเติบโตก็ชื่อว่า วัย คือเป็นความเสื่อมในขั้นต้น
เพราะเป็นการตั้งต้นเสื่อม เมื่อมีการตั้งต้นเสื่อม จึงมีเสื่อมในตอนกลาง จนถึงที่สุด
สังขารทั้งปวงมีวัย คือความเสื่อมประจำอยู่ ลดเวลาของอายุข้างหน้าให้น้อยลงเป็น
ลำดับ สมเด็จพระบรมศาสดาจึงตรัสเตือนไว้ว่า “*วฺยธฺมา สงฺขารา* สังขารทั้งหลายมี
วัย คือความเสื่อม ไปเป็นธรรมดา” ทั้งนี้ เพื่อให้เป็นผู้ไม่ประมาท รีบชวนชวยประกอบ

ประโยชน์กิจทั้งปวงให้สำเร็จ เพราะบุคคลไม่พิจารณาเห็นวัยของสังขาร ย่อมเป็นผู้ประมาท ปล่อยใจให้ระเริงอยู่ปราศจากสติรักษาใจรักษาตน เป็นเหตุให้ไม่ทำการที่ควรทำ ทำการที่ไม่ควรทำ จึงต้องประสบความเสื่อมจากประโยชน์ที่พึงได้ ส่วนบุคคลที่พิจารณาเห็นวัยของสังขาร ย่อมเป็นผู้ไม่ประมาทอย่างนั้น มีสติรักษาตน เป็นเหตุให้เว้นจากการที่ไม่ควรทำ รีบเร่งทำการที่ควรทำเพื่อให้ทันกับวัยหรือกาลเวลาของอายุของชีวิต สมดังพระพุทธภาษิตตรัสเตือนไว้ว่า “*อชฺเชว กิจฺจมาตบฺปี* ควรรีบทำความเพียรตั้งแต่วันนี้ที่เดียว *โก ชญฺญา มรณํ สุเว* ใครเล่าพึงรู้ว่าพรุ่งนี้จะตาย” เพราะฉะนั้น บุคคลผู้ที่พิจารณาเห็นวัยของสังขารจึงอาจทำความไม่ประมาทให้บริบูรณ์ และอาจบำเพ็ญประโยชน์ให้บริบูรณ์ด้วยความไม่ประมาท ดังที่ตรัสเตือนไว้ในที่สุดว่า “*อปฺปมาเทน สมฺปาเทถ* เธอทั้งหลายจงทำความไม่ประมาทให้ถึงพร้อมเถิด” ดังนี้

ประโยชน์กิจที่พึงบำเพ็ญนั้น เป็นไปในทางคติโลกก็มี เป็นไปในทางคติธรรมก็มี อีกอย่างหนึ่ง เป็นทฤษฎีธรรมมีกัตตะ ประโยชน์ปัจจุบันก็มี สัมปรายิกกัตตะ ประโยชน์ภายหน้าก็มี ปรมัตตะ ประโยชน์อย่างยิ่งก็มี บุคคลผู้ไม่ประมาทปรารภนาประโยชน์กิจใด ๆ ย่อมสามารถยังประโยชน์กิจนั้น ๆ ให้สำเร็จได้ กล่าวโดยธรรมบรรยายหนึ่ง ผู้ไม่ประมาทย่อมเจริญด้วย ศรัทธาความเชื่อในสิ่งที่ควรเชื่อ ศีล ความประพฤติเรียบร้อย สุตตะ การสดับสำเนียงศึกษา จาคะ การสละให้ปัน ปัญญา ความรู้บาปบุญคุณโทษ ประโยชน์มิใช่ประโยชน์ จึงชื่อว่า ผู้ถือสาระคือแก่นสารของร่างกายที่ต้องเสื่อมไปในไว้ได้

พระพุทธเจ้าได้ตรัสแสดงความแตกต่างกันแห่งความไม่ประมาทกับความประมาทไว้ว่า “ความไม่ประมาท เป็นทางแห่งความไม่ตาย ความประมาท เป็นทางแห่งความตาย ผู้ไม่ประมาทแล้ว ชื่อว่าย่อมไม่ตาย ผู้ประมาทแล้ว ย่อมเป็นเหมือนผู้ที่ตายแล้ว” นี่เป็นคำพูดเปรียบเทียบกัน เป็นที่รู้และเข้าใจกันโดยมาก การทำอะไรขาดความระมัดระวัง ขาดความรอบคอบ ตลอดถึงขาดความเพียร ไม่รีบทำให้ทันกาลเวลาทันช่วงที่ ก็เรียกกันว่าความประมาท คือความที่ปล่อยสติหรือหลงลืมสติเสีย ฉะนั้น สติ จึงเป็นธรรมที่เป็นอุปการสำคัญ ถ้าขาดสติไปเสียก็เป็นความประมาท มีสติรักษาอยู่ก็เป็นความไม่ประมาท สติ คือความระลึกได้ หรือความสำนึกขึ้นมาได้

มือการเป็นความรู้ ความตื่น เป็นเครื่องรักษาใจ รักษาตน เป็นเครื่องห้ามหรือเครื่องยับยั้งไว้ ทำให้ตื่นเหมือนอย่างตื่นจากหลับ ทำให้รู้เหมือนอย่างเมื่อตื่นขึ้น เมื่อมีสติอยู่จึงเป็นผู้ไม่ประมาท คือไม่เลินเล่อเผลอเพลิน ในโลกนี้มีสิ่งที่ทำให้เลินเล่อเผลอเพลินอยู่มาก เช่น ความตั้งอยู่ในวัยหนุ่มสาว ความไม่มีโรค ชีวิต ความประจวบกับลาภยศสรรเสริญสุข ซึ่งเป็นสิ่งที่ปรารถนาทั้งปวง เมื่อขาดสติเสียอย่างเดียว ก็จะเกิดความเลินเล่อเผลอเพลินในสิ่งเหล่านี้ โลก โกรธ หลง ก็จะเกิดตามมา พระพุทธเจ้าจึงได้ตรัสสอนให้หัดทำสติด้วยการหมั่นพิจารณาเนื่อง ๆ ว่า เราต้องแก่เจ็บตาย ต้องพลัดพรากจากสิ่งเป็นที่รักชอบใจทั้งสิ้น เพื่อให้เกิดสติระลึกได้หรือสำนึกขึ้นได้ จะช่วยแก้ความเลินเล่อเผลอเพลิน ซึ่งเป็นตัวความประมาทได้ เพราะจะทำให้เกิดความสำนึกรอบคอบขึ้น ไม่เผลอสติเผลอปัญญา และไม่มัวเมาเพลิดเพลินไปด้วยอำนาจความยินดีและสตินี้เอง จะเป็นเครื่องกระตุ้นเตือนให้รีบเร่งทำความเพียรในกรณียะ คือกิจที่ควรทำทั้งปวง ไม่ปล่อยให้เวลาให้ล่วงไปโดยเปล่าประโยชน์ หรือใช้เวลาไปในทางกระทำที่ผิดต่าง ๆ นี้แหละคือความไม่ประมาท ที่พระพุทธเจ้าตรัสว่า เป็นทางแห่งความไม่ตาย ส่วนความประมาท ตรงกันข้ามกับพระพุทธโฆษาทนี้นำมาใช้ตักเตือนกันในเรื่องทั้งหลายเป็นอันมาก มิฉะนั้น จะก่ออุบัติเหตุล้มตาย แต่ก็ควรจะใช้ตักเตือนให้มากกว่านั้น เพราะการทำทุจริตทุกอย่าง ก็เกิดจากความประมาทเช่นเดียวกัน กล่าวได้ว่า ความเลินเล่อเผลอเพลินนี้เองเป็นเหตุให้ทำทุจริต ซึ่งทำให้เหมือนตายทั้งเป็น

ผู้ที่ประกอบความประมาทหรือประกอบความไม่ประมาทนั้น พระพุทธองค์ได้ตรัสแสดงไว้ว่า “คนเขลาโง่ปัญญา ย่อมตามประกอบความประมาท ส่วนผู้ทรงปัญญา ย่อมรักษาความไม่ประมาท เหมือนรักษาทรัพย์อันประเสริฐ” เหตุไฉนจึงเป็นเช่นนั้น ในการที่จะทำความเข้าใจข้อนี้ ก็ควรทำความเข้าใจว่า ปัญญา ในที่นี้ มุ่งหมายถึงความรู้จักสัจจะ คือ ความจริง ตั้งแต่เรื่องบาปบุญคุณโทษ ประโยชน์มิใช่ประโยชน์ทั่ว ๆ ไป เพราะที่จะชื่อว่าเป็น ปัญญา นั้น ต้องเป็นความรู้จริง คือรู้สัจจะ รู้จริงในเรื่องใด ก็เป็นปัญญาในเรื่องนั้น ขาดความรู้จริงก็ไม่เป็นปัญญา

สมมติว่า คนผู้หนึ่งไปเรียนสำเร็จวิชาชั้นสูง เรียกว่าเป็นคนเรียนดี เรียนเก่ง แต่จะเรียกว่ามีปัญญายังไม่ได้ เพราะความรู้ที่เรียนนั้น ก็เป็นเหมือนการบันทึกสิ่ง

ต่าง ๆ ที่รู้ไว้ในสมอง ฉะนั้น สมองคนจึงเป็นเหมือนเครื่องบันทึก สมองดีและขยันก็บันทึกไว้ได้มาก อันที่จริงก็ไม่มีใครเรียกเครื่องบันทึกว่ามีปัญญา ปัจจุบันมนุษย์เรายังประดิษฐ์เครื่องสมองกล (คอมพิวเตอร์) ที่ทำงานได้ดีกว่าจะใช้สมองพิเศษอีก ก็ไม่มีใครชมเครื่องเช่นนี้ว่ามีปัญญาเหมือนกัน ปัญญาจึงหมายถึงความรู้ที่ประกอบด้วยสัจจะดังที่กล่าวแล้ว เช่น รู้ว่าข้อนี้เป็นบาปเป็นโทษไม่เป็นประโยชน์ ส่วนข้อนี้เป็นบุญเป็นคุณเป็นประโยชน์ คนที่ขาดปัญญาเช่นนี้ เรียกว่า คนเขลาโง่ปัญญา ส่วนคนที่ประกอบด้วยปัญญาเช่นนี้ เรียกว่า ทรงปัญญา

คนที่เขลาโง่ปัญญา ย่อมตามประกอบความประมาท คือทำกิจต่าง ๆ ที่ไม่ควรทำด้วยความมัวเมาเลินเล่อเปลอเฟลิน ปราศจากสติรักษาตนรักษาใจ เช่นการเล่นสนุกสนานไปด้วยอำนาจจิตใจที่คะนอง ความปล่อยตัวไปตามปรารถนา ความประพุดติเสื่อมเสียต่าง ๆ ซึ่งทุก ๆ อย่างเกิดจากความมัวเมาเลินเล่อเปลอเฟลินขาดสติยับยั้งเหมือนอย่างคนเมา หรืออย่างแรงก็คนบ้า พุดกันไม่รู้เรื่อง เรียกว่าตามประกอบความประมาทหรือรักษาความประมาทไว้ทั้งนั้น คนเขลาโง่ปัญญาย่อมทำเช่นนี้ เพราะไม่รู้ว่าเป็นแหละเป็นความประมาท คือ ความมัวเมา กล่าวอีกอย่างหนึ่งเมื่อเมาเสียแล้ว ก็กลายเป็นคนเขลาโง่ปัญญาไปทันที เขาว่าคนเมาเห็นช้างเท่าหมู ใครจะไปชี้แจงว่าช้างโตเท่าช้าง คนเมาก็จะเถียงว่าเท่าหมู เพราะเขาเห็นอย่างนั้นจะพุดกันรู้เรื่องตามเป็นจริง ก็จะต้องทำให้ผ่อนความเมาเสียก่อน คือ ได้ถึงสัจจะว่า นี่ดี นี่ชั่ว เป็นต้นแล้ว จะเกิดความไม่ประมาท จะสร้างมา จะมองเห็นสัจจะขึ้นให้มีสติระลึกลี้ นีแหละจะเริ่มเป็นผู้ทรงปัญญา ซึ่งจะรักษาความไม่ประมาทไว้เหมือนทรัพย์อันประเสริฐ และผู้ที่เรียกได้ว่าบัณฑิตหรือผู้ทรงปัญญา ผู้ดำเนินประโยชน์กิจด้วยปัญญา ซึ่งตรงกันข้ามกับพาลชนคนเขลานั้น คือผู้ที่ปฏิบัติในทางบรรเทาความประมาท ดังที่พระบรมศาสดาได้ตรัสไว้ว่า บัณฑิตบรรเทาความประมาทด้วยความไม่ประมาท ในกาลใด ในกาลนั้นเขาขึ้นสู่ปราสาทคือปัญญา” ดังนี้

คำว่า “บัณฑิต” และ “พาล” นี้ ตามที่เข้าใจกันอาจต่างจากความหมายในพุทธภาษิตนี้ ตามที่เข้าใจกันนั้น บัณฑิต คือผู้ที่ได้ศึกษามีความรู้มาก ตามชั้นของการศึกษา ในบัดนี้ เป็นชั้นปริญญา มุ่งทางการเรียนรู้อย่างยิ่งกว่าทางความประพฤติดี

คำว่า พาล มุ่งถึงคนที่ประพฤติไม่ดี เรียกว่า ประพฤติเป็นพาลเกราะกระรานชาวบ้าน ส่วนความหมายทางพุทธภาษิตนี้ บัณฑิต หมายถึงคนดี พาล หมายถึงคนชั่วที่ตรงกันข้าม คำว่า คนดี คนชั่วนี้ ฟังดูคล้ายกับหมายเอาความประพฤติชั่วเป็นสำคัญ แต่ความหมายโดยตรง คนดีหรือคนชั่ว คือคนที่ทรงปัญญา หรือขาดปัญญา ความประพฤตินั้นเกิดตามปัญญา คนมีปัญญาย่อมประพฤติดี ส่วนคนขาดปัญญา ย่อมประพฤติชั่ว

คำว่า ปัญญา ในที่นี้ ไม่ได้หมายถึงการเล่าเรียนแต่อย่างเดียว แต่หมายถึงความรู้ที่เข้าถึงความจริงคือสัจจะ โดยเฉพาะคือสัจจะในบาปบุญคุณโทษ ประโยชน์มิใช่ประโยชน์ สัจจะนี้แหละคือที่เรียกว่าธรรม ธรรมก็คือรู้สัจจะ ใครก็ตาม เมื่อมารู้บาปบุญคุณโทษประโยชน์มิใช่ประโยชน์ ย่อมเรียกได้ว่ามีปัญญา ผู้มีปัญญาดังนี้ ย่อมจะละบาป ละโทษ ละสิ่งที่มีใช่ประโยชน์ จะปฏิบัติดำเนินไปแต่ในสิ่งที่เป็นบุญเป็นคุณประโยชน์ต่าง ๆ นี้แหละ เรียกว่า บัณฑิต ผู้ดำเนินประโยชน์กิจด้วยปัญญา ส่วนผู้ที่ขาดปัญญาดังนั้น จะประพฤติตรงกันข้าม คือจะทิ้งบุญทิ้งคุณทิ้งประโยชน์ แต่จะคว้าเอาบาปเอาโทษ มิใช่ประโยชน์ นี้แหละคือคนพาลคนเขลา ฉะนั้น ปัญญา จึงเป็นข้อสำคัญที่จะทำให้คนเป็นบัณฑิตขึ้นได้

สำหรับคำที่เรียกปัญญาดังกล่าว บางทีก็เรียกปัญญาเฉย ๆ บางทีก็เรียกสุปัญญา (ปัญญาดี) บางทีก็เรียกสัมมัตปัญญา (ปัญญาชอบ) แต่เมื่อเรียกดังนั้นก็เรียกฝ่ายที่ตรงกันข้ามว่า ทุปัญญา (ปัญญาชั่ว) มิจฉปัญญา (ปัญญาผิด) เมื่อมีคำอื่นประกอบดังนี้ ปัญญาก็กลายเป็นคำกลาง ๆ โดยมากใช้เฉพาะคำว่าปัญญาเฉย ๆ หมายถึง สุปัญญา หรือ สัมมัตปัญญา คนที่มีปัญญาย่อมเปรียบเหมือนคนที่ยืนอยู่บนยอดเขา เห็นคนทั้งหลายวิ่งวนกันอยู่ที่เชิงเขา ซึ่งล้วนเป็นคนขาดปัญญาดังที่เรียกว่าพาลชนคนเขลา เพราะเหตุว่ายังเป็นผู้ประมาทอยู่มาก คือมัวเมาเพลินเล่นเพลิน ขาดสติพินิจพิจารณาให้เกิดปัญญา จึงกตนต์ให้ตกต่ำอยู่เสมอ มีสติรู้ขึ้นก็จะยกตนให้สูงขึ้นทันที จะเริ่มมองเห็นว่าที่วิ่งวนอยู่นั้น เป็นคนเขลา ความไม่ประมาทจึงเป็นธรรมสำคัญที่จะเป็นเครื่องส่งปัญญาให้สูงขึ้น ให้มองเห็นว่าใครเป็นใคร

เพราะฉะนั้น พระพุทธองค์จึงตรัสเตือนไว้ว่า “อย่ามัวประกอบความประมาท อย่ามัวประกอบความชมเชยยินดีในสิ่งยั่วชวนใจ ผู้ที่ไม่ประมาทเพ่งอยู่ จึงจะบรรลุสุข

อันไพบูลย์” ความประมาทเป็นสิ่งที่มิโทษใคร ๆ ย่อมจะรับรองไม่คัดค้าน แม้เช่นนั้นใคร ๆ ที่รับรองดั่งนั้นนั่นเอง ก็มักจะมัวเมาเพลินเลอผลอเพลินเสียเอง ต้องประสบผลเสียหาย การมัวว่ประกอบความประมาทก็คือ การใช้เวลาให้หมดไปด้วยความประมาทอยู่กับความประมาท ทำความประมาทให้ประกอบอยู่กับใจหรือทำให้ประกอบอยู่กับความประมาท จิตใจเช่นนี้พึงเห็นได้ว่า มีอาการมัวเมา คือหลงยินดีเพลิดเพลินไม่มีที่จะนึกถึงความแก่ เจ็บ ตาย ความพลัดพราก และกรรมชั่ว มีอาการเพลินเลอผลอเพลิน ขาดสติที่จะพินิจให้เห็นสัจจะ เมื่อเป็นเช่นนี้ ก็จะไม่ระมัดระวังใจ จะปล่อยใจให้กำหนดยินดีให้ขาดเคืองให้หลง ให้มัวเมาไปในอารมณ์คือเรื่องทั้งหลายเป็นเหตุให้ประกอบทุจริตต่าง ๆ ได้ทั้งทางกาย ทางวาจา และทางใจ จึงเป็นเหตุให้ประกอบอยู่กับความทุกข์วิบัติต่าง ๆ ปราศจากความเกษมสวัสดิ เพราะฉะนั้น จึงตรัสเตือนไม่ให้มัวเมา ประกอบความประมาท

แต่ความประมาทดังกล่าว ย่อมเกิดจากสิ่งที่ยั่ววนใจทั้งหลาย อันทำให้จิตใจเกิดครึ้มขึ้นมาเหมือนครึ้มฝน สิ่งดังกล่าวนี้เรียกเป็นศัพท์ทางธรรมว่า “กาม” แปลว่า “ใคร่ปรารถนา” หมายถึงอาการของใจเองก็ได้ หมายถึงวัตถุภายนอกทั้งหลายก็ได้ ประการแรกแปลว่า “ความใคร่ความปรารถนา” ประการหลังแปลว่า “สิ่งที่น่าใคร่น่าปรารถนา” มักจะยกขึ้นกล่าวคือ รูป เสียง กลิ่น รส โภจวิญญู (สิ่งที่กายถูกต้อง) เพราะทั้ง ๕ นี้ เป็นสิ่งที่เป็นวิสัยแห่งตา หู จมูก ลิ้น และกาย ของทุก ๆ คนทุก ๆ คนย่อมต้องท่องเที่ยวอยู่ในโลกตั้งแต่เกิดมาจนตาย ก็ในรูปเสียงเป็นต้นทั้ง ๕ อย่างนี้ ด้วยอาศัยตา หู เป็นต้น สิ่งเหล่านี้แหละที่น่าใคร่น่าปรารถนา เรียกว่า กามเหมือนกัน คนทั่วไปพากันปรารถนาต้องการเชยชมยินดีอยู่ในสิ่งเหล่านี้ จึงเกิดความประมาทคือ มัวเมา เพลินเลอผลอเพลินอยู่ในสิ่งเหล่านี้ด้วย เป็นเหตุให้เกิดความชั่วร้ายทุกข์ร้อนต่าง ๆ ดังกล่าวแล้ว ฉะนั้น จึงตรัสสอนมิให้มัวเมา ประกอบความยินดีเชยชมในสิ่งยั่ววนใจ แต่จะปฏิบัติได้ก็จำต้องไม่ประมาทคือ ปฏิบัติให้มีสติรักษาตน ระมัดระวังไม่ให้เกิดความยินดีในสิ่งยั่ววนใจ มีความเพ่งพินิจ คือพิจารณาสิ่งทั้งหลาย มีรูปที่ตาเห็นเป็นต้นอยู่เสมอ มิให้ผลอสติผลอปัญญา ดังนี้ จะพบสัจจะขึ้นอีกข้อหนึ่งว่า สิ่งที่ยั่ววนทั้งหลายนั้น อันที่จริงเป็นสิ่งธรรมดาโลก ใจของตนเอง

ต่างหากที่ไปดำริปรุงแต่งขึ้น ถ้าใจไม่รับมาปรุง ก็ไม่มีอะไรที่มาช่วยวนได้ ถ้าหยุดใจที่ปรุงได้ ก็จะได้พบความสุขขึ้นอีกแบบหนึ่ง ซึ่งไม่เคยพบมาก่อน จะได้ว่ารู้ว่าเป็นสุขที่ไพบูลย์เพียงไร

พระบรมศาสดาได้ตรัสแสดงผลของความไม่ประมาทไว้ว่า “ผู้ไม่ประมาท ย่อมเจริญยศยิ่ง” คำว่า ยศ ตามที่พูดกัน มักจะหมายถึงสิ่งที่เรียกว่ายศศักดิ์ หรือความเป็นนั่นเป็นนี่ที่ได้รับการยกย่อง หรือแต่งตั้งขึ้นสูงกว่าพื้นเพสามัญ นั่นเป็นยศอย่างหนึ่งในหลายอย่าง เพราะคำว่า ยศ นี้แจกออกได้เป็น ๓ อย่างคือ อีสริยยศ ยศคือความเป็นใหญ่ บริวารยศ ยศคือบริวาร ได้แก่บริวารแวดล้อม กิตติยศ ยศคือเกียรติ ได้แก่ชื่อเสียงที่ดี แม้ความมีโภคทรัพย์ ความได้รับความยกย่องก็จัดเป็นยศด้วย อารวมเข้าในอีสริยยศ ฉะนั้น ยศจึงเป็นผลส่วนดีต่าง ๆ ทั้งที่เกี่ยวกับความเป็นผู้มีคนนับหน้าถือตา ทั้งที่เกี่ยวแก่ชื่อเสียงที่ดีเป็นที่ยกย่องสรรเสริญ ตลอดถึงที่เกี่ยวแก่ความมีหลักฐานทางทรัพย์สมบัติเป็นต้น ผลที่ดีเหล่านี้เกิดจากเหตุที่ดี คือการปฏิบัติที่ดีของบุคคลเอง ๗ ประการ ได้แก่

๑. ความหมั่น มีความพากเพียรพยายามไม่เกียจคร้าน เพียรข่มใจตนเองที่จะไม่ทำการที่ไม่ควรทำ เพียรกระตุ้นใจตนเองให้กระทำการที่ควรทำ

๒. สติ มีความระลึกสำนึกรู้เป็นเหตุห้ามใจไว้ได้ มิให้มุ่งไปในทางที่ผิด แต่ส่งเสริมให้มุ่งไปในทางที่ถูก เป็นเครื่องรักษาตนรักษาใจไม่ให้หลงลืมและหลงผิดไป

๓. การงานสะอาด ทำการงานที่สะอาดปราศจากโทษ ทั้งที่เป็นกายกรรม วาจกรรม มโนกรรม

๔. ใคร่ครวญกระทำ พิจารณาให้รู้สาเหตุว่า ถ้าจักทำเช่นนั้นก็จักต้องทำอย่างนี้ หรือว่าถ้าทำการอย่างนี้จะเกิดผลอย่างนี้ แล้วจึงทำลงไป เหมือนอย่างการเยียวยาแก่ไข้รักษาโรค ก็ต้องรู้สมุฏฐานแล้ว จึงวางยารักษาให้เหมาะแก่โรค

๕. สำรวมระมัดระวังทางกายเป็นต้น มิให้เกิดผิดพลาดบกพร่อง

๖. เลี้ยงชีวิตโดยธรรมประกอบอาชีพในทางที่ถูก เช่น เป็นคฤหัสถ์ก็เว้นมิจฉอาชีพต่าง ๆ ประกอบสัมมาชีพในทางต่าง ๆ เป็นบรรพชิต ก็เว้นการแสวงหาที่ผิดพระวินัยต่าง ๆ

และประการสุดท้ายอันเป็นที่คำรบ ๗. ซึ่งเป็นประการสำคัญ คือความไม่ประมาท ไม่เลินเล่อเผลอเพลิน มีสติควบคุมใจไว้ได้ดีไม่มัวเมา ไม่เลินเล่อเผลอเพลินไปในอารมณ์เครื่องยั่วเย้าต่าง ๆ ที่ใจของตนเองไปดารีกำหนดปรุงแต่งขึ้น

คุณธรรมทั้ง ๗ ประการนี้ ซึ่งเมื่อก้าวโดยสรุปแล้ว ก็รวมลงในประการสุดท้าย คือความไม่ประมาท ย่อมเป็นเหตุให้ได้ยศที่เป็นส่วนผลดีต่าง ๆ มาโดยบริสุทธิ์ นอกจากจะได้ยศดังกล่าวมานั้นแล้ว ยังจะได้ศภายในอีกอย่างหนึ่งคือ “ความเป็นใหญ่เหนือความชั่ว” หรือ “ความเป็นใหญ่เหนือตนหรือจิตใจของตนเอง เพราะอาจจะชนะตนเองหรือชนะใจตนเองได้” นี้เป็นเกียรติที่แท้จริงที่ดั่งขึ้นในใจของตนเอง และของผู้รู้ทั้งหลาย และจะมีความดีนี้แหละแวดล้อม เป็นเครื่องแวดล้อมที่ไม่มีที่ จะติดตามไปช่วยเกื้อกูลตลอดไป.

พระเจ้าบรมวงศ์เธอ พระองค์เจ้าเหมวดี ปราบกฏว่า ทรงประกอบด้วยพระอัปมาทธรรม จึงทรงเจริญด้วยศรัทธา ศีลเป็นต้น อันพระทศพลตรีสยกย่องเป็นสารธรรมทำให้เกิดสุขสถาพร

ขออำนาจพระราชกุศลทักษิณานุปทาน ที่สมเด็จพระบรมบพิตรพระราชสมภารเจ้า ได้ทรงบำเพ็ญทรงอุทิศถวายทุกประการ จงเป็นผลสัมฤทธิ์ เป็นนิบาตสุขสมบัติ แต่พระเจ้าบรมวงศ์เธอ พระองค์เจ้าเหมวดี สมตามพระราชอุทิศ โดยฐานนิยม

ในอวสานแห่งพระธรรมเทศานี้ พระสงฆ์ทั้ง ๔ รูป จักได้รับพระราชทาน สวดคาถาธรรมบรยายโดยสรภัญญวิธี เพิ่มพูนอัปมาทธรรมสืบต่อไป

ถวายวิสาขนาพระธรรมเทศนา ในอัปมาทกถา ยุติลง เหว ก็มีด้วยประการฉะนี้. ขอถวายพระพร.

เย ธัมมาติปฏติกถา^๑

นโม ตสฺส ภควโต อรหโต สมฺมาสมฺพุทฺธสฺส.

เว ธมฺมา เหตุปฺปภา

เตสํ เหตุ ตถาคโต

เตสญฺจ โย นิโรโธ จ

เอวํวาทิ มหาสมฺโณติ

บัดนี้ จักถวายวิสาขนาพระธรรมเทศนา ถวายแด่พระเจ้าพรหมมุนี ประดับ
พระปัญญาบารมี อนุรูปพระกุศลราศีทักษิณานุปทาน ที่พระวรวงศ์บิดร พร้อมด้วย
พระชายา ได้ทรงบำเพ็ญอุทิศถวาย สมเด็จพระสังฆราชเจ้า กรมหลวงวชิรญาณวงศ์
พระอุปัชฌายจารย์ ในสัตตมวารที่เวียนมาถึงโดยลำดับ นับเป็นสัตตมวารที่ ๑๖ แต่วาร
เป็นที่สิ้นพระชนม์แล้ว

การที่พระวรวงศ์บิดร พร้อมด้วยพระชายา ทรงบำเพ็ญพระกุศลถวายทั้งนี้
เป็นการทรงทำการบูชาด้วยพระคารวะอย่างยิ่งแก่สมเด็จพระสังฆราชเจ้า พระอุปัชฌายจารย์
ผู้เจริญด้วยพระวิสมัตติโดยประการทั้งปวง จึงเป็นมงคลเหตุให้ถึงความเจริญ
ดังพระพุทธภาษิตในมงคลสูตรว่า บูชา จ บูชานียานํ การบูชาท่านที่ควรบูชา เอตมฺมงฺค-
ลฺมุตฺตมํ ข้อนี้เป็นมงคลอันอุดม ดังนี้

^๑ ถวายแด่พระเจ้าวรวงศ์เธอ กรมหมื่นนครสวรรค์ศักดีพินิต ครั้งดำรงสมณศักดิ์ที่ พระธรรมวราภรณ์
ในการพระกุศลทักษิณานุปทานถวาย สมเด็จพระสังฆราชเจ้า กรมหลวงวชิรญาณวงศ์ ถวาย
ณ พระตำหนักเพชร วัดบวรนิเวศวิหารวันที่ ๓ มีนาคม พ.ศ. ๒๕๐๒

สมเด็จพระสังฆราชเจ้า ได้ทรงเป็นที่เคารพนับถือในพระราชวงศ์สกุล นับแต่สมเด็จพระบรมพิตรพระราชสมภารเจ้าทูลกระหม่อมปู่โดยลำดับมา ได้ทรงเป็นที่เคารพนับถือแห่งอำมาตย์วงศ์สกุล ตลอดถึงพุทธศาสนิกวงศ์สกุลทั่วไป โดยเฉพาะ ได้เป็นที่เคารพนับถือในพระวรวงศ์ปิตรอย่างยิ่ง ได้ทรงถึงเป็นพระอุปัชฌายาจารย์ เมื่อทรงผนวชในคราวนั้น สมเด็จพระสังฆราชเจ้าได้ประทานพระโอวาทแก่นวกภิกษุด้วยความตั้งพระหฤทัยให้สมบูรณ์ ประจบเวลาที่มีพระอนามัยแห่งพระวรกายยังปกติเรียบร้อย จึงประทานพระโอวาทได้ตลอดพรรษากาลโดยเรียบร้อย สมบูรณ์ทุกข้อและหมวดธรรมที่ควรประทานแก่นวกภิกษุ ฟังสังเกตได้ว่า ได้ตั้งพระหฤทัยเพื่อถวายแด่พระวรวงศ์ปิตรเป็นพิเศษ ได้มีนวกภิกษุจดพระโอวาทที่ประทานทุกครั้งด้วยตัวเลข แล้วคัดถวายทรงตรวจแล้วขอประทานพระอนุญาตพิมพ์ขึ้น ด้วยพระอุปถัมภ์ของพระวรวงศ์ปิตร สำเร็จเป็นหนังสืออนุสรณ์ที่มีค่ายิ่งของนวกภิกษุคนนั้น และเป็นหนังสือที่อำนวยประโยชน์เป็นที่นิยมของนักศึกษาและปฏิบัติธรรมทั่วไป

สมเด็จพระสังฆราชเจ้า เมื่อทรงให้บรรพชาอุปสมบท ก็ทรงปฏิบัติหน้าที่พระอุปัชฌายาจารย์มิให้บกพร่อง สม่าเสมอโดยลำดับปีมา ไม่ทรงแสดงเหนื่อยหน่าย สมด้วยอรรถของอุปัชฌาศัพท์ ที่พระอาจารย์แสดงไว้ว่า *วชฺชาวชฺชํ อุปนิชฺฌายตีตี อุปชฺฌมา* ชื่อว่าอุปัชฌมา เพราะอรรถว่าคอยดูแลโทษน้อยโทษใหญ่ คือคอยดูแลป้องกัน บำบัดโทษทั้งปวง ดังนี้ ในภายหลัง เมื่อพระวรกายถึงทุพพลภาพ ไม่อาจประทานพระโอวาทได้ตลอด ก็ทรงพยายามเมื่อน้อยครั้ง เพราะทรงเห็นตามสมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรสที่เคยตรัสไว้แก่พระองค์ว่า เป็นอุปัชฌาย์แล้ว ไม่ได้สอนพระที่บวชใหม่เอง ก็เหมือนเป็นมารดาแล้วมิได้เลี้ยงบุตรด้วยชีวิตของตนเอง นอกจากนี้ ได้ทรงเห็นเป็นสำคัญจริง ในกรณีเยหน้าทีอันเป็นกิจพระศาสนา ไม่ปลีกตัวทอดทิ้งไม่เอาเป็นธุระ เมื่อคราวทรงดำรงตำแหน่งสกลมหาสังฆปริณายก ก็เพราะทางฝ่ายราชอาณาจักรนำดอกไม้ธูปเทียน มากราบทูลอาราธนาขอให้ทรงช่วยภารธุระพระพุทธานุศาสน์ จึงทรงรับช่วยภารธุระพระพุทธานุศาสน์ ตามจรรยาของพระพุทธานุศาสน์ ตั้งแต่ต้นมา เหตุฉะนั้น พระพุทธานุศาสน์จึงดำรงสืบต่อมาได้โดยลำดับ

ตามพระพุทธศาสนาประวัติ พระพุทธสาวกทั้งหลาย ได้รับการอุทิศพระพุทธศาสนาจากพระบรมศาสดาด้วยพระพุทธาณัติ ให้เที่ยวไปประกาศพระพุทธศาสนาในชนบททั้งหลาย เพื่อประโยชน์และความสุขแก่ชนเป็นอันมาก จึงได้จาริกเที่ยวไปประกาศพระพุทธศาสนาช่วยพระบรมศาสดาตั้งแต่ปฐมโพธิกาล ปรากฏตอนหนึ่งว่า เมื่อพระบรมศาสดาประทับอยู่ ณ พระเวฬุวันใกล้กรุงราชคฤห์ พระอัสสชิเถระซึ่งเป็นรูปหนึ่งใน ๕ รูป ที่เรียกว่าปัญจวัคคีย์ ได้เข้าไปบิณฑบาตในกรุงราชคฤห์ พระสารีบุตรเถระเมื่อยังเป็นปริพาชกชื่อว่า อุปติสสะ ได้เห็นท่านมีอาการนำเลื่อมใสจึงติดตามไปจนถึงที่อยู่ เมื่อได้โอกาสสมควรแล้ว จึงถามท่านว่าท่านบวชจำเพาะใคร ใครเป็นศาสดาของท่าน ท่านชอบธรรมของใคร เมื่อท่านตอบให้ทราบว่าเป็นพระมหาสมณะผู้เป็นโอรสแห่งศากยะ ออกผนวชจากศากยสกุลแล้ว จึงถามท่านสืบไปว่า พระศาสดาของท่านสั่งสอนอย่างไร ท่านได้แสดงโดยย่อ ดังคาถาที่พระธรรมสังคากาจารย์ร้อยกรองไว้ ที่ยกเป็นบทอุทเทส ณ เบื้องต้นว่า

เย ธมฺมา เหตุปฺปภวา

เตสํ เหตุ ตถาคโคโย

เตสญฺจ โย นิโรธो จ

เอวํวาทิ มหาสมณโ

แปลโดยนัยหนึ่งว่า ธรรมเหล่าใดเกิดแต่เหตุ พระตถาคตตรัสเหตุแห่งธรรมเหล่านั้น และความดับแห่งธรรมเหล่านั้น พระมหาสมณะทรงสั่งสอนอย่างนี้ อุปติสสะได้ฟังแล้ว ได้ธรรมจักขุดวงตาเห็นธรรมว่า *ยงฺกิญฺจิ สมุทฺยธมฺมํ สพฺพหนฺตํ นิโรธธมฺมํ* สิ่งใดสิ่งหนึ่งมีความเกิดเป็นธรรมตา สิ่งนั้นทั้งหมดต้องมีความดับเป็นธรรมตา

คาถาของพระอัสสชินี้แสดงย่อพระพุทธศาสนาด้วยใช้ถ้อยคำสั้น ๆ เพียงคาถาเดียว แต่มีความกว้างขวางเพียงพอแก้ปัญหาว่า พระศาสดาของท่านสั่งสอนอย่างไร ที่น่าจะตอบให้จบให้เพียงพอได้โดยยาก แต่พระอัสสชิตอบให้จบให้เพียงพอได้ด้วยใช้ถ้อยคำไม่กี่คำ จึงเป็นคาถาที่นิยมนับถือกันมากว่าเป็นหัวใจปริยสัจจ์ และเป็นตัวอย่างอย่างดีของการพูดสั้นแต่จุความกว้างเพียงพอ อันเป็นคุณสมบัติประการหนึ่งแม้ของสมเด็จพระสังฆราชเจ้า คาถานี้สรุปพระพุทธศาสนาได้อย่างไร ควรพิจารณา

พระพุทธศาสนา คือคำสั่งสอนของพระพุทธเจ้านั้น ในชั้นสามัญ แสดงเหตุผลตามที่เป็นจริง หรือความจริงตามเหตุผล ที่อาจพิจารณาเห็นได้ที่ตนนี้เอง สมดังพระธรรมคุณบทหนึ่งว่า *สนฺทวิภูฏิกิโก* ธรรมอันบุคคลพึงเห็นได้เอง เพราะถ้าแสดงออกไปจากตน ตนก็ไม่อาจเห็นได้ เว้นไว้แต่จะเชื่อไปอย่างเดียวเท่านั้น เหมือนอย่างลัทธิศาสนาที่สอนให้เชื่อโดยมิต้องพิสูจน์โดยมาก เหตุผลอันที่อยู่ที่ตนดังกล่าวนี้ ทางพระพุทธศาสนาจำแนกเป็น ๒ คือ เหตุผลฝ่ายชั่ว อันเรียกว่าอกุศล ๑ เหตุผลฝ่ายดีอันเรียกว่ากุศล ๑ เหตุผลฝ่ายอกุศลนั้น ได้แก่อกุศลมูล มูลรากของอกุศล คือ โลภะ โทสะ โมหะ เป็นเหตุ อกุศลกรรม คือ กรรมชั่วหรือทุจริตต่าง ๆ เป็นผล เรียกว่าอกุศลคือไม่ดี ก็เพราะมีโทษอันบัณฑิตติเตียน มีทุกข์เดือดร้อนเป็นผลต่อบุคคลอาจพิจารณาเห็นว่าเป็นอกุศลจริงได้ด้วยตนที่ตนเอง ส่วนเหตุผลฝ่ายกุศลนั้น ได้แก่กุศลมูล มูลรากของกุศลคือความไม่โลภ ความไม่โกรธประทุษร้าย ความไม่หลง เป็นเหตุ กุศลกรรมคือกรรมดีหรือสุจริตต่าง ๆ เป็นผล เรียกว่ากุศลคือดีเพราะไม่มีโทษ และเป็นสุขเป็นผลต่อบุคคลอาจพิจารณาเห็นว่าเป็นกุศลจริงได้ด้วยตนที่ตนเอง แต่สิ่งที่มีเหตุผลนั้น ต้องพิจารณาโดยเหตุผล อย่างมีเหตุผล จึงจะเห็นเหตุผลตามเป็นจริง ในชั้นนี้อาจสงเคราะห์เข้าคาถาของพระอัสสชิเถระได้ดังนี้ กรรมที่เป็นอกุศลทุจริตต่าง ๆ พร้อมทั้งความทุกข์เดือดร้อนต่าง ๆ ที่เกิดสืบเนื่องจากกรรมเช่นนั้น ชื่อว่าเป็นกรรมที่เกิดจากเหตุคือเป็นผลนั่นเอง ในฝ่ายชั่วพระตถาคตทรงแสดงเหตุของผลเช่นนี้ไว้แล้ว คือ อกุศลมูลดังกล่าว อีกอย่างหนึ่งกรรมที่เป็นกุศลสุจริตต่าง ๆ พร้อมทั้งสุขสมบัติต่าง ๆ ที่เกิดสืบเนื่องจากกรรมเช่นนั้น ชื่อว่าเป็นกรรมเกิดแต่เหตุในฝ่ายดี พระตถาคตทรงแสดงเหตุของผลนี้ไว้แล้วเหมือนกันคือกุศลมูล และทรงแสดงความดับของผลเหล่านั้น คือทรงแสดงให้ดับเหตุคืออกุศลมูล เมื่อเหตุดับแล้ว ผลคือกรรมชั่ว พร้อมทั้งความเดือดร้อนต่าง ๆ ก็ดับไปตามกัน คำสั่งสอนนี้เกี่ยวกลุ่ลสัมมาปฏิบัติทั้งในคติโลกทั้งในคตินิธรรม คือเมื่อประสงค์จะดับเรื่องใด ก็ต้องค้นหาเหตุของเรื่องนั้น และดับที่เหตุอันเป็นมูล จึงจะดับเรื่องนั้นได้ แต่ในชั้นนี้ สอนให้ดับแต่ในฝ่ายอกุศล ส่วนในฝ่ายกุศล สอนให้ก่อ ที่เรียกว่า ภาวนา คือทำให้มีขึ้น และเมื่อก่อเหตุ ผลก็เกิดขึ้นตามกัน กุศลคือฝ่ายดีนี้ ต้องก่อเรื่อย ๆ ไปจนกว่าจะเต็มดีหรือสุดดี จึงจะเสร็จกิจ

ถ้ายังไม่สุดดี ก็ยังทำดีไม่จบ ฉะนั้น พระบรมศาสดาถ้าจักทรงแสดงธรรมเพียงทำชั่ว ทำดีเท่านั้น ก็ชื่อยังแสดงธรรมไม่จบ จึงทรงแสดงธรรมให้จบลงด้วยขั้นสุดดี หรือ เต็มดี จจริงอยู่ที่หวังชั่ว ย่อมไม่หวังดี อนึ่ง คนที่ยังต้องการดี ก็เพราะดียังไม่พอ ดียังไม่สมบูรณ์ ดียังไม่ถึงที่สุด ถ้าดีถึงที่สุด เต็มดี สุดดีแล้ว ก็ไม่ต้องการดี ธรรมขั้นนี้ เรียกว่าปรมัตถะ ความจริงเป็นธรรมสามัญนั่นเอง แต่เป็นสามัญในขั้นนั้น

ในขั้นปรมัตถะนี้ พระบรมศาสดาทรงประกาศอริยสัจจ์ จจริงอย่างประเสริฐ คือ อย่างแท้ คือทุกข์ ทุกขสมุทัย เหตุให้ทุกข์เกิด ทุกขนิโรธ ความดับทุกข์ ทุกขนิโรธ-คามินีปฏิปทา ข้อปฏิบัติให้ถึงความดับทุกข์ ทุกข์ในอริยสัจจ์นี้ ได้แก่ผลทั้งปวงที่บุคคล เสวยอยู่ ซึ่งเป็นสิ่งไม่เที่ยง เป็นทุกข์ทนอยู่ยาก แปรปรวนไปเป็นธรรมดา และมีใช้ตน และซึ่งเกิดจากทุกขสมุทัย พระบรมศาสดาทรงชี้ค้นหา ความดิ้นรนแห่งใจหรือ ความทะยานอยากว่า เป็นสมุทัยเหตุแห่งทุกข์ เข้าในคำของพระอัสสชิเถระว่า ธรรม เหล่าใดเกิดแต่เหตุ พระตถาคตตรัสเหตุของธรรมเหล่านั้น คือตรัสต้นเหตุว่าเป็นเหตุ ของผลที่เป็นทุกข์ทั้งหมด นี้เป็นสายสมุทัยคือสายเกิดทุกข์ และทรงแสดงนิโรธ ความดับทุกข์ดังกล่าวแล้วว่าเป็นผลของเหตุคือข้อปฏิบัติที่เรียกสั้นว่า มรรค ซึ่งเป็น ทางอันเดียว แต่มีองค์ประกอบกัน ๘ มีสัมมาทิฏฐิ ความเห็นชอบเป็นต้น นี้เป็น สายนิโรธ คือสายดับทุกข์ เข้าในคำของพระอัสสชิเถระว่าและตรัสความดับของธรรม เหล่านั้น ฉะนั้น คาถาของพระอัสสชิเถระจึงประมวลอริยสัจจ์ไว้สมบูรณ์ทั้งสายสมุทัย ทั้งสายนิโรธ

ในอริยสัจจ์นี้ มิได้แสดงว่ากุศลอกุศล แต่แสดงสัจจะโดยตรง เพราะธรรมที่ แสดงกุศลอกุศลนั้นเกี่ยวแก่บุคคลเป็นที่ตั้ง คือ เป็นดีหรือเป็นชั่ว เป็นสุขหรือเป็นทุกข์ เป็นคุณหรือเป็นโทษแก่บุคคล เพราะเกี่ยวแก่กรรม ส่วนธรรมในอริยสัจจ์เกี่ยวกับ สัจธรรมโดยตรง แต่ก็แสดงที่บุคคลนั่นเอง

อนึ่ง ในอริยสัจจ์นี้ ทุกข์เป็นปริญาญะยธรรม ธรรมที่ควรกำหนดรู้ สมุทัยเป็น ปหัตตัพพธรรม ธรรมที่ควรละ นิโรธเป็นสังกัณิภาตัพพธรรม ธรรมที่ควรทำให้แจ้ง มรรค เป็นภาเวตัพพธรรม ธรรมที่ควรภาวนา คือทำให้มีขึ้น แม้เป็นภาวนาก็เป็นไปเพื่อ ดับทุกข์ จึงจัดเข้าในสายดับ พระบรมศาสดาตรัสว่า อริยสัจจ์นี้เป็นประมวลพระพุทฺธ-

ศาสนาทั้งสิ้น เหมือนอย่างรอยเท้าข้างเป็นที่ประมวลรอยเท้าสัตว์เดินดินทั้งสิ้น ฉะนั้น
คาถาของพระอัสสชิเถระซึ่งประมวลอริยสังขไว้ทั้งหมด จึงชื่อว่าประมวลพระพุทธศาสนา
ทั้งสิ้นไว้ด้วยประการฉะนี้

สมเด็จพระสังฆราชเจ้า ปรากฏว่ามีปกติตรัสใช้ถ้อยคำน้อยแต่จุความกว้าง
แม้ในการแสดงธรรมหรือประทานพระโอวาท ก็โปรดใช้ถ้อยคำสั้นน้อย แต่จุความ
เพียงพอและถูกต้องแก่รรถของธรรมนั้น ๆ อาจกล่าวได้ว่า โปรดรับสั่งสั้นและตรง
ไม่โปรดยาวและอ้อมค้อม แม้ในพระปฏิปทา ก็โปรดปฏิบัติในทางย่อเรื่อง ไม่ให้มากเรื่อง
ไม่ให้เรื่องยาว โปรดปฏิบัติมิให้มีเรื่องเสียเลย เพราะทรงใช้วิธีปฏิบัติดับเหตุของเรื่อง
ยุ่งยากต่าง ๆ ด้วยพระปรีชาสามารถ เรื่องโดยมากที่ใหญ่โต ถ้าได้พิจารณาดับต้นเหตุ
ที่เล็กโดยมากเสียแล้ว ก็จะไม่เกิดขึ้น แม้จะทรงรับภารธุระมากมายหลายหน้าที่ ก็ไม่
ทรงหนัก แม้จะเกิดอาพาธกล้าแก่พระวรกายก็ไม่ทรงเพียบ แม้จะทรงเผชิญเรื่อง
ยุ่งยาก ก็ไม่ทรงจนทาง ทรงมีวิธีปลงให้เบาสบาย มีทางออกให้รอดพ้น ดังที่เรียกว่า
นียยานิกรรม เป็นอันว่าได้ทรงมีปฏิปทาในทางย่อทุกข์ ด้วยการย่อเหตุของทุกข์
ดับเหตุของทุกข์โดยสามารถ

พระवरวงศบพิตร ทรงประกอบด้วยพระกตัญญูกตเวทิตาธรรม ทรงบำเพ็ญ
พระกุศลถวาย ก็พึงเห็นสมด้วยพระพุทธภาษิตว่า *ภุมิ เว สาธุรูปานํ กตญญูกตเวทิตา*
ความกตัญญูกตเวทิตาเป็นภูมิของสาธุชน ดังนี้

ขออำนาจพระกุศลราศีทักษิณานุประทาน ที่พระवरวงศบพิตรพร้อมด้วยพระชายา
ได้ทรงบำเพ็ญถวายทั้งนี้ จงเป็นผลสัมฤทธิ์เป็นสุขวิบากบูชา ดุจได้ทรงถวายบูชาเมื่อ
ทรงดำรงอยู่แต่สมเด็จพระสังฆราชเจ้า กรมหลวงวชิรญาณวงศ์ พระอุปัชฌาย์ และ
ชื่อว่าได้ถวายบูชาในพระสังฆรัตนะโดยสุานะ ๕

ถวายวิสาขนาพระธรรมเทศนา ฉลองพระเดชพระคุณ ประดับพระปัญญา
บารมี ยุติลง *เอวํ* ก็มีด้วยประการฉะนี้ ขอถวายพระพร

อริยวังสกา^๑

นโม ตสฺส ภควโต อรหโต สมฺมาสมฺพุทฺธสฺส.

จตุตถาริเม ภิกฺขเว อริยวํสา อคฺคณฺญา รตฺตณฺญา วิสณฺญา ไปราณา
อสงฺกิณฺณา อสงฺกิณฺณปฺพพาติ.

บัดนี้ จักรับพระราชทานถวายวิสัยนาพระธรรมเทศนา ในอริยวังสกา ฉลอง
พระเดชพระคุณ ประดับพระปัญญาบารมี อนุรูปพระราชกุศลทักษิณานุปทานพระศพ
สมเด็จพระอริยวงศาคตญาณ สมเด็จพระสังฆราช (ญาโณทโยมหาเถร) ที่สมเด็จพระ
บรมบพิตรพระราชสมภารเจ้าได้ทรงบำเพ็ญ ทรงพระราชอุทิศถวายสมเด็จพระสังฆราช
พระองค์นั้น ในสัตตมวารสมัย จำเดิมแต่สิ้นพระชนม์ ตามทางพระพุทธศาสนา เป็นการ
ทรงบูชาสักการะพระมหาเถระผู้ทรงเป็นประธานในสังฆมณฑลทั่วราชอาณาจักร

เจ้าพระคุณสมเด็จพระสังฆราช (ญาโณทโยมหาเถร) ได้ทรงประกอบด้วยวุฒิ
สมบัติครบทั้งสามประการคือ ชาตวิุฒิ เจริญด้วยชาติ คุณวุฒิ เจริญด้วยคุณ วิญญู
เจริญด้วยวัย ชาตวิุฒินั้น เพราะได้ทรงเข้ามาบรรพชาอุปสมบทในพระธรรมวินัยนี้
ซึ่งนับว่าได้มาเกิดในอริยชาติของพระพุทธเจ้า คุณวิุฒินั้น เพราะได้ทรงมีอุตสาหะ
วิริยภาพกอปรกิจที่เป็นคุณประโยชน์แก่ตนเองด้วย แก่ผู้อื่นด้วย ตั้งต้นแต่ได้ศึกษา

^๑ ถวายครั้งดำรงสมณศักดิ์ที่ สมเด็จพระญาณสังวร ในการพระราชกุศลทักษิณานุปทาน
ปฐมสัตตมวารพระศพ สมเด็จพระอริยวงศาคตญาณ สมเด็จพระสังฆราช (ญาโณทโยมหาเถร,
ถวาย ณ ตำนกวัดสระเกศราชวรมหาวิหาร วันที่ ๒๑ พฤษภาคม พ.ศ. ๒๕๐๘

วิชาหนังสือ วิชาเลข ลูกคิด และโหราศาสตร์ตั้งแต่ยังเยาว์ เมื่อได้บรรพชาเป็นสามเณรแล้ว ก็ได้ศึกษาพระปริยัติธรรม พร้อมทั้งภาษาบาลี สอบได้เป็นเปรียญสี่ประโยคตั้งแต่ยังเป็นสามเณร ครั้นอุปสมบทเป็นพระภิกษุแล้ว ก็ได้ศึกษาและสอบต่อขึ้นไป จนเป็นเปรียญ ๙ ประโยค องค์แรกในรัชกาลที่ ๕ การเข้าแปลสอบไล่ของพระองค์ ไม่เคยตกเลย ตั้งแต่ประโยคต้นจนถึงประโยคสุดท้าย สมเด็จพระสังฆราชได้ทรงรับธุระพระพุทธศาสนา ในด้านการศึกษาและการปกครองเป็นต้นมาโดยลำดับ ในด้านการศึกษาได้เป็นกรรมการสนามหลวง เป็นแม่กองธรรมสนามหลวงหลายจังหวัด ตามวิธีสอบในสมัยสมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส และพระเจ้าวรวงศ์เธอ กรมหลวงชินวราลงกรณ สมเด็จพระสังฆราชเจ้า และสมเด็จพระมหาสมณเจ้าพระองค์นั้น ได้ทรงแต่งตั้งให้เป็นพระคณาจารย์โทฝ่ายคันธุระ แล้วโปรดให้เป็นเจ้าสำนักเรียนวัดสระเกศ

ในส่วนวิทยุฉนั้น เพราะได้ทรงดำรงอยู่ยังยืนมั่นคงมาในพระธรรมวินัย มีอายุพรรษาสมควร ก็ได้รับพระราชทานสมณศักดิ์เป็นพระราชาคณะที่ พระปิฎกโกศล ในรัชกาลที่ ๕ ต่อมาได้เลื่อนสมณศักดิ์ขึ้นโดยลำดับ เป็นพระราชเวที พระเทพเวที ในรัชกาลที่ ๖ เป็นพระธรรมเจดีย์ ในรัชกาลที่ ๗ เป็นพระธรรมวโรดมในรัชกาลที่ ๘ ต่อมาในรัชกาลปัจจุบัน ได้ทรงพระกรุณาโปรดสถาปนาเป็นสมเด็จพระราชาคณะที่ สมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์

สมเด็จพระสังฆราช ได้ทรงดำรงตำแหน่งทางการปกครองโดยควรแก่วุฒิที่เป็นเหตุให้ทรงพระกรุณาโปรด ฯ ยกย่องด้วยสมณศักดิ์มาโดยลำดับ ตั้งต้นแต่ตำแหน่งเจ้าคณะแขวง เมื่อเป็นพระราชาคณะชั้นธรรม ได้เป็นกรรมการมหาเถรสมาคมตลอดสมัยที่ใช้พระราชบัญญัติลักษณะปกครองคณะสงฆ์ ร.ศ.๑๒๑ ต่อมา ได้รับเลือกเป็นรองประธานและเป็นประธานสังฆสภา ติดต่อกันมาตลอดสมัยที่ใช้พระราชบัญญัติคณะสงฆ์ พ.ศ.๒๔๘๔

ในส่วนที่เกี่ยวกับวัดพระเกศ ได้ทรงเป็นเจ้าของอาวาส เป็นพระอุปัชฌายะให้บรรพชาอุปสมบทกุลบุตร กับทั้งให้การศึกษอบรมพระภิกษุสามเณรและศิษย์ในวัด ได้ทรงอุปถัมภ์ส่งเสริมการศึกษาพระปริยัติธรรม ทั้งแผนกบาลีและนักธรรม ได้บูรณปฏิสังขรณ์ถาวรวัตถุต่าง ๆ ในวัด เช่น พระอุโบสถ และพระบรมบรรพต กับทั้งได้

สร้างขึ้นใหม่ เช่น โรงเรียนพระปริยัติธรรมเป็นต้น ได้ทรงจัดอบรมส่งเสริมศีลธรรมแก่ประชาชน เป็นองค์อุปถัมภ์สมาคมศูนย์ค้นคว้าทางพระพุทธศาสนา และสมาคมสังคมสงเคราะห์ทางจิต เมื่อทรงเป็นองค์อุปถัมภ์กิตติมศักดิ์ของมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ในพระบรมราชูปถัมภ์

สมเด็จพระสังฆราช ได้ทรงประกอบด้วยวิญญูติสูงยิ่ง ได้ทรงดำรงตำแหน่งผู้ปฏิบัติหน้าที่สมเด็จพระสังฆราช ในสมัยที่ประกาศใช้พระราชบัญญัติ พ.ศ.๒๕๐๕ ซึ่งใช้อยู่ในปัจจุบัน แลเพราะบริบูรณ์ด้วยวิญญูติสมบัติทั้งปวง จึงทรงพระกรุณาโปรดเกล้า ฯ สถาปนาขึ้นเป็นสมเด็จพระอริยวงศาคตญาณ ฯ สมเด็จพระสังฆราช องค์สกลมหาสังฆปริณายก ประธานาธิบดีแห่งสังฆมณฑลทั่วราชอาณาจักร มีความพิสดารปรากฏในประกาศพระบรมราชโองการให้สถาปนานั้นแล้ว

สมเด็จพระสังฆราช ทรงเป็นพระมหาเถระผู้คงแก่เรียน ทรงทราบไพรัชภาษาหลายภาษา ชำนาญในคัมภีร์โหราศาสตร์ มีพระเมตตากรุณาละมุนละไมแก่คนทั่วไป แม้จะทรงเจริญยิ่งขึ้น ก็ทรงวางพระองค์สม่ำเสมอใคร ๆ เข้าหาได้โดยง่าย ทรงหนักแน่นในพระธรรมวินัย ทรงปกครองคณะสงฆ์ให้เกิดความเรียบร้อยโดยทั่วไป ทรงไม่เห็นัดเหน้อยในการทรงทำกิจ ให้เกิดความพอใจและความสุขแก่บุคคลทั่วไป จนถึงพระวรกายทนไปไม่ไหว สมเด็จพระสังฆราช มีพระชนมายุเป็นรัตต์ัญญุมหาเถระได้ประจวบและสิ้นพระชนม์ด้วยโรคที่มีได้คาดหมายไว้ ซึ่งแพทย์ลงความเห็นเห็นว่า เส้นโลหิตในสมองอุดตัน รวมพระชนมายุโดยปี ๙๑ พรรษา ๖๙ เป็นที่สลดพระราชหฤทัยแห่งสมเด็จพระบรมพิตร์พระราชสมภารเจ้า พร้อมทั้งพระบรมวงศานุวงศ์ เป็นที่อาลัยเสียดายแห่งรัฐบาลกับคณะสงฆ์และประชาชนทั่วไป ในระหว่างประจวบครั้งที่สุดนี้ สมเด็จพระบรมพิตร์พระราชสมภารเจ้าได้เสด็จพระราชดำเนินไปทรงเยี่ยม ทรงห่วงใยในพระมหาเถระผู้มีพระชนม์สูง และได้พระราชทานเกียรติยศพระศพตามราชประเพณี พระราชทานพระโกศกุดั่นน้อยทรงพระศพ ทรงบำเพ็ญพระราชกุศลถวายตั้งแต่ต้นมา และโปรด ฯ ให้ไว้ทุกข์ในราชสำนักตามกำหนด ทางรัฐบาลก็ได้ประกาศให้ลดธงครึ่งเสาและไว้ทุกข์ตามกำหนดเช่นเดียวกัน ทั้งในโอกาสสัตตมวารสมัยนี้ สมเด็จพระบรมพิตร์พระราชสมภารเจ้าทั้ง ๒ พระองค์ ได้ทรงพระราชอุตสาหะเสด็จ ฯ เข้ามาทรงบำเพ็ญพระราชกุศลถวาย

แต่เรื่องมรณะนี้ ก็เป็นไปตามธรรมดาของสังขาร ดังพระพุทธภาษิตที่ตรัสไว้ แปลความว่า สังขารทั้งหลายไม่เที่ยงหนอ มีความเกิดขึ้นและเสื่อมดับไปเป็นธรรมดา เกิดขึ้นแล้วย่อมดับไป ความสงบระงับแห่งสังขารเหล่านั้นเป็นสุข ความมีสติระลึกถึง คติธรรมของสังขารอยู่ ย่อมเป็นเหตุให้เกิดความไม่ประมาท และปฏิบัติตนไปในธรรม ที่เป็นวงศ์ของพระอริยะ มีพระพุทธเจ้าเป็นต้นอันเรียกว่า อริยวงศ์

สมเด็จพระอริยวงศาคตญาณ สมเด็จพระสังฆราช ทรงประกอบด้วยพระคุณ สมบัติทั้งปวง โดยปริยายหนึ่ง เพราะทรงปฏิบัติในอริยวงศ์ตามคำสั่งสอนของพระพุทธเจ้า ซึ่งมีพระบาลีพุทธวจนะว่า จตุตตาริเม ภิกขเว อริยวิสา เป็นต้น แปลรวมใจ ความว่า อริยวงศ์ คือ ธรรมที่เป็นวงศ์ของพระอริยะเหล่านี้ ๔ ประการ ที่รู้จักว่าเลิศ ที่รู้จักกันมานาน ที่รู้จักว่าเป็นวงศ์ เป็นของเก่า ไม่ถูกรังเกียจมาแล้ว ไม่เคยถูกรังเกียจ ไม่ถูกรังเกียจอยู่ จักไม่ถูกรังเกียจ สมณพราหมณ์ซึ่งเป็นผู้รู้ไม่ตำหนิติเตียน อริยวงศ์ ทั้ง ๔ คือ ๑. สันโดษด้วยจิวรตามมีตามได้ ๒. สันโดษยินดีด้วยบิณฑบาตตามมีตามได้ ๓. สันโดษยินดีด้วยเสนาสนะ (ที่นอนที่นั่ง) ตามมีตามได้ และกล่าวสรรเสริญคุณของสันโดษด้วยปัจจัยเหล่านี้ ไม่แสวงหาโดยไม่สมควร ไม่ได้ก็ไม่สะดุ้งสะเทือน ได้ก็ไม่ติด พิจารณาเห็นโทษ มีปัญญา ที่น้ออกใช้สอย และไม่ยกตนข่มท่านเพราะสันโดษนั้น ๔. ยินดีในการอบรมกุศล ยินดีในการละอกุศล และไม่ยกตนข่มท่าน เพราะความยินดีนั้น ผู้ที่ขยันไม่เกียจคร้าน มีความรู้ตั้งสติอยู่ในข้อเหล่านี้ เรียกว่า ตั้งอยู่ในอริยวงศ์ ผู้ที่ประกอบด้วยอริยวงศ์ ๔ เหล่านี้ จะอยู่ในทิศตะวันออกหรือ ตะวันตก ในทิศเหนือทิศใต้ก็ตาม ย่อมข่มครอบงำความยินร้ายหรือความระคายเคือง แห่งจิตใจ จิตใจย่อมครอบงำไม่ได้ เพราะเหตุว่าวิธีชนคนทรงปัญญา เป็นผู้ข่มครอบงำ ความยินร้ายและความยินดีเสียได้

อริยวงศ์ วงศ์ของพระอริยะ คือบุคคลผู้เจริญ ผู้ประเสริฐ หมายถึงธรรมที่คน เจริญ คนประเสริฐ ได้นับถือปฏิบัติสืบต่อกันมาเป็นเวลาช้านาน เป็นของเก่าก่อน ทุกพุทธกาล และพระพุทธเจ้าได้ทรงแสดงเข้าใจในพระพุทธศาสนา และคำว่า อริยะ ก็หมายถึงคนที่มีความเจริญมาเก่าก่อนเช่นเดียวกัน ตรงกับคำว่า อารยะ

เมื่อตกมาถึงพระพุทธศาสนา คำว่า อริยะ ได้ใช้หมายถึงบุคคลที่มีความเจริญทางจิตใจอย่างสูง คือละกิเลสได้เด็ดขาดบางส่วน จนถึงสิ้นเชิง แต่เมื่อก้าวโดยทั่วไป บุคคลจะถือว่าเป็นผู้เจริญหรือประเสริฐนั้นพึงเป็นผู้มีจิตใจเจริญ เพราะได้ปฏิบัติอบรมในธรรมที่เป็นของอริยวงศ์ คือความสันโดษ ยินดีด้วยเครื่องนุ่งห่ม อาหาร ที่อยู่อาศัย บรรดาที่เป็นปัจจัยเครื่องอาศัยสำหรับทะนุบำรุงกาย กับยินดีในการอบรมกุศลธรรม ละอกุศลธรรมเพื่อบำรุงจิตใจให้เจริญ สามข้อแรกเกี่ยวกับวัตถุ ตามที่ระบุไว้คือปัจจัยเครื่องอาศัยดำรงชีวิตทั้งสาม แต่ก็หมายถึงเครื่องอุปโภคบริโภค ตลอดถึงเครื่องแลกเปลี่ยนและเครื่องตกแต่งทุกอย่าง ในอริยวงศ์นี้ ผู้ปฏิบัติย่อมมีสันโดษ คือยินดีด้วยของ ๆ ตน ตามที่ได้มา ตามกำลังและตามความสมควร สันโดษดังกล่าวเป็นเหตุให้การเลี้ยงชีวิตเป็นสัมมาอาชีวะ คือเลี้ยงชีวิตโดยชอบ เพราะผู้มีสันโดษย่อมมีจิตใจที่รู้จัก อิมรู้จักพอในลาภผลทั้งหลาย และปัจจัยเครื่องอาศัยทั้งหลาย ย่อมเป็นสิ่งที่มิมีปริมาณ เมื่อผู้มีส่วนที่จะพึงได้มีสันโดษตามส่วนที่พึงได้แก่ตน ก็ย่อมอาจมีเฉลี่ยออกไปถึงคนได้มาก หากไม่สันโดษคือประกอบด้วยความโลภ ก็จะทำให้ปฏิบัติไปเพื่อผลตรงกันข้าม ฉะนั้น ความสันโดษในลาภผลทั้งหลาย โดยเฉพาะในวัตถุที่จำเป็นแก่การครองชีวิต สามอย่าง คือ เครื่องนุ่งห่ม อาหาร และที่อยู่อาศัย ตลอดถึงในวัตถุที่จำเป็นอื่น ๆ จึงเป็นธรรมที่สมควรปฏิบัติ เพื่อให้เกิดความเจริญและความสุข ทั้งในหมู่คนุหฺสัถ์ ทั้งในหมู่บรรพชิต

ส่วนข้อที่สี่ ยินดีในการอบรมกุศลธรรม ละอกุศลธรรมนี้ แสดงถึงความเป็น อารยะ คือความเจริญทางจิตใจเป็นข้อหลักประมวลในอริยวงศ์นี้ ผู้ที่มีจิตใจเจริญนั้น พึงเป็นผู้รังเกียจความชั่วร้ายทั้งหลาย ต้องการปรารถนาคุณงามความดีทั้งปวง หากได้อบรมจนเกิดเป็นอริยาคัยได้เช่นนี้ ก็ได้ชื่อว่า เป็นคนเจริญโดยอริยาคัย คนดี ๆ ทั้งปวง ย่อมรับรองลักษณะดังกล่าวอยู่ทั่วกัน ต่างแต่จะรับรองโดยอริยาคัยหรือโดย ตบแต่งเท่านั้น และข้อนี้ทางพระพุทธศาสนาสอนไม่ให้สันโดษ ดังพระบาลีพุทธวจนะที่ตรัสไว้ แปลความว่า ธรรม ๒ ประการนี้คือ ความไม่สันโดษในกุศลธรรมทั้งหลาย ๑ ความไม่ย่อหย่อนในความเพียรที่ตั้งไว้ ๑ (องฺ. ทุก. ๒๐/๔๒๒/๑๑๙) อีกแห่งหนึ่งว่า ภิกษุประกอบด้วยธรรม ๖ ประการ จะถึงความยิ่งใหญ่ไพศาลในธรรมทั้งหลาย ต่อกาลไม่นาน คือ

๑. มากด้วยความสว่าง
๒. มากด้วยความประกอบเพียร
๓. มากด้วยความรู้
๔. มากด้วยความไม่สันโดษ (ในกุศลธรรมทั้งหลาย)
๕. ไม่ทอดธุระในกุศล ธรรมทั้งหลาย
๖. ทำให้ข้ามอุปสรรคกำหนดยิ่ง ๆ ขึ้น (๒๒/๓๕๑/๔๘๒)

ทั้งนี้เพราะกุศล หรือบุญ หรือสุจริตธรรม อันเป็นส่วนคุณงามความดี ที่เกื้อกูลให้เกิดประโยชน์สุขทั้งปวง ที่จะพึงอบรมให้เกิดให้เจริญยังมีอีกมาก กับทั้งอกุศลธรรม หรือบาปทุจริตทั้งหลาย ที่เป็นส่วนชั่วร้ายให้เกิดเป็นทุกข์ ก็ยังมีอีกที่จะต้องละอยู่ไม่น้อยเช่นเดียวกัน ถ้าสันโดษเสียก็จะพอใจว่าทำดีพอแล้ว ไม่ต้องละความไม่ดีอะไรอีก จึงตรัสสอนไม่ให้สันโดษ ไม่ทอดถอยย่อหย่อนในการตั้งความเพียร เพื่ออบรมความดี ละความไม่ดีต่อไป รวมธรรมในอริยวงศ์สี่ข้อ คือ

๑. สันโดษ ยินดีด้วยผ้านุ่งห่มของตน
๒. สันโดษ ยินดีด้วยอาหารของตน
๓. สันโดษ ยินดีด้วยที่อยู่อาศัยของตน ตามมีตามได้ ตามกำลังและตามความสามารถ
๔. ยินดีในการอบรมกุศลธรรมละอกุศลธรรม และกล่าวคุณของสันโดษ เว้นการแสวงหาปัจจัยลาภทั้งหลายในทางที่ไม่ชอบ

และเมื่อผู้ปฏิบัติธรรมะทั้ง ๔ ข้อนี้ ก็มีมักน้อย คือไม่ยกตนข่มผู้อื่น สรุปรุเข้าอีกในธรรม ๒ ข้อ คือสันโดษ และไม่สันโดษ บุคคลในโลกมักเข้าใจและใช้ธรรม ๒ ข้อนี้ในทางที่ผิด คือสันโดษ ได้แก่พอเสียแล้วในการทำความดีละความชั่ว ไม่สันโดษในลาภผล จึงเกิดความทุกข์คับแค้นเดือดร้อน หากเข้าใจและใช้ในทางที่ถูกต้อง คือสันโดษในลาภผล ไม่สันโดษในการทำความดีและละความชั่ว ก็จะทำให้เกิดความ สุข ความเจริญ ผู้ปฏิบัติเองก็เป็นอารยะ เมื่อรวมเข้าเป็นหมู่จนถึงประเทศ ก็เป็นคณะ อารยะ ประเทศอารยะ ไม่ต้องไปอ้างเอาอย่างอารยะประเทศไหน อารยธรรมมีอยู่

ในพระพุทธศาสนาบริบูรณ์แล้ว แต่ทั้งนี้ต้องอาศัย *อตุณมณเฑาะ* *ธมฺมมณเฑาะ* *ธมฺมานุธมฺมปฏิปทฺตโน* รู้ทั่วถึงอรรถ (เนื้อความ) รู้ทั่วถึงธรรม ปฏิบัติธรรมสมควรแก่ธรรม คือ ปฏิบัติในสันโดษและไม่สันโดษ ให้ถูกที่แห่งธรรมทั้ง ๒ ข้อนี้ ความรู้ที่ทำให้ปฏิบัติถูกแม่นยำนี้ควรเรียกว่า ญาณโหนทัย ความอุทัยเกิดขึ้นแห่งญาณ ความหยั่งรู้ประการหนึ่ง ในอริยวงศ์ของพระพุทธเจ้า

เจ้าพระคุณสมเด็จพระอริยวงศาคตญาณ สมเด็จพระสังฆราช (ญาณโหนทยมหาเถร) ได้ทรงปฏิบัติธรรมในอริยวงศ์ โดยลำดับ จึงทรงเจริญด้วยวุฒิสมบัติทั้งปวง จนถึงได้ทรงพระกรุณาโปรดเกล้า ฯ สถาปนาให้ทรงดำรงในพระอิสริยยศสูงสุดในสังฆมณฑล ด้วยประการฉะนี้

สมเด็จพระบวรมหิศรพระราชสมภารเจ้าได้ทรงอนุสรณ์ถึง และได้เสด็จ ฯ มาทรงบำเพ็ญพระราชกุศลทักษิณานุปทาน เป็นอันได้ทรงประกาศยกย่องพระเกียรติคุณแห่งพระมหาเถระผู้ทรงปฏิบัติมั่นคงอยู่ในพระธรรมวินัย ในอริยวงศ์ของพระพุทธเจ้า เป็นเหตุให้เกิดความชื่นชมยินดีในสาธุปฏิบัติในสังฆมณฑลและประชาชนทั่วไป จึงชื่อว่าได้ทรงยกย่องอริยวงศ์หรือพระพุทธศาสนา ด้วยประการฉะนี้

ขออำนาจพระราชกุศลทักษิณานุปทาน ที่สมเด็จพระบวรมหิศรพระราชสมภารเจ้าได้ทรงบำเพ็ญให้ตั้งอยู่ดีแล้วในพระสงฆ์ ทรงพระราชอุทิศถวาย สมเด็จพระอริยวงศาคตญาณ สมเด็จพระสังฆราช (ญาณโหนทยมหาเถร) ทั้งนี้ จงเป็นผลสัมฤทธิ์ อธิวิบากมณูผล แต่สมเด็จพระอริยวงศาคตญาณ สมเด็จพระสังฆราช (ญาณโหนทยมหาเถร) สมดังพระราชอุทิศโดยฐานะทุกประการ

ในอวสานแห่งพระธรรมเทศานี้ พระสงฆ์ ๔ รูป จักได้รับพระราชทานสวดคาถาธรรมบรรยายโดยสรภัญญวิธี เพื่อเพิ่มพูนอุปมาธรรมสืบต่อไป

ถวายวิสาขนาพระธรรมเทศนาในอริยวิงสกา สอนองพระเดชพระคุณ ประดับพระปัญญาบารมี ยุติด้วยเวลา เหว่ ก็มีด้วยประการฉะนี้ ขอถวายพระพร.

อนิมิตตชีวิตกถา^๑

นโม ตสฺส ภควโต อรหโต สมฺมาสมฺพุทฺธสฺส.

อนิมิตฺตมณฺเฑาะฏํ

มจฺจานํ อิธ ชีวิตํ

กสิรมจฺจ ปริตฺตมจฺจ

ตมจฺจ ทุกฺเขน สยฺยตฺตนฺติ.

บัดนี้ จักแสดงพระธรรมเทศนาในเรื่องชีวิตไม่มีนิมิตคือเครื่องกำหนดหมาย
สนองศรัทธาประดับสติปัญญา เพิ่มพูนสัมมาปฏิบัติ ในโอกาสที่คณะปฎิวัติ มีท่าน
จอมพลถนอม กิตติขจร เป็นประธาน บำเพ็ญกุศลสัตตมวารถวาย สมเด็จพระอริย-
วงศาสดญาณ สมเด็จพระสังฆราช สกลมหาสังฆปริณายก (อุฎฺฐายีมหาเถร) ตามทาง
พระพุทธศาสนา

สมเด็จพระสังฆราชพระองค์นั้น ได้เสด็จดับขันธสิ้นพระชนม์โดยกะทันหัน
ที่ใคร ๆ มิได้คาดคิด ยังให้เกิดความเศร้าสลดโดยทั่วไป ได้มีประกาศสำนักพระราชวัง
วันที่ ๑๘ ธันวาคม ๒๕๑๔ ว่า

^๑ แสดงเมื่อครั้งดำรงสมณศักดิ์ที่ พระสาสนโสภณ ในการที่คณะปฎิวัติบำเพ็ญกุศลสัตตมวาร
ถวายพระศพสมเด็จพระสังฆราช (อุฎฺฐายีมหาเถร) แสดง ณ ตำหนักเพชร วัดบวรนิเวศวิหาร
วันที่ ๑ มกราคม พ.ศ. ๒๕๑๕ เวลา ๑๐.๐๐ น.

เลขาธิการสำนักพระราชวัง รับสนองพระบรมราชโองการเหนือเกล้าให้ประกาศว่า สมเด็จพระอริยวงศาคตญาณ สมเด็จพระสังฆราช (จวน อุฏฐายีมหาเถร) พระราชากรมวาจาจารย์ พระชนมายุ ๗๔ พรรษา ๕๔ สิ้นพระชนม์ด้วยอุบัติเหตุ วันเสาร์ที่ ๑๘ ธันวาคม ๒๕๑๔ เวลาประมาณ ๐๙.๕๗ นาฬิกา

พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ทรงทราบฝ่าละอองธุลีพระบาทด้วยความเศร้าสลดพระราชหฤทัยอย่างยิ่ง จึงทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้ไว้ทุกข์ในพระราชสำนัก ๑๕ วัน นับตั้งแต่วันเสาร์ที่ ๑๘ ธันวาคม ๒๕๑๔ ถึงวันเสาร์ที่ ๑ มกราคม ๒๕๑๕ ได้โปรดเกล้าฯ ให้สำนักพระราชวังจัดถวายพระเกียรติ ประดิษฐานพระศพไว้ ณ ตำนกเพ็ชร วัดบวรนิเวศวิหาร

คณะปฏิวัติได้ออกประกาศให้สถานที่ราชการทุกแห่งลดธงครึ่งเสา ๓ วัน และให้ข้าราชการไว้ทุกข์มีกำหนด ๑๕ วัน ตรงกันกับประกาศของสำนักพระราชวัง

ในเวลาเช้าวันที่ ๑๘ ธันวาคมนั้น ท่านหัวหน้าคณะปฏิวัติได้รับไปเฝ้าเยี่ยมพระศพ ที่โรงพยาบาลตำรวจ ในทันทีที่ได้รับรายงาน และได้สั่งการให้เจ้าหน้าที่ที่เกี่ยวข้องทุกฝ่ายจัดงานพระศพให้สมพระเกียรติ ในฐานะที่ทรงดำรงตำแหน่งสกลมหาสังฆปริณายก ทั้งในเวลาเย็น ได้ไปตรวจการจัดสถานที่ ณ ตำนกเพ็ชร วัดบวรนิเวศวิหารอีกด้วย

อนึ่ง ท่านหัวหน้าคณะปฏิวัติได้กราบบังคมทูลพระกรุณาในวันที่ ๑๘ ธันวาคมนั้น มีความตอนหนึ่งว่า

“เหตุอันไม่ควรจะอุบัติครั้งนี้ นำความเศร้าโศกมาสู่ข้าพระพุทธเจ้า ผู้เป็นข้าทูลละอองธุลีพระบาททั้งหลายเป็นอย่างยิ่ง เนื่องด้วยสมเด็จพระสังฆราชพระองค์นี้ ทรงบริบูรณ์ด้วยพรหมวิหารธรรมทั้งสี่ประการ ทรงถึงพร้อมด้วยสังคหวัตถุ เป็นที่เคารพสักการะของพสกนิกรทั้งหลาย พระกรณียกิจในฝ่ายพุทธจักร เป็นพระกรณียกิจที่อุดมคุณไพศาล ควรแก่นุโมทนาการทั่วราชอาณาจักร

ข้าพระพุทธเจ้าและคณะปฏิวัติ ตลอดจนข้าทูลละอองธุลีพระบาททั้งหลาย ขอพระราชทานกราบบังคมทูลพระกรุณา เพื่อทรงทราบฝ่าละอองธุลีพระบาท ถึงความ

โหม่นสของข้าพระพุทธเจ้าทั้งหลาย ในความสูญเสียอันยิ่งใหญ่ที่ได้ฝ่าละอองธุลีพระบาท ได้รับในครั้งนี้”

คำกราบบังคมทูลของท่านหัวหน้าคณะปฏิวัติครั้งนี้ได้แสดงความรู้สึกโหม่นส ในนามแห่งประชาชนทั้งปวง

และได้สดุดีพระเกียรติคุณแห่งสมเด็จพระสังฆราชพระองค์นั้น เหมาะสมเป็นที่สุด เพราะเหตุที่ทรงประกอบด้วยพรหมวิหารธรรมมีพระเมตตาพระกรุณาเป็นต้น จึงได้เสด็จไปทรงบำเพ็ญพระกรณียกิจในที่ต่าง ๆ ทั้งใกล้และไกล โดยไม่ทรงคำนึงถึงความเหนื่อยยาก ได้ยินว่า มีผู้ถวายคำทำนายทายทักว่า พระชะตาไม่ดี ให้ทรงหยุดเสด็จไปนั้นนี้เสียสักกระยะหนึ่ง แต่ก็ไม่ทรงเชื่อฟัง รับสั่งว่าไปบำเพ็ญศาสนกิจอันเป็นกิจที่ควรไป และได้สิ้นพระชนม์ในขณะที่เสด็จไปเพื่อทรงปฏิบัติศาสนกิจนั่นเอง และทรงถึงพร้อมด้วยสังคหวัตถุ อันได้แก่ ข้อปฏิบัติอันเป็นที่ตั้งแห่งความสงเคราะห์คือ ยึดเหนี่ยวน้ำใจกันและกัน ข้อที่ ๑ ได้แก่ ทาน การให้ การบริจาค ปรากฏว่าได้ทรงบริจาคจตุปัจจัยและสิ่งต่าง ๆ ที่ทรงได้รับแก่วัดต่าง ๆ ที่มีการก่อสร้างบูรณะบ้าง ทรงนำมาก่อสร้างบูรณะในวัดมกุฏกษัตริยารามเองบ้าง ทรงสงเคราะห์อนุเคราะห์บุคคลต่าง ๆ ที่ควรสงเคราะห์อนุเคราะห์บ้าง ทรงบริจาคในการบำเพ็ญกุศลต่าง ๆ บ้าง มิได้ทรงสั่งสมไว้เพื่อพระองค์ ได้เคยฟังตรัสว่า มีพระปณิธานจะทรงบูรณะปฏิสังขรณ์วัดมกุฏ ฯ ให้ทั่วทั้งวัด และได้ทรงบูรณะมาโดยลำดับ สำเร็จแล้วเกือบจะทั้งหมด ข้อที่ ๒ ปิยวาจา เจรจาเป็นที่รัก ก็ปรากฏว่าทรงมีปฏิภาณคล่องแคล่วไม่ติดขัดในการพูดจา รับสั่งทักทายปราศรัยบุคคลทั่วไป มีพระสุรเสียงกังวานชัดเจน ข้อที่ ๓ อตถจริยา ประพฤติประโยชน์ ปรากฏว่าทรงปฏิบัติกิจที่เป็นประโยชน์ต่าง ๆ อย่างไม่เหน็ดเหนื่อย สมดังที่ท่านหัวหน้าคณะปฏิวัติกราบบังคมทูลว่า “พระกรณียกิจในฝ่ายพุทธจักรเป็นพระกรณียกิจที่อุดมคุณไพศาล ควรแก่อนุโมทนาการทั่วราชอาณาจักร” ข้อที่ ๔ สمانัตตตา ความเป็นผู้มีตนเสมอ คือทรงวางพระองค์สมมาเสมออยู่ในสิกขาปฏิบัติทั้งปวง ในบุคคลทั้งปวง ไม่กระด้าง จึงทรงเป็นที่เคารพสักการะของพสกนิกรทั้งหลาย ดังจะพึงเห็นได้จากการที่ประชาชนจำนวนมากมายได้มาถวายน้ำสรงพระศพ และได้มาถวายความเคารพพระศพโดยลำดับมา

อุปติการณที่เกิดขึ้นครั้งนี้ เตือนให้ระลึกถึงพระพุทธานุภาพที่ตรัสปรารภถึงชีวิต ดังที่ยกเป็นบทอุทเทสว่า อนิมิตฺตมณฺญญาตํ เป็นอาทิ แปลความว่า ชีวิตของสัตว์ทั้งหลายจะต้องตายในโลกนี้ ไม่มีนิมิต คือเครื่องกำหนดหมาย อันใคร ๆ ไม่รู้ เพราะว่าชีวิตนั้นคับแคบ น้อย และประกอบด้วยทุกข์ ดังนี้

ชื่อว่า ไม่มีเครื่องกำหนดหมาย คือ ชีวิตไม่มีตรงไหนจะกำหนดหมายลงไป ได้ตามความเป็นจริงว่าเที่ยงยั่งยืนและเป็นสุข ชื่อว่าอันใคร ๆ ไม่รู้ คือ ไม่รู้ว่าจะสิ้นเมื่อไร เพราะจะกำหนดแนลงไปอย่างไรหาได้ไม่ ทำไม่ถึงเป็นอย่างนั้น ก็เพราะว่าชีวิตเป็นของคับแคบ คือถูกบีบคั้นด้วยภยธรรมชาติและภยจากกรรม ภยจากสัตว์บุคคลด้วยกัน เป็นของน้อย ประกอบด้วยทุกข์นานาประการ พระพุทธานุภาพมีความดังกล่าวนี้นี้แสดงให้เห็นความจริงของชีวิต เพื่อว่าจะได้เป็นผู้ไม่ประมาท คือ ไม่เลินเล่อเผลอเพลินปราศจากสติ รีบประกอบกรณียะคือกิจที่ควรทำต่าง ๆ ด้วยความไม่ประมาท ไม่ปล่อยให้ชีวิตล่องไปเปล่าปราศจากประโยชน์

คำว่า “ประโยชน์” หมายถึง สิ่งที่ต้องการสำหรับเกื้อกูลให้เกิดความสุข เช่น ทรัพย์ ยศ ไมตรี ความผาสุกแห่งร่างกาย เป็นต้น ที่จำต้องการเพื่อดำรงชีวิตอยู่ด้วยดีมีความสุขความเจริญ และหมายถึงธรรม คือคุณสำหรับเกื้อกูลจิตใจให้มีความสุข ทั้งเกื้อกูลทรัพย์ยศ เป็นต้น ให้เป็นประโยชน์ขึ้นโดยแท้จริงทั้งมั่นคงถาวร

ทางพระพุทธศาสนาสอนให้แสวงประโยชน์เพื่อดำรงชีวิต ด้วยถึงพร้อมด้วยความหมั่นขยันเรียนและทำการงาน รักษาทรัพย์ที่หามาได้ คบเพื่อนที่ดี ใช้จ่ายพอสมควร และสอนให้แสวงประโยชน์ ด้วยประพฤติธรรม คือ ให้ถึงพร้อมด้วยศรัทธา ความเชื่อในบาปบุญคุณโทษ ศีล รักษากายวาจาให้เรียบร้อย จาคะ สละบริจาค ปัญญา รู้จักบาปบุญคุณโทษ ประโยชน์มิใช่ประโยชน์ รู้จักเหตุผลทางเจริญทางเสื่อม ตลอดจนถึงวิธีปฏิบัติเพื่อบรรลุถึงความเจริญ ธรรมที่เป็นคุณเหล่านี้เป็นเครื่องทำทรัพย์ ยศ เป็นต้น ให้เป็นประโยชน์ขึ้นจริง ๆ เพราะถ้าปราศจากธรรม สิ่งเหล่านี้ที่มีอยู่ก็อาจเป็นเหตุให้เกิดโทษทุกข์ ต่อเมื่อมีธรรม สิ่งเหล่านี้จึงจะเป็นไปเพื่อประโยชน์โดยส่วนเดียว

แต่ธรรมจะมีขึ้นได้ ก็ต่อเมื่อได้ระลึกถึงความจริงของชีวิตอยู่เนือง ๆ บางทีสิ่งที่จะเกิดขึ้นแก่ชีวิตของบุคคลผู้เป็นที่รักที่เคารพ อันเป็นที่สะเทือนใจอาจเป็นเหตุให้

ระลึกถึงธรรม และประพาศธรรมด้วยดี แต่อันที่จริง สัจจะเกิดขึ้นแก่ชีวิตทุกชีวิต พิจารณาให้เห็นแม้บางครั้งบางคราว ก็เป็นประโยชน์มาก เพราะจะทำให้เกิดความไม่ประมาท รับประทานอาหารกิจต่าง ๆ ให้เกิดประโยชน์เกื้อกูลให้มากที่สุดโดยธรรม

สมเด็จพระสังฆราช ได้ทรงนิพนธ์คตินิพนธ์และพรปีใหม่ พุทธศักราช ๒๕๑๕ ไว้ดังต่อไปนี้

“รูป ชีรติ มัจจانی นามโคตุดิ น ชีรติ

รูปคือร่างกายของสัตว์ทั้งหลาย ย่อมย่อยยับไป

ส่วนชื่อและโคตร (คือวงศ์สกุล) หายย่อยยับไปไม่

คนเราไม่ว่าจะอยู่ในฐานะอะไรก็ตาม ย่อมมีความตายเป็นที่หมายอยู่เบื้องหน้าทั้งสิ้น จำต้องละทุกสิ่งทุกอย่างที่ยึดถือว่าเป็นของตนไป โดยที่สุตฺรรูปกาย ก็ต้องทอดทิ้งให้เป็นภาระแก่ผู้อื่นต้องจัดการ เว้นแต่คุณงามความดีที่ได้กระทำไว้เมื่อยังมีชีวิตอยู่เท่านั้น ที่ยังปรากฏอยู่ในโลกนี้ให้อนุชนทั้งหลายยกย่องสรรเสริญ คุณงามความดีที่บุคคลได้กระทำไว้จะปรากฏอยู่กับชื่อ และโคตรคือวงศ์สกุลตลอดไป เพราะฉะนั้นบุคคลจึงควรนึกถึงชื่อและสกุลให้มากกว่านึกถึงตนเอง แต่สกุลนั้นก็ก็เป็นแต่เพียงสาขาหรือส่วนหนึ่งของชีวิต ถ้าชาติยังตั้งอยู่ สกุลก็ตั้งอยู่ได้ ถ้าชาติสูญ สกุลวงศ์ก็ย่อมดับสูญไปตามกัน

ดังนั้น จึงควรนึกถึงและรักษาประโยชน์ของชาติประเทศเป็นใหญ่กว่าประโยชน์ส่วนวงศ์สกุล แม้ตนเองและครอบครัวของตนจะต้องถูกทำลายไปเพื่อชาติประเทศคงอยู่แล้ว ก็ควรยอม แต่วงศ์สกุลก็ดี ชาติประเทศก็ดีที่จักดำรงอยู่ได้โดยสวัสดิ เป็นที่นิยมยกย่อง ก็เพราะประพาศดีชอบธรรม นับถือธรรมเป็นหลัก

ในวาระดิถีขึ้นปีใหม่ ขอความสุขสวัสดิ์จงมีแก่ท่านที่เห็นประโยชน์ของชาติ อันเป็นประโยชน์ส่วนรวมยิ่งกว่าประโยชน์ส่วนตน และขออำนาจคุณพระศรีรัตนตรัย ดลบันดาลให้ท่านจงประสบความสำเร็จด้วยจตุรพิธพรชัย มีอายุ วรรณะ สุขะ พละ ปฏิภาณ คุณสาร โภคสมบัติ ปราศจากโรคาพาธ บำราศภยุบถ้วนตรราย ประสพความปรารถนาที่ขอบทุกประการเทอญ”

คณะปฏิวัติ มีท่านจอมพลถนอม กิตติขจร เป็นประธาน ได้บำเพ็ญกุศลถวาย
ทั้งนี้ชื่อว่าได้ปฏิบัติธรรมประการหนึ่ง เป็นการบูชาพระคุณองค์สกลมหาสังฆปริณายก
แสดงว่าได้สักการะเคารพยกย่องนับถือพระสงฆ์และพระพุทธรูปอันเป็นพระศาสนา
ของชาติ ธรรมที่ประพฤตินี้ ย่อมจะรักษาให้วัฒนธรรมสถาพร ดังพระพุทธภาษิตว่า
“ธมฺโม หเว รกฺขติ ธมฺมจารี ธรรมแลย่อมรักษาผู้ประพฤติธรรม” และขอให้พรปีใหม่ที่
สมเด็จพระสังฆราชทรงนิพนธ์เตรียมไว้เพื่อประทานในโอกาสขึ้นปีใหม่ จงบังเกิดขึ้น
แก่คณะปฏิวัติและประชาชนทั้งปวง

ขออำนาจกุศลทักษิณานุปทาน ที่คณะปฏิวัติได้บำเพ็ญอุทิศถวายทั้งนี้ จงเป็น
ผลสัมฤทธิ์และเป็นไปเพื่อเทอดพระเกียรติบูชาพระคุณ สมเด็จพระอริยวงศาคตญาณ
สมเด็จพระสังฆราช สกลมหาสังฆปริณายก (อภฺรสุวชิรญาณ) สมตามเจตนาที่บำเพ็ญ
ถวายโดยฐานนิยม

ในอวสานแห่งพระธรรมเทศนานี้ พระสงฆ์ทั้ง ๔ รูปจะได้สวดคาถาธรรม
บรรยายโดยสรภัญญะวิธี เพิ่มพูนอัปมาทธรรมสืบต่อไป

แสดงพระธรรมเทศนา ยุติด้วยประการฉะนี้ เอิ๋ว ก็มีด้วยประการฉะนี้.
ขออำนาจพร.

สังฆโสภณกถา*

นโม ตสฺส ภควโต อรหโต สมมาสมพุทฺธสฺส.

โย โหติ พุยฺตโต จ วิสารโท จ

พหุสฺสุโต ฐมฺมธโร จ โหติ

ฐมฺมสฺส โหติ อนุฐมฺมจาริ

ส ตาทีโส วุจฺจติ สงฺฆโสภโณติ.

บัดนี้ จักรับพระราชทานถวายวิสัยชานาพระธรรมเทศนา ในสังฆโสภณกถา
ฉลองพระเดชพระคุณ ประดับพระปัญญาบารมี อนุรูปพระราชกุศลทักษิณานุปทาน
ที่สมเด็จพระบรมบพิตรพระราชสมภารเจ้า ทรงบำเพ็ญเพื่อทรงพระราชอุทิศถวาย
เจ้าพระคุณสมเด็จพระอริยวงศาคตญาณ สมเด็จพระสังฆราช สกลมหาสังฆปริณายก
(กิตติโสภณมหาเถร) ตามวิธีทางพระพุทธศาสนา ในสัตตมวารสมัย จำเดิมแต่
สิ้นพระชนม์

เจ้าพระคุณสมเด็จพระสังฆราช (กิตติโสภณมหาเถร) พระองค์นั้น ได้
สิ้นพระชนม์ด้วยพระโรคที่บังเกิดขึ้นโดยฉับพลัน สุตสามารถที่จะเยียวยาแก้ไข เมื่อข่าว

* ถวายครั้งดำรงสมณศักดิ์ที่ พระสาสนโสภณ แสดงในพระราชกุศลทักษิณานุปทาน ถวายสมเด็จพระ
พระอริยวงศาคตญาณ สมเด็จพระสังฆราช (กิตติโสภณมหาเถร) ถวาย ณ พระที่นั่งทรงธรรม
วัดเบญจมบพิตร ๒๓ มิถุนายน พ.ศ. ๒๕๐๕

ได้ปรากฏออกไปก็เป็นทีกระเทือนใจและอาลัยกันทั่วไป เพราะไม่ปรากฏพระอาการประชวรมาก่อน ในวันที่สิ้นพระชนมนั้นเอง ก็ได้ทรงประกอบพระกรณียกิจต่าง ๆ โดยปกติ และได้เสด็จไปในงานบำเพ็ญกุศลในฐานะเป็นบุญเขตร่วมกับพระเถรานุเถระทั้งหลายเหมือนดังได้เสด็จไปประทานโอกาสให้พระเถรานุเถระในอวาสต่าง ๆ และท่านอัสสรชนทั้งหลายได้เฝ้าโดยใกล้ชิด และได้บำเพ็ญบุญในพระองค์เป็นครั้งสุดท้าย เพราะในเวลาตะวันบ่ายวันนั้นเอง ก็ได้เสด็จสิ้นพระชนม์ในขณะที่เตรียมพระองค์จะเสด็จลงทรงทำอุโบสถ จึงไม่มีใครแม้ผู้อยู่ใกล้ชิด จะได้คาดคิดไว้ก่อนว่า จะต้องประสพวิปโยคจากพระองค์ท่านโดยฉับพลัน ครั้นมาประสพวิปโยคขึ้นโดยทันที ดังนั้น จึงพากันสะดุ้งสะเทือนใจและอาลัยเสียดายเป็นอย่างยิ่ง ส่วนผู้ที่พิจารณาธรรมย่อมได้ธรรมสังเวชในชีวิต ซึ่งเป็นสิ่งที่ไม่มีนิमितอันจะพึงกำหนดหมายได้โดยแน่นอน ตามพุทธภาษิตว่า อนิमितตมณญญัต เป็นต้น แปลความว่า ชีวิตของมัจจะ (ผู้จะต้องตาย) ในโลกนี้ ไม่มีกำหนดแน่ ไม่รู้กันว่า จะดับเมื่อไร ชีวิตนั้นคับแคบ น้อย และประกอบด้วยทุกข์ จะพยายามให้ผู้เกิดมาแล้วไม่ตาย หาสำเร็จไม่ ดังนี้

อนึ่ง ในราตรีวันสิ้นพระชนม์นั้น สมเด็จพระมโหฬารพระราชาสมภารเจ้าทั้ง ๒ พระองค์ ได้เสด็จพระราชดำเนินมาเยี่ยมพระศพ เป็นการทรงถวายความสัมนะองค์สกลมหาสังฆปริณายก ผู้ทรงเป็นพระราชอนุสาสนาจารย์ ด้วยพระมหากุณาเป็นพิเศษ ในวันรุ่งขึ้นได้เสด็จพระราชดำเนินถวายน้ำสรงพระศพ โปรดให้เชิญพระศพลงสู่โกศ เชิญขึ้นประดิษฐานเหนือชั้นแว่นฟ้า ณ พระที่นั่งทรงธรรม ประกอบพระลงกุศันน้อย แวดล้อมด้วยเครื่องสูงตามพระเกียรติยศ โปรดให้ประกอบพระราชกุศลต่าง ๆ ให้ไว้ทุกข์ในพระราชสำนัก ๑๕ วัน ในทางราชการ ได้มีประกาศให้สถานที่ราชการทุกแห่งลดธงครึ่งเสา ๓ วัน และให้ข้าราชการไว้ทุกข์ มีกำหนด ๑๕ วัน

เจ้าพระคุณสมเด็จพระสังฆราช (กิตติโสภณมหาเถร) ได้ทรงกำเนิดในสายตระกูล ซึ่งท่านบิดารับราชการเป็นมหาดเล็กใกล้ชิดในพระมหากษัตริย์และในพระบรมราชวงศ์ ตั้งแต่ในรัชกาลที่ ๕ ได้บรรพชาเป็นสามเณรตั้งแต่สมัยยังเยาว์ ได้ศึกษาพระปริยัติธรรมสอบไล่ได้จนถึงเป็นเปรียญ ๙ ประโยคเมื่อยังเป็นสามเณร พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๕ และสมเด็จพระศรีพัชรินทราบรมราชินีนาถ ได้พระราชทานพระบรมราชูปถัมภ์ให้อุปสมบท ณ พระอุโบสถวัดพระศรีรัตนศาสดาราม

ในพิธีการอุปสมบทพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ได้ทรงพระกรุณาพระราชทานพระบรมราโชวาทแทนการทำขวัญนาค ครั้นอุปสมบทแล้ว ก็ได้ปฏิบัติศาสนกิจ ตั้งต้นแต่เป็นครูสอนพระปริยัติธรรมโดยลำดับ เมื่อเจริญอายุพรรษาขึ้น ก็ได้รับพระราชทานสมณศักดิ์เป็นพระราชาคณะ และเลื่อนขึ้นโดยลำดับถึงเป็น สมเด็จพระราชาคณะในรัชกาลปัจจุบัน ในระหว่างเวลานั้น ก็ได้ปฏิบัติศาสนกิจทางคณะสงฆ์เป็นอันมาก เช่น เป็นพระอุปัชฌายะ เป็นเจ้าคณะแขวง เจ้าคณะมณฑล เป็นกรรมการมหาเถรสมาคม เป็นประธานคณะบัญชาการคณะสงฆ์แทนองค์สมเด็จพระสังฆราชตามระบอบพระราชบัญญัติลักษณะปกครองคณะสงฆ์ ร.ศ.๑๒๑ และเมื่อเปลี่ยนใช้พระราชบัญญัติคณะสงฆ์ พ.ศ.๒๔๘๔ ก็ได้เป็นสังฆมนตรี ต่อมาเป็นสังฆนายกจนได้รับสถาปนาเป็นสมเด็จพระสังฆราช ในด้านการศึกษา ก็ได้เป็นแม่กองธรรมในบางครั้ง และได้เป็นแม่กองบาลีตลอดเวลานาน นอกจากนี้ได้ปฏิบัติกิจการพิเศษอีกหลายอย่างเกี่ยวกับการชำระ การแปล พระไตรปิฎกเป็นต้นบ้าง เกี่ยวแก่กิจการอื่น ๆ บ้าง ทั้งได้เดินทางไปปฏิบัติศาสนกิจในต่างประเทศหลายครั้ง

อนึ่ง เมื่อสมเด็จพระมหปิตุราชสมภารเจ้า เสด็จออกทรงผนวช ก็ได้เป็นพระราชอนุศาสนาจารย์ในพระราชพิธีทรงผนวชนั้น ต่อมาได้ทรงพระกรุณาโปรดสถาปนาขึ้นเป็นสมเด็จพระสังฆราช สกลมหาสังฆปริณายก ในพระราชพิธีฉัตรมงคล พ.ศ.๒๕๐๓ เจ้าพระคุณสมเด็จพระสังฆราช ได้ทรงปฏิบัติศาสนกิจในฐานะที่ทรงเป็นประมุขสงฆ์ เณริมพระราชศรัทธาปสาทะ และเป็นที่เจริญศรัทธาปสาทะแห่งบุคคลทั่วไป แม้เมื่อเสด็จสหรัฐอเมริกาและยุโรป และเสด็จประเทศอินเดีย ในเวลาไม่นานมานี้ ก็ปรากฏว่าได้ทรงปฏิบัติพระกรณียกิจทุกอย่างเป็นอย่างดี ยิ่งความนิยมในพระพุทธศาสนาให้เกิดขึ้นในนานาประเทศ.

รวมความว่า เจ้าพระคุณสมเด็จพระสังฆราช ได้ทรงประกอบด้วยวุฒิสมบัติครบ ๓ ประการ คือ ชาตวิวุฒิ เจริญด้วยชาติ จำเดิมแต่ได้เข้ามาบรรพชาอุปสมบทในพระธรรมวินัยนี้ ซึ่งชื่อว่าเกิดโดยอริยชาติตามนัยของคุสิมมาสสูตร คุณวุฒิ เจริญด้วยคุณสมบัติมีประการต่าง ๆ ทั้งที่เป็นคุณเกื้อกูลแก่ตน ทั้งที่เป็นคุณเกื้อกูลแก่บุคคลอื่น วิญญู เจริญด้วยวัย จึงทรงเป็นผู้งามด้วยพระเกียรติ สมพระนามฉายาว่า “กิตติโสภโณ” ด้วยเหตุฉะนี้ จึงทรงเป็นผู้งามในหมู่ กับทั้งยังหมู่ให้งาม สมตามพระพุทธภาษิตบท

อุทเทศที่ยกขึ้นไว้ ณ เบื้องต้นว่า โย โหติ พยตุโต จ วิสารโท จ เป็นต้น แปลความว่า บุคคลใด เป็นผู้ฉลาดแกล้งกล้า ได้สติมาก ทรงธรรม ประพฤติธรรมสมควรแก่ธรรม บุคคลผู้เช่นนั้น ๆ เรียกว่า ผู้ทำหมู่ให้งาม ดังนี้ อธิบายว่า อันบุคคลผู้ชื่อว่า ทำหมู่ให้งามนั้น หมายความว่า เป็นผู้สร้างคุณประโยชน์พร้อมทั้งเกียรติให้บังเกิดขึ้นแก่หมู่ ทำหมู่ให้มีความสุข ความเจริญและให้มีเกียรติสูงเด่น เป็นที่เชิดชูและชื่นชม จะทำให้บังเกิดผลดังนี้ได้ เพราะประกอบด้วยคุณสมบัติอันเป็นส่วนเหตุ ตามพระพุทธภาษิตนี้ คือ

๑. พยตุโต ฉลาด หมายความว่า ฉลาดรู้ทางเจริญ คือรู้ว่า อะไรเป็นทางหรือเป็นเหตุให้เกิดความเจริญ ๑ ฉลาดรู้ทางเสื่อม คือรู้ว่าอะไรเป็นทางหรือเป็นเหตุให้เกิดความเสื่อม ๑ ฉลาดรู้อุบาย หมายถึงวิธีที่จะนำไปสู่ความเจริญ คือรู้วิธีทำอย่างไรจึงจะพ้นจากความเสื่อมเสีย บรรลุถึงความเจริญได้ด้วยดี ๑ บุคคลที่ชื่อว่า ฉลาด จำต้องมีความฉลาดรู้ครบ ๓ ประการนี้

๒. วิสารโท กล้าหาญ หมายความว่า กล้าหาญด้วยความฉลาดดังกล่าว คือ เมื่อรู้ประจักษ์ในทางเจริญและทางเสื่อม หรือกล่าวอีกอย่างหนึ่งว่า ทางได้ ทางเสีย ตลอดถึงวิธีการที่จะปฏิบัติให้บังเกิดความเจริญโดยรอบคอบถูกต้อง แล้วก็กล้าปฏิบัติ ด้วยวิธีการนั้น ประกอบด้วยวิริยะอุตสาหะอย่างมั่นคง จนประสบความสำเร็จ

๓. พหุสฺสโต ได้สติมาก หมายความว่า ฟังหรืออ่านมาก เมื่อกล่าวโดยทั่วไป ก็คือมีการศึกษาเล่าเรียนมากในทางศิลปวิทยาทั้งหลาย เมื่อกล่าวโดยเฉพาะ ก็หมายถึงสำเนียง หรือสังเกตกำหนด ตลอดถึงอ่านฟังด้วยตาหู ในเรื่องที่ทำให้มากจนเพียงพอที่จะลงความเห็น ดังที่เรียกว่า ทำหูตาให้สว่าง เมื่อเป็นเช่นนี้ จึงจะเกิดความรู้อันถูกต้อง ซึ่งเรียกว่าความฉลาดดังกล่าว.

๔. ฌมฺมโร ทรงธรรม โดยตรง หมายถึงทรงจำพระธรรม คำสั่งสอนของ สมเด็จพระบรมศาสดาตามที่ได้สติฟังไว้ได้ แต่โดยทั่วไป หมายถึงการทรงจำศิลปวิทยา ที่ได้เล่าเรียนศึกษา หรือทรงจำเรื่องที่ฟังทำ ตามที่ได้สติฟังหรือสอบสวนแล้วไว้ได้ แม้ด้วยการจดทะเบียนก็ไว้ เมื่อเป็นเช่นนี้ จึงจะประมวลมาพิจารณาลงความเห็นได้โดยถูกต้อง

๕. *ธมฺมสฺส ออนุมฺมจาร์* ประพฤติธรรมสมควรแก่ธรรม โดยตรงคือจะ ประพฤติธรรมข้อใด ก็ประพฤติให้เหมาะให้ควรแก่ธรรมข้อนั้น มิใช่ประพฤติไปตาม อำนาจความพอใจของตน หรือของผู้อื่นเป็นประมาณ แต่เมื่อแสดงโดยทั่วไป จะ ปฏิบัติกิจกรรมต่าง ๆ ในตำแหน่งหน้าที่หรือในฐานะใด ๆ ก็ตาม ก็ปฏิบัติให้สมควร แก่กิจกรรมที่พึงทำในตำแหน่งหน้าที่หรือในฐานะนั้น ๆ หมายความว่า เมื่อควรเว้น การอันใด ก็เว้นการอันนั้น เมื่อควรทำการอันใด ก็ทำการอันนั้น ไม่ทำให้ผิดไป เพราะ เหตุตนและเพราะเหตุผู้อื่น ไม่ยอมล้าเอียงให้เสียความเที่ยงธรรม เพราะเหตุเช่น ที่กล่าว รักษาการปฏิบัติให้ตรงไปตามกิจที่ควรกระทำ

บุคคลผู้ประกอบด้วยคุณสมบัติทั้ง ๕ ประการเหล่านี้ คือ ฉลาด แก่ล้ากล้า ได้สติมาก ทรงจำดี และประพฤติธรรมสมควรแก่ธรรม เรียกว่า ผู้ทำหมู่ให้งาม ด้วยประการฉะนี้.

เจ้าพระคุณสมเด็จพระสังฆราช (กิตติโสภณมหาเถร) ทรงประกอบด้วยความ คุณสมบัติเหล่านี้ กล่าวคือทรงเป็นผู้ฉลาด และกล้าสามารถ ทรงศึกษาเล่าเรียน พระปริยัติธรรมมาก ทรงจำพระธรรมวินัย ทรงปฏิบัติธรรมสมควรแก่ธรรม ทรง ปฏิบัติกรณียกิจทั้งหลายในฐานะต่าง ๆ ได้สมควรเหมาะสม จึงทรงทำหมู่ให้งาม ตาม พระพุทธภาษิตที่ตรัสไว้ด้วยประการฉะนี้

ขออำนาจพระราชกุศลทักษิณานุปทาน ที่สมเด็จพระบรมพิจิตรพระราชสมภารเจ้า ได้ทรงบำเพ็ญ เพื่อทรงพระราชอุทิศถวาย ด้วยอำนาจพระคารวการในสัตตมวารสมัย อันตั้งอยู่ด้วยดีแล้วในพระสงฆ์ทั้งนี้ จึงเป็นผลสัมฤทธิ์ ประกอบด้วยสุขสมบัติวิบูลมณูญผล แต่เจ้าพระคุณสมเด็จพระอริยวงศาคตญาณ สมเด็จพระสังฆราช สกลมหาสังฆปริณายก (กิตติโสภณมหาเถร) สมตามพระราชอุทิศ โดยฐานะทุกประการ.

ในอวสานแห่งพระธรรมเทศนานี้ พระสงฆ์ทั้ง ๔ รูป จักได้รับพระราชทาน สวดคาถาธรรมบรยายโดยสรภัญญวิธี เพิ่มพูนอัปมาทธรรม สืบต่อไป.

ถวายวิสาขนาพระธรรมเทศนา ในสังฆโสภณสภา ฉลองพระเดชพระคุณ ประดับพระปัญญาบารมี ยุติเพียงเท่านี้ เอิ๊ว ก็มีด้วยประการฉะนี้. ขอถวายพระพร.

เสขพลกถา^๑

นโม ตสฺส ภควโต อรหโต สมฺมาสมฺพุทฺธสฺส.

ปญฺจิมานิ ภิกฺขเว เสขพลานิ กตมานิ ปญฺจ สทุธพฺลํ หิริพฺลํ โอตตบฺพพฺลํ
วิริยพฺลํ ปญฺญาพฺลนฺติ.

บัดนี้ จักถวายวิสัยนาพระธรรมเทศนา ฉลองพระเดชพระคุณ ประดับ
พระปัญญาบารมี ในการพระราชกุศลทักษิณานุปทาน ๗ วัน ที่สมเด็จบรมบพิตร
พระราชสมภารเจ้าทรงบำเพ็ญพระราชทาน จอมพล สฤษดิ์ ธนะรัชต์ นายกรัฐมนตรี
ด้วยท่านจอมพลสฤษดิ์ ธนะรัชต์ นายกรัฐมนตรีนั้น ได้ถึงอสังกรรมล่วงมาบรรจบ
ครบ ๗ วัน จึงทรงพระกรุณาเสด็จพระราชดำเนินมาทรงบำเพ็ญพระราชกุศลพระราชทาน
โดยทักษิณานุปทานวิธีในพระพุทธศาสนา

ท่านจอมพล สฤษดิ์ ธนะรัชต์ นายกรัฐมนตรี ได้ถึงอสังกรรมในขณะที่กำลัง
ดำรงตำแหน่งอยู่ ด้วยโรคอันสุดที่จะเยียวยารักษาได้ เป็นที่เศร้าสลดพระราชหฤทัย
เป็นอย่างยิ่ง แห่งสมเด็จบรมบพิตรพระราชสมภารเจ้าทั้ง ๒ พระองค์ เพราะได้ขาด

^๑ ถวายครั้งดำรงสมณศักดิ์ที่ พระศาสนโสภณ ในการพระราชกุศลทักษิณานุปทาน ๗ วัน
จอมพล สฤษดิ์ ธนะรัชต์ นายกรัฐมนตรี ถวาย ณ พระที่นั่งทรงธรรม วัดเบญจมบพิตร
วันเสาร์ที่ ๑๔ ธันวาคม ๒๕๐๖

มุขมนตรีผู้ได้บำเพ็ญและกำลังบำเพ็ญกรณียกิจให้แก่ประเทศชาติอย่างใหญ่ ได้ทรงพระกรุณาโปรดเกล้า ฯ เป็นพิเศษ ให้ตั้งศพบำเพ็ญกุศล ณ พระที่นั่งทรงธรรม วัดเบญจมบพิตร พระราชทานโกศกุดั่นน้อย ได้เสด็จพระราชดำเนินพระราชทานน้ำอาบศพ เมื่อวันที่ ๙ ธันวาคม ๒๕๐๖ ได้ทรงพระกรุณาโปรดให้จัดงานพระราชอุทยานสโมสรม ซึ่งกำหนดให้มีในวันนั้น และได้ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าให้ไว้ทุกข์ในพระราชสำนักมีกำหนด ๒๑ วัน แม้ทางรัฐบาลก็ได้ประกาศให้มีการปฏิบัติเป็นการไว้ทุกข์เป็นทางราชการตามกำหนดโดยทั่วไป ปรากฏว่า ความรู้สึกเศร้าสลดใจได้บังเกิดขึ้นโดยทั่วไปในประเทศ ตลอดจนถึงนานาอารยประเทศ เพราะเป็นที่รู้สึกร่วมกันว่าได้ขาดผู้ที่ปฏิบัติกรณียกิจอย่างเข้มแข็งไปเสียผู้หนึ่ง ในขณะที่กำลังต้องการผู้ที่เข้มแข็ง

ท่านจอมพล สฤษดิ์ ธนะรัชต์ เป็นผู้ที่มีกำเนิดในตระกูลทหาร ได้ศึกษาและเข้ารับราชการเป็นทหารมาตั้งแต่เบื้องต้นถึงตำแหน่งสูงยิ่ง และเมื่อได้รับตำแหน่งนายกรัฐมนตรี และตำแหน่งในทางบริหารทั้งหลาย ก็ได้ปฏิบัติกรณียกิจทั้งปวงด้วยวิริยะอุตสาหะเป็นอย่างยิ่ง แก้ไขเหตุแห่งหายนะ ปรับปรุงเปลี่ยนแปลงให้บังเกิดวัฒนธรรมในด้านทั้งปวง เลือกรรหาบุคคลผู้มีความรู้ความสามารถซึ่งเป็นคนดี เข้ามาช่วยกันดำริริเริ่มปฏิบัติราชการเพื่อความเจริญไพบูลย์ ดำเนินการป้องกันเหตุวิบัติต่าง ๆ อย่างเข้มแข็ง มีความจงรักภักดีโดยมั่นคง และเทิดทูนรักษาไตรรงค์แห่งประเทศชาติด้วยชีวิตและกำลังทั้งหมด ต้องด้วยลักษณะแห่งมหาอำมาตย์ผู้ซื่อสัตย์จงรักภักดี หรือมหาเสนาบดีคือแม่ทัพใหญ่ของพระมหाराชาเจ้า หรืออย่างสูงเทียบด้วย ปริณายกর্তน์ของพระเจ้าจักรพรรดิตามที่กล่าวไว้ในพระคัมภีร์ เพราะกรณียกิจที่ได้บำเพ็ญมากับผลที่ปรากฏขึ้นโดยลำดับ ได้ส่งถึงจิตใจที่เข้มแข็งภักดีและมุ่งดีโดยมั่นคงไม่เปลี่ยนแปลงตราบเท่าถึงอสังญกรรม

อันความตายนั้นย่อมเป็นคติธรรมดาของชีวิต ทุก ๆ คนก็ย่อมรู้อยู่ด้วยกัน แต่ก็นึกว่าจะยังไม่ตายหรือไม่อยากนึกถึงทีเดียว จึงมีความรู้สึกเหมือนไม่ต้องตาย ทำให้บังเกิดความประมาทซึ่งมีอาการปราศจากสติเหนียวรั้ง จึงมัวเมาเพลินไปในทางผิดต่าง ๆ เพราะฉะนั้น สมเด็จพระบรมศาสดาจึงตรัสเตือนให้นึกถึงคติธรรมดาเพื่อจะได้บังเกิดความไม่ประมาท ดังพระปัจฉิมพุทธโอวาทว่า *วชิรฺมมา สงฺขารา*

อุปมาแทน สมปาเทถ แปลความว่า สังขารทั้งหลายมีความเสื่อมสิ้นไปเป็นธรรมดา ท่านทั้งหลายทำความไม่ประมาทให้บริบูรณ์เกิด การทำความไม่ประมาทนั้น โดยตรง ก็คือการทำสติส่งเสริมจิตใจให้มีกำลังที่จะปฏิบัติกรณียะทั้งหลาย ให้สำเร็จโดยไม่ผิด วันประกันพรุ่ง

อัน พละ คือกำลังของจิตใจนั้น เป็นอุปการะให้บังเกิดความสำเร็จ ถ้ามีจิตใจอ่อนแอก็ยากที่จะทำอะไรให้สำเร็จได้ ทางพระพุทธศาสนา สมเด็จพระบรมศาสดาทรงสอนให้อบรม กำลังใจในทางที่ดีไว้ ๕ ประการ ดังพระบาลีนิกเขปบทว่า *ปัญฺจิมานิกฺขเว เสขพลานิ* เป็นต้น แปลความว่า พละคือกำลังสำหรับผู้ศึกษาปฏิบัติเหล่านี้ ๕ ประการ คือ กำลังศรัทธา ๑ กำลังhiri ๑ กำลังโอดตปปะ ๑ กำลังความเพียร ๑ กำลังปัญญา ๑ มีอธิบายโดยสังเขปว่า

ข้อแรก กำลังศรัทธา ศรัทธา คือความเชื่อในสิ่งที่ควรเชื่อ มีความหมายรวมถึงความจงรักภักดี ความเลื่อมใสในสิ่งที่จงรักภักดีที่ตั้งมั่นอยู่ในไตรรงค์ ซึ่งเป็นหลักเป็นประธานแห่งอาณาจักร ตลอดจนถึงเชื่อฟังในหลักกฎหมายและบทกฎหมายทั้งหลาย ในทางพุทธจักรหมายถึงความเชื่อในหลักกรรม อันนำไปบังเกิดความสำนึกในความรับผิดชอบต่อกรรม คือ การงานที่ตนกระทำ และมีความเชื่อเลื่อมใสตั้งมั่นในพระพุทธานิรัตนตรัย ศรัทธาในทางที่ถูกต้องนี้ เมื่อตั้งมั่น ย่อมทำให้ปราศจากความสงสัยลังเลใจ มีความแน่ใจที่มั่นคง จึงเป็นพละคือกำลังใจเป็นเครื่องชักนำข้อแรก

ข้อสอง กำลังhiri hiri คือความรังเกียจต่อความชั่วทุจริต ละอายใจที่จะทำชั่วทุจริต เหมือนดังรังเกียจสิ่งที่ไม่สุจริต

ข้อสาม กำลังโอดตปปะ โอดตปปะ คือความกลัวต่อความชั่วทุจริต เหมือนอย่างกลัวอสรพิษ กลัวสุนัขก็คือ กลัวผิดในสิ่งที่ผิด

ทั้งสองข้อนี้ ทำให้ไม่ปรารถนาและไม่กล้าที่จะทำผิดในสิ่งที่รู้ว่าผิด ทั้งทำให้ชอบความสะอาด เป็นเครื่องคุ้มครองรักษาให้พ้นจากความผิดหรือความชั่วทุจริตทุกอย่าง ท่านจึงเรียกว่า ธรรมเป็นโลกบาล คือคุ้มครองรักษาโลก เป็นพละของจิตใจอีกคู่หนึ่ง

ข้อสี่ กำลังความเพียร ความเพียร หมายถึงความพยายามหรือความหมั่นขยัน ตรงกันข้ามกับความเกียจคร้าน ซึ่งมีลักษณะอ่อนแอท้อแท้ ความเพียรจึงมีลักษณะ เข้มแข็งบากบั่นไม่ทอดถอย สมตามศัพท์ที่แปลว่า ความเป็นผู้กล้า คือกล้าที่จะเว้น ไม่ทำสิ่งที่ไม่ควรทำอย่างหนึ่ง กล้าที่จะทำสิ่งที่ควรทำอีกอย่างหนึ่ง คือเมื่อเป็นความ ผิดหรือเป็นความชั่วทุจริตซึ่งอาจมีเครื่องชวนใจให้ทำ ก็กล้าที่จะเว้นได้ หมายความว่า มีกำลังใจเข้มแข็งไม่พ่ายแพ้ต่อสิ่งชักชวนหรือความปรารถนา แม้เคยเว้นไม่ได้มาแล้ว ก็พยายามเว้นที่จะไม่ทำต่อไป ซึ่งก็อาจเว้นได้ด้วยกำลังใจที่กล้าแข็ง ส่วนความเพียร ลักษณะที่สอง คือ กล้าทำการที่ควรทำนั้น ท่านแสดงธาตุ คือส่วนประกอบที่สำคัญ ไว้ ๓ ได้แก่ ความริเริ่ม ๑ ความดำเนิการที่ริเริ่มไว้นั้น ๑ ความทำการที่ดำเนิน นั้นให้ก้าวหน้าไปโดยลำดับจนบรรลุถึงความสำเร็จ ๑ ความเพียรดังกล่าวเป็นผลของ จิตใจ ข้อสำคัญในการปฏิบัติกิจทั้งปวง

ข้อห้า กำลังปัญญา ปัญญา คือความรู้ทั่วถึงความจริงตามเหตุผล เกิดจาก การสดับตรับฟังมาก อ่านมาก การไตร่ตรองพิจารณาและการทดสอบปฏิบัติต่าง ๆ นำให้เกิดปัญญาที่เป็นตัวความฉลาดรู้ทั่วถึงทางเจริญทางเสื่อม ตลอดจนถึงวิธีปฏิบัติให้ บรรลุถึงความเจริญเป็นผลของจิตใจข้อสำคัญคำรับห้า

ธรรมทั้ง ๕ ข้อนี้ เป็นผลของจิตใจสำหรับต่อต้านข้าศึกศัตรูภายใน หมายถึง กิเลสและความชั่วต่าง ๆ เช่นเดียวกับพละนามัยของร่างกายเป็นเครื่องต่อต้านโรค อุดหนุนให้สามารถบำเพ็ญกรณียกิจได้ทุกอย่าง ทั้งทางอาณาจักรและพุทธจักร หรือ ทั้งทางคติโลกและคติธรรม ผู้ที่มีพละภายนอกอันหมายถึงอำนาจหน้าที่ ถ้าขาดพละ ภายในจิตใจ ก็ไม่อาจปฏิบัติกรณียกิจตามอำนาจหน้าที่ให้สำเร็จด้วยดีได้ ต่อเมื่อมีพละ ของจิตใจภายในอุดหนุน จึงอาจปฏิบัติกรณียกิจให้สำเร็จด้วยดี

ท่านจอมพล สฤษดิ์ ธนะรัชต์ นายกรัฐมนตรี เป็นผู้ได้รับความไว้วาง พระราชหฤทัยให้ดำรงตำแหน่งที่มีพละคืออำนาจหน้าที่อันสำคัญยิ่ง เป็นจอมพล ผู้บัญชาการทหารสูงสุด เป็นนายกรัฐมนตรี และได้ประกอบด้วยพละของจิตใจเป็น อย่างยิ่งเช่นเดียวกัน จึงปรากฏว่าเป็นผู้มีจิตใจเข้มแข็งมั่นคง มีศรัทธาคือ ความเชื่อ เลื่อมใสที่แน่นอน มีหิริโอตตปปะที่ทำให้ชอบสะอาด แม้ที่ปรากฏในภายนอก เช่น

ชอบความสะอาดเรียบร้อยของบ้านเมือง มีความพากเพียรพยายาม ประกอบด้วยความอดทนและทนทานเป็นพิเศษ มีปัญญาตลอดถึงที่จะเลือกสรรหาคนดีมีปัญญาทั้งหลายเข้ามาช่วยบำเพ็ญกรณียกิจ เมื่อมีผละภายในอยู่เพียงพอ ประกอบทั้งได้อาศัยพระบารมีเป็นผละคุ้มครอง จึงปรากฏว่า เป็นผู้ใช้ผละคืออำนาจหน้าที่ที่มีอยู่เป็นอันมาก ในทางบำบัดทุกข์บำรุงสุข ป้องกันและเทิดทูนรักษา ริเริ่มดำเนินพัฒนากิจการทั้งปวง สมเป็นที่ไว้วางพระราชหฤทัยและพระราชทานพระมหากรุณาตลอดมา ดังที่ปรากฏอยู่

ขออำนาจพระราชกุศลทักษิณานุปทานที่ได้ทรงบำเพ็ญพระราชทานทั้งนี้ ซึ่งได้ตั้งอยู่ด้วยดีในพระสงฆ์ จงเป็นผลสัมฤทธิ์แก่จอมพล สฤษดิ์ ธนะรัชต์ นายกรัฐมนตรี สมดังพระราชปณิธานอุทิศ โดยฐานะทุกประการ

ในโอกาสแห่งพระธรรมเทศนา พระสงฆ์ทั้ง ๔ รูปจะได้รับพระราชทานสวดคาถาธรรมบรรยายโดยสรภัญญวิธี ฉลองพระราชศรัทธาสืบต่อไป

ถวายวิสัชนาพระธรรมเทศนาในเสขพลกถา ยุติแก่เวลา เอิ๋ ก็มีด้วยประการฉะนี้. ขอถวายพระพร.

พระธรรมเทศนา
เนื่องในวันสำคัญทางพระพุทธศาสนา

ปูชากถา^๑

นโม ตสฺส ภควโต อรหโต สมฺมาสมฺพุทฺธสฺส.

ปูชารเห ปุชยโต	พุทฺเธ ยทิ จ สวเก
ปปญฺจสมตฺถิกนฺเต	ตฺถนฺนโสภปรฺทฺทเว
เต ตาทิเส ปุชยโต	นิพฺพุเต อฏฺโฏภเว
น สกฺกา ปญฺญํ สงฺขาทํ	อิเมตตมฺปิ เกณจฺจิติ.

บัดนี้ จักแสดงศาสนธรรม ธรรมคือคำสั่งสอนของสมเด็จพระบรมศาสดา เพื่อให้สำเร็จประโยชน์แห่งการฟังธรรม ตามสมควรแก่วันธัมมัสสวนะ อันเวียนมาถึงเข้า

อนึ่ง วันนี้เป็นวันมาฆปุณณมี ซึ่งพุทธศาสนิกชนทั่วไปกำหนดทำการบูชา ซึ่งเรียกว่า วันมาฆบูชา วันมาฆปุณณมีนี้ เป็นวันที่สมเด็จพระบรมศาสดาทรงแสดงธรรมโอวาทพิเศษ วางหลักพระพุทธศาสนาแก่พระสงฆ์ เพื่อที่พระสงฆ์สาวกจะได้ถือเป็นหลักในการประกาศพระพุทธศาสนา ดังที่ท่านได้กล่าวไว้ว่าเป็นวันจาตุรงคสันนิบาต ความประชุมแห่งองค์ทั้งสี่ กล่าวคือ ภิกษุจำนวน ๑๒๕๐ รูป ล้วนเป็นพระอรหันต-ชีณาสพ เป็นองค์อันหนึ่ง ล้วนเป็นผู้อุปสมบทด้วยวิธีที่สมเด็จพระบรมศาสดาได้ประทานให้เอง ด้วยพระดำรัสว่า จงเป็นภิกษุมา อันเรียกว่า *เอหิภิกขุอุปสัมปทา* เป็นองค์

^๑ แสดงครั้งดำรงสมณศักดิ์ที่ พระศาสนโสภณ ในวันมาฆบูชา ณ พระอุโบสถ วัดบวรนิเวศวิหาร วันที่ ๒๔ กุมภาพันธ์ พ.ศ. ๒๕๑๐

อันหนึ่ง ล้วนเป็นผู้ที่ได้มาเฝ้าเองมิได้นัดหมาย เป็นองค์อันหนึ่ง และวันนั้นเป็นวันมาฆปุณณมีเช่นวันนี้ เป็นองค์อันหนึ่ง เมื่อประกอบด้วยองค์สี่ประการนี้ สมเด็จพระบรมศาสดาจึงได้ทรงทำวิสุทธิอุโบสถ กับพระภิกษุสงฆ์นั้น และทรงแสดงพระโอวาทปาติโมกข์ วางหลักพระพุทธศาสนาเป็นสูตรในการสั่งสอนและปฏิบัติ โดยคาถาหนึ่ง ก็มี ๓ ข้อ คือ สหุพปสาปสส อกรรม การไม่ทำบาปทั้งปวง กุสลสสุปสมปทา การยังกุศลให้ถึงพร้อม สจิตตปริโยทปนํ การทำจิตของตนให้ผ่องใส เอตํ พุทธาน สาสนํ นี้เป็นศาสนาคือคำสอนของพระพุทธะทั้งหลาย ดังนี้ พระโอวาทนี้ที่กล่าวว่าเป็นพระโอวาทพิเศษนั้น ก็เพราะว่า โดยปกติ สมเด็จพระบรมศาสดาทรงแสดงโอวาทเพื่อโปรดผู้ฟังให้เข้าถึงธรรมในชั้นใดชั้นหนึ่งเป็นพื้น แต่ในพระโอวาทนี้ ภิกษุซึ่งมาประชุมฟังนั้นล้วนเป็นพระอรหันตชีนาสพ ผู้เข้าถึงธรรมชั้นสูงสุดแล้ว ไม่ใช่เป็นผู้ที่ทรงแสดงธรรมโปรดให้บรรลุถึงธรรมชั้นใดชั้นหนึ่งสืบต่อไป ฉะนั้น พระโอวาทนี้จึงได้ทรงแสดงเพื่อวางหลักพระพุทธศาสนา สำหรับที่ภิกษุสงฆ์จะได้ถือเป็นหลักในการสั่งสอนอบรมในทางปฏิบัติสืบต่อไป การแสดงเรื่องวันมาฆบูชา และธรรมเบ็ดเตล็ดอย่างอื่น พร้อมทั้งพิธีบูชาในวันนี้ ได้กำหนดจะทำในภาคกลางคืน

ในเช้าวันนี้ ท่านกำหนดให้แสดงธรรมเรื่องการบูชาตามบทอุทเทศที่ยกขึ้นไว้ ณ เบื้องต้นว่า บุษารเห บุษยโต พุทุเถ ยทิ จ สวากเก เป็นต้น ที่แปลความว่า เมื่อบุคคลบูชาพระพุทธรูปหรือสาวกของพระพุทธรูปที่ควรบูชา ผู้ล่วงธรรมเป็นเหตุเนิ่นช้า ผู้ข้ามความโศกและความระทมใจ เมื่อบุคคลบูชาผู้ควรบูชาเช่นนั้น ซึ่งดับแล้วไม่มีภัยแต่ที่ไหนใคร ๆ ไม่อาจจะนับบุญของบุคคลที่บูชานั้นได้ว่า บุญนี้มีจำนวนเท่านี้ ดังนี้ นี่เป็นคำแปลในภาษิตบทอุทเทศที่ยกขึ้นไว้ นั้น เมื่อกล่าวโดยสรุป ย่อมได้หัวข้อตามบทอุทเทศนี้อันจะพึงถือเป็นลำดับในการแสดงอรรถาธิบาย เป็น ๓ ประการ

๑. เรื่องการบูชา
๒. บุคคลผู้ควรบูชา
๓. บุญซึ่งเป็นผลอันเกิดจากการบูชานั้น

จะได้อธิบายตามลำดับข้อนี้ เพื่อเป็นแนวทางแห่งการศึกษาและการปฏิบัติ

ประการแรก การบูชา การบูชานั้นก็หมายถึงการเข้าแสดงความเคารพด้วย ใจวัตถุอย่างใดอย่างหนึ่ง หรือแม้ด้วยการแสดงด้วยกาย เช่น ประณมมือ นมัสการ กราบไหว้ แต่ในทางพระพุทธศาสนานั้นได้แสดงการบูชาไว้ ๒ คือ *อามิสบูชา* อย่างหนึ่ง ปฏิบัติบูชาอย่างหนึ่ง อามิสบูชา การบูชาด้วยอามิส คือการนำอามิส หมายถึงวัตถุ เช่น ดอกไม้ รูป เทียนหรือสิ่งของ เข้าไปแสดงความเคารพตามวิธีที่นิยมกันนั้น ๆ *ปฏิบัติบูชา* บูชาด้วยการปฏิบัติ หมายถึงการปฏิบัติตามคำสั่งสอนของท่านซึ่งตน มีความเคารพบูชา นั้น บูชาทั้งสองประการนี้ สมเด็จพระบรมศาสดาได้ทรงยกย่อง ปฏิบัติบูชา การบูชาด้วยการปฏิบัติเป็นยอด เพราะเหตุว่า อามิสบูชา การบูชาด้วย อามิส คือวัตถุต่าง ๆ นั้น ไม่อาจดำรงพระพุทธศาสนาไว้ได้ แต่ว่าปฏิบัติบูชา การบูชาด้วยการปฏิบัติ ย่อมเป็นการดำรงพระพุทธศาสนาไว้ได้ นี่เป็นอธิบายโดยย่อ ของเรื่องการบูชา

เมื่อมีการบูชา ก็ย่อมจะต้องมีบุคคลหรือวัตถุที่พึงบูชา จนถึงหัวข้อที่สอง อันได้แก่ บุคคลที่ควรบูชา เมื่อกล่าวโดยทั่วไป บุคคลที่เป็นที่บูชากันนั้นก็อาจกล่าวได้ว่ามีอยู่สองจำพวก คือ จำพวกหนึ่ง เป็นพวกที่ไม่ควรบูชา อีกพวกหนึ่ง สมควรรับการบูชา จำพวกที่ไม่ควรบูชานั้น ก็หมายถึงจำพวกที่ปราศจากคุณสมบัติอันสมควรรับการบูชา หรือประกอบด้วยโทษต่าง ๆ เมื่อไปบูชาคนที่มีโทษต่าง ๆ ไม่ประกอบด้วย คุณสมบัติที่ควรบูชา ก็ย่อมจะบังเกิดโทษแก่ผู้บูชาเอง ยิ่งไปปฏิบัติตามคำแนะนำคำสั่งสอนของบุคคลเช่นนั้นด้วย ก็ยิ่งประกอบด้วยโทษมาก เพราะฉะนั้น บุคคลที่ประกอบด้วยโทษ ปราศจากคุณสมบัติดังนี้ จึงเรียกว่าเป็นผู้ที่ไม่ควรบูชา ส่วนบุคคลที่ควรบูชานั้น ในทางพระพุทธศาสนา ก็ได้แก่พระพุทธรูป คือพระผู้ตรัสรู้พระธรรมและแสดงพระธรรม คำสั่งสอน ตั้งพระพุทธศาสนาและพุทธบริษัทขึ้น กับสาวก คือศิษย์ของพระองค์ ซึ่งเป็นผู้ปฏิบัติตามพระธรรมคำสั่งสอนของพระองค์ บุคคลสองจำพวกนี้ คือ พระพุทธรูป และสาวกของพระพุทธรูป ได้ชื่อว่าเป็นบูชาพระหยา คือบุคคลผู้ควรบูชา

เพราะอะไร ก็เพราะว่า พระพุทธรูปนั้นทรงประกอบด้วยพระคุณดังที่แสดงไว้ในบทอุทเทส

ประการที่หนึ่ง ล่วงธรรมเป็นเครื่องเน้นซ้ำ ธรรมอะไรเป็นเหตุให้เน้นซ้ำ อันหมายความว่าไม่รวดเร็ว แต่ว่าล่าช้า ธรรมเป็นเหตุให้เน้นซ้ำนี้ อาจแสดงได้ในอันดับต่าง ๆ เมื่อกล่าวถึงประโยชน์ปัจจุบันอันเป็นประโยชน์ที่สามัญชนทั่วไปต้องการ อันเป็นประโยชน์ในทางคติโลก ธรรมเป็นเครื่องล่าช้า ก็ได้แก่ความเกียจคร้านเป็นหัวหน้า เมื่อบุคคลมีความเกียจคร้าน ไม่ขยันประกอบภารงานให้สำเร็จลุล่วงไปทันการ ทันสมัย ก็ย่อมจะเป็นผู้อยู่ล้าหลัง ต้องตกต่ำ เสื่อมทรามในประโยชน์อันตนจะพึงได้ในคติโลก เป็นผู้มิวิชาไม่ทันคนอื่น มิทรัพย์ไม่ทันคนอื่น มีสุขสมบัติต่าง ๆ ไม่ทันคนอื่น เพราะฉะนั้น ธรรมเหล่านี้อันมีความเกียจคร้านเป็นหัวหน้า จึงชื่อว่าธรรมเน้นซ้ำสำหรับประโยชน์ปัจจุบัน ส่วนประโยชน์ภายนอกอันเป็นคติโลกอีกก็เช่นเดียวกัน ธรรมเป็นเครื่องเน้นซ้ำ ก็ได้แก่ความที่บุคคลขาดศรัทธาความเชื่อที่ถูกต้อง ขาดปัญญาความรู้ที่ถูกต้องเป็นต้น เมื่อมีความเชื่อผิด อันเป็นเหตุถือผิด มีความรู้ผิด อันเป็นเหตุให้หลง เมื่อเป็นดังนี้ ก็ให้เกิดความเน้นซ้ำเพราะเหตุที่มีความเชื่อผิด มีความรู้ผิด อันเป็นเหตุให้หลง เมื่อเป็นดังนี้ ก็ให้เกิดความเน้นซ้ำเพราะเหตุที่มีความเชื่อผิด หรือมีความหลงอยู่นั้น ธรรมเหล่านี้ มีความเชื่อผิด ความรู้ผิดเป็นต้น จึงเป็นธรรมเครื่องเน้นซ้ำสำหรับผู้ที่ต้องการประโยชน์ภายนอก อันเป็นทางคติโลกเช่นเดียวกัน

ส่วนธรรมเป็นเครื่องเน้นซ้ำ อันเป็นปรมัตถธรรม คือธรรมที่มีเนื้อความอย่างสูงขึ้นไป ก็ได้แก่ต้นหาความดิ้นคนทะยานอยาก อุปาทาน ความยึดมั่นถือมั่น ก็เพราะว่าเมื่อมีความอยาก มีความยึดมั่นอยู่ในสิ่งอันใด ก็ย่อมจะมีความติดอยู่ในสิ่งอันนั้น ไม่หลุดพ้นไปได้ เมื่อเป็นเช่นนี้ก็ต้องเป็นผู้เน้นซ้ำ เพราะความที่ติดอยู่สยบอยู่ในสิ่งที่ยึดถือไว้นั้น สยบอยู่ยึดถือไว้นานเท่าไร ก็ย่อมจะมีความเน้นซ้ำเท่านั้น พระพุทธะได้ทรงละตัณหา ความดิ้นรนทะยานอยาก อุปาทานความยึดมั่นถือมั่นเสียได้ จึงไม่ทรงติดอยู่ ไม่ทรงข้องอยู่ในสิ่งทั้งปวงในโลก เพราะฉะนั้น จึงทรงเป็นผู้หลุดพ้นไปได้ ไม่ต้องติดอยู่เน้นซ้ำในสิ่งนั้น ๆ ทรงพ้นไปได้โดยฉับพลัน ที่ได้ทรงละตัณหาและอุปาทานเสียได้ เพราะฉะนั้น จึงได้พระนามว่า ผู้ล่วงธรรมเป็นเครื่องเน้นซ้ำ

พระคุณประการที่ ๒ ผู้ข้ามความโศกและความระทมใจ ความโศกและความระทมใจนี้ เป็นทุกข์ทางใจอย่างหนึ่ง ที่บุคคลทุก ๆ คนย่อมจะได้เคยประสบ

ก็เพราะว่าประจวบกับสิ่งที่ไม่เป็นที่รักบ้าง พลัดพรากจากสิ่งที่เป็นที่รักบ้าง รวมความเข้าแล้วก็คือความปรารถนาที่ไม่ได้สมหวัง เมื่อมีความปรารถนาไม่ได้สมหวัง จึงเกิดความโศกและความระทมใจขึ้น ระดับของความโศกและความระทมใจนี้ ย่อมขึ้นอยู่กับระดับของความปรารถนา เมื่อมีความปรารถนาแรง ความไม่สมหวังก็จะต้องแรง ความโศกความระทมใจก็ย่อมแรง ถ้ามีความปรารถนาอ่อน ความไม่สมหวังก็อ่อน ความโศกและความระทมใจก็ย่อมจะอ่อน ก็แหละอันความปรารถนานั้นจะต้องไม่สมหวังเรื่อยไป หรือย่อมจะสมหวังอยู่บ้าง ในข้อนี้ถ้าพิจารณาอย่างเผิน ๆ ก็ย่อมจะเห็นว่าความสมหวังบ้างเป็นครั้งเป็นคราว แต่หากพิจารณาโดยแท้จริงแล้ว ขึ้นชื่อว่าความปรารถนาแล้ว ย่อมไม่มีความสมหวังอยู่ในความปรารถนานั้น กล่าวคือความปรารถนาของบุคคลก็ย่อมปรารถนาที่จะให้ประจวบกับสิ่งที่เป็นที่รัก สิ่งใดซึ่งเป็นที่รัก ต้องการให้พบ ให้อยู่ยั่งยืนอยู่กับสิ่งนั้นตลอดไปจนนิรันดร และโดยตรงกันข้าม ก็ย่อมปรารถนาที่จะพลัดพรากจากสิ่งซึ่งไม่เป็นที่รัก สิ่งอันใดไม่เป็นที่รัก เช่น บุคคลผู้ซึ่งเป็นศัตรูกัน หรือวัตถุที่ไม่ชอบ ไม่เจริญตา ไม่เจริญใจ หรือไม่อยากที่จะให้บุคคลหรือวัตถุนั้นเสื่อมสิ้นไปเสียหมดเสีย ความปรารถนาของบุคคลนี้เอง เป็นเครื่องสร้างสิ่งที่เป็นที่รัก หรือไม่เป็นที่รักขึ้น และย่อมไม่มีอิม ไม่มีเพิ่มเติมอยู่กับความปรารถนานั้น เช่น หากจะถามว่า ปรารถนาจะให้อยู่กับสิ่งที่เป็นที่รัก เป็นเวลานานสักเท่าใด หนึ่งปีพอไหม สามปีพอไหม ถ้าถามดังนี้แล้ว ก็ได้คำตอบว่าไม่พอ ก็ต้องเพิ่มขึ้นเรื่อย ๆ รวมความว่าเป็นนิรันดร เป็นอันว่าไม่อยากให้สิ่งที่รักพรากเลย ถ้าสิ่งที่ไม่เป็นที่รักก็อยากให้พรากเสียโดยเร็ว ไม่อยากที่จะพบ ไม่อยากที่จะเห็น เมื่อเป็นดังนี้ ความสมปรารถนาจะพึงมีได้อย่างไร ใจของบุคคลเองซึ่งตั้งความรักหรือความเกลียดไว้ ก็ยังเปลี่ยนได้เสียแล้ว หรือไม่เที่ยงเสียแล้ว เมื่อเป็นเช่นนี้ จะเอาอะไรว่าเป็นสิ่งที่เที่ยง เป็นสิ่งที่มั่นคงและยั่งยืน

เพราะฉะนั้น ความปรารถนาของบุคคลจึงหาความสมหวังไม่ได้ เมื่อเป็นทาสของความปรารถนาอยู่ตราบใด ก็ต้องมีโศกระทมใจอยู่ตราบนั้น เมื่อเป็นดังนี้ จึงไม่พ้นไปจากความโศกความสะเทือนไปได้ ส่วนพระพุทธรูปซึ่งเป็นพระผู้ตรัสรู้ธรรม ได้ทรงมีพระปัญญาเห็นสัจธรรม คือธรรมเป็นตัวความจริง ว่าความปรารถนาอันนี้แหละเป็นสมุทัยสัจจ์ ความจริงคือสมุทัย เหตุให้บังเกิดความทุกข์ เมื่อเป็นดังนี้

จึงได้ทรงละสมุทัย ความดิ้นรนทะยานอยากนี้ได้ โดยความก็คือ ละตัณหาอุปาทาน ดังกล่าวในข้อก่อนหน้านั้นเอง เมื่อละสมุทัยได้แล้ว ก็สิ้นความปรารถนา เมื่อสิ้นความปรารถนา ความโศกและความระทมจึงไม่มี จึงทรงห้ามความโศกระทมใจไว้ได้

พระคุณบทประการที่สาม ผู้ดับ ก็หมายถึงผู้ดับซึ่งกิเลส คือตัณหาอุปาทาน ดังกล่าวนั้น ดับสิ้นคือดับความโศกความระทมใจดังกล่าวนั้นได้ เป็นผู้ดับสนิททางจิตใจ

พระคุณบทประการที่สี่ ไม่มีภัยแต่ที่ไหน คือเพราะเป็นผู้ดับตั้งนั้น จึงไม่มีกลัวอะไรจากอะไร คือไม่ต้องกลัวว่าจะพลัดพรากจากอะไร ไม่ต้องกลัวว่าจะประจวบกับอะไร ไม่กลัวว่าอะไรจะมาเป็นภัย ไม่มีมรณภัย และไม่มีภัยใด ๆ ที่จะทำให้บังเกิดความกลัว อีกประการหนึ่ง ไม่มีภัยแก่ใคร ไม่โลภอยากได้ของใคร ไม่โกรธใครไม่หลงในอะไร จึงไม่เป็นภัยแก่ใครแม้ด้วยใจ ไม่ต้องกลัวว่าจะประกอบกรรมที่เป็นภัยแก่ใคร พระพุทธะได้ทรงประกอบด้วยคุณเหล่านี้ ประการที่หนึ่ง ล่วงธรรมเป็นที่เนิ่นช้า ประการที่สอง ข้ามความโศกและความระทมใจ ประการที่สาม ดับคือดับกิเลสและกองทุกข์ ประการที่สี่ ไม่มีภัยแต่ที่ไหน หรือว่าไม่เป็นภัยแก่ใคร ๆ ในที่ไหน

พระพุทธะได้ทรงประกอบด้วยพระคุณเหล่านี้ ทรงแสดงธรรมสั่งสอน ก็ทรงแสดงธรรมเพื่อให้ล่วงธรรมเป็นเครื่องเนิ่นช้าเป็นต้น สาวกผู้เป็นศิษย์ของพระองค์ ก็ปฏิบัติธรรมที่พระองค์ทรงสั่งสอนนั้นจนเป็นผู้ล่วงธรรมที่เนิ่นช้าได้ หรือว่าเป็นผู้กำลังปฏิบัติอยู่เพื่อล่วงธรรมเป็นเครื่องเนิ่นช้านั้น เพราะฉะนั้น จึงเป็นบุญชราหะ คือเป็นบุคคลที่ควรบูชา

เมื่อบูชาบุคคลที่ควรบูชาเช่นนั้นจะได้ผลอะไร จึงมาถึงถึงข้อที่สาม คือว่าได้บุญที่ไม่อาจจะนับได้ว่าบุญนี้มีประมาณเท่านี้

คำว่าบุญนั้น โดยเหตุเป็นชื่อของการปฏิบัติเครื่องล้างความชั่วร้าย โดยผลเป็นชื่อของความสุข ได้ในพระพุทธภาษิตแสดงธรรมโดยผลได้ว่า มา ภิกขเว บุญญานํ ภายิตถ เป็นต้น ที่แปลความว่า ภิกษุทั้งหลาย ท่านทั้งหลายอย่ากลัวต่อบุญเลย คำว่าบุญ บุญ เป็นชื่อของความสุข ดังนี้ นี้เป็นบุญโดยผล อันจะบังเกิดจากบุญ โดยเหตุ คือการปฏิบัติเป็นเครื่องชำระล้างความชั่ว ก็แหละการบูชาท่านผู้ควรบูชา

ด้วยอามิสก็ตาม ด้วยการปฏิบัติตามคำสั่งสอนของท่านก็ตาม เมื่อบูชาด้วยการปฏิบัติตามคำสั่งสอนของท่าน ก็ย่อมเป็นผู้ปฏิบัติเพื่อละธรรมเป็นเครื่องเนิ่นช้า เพื่อความโศกและความระทมใจ เพื่อดับกิเลสและกองทุกข์ และเพื่อไม่ทำตนให้เป็นภัยแก่ใคร ๆ ทั้งตนเองก็ไม่มีภัยจากที่ไหน เพราะว่าดับกิเลสและกองทุกข์เสียได้ เมื่อเป็นดังนี้ การปฏิบัติดังนี้ จึงชื่อว่าเป็นบุญโดยแท้ เพราะการชำระกาย วาจา และใจให้บริสุทธิ์ เป็นไปตามโอวาทของพระพุทธเจ้าในวันมาฆปุณณมีนี้ ที่ว่าการไม่ทำบาปทั้งปวง ๑ การทำบุญให้ถึงพร้อม ๑ การชำระจิตของตนให้ผ่องใส ๑ การปฏิบัติดังนี้ จึงเป็นตัวบุญโดยตรง เป็นเครื่องชำระความชั่วร้ายทั้งปวง เป็นเหตุให้ประสบบุญโดยผลคือความสุขอันเกิดจากความปฏิบัติทางกาย ทางวาจา และทางใจ บุญดังกล่าวนี้ย่อมเป็นสิ่งซึ่งนับไม่ได้ว่าเท่าไร เพราะขึ้นอยู่กับต้นหาอุปาทาน ถ้าหากว่าการทำบุญขึ้นอยู่กับต้นหาอุปาทาน เหมือนอย่างว่าการทำบุญรักษาศีลก็ดี ให้ทานก็ดี แล้วก็อิฐฐานขอลากขอผลต่าง ๆ ซึ่งเป็นตัวความโลก อย่างนี้ นับได้ว่าเท่าไร สุดแต่ว่าต้องการลากผลเท่าไร ก็นับเอาเท่านั้น แต่ถ้าหากว่าเป็นการทำบุญเพื่อละต้นหาอุปาทาน ซึ่งเป็นบุญโดยตรง ไม่มีจำนวนอะไรนับ เพราะไม่ต้องการอะไรที่นับว่าเท่าไร จะได้อะไรเท่าไร จะเสียอะไรเท่าไร นี่เป็นตัวบุญโดยตรง การทำบุญโดยตรง ซึ่งเป็นปฏิบัติดีชอบนี้จึงนับไม่ได้ว่า บุญนี้มีประมาณเท่านี้ เพราะเป็นการปฏิบัติโดยตรงตามธรรมของพระพุทธเจ้า ซึ่งเป็นปฏิบัติบูชา

การแสดงธรรมในวันมาฆะตอนเช้านี้เรื่องการบูชา แสดงตามบทอุทเทส มื่อธิบายโดยสังเขปฉะนั้น เพราะฉะนั้น เมื่อบุคคลมาทำการบูชาท่านที่ควรบูชาด้วยวิธีบูชาทั้งสอง ย่อมชื่อว่าได้กระทำบุญที่นับไม่ได้ในทางพระศาสนา มีอรรถาธิบายดังแสดงมาด้วยประการฉะนี้.

วิชาขธรรมกถา^๑

นโม ตสฺส ภควโต อรหโต สมมาสมฺพุทฺธสฺส.

มหากรฺณีโก นาโถ

หิตาย สพุพปาณินิ

ปุเรตฺวา ปารมี สพุพา

ปตฺโต สมโพธิมุตตมนฺติ.

บัดนี้ จักรับพระราชทานถวายวิสัชนาพระธรรมเทศนา ในวิชาขธรรมกถา
ฉลองพระเดชพระคุณ ประดับพระปัญญาบารมี อนุรูปพระราชกุศลวิสาขบูชา ที่สมเด็จพระ
บรมบพิตรพระราชสมภารเจ้า พร้อมด้วยสมเด็จพระนางเจ้า ฯ พระบรมราชินีนาถ
(และสมเด็จพระเจ้าลูกเธอ) ได้เสด็จพระราชดำเนินมาทรงบำเพ็ญเป็นพุทธานุชาพิเศษ
ณ วัดพระแท่นดงรัง นี้ ด้วยอำนาจพระราชศรัทธาปสาทะที่ตั้งมั่นในพระพุทธานุ
รัตนตรัยและด้วยอำนาจพระมหากรุณาในวัดและพสกนิกรซึ่งได้มาประชุมกันเฝ้าชม
พระบารมี และโดยเสด็จพระราชกุศลวิสาขบูชาอยู่ในที่นี้

วัดพระแท่นดงรังนี้ ได้มีปูชนียวัตถุสำคัญคือพระแท่นศิลา เป็นที่นับถือบูชา
ของมหาชน ในฐานะเป็นพระแท่นเป็นที่เสด็จบรรทมปรินิพพาน แห่งสมเด็จพระบรม
ศาสดาสัมมาสัมพุทธเจ้า พระแท่นศิลานี้ เป็นหินแท่งที่บนหน้าลาดรูปคล้ายแท่นหรือ

^๑ ทรงเรียบเรียงให้ พระครูพุทธมัญจาคีรี ถวาย ในโอกาสขัตติสมัย เสด็จพระราชดำเนิน
ทรงบำเพ็ญพระราชกุศลวิสาขบูชา ณ วัดพระแท่นดงรัง อำเภอพนมทวน จังหวัดกาญจนบุรี
วันศุกร์ที่ ๓๐ พฤษภาคม พ.ศ. ๒๕๑๒

เตียงนอนแห่งเชิงเขา ซึ่งเดิมกล่าวว่ามีต้นรังขึ้นอยู่สองข้าง และบริเวณนี้เป็นดงรัง จึงมีลักษณะภูมิประเทศบางอย่างตรงกับพรรณนาไว้ในพุทธประวัติว่า สมเด็จพระบรมศาสดาได้เสด็จบรรทมปรินิพพานบนพระแท่นระหว่างไม้สาละ ที่แปลกันมาว่าไม้รังทั้งคู่ ในศาลาโนทยานอันเป็นที่แหว่พักแห่งมัลลกะศตริย์เมืองกุสินารา ศาลาโนทยานก็คือ อุทยานไม้สาละหรือดงรัง ตามที่โบราณแปลกันมา ได้มีวิหารที่สร้างครอบพระแท่นมาช้านาน และได้มีเขาถวายเป็นพระเพลิงซึ่งเป็นเทือกเดียวกัน มีมณฑปสร้างอยู่บนยอดเขาในที่ซึ่งนับถือในฐานะเป็นที่ถวายเป็นพระเพลิงพระพุทธรูปสรีระ ภายในมีพระพุทธรูปนอกจากนี้ยังมีวิหารพระทรมานกาย วิหารพระอานนท์ ก็ยังมีสิ่งอื่น ๆ ที่นับถือกันว่าเป็นสิ่งเนื่องด้วยสมเด็จพระบรมศาสดา เช่น บ่อบัวนพระโอรุที่ด้านหลังวิหารพระแท่นดงรัง เป็นต้น ได้มีกำหนดงานนมัสการพระแท่นดงรังเป็นงานเทศกาลประจำปี ตั้งแต่วันขึ้น ๘ ค่ำ เดือน ๔ ถึงวันเพ็ญกลางเดือน ๔ ทุกปี ปรากฏว่ามีพุทธศาสนิกชนพากันมานมัสการจากทิศานุทิศเป็นจำนวนมากทุกปี.

ได้มีจารึกบัญชีรายนามราษฎร และพระสงฆ์ผู้บูรณะพระแท่นดงรัง ซ่อมสร้างวิหารและสิ่งต่าง ๆ เมื่อ พ.ศ. ๒๓๘๑ ในรัชกาลที่ ๓ แสดงว่าพระแท่นดงรังได้เป็นปูชนียสถานสำคัญขึ้นก่อนนั้นมานานแล้ว และปรากฏในพระราชพงศาวดารรัชกาลที่ ๔ ว่า “เมื่อปีกุนเบญจศก (พ.ศ.๒๔๐๖) ที่พระแท่นดงรัง ก็โปรดให้ผู้ว่าราชการเมืองกรมการเมืองราชบุรี ทำวิหารพระอุโบสถที่ค้างอยู่เสียให้แล้ว แล้วให้ทำพระเจดีย์ขึ้นที่หลังพระแท่นองค์หนึ่ง การได้ทำอุฐไว้ ภายหลังโปรดให้เลิกเสีย การจึงค้างมาและพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ในรัชกาลนั้น ก็ได้เสด็จพระราชดำเนินมาทรงนมัสการ เมื่อ พ.ศ.๒๔๐๒ ต่อมาในรัชกาลที่ ๕ พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว เมื่อเสด็จประพาสไทรโยค ได้เสด็จพระราชดำเนินมาประทับแรมทรงสมโภชพระแท่นดงรัง เมื่อวันอังคาร แรม ๔ ค่ำ เดือนยี่ ปีฉลู พ.ศ.๒๔๒๐ ได้ทรงพระราชนิพนธ์เล่าเรื่องพระแท่นดงรัง เขาถวายเป็นเพลิง และบริเวณพระแท่นไว้อย่างละเอียดน่ารู้ ในรัชกาลที่ ๖ พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว เมื่อเสด็จพระราชดำเนินไปทรงซ่อมมรดบเสื่อป่า ณ ค่ายหลวงบ้านโป่ง เมื่อ พ.ศ.๒๔๖๔ ภายหลังการซ่อมมรดบเสื่อป่าเสร็จแล้ว ได้เสด็จ ฯ มาทรงนมัสการพระแท่นดงรังครั้งหนึ่ง นอกจากนี้ได้มีเจ้านายผู้ใหญ่เสด็จมาทรงนมัสการในรัชกาลต่าง ๆ อีกหลายพระองค์.

ในพระราชนิพนธ์พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงพระราชวิจารณ์พระแท่นดงรังไว้ตอนหนึ่งว่า “ผู้ที่รู้อยู่ทั่วถึงจะไหว้กราบในที่ที่มีพระพุทธรูป สฎูปหรือสิ่งอื่น ๆ ซึ่งเป็นเจดีย์ฐาน ถาจะไหว้กราบในที่แจ้ง ในชายคาที่ไม่มีเจดีย์ฐานก็ตีต้องส่งใจระลึกถึงพระคุณพระพุทธรเจ้า แล้วไหว้กราบทุกครั้งทุกคราว และพระแท่นดงรังนี้เล่าก็เป็นเจดีย์ฐานอันหนึ่ง ซึ่งควรจะส่งใจระลึกถึงพระพุทธรเจ้าที่เสด็จปรินิพพานในเมืองกุสินารายณ์ที่ป่าร้างของมัลลกษัตริย์ ก็เหมือนหนึ่งได้นมัสการในที่นั้นเหมือนกัน..... เจดีย์ฐานต่าง ๆ ยกไว้เป็นเครื่องชักนำใจให้ส่งไประลึกถึงคุณพระพุทธรเจ้าโดยง่ายขึ้นกว่าที่จะนึกเปล่า ๆ เพราะดั่งนั้น ถ้าเจดีย์ฐานแห่งใดความเป็นที่เชื่อ ที่เลื่อมใส เพราะมีหลักฐานเป็นพยานสำคัญได้ก็มีแรงจะชักจูงความเลื่อมใสให้มากขึ้น ซึ่งว่าเปรียบเทียบมาดั่งนี้ เพราะจะให้เป็นประโยชน์ที่จะนำความเลื่อมใสเท่านั้น ใช่ว่าจะพระแท่นไม่แท้ไหว้ไม่ได้บุญ.... ถ้าเป็นเจดีย์ฐานแห่งใด ๆ ก็ดี ผู้ใดมีน้ำใจไหว้ดี ก็จะมีอานิสงส์ ถ้าไหว้ไม่ดี ก็จะไม่เหมือนกับเดินไกวแขนเล่นเหมือนกัน....”

บัดนี้ สมเด็จพระมหารัชมงคลมุนีราชูปถัมภ์ สมเด็จพระพรหมญาณสังวรญาณมหาราชาธิราชเจ้า พร้อมทั้งสมเด็จพระนางเจ้า ฯ พระบรมราชินีนาถ ได้ทรงพระราชดำริเห็นความสำคัญของพระแท่นดงรังว่า เป็นปูชนียสถานสำคัญแห่งหนึ่งของบ้านเมือง ซึ่งสมเด็จพระบูรพมหากษัตริยาธิราชเจ้าหลายพระองค์ ได้เคยเสด็จ ฯ มาทรงสักการบูชาในโอกาสชิตกาลวิสาขปุณณมีนี้ ชื่อว่าได้พระราชทานความยกย่องปูชนียสถานแห่งนี้เป็นพิเศษ และพระราชกุศลที่ทรงบำเพ็ญในที่นี้ ด้วยพระราชหฤทัยทรงระลึกในพระพุทธรูปคุณเป็นอารมณ ก็จะมีอานิสงส์เพิ่มพูนพระบารมี เป็นเหมือนหนึ่งได้เสด็จไปทรงนมัสการทรงบำเพ็ญพระราชกุศลในที่เสด็จปรินิพพานแห่งพระสัมมาสัมพุทธเจ้า สมดังพระราชนิพนธ์ทรงพรรณนานั้น.

วันวิสาขปุณณมี คือวันพระจันทร์เพ็ญเสวยกลุ่มดาวฤกษ์วิสาขะ เป็นวันที่พระโหราจารย์กล่าวกำหนดไว้ว่า เป็นวันตรงกับวันเสด็จประสูติ ตรัสรู้ และปรินิพพานแห่งสมเด็จพระบรมศาสดาสัมมาสัมพุทธเจ้า พุทธศาสนิกชนทั่วไปจึงถือเป็นวันสำคัญวันหนึ่งในพระพุทธศาสนา และทำการบูชาด้วยวิธีบูชาต่าง ๆ ตามที่กำหนดขึ้นในวัด ในปูชนียสถานนั้น ๆ ด้วยน้อมจิตระลึกถึงพระพุทธรูป กับทั้งพระธรรมคุณ พระสังฆคุณเป็นอารมณ การบูชาในวันวิสาขปุณณมีนี้ เรียกว่า “วิสาขบูชา”

พระประวัติแห่งสมเด็จพระบรมศาสดาที่เกี่ยวข้องแก่เหตุการณ์สำคัญทั้ง ๓ วาระนี้ มีความโดยย่อว่า พระสัมมาสัมพุทธเจ้าพระบรมศาสดา ได้ประสูติจากพระครุโรทร พระพุทธมารดา ณ ลุมพินีวัน ระหว่างกรุงกบิลพัสดุ์และกรุงเทวทหะต่อกัน เมื่อวันวิสาขปุณณมีก่อนพุทธศักราช ๘๐ ปี พระองค์ทรงเป็นพระโพธิสัตว์ คำว่า “โพธิสัตว์” เป็นคำเรียกพระองค์เมื่อก่อนแต่ตรัสรู้ แปลว่า “ผู้ซึ่งอยู่ในความตรัสรู้ ผู้ติดคือรักใคร่ ในความรู้” เพราะพระองค์ได้ทรงบำเพ็ญพุทธการกรรม คือกรรมที่ทำให้เป็นพระพุทธเจ้า ได้แก่การมีธรรม ๑๐ คือ ทาน ศีล เนกขัมมะ ปัญญา ทั้ง ๔ นี้เป็นข้อใหญ่ และ วิริยะ ขันติ สัจจะ อธิษฐานะ เมตตา อุเบกขา ทั้ง ๖ นี้เป็นข้ออุปการะเพื่อพระสัพพัญญุตญาณโดยส่วนเดียว ครั้นพระบารมีที่ได้ทรงสร้างสมบำเพ็ญมาเต็มเปี่ยมแล้ว พระโพธิสัตว์ก็ได้ตรัสรู้พระอนุตรสัมมาสัมโพธิญาณเป็นพระสัมมาสัมพุทธเจ้า ณ ควงไม้แอสัตถพฤกษ์ ที่เรียกต่อมาว่าไม้โพธิ์ ณ ตำบลอุรุเวลาเสนานิคม มคธรัฐ ในราตรี แห่งวันวิสาขปุณณมี ในปีก่อนพุทธศักราช ๔๕ ครั้นได้ตรัสรู้แล้ว ก็ได้เสด็จจาริก ไปประกาศพระธรรมที่ได้ตรัสรู้นั้นสั่งสอนเวไนยนิกร คือ หมู่ชนที่ควรแนะนำได้ ในคามนิคมชนบทต่าง ๆ เป็นพระศาสดาเอกผู้ทรงประดิษฐานพระพุทธศาสนาและ บริษัททั้ง ๔ คือ ภิกษุ ภิกษุณี อุบาสก อุบาสิกา ให้ตั้งมั่นขึ้นในโลกตลอดเวลา ๔๕ ปี จึงได้เสด็จดับขันธปรินิพพาน ณ ระหว่างสาละพฤกษ์ทั้งคู่ ในสาลวัน กรุงกุสินารา มัลลรัฐ ณ บัจฉิมยามแห่งราตรีวิสาขปุณณมี ตั้งต้นนับพุทธศกแต่นั้นมา แต่ในประเทศไทย นับโดยอดีตภาค คือส่วนล่วงไปแล้ว ๑ ปี จึงนับเป็นหนึ่ง จำเดิมแต่นั้นมาจนถึงปี ปัจจุบันบัดนี้ นับตามนิยมที่รับมาจากคัมภีร์ที่รจนาไว้ในลังกาทวีป โดยอดีตภาคล่วงไปแล้วได้ ๒๕๑๒ ปี บริบูรณ์.

เหตุการณ์สำคัญแห่งสมเด็จพระบรมศาสดาสัมมาสัมพุทธเจ้า คือประสูติ ตรัสรู้ และปรินิพพาน ได้บังเกิดขึ้นในวันวิสาขปุณณมีตรงกันทั้ง ๓ วาระ นับว่าเป็น อัจฉริย์ไม่เคยมี แต่ที่พึงเห็นว่าเป็นข้ออัศจรรย์อย่างที่สุดไม่มีสิ่งอัศจรรย์อื่นเทียมถึง คือความที่พระองค์ทรงมีพระวิริยะอย่างยอดเยี่ยม ทรงบำเพ็ญพระบารมีทั้งปวงจนได้ ตรัสรู้พระธรรม ครั้นตรัสรู้แล้วก็ทรงมีพระมหากรุณา ไม่ทรงเห็นแก่ความเหนื่อยยาก เสด็จจาริกไปประกาศพระธรรมสั่งสอนตลอดพระชนมชีพ ทรงปลุกโพธิพฤกษ์ คือ

พระพุทธศาสนาขึ้นให้หยั่งรากลึกงอกงามขึ้นในโลก และดำรงอยู่เพื่อประโยชน์เกื้อกูลและความสุขตราบเท่าถึงปัจจุบันนี้ ฉะนั้น จึงเป็นเหตุให้ความประสูติขึ้นในโลกแห่งพระองค์ เป็นความประสูติแห่งพระโพธิสัตว์ผู้ที่จะได้ตรัสรู้ ให้ความตรัสรู้ของพระองค์ เป็นความตรัสรู้แห่งองค์พระสัมมาสัมพุทธเจ้า และให้ความปรินิพพานของพระองค์ เป็นความปรินิพพานแห่งองค์พระศาสดาเอกแห่งโลก ผู้แผ่พระอนันตคุณออกไปแก่โลกโดยพันประมาณ ยังความระลึกถึงพระคุณให้เกิดขึ้นในจิตใจของมหาชนยังยืนมาทุกรุ่นทุกสมัยโดยไม่จืดจาง แม้จะได้เสด็จปรินิพพานมาช้านาน ไม่ปรากฏพระพุทธสรีระอีกต่อไปแล้ว แต่ก็ยังปรากฏพระพุทธคุณดำรงอยู่ เป็นส่วนอมตะพ้นจากความเกิดแก่เจ็บตายในสังสารวัฏ จึงชื่อว่าทรงดำรงอยู่โดยไม่ดับสูญด้วยพระคุณ อันท่านแสดงประมวลลงโดยย่อเป็น ๓ คือ พระปัญญาคุณ พระคุณคือพระปัญญาความรู้จริงในสัจธรรมธรรมที่เป็นสัจจะ พระวิสุทธิคุณ พระคุณคือความบริสุทธิ์จริง พระกรุณาคุณ พระคุณคือพระกรุณาโปรดช่วยให้พ้นทุกข์ได้จริง สมดังบทแสดงพระพุทธคุณว่า

พุทธาวารหนตวรตาทิคุณาภิกุตุโต

สุทธาภิยาณกรุณาหิ สมาคตตุโต

โพเธสิ โย สุขนตํ กมลํ สุโร

แปลความว่า พระพุทธเจ้าเป็นผู้ประกอบด้วยพระคุณ มีความเป็นพระอรหันต์เป็นต้น มีพระองค์ประกอบแล้วด้วยพระปัญญาคุณ พระวิสุทธิคุณ พระกรุณาคุณ ทรงยังหมู่คนดีให้เบิกบานแล้ว เหมือนอย่างดวงอาทิตย์ยังดอกบัวให้บาน ฉะนั้น

พระพุทธคุณนี้ ย่อมปรากฏ เพราะพระองค์ได้ทรงแสดงพระธรรมสั่งสอนหมู่คนดีคือเวไนยนิกรให้รู้ตาม และพระธรรมก็ย่อมปรากฏเป็นคุณประโยชน์แก่สาธุชนผู้ได้สดับฟังและปฏิบัติตามภูมิชั้น สมตามบทคาถาแสดงพระธรรมคุณว่า

สุวาษาตตาทิคุณโยคฺวเสน เสยโย

โย มคฺคปากปริยตติวิโมกฺขเกโท

ธมฺโม กุโลกปตนา ทตทธาริธาริ

แปลความว่า พระธรรมเป็นของอันประเสริฐ ด้วยอำนาจแห่งความประกอบ ด้วยคุณ มีความเป็นสวากขาตธรรม คือธรรมอันพระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสดีแล้วเป็นต้น จำแนกออกได้เป็น มรรค ผล นิพพาน และปริยัติธรรม พระธรรมรักษาผู้ดำรงธรรม นั้นมิให้ตกไปในโลกที่ชั่ว

หมู่แห่งสาวกผู้ได้สดับฟังธรรม เป็นผู้ปฏิบัติดำรงธรรมด้วยตนและดำรงธรรม ให้สืบต่อมาชื่อว่าพระสงฆ์ ย่อมปรากฏคุณตามบทแสดงพระสังฆคุณว่า

สทฺธมฺมไซ สุปฏิปัตติคฺคณาทิจฺจโต

โยจฺจพฺพิโต อริยบุคคลสงฺฆเสฏฺโฐ

สีลาธิมฺมปวราสยกายจิจฺจโต

แปลความว่า พระสงฆ์สาวกของพระผู้มีพระภาคเจ้า เป็นผู้เกิดจากพระสัทธรรม ประกอบแล้วด้วยพระคุณมีสุปฏิปัตติคุณเป็นต้น เป็นหมู่แห่งอริยบุคคลผู้ประเสริฐ ๘ จำพวก มีกายและจิตอาศัยธรรมอันประเสริฐมีศีลเป็นต้น ดังนี้

พระพุทเจ้า พระธรรม พระสงฆ์ ทั้ง ๓ นี้รวมกันเรียกว่า พระรัตนตรัย เป็นหลักเป็นประธานแห่งพระบวรพุทธศาสนา และพระพุทธศาสนากล่าวคือพระธรรม ที่พระผู้มีพระภาคเจ้า ได้ทรงแสดงแล้ว และพระวินัยที่ทรงบัญญัติแล้ว จะดำรงอยู่ ยืนนานก็อาศัยพุทธบริษัทนี้เอง ปฏิบัติตนเองอยู่ในธรรมเป็นส่วนเหตุ ๕ ประการ คือ ฟังธรรมโดยเคารพ เรียนธรรมโดยเคารพ ทรงจำธรรมโดยเคารพ พง์พินิจให้เข้าใจ อรรถ คือเนื้อความแห่งธรรมที่ทรงจำไว้โดยเคารพ รู้ทั่วถึงอรรถคือเนื้อความหรือผล รู้ทั่วถึงข้อธรรมหรือเหตุแล้ว ปฏิบัติธรรมสมควรแก่ธรรมโดยเคารพ บุคคลผู้ปฏิบัติอยู่ในข้อเหล่านี้ ชื่อว่าปฏิบัติเพื่อความตั้งอยู่แห่งพระสัทธรรมคือศาสนา พระพุทธศาสนา จักไม่อันตรธาน แต่จักตั้งอยู่นานตราบเท่าที่มีการปฏิบัติอยู่ และการปฏิบัติดังนี้ ชื่อว่าเป็นการปฏิบัติบูชาพระสัมมาสัมพุทธเจ้า ที่ทรงสรรเสริญว่าเป็นการบูชาอย่าง ประเสริฐ เพราะเป็นเหตุดำรงพระพุทธศาสนาไว้ได้ด้วยประการฉะนี้

สมเด็จพระมโหฬารราชสมภารเจ้า ทรงพระราชปรารภวันวิสาขบูชาปทุมณมี ซึ่งเป็นวันตรงกับวันประสูติ ตรัสรู้และปรินิพพาน แห่งสมเด็จพระบรมศาสดาสัมมาสัมพุทธเจ้า จึงได้เสด็จพระราชดำเนินมาทรงบำเพ็ญพระราชกุศลวิสาขบูชาปทุมณมี ณ วัดพระแท่นดงรัง อันเป็นปูชนียสถานสำคัญนี้ ชื่อว่าได้ทรงปฏิบัติบำเพ็ญกุศลนิกรพุทธศาสนิกชนทั้งปวง เพื่อความดำรงยั่งยืนแห่งพระพุทธศาสนา เพื่อประโยชน์สุขแห่งประชานิกชนทั่วไปทุกหมู่เหล่า พระราชจริยาวัตรทั้งนี้ย่อมเป็นที่แซ่ซ้องสาธุการ และถวายพระพรชัยมงคลแห่งเทพและมนุษย์ทั่วไป

มหากาภูมิโก นาโถ

หิตาย สพพปาณินิ

ปุเรตวา ปารมี สพพา

ปัตโต สมโพธิมุตตม

เอเตน สจจวชเชน

โหตุ เต ชยมงคล์

พระสัมมาสัมพุทธเจ้าผู้พระนาถะ ประกอบด้วยพระมหากาภูมิ ทรงบำเพ็ญพระบารมีทั้งปวง เพื่อประโยชน์แก่อุภยโลกทั้งปวง ทรงบรรลุพระสัมโพธิญาณแล้ว ด้วยสัจจวาจา นี้ ขอชัยมงคลจงมีแด่สมเด็จพระมโหฬารราชสมภารเจ้า

อนึ่ง ขออำนาจคุณพระศรีรัตนตรัยอวยชัยอุดมมงคล และอำนาจพระราชกฤษฎาภินิหารกุศลบารมี จงได้โปรดอภิบาลรักษาสมเด็จพระมโหฬารราชสมภารเจ้า พร้อมทั้งสมเด็จพระนางเจ้า ฯ พระบรมราชินีนาถและพระราชโอรสธิดา ให้ทรงพระเกษมสำราญนิรมลปราศจากอริราชศัตรูปัจจามิตร และอุปสรรคอันตรายทั้งปวง ให้ทรงพระเจริญด้วยสรรพพรชัยมงคล เสด็จสถิตเป็นพระนาถะเป็นที่ร่มเกล้าแห่งประชานิกชนทุกหมู่เหล่า ตลอดจักรกาล

ถวายวิสาขนาพระธรรมเทศนา ในวิสาขธรรมกถา ฉลองพระเดชพระคุณพระดับพระปัญญาบารมี พอสมควรแก่เวลา เหว่ ก็มีด้วยประการฉะนี้. ขอถวายพระพร.

ติลัษณกถา^๑

นโม ตสฺส ภควโต อรหโต สมฺมาสมฺพุทฺธสฺส.

อุปฺปาทา วา ภิกฺขเว ตถาคตาณํ อนุปฺปาทา วา ตถาคตาณํ จิตฺตา ว
สา ธาตุ ธมฺมจิตฺตา ธมฺมนิยามตา สพุเพ สงฺขารา อนิจฺจา สพุเพ สงฺขารา ทุกฺขา
สพุเพ ธมฺมา อนตฺตาติ.

บัดนี้ จะแสดงศาสนธรรม ธรรมคือคำสั่งสอนของสมเด็จพระบรมศาสดา
เพื่อให้สำเร็จประโยชน์แห่งการฟังธรรมตามสมควรแก่วันธรรมสวณะ คือวันที่เป็นที่
ฟังธรรม อันเวียนมาถึงเข้า ณ บัดนี้

อนึ่ง วันนี้เป็นวันที่ท่านกำหนดเป็นวันทำการบูชา ในการถวายพระเพลิง
พระพุทธรูรีระ ซึ่งเรียกว่าเป็นวันอัฐมีบูชา แต่วันวิสาขปุณณมี การประกอบการบูชา
ในวันนี้ จะได้กระทำกันในตอนค่ำ แต่ว่าตอนเช้านี้ท่านกำหนดให้แสดงไตรลักษณ์
เป็นการทำความรู้ในธรรมดาแห่งสังขาร แม้สังขารของสมเด็จพระบรมศาสดาสัมมา-
สัมพุทฺธเจ้า ก็ย่อมเป็นไปตามธรรมดา การฟังธรรมปรารภเรื่องนี้นับว่าเป็นการปฏิบัติ
บูชาพระสัมมาสัมพุทฺธเจ้า

^๑ แสดงครั้งดำรงสมณศักดิ์ที่ พระสาสนโสภณ เนื่องในวันอัฐมีบูชา ณ พระอุโบสถ
วัดบวรนิเวศวิหาร วันที่ ๑๘ พฤษภาคม พ.ศ. ๒๕๐๕

เมื่อเช้าแห่งวันวิสาขบูชาแสดงไตรสิกขา คือ ศีล สมาธิ ปัญญา อันเป็นปฏิบัติธรรมในพระพุทธศาสนา ก็แหละปัญญาสิกขาข้อที่สามนั้น โดยปริยายหนึ่งก็มุ่งอบรมให้เกิดปัญญา ความรู้ทั่วถึงในไตรลักษณ์ เพราะฉะนั้น ไตรลักษณ์จึงเป็นหมวดปัญญาสิกขา ซึ่งเป็นสิกขาชั้นสูงในพระพุทธศาสนา ผู้ปฏิบัติธรรมในศีล ในจิต หรือ สมาธิ ก็พึงปฏิบัติในปัญญาสิกขา คืออบรมปัญญาให้เกิดในไตรลักษณ์อีกด้วย จึงจะเป็นการปฏิบัติออกจากทุกข์ด้วยประการทั้งปวง การปฏิบัติในศีลสิกขานั้น นำให้ออกจากทุกข์เพราะภัยเวรที่บุคคลก่อขึ้น เพราะว่าเมื่อปฏิบัติอยู่ในศีล ก็ย่อมเป็นผู้ระงับภัยระงับเวร ส่วนการปฏิบัติในสมาธิหรือจิต เป็นการบำบัดทุกข์ที่เกิดความฟุ้งซ่านแห่งจิต เพราะว่าเมื่อปฏิบัติในสมาธิ จิตก็ย่อมสงบตั้งมั่น ความทุกข์ที่จะพึงเกิดเพราะจิตฟุ้งซ่าน ก็ย่อมสงบไป แต่ว่าก็ยังมีความทุกข์ เพราะค้นหาอุปาทานคือความดิ้นรนปรารถนา ความยึดถือ ซึ่งเกิดขึ้นเพราะอวิชชาคือความไม่รู้ตามเป็นจริง ฉะนั้นจึงมีข้อปฏิบัติต่อไปคือการปฏิบัติอบรมปัญญาในไตรลักษณ์ดังที่กล่าวแล้ว จึงจะเป็นทางระงับความทุกข์ที่บังเกิดขึ้น เพราะอำนาจค้นหาอุปาทานได้

ไตรลักษณ์นั้น แปลว่า ลักษณะ ๓ อย่าง ลักษณะ แปลว่า เครื่องกำหนด ไตรลักษณ์จึงแปลว่า เครื่องกำหนด ๓ อย่าง เครื่องกำหนดนี้เป็นเครื่องกำหนดแห่งอะไร ก็คือเป็นเครื่องกำหนดสังขารทั้งปวง คำว่าสังขารได้แก่สิ่งผสมปรุงแต่ง บรรดาสิ่งผสมปรุงแต่งทั้งหลายได้ชื่อว่าสังขารทั้งนั้น โดยย่อก็มี ๒ อย่างคือ อุปาทินนสังขารสังขารที่มีผู้ครอง อนุปาทินนสังขาร สังขารที่ไม่มีผู้ครอง

สังขารที่มีผู้ครองอันเรียกว่าอุปาทินนสังขารนั้น ได้แก่ร่างกายของมนุษย์และของสัตว์ดิรัจฉานทั้งหลายซึ่งมีจิตใจครอง และโดยปกติก็มีตัณหาครองอยู่ เพราะประกอบด้วยตัณหา อุปาทานยึดถือในสังขารของตน ๆ อยู่ ส่วนสังขารที่ไม่มีผู้ครองอันเรียกว่า อนุปาทินนสังขาร ก็ได้แก่ สิ่งทั้งหลายที่บังเกิดขึ้นโดยธรรมชาติ ตลอดจนถึงบ้านเรือนหรือสิ่งทั้งหลายที่บุคคลเป็นผู้ปรุงแต่งก่อสร้างขึ้น ซึ่งไม่มีจิตใจครอง อีกนัยหนึ่ง นักธรรมบางท่านแสดงว่าสังขารที่มีตัณหาอุปาทานครองอยู่ จะมีวิญญานหรือไม่มีวิญญาน เรียกว่า อุปาทินนสังขาร ส่วนที่ไม่มีตัณหาอุปาทานครองอยู่ เรียกว่า อนุปาทินนสังขาร แต่ทั้งปวงเหล่านี้เรียกว่าสังขาร คือเป็นสิ่งผสมทั้งนั้น

เพราะว่า จะเป็นสังขารอย่างใดก็ตาม จะต้องประกอบด้วยส่วนต่าง ๆ มาประชุมปรุงแต่งขึ้นตามเหตุปัจจัยนั้น ๆ และท่านก็บัญญัติเรียกสิ่งที่มาประชุมปรุงแต่งขึ้นว่าธาตุ ธาตุนั้น เดิมในพระพุทธรศาสนา ก็แสดงว่ามี ๔ คือ ธาตุดิน ธาตุน้ำ ธาตุไฟ ธาตุลม และต่อมาก็เติมอากาศธาตุคือช่องว่าง ธาตุ ๔ หรือ ธาตุ ๕ เหล่านี้มาประชุมปรุงแต่งขึ้นเป็นสังขารทั้งหลายดังกล่าวมานั้น ก็แหละ ธาตุที่กล่าวนั้น ก็มุ่งถึงสิ่งที่มีคุณลักษณะสำหรับเป็นเครื่องกำหนดรวบรวมสิ่งทั้งหลายที่มีลักษณะอย่างเดียวกันเข้าด้วยกัน ดังเช่นสิ่งที่มีลักษณะแข็งแข็ง ก็รวมเรียกว่า ปฐวีธาตุ ธาตุดิน สิ่งที่มีลักษณะเอิบอาบ ก็รวมเรียกว่าอาโปธาตุ ธาตุน้ำ สิ่งที่มีลักษณะอบอุ่นก็รวมเรียกว่าเตโชธาตุ ธาตุไฟ สิ่งที่มีลักษณะพัดไหว ก็รวมเรียกว่าวาโยธาตุ ธาตุลม สิ่งที่มีลักษณะเป็นช่องว่าง ก็รวมเรียกว่าอากาศธาตุ ธาตุอากาศ มุ่งถึงคุณลักษณะเป็นที่รวบรวมสิ่งทั้งหลายเข้าด้วยกันดังกล่าวมานี้ จึงเรียกว่าธาตุ และเมื่อพิจารณาลงไปอีก บรรดาสิ่งที่เรียกว่าธาตุ เหล่านั้นก็ยังเป็นสังขารสิ่งทีผสมปรุงแต่งอยู่นั่นเอง ยังแยกออกไปได้อีก ไม่มีที่สิ้นสุด

เพราะฉะนั้น เมื่อจะแยกให้ละเอียดก็จะเป็นสังขารไปหมดโดยลำดับ จึงได้แสดงสรุปเสียทีหนึ่งว่าสิ่งที่มีลักษณะอย่างนั้น ๆ เรียกว่าธาตุนั้น ๆ และเมื่อธาตุนั้น ๆ มาประชุมปรุงแต่งกันขึ้นก็เรียกว่าสังขาร คือส่วนผสมปรุงแต่ง นี้เป็นความปรุงแต่งทางวัตถุ

ส่วนความผสมปรุงแต่งทางจิตใจนั้น ความคิดปรุงหรือความปรุงคิดที่ปรากฏเป็นเจตนากรรม ก็เรียกว่าสังขารเหมือนกัน เพราะว่าจะต้องมีเรื่องที่เกิด จะต้องมีความคิดมาประกอบกันเข้า และจะต้องมีจิตจับโน่นจับนี่มาคิดรวมกันเข้าปรุงเป็นเรื่องเป็นราวขึ้น ถ้าเป็นส่วนดี ก็เรียกว่า ปุญญาภิสังขาร คือเป็นบุญ ถ้าเป็นส่วนชั่ว ก็เรียกว่าอปุญญาภิสังขาร คือเป็นบาป ถ้าเป็นกลาง ๆ ก็เรียกว่าอเนญญาภิสังขาร สังขารที่ไม่หวั่นไหว อันได้แก่สมาริ ก็เป็นสังขารอีกเหมือนกัน เพราะฉะนั้น แม้การปรุงคิดหรือการคิดปรุง จับโน่นจับนี่มาคิดเป็นเรื่องเป็นราวต่าง ๆ ในทางดีบ้าง ในทางไม่ดีบ้าง ก็เรียกว่าสังขาร เป็นสังขารทางจิตใจอีกส่วนหนึ่ง

บรรดาสิ่งทีผสมปรุงแต่งที่เรียกว่าสังขารดังกล่าวมานี้ เป็นสิ่งที่มีอยู่โดยทั่วไป เป็นต้นว่า ร่างกายของทุก ๆ คนที่นั่งอยู่นี้ก็เป็นสังขาร เรียกว่าอุปาทินนสังขาร สังขาร

ที่มีผู้ครอง คือมีจิตใจมีตัณหาอุปาทานความปรารถนายึดถือครองเป็นเจ้าของอยู่ด้วยกัน และภายนอกร่างกายนี้ออกไป จะเป็นร่างกายของบุคคลอื่น สัตว์อื่น ซึ่งยังมีชีวิตอยู่ ก็เป็นอุปาทานอกสังขารทั้งนั้น และสิ่งทั้งหลายนอกจากนี้ที่ตามองเห็นเป็นรูปต่าง ๆ ที่หูได้ยินเป็นเสียงต่าง ๆ ที่จมูกได้กลิ่นเป็นกลิ่นต่าง ๆ ที่ลิ้นได้ลิ้มรสเป็นรสต่าง ๆ ที่กายได้ถูกต้องเป็นโณภูมัพพะ สิ่งที่กายถูกต้องต่าง ๆ เหล่านี้ก็ล้วนเป็นสังขารทั้งนั้น

เพราะฉะนั้น บรรดาสิ่งที่เป็นวิสัยของตา หู จมูก ลิ้น กาย และใจ คือหมายถึง มนะ ที่รับอารมณ์คือเรื่องของรูปเสียงเป็นต้นเหล่านั้น ก็รวมเรียกว่าเป็นสังขารทั้งสิ้น บรรดาสังขารเหล่านี้มีลักษณะคือเครื่องกำหนดของตน ๆ โดยเฉพาะส่วนหนึ่งและมีเครื่องกำหนดซึ่งเป็นลักษณะทั่วไปอีกส่วนหนึ่ง และลักษณะที่เป็นเครื่องกำหนด โดยเฉพาะนั้น เช่นว่าลักษณะรูปร่างหน้าตา สูง ต่ำ ดำ ขาว ถ้าเป็นวัตถุ ก็คือลักษณะสั้นยาวหรือมีรูปร่างอย่างนั้นอย่างนี้เป็นต้นแต่ละสิ่งแต่ละประการ ย่อมมีลักษณะเฉพาะตน ๆ ทั้งนั้น เพราะฉะนั้น บุคคลจึงกำหนดได้ ดังเช่นว่า เมื่อเห็นกันและกัน ก็กำหนดกันได้ว่าเป็นคนนั้นเป็นคนนี้ เป็นสิ่งนั้นเป็นสิ่งนี้ เพราะเหตุอะไร ? เพราะเหตุว่าแต่ละคนแต่ละสิ่งก็ย่อมมีลักษณะเป็นเครื่องกำหนดเฉพาะตน ๆ ทั้งนั้น อีกอย่างหนึ่งเป็นลักษณะที่เป็นทั่วไป คือสามัญลักษณะเป็นเครื่องกำหนดที่ทั่วไปของสัตว์สังขารทั้งหมด ไม่ว่าจะเป็นสังขารของคน ของสัตว์ดิรัจฉาน ซึ่งเป็นอุปาทินนะ หรือว่าจะเป็นสังขารที่ไม่มีผู้ครอง จะเป็นภูเขาคันไม้ เป็นบ้านเป็นเรือนเป็นวัตถุสิ่งนั้นสิ่งนี้ ซึ่งเป็นอุปาทินนะ หรือว่าจะเป็นสังขารทางจิตใจอะไรหมดทั้งนั้น ก็มีลักษณะที่เป็นเครื่องกำหนดทั่วไป ตามที่สมเด็จพระบรมศาสดาทรงแสดงไว้ ๓ ประการ คือ อนิจจลักษณะ ลักษณะที่กำหนดว่าไม่เที่ยง ทุกขลักษณะ คือ ลักษณะที่กำหนดว่าเป็นทุกข์ อนัตตลักษณะ ลักษณะที่กำหนดว่าเป็นอนัตตา ไม่ใช่ตน รวมเป็น ๓ ลักษณะ เรียกว่า ไตรลักษณ์ นี้เป็นลักษณะที่เป็นเครื่องกำหนดโดยทั่วไปแห่งสังขารทั้งปวง

ลักษณะทั้ง ๓ ประการนี้ เป็นสิ่งที่มิขึ้นและประจำอยู่แก่สังขารทั้งปวงเอง และก็เป็นสิ่งที่ปรากฏอยู่ เพราะฉะนั้น บุคคลจึงกำหนดให้รู้ได้ ถ้าไม่เป็นลักษณะที่มีประจำแก่สังขารทั้งปวงที่ปรากฏอยู่แล้ว ใคร ๆ ก็กำหนดให้รู้ไม่ได้ ลักษณะที่เป็นเครื่องกำหนด

สังขารทั้งปวง ทั้ง ๓ ประการนี้ เป็นวิสัยของปัญญาคือการพิจารณาให้รู้ตามเป็นจริง แต่โดยที่แท้ก็เป็นวิสัยของตาห้อยู่ด้วยเหมือนกัน คือว่า ตาก็เคยได้เห็น หูก็เคยได้ยิน ถึงความไม่เที่ยง ความเป็นทุกข์ และความเป็นอนัตตาของสังขารทั้งหลาย กล่าวคือ ทุก ๆ คน ก็ย่อมเคยเห็นความเกิด ความแก่ ความตาย ถ้าเป็นวัตถุ ก็ย่อมจะเคยเห็น ความประดิษฐ์ขึ้น หรือว่าความแตกสลายไป สำหรับบุคคลทั่วไป ก็ย่อมเคยเห็น ความแตกความดับของบุคคลอื่น แต่ว่าเมื่อจะพิจารณาน้อมเข้ามา ให้รู้ถึงความเกิด ความแก่ความตายของตนเองนั้น บางทีเป็นการยาก โดยมากมักจะเคยเห็นเป็นส่วนอดีตบ้าง เป็นส่วนอนาคตบ้าง คือเห็นว่าเกิดก็เกิดมาแล้ว ตายก็อยู่ข้างหน้า แต่ว่าบัดนี้ยังเป็นอยู่ ยังมีอยู่และก็รู้สึกเหมือนไม่เกิด เหมือนไม่ตาย เพราะรู้สึกเหมือนอย่างว่า จะมีชีวิตอยู่เรื่อยไป ก็มักจะรู้สึกเหมือนอย่างนี้ เพราะอะไร ก็เพราะยังมีตัณหา คือความดิ้นรนปรารถนา และอุปาทานความยึดถือ ฉะนั้น แม้รูปที่ตาเห็น เสียงที่หูได้ยิน จะรายงานให้ทราบถึงไตรลักษณ์ของสังขารทั้งปวง แต่ว่าจิตใจก็ยังไม่ยอมรับ เพราะฉะนั้น จึงเป็นวิสัยของปัญญาที่จะพิจารณาให้รู้ตามความเป็นจริง มิใช่ทำให้รู้เกินความเป็นจริงหรือว่าให้รู้ต่ำกว่าความเป็นจริง แต่ว่าให้รู้เท่าความเป็นจริง คือว่า ความเป็นจริงมีอยู่เท่าใดก็ให้รู้ทันความเป็นจริงเท่านั้น ในการที่จะใช้ปัญญาพิจารณาให้รู้ความจริงนั้น ก็ต้องพิจารณาให้รู้เสียก่อนว่า สังขารทั้งหลายไม่เที่ยง เป็นอย่างไร สังขารทั้งหลายเป็นทุกข์ เป็นอย่างไร ธรรมทั้งปวงเป็นอนัตตาเป็นอย่างไร ตามพระพุทธานุญาต ที่ยกขึ้นไว้ ณ เบื้องต้น อันแปลความว่า

“พระตถาคต จะบังเกิดขึ้นก็ตาม จะไม่บังเกิดขึ้นก็ตาม ธาตุนั้น คือ ความตั้งขึ้นแห่งธรรม ความกำหนดแน่แห่งธรรม ก็ดำรงอยู่ คือสังขารทั้งปวงไม่เที่ยง สังขารทั้งปวงเป็นทุกข์ ธรรมทั้งปวงเป็นอนัตตา แต่ว่า พระตถาคตได้อุบัติขึ้นในโลก ได้ตรัสรู้ ธรรมลัทธิ ธรรมนิยาม นั้นแล้ว ก็ทรงแสดงเปิดเผยให้รู้ว่า สังขารทั้งหลายไม่เที่ยง สังขารทั้งปวงเป็นทุกข์ ธรรมทั้งปวงเป็นอนัตตา” ดังนี้

ข้อแรก สังขารทั้งปวงไม่เที่ยง คำว่า ไม่เที่ยงนั้น ก็มีความหมายตรงตัวอยู่แล้ว คือว่า ไม่ตั้งอยู่ยั่งยืน ที่ว่าไม่ตั้งอยู่ยั่งยืนนั้น เพราะอะไร ก็เพราะว่า สังขารทุก ๆ อย่างนั้น เกิดขึ้นแล้วก็ย่อมดับไป ไม่มีสังขารอันไหนที่บังเกิดขึ้นแล้วก็เที่ยงยั่งยืนไม่มี

ดับ ต่างกันก็แต่ว่า จะตั้งอยู่นานหรือเร็วกว่ากันเท่านั้น ในที่สุดดับเหมือนกันหมด และในการที่ไม่เที่ยงคือไม่ตั้งอยู่ยั่งยืนนาน ก็มีความไม่เที่ยงอยู่เสมอไป ไม่ใช่ว่าจะหยุดให้เที่ยงยั่งยืนอยู่แม้ชั่วครู่ชั่วขณะ ดังเช่นสังขารที่ประกอบด้วยชีวิตของบุคคลทุก ๆ คน มีความเกิดขึ้นเป็นเบื้องต้น แล้วก็มีความไม่เที่ยงคือมีความเปลี่ยนแปลงเรื่อยไปโดยลำดับไม่หยุดยั้ง เหมือนอย่างน้ำที่ไหลเรื่อยไปโดยลำดับ เมื่อเป็นเช่นนี้ ชีวิตของบุคคลจึงได้เลื่อนไป ๆ ทุกขณะวินาที โดยไม่หยุดยั้ง และก็เลื่อนไปหาความดับในที่สุด

เพราะฉะนั้น พิจารณาดูแล้วก็จะรู้สึกได้ว่า เมื่อเป็นสังขารขึ้นแล้ว คือว่าเมื่อเกิดมีขึ้น ความมีขึ้นนั้นก็กลับเป็นความไม่มีไป แต่สำหรับเมื่อชีวิตยังมีอยู่นี้ ก็ยังมีสันตติคือความสืบต่อกันไป เช่นว่าเมื่อเกิดมาเป็นเด็กเล็กแล้วก็เลื่อนไปเป็นเด็กใหญ่ ความเป็นเด็กเล็กนั้นก็หายไป แต่ก็มีความเป็นเด็กใหญ่ขึ้นแทนที่ หายไปและเกิดขึ้นเลื่อนไปโดยลำดับ จนถึงความตาย ขาดสันตติคือความสืบต่ออีกต่อไป เมื่อเป็นเช่นนี้ชีวิตร่างกายอันนี้ ก็กลายเป็นศพ เหลือแต่อัฐิ และในที่สุดอัฐินั้นก็จะสลายหายไปหมด ก็เป็นอันว่าไม่มี เดิมก็ไม่มี และในที่สุดก็กลับกลายเป็นไม่มี เพราะฉะนั้นความที่มีอยู่ในปัจจุบันนี้ของชีวิตร่างกายของทุก ๆ คน เป็นเหมือนของที่ยืมเขามาคือว่ากรรมให้ยืมมา เมื่อสิ้นกรรมแล้ว ก็แปลว่าต้องใช้คืนไปแก่กรรมตา ลักษณะที่กล่าวมานี้เป็นอนิจจลักษณะ ลักษณะที่เป็นเครื่องกำหนดหมายว่าไม่เที่ยงของสังขารทั้งหลายเป็นลักษณะที่หนึ่ง

ลักษณะที่สอง ทุกขลักษณะ คือลักษณะที่เป็นเครื่องกำหนดหมายว่าเป็นทุกข์ คำว่าทุกข์นั้น เข้าใจกันว่าเป็นความไม่สบายกายไม่สบายใจ แต่สำหรับทุกข์ในที่นี้ ไม่ได้มีความหมายแคบเพียงเท่านั้น แต่มีความหมายกว้างกว่านั้น คือว่าทุกข์มีความหมายว่าทนอยู่ไม่ได้ ทนยาก โดยความก็คือทนอยู่ไม่ได้ สิ่งใดที่ทนอยู่ไม่ได้ อยู่คงที่ ไม่ได้ สิ่งนั้นก็ชื่อว่า เป็นทุกข์ เพราะฉะนั้น สิ่งที่เป็นทุกข์คือทนยาก ทนอยู่ไม่ได้ ก็คือสิ่งที่ต้องถูกความเกิดและความดับบีบคั้นให้ต้องแปรปรวนเปลี่ยนแปลงไป นี้แหละเป็นทุกขลักษณะ เครื่องกำหนดหมายว่าเป็นทุกข์ อิงอยู่กับอนิจจลักษณะ กล่าวคือเมื่อจะกำหนดทุกขลักษณะ ต้องกำหนดดูที่สังขารเป็นตอน ๆ ไปว่า ทนอยู่คงที่ได้หรือไม่ เช่นกำหนดดูในบัดนี้ ร่างกายของตนในบัดนี้ ความคิดของตนในบัดนี้ ทนอยู่คงที่สักขณะ

หนึ่งได้หรือไม่ อย่างชีวิตในวินาทีนี้จะสั่งให้คงที่ว่า จงหยุดอยู่ อย่าเพ้อก้าวไปข้างหน้า สักหนึ่งวินาที จะเป็นไปได้หรือไม่ ความแปรปรวนเปลี่ยนแปลงของสังขารก็เช่นเดียวกัน จะให้หยุดอยู่เพียงวินาทีเดียวได้หรือไม่ เมื่อพิจารณาดูแล้ว ก็ารู้สึกว่าไม่มีหยุด ชีวิต ก็ดำเนินล้าหน้าไปทุกทีหยุดอยู่ไม่ได้ ความแปรปรวนเปลี่ยนแปลงของสังขารก็เช่นเดียวกัน เพราะฉะนั้น ลักษณะที่ทนอยู่ไม่ได้สักขณะเดียว จึงเป็นทุกขลักษณะ เครื่องกำหนดหมายว่าเป็นทุกขทนอยู่ไม่ได้ เครื่องกำหนดหมายว่าเป็นทุกขนี้ดังได้กล่าวแล้วว่าอิงอยู่กับอนิจจลักษณะ เครื่องกำหนดหมายว่าไม่เที่ยง เพราะฉะนั้น ในที่บางแห่ง จึงแสดงแต่อนิจจลักษณะ กับอนัตตลักษณะ ไม่แสดงทุกขลักษณะไว้ เพราะว่าสรุปเข้าในอนิจจลักษณะแล้ว ดังบทที่สวดว่า รูป อนิจจัง เวทนา อนิจจา สมุฏา อนิจจา สงขารา อนิจจา วิญญาณํ อนิจจัง (รูป เวทนา สัญญา สังขาร วิญญาณ ไม่เที่ยง) แล้วก็ไป รูป อนตตา เวทนา อนตตา สมุฏา อนตตา สงขารา อนตตา วิญญาณํ อนตตา (รูป เวทนา สัญญา สังขาร วิญญาณ เป็นอนัตตา ไม่ใช่ตัวตน) ข้ามทุกซ์ไปเสีย ก็เพราะว่าทุกขลักษณะนี้รวมอยู่กับลักษณะที่หนึ่ง

ส่วนลักษณะที่สาม คืออนัตตลักษณะ ๆ เป็นเครื่องกำหนดหมายว่าเป็นอนัตตา ไม่ใช่ตน ในที่นี้ ในบาลีแสดงว่าธรรมทั้งปวงเป็นอนัตตา ทำไมจึงแสดงยกธรรม เพราะท่านกล่าวว่อนัตตานัน มีแก่ทั้งสังขารและวิสังขาร สังขารก็ได้แก่สิ่งผสมปรุงแต่งดังกล่าวมาแล้ว ก็เป็นอนัตตา มิใช่ตัวตน วิสังขารคือสิ่งที่ไม่ใช่สังขารอันหมายถึงตัวธาตุแท้ และโดยตรงก็หมายถึงนิพพานธรรม นี้เป็นอนัตตา มิใช่ตัวตน จะกล่าวถึงสังขารก่อน

สังขารเป็นอนัตตามิใช่ตัวตนนั้น ก็พึงกำหนดดูตามที่ท่านแนะไว้ คือว่าไม่เป็นไปในอำนาจ คือสิ่งที่เป็นอตตาคือตัวตนนั้น ควรเป็นไปในอำนาจของตนคือบังคับได้ แต่ว่าสังขารทั้งหลายนี้บังคับไม่ได้ หมายความว่า เมื่อเกิดมาแล้ว จะบังคับว่าไม่ให้แก่ไม่ให้เจ็บ ไม่ให้ตาย ดั่งนี้หาได้ไม่ สังขารก็ต้องแก่ ต้องเจ็บ ต้องตายเป็นธรรมดา จึงเป็นอนัตตา ไม่ใช่ตัวตน เมื่อเป็นเช่นนี้ จึงเป็นการขัดแย้งกับอตตาคือความเป็นตัวตนดังกล่าว เมื่อขัดแย้งกับอตตาดังนี้ จึงเป็นของที่ว่างเปล่า เป็นของที่ไม่มีเจ้าของ เป็นของที่ว่างเปล่านั้น ก็คือว่าโดยที่แท้เป็นของที่ว่างเปล่าจากอตตาคือตัวตน เป็นของที่ว่างเปล่าโดยแท้จริง ไม่มีเจ้าของโดยแท้จริง ส่วนที่บุคคลไปยึดถือนั้นก็ด้วย

อำนาจัดณหาอุปาทานของตนเท่านั้น แต่ก็ยึดถืออยู่ได้ชั่วครั้งชั่วคราว บางทีสังขารที่ยึดถือนั้นก็แตกสลายหลุดมือไปก่อน หรือบางทีผู้ยึดถือนั้นก็แตกสลายไปก่อน เพราะฉะนั้น เมื่อว่าโดยแท้จริงแล้ว จึงเป็นของที่ว่างเปล่า เป็นของที่ไม่มีเจ้าของโดยแท้จริง เพราะว่าต้องเป็นไปตามคติธรรมตา แต่ว่าบุคคลมีตัณหาคือความดิ้นรนทะยานอยาก มีอุปาทาน ความยึดถืออยู่ในสังขารทั้งหลายว่าเป็นเราเป็นของเรา เป็นตัวตนของเรา เมื่อมีความยึดถืออยู่ดังนี้ ตัวความยึดถือนั้นก็เอง จึงเป็นตัวอัตตาเป็นตัวตน ซึ่งเป็นแต่เพียงความยึดถือไว้เท่านั้น แต่สังขารทั้งหลายนั้นหาเป็นอัตตาคือตัวตนดังที่ยึดถือกันไม่ เพราะอะไร ก็เพราะไม่เข้าไปในอำนาจัดที่กล่าวมาแล้ว นี่เป็นอนัตตลักษณะ เครื่องกำหนดหมายว่าเป็นอนัตตาอย่างหนึ่ง

อีกอย่างหนึ่งนั้น ก็มาพิจารณาดู จับเอาความเห็นว่าเป็นอัตตาคือตัวตนของตนขึ้นมาแยก กล่าวคือทุก ๆ คนย่อมมีความรู้สึกอยู่ว่าเรามีเราเป็น คือว่า มีอัตตาดำรงตัวตนอยู่ และอัตตา ตัวตนนั้นอยู่ที่ไหน พิจารณาดูในเบื้องต้นก็จะเห็นว่าอยู่ที่สังขารนี้เอง คราวนี้ ก็ยกสังขารขึ้นมาแยกออกเป็นส่วน ๆ คือว่าแยกธาตุออกไป ก็คือพบแต่ธาตุเท่านั้น ความยึดถือก็จะเลื่อนไปอยู่ที่ธาตุ ก็จับเอาธาตุขึ้นมาแยกพิจารณาอีกว่า นั่นก็สักแต่ว่าธาตุ และธาตุนั้นก็แยกออกไปได้อีก เพราะฉะนั้น ก็ไม่ใช่อัตตาคือตัวตน เมื่อพิจารณาไป ๆ ก็จะมีพบว่า อัตตาคือตัวตนนั้นอยู่ที่ตัณหาคือความดิ้นรนทะยานอยาก และอยู่ที่อุปาทานคือความยึดถือกันเอง มีตัณหาอุปาทานแผ่ไปในที่ใด อัตตาดำรงตัวตนก็แผ่ไปในที่นั้น ตัณหาอุปาทานเล็กโตเท่าไร อัตตาดำรงตัวตนก็เล็กโตเท่านั้น ตัณหาอุปาทานใหญ่โตมาก อัตตาดำรงตัวตนก็ย่อมใหญ่โตมาก ครอบคลุมออกไปทั้งหมด เพราะฉะนั้น ภาวะที่เรียกว่าอัตตา คือตัวตนนั้นจึงเท่ากับเป็นเงาของตัณหาอุปาทาน ซึ่งแผ่ออกไปในสังขารทั้งหลาย เมื่อพิจารณาแล้วก็จะเห็นได้ว่า ความเป็นอัตตาดำรงตัวตนนั้น อยู่ที่ตัณหาอุปาทาน อันบังเกิดขึ้นจากอวิชชา คือความไม่รู้ตามความเป็นจริง

เมื่อมาพิจารณาจับให้เห็นอนิจจลักษณะ ทุกลักษณะ อนัตตลักษณะดังกล่าวมาแล้ว โดยแจ่มชัดขึ้น ปัญญาย่อมจะบังเกิดแจ่มชัดขึ้นโดยลำดับ เป็นเหตุให้เกิดนิพพิทา ความหน่ายในสังขาร เมื่อเกิดนิพพิทาความหน่ายในสังขารขึ้นเท่าใด วิราคะ คือคลายติดคลายยินดี จนถึงความสิ้นยินดี ความสิ้นติดในสังขารทั้งหลายก็มากขึ้นเท่านั้น และ

เมื่อวิราคะมีมากขึ้นเท่าใด ความหลุดพ้นจากกิเลสและกองทุกข์ก็มีมากขึ้นเท่านั้น เพราะฉะนั้น การอบรมปัญญาให้บังเกิดขึ้นในไตรลักษณ์ จึงเป็นทางที่จะผ่อนคลายตัณหา อุปาทานให้ลดน้อยถอยลง เมื่อเป็นเช่นนั้น ก็เป็นการผ่อนปรนทุกข์ให้ลดน้อยถอยลงได้โดยลำดับ และปัญญาดังที่กล่าวมานี้ และผลที่จะบังเกิดขึ้น เช่นนิพพิทา ความหน่าย วิราคะ ความสิ้นคิด วิมุตติ ความหลุดพ้นจากกิเลสและกองทุกข์ ก็ล้วนเป็นธรรมที่เป็นเหตุและผลที่บังเกิดขึ้น ไม่ใช่เป็นอัตตาตัวตนของใคร เมื่อบรรลุถึงนิพพานซึ่งเป็นที่สุด นิพพานนั้นก็ไม่ใช่เป็นอัตตาตัวตนของใคร เพราะฉะนั้น วิสังขาร ธรรมมิใช่สังขาร อันได้แก่ธาตุแท้คือนิพพาน ก็เป็นอนัตตาคือไม่ใช่ตน ธรรมทั้งหลายนอกจากนี้ เป็นต้นว่าโพชฌงค์ มรรค ตลอดถึงจิตเป็นต้น ก็เหมือนกัน ก็เป็นธรรมเป็นธรรมชาติอย่างหนึ่ง ๆ ในเบื้องต้นก็อาจจะยึดถือว่าเป็นอัตตาตัวตนในเวลาปฏิบัติ แต่เมื่อจะพ้นจากขั้นหนึ่ง ๆ ขึ้นไปแล้ว จะมายึดว่าขั้นนั้นเป็นอัตตา คือตัวตนอยู่ก็เลื่อนขึ้นไปไม่ได้ เหมือนอย่างว่าเรียนชั้นประถมสอง สอบชั้นประถมสองได้แล้ว จะยึดถือชั้นประถมสองอยู่ ก็จะเลื่อนขึ้นไปประถมสามไม่ได้ การปฏิบัติธรรมก็เหมือนกัน เมื่อปฏิบัติได้ในขั้นหนึ่งแล้ว จะยังยึดถืออยู่ว่า เป็นเราเป็นตัวตนของเรา อยู่ในขั้นนั้นแล้วก็เลื่อนไปไม่ได้ ต้องปล่อยให้เป็นอนัตตาในขั้นนั้น จึงจะเลื่อนขั้นสูงขึ้นไปได้ เมื่อจะเลื่อนไปก็ปล่อย แล้วก็ไปยึดในขั้นสูงขึ้นไป แล้วก็ปล่อยไปโดยลำดับ จนถึงที่สุด เพราะฉะนั้น ทั้งสังขาร ทั้งวิสังขาร เป็นอนัตตา คือไม่ใช่ตน ท่านจึงแสดงว่า *สัพเพ ธมฺมา อนตตา* ธรรมทั้งปวงเป็นอนัตตาไม่ใช่ตน ด้วยประการฉะนี้

ไตรลักษณ์ ลักษณะ ๓ ของสังขารทั้งปวง หรือสามัญญลักษณะ ๆ ที่ทั่วไปแก่สังขารทั้งหลายทั้งปวงโดยที่แสดงมาโดยปริยายนี้ เป็นวิสัยของปัญญาที่จะพิจารณาให้รู้แจ่มแจ้งตามความเป็นจริง การอบรมปัญญาในไตรลักษณ์ ชื่อว่า เป็นการปฏิบัติในปัญญาสิกขา เป็นการผ่อนปรนกิเลสคือตัณหาอุปาทาน เป็นทางผ่อนปรนความทุกข์ให้ลดน้อยถอยลง เพราะฉะนั้น ผู้ปฏิบัติอบรมปัญญาในไตรลักษณ์ จึงชื่อว่า เป็นผู้ปฏิบัติเพื่อผ่อนปรนกิเลสและกองทุกข์ ย่อมจะเป็นผู้ประสบความสำเร็จแห่งกิเลสและกองทุกข์ ตามสมควรแก่ปัญญาที่เกิดขึ้น ตามสมควรแก่การปฏิบัติ มีอรรถาธิบายดังแสดงมา ด้วยประการฉะนี้.

จิตตสังขมกถา^๑

นโม ตสฺส ภควโต อรหโต สมฺมาสมฺพุทฺธสฺส.

ทฺวํ อจฺจํ

อสิริํ คฺหาสยํ

เย จิตฺตํ สญฺญเมสฺสนฺติ

โมกฺขนฺติ มารพฺนฺนาตี.

บัดนี้ จักแสดงศาสนธรรม ธรรมคือคำสั่งสอนของสมเด็จพระบรมศาสดา เพื่อให้สำเร็จประโยชน์แห่งการฟังธรรม ตามสมควรแก่วันธัมมัสสวนะ คือ วันเป็นที่ฟังธรรม อันเวียนมาถึงเข้าโดยลำดับ พระสัมมาสัมพุทธเจ้าฉันนั้น ปราภตามพุทธประวัติว่า เมื่อได้ตรัสรู้ในวันเพ็ญเดือนวิสาขะแล้ว ต่อมาอีก ๒ เดือน จึงได้ทรงเริ่มแสดงปฐมเทศนา คือ เทศนาที่แรก ในวันเพ็ญเดือนอาสาฬหะ ซึ่งตรงกับวันนี้ อันเป็นวันเบื้องต้นแห่งวันเข้าปฐมพรรษา คือพรรษาต้นแห่งภิกษุสงฆ์ ตามพระวินัยนิยม ตั้งแต่นั้นมาก็เสด็จจาริกไปทรงแสดงธรรมสั่งสอนเวไนยนิกรโดยลำดับ เพราะฉะนั้น การประกาศพระพุทธศาสนาของพระสัมมาสัมพุทธเจ้าจึงเริ่มต้นในวันเพ็ญเดือนอาสาฬหะเช่นวันนี้ ซึ่งพระสงฆ์ได้นำพระพุทธศาสนาสืบ ๆ ต่อกันมาจนกระทั่งถึงทุกวันนี้ และเมื่อบุคคลผู้ฟังได้

^๑ แสดงครั้งดำรงสมณศักดิ์ที่ พระสาสนโสภณ เนื่องในวันอาสาฬหบูชา ณ พระอุโบสถ วัดบวรนิเวศวิหาร วันที่ ๖ กรกฎาคม พ.ศ. ๒๕๐๖

ตั้งใจฟังธรรมที่พระสัมมาสัมพุทธเจ้าทรงแสดงไว้ และได้นำสืบ ๆ ต่อกันมา ตั้งใจฟังให้รู้อรรถ คือเนื้อความ ให้รู้ธรรม คือข้อธรรม จนเห็นความจริงซึ่งเป็นตัวธรรมด้วยตนเอง ก็ย่อมประจักษ์ในความตรัสรู้ของพระสัมมาสัมพุทธเจ้าได้ทุกกาลสมัย ชื่อว่าได้เห็นพระพุทธรูปเจ้าเพราะได้เห็นธรรม ดังพระพุทธรูปภาพิตที่ตรัสไว้ว่า โย ธมมံ ปสฺสตี ผู้ใดเห็นธรรม โส มํ ปสฺสตี ผู้นั้นเห็นเราผู้ตถาคต ดังนี้

ความตรัสรู้ธรรมของพระสัมมาสัมพุทธเจ้านั้น เป็นต้นเดิมแห่งพระพุทธศาสนา และเป็นต้นเดิมแห่งพระนามว่า สัมมาสัมพุทธะ ซึ่งแปลว่า ผู้ตรัสรู้เองโดยชอบ อันเป็นพระนามใหญ่ในพระพุทธศาสนา เพราะฉะนั้น ในเบื้องต้นนี้ ก็ควรทำความเข้าใจความหมายของพระนามบทนี้ เพื่อเป็นที่ตั้งแห่งศรัทธาความเชื่อ ปสาทะ ความเลื่อมใส ต่อไป

ความหมายของพระนามบทนี้ ย่อมมีปรากฏอยู่ในปฐมเทศนาคือเทศนาที่แรก อันเรียกว่าธรรมจักร ประกอบขึ้นด้วยคำ ๓ คำ คือ สมฺมา โดยชอบ คำหนึ่ง สํ ซึ่งแปลว่า เอง คำหนึ่ง พุทฺธ ที่แปลว่า รู้ หรือตรัสรู้ อีกคำหนึ่ง

คำว่า สัมมา ที่แปลว่า โดยชอบนั้น คือ โดยทางที่เป็นสัมมัตตะ ความเป็นชอบ อันได้แก่ มัชฌิมาปฏิปทาข้อปฏิบัติอันเป็นสายกลาง หรือ อัญญาสิกขมรรค คือ ทางมีองค์ ๘ อันได้แก่ สัมมาทิฏฐิ ความเห็นชอบ สัมมาสังกัปปะ ความดำริชอบ สัมมาวาจา เจรจาชอบ สัมมากัมมันตะ การงานชอบ สัมมาอาชีวะ เลี้ยงชีวิตชอบ สัมมาวายามะ ความเพียรชอบ สัมมาสติ ระลึกชอบ สัมมาสมาธิ ตั้งใจชอบ พระสัมมาสัมพุทธเจ้า เมื่อเป็นพระโพธิสัตว์ยังไม่ได้ตรัสรู้ ในตอนแรก ก็ได้ทรงค้นหาทางเพื่อให้ได้ประสพธรรมเป็นเครื่องหลุดพ้น ได้ค้นหาไปด้วยวิธีต่าง ๆ ก็ไม่ได้ประสพธรรมนั้น จนเมื่อได้ทางพบทางที่มีองค์ ๘ ดังกล่าวมานี้ และได้ทรงดำเนินในทางมีองค์ ๘ นี้ จึงได้ตรัสรู้ เพราะฉะนั้น ทางมีองค์ ๘ นี้ จึงเรียกว่าสัมมัตตะ ความเป็นชอบ ตรงกับคำว่า สัมมา ที่แปลว่า โดยชอบ ในพระนามว่า สัมมาสัมพุทธะนั้น กล่าวคือพระองค์ได้ตรัสรู้เองโดยชอบ ก็คือโดยทางที่ชอบทั้ง ๘ ประการนี้ นี้เป็นความหมายของคำว่าสัมมา

คำที่ ๒ *สั* หรือ *สมุ* ที่แปลว่า เอง หมายความว่า ตรัสรู้ได้ด้วยพระองค์เอง ที่ท่านอธิบายว่าไม่มีครูอาจารย์ ความตรัสรู้นั้นบังเกิดขึ้นด้วยพระองค์เอง พิจารณาตามพระประวัติ ทางมืองค์ ๘ นั้นได้ทรงพบกับพระองค์เอง ทางอื่น ๆ ที่อาจารย์เจ้าลัทธิอื่น ๆ ได้สั่งสอนไว้ ได้ทรงปฏิบัติไปในทางเหล่านั้น ก็ได้ประสบการณ์ ทรงศึกษาในสำนักของพระคณาจารย์มาก่อน ก็ไม่ได้ประสบการณ์ ทรงออกจากสำนักของพระอาจารย์ ทรงบำเพ็ญทุกรกิริยา ทรมานพระกายให้ลำบากด้วยพระองค์เองจนถึงที่สุด ไม่มีผู้ใดจะทำได้เสมอเหมือน ก็ไม่ได้ประสบการณ์ จึงได้ทรงเลิก และทรงระลึกถึงสมาธิจิตที่ทรงได้เมื่อเป็นพระกุมาร จึงได้ทรงเริ่มทำสมาธิ อาศัยที่ทรงมีมรรคมืองค์ ๘ อันเป็นส่วนศีล อันได้แก่ เจริญชอบ การงานชอบ เลี้ยงชีวิตชอบอยู่แล้ว เมื่อทรงจับทำสมาธิ ก็เป็นอันได้มรรคมืองค์ ๘ อันเป็นส่วนสมาธิ กล่าวคือเพียรชอบ ระลึกชอบ ตั้งใจชอบ เมื่อจิตเป็นสมาธิ ทรงน้อมจิตที่เป็นสมาธินั้นไปเพ็ญรู้เพ็ญเห็นตามความเป็นจริง ก็ปรากฏพระญาณคือความหยั่งรู้ในความจริงโดยลำดับ เป็นอันทรงได้ความเห็นชอบ ความดำริชอบ รวมเป็นมรรคมืองค์ ๘ ประการ จึงได้ตรัสรู้ เพราะฉะนั้น ทางมืองค์ ๘ ก็ทรงพบเอง และได้ทรงดำเนินในทางมืองค์ ๘ นั้นก็ปรากฏพระญาณคือความหยั่งรู้ขึ้นด้วยพระองค์เอง นี่เป็นความหมายของคำว่า *สั* หรือ *สมุ* ที่แปลว่าเอง คือด้วยพระองค์เอง

ส่วนคำว่า *พุทธ* ที่แปลว่า ตรัสรู้ คือ รู้แจ้ง หมายถึงได้ตรัสรู้ในสัจจะ คือของจริงอย่างประเสริฐ อันได้แก่ทุกข์ ทุกขสมุทัย เหตุเกิดทุกข์ ทุกขนิโรธ ความดับทุกข์ ทุกขนิโรธคามินีปฏิปทา หรือ มรรค ทางปฏิบัติให้ถึงความดับทุกข์ ความตรัสรู้ของพระสัมมาสัมพุทธเจ้านี้ ที่แสดงในปฐมเทศนา ก็ยกสัจจะของจริงอย่างประเสริฐ ๔ ข้อขึ้นแสดง แต่ในที่อื่นที่ท่านแสดงถึงพระญาณ ความหยั่งรู้ ที่บังเกิดขึ้นแก่พระสัมมาสัมพุทธเจ้าโดยลำดับ กล่าวคือ

ในเบื้องต้น ได้ปรากฏพระญาณ คือ ความหยั่งรู้ถึงหลักของความเวียนว่ายตายเกิด ได้ทรงเห็นชาติ คือความเกิดในอดีตย้อนหลังขึ้นไปเป็นอันมาก พิจารณา คือทรงได้พระญาณที่เรียกว่า ระลึกชาติหนหลังได้ การระลึกชาติหนหลังได้นี้ เมื่อจะพิจารณาตามกำลังของความระลึกของปุถุชน ก็เห็นว่าเป็นไปได้ยาก แต่พระสัมมา-

สัมพุทธเจ้าได้ทรงมีพระญาณหยั่งรู้อารมณ์ของปุถุชน มีพระสติคือความระลึกได้ยาวไกล เพราะมีจิตที่บริสุทธิ์ด้วยอำนาจของสมาธิ จึงระลึกไปได้ยาวไกล แต่วิสัยของพระญาณของพระสัมมาสัมพุทธเจ้านั้นท่านแสดงว่าเป็นอจินไตย คือสิ่งที่ไม่ควรคิดสำหรับสามัญชน เพราะฉะนั้น การแสดงก็ได้แต่เพียงกล่าวเทียบเคียงด้วยความรู้ของสามัญชน และเห็นทางให้คิดขยายออกไปเอาเอง คือพึงเทียบได้ว่าในปัจจุบันนี้เอง ทุก ๆ คนที่เกิดมาก็มีชีวิตที่เป็นส่วนอดีตคือล่วงมาแล้ว การระลึกดูประวัติของตนเอง ก็เรียกว่าระลึกชาติเหมือนกัน คือระลึกชาติของตนเอง ในปัจจุบันที่เป็นส่วนอดีต แต่ทุก ๆ คนเมื่อย้อนระลึกดู ก็จำอะไรได้บ้าง ไม่ได้บ้าง แต่ที่จำอย่างดีที่สุด ก็คงย้อนไปได้จนถึงในเวลาที่อยู่เสียแล้ว จะย้อนถอยกลับไปมากกว่านั้นก็คงไม่ได้ เพราะฉะนั้น กำลังสติคือความระลึก ปัญญาคือความรู้ของสามัญชนนี้ จึงนับว่าน้อยนัก เหตุการณ์เมื่อวานนี้ก็จำไม่หมด วานขึ้นนี้ก็ยิ่งจำได้น้อย เพราะฉะนั้น เมื่อกำลังของสติปัญญาน้อย จะระลึกดูถอยไปมาก ๆ นั่นก็เป็นการยาก แต่คนที่มีกำลังสติปัญญาดีกว่า ย่อมจะระลึกถอยหลังไปได้มากกว่า ดังเช่นท่านที่มีสติปัญญาดีดีจำเหตุการณ์ต่าง ๆ ในอดีตได้มาก สามารถที่จะเล่าให้คนอื่นฟังได้มาก กำลังของสติปัญญาของบุคคลสามัญก็ยิ่งต่าง ๆ กันเช่นนี้ ทั้งก็ไม่สามารถจะนำไปเทียบกับพระสัมมาสัมพุทธเจ้าได้ ซึ่งทรงมีพระกำลังสติปัญญาล้ำเลิศ สามารถที่จะระลึกย้อนออกไปได้มาก นี่เป็นพระญาณที่ ๑

พระญาณที่ ๒ ได้ทรงหยั่งรู้ว่า สัตว์ทั้งหลายเข้าถึงชาติที่ดีหรือชาติที่เลวเป็นไปตามกรรมคือการงานที่ตนกระทำไว้ คือได้ตรัสรู้ถึงหลักกรรม คือ สัตว์ทั้งหลายย่อมเป็นไปตามกรรม จับความประกอบกันกับพระญาณที่ ๑ ก็ย่อมได้ว่า ความเวียนว่ายตายเกิดของบุคคลนั้น ย่อมเป็นไปตามกรรมคือการงานที่กระทำไว้ เมื่อทำกรรม คือการงานดีไว้ ก็ไปสู่ภพที่ดีมีความสุข เมื่อตนทำกรรมที่ชั่วไว้ ก็ไปสู่ชาติที่เลว คือความทุกข์ มีความทุกข์ต่าง ๆ

พระญาณที่ ๓ ได้ตรัสรู้ในหลักของอริยสัจจ์ ซึ่งเป็นเหตุทำอาสวะกิเลสในสันดานให้สิ้นไป พิจารณาให้ต่อเนื่องกันย่อมได้ว่า บุคคลประกอบกรรม เวียนว่ายตายเกิดอยู่ไปตามกรรมนั้น ย่อมวนเวียนไปสู่ชาติที่ดีมีสุขบ้าง ชาติที่เลวมีทุกข์บ้าง แม้จะประกอบกรรมที่ดีมากและไปสู่ชาติที่ดีมากดังที่เรียกว่าสวรรค์ แต่ก็ไม่ใช่เป็นสิ่ง

ดำรงอยู่ตลอดไป ย่อมจะมีเวลาสิ้นสุด และอีกประการหนึ่ง แม้เป็นสวรรค์อันหมายความว่า เป็นสถานที่เกิดมีอารมณ์เป็นเลิศ ในขณะที่เดียวกันก็เป็นที่ยึดติดเป็นอย่างมาก เมื่อเป็นเช่นนั้น ไปประสบสวรรค์แล้ว ถ้าไปเมาสวรรค์เสียจนลืมตัวลืมความดี ก็ย่อมจะกลับตกต่ำไปสู่ภพชาติที่เลวอีก เทียบในปัจจุบัน อันบุคคลสามัญ บางทีก็ประพฤติความดีอยู่ได้โดยปกติ ครั้นเมื่อไปได้ลาภได้ยศที่มากและสูงใหญ่ ซึ่งเป็นที่ติดที่เพลิน เป็นอย่างยิ่ง อันนับว่าเป็นสวรรค์ในปัจจุบันอย่างหนึ่ง ถ้าไปเมาสวรรค์ คือไปเมาลาภ เมาศเสียจนลืมตัว ก็ย่อมจะลืมความดีที่เคยทำไว้กลายเป็นประพฤติชั่วทรามลงไป เมื่อเป็นเช่นนั้น สวรรค์ก็กลายเป็นโทษ และก็ทำให้ต้องตกจากสวรรค์ไปสู่ภพชาติที่เลว หรือไปสู่ฐานะที่เลวตามกรรมที่ประกอบไว้ใหม่ คนสามัญก็ย่อมเป็นไปอยู่เช่นนี้ วงเวียนกันดีบ้างเลวบ้าง หรือว่าดำบ้างขาวบ้าง เพราะยังมีกิเลสยังมีความประมาทอยู่

ฉะนั้น เมื่อระลึกชาติไปในหนหลัง แม้จะเป็นชาติที่ดีชาติที่เลวอย่างไร ก็ย่อมตกอยู่ในคติของความเวียนว่ายตายเกิดและก็ดีบ้างสูงบ้างอยู่เช่นนั้น เพราะฉะนั้น เมื่อรวมกันเข้าแล้วก็เป็นตัวทุกข์ทั้งนั้น ไม่ใช่เป็นของที่น่าเพลิดเพลิน แต่ก็น่าเห็นดีเห็นชอบที่ต้องวนเวียนไปไม่สิ้นสุด เพราะฉะนั้น เมื่อเห็นว่าเป็นทุกข์ ก็หยุดความต้องการปรารถนาซึ่งเรียกว่าตัณหา เมื่อหยุดความต้องการปรารถนาก็เป็นความดับทุกข์ แต่เมื่อยังมีความต้องการปรารถนาก็ต้องวนเวียนอยู่รำไป เรียกว่าเป็นเหตุเกิดทุกข์ ดับความดิ้นรนปรารถนาเสียได้ ก็เป็นความดับทุกข์ ญาณที่หยั่งรู้เห็นความจริง เห็นเห็นทุกข์ เห็นเหตุเกิดทุกข์ คือตัวดิ้นรน เห็นความดับทุกข์คือดับความดิ้นรน และเห็นตัวญาณ คือตัวรู้เอง ซึ่งเป็นทางปฏิบัติให้ถึงความดับทุกข์ รวมก็เป็นอริยสัจจ์ คือของจริงอย่างประเสริฐ พระสัมมาสัมพุทธเจ้าทรงได้พระญาณคือความหยั่งรู้ใน สัจจธรรม ทำกิเลสในสันดานให้สิ้นไป จึงเป็นพุทธะคือเป็นผู้ตรัสรู้ รวมเข้าก็เป็น ความหมายของคำที่สามคือคำว่า พุทธ และรวมเข้าทั้งสามคำ ก็เป็นสัมมาสัมพุทธะ ที่แปลว่าผู้ตรัสรู้เองโดยชอบ

และเมื่อประกาศพระพุทธศาสนา ทรงแสดงธรรม ทรงบัญญัติวินัย แก่ภิกษุบริษัท ธรรมและวินัยที่ทรงแสดงและบัญญัตินี้รวมกันเป็นพระพุทธศาสนา อนึ่ง ได้ทรงบัญญัติให้ภิกษุสงฆ์อยู่จำพรรษาในฤดูฝนตลอดสามเดือน การเข้าพรรษาดังนั้น ก็จะได้เริ่มในวันแรม ๑ ค่ำ นับแต่วันเพ็ญเดือนอาสาหะตรงกับวันพຸ່ງนี้

ในฤดูวันเข้าพรรษาเช่นนี้ ย่อมมีกุลบุตรเข้ามาบวชเรียนกันมากกว่าฤดูอื่น และก็มีมารดาบิดาญาติมิตรสหายของผู้เข้ามาบวช ได้อาศัยการที่บุตรหลานเป็นต้น ของตนออกบวช จึงเข้าวัดถือศีลฟังธรรมบำเพ็ญกุศลอื่น ๆ กันมาก เพราะฉะนั้น ในเทศกาลเช่นนี้ จึงเป็นเทศกาลที่พุทธศาสนิกชนทั้งคฤหัสถ์ทั้งบรรพชิตได้เข้าศึกษา ปฏิบัติพระพุทธานุสณากันมากกว่าฤดูกาลอื่น ในปีหนึ่ง ๆ เมื่อเป็นเช่นนี้ ก็ย่อมจะต้อง มีการมาอยู่ร่วมกันเป็นหมู่บ้าง มาพบปะกันบ้าง เรียกว่า ต้องมีการอยู่ด้วยกัน มีการ เกี่ยวข้องติดต่อกันมากกว่าปกติ พระสัมมาสัมมาสัมพุทธเจ้าได้ทรงแสดงสาราณียธรรม ธรรมสำหรับเป็นเครื่องยึดเหนี่ยวน้ำใจของกันและกัน ซึ่งเป็นเหตุสร้างความรัก ความเคารพในกัน เป็นไปเพื่อความไม่วิวาทกัน เพื่อความสามัคคีปรองดองกัน เพื่อเอกราชความเป็นอันเดียวกันไว้ ๖ ประการ สำหรับผู้ที่อยู่ด้วยกันเป็นหมู่ คือ

๑. ตั้งเมตตากายกรรม คือ กระทำทางกายต่อกันด้วยเมตตาปรารถนาดี ปรารถนาสุขต่อกัน

๒. เมตตาวจีกรรม กระทำทางวาจา คือ พุดกันด้วยเมตตาปรารถนาดีปรารถนา สุขต่อกัน

๓. เมตตา मनกรรม กระทำทางใจ คือคิดต่อกันด้วยเมตตาปรารถนาดี ปรารถนาสุขต่อกัน

๔. แบ่งปันลาภที่ได้มาให้แก่กัน เป็นการเฉลี่ยความสุขแก่กันด้วยเมตตา ปรารถนาดีปรารถนาสุขต่อกัน

๕. รักษาความประพฤติให้งดงามเรียบร้อยสม่ำเสมอ อันเรียกว่า สีสสามัญญตา ความเป็นผู้มีศีลคือความประพฤติดีสม่ำเสมอ

๖. มีทิวฐิคือความเห็นอันถูกต้องสม่ำเสมอ หมายความว่า มีความเห็น ในส่วนที่เป็นอริยะคือเป็นส่วนประเสริฐหรือเป็นส่วนดี เป็นนียยานิกะ ที่เป็นเหตุให้นำ ออกจากทุกข์สม่ำเสมอ แต่เมื่อแสดงโดยทั่วไปก็คือมีความเห็นอยู่ในคลองธรรม คลองวินัยของพระสัมมาสัมพุทธเจ้าสม่ำเสมอ ไม่แตกความเห็นกันเรียกว่า ทิวฐิ สามัญญตา ความเป็นผู้มีทิวฐิคือความเห็นดังกล่าวสม่ำเสมอ

ธรรมทั้ง ๖ ประการนี้ ย่อมทำให้เกิดความรักความเคารพในกันและกัน เป็นไปเพื่อความไม่วิวาท เพื่อความสามัคคี เพื่อเอกราชคือความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน

แต่บุคคลจะประพฤตินิสารานิยธรรม ก็ต้องอาศัยคอยสำรวจจิตของตนไว้ ไม่ให้ตกไปในอำนาจของโลภะความอยากได้ หรือราคะความติดความยินดี โทสะ ความโกรธแค้นขัดเคือง และโมหะความหลง กิเลสเหล่านี้เป็นตัวมารในใจ ซึ่งผูกจิตใจ ของบุคคลไว้ รังให้ประพฤติไปตามอำนาจของราคะหรือโลภะ โทสะและโมหะ ไม่ให้ หลุดไปจากอำนาจ และคอยที่จะห้ามไม่ให้ปฏิบัติธรรมวินัยให้เป็นไปโดยชอบ เครื่อง ผูกของมารนี้ก็คืออารมณ์เครื่องล่อต่าง ๆ ที่ประสบทาง ตา หู จมูก ลิ้น กาย และ มนะคือใจนี้เอง เมื่อเป็นเช่นนี้ก็คอยมีสติความระลึกและปัญญาความรู้ สारรวมระวัง จิตใจไว้ เมื่อเป็นเช่นนี้ ก็จะสามารถหลุดพ้นจากตัวมารและเครื่องผูกของมารได้ ดังพระพุทธภาษิตที่ตรัสไว้ว่า *ทुरुณฺมํ เอกจรั* เป็นอาทิ แปลความว่า ชนเหล่าใด สारรวม จิตที่เที่ยวไปไกล เที่ยวไปแต่ดวงเดียว ไม่มีสรีระ มีคูกาคือกายเป็นที่อาศัย ชนเหล่านั้น ย่อมพ้นจากมารและจากเครื่องผูกของมาร มีอรรถาธิบาย ดังแสดงมา ด้วยประการ ฉะนี้.

อัตตจิตตทกถา^๑

นโม ตสฺส ภควโต อรหโต สมฺมาสมฺพุทฺธสฺส.

อตฺตนา โจทยตฺตานิ

ปฏิมิเสตมตฺตนา

โส อตฺตคฺคฺตโต สติมา

สุขํ ภิกฺขุ วิหาหิสฺสตี.

บัดนี้ จักแสดงศาสนธรรม ธรรมคือคำสั่งสอนของสมเด็จพระบรมศาสดา เพื่อให้สำเร็จประโยชน์แห่งการฟังธรรม ตามสมควรแห่งวันธรรมสวนะ คือวันเป็นที่ฟังธรรมอันเวียนมาถึงเข้า ณ บัดนี้

ศาสนธรรมนั้นเป็นเครื่องประกาศแสดงสัจธรรม ธรรมที่เป็นตัวความจริง อันมีอยู่ที่บุคคลทุก ๆ คน แต่บุคคลโดยปกติไม่สามารถที่จะรู้สัจธรรมนั้นได้ เมื่อได้ฟังคำสั่งสอนของสมเด็จพระบรมศาสดาแนะนำชี้แจง และพิจารณาด้วยความตั้งใจ จะรู้ตามเป็นจริง ก็ย่อมสามารถจะรู้ถึงสัจธรรมนั้นได้ ตามสมควรแก่กำลังแห่งปัญญา สัจธรรม ธรรมที่เป็นตัวความจริงนั้น โดยปรกติย่อมมีมาายเป็นสิ่งปกคลุมไว้ มายา หมายถึงสิ่งที่หลอกลวงให้เข้าใจผิด สัจจะคือความจริงเป็นอย่างหนึ่ง มายาทำให้เข้าใจไปเป็นเสียอีกอย่างหนึ่ง สัจจะย่อมมีมายาเป็นเครื่องปกคลุมทำให้เข้าใจผิดอยู่ ดังนี้

^๑ แสดงครั้งดำรงสมณศักดิ์ที่ พระศาสนโสภณ เนื่องในวันมหาปวารณา ณ พระอุโบสถ วัดบวรนิเวศวิหาร วันที่ ๑๓ ตุลาคม พ.ศ. ๒๕๐๕

โลกเป็นมายาอย่างหนึ่งที่เป็นเครื่องปกปิดไม่ให้เห็นสัจธรรมตามความเป็นจริง เพราะประกอบด้วยสิ่งวิจิตรต่าง ๆ ดังที่มีพระพุทธรักษาซึ่งให้ดูโลกนี้ว่า *เอกปสุสถิมิ โลกํ จิตฺตํ ราชธูปมํ* ท่านทั้งหลายจงดูโลกนี้ อันวิจิตรดุจราชรถ *ยตุกพาลา วิสันทติ* ที่ชนเขลาทั้งหลายยังติดอยู่ *นตถิ สงฺโค วิชานตํ* แต่ผู้รู้หาข้องอยู่ไม่ ดังนี้ โลกอันวิจิตรด้วยสิ่งต่าง ๆ นี้มีมายาสิ่งที่ทำให้บุคคลเข้าใจผิดอยู่เป็นอันมาก นี้เป็นส่วนภายนอก ส่วนภายในนั้น ก็คือความอยากเป็นเครื่องกระชับใจอันทำให้ติดทำให้เพลิดเพลินอยู่ในโลกนั้นก็เป็มายา ซึ่งเป็นเครื่องปกคลุมจิตใจของบุคคล ไม่ให้มองเห็นสัจจะแห่งโลกตามความเป็นจริง นอกจากนี้ อารมณ์ที่น่ารักน่าใคร่ปรารถนา พอใจบรรดามีอยู่ในโลก ต่างโดยเป็นรูป เสียง เป็นต้นกิติ หรือเป็นลาภ ยศ สรรเสริญ สุขกิติ แต่ละสิ่งก็เป็นมายาทำจิตใจให้ติดให้เพลินให้ยินดี ไม่ให้มองเห็นความจริงแห่งสิ่งเหล่านั้น เหล่านี้ก็เป็นมายาแต่ละอย่าง เมื่อบุคคลมีมายาทั้งที่เป็นภายนอกและที่เป็นภายในอยู่ดังนี้ จึงได้พากันประกอบกรรมที่เป็นอกุศลทุจริต ที่เป็นเครื่องเบียดเบียนตนเองและบุคคลอื่นให้เดือดร้อน เพื่อที่จะให้ได้สิ่งที่ปรารถนาต้องการบ้าง เพื่อที่จะให้เป็นภพหรือภาวะที่ปรารถนาต้องการบ้าง เพื่อที่จะทำลายล้างสิ่งที่ขัดขวางหรือสิ่งที่ไม่ชอบบ้าง เป็นไปอยู่ดังนี้ เพราะได้มีความเห็นในสิ่งที่เป็นมายานี้ว่าเป็นตัวความจริง และเป็นสิ่งที่ดีเป็นสิ่งที่ชอบ จึงทำให้มีความปรารถนาต้องการและมีความปฏิบัติดังกล่าว

พระสัมมาสัมพุทธเจ้าได้ทรงตรัสรู้สัจธรรมธรรมที่เป็นตัวความจริง ก็เพราะได้ทรงเห็นมายาของโลกที่เป็นภายนอกและมายาในจิตใจ ฉะนั้น จึงได้ทรงเป็นผู้ตื่นด้วยความรู้หรือทรงเป็นผู้รู้ จนเป็นผู้ตื่นจากความหลับหลง เมื่อทรงแสดงธรรมคำสั่งสอน ก็ทรงแสดงธรรมเพื่อปลุกให้บุคคลตื่นขึ้นจากความหลับหลงด้วยความรู้ หรือให้เป็นผู้รู้จนตื่นขึ้นจากความหลับหลง ดังที่ได้ทรงแสดงธรรมคำสั่งสอนไว้โดยปริยายเป็นอันมาก และได้ทรงแสดงกรรม ผลของกรรม เมื่อกกล่าวโดยทั่วไปก็คือ บุคคลประกอบกรรมที่ดีที่ชอบ ก็ย่อมได้รับผลที่ดีที่ชอบ เมื่อประกอบกรรมที่ชั่วที่ผิด ก็ย่อมได้รับผลที่ชั่วที่ผิดอันตรงกันข้าม กล่าวสั้นดังที่ได้ยินกันทั่วไปว่า ทำดีได้ดี ทำชั่วได้ชั่ว แต่ความเข้าใจในเรื่องกรรมตามพระพุทธรักษา นี้ จะเป็นไปได้ก็ต่อเมื่อได้มีปัญญาทำให้ทะลุมายาสิ่งที่ล่อลวงจิตใจของโลก ถ้าจิตใจยังมีมายาสิ่งที่ล่อลวงของโลกปกคลุมให้

เห็นผิดอยู่ ก็ยากที่จะเห็นจริงตามพระพุทธานุชาตินี้ได้ เพราะก็ย่อมจะมองดูในสิ่งที่เห็นภายนอกที่มักจะปรากฏเป็นไปต่าง ๆ บางคนทำดีแต่ก็ไม่เห็นว่าได้ดี บางคนทำชั่วแต่ก็ไม่เห็นว่าจะได้ชั่ว บางทีกลับตรงกันข้าม ทำดีแต่เห็นว่าได้ชั่ว ทำชั่วแต่เห็นว่าได้ดี เป็นไปตามที่ตาเห็นอยู่ดังนี้เป็นส่วนมาก ทั้งนี้ก็เพราะว่าการมองและการวินิจฉัยของบุคคลทั่วไปนั้นย่อมเป็นไปเท่าที่ตาเห็น และนอกจากนี้ยังมีความอยากเป็นเครื่องกระชับใจที่เป็นมายาอยู่ภายใน มาเป็นเครื่องอุดหนุนจิตใจให้มีความยินดีปรารถนาจะได้เป็นในสิ่งหรือในฐานะภาวะที่ปรารถนาต้องการนั้นอีกส่วนหนึ่ง และยังมีโลกซึ่งเป็นที่ปรารถนาต้องการ มาปรากฏให้เห็นให้ได้ยินอยู่ โดยเป็นลาภ ยศ สรรเสริญ สุข มีประการต่าง ๆ หรือเป็นแก้วแหวนเงินทองนั้น ๆ รวมความว่า มีสิ่งที่เป็นเครื่องจูงใจ ได้แก่ความอยากเป็นเครื่องกระชับใจในภายในนั้นด้วย และมีสิ่งที่เป็นเครื่องเตือนใจให้ปรารถนาต้องการอันเป็นภายนอกอีกด้วย มาประกอบเข้า สิ่งเหล่านี้เป็นมายาคือเป็นสิ่งที่มาปิดบัง ชักนำไปไม่เห็นตามความเป็นจริง เมื่อเป็นดังนี้จึงได้ลงสันนิษฐานเอาว่า ให้ได้สิ่งที่ปรารถนาต้องการตามที่ต้องการกระชับใจนั้นแหละเป็นดี เมื่อยึดถือเอาสิ่งที่เป็นมายานั้นมาเป็นที่ต้องการ เป็นสิ่งที่ดี เมื่อเป็นเช่นนี้จึงได้ลงสันนิษฐานเอาว่า เมื่อได้สิ่งนั้นมานั้นแหละเป็นดี ดังเช่นว่าเมื่อเห็นว่าลาภ ว่ายศ ว่าสรรเสริญ ว่าสุขเป็นของดีเป็นของที่น่าปรารถนา ได้สิ่งเหล่านั้นมานั้นแหละเป็นการดี เมื่อได้ยุดิความเห็นว่า ดีไปอยู่ที่ลาภ ดีไปอยู่ที่ยศ ดีไปอยู่ที่สรรเสริญ ดีไปอยู่ที่สุข ดังนี้แล้ว จึงได้ชวนชวายเป็นให้ได้มา จะเป็นทางที่ชอบก็ตาม จะเป็นทางที่ไม่ชอบก็ตาม ให้ได้มาแล้วก็แล้วกัน และเมื่อได้มาแล้วก็ลงความเห็นว่ามันแหละเป็นสิ่งที่ดีแล้ว ก็เมื่อความคิดเห็น ความวินิจฉัยว่าอะไรดี อะไรไม่ดี เป็นไปอยู่ดังนี้ การปฏิบัติจึงได้เป็นไปตามที่คิดเห็น ตามที่สันนิษฐานนั้น เพราะฉะนั้น ผู้ที่ยังมีความคิดเห็นอยู่เพียงเท่านี้ จึงยังมีความเห็นชอบในกรรมตามคำสั่งสอนของสมเด็จพระบรมศาสดาไม่ได้ ต่อเมื่อได้อบรมความรู้ความเห็นให้มีความเห็นว่า ดีอยู่ที่ไหน ดีอยู่ที่กรรม กรรมคือการกระทำนั้น เมื่อเป็นกรรมที่ดี ก็เรียกว่าเป็นความดี หรือว่าชั่วอยู่ที่กรรม คือการงานที่กระทำนั้นเป็นกรรมไม่ดี ก็เป็นความชั่ว เป็นความไม่ดี เมื่อมีความคิดความเห็นมาอยู่ที่กรรมดังกล่าวมานี้ จึงจะชื่อว่าได้มีความคิดเห็นตามหลักกรรมของพระสัมมาสัมพุทธเจ้า

แต่ว่าความคิดเห็นที่จะเอาดีหรือเอาชั่วมาอยู่ที่กรรม คือการงานที่กระทำของตนเป็นประการสำคัญนั้น จิตใจจะต้องสว่างจากความอยากเป็นเครื่องกระชิบใจ และจากมายาโลกที่เป็นเครื่องลวงใจให้กระสับกระส่ายให้ชวนชวายเป็นในทางที่ผิดนั้น ถ้าจิตใจยังตกอยู่ในอำนาจของความอยากที่เป็นเครื่องกระชิบใจก็ดี ยังเป็นผู้เห็นแก่ลาภเห็นแก่ยศเป็นต้น ที่เรียกว่าเห็นแก่อามิสเป็นใหญ่ คือมีมายาโลกเหล่านี้มีอำนาจชักจูงใจอยู่ที่ดี เมื่อเป็นดังนี้แล้วก็ยากที่จะหยั่งเห็นตระหนกในหลักกรรม ตามคำสั่งสอนของพระสัมมาสัมพุทธเจ้าได้ ทั้งนี้ไม่ใช่ว่าเป็นความผิดแห่งคำสั่งสอนของพระสัมมาสัมพุทธเจ้า แต่ว่าเป็นความผิดแห่งบุคคลที่ตกอยู่ในอำนาจของความอยากที่เป็นเครื่องกระชิบใจและอยู่ในอำนาจของมายาโลกนั้น สิ่งเหล่านี้มาเป็นเครื่องปกปิดเคลือบแฝงจิตใจให้หลงเหมือนอย่างหลับ เพราะไม่มองเห็นความจริง จึงเป็นผู้ที่ถูกความอยากกระชิบใจ และถูกมายาโลกนั้นชักนำไปเป็นไปในทางที่ผิดมีประการต่าง ๆ ต่อเมื่อใดเป็นผู้ที่มีจิตใจสว่างไสวขึ้นด้วยความรู้ จนไม่ตกอยู่ในอำนาจของความอยากที่เป็นเครื่องกระชิบใจ และในอำนาจของมายาโลกนั้น จึงจะหยั่งเห็นความจริงในหลักกรรมตามคำสั่งสอนของพระพุทธรเจ้า เหมือนอย่างบุคคลเป็นอันมากที่ปรากฏว่า ในคราวที่จิตใจตกอยู่ในอำนาจของความอยากกระชิบใจ และตกอยู่ในอำนาจของมายาโลก จึงได้ปฏิบัติไปในทางที่ไม่ถูก ไม่ชอบมีประการต่าง ๆ ตนเองไม่รู้ แต่ว่าคนอื่นเขารู้ และเขาก็บอกได้ว่าเป็นอย่างไร แต่ครั้งในภายหลังเมื่อกาลเช่นนั้นที่เรียกกันว่า เป็นกาลอันรุ่งเรืองผ่านไปแล้ว ถึงกาลที่เสื่อม ความจริงที่เรียกว่ากาลที่เสื่อมนั้น ถ้าจะดูในหลักธรรมก็จะเห็นว่าเป็นกาลที่เจริญมากกว่า เพราะว่ากาลที่เสื่อมนั้น ลากยศ ต่าง ๆ ก็หมดไป เมื่อลากยศต่าง ๆ หมดไปแล้ว มายาที่มาเป็นเครื่องเคลือบแฝงจิตใจก็หมดไป ก็ทำให้จิตใจสว่างไสวขึ้น มองเห็นความจริงว่า เป็นผู้ที่หลงไปเสียแล้ว และกรรมที่ประกอบไว้นั้นก็เป็นกรรมที่ชั่วที่ผิดเป็นส่วนมาก แปลว่ามารู้สึกตัวขึ้นเมื่อเป็นดังนี้ กรรมที่กระทำไว้แล้วนั้นก็เป็นอันกระทำไว้แล้ว แต่ว่าความรู้สึคนั้นก็เรียกว่าเป็นความดี ก็เพราะเป็นทางที่จะให้ละความชั่วและประกอบความดียิ่ง ๆ ขึ้นไป อันนี้เป็นเครื่องแสดงว่า ความเห็นดีเห็นชั่วของบุคคลสามัญโดยมากนั้น ลงความเห็นเท่าที่ตาเห็น และที่แท้นั้น สิ่งที่ลงความเห็นนั้น ก็คือความอยากที่เป็นเครื่องกระชิบใจ และเป็นตัวมายาโลก มีความอยากอย่างไร มีมายามาปิดบังชักนำไปเห็นไปอย่างไร

ก็สันนิษฐานไปอย่างนั้น ไม่ใช่เป็นความจริง ต่อเมื่อสิ่งที่ปิดบังใจเหล่านี้ได้เสื่อมสิ้นไป จิตใจสว่างไสวขึ้นนั้นแหละ จึงจะมองเห็นความจริงตามหลักกรรมคือคำสั่งสอนของพระสัมมาสัมพุทธเจ้า

เพราะฉะนั้น การที่จะมองเห็นสัจธรรมนั้น ก็จะต้องเพิกมாயาที่เป็นเครื่องปกคลุมจิตใจออกเสียก่อน จึงจะมองเห็นได้ ถ้าจิตใจยังเต็มไปด้วยมายาที่หลอกลวงต่าง ๆ แล้ว การจะเห็นสัจธรรมแม้ตามหลักกรรม ตามคำสั่งสอนของพระพุทธเจ้า ก็เป็นการที่ยากยิ่ง แต่ว่าเมื่อบุคคลได้มาหมั่นฟังคำตักเตือนของบุคคลผู้เป็นมิตรส่วนหนึ่ง และหมั่นตักเตือนตนเองอยู่เสมออีกส่วนหนึ่งแล้ว ก็ย่อมจะเป็นเครื่องป้องกันมายาใน มายานอกไม่ให้ครอบงำใจได้มากนัก หรือว่าแม้จะถูกครอบงำใจอยู่บ้าง ก็สามารถจะเปลื้องมายนั้นออกจากจิตใจได้โดยไม่ยาก

อนึ่ง ในวันนี้เป็นวันพระ ออกพรรษา พระสัมมาสัมพุทธเจ้าได้ประทานอนุญาตให้ภิกษุสงฆ์ทำปวารณาแทนอุโบสถสังฆกรรม และกียกปวารณานี้เป็นสังฆกรรมประการหนึ่ง และถือว่าเป็นสังฆกรรมสำคัญ คำว่าปวารณา นั้น หมายความว่าบอกอนุญาต ในที่บางแห่ง หมายถึงบอกอนุญาตด้วยปัจจัยเครื่องอาศัยต่าง ๆ เหมือนดังว่า ปวารณาด้วยปัจจัย คือ บอกอนุญาตให้เรียกร้องเอาสิ่งที่ปรารถนาตามสมควรได้ นี้เรียกว่าปวารณาด้วยปัจจัย ส่วนการปวารณาในที่นี้ หมายถึงบอกอนุญาตให้ตักเตือนกันและกันได้ คือบอกอนุญาตในกันและกันว่า ขอให้อาศัยความอนุเคราะห์ตักเตือน ด้วยได้เห็นก็ดี ด้วยได้ยินก็ดี ด้วยได้รังเกียจสงสัยก็ดี คือเมื่อได้เห็นว่าคุณเป็นผู้ประกอบกรรมที่ไม่ถูกไม่ชอบ ได้ยินว่าคุณเป็นผู้ประพฤติเช่นนั้น ได้รังเกียจสงสัยว่าคุณเป็นผู้ประพฤติเช่นนั้น หรือว่าได้เห็น ได้ยิน ได้รังเกียจสงสัยว่าคุณไม่ประกอบกรรมที่ควรจะประกอบให้ยิ่ง ๆ ขึ้นไป ก็ขอให้สธรรมิกกับสพรหมจารีว่ากล่าวตักเตือนตนได้ดังนี้ นี่คือการทำปวารณาของภิกษุสงฆ์ที่มีพระพุทธานุญาตให้กระทำในวันปวารณาออกพรรษาดังนี้

มีปัญหว่า ทำไมจึงมาทรงอนุญาตให้ทำปวารณากันในวันนี้ เพราะได้จำพรรษาอยู่ด้วยกันมาจนออกพรรษาในวันนี้ ก็น่าที่จะให้ทำปวารณากันเสียตั้งแต่ต้น ปัญหานี้เมื่อพิจารณาดูแล้วก็จะพียงเห็นได้ว่า อันการตักเตือนกันและกันนั้นต้องอาศัยการที่ได้

อยู่ด้วยกันมาตลอดเวลาพอสมควร จนถึงได้รู้จักคุ้นเคยกัน ได้เห็นความประพฤติของกันและกัน ในเมื่อมาอยู่ด้วยกันใหม่ ๆ ยังไม่คุ้นเคยกัน ยังไม่รู้จักความประพฤติของกันและกัน เมื่อเป็นดังนี้ ก็ไม่สะดวกที่จะตักเตือนกัน เพราะไม่คุ้นกัน และก็ไม่รู้ว่าจะตักเตือนกันอย่างไร เพราะว่าไม่เห็นความประพฤติของกันและกันมา แต่มาเมื่ออยู่ด้วยกันมาตลอดเวลาพอสมควร เช่นว่าตลอดไตรมาสดังนี้ ก็ย่อมจะมีความคุ้นเคยกันและกันมากขึ้น ได้เห็นความประพฤติของกันมากขึ้น ได้รู้ความยิ่งความหย่อนในความประพฤติของกันและกัน เมื่อเป็นดังนี้ก็เป็นโอกาสที่ควรจะตักเตือนกันและกันได้ เหตุฉะนั้น ท่านจึงได้อนุญาตให้ทำปวารณา คือให้ตักเตือนกันและกันในวันออกพรรษาดังในวันนี้ แต่ว่าการตักเตือนกันและกันนั้น ก็พึงอาศัยอนุเคราะห์คือมุ่งอนุเคราะห์กันด้วยมีเจตนาหวังดีต่อกันและกัน ผู้รับตักเตือน เมื่อได้รับคำตักเตือนก็ไม่ควรโกรธ แต่ควรจะรับคำตักเตือนนั้นมาพิจารณาสอบดูที่ตนว่าเป็นอย่างไร เป็นจริงตามที่ได้รับเตือนหรือไม่ ถ้าเป็นจริงตามที่รับเตือน ก็แก้ไขปรับปรุงตนเองให้เหมาะสม ถ้าไม่เป็นจริงตามที่เตือน ก็ไม่ควรจะโกรธผู้เตือน ควรจะเล็งเห็นเจตนาดีของผู้เตือนนั้น เพราะอาจจะเข้าใจผิดไปก็ได้ เมื่อพากันปฏิบัติดังนี้แล้ว ก็จะทำให้เกิดความเจริญดังที่มีพระพุทธรักษาตรัสไว้ว่า “ความเจริญแห่งบริษัทของพระผู้มีพระภาคเจ้านั้นย่อมเป็นไปอย่างนี้ คือด้วยการตักเตือนกันและกัน ด้วยการยังกันและกันให้ออกจากอาบัติหรือออกจากโทษนั้น ๆ” ดังนี้

เมื่อกล่าวโดยตรงแล้ว แม้จะมีผู้อื่นเตือน แต่ถ้าตนเองไม่รับคำเตือนนั้นมาเป็นเครื่องเตือนตน ก็ไม่สำเร็จประโยชน์ เพราะฉะนั้น โดยตรงก็คือควรที่จะเตือนตนเอง จึงได้มีพระพุทธรักษาตรัสสอนไว้ว่า *อตตนา โจทยตตนา* ท่านจงใจท้อคือเตือนตนด้วยตน *ปฏิมัมเสตมตตนา* จงสอบสวนตนด้วยตน *โส อตตคฺคุตโต สติมา สุขํ ภิกฺขุ วิสาหิสี* ท่านผู้มีสติคุ้มครองตน เป็นภิกษุ คือผู้เห็นภัยในโทษแม้มีประมาณน้อยจักอยู่เป็นสุข ดังนี้ พระสัมมาสัมพุทธเจ้าได้ทรงแสดงศาสนาคือคำสั่งสอน อันเป็นธรรมส่วนหนึ่ง เป็นวินัยส่วนหนึ่ง ก็ล้วนเป็นเครื่องเตือนบุคคลให้เว้นจากความชั่วให้ชำระจิตใจของตนให้บริสุทธิ์ผ่องใสทั้งนั้น แม้สหธรรมิกสหพรหมจารีและมิตรสหายผู้มุ่งดีทั้งหลาย เมื่อตักเตือนก็ย่อมตักเตือนให้เว้นชั่ว ให้กระทำความดี ให้ชำระจิตใจ

ของตนให้บริสุทธิ์ ตามคำสั่งสอนของพระพุทธเจ้าโดยนัยเช่นเดียวกัน ฉะนั้น ในการเตือนของพระธรรมวินัยก็ดี ของสหธรรมิกสหพรหมจารีก็ดี จะสำเร็จได้ก็ด้วยอาศัยบุคคลทุก ๆ คน รับเอาพระธรรมวินัยนั้นมาเตือนตน มาสอบสวนตน ทำสติในพระธรรมวินัยนั้นมาเป็นเครื่องคุ้มครองตน เมื่อเป็นดังนี้ก็สามารถที่จะปรับปรุงตนเองให้เป็นผู้เจริญในพระธรรมวินัย ตามคำสั่งสอนของพระพุทธเจ้า ท่านสอนว่าควรละก็ตั้งใจละ ท่านสอนว่าควรปฏิบัติ ก็ตั้งใจปฏิบัติ เมื่อเป็นดังนี้ ก็จักเป็นผู้อยู่เป็นสุขสิ้นความทุกข์เดือดร้อนตามสมควรแก่การปฏิบัติ เรียกว่าเป็นผู้เจริญในพระธรรมวินัย และเมื่ออยู่รวมกันเป็นหมู่ ก็เรียกว่าเป็นผู้มีสัมมาคีความพร้อมเพรียงกันด้วยพระธรรมวินัย

อนึ่ง ในวันนี้เป็นวันที่ตรงกับวันพระราชสมภพและวันเสด็จสวรรคตแห่งพระบาทสมเด็จพระปรเมนทรมหาอานันทมหิดล พระอัฐมรามาธิบดินทร พระบาทสมเด็จพระปรเมนทรมหาอานันทมหิดล พระอัฐมรามาธิบดินทร พระองค์นั้น ได้ทรงเป็นผู้กระทำสังฆสัมมาคี คือความพร้อมเพรียงของสงฆ์ หมายความว่าทำความพร้อมเพรียงด้วยพระธรรมวินัย ดังที่กล่าวมาแล้ว และได้ทรงจัดให้คณะสงฆ์เป็นผู้ปฏิบัติดีปฏิบัติชอบด้วยพระธรรมวินัย ให้มีศีลสามัญญตา คือความสม่ำเสมอด้วยศีล ความประพฤติตามพระธรรมวินัยนั้น ได้ทรงค้นคว้าหลักพระธรรมวินัยในพระไตรปิฎก ซึ่งเป็นพุทธวจนะ ออกมาชี้แจงแสดงสั่งสอน แก่ความคิดความเห็นของบุคคล ให้ถูกต้องตรงตามพระพุทธศาสนาขึ้น เป็นต้นว่า ในสมัยนั้นคนส่วนมากได้มีความเชื่อว่า พระพุทธศาสนาได้ผ่านกาลมามาก บุคคลในสมัยปัจจุบันนั้นเกิดสุดท้ายภายหลัง ไม่สามารถที่จะปฏิบัติพระวินัยพระธรรมให้ทั่วถึงได้ เมื่อมีความเชื่อดังนี้แล้วจึงพากันละเลยต่อข้อวัตรปฏิบัติรักษาไว้แต่บางข้อบางประการ เพราะได้มีความเห็นในเรื่องของอายุของพระพุทธศาสนาว่ามี ๕๐๐๐ ปีเป็นกำหนดดังนี้ พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ได้ทรงแสดงชี้แจงให้เป็นที่เข้าใจว่า พระวินัยที่พระพุทธเจ้าได้ทรงบัญญัติไว้ พระธรรมที่ทรงแสดงแล้ว ก็เพื่อบุคคลที่เป็นสามัญชนนี้ประพฤติปฏิบัติ และก็ประพฤติปฏิบัติได้ทุกกาลสมัย ได้มีพระพุทธภาษิตแสดงว่า เมื่อมรรค ๘ ยังมีอยู่ตราบไต่ สมณะที่ ๑ ที่ ๒ ที่ ๓ ที่ ๔ คือพระโสดาบัน พระสกทาคามี พระอนาคามี พระอรหันต์ ก็ยังมีอยู่ตราบ

นั้น ไม่ได้ทรงกำหนดอายุพระพุทธศาสนาว่าเมื่อไร และก็แสดงว่าธรรมนั้นเป็นอกาลิก คือไม่ประกอบด้วยกาลเวลาดังนี้ ฉะนั้น บุคคลในปัจจุบันนี้ ก็สามารถที่จะประพฤติปฏิบัติพระธรรมวินัยได้เหมือนอย่างคนในครั้งพุทธกาลเหมือนกัน ไม่ต่างกัน ฉะนั้น จึงได้ทรงแสดงธรรม แสดงวินัยตามที่พระสัมมาสัมพุทธเจ้าได้ทรงแสดงไว้ ทำให้บุคคลได้มีความรู้ความเข้าใจในพระธรรมวินัยมากขึ้น เมื่อเป็นดังนี้ ก็ทำให้เกิดทิวฐีสัมมัญญาตา คือความเป็นผู้มีความเห็นเสมอกันถูกต้องตามพระธรรมวินัย ให้บังเกิดขึ้นโดยทั่วไปอีกด้วย เพราะเหตุนี้จึงทรงเป็นผู้ได้เริ่มทำพระพุทธศาสนาที่อับเฉาเศร้าหมองให้กลับเจริญรุ่งเรือง มีพระสงฆ์ที่เป็นผู้พร้อมเพรียงด้วยพระธรรมวินัยเป็นวินัยสามัคคี เป็นธรรมสามัคคี เพราะฉะนั้น จึงชื่อว่าได้ทรงเป็นผู้ทำสังฆสามัคคีโดยแท้ ผลแห่งการปฏิบัติของพระองค์ท่านก็มีผลสืบต่อมาจนถึงในบัดนี้

วิธีปฏิบัติในบัดนี้ที่เราทั้งหลายปฏิบัติกันอยู่ เป็นสิ่งที่พระองค์ได้ทรงฟื้นฟูและทรงวางแบบไว้ เป็นต้นว่า บททำวัตรสวดมนต์และวิธีในเรื่องการรักษาศูขาโภสถำนองที่ทำวัตรสวดมนต์ การปฏิบัติในพระธรรมวินัยที่ถูกต้อง ฉะนั้น ความเจริญแห่งพระพุทธศาสนาจึงเนื่องอยู่แก่พระองค์ท่านเป็นส่วนใหญ่

เมื่อเป็นเช่นนี้ เมื่อถึงวันที่ตรงกับวันพระราชสมภพและวันเสด็จสวรรคตอันตรงกันในวันมหาปวารณาเช่นบัดนี้ ก็ขอให้ตั้งใจถวายพระราชกุศลแด่พระบาทสมเด็จพระปรเมนทรมหาอานันทมหิดล พระอัฐมรามาธิบดินทร และตั้งใจขอให้พระธรรมวินัยที่ได้ทรงฟื้นฟูนั้น ได้สถิตอยู่ตลอดไป ดังบทที่สวดว่า จาตุ จิรฺ สติ รมฺโฆ ขอพระสังฆธรรมจงดำรงอยู่ยาวนาน ธรรมุตฺรา จ บุคฺคฺลา ขอบุคคลผู้ทรงธรรมจงดำรงอยู่ยาวนาน สงฺโฆ โหตุ สมฺคฺโคว อตุถาย จ หิตาย จ ขอพระสงฆ์จงมีความสามัคคีพร้อมเพรียงกันด้วยพระธรรม ด้วยพระวินัย เพื่อประโยชน์เกื้อกูล เพื่อความสุขตลอดกาลนาน ดังแสดงมาด้วยประการฉะนี้.

พระธรรมเทศนาในโอกาสพิเศษ

พุทธปทีปกถา^๑

นโม ตสฺส ภควโต อรหโต สมฺมาสมฺพุทฺธสฺส.

สีลํ สมฺมาธิ ปญฺญา จ

วิมุตฺติ จ อนุตฺตรา

อนุพุทฺธา อิมํ ธมฺมา

โคตเมน ยสฺสสีนา

อิติ พุทฺโธ อภิญฺญา

ธมฺมมกฺขาสี ภิกฺขุชนฺนติ.

บัดนี้ จักรับพระราชทานถวายวิสัยนาพระธรรมเทศนา สอนองพระเดชพระคุณ
ประดัยพระบัญญัติบารมี อานุรูปพระราชกุศลในวันอาสาฬหบูชา ด้วยสมเด็จพระบพิตร
พระราชสมภารเจ้าทั้งสองพระองค์ พร้อมด้วยสมเด็จพระเจ้าลูกเธอสามพระองค์
ได้เสด็จ ฯ ประพาสจากประเทศไทยสู่กรุงลอนดอน ประเทศอังกฤษครั้งนี้ ด้วยมี
พระมหากรุณาเพื่อที่จะพระราชทานพระบรมราชานุญาตสนมเด็จพระเจ้าลูกยาเธอ
เจ้าฟ้าวชิราลงกรณ ซึ่งได้เสด็จมาประทับทรงศึกษาอยู่ ณ ประเทศนี้แล้ว และเพื่อ
ประกอบพระราชกรณียกิจต่าง ๆ ทั้งนี้ด้วยทรงมุ่งประโยชน์สุขที่พึงบังเกิดขึ้นแก่
ประเทศชาติ และประชาชนชาวไทยสืบต่อไปภายหน้า

^๑ ถวายครั้งดำรงสมณศักดิ์ที่ พระศาสนโสภณ เนื่องในการเสด็จพระราชดำเนินทรงเปิด วัดพุทธปทีป
ณ วัดพุทธปทีป กรุงลอนดอน วันที่ ๑ สิงหาคม พ.ศ.๒๕๐๙

พระองค์เอง กับทั้งได้พระราชทานพระพุทธรูปสมัยสุโขทัยอันมีค่าสูงทั้งทางศิลปะ ทั้งทางโบราณวัตถุ ตามที่ได้มีผู้ทูลเกล้าฯ ถวาย และพระพุทธรูปปฏิมาสำคัญนี้ก็ได้มา ท้นประดิษฐานเป็นพระประธานในอุคมสันนิบาตนี้

วันเข้าพรรษาของพระภิกษุสงฆ์นั้น ได้มีพระพุทธานุญาตไว้ ๒ วัน คือวันเข้า พรรษาดัน ๑ วันเข้าพรรษาหลัง ๑ ในศกนี้ วันเข้าพรรษาดันตรงกับวันที่ ๒ สิงหาคม วันเข้าพรรษาหลังตรงกับวันที่ ๑ กันยายน กำหนดวันถัดจากวันเพ็ญของเดือนทาง จันทรคติ เพราะวันเข้าพรรษา วันออกพรรษา และวันอุโบสถของพระภิกษุสงฆ์ ใช้วันตาม จันทรคติ โดยปกติ พระภิกษุยอมเข้าพรรษาในวันเข้าพรรษาดัน แต่เมื่อมีเหตุที่จะเข้า พรรษาดันไม่ได้ ก็เข้าพรรษาหลัง คือปีหนึ่งจะต้องหยุดอยู่จำพรรษาลอดสามเดือน

ส่วนวันอาสาฬหะนั้น คือวันพระจันทร์เพ็ญหน้าวันเข้าพรรษาดัน ได้กำหนด เป็นวันประกอบพิธีบูชาขึ้นวันหนึ่ง เพราะในสมัยต้นพุทธกาล พระพุทธเจ้าได้ทรงแสดง ปฐมเทศนาในวันนั้น มีประวัติโดยสังเขปว่า เมื่อพระพุทธเจ้าได้ตรัสรู้พระธรรมในวันเพ็ญเดือนเวสสาขะซึ่งเป็นวันประกอบพิธีสาขบูชากันไปในวันนั้นแล้ว ได้ทรงพิจารณา เห็นว่า หมู่ชนในโลกนี้ผู้สามารถจะรู้ธรรมที่ได้ตรัสรู้มีอยู่ มีอุปมาเหมือนอย่างดอกบัว ในสระที่จจะรับแสงอาทิตย์บานขึ้นได้ จึงได้ทรงอธิษฐานพระหทัยที่จะแสดงพระธรรม ประกาศพระพุทธศาสนา ได้ทรงพิจารณาหาผู้ที่จะทรงแสดงพระธรรมโปรดเป็นครั้งแรก ก็ได้ทรงเห็นภิกษุห้ารูปซึ่งได้ปฏิบัติพระองค์มาก่อน จึงได้เสด็จไปทรงแสดงธรรมแก่ ท่านทั้งห้าท่านนั้นเป็นปฐม ในวันอาสาฬหะเช่นวันนี้ เมื่อทรงแสดงจบแล้ว ท่านองค์หนึ่ง ผู้เป็นหัวหน้าชื่อ “โกณฑัญญะ” ได้เกิดดวงตาปัญญาเห็นธรรม คือได้รู้พระธรรมเป็น ขึ้นแรก และได้ขออุปสมบทเป็นภิกษุในพระพุทธศาสนา พระองค์ก็ได้โปรดอุปสมบท ให้ท่าน จึงได้เกิดมีพระภิกษุสาวกขึ้นเป็นเบื้องต้นแห่งพระสงฆ์ ซึ่งเป็นรัตนที่ครบสาม ในวันนั้น แต่พระสงฆ์ได้เกิดขึ้นครบถ้วนเต็มที่ในเวลาต่อมาอีกห้าวัน เมื่อได้ทรงแสดง ธรรมสำคัญครั้งที่สอง ท่านทั้งห้าท่านนั้นได้อุปสมบทและได้รู้ธรรมครบถ้วนทั้งหมด

ใจความของปฐมเทศนานั้นซึ่งเรียกว่า “ธัมมจักกัปปวัตตนะ การยังล้อธรรม ให้หมุนไป” แสดงความตรัสรู้ของพระองค์ว่า ได้ตรัสรู้หรือริยสัจจะ คือสัจจะอย่างประเสริฐ ซึ่งมีได้เคยทรงสดับฟังมาจากใครอื่น ด้วยพระปัญญาที่ผุดขึ้น อันเป็นผลแห่งการที่ทรง ปฏิบัติค้นคว้ามาจนได้พบทางปฏิบัติที่ชอบถูกต้อง รวมเวลาทั้งสิ้นถึง ๖ ปี ต่อจากนั้น

ก็ได้เสด็จจาริกไปแสดงธรรมสั่งสอนบุคคลต่าง ๆ ในที่ต่าง ๆ ตลอดเวลา ๔๕ ปี จึงได้เสด็จปรินิพพาน เมื่อเสด็จปรินิพพานนั้น พระพุทธศาสนาได้ประดิษฐานลงในโลก ได้มีพุทธบริษัททั้งบรรพชิตและคฤหัสถ์จำนวนมากแล้ว สมดังที่ได้ทรงอธิษฐานพระหทัยไว้ในเบื้องต้น

คำว่า “พุทธศาสนา” ได้ออกจากพระโอษฐ์ของพระพุทธเจ้าเอง เมื่อได้ทรงแสดงพระโอวาทในวันมาฆะ ซึ่งเป็นวันประกอบพิธีบูชามานานแล้ววันหนึ่ง เรียกว่าวันมาฆบูชา พระโอวาทนี้วางสูตรปฏิบัติไว้ว่า “การไม่ทำบาปทั้งปวง การทำกุศลให้ถึงพร้อม การทำจิตของตนให้ผ่องใส เอตํ พุทธานํ สาสนํ นี้เป็นพุทธศาสนา คือคำสอนของพระพุทธะ คือ พระผู้รู้ทั้งหลาย” พระโอวาทนี้ประมวลปฏิบัติธรรมในพระพุทธศาสนา เข้าไว้ทั้งสิ้น

กล่าวโดยสรุป พระพุทธศาสนาแสดงธรรมเป็นสัจจะ คือเป็นความจริงทุก ๆ คนรู้ได้เห็นได้ มีเหตุผลที่อาจตรองตามให้เห็นได้ และปฏิบัติให้เกิดผลได้สมจริงตามที่สอนไว้ นอกจากนี้ ยังเพียงพอที่คนทุกชั้นทุกประเภทจะรับไปปฏิบัติให้เกิดประโยชน์แก่ตนได้ทุกกาลเวลา หรือกล่าวตามสมัยว่า ใช้ปฏิบัติในชีวิตประจำวันของคนได้ทุกคน เพราะพระพุทธเจ้าได้ทรงแสดงธรรมแก่คนทุกชั้น ดังมีพระคุณบทหนึ่งว่า “สตุถา เทวมนุสฺसानํ เป็นศาสดาของเทพและมนุษย์ทั้งหลาย” มีอธิบายอย่างหนึ่งว่าเป็นครูของบุคคลทั้งชั้นสูงทั้งชั้นสามัญ หรือทั้งที่อยู่ในตำแหน่งสูงและคนสามัญทั่วไป ดังจะพึงเห็นได้จากพระประวัติว่า ได้ทรงแสดงธรรมแก่นักบวชหรือผู้มุ่งพ้นโลกด้วยธรรมชั้นปรมาตถ์ (มีอรรถละเอียด) ทรงแสดงธรรมแก่ท่านผู้ปกครองมีพระราชาเป็นต้น ด้วยธรรมสำหรับปกครอง ทรงแสดงธรรมแก่คนทั่วไป ด้วยธรรมที่ให้เกิดประโยชน์ในปัจจุบันและภายหน้า และโดยเฉพาะได้ทรงแสดงธรรมแก่แต่ละบุคคล ด้วยธรรมที่เหมาะสมแก่ภูมิชั้นของเขา ประโยชน์ที่ได้จากการปฏิบัติธรรมย่อมเกิดขึ้นแก่ผู้ปฏิบัติในบัดนี้ในชาตินี้ ไม่ใช่ต้องรอไปในเวลาอื่นในชาติหน้า แต่ผู้ปฏิบัติจำต้องเรียนให้รู้ให้เข้าใจหลักสูตรของพระพุทธศาสนา และต้องรู้ภูมิฐานของตนเอง

คำว่า หลักสูตร เป็นคำขอยืมมาใช้ หมายความว่า ภูมิปฏิบัติธรรมในพระพุทธศาสนามีหลายชั้น เหมือนอย่างหลักสูตรของชนชั้นทั้งหลายในโรงเรียนและในมหาวิทยาลัยต่าง ๆ และครูอาจารย์ก็สอนศิษย์ไปตามระดับการสอนต่าง ๆ พระพุทธเจ้า

แม้จะทรงแสดงธรรมแก่คนต่าง ๆ ในชั้นต่าง ๆ กัน แต่ก็ทรงประมวลคำสอนของพระองค์เข้า เหมือนอย่างวางหลักสูตรหรือแม่บทไว้เป็นคราว ๆ เช่น พระโอวาทสามที่กล่าวแล้ว ประมวลที่ทรงวางไว้เป็น อนุพุทธปฏิบัติ ขอบปฏิบัติที่เป็นลำดับ ฉะนั้น ผู้ที่จะปฏิบัติจึงต้องรู้ว่าตนเองกำลังอยู่ในชั้นไหน หรือดังที่กล่าวว่าการกำลังยืนอยู่ที่ไหน เมื่อรู้ดังนี้จึงจะทราบว่า จะเข้าเรียนชั้นไหน คือจะปฏิบัติธรรมชั้นไหนอย่างไร เพื่อให้เป็นประโยชน์ ในบัดนี้ ผู้ที่โทษพระพุทธศาสนานั้น เพราะไม่เข้าใจธรรม ไม่เข้าใจตนเอง บางทีก็ไม่ประพฤติธรรม บางทีก็ประพฤติธรรมไม่สมควรไม่เหมาะสม จึงไม่ได้รับประโยชน์จากพระพุทธศาสนา แม้จะมีพระพุทธศาสนาเป็นที่นับถืออยู่แล้ว เหมือนอย่างมีรัตนอยู่ในมือ แต่ไม่รู้ค่าของรัตนะ จึงเก็บลืมไว้เสียก็มี

ได้ทราบข่าวว่า ชาวมิตรประเทศนี้และชาวมิตรประเทศอื่นหลายคน ได้อ่านหนังสือพระพุทธศาสนาแล้วเกิดความเลื่อมใส บางคนอ่านพบพระธรรมบทข้อแรกว่า "ธรรมทั้งหลาย มีใจเป็นหัวหน้า มีใจประเสริฐ สำเร็จด้วยใจ ถ้าบุคคลมีใจร้ายเสียแล้ว จะพูดก็ทำตาม ทำก็ตาม ทุกข์ก็ติดตามเขาไปเพราะเหตุที่เดียว เหมือนอย่างล้อเกวียนหมุนไปตามรอยเท้าโคที่นำเกวียนไปฉะนั้น" ดังนี้ แล้วก็เกิดความเลื่อมใสชอบใจ จับศึกษา และได้นับถือพระพุทธศาสนาในกาลต่อมา

ควรตั้งข้อสังเกตในที่นี้ว่า ชาวมิตรประเทศทั้งหลาย เช่นประเทศนี้ ซึ่งเป็นผู้ใหม่ผู้แปลกต่อพระพุทธศาสนา มักจะสนใจมองพระพุทธศาสนาในทางปัญญา คือต้องการจะรู้จะเข้าใจเหตุผล เมื่อได้อ่านพระวินัยบัญญัติก็อาจสงสัยว่า จะยังมีภิกษุผู้ปฏิบัติพระวินัยอยู่หรือไม่ หรือจะเหลืออยู่เพียงตำรา เมื่อได้อ่านศีลห้า ก็อาจตั้งความสังเกตคนที่นับถือพระพุทธศาสนาว่า ประพฤติกันอย่างไร คนที่มีปัญญาความคิดนั้น มักจะฟังผู้ที่พูดอะไรให้เขาฟังครั้งหนึ่ง อีกครั้งจะสังเกตว่าผู้ที่พูดเป็นคนอย่างไร ถ้าเขาเห็นว่าผู้ที่มาพูดแสดงเป็นคนดีเขาก็จะเคารพฟัง ถ้าเขาเห็นว่าผู้พูดมีลักษณะตรงกันข้าม เขาก็จะเกิดความหมิ่นในผู้พูดและก็ทำให้เกิดความไม่สนใจในเรื่องที่ผู้พูด ๆ แม้จะมีเหตุผลที่เป็นประโยชน์ ชาวพระพุทธศาสนาทั้งหลายย่อมหน้าที่จะระลึกถึงข้อสังเกตนี้ทั้งบรรพชิตทั้งคฤหัสถ์ เพื่อที่จะได้รักษาความดีไว้ให้มาก ดังสุภาษิตที่ว่า "พึงรักษาความดีเหมือนอย่างเกลือรักษาความเค็ม" และควรที่จะศึกษาให้รู้พระพุทธศาสนา อาจที่จะตอบคำถามที่ควรตอบได้ ไม่เช่นนั้นจะเป็นที่เห็นว่าลบลูบล้างบัตานับถืออะไร

ก็ไม่รู้ พุทธศาสนิกชนผู้ประพฤติตัวดีมีความรู้แม้พอจะชี้แจงตอบคำถามเรื่องพระพุทธศาสนาได้แม้ในหลักสำคัญ หรือแม้แต่ย่อ ๆ บางข้อ ไปที่ไหนก็น่าจะเรียกได้ว่าเป็น “ธรรมทูต” อยู่ในตนเอง แต่ข้อสำคัญจะต้องมีธรรมอยู่ที่ตน หมายถึงมีธรรมที่ตนควรประพฤติดังนี้ ก็ถือว่าได้ช่วยเป็นธรรมทูตด้วยกัน

ธรรมย่อมเป็นสัจจะที่เป็นเหตุและผลอันมีอยู่ที่ทุก ๆ คน เรียกได้ว่าตนเองนั้นแหละเป็นที่ประมวลธรรม พระพุทธศาสนาเป็นเหมือนกระจกส่องให้ทุกคนผู้มีจักขุมองเห็นตนเองตามเป็นจริงว่าเป็นอย่างไร ตั้งต้นแต่ดีหรือชั่วอย่างไร พร้อมทั้งบอกวิธีที่จะแต่งตนเองให้งดงามไว้ด้วยพร้อมเสร็จ ฉะนั้น ธรรมก็คือรู้จักตนเอง รู้จักแต่งตนให้ดี คนที่ปฏิเสธธรรม ก็คือคนที่ปฏิเสธที่จะดูให้รู้จักตนเอง และปฏิเสธที่จะแต่งตนให้วิวัฒนะเป็นอารยะ

อนึ่ง ธรรมเป็นตัวชีวิตแห่งประโยชน์ที่บุคคลได้รับ ประโยชน์เป็นสิ่งที่ชีวิตต้องการ หรือเป็นสิ่งเกื้อกูลให้เกิดความสุข การศึกษาเล่าเรียนศิลปวิทยาเป็นประโยชน์ที่ต้องการในขั้นต้น เพราะเป็นเหตุให้เกิดความรู้ความสามารถประกอบอาชีพ เพื่อได้ทรัพย์มาดำรงชีวิตให้เป็นสุข นอกจากนี้ยังต้องการไมตรี ต้องการเกียรติเป็นต้น เหล่านี้เป็นประโยชน์ที่ทุกคนต้องการ แต่ทำไมจึงบรรลุถึงประโยชน์ที่ต้องการนั้น ยกตัวอย่างเช่น นักเรียนที่จะเรียนได้ดีจนสำเร็จได้ ด้วยวิธีฟังให้ดี คิดให้ดีให้เข้าใจ ถามและจดจำให้ดี (สุ. จิ. ปุ. ลิ.) เป็นต้น จึงต้องมีธรรมที่เป็นกำลังใจ เช่น ฉันทะ (ความใคร่เรียน) วิริยะ (ความเพียรพยายามประกอบด้วยความอดทน) จิตตะ (ความตั้งจิตมั่นคงแน่วแน่ มีสมาธิ ในการเรียน) วิมังสา (ความสอบสวนใคร่ครวญ) แต่ธรรมที่เป็นกำลังใจนี้ ย่อมมีเครื่องกระตุ้นเตือน ที่อาจเป็นเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นหรือเป็นวิธีปฏิบัติตนเอง เหตุการณ์ที่เกิดขึ้นนั้น เช่น เห็นเพื่อนมาเรียนก็เกิดฉันทะมาเรียนบ้าง ครั้นมาเรียนเข้าจริงก็อาจท้อถอยเพราะไม่เป็นสุขสนุกสบาย จึงสู้วิธีปฏิบัติตนเองไม่ได้ พระพุทธเจ้าได้วางหลักสูตรปฏิบัติตนเองไว้แล้วคือหลักไตรสิกขา (สิกขา หรือศึกษา ๓) ได้แก่ สीलสิกขา ศึกษาในศีล จิตตสิกขา ศึกษาในจิต ปัญญาสิกขา ศึกษาในปัญญา

คำว่า “สิกขา” มีบอกอยู่แล้วว่าต้องฝึกปฏิบัติตนเอง แต่เมื่อปฏิบัติเป็นขั้น ๆ ไป และเมื่อเคยชินเข้าก็กลายเป็นของไม่ยาก จะรู้สึกอึดอัดยากอยู่บ้างก็แต่ใหม่ ๆ เท่านั้น ซึ่งเมื่อมีความตั้งใจแล้วไม่เป็นสิ่งเกินวิสัยไปเลย

ศีลสิกขา ข้อแรกคือ ผีกัดที่จะยับยั้งดเว้นจากความคิดที่จะประพฤตินไปในทางที่ผิดต่าง ๆ ประพฤตินไปแต่ในทางที่ชอบ จนถึงยับยั้งดเว้นจากความประพฤติเป็นเหตุก่อภัยเวรแก่ใคร ๆ (ตามหลักศีลห้า) จากอบายมุขทางเสื่อมเสียต่าง ๆ เมื่อผีกออยู่บ่อย ๆ จะกลายเป็นนิสัยไปเอง

จิตตสิกขา ข้อที่สอง คือ ผีกัดควบคุมใจให้มีความสงบตั้งมั่น เมื่อมีเรื่องส่งเสริมให้ดีใจหรือกระทบกระทั่งให้ไม่ชอบ ก็ทำ ความสงบใจสักครู่หนึ่ง หรือเมื่อจะทำอะไรที่เป็นการยาก ก็ทำ ความสงบใจสักขณะหนึ่งก่อน และหดรวมใจให้แน่น มั่นคงในวัตถุประสงค์ที่ได้ตั้งไว้ เรียกว่าทำใจให้มีสมาธิ เป็นเหตุก่อให้เกิดกำลังจิตที่สงบจากเครื่องกั้น หรือเครื่องฉุดรั้งไปในทางผิดทั้งหลายได้ดียิ่ง สมาธินี้ใช้ในการงานทั้งปวง เช่น ในการฟัง เมื่อมีสมาธิในการฟัง ก็จะได้ปัญญาในเรื่องที่ฟัง

ปัญญาสิกขา ข้อที่สาม คือ ผีกฝนใช้ความคิดหาเหตุผล ให้เกิดความรู้อตามเหตุผล ตั้งต้นแต่เหตุผลในเรื่องที่เกี่ยวกับความผิดถูกชั่วดีเป็นต้น ฟังอบรมดักเตือนสักชั่วโมงหนึ่ง ก็รู้ความรู้อสำนึกถูกที่เกิดขึ้นแต่ตนเองแวนหนึ่งไม่ได้ แต่การอบรมดักเตือนก็เพื่อให้เกิดความรู้อขึ้นเช่นนั้น หัดใช้ความคิดตามเหตุผลจะได้ความรู้อที่เป็นตัวปัญญานี้ได้ด้วยกันทุกคน ศึกษาพระพุทธศาสนาก็เพื่อปัญญาในธรรมที่พระพุทธเจ้าได้ทรงสอน

อนึ่ง ปัญญาซึ่งควรจะมีประจำตนอยู่นั้นเสมอ ที่ควรเน้นเป็นพิเศษอีกข้อหนึ่งก็คือ ปัญญาที่พิจารณาตนเองเหมือนดังที่พระพุทธเจ้าได้ตรัสถามพระราหุลว่า “แวนมีประโยชน์อะไร” พระราหุลกราบทูลตอบว่า “มีประโยชน์สำหรับส่องดู” จึงได้ประทานพระโอวาทว่า “ควรตรวจดูกรรมทางกายวาจาใจให้รอบคอบ เหมือนอย่างส่องแวนดู ฉะนั้น” และได้ตรัสไว้ในหมวดธรรมบทว่า “จงโงทนต์ด้วยตน จงสอบสวนตนด้วยตน” ธรรมข้อนี้เหมาะอย่างยิ่งแก่ผู้ใหญ่ หรือผู้ที่อยู่ห่างไกลผู้ปกครองที่ใกล้ชิด

การผีกัดยับยั้งดเว้นตนเอง อารู้สึกเหมือนถูกติดอยู่ในที่คุมขังในชั้นแรก แต่เมื่อได้หัดควบคุมใจตนเองได้บ้างแล้ว จะรู้สึกหายอึดอัดอย่างนั้น แต่ก็อาจยังลำบากใจในการควบคุมจิต เมื่อชินเข้าและหัดใช้ความคิดได้ปัญญาขึ้นในทางที่ถูกแล้ว ก็จะไม่ปล่อยใจได้ตามสบาย เพราะเมื่อมองเห็นได้เองอย่างแน่ชัดแล้วว่า อะไรดีจริง อะไรชั่วจริง

ก็จะละทางชั่วผิดได้เองทั้งทางกาย ทางใจ จิตจะรังเกียจสิ่งที่ชั่วผิดขึ้นเองเหมือนอย่าง
สิ่งปฏิกุศล ไม่ต้องการจะช้องแวง และบรรลุถึงวิมุตติคือความหลุดพ้นไปเป็นขั้น ๆ
ซึ่งเป็นเสรีโดยแท้จริง ไตรสิกขานี้เป็น *เสรีธรรม* (ธรรมให้เกิดความเสรี ท่านแสดงไว้
โดยตรงคือ มรรคมืองค์แปด แต่ก็ย่อลงในไตรสิกขา) ผู้ที่ได้ศึกษาดีในทางโลกแล้ว
ได้ศึกษาไตรสิกขาของพระพุทธเจ้าดีอีกทางหนึ่ง ย่อมชื่อว่าได้ศึกษาเพื่อการศึกษาที่
สมบูรณ์ ผู้ที่มีการศึกษาสมบูรณ์ ก็คือผู้ที่เป็นมนุษย์ที่สมบูรณ์ และมนุษย์ที่สมบูรณ์
นี้แหละ เป็นผู้ที่มีเสรีภาพที่สมบูรณ์

“ธรรมเหล่านี้คือ ศิล สมาธิ ปัญญา และวิมุติอันเยี่ยม พระโคตมผู้มี
พระยศได้ตรัสรู้แล้ว พระพุทธเจ้าได้ตรัสรู้ตั้งนี้แล้ว ได้ตรัสบอกภิกษุทั้งหลาย”

“พระพุทธเจ้าเหมือนอย่างผู้ชูดวงประทีปในที่มืด เพื่อว่าผู้มีจักขุจกมองเห็น
รูปทั้งหลาย”

“ธมโม ปทีโป วีย ตสฺส สตฺถุโน ธรรมของศาสนานี้เพียงดวงประทีป”

“ปทีปํ น คเวสธ โฉนจึงไม่แสวงหาดวงประทีปกันแล้ว”

ขออำนาจคุณพระศรีรัตนตรัยและอำนาจพระราชากุศลทั้งปวงที่ได้ทรงบำเพ็ญ
อภิบาลรักษาสมาคมเด็จพระบพิตรพระราชสมภารเจ้าทั้งสองพระองค์ พร้อมทั้งสมเด็จพระ
พระราชโอรสธิดา พร้อมด้วยสมเด็จพระบพิตรพระราชสมภารเจ้าแห่งอังกฤษ ให้ทรง
พระเกษมสำราญปราศจากโรคาพาธอุปัทวันตราย ทรงพระเจริญด้วยพระพรชัยมงคล
ทั้งปวง และอภิบาลรักษาท่านผู้ร่วมสร้างและอุปการะด้วยประการต่าง ๆ แก้ววัดพุทธปทีป
นี้พร้อมทั้งพุทธศาสนิกชนชาวไทยชาวประเทศอื่น กับทั้งท่านผู้มีมิตรจิตทั้งหลาย และ
โดยเฉพาะชาวมิตรประเทศนี้เป็นที่ซึ่งวัดนี้ตั้งอยู่ ให้มีความเกษมสวัสดิ์ อนึ่ง ขอได้
อภิบาลรักษาประชาสัตว์โลกทั้งปวงให้ดำเนินในคลองธรรมโดยชอบ เพื่อความสุข
ความเจริญโดยทั่วกัน เทอญ

ถวายวิสัชนาพระธรรมเทศนา ฉลองพระเดชพระคุณ ประดับพระปัญญาบารมี
ยุติด้วยเวลา เอวัง ก็มีด้วยประการฉะนี้. ขอถวายพระพร.

สังคหกถา^๑

นโม ตสฺส ภควโต อรหโต สมฺมาสมฺพุทฺธสฺส.

ทานมฺจ เปยฺยวชฺชมฺจ

อตฺถจรียา จ ยา อิธ

สมานตตฺตา จ ธมฺเมสุ

ตตฺถ ตตฺถ ยถารหนฺติ.

บัดนี้ จักแสดงพระธรรมเทศนา ประราภาวโรคยทานตามที่ได้กำหนดขึ้น เพื่อสงเคราะห์ผู้ป่วยด้วยโรคฟุ้งรังเกียจ และวันนี้เป็นวันสงกรานต์ ซึ่งเป็นวันขึ้นปีใหม่ ตามแบบโบราณ แม้ในบัดนี้จะมีได้ถือเป็นวันขึ้นปีใหม่แล้ว แต่ก็ยังถือเป็นประเพณีหยุดงานทำบุญทานต่าง ๆ และไปรดน้ำแสดงคารวะผู้ใหญ่ที่เคารพนับถือ พร้อมด้วย การรื่นเริงขึ้นบาน การฟังเทศน์ในวันเช่นนี้ ก็เป็นการทำบุญอย่างหนึ่ง เรียกว่า ภาวนามัยบุญกิริยา แปลว่า การทำบุญที่สำเร็จด้วยภาวนา คือ การอบรมจิตใจและ ปัญญา เพราะว่า วัตถุประสงค์ที่ตั้งแห่งการทำบุญนั้น มี ๓ อย่าง ได้แก่ ทาน ๑ ศีล ๑ ภาวนา ๑ ที่สูงกว่ากันขึ้นไปโดยลำดับ ผู้ที่ต้องการจะทำบุญให้สมบูรณ์จึงทำทั้ง ๓ อย่าง ได้แก่ ให้ทานด้วย รักษาศีลด้วย ทำภาวนา คืออบรมจิตใจให้สงบตั้งมั่น และอบรมปัญญาด้วย การฟังธรรมเป็นการทำบุญข้อที่ ๓ นี้ เป็นบุญที่ละเอียดประณีต

^๑ แสดงครั้งดำรงสมณศักดิ์ที่ พระสาสนโสภณ เนื่องในวันสงเคราะห์ผู้ป่วยด้วยโรคเรื้อน ณ สถานีวิทยุกระจายเสียงแห่งประเทศไทย วันที่ ๑๓ เมษายน พ.ศ. ๒๕๐๙ เวลา ๑๘.๐๕ น.

ยิ่งกว่าทานศีล ละเอียดประณีตอย่างไร ควรทราบความหมายของคำว่าบุญก่อน.

บุญมี ๒ อย่างคือ บุญโดยเหตุ ได้แก่การกระทำที่เป็นเหตุให้เกิดสุข คือ การกระทำที่เป็นการชำระพอกล้างมลทินโทษต่าง ๆ และบุญส่วนผลได้แก่ความสุข ดังที่ได้มีพระพุทธภาษิตตรัสไว้ แปลความว่า “ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ท่านทั้งหลายอย่ากลัวบุญเลย คำว่าบุญเป็นชื่อแห่งความสุข” ทาน เป็นเครื่องชำระความตระหนี่และความโลภ เป็นบุญส่วนเหตุให้เกิดความสุข เพราะจิตใจบริสุทธิ์จากความตระหนี่และความโลภ, ศีล เป็นเครื่องชำระโทสะ เป็นบุญส่วนเหตุให้เกิดความสุข เพราะจิตใจบริสุทธิ์จากโทสะ ภาวนา เป็นเครื่องชำระอารมณ์และกิเลสที่กั้นขัดขวางใจ และเป็นเครื่องกำจัดความหลงรู้ผิดเห็นผิดถือผิด เป็นบุญส่วนเหตุให้เกิดสุข เพราะจิตใจบริสุทธิ์จากเครื่องเศร้าหมองดังกล่าวและความหลง ข้อสำคัญของบุญอยู่ที่ความบริสุทธิ์ใจ การทำที่ดีชอบอย่างใดอย่างหนึ่งด้วยความบริสุทธิ์ใจเพื่อความบริสุทธิ์ ได้ความบริสุทธิ์ขึ้นเมื่อใด ก็เป็นบุญขึ้นเมื่อนั้น การพึงธรรมเป็นเหตุให้ได้รับความบริสุทธิ์ใจมากได้ เพราะเป็นเหตุให้ได้ปัญญาในธรรมและทำให้เกิดการปฏิบัติในทานศีลอีกด้วย ดังในเทศนาถันท์นี้ ปรารภ อาโรคยทาน ตามสมควรแก่วันสงเคราะห์ดังกล่าวข้างต้น ก็ย่อมจะเป็นเหตุชักนำไปปฏิบัติในทานอีกด้วย

เรื่องโรคภัยต่าง ๆ นั้น ได้มีแสดงเป็นพระพุทธพจน์ไว้หลายอย่าง จะยกมากล่าวในที่นี้ ๒ แห่งคือ แห่งหนึ่ง ตรัสสอนให้พิจารณาเนื่อง ๆ ว่าเรามีความป่วยไข้เป็นธรรมดา ไม่ล่วงพ้นไปได้ อีกแห่งหนึ่งว่า โรคมมี ๓ ชนิดคือ

๑. โรคบางอย่างรักษาก็หายไม่รักษาก็หาย
๒. โรคบางอย่างจะรักษาหรือไม่รักษาก็ไม่หาย
๓. โรคบางอย่างไม่รักษาไม่หาย ต่อเมื่อรักษาจึงหาย

ผู้ที่ดูแต่แห่งแรก ก็อาจเพิกเฉยต่อการที่จะเอาใจใส่เยียวยาแก้ไขโรค หรืออาจจจะกล่าวหาว่า พระพุทธศาสนาสอนให้ปล่อยให้เป็นโรคไปเพราะเป็นธรรมดา ต่อเมื่ออ่านไปจนถึงแห่งที่สอง จึงจะเห็นว่าท่านสอนวางหลักไว้บริบูรณ์ รวมความว่า เมื่อโรคเกิดขึ้นก็ต้องรักษาเยียวยาไว้ จึงจะตั้งอยู่ในฐานะเป็นผู้ไม่ประมาท.

พระบรมศาสดาทรงปรารภภิกษุอาพาธ ตรัสสั่งไว้ว่า “ภิกษุทั้งหลาย มารดา กิตติ บิดากิตติ ของเธอทั้งหลายไม่มี ถ้าพวกเธอจักไม่พยาบาลกันเอง ใครเล่าจะพยาบาล พวกเธอ ภิกษุใดปรารถนาจะอุปฐากเรา ขอให้ภิกษุนั้นพยาบาลภิกษุไข้เถิด, ถ้า อุปัชฌายะ อาจารย์ สัททวิหาริก อันเตवासิก ของผู้ไข้มีอยู่ ให้เธอพยาบาลกัน กว่าจะหายหรือสิ้นชีพ ถ้าไม่มี ให้ผู้ร่วมอุปัชฌายะ ร่วมอาจารย์พยาบาล ถ้าภิกษุไข้ เป็นผู้จรมาตัวคนเดียว ให้สงฆ์พยาบาล” ในการพยาบาลนั้น ก็จำต้องมีหมอ มียา และมีอุปกรณ์ต่าง ๆ ในครั้งพุทธกาล หมอชื่อว่าโกมารภจ นายแพทย์ผู้มีชื่อเสียงประจำ ราชสำนักพระเจ้าพิมพิสาร กรุงราชคฤห์ ได้เป็นหมอถวายการเยียวยาพระบรมศาสดา และพระภิกษุสงฆ์ในคราวอาพาธ การปฏิบัติดังนี้ มิใช่ควรทำแต่ในหมู่สงฆ์เท่านั้น แต่ควรทำในหมู่ชนทั่วไป เพราะเมื่อคนใดคนหนึ่งป่วยไข้ลง ก็จะต้องมีผู้ให้การรักษา พยาบาล ถ้าคนป่วยเจ็บป่วยน้อย ก็อาจช่วยตนเองได้ด้วยแสงหายามาใช้เอง, ถ้าเจ็บป่วยมากไม่อาจช่วยตนเองได้ ก็ต้องมีหมอมียาพยาบาล และถ้าเป็นโรคร้ายแรง เรื้อรัง ติดต่อกัน ก็ไม่อาจจะอยู่รวมกันกับคนอื่น ต้องแยกไปอยู่ต่างหาก คนเจ็บป่วยต้องเสวย ทุกขเวทนาเองแล้ว บางโรคยังเป็นที่ยังเกี่ยวของของหมู่ชนอีกด้วย คนป่วยทุกคนจึงต้องการ ความช่วยเหลือ ถ้ามีมารดาบิดาหรือบุตรธิดา บุคคลเหล่านี้ก็จะชวนชววยพยาบาล รักษา ถ้าไม่มี ผู้ใกล้ชิดก็จะช่วยกัน ถ้าไม่มีอีก คนทั้งหลายก็จะช่วยกัน เทียบเท่า ภิกษุไข้ผู้จรมาผู้เดียวที่ตรัสให้สงฆ์พยาบาล รวมความว่า คนป่วยนั้นจะต้องมีคน อื่นช่วย ถ้าไม่ใช้มารดาบิดาสาโลहितก็เป็นบุคคลส่วนรวม คนป่วยจึงเป็นผู้ควรแก่ ความกรุณาโดยแท้

เหตุฉะนี้ คนทั้งหลายผู้มีเมตตากรุณา จึงได้ช่วยรักษาพยาบาลผู้เจ็บป่วยแม้ มิใช่ญาติเป็นส่วนเฉพาะตนบ้าง รวมกันช่วยบ้าง แม้พระมหากษัตริย์และรัฐบาลก็ได้ ตั้งโรงพยาบาลเป็นที่รักษาพยาบาลคนเจ็บป่วยเป็นส่วนกลาง แต่คนป่วยด้วยโรค ต่าง ๆ มีจำนวนมาก หากคนทั้งปวงได้ร่วมกันช่วยสงเคราะห์อีกทางหนึ่ง ก็จะทำให้ การพยาบาลรักษาเพียงพอยิ่งขึ้น. คนป่วยด้วยโรคอย่างอื่นจะยกไว้ก่อน จะกล่าวเฉพาะ โรคเรื้อน เพราะวันนี้เป็นวันสงเคราะห์ผู้ป่วยด้วยโรคเรื้อน โรคนี้มีความร้ายแรง น่ารังเกียจอย่างไร ย่อมเป็นที่ทราบกันอยู่ เมื่อก่อนนี้ มักจะให้เห็นคนป่วยด้วยโรคนี้ เทียวเดินอยู่ตามถนนบ่อย ๆ แต่บัดนี้จะไม่ให้เห็น เพราะได้มีสถานที่ไปรวมอยู่รับการ

รักษาพยาบาล ที่ได้ตั้งขึ้นด้วยพระมหากรุณาธิคุณของสมเด็จพระบรมพิตรพระราชสมภารเจ้า ด้วยความกรุณาของรัฐบาล และด้วยการบริจาคสงเคราะห์ของประชาชนผู้มีเมตตา กรุณาทั้งปวง แม้ทางมหาเถรสมาคม ก็ได้พิจารณาเห็นความสมควรที่คณะสงฆ์จะได้แผ่เมตตาจิตและดำเนินการอนุเคราะห์ เพราะขณะนี้ผู้ป่วยด้วยโรคนี้อยู่อีกมาก ยังมีความจำเป็นในด้านการช่วยสงเคราะห์ จึงให้กรมการศาสนาแจ้งขอความอุปถัมภ์ ไปยังเจ้าอาวาสวัดต่าง ๆ ขอให้จัดให้มีการแสดงพระธรรมเทศนาในวันสงกรานต์ ๑ กัณฑ์ แล้วรวบรวมส่งไปสงเคราะห์ผู้ป่วยด้วยโรคเรื้อน เหมือนอย่างที่ได้ปฏิบัติแล้วในปี ก่อน ๆ และผู้ประสงค์ร่วมการกุศลสงเคราะห์ทั้งนี้ ก็อาจส่งตรงไปยังมูลนิธิส่งเสริม กิจการศาสนาและมนุษยธรรม (ก.ศ.ม.) วัดมกุฏกษัตริยาราม

การที่ทางคณะสงฆ์และผู้มีเมตตาจิตทั้งหลายได้จัดการสงเคราะห์ขึ้นทั้งนี้ ก็เป็นการปฏิบัติอนุวัตรพระพุทธปฏิบัติและพระพุทธศาสนโนวาท. พระพุทธเจ้าก็ได้เสด็จไปถวายการรักษาพระพุทธรูปบิดาเมื่อประชวร และได้เคยเสด็จไปทรงพยาบาลภิกษุ ไข้ผู้เป็นแผลเน่าเปื่อยไปทั่วทั้งกาย ที่เรียกว่าพระพุทฺธิคัตตะ แปลว่า พระผู้มีกายเน่า. มีเรื่องเขียนเล่าไว้ว่า ท่านถูกทอดทิ้งให้อยู่คนเดียว พวกศิษย์พากันหมดหวัง ที่จะรักษาและพากันรังเกียจ เมื่อพระพุทธเจ้าได้ทรงหยั่งทราบด้วยพระญาณได้เสด็จ ไปเพื่อจะทรงพยาบาล พวกภิกษุเห็นก็พากันไปช่วยจัดทำเองตามพระพุทธานัติ ได้โปรดให้อาบน้ำท่านด้วยน้ำอุ่น เปลี่ยนผ้าเก่าออกซัก ตากแดดแห้งแล้ว ให้นุ่งห่ม ด้วยผ้าที่ซักแล้ว ท่านก็มีจิตใจสบาย พระพุทธเจ้าได้เสด็จไปประทับยืนเบื้องศีรษะของ ท่าน ประทานพระธรรมโอวาทว่า *อจิริ วตฺยํ กาโย* เป็นต้น “ไม่นานหนอกายนี้จักปราศจากวิญญาน ถูกทิ้งให้อยู่บนพื้นดินเหมือนท่อนไม้ไม่มีประโยชน์” ท่านฟังพระธรรมบทนี้บรรลุผลที่สุดแล้วก็ปรินิพพาน มีเล่าบุพพกรรมของท่านไว้ว่า เมื่อท่านเป็นพรานนก ได้จับนกมาหักกระดูกขากระดูกปีก รอเวลาที่จะฆ่าขายเป็นอันมาก เพราะกลัวจะบินหนีไป จะฆ่าเสียทั้งหมดขายไม่หมดก็จะเน่าเสีย จึงส่งผลให้เป็นโรค กายเน่าถูกกระดูกผุแตก แต่ท่านได้ทำความดีมีอุปนิสัยแห่งพระอรหันต์ด้วย

อีกเรื่องหนึ่งว่า เมื่อพระพุทธเจ้าประทับอยู่ ณ พระเวฬุวัน ใกล้กรุงราชคฤห์ มีชายคนหนึ่ง เป็นคนกำพร้าขาดสนทั้งเป็นโรคเรื้อน ได้เดินผ่านไปยังพระเวฬุวัน เห็นหมู่ชนเป็นอันมากกำลังนั่งสงบเฝ้าแวดล้อมพระพุทธองค์อยู่ จึงเดินตรงเข้าไป

หมายใจจะขอเศษอาหารเขาบริโภค ครั้นเข้าไปถึงเห็นเขากำลังนั่งสงบฟังเทศน์กันอยู่ จึงได้ตั้งใจฟังด้วย ครั้นฟังจบแล้วก็ได้ดวงตาเห็นธรรม จึงเข้าไปเฝ้าแสดงตนเป็นอุบาสก ถึงพระพระรัตนตรัยเป็นสรณะตลอดชีวิต ชายผู้นี้ชื่อว่า สุปปพุทธะ เมื่อกลับออกไปจากพระเวฬุวัน ได้ถูกโคแม่ลูกอ่อนขวิดถึงแก่กรรม มีเล่านุพพกรรมของชายเป็นโรคเรื้อนคนนี้ไว้ว่า เมื่อครั้งเขาเป็นบุตรเศรษฐีในเมืองราชคฤห์นั้น ได้เห็นพระปัจเจกพุทธเจ้าองค์หนึ่งออกบิณฑบาตในเมือง เกิดความคิดดูหมิ่นเหยียดหยามขึ้นว่า “คนโรคเรื้อน” ถ่มขะพะแสดงความรังเกียจแล้วเดินให้ท่านหลีกไปทางซ้ายของตน เป็นการแสดงความดูหมิ่นไม่เคารพ จึงส่งผลให้เป็นโรคเรื้อน. ได้มีพระพุทธอุทานปรารภเรื่องของชายเป็นโรคเรื้อนนี้ แปลความว่า “เมื่อความบากบั่นพยายามมีอยู่ บัณฑิตพึงเว้นบาปทั้งหลายในชีวิโลก เหมือนคนมีจักษุเว้นทางที่ไม่เป็นที่เรียบร้อย ฉะนั้น”

อีกเรื่องหนึ่ง เล่าถึงพระกนิษฐาคินีของพระอนรุทธะ มีนามว่าโรหิณี ประชวรด้วยโรคผิวหนัง ท่านแสดงบุพพกรรมว่า เพราะแรงโกรธและริษยา โปรยสิ่งที่เป็นพิษคั่นลงที่ร่างกายของสตรีผู้ร่วมสามี เมื่อได้ฟังธรรมของพระพุทธเจ้าที่ตรัสสอน ให้ละโกรธ ละมานะแล้ว มีจิตใจเข้มแข็งสิ้นกรรม ก็หายจากโรคนั้น

ตามเรื่องที่เล่ามานี้ แสดงถึงกรรมที่บุคคลทำไว้ว่า มีส่วนสำคัญที่ให้เกิดโรคร้ายเช่นโรคที่ฟังรังเกียจนี้ จนถึงในพระวินัยก็มีห้ามมิให้อุปสมบท กรรมอดีตที่ทำไว้แล้วก็เป็นอันทำแล้ว แต่ท่านก็แสดงว่าฟังละกรรมชั่วที่ทำไว้แล้วได้ด้วยกุศลดังพระธรรมบทหนึ่ง แปลความ “บุคคลใด ละกรรมชั่วที่ทำไว้แล้วด้วยกุศล บุคคลนั้นย่อมส่องโลกนี้ให้สว่าง เหมือนพระจันทร์พ้นจากหมอกฉะนั้น” ฉะนั้น หน้าทีของผู้ปฏิบัติก็คือระมัดระวังกรรมปัจจุบัน ซึ่งทุก ๆ คนสามารถจะควบคุมกรรมปัจจุบันของตนได้ พระพุทธเจ้าจึงได้ตรัสสอนไว้ในปทานภาวนาสูตฺร เก็บความรวมกันว่า “ท่านทั้งหลายจงละอกุศล จงทำกุศล ท่านทั้งหลาย อาจเพื่อจะละอกุศล อาจเพื่อจะทำกุศล, ถ้าท่านทั้งหลายไม่อาจ เราก็จะไม่สอนดั่งนั้น อนึ่ง ถ้าการละอกุศล การทำกุศล จะพึงเป็นไปเพื่อโทษทุกข์ เราก็จะไม่สอนให้ท่านทั้งหลายละอกุศลให้ทำกุศล, แต่เพราะการละอกุศล การทำกุศล เป็นไปเพื่อประโยชน์สุข เราจึงสอนให้ท่านทั้งหลายละอกุศล ทำกุศล” ดังนี้ การควบคุมระมัดระวังกรรมปัจจุบัน หมายถึงการควบคุมจิตใจด้วย

เพราะจิตใจเป็นต้นเดิมของกรรม ถ้าจิตใจไม่ดี เช่น ประกอบด้วยความโกรธ พยาบาท ความริษยา ความดูหมิ่นท่าน ดังเรื่องที่เราเล่ามาข้างต้นนั้น ก็เป็นเหตุก่อเจตนาทำกรรมที่ชั่วร้าย แต่ถ้าจิตใจดี เช่น ประกอบด้วยเมตตากรุณา ก็เป็นเหตุให้ก่อเจตนาทำกรรมที่ดีที่ชอบ ดังเช่นทำการสงเคราะห์ต่าง ๆ นั้น พระบรมศาสดาจึงตรัสสอนให้แผ่เมตตาพรหมวิหารธรรม มีเมตตาเป็นต้นออกไป ทั้งโดยเจาะจง ทั้งโดยไม่เจาะจง ดังที่ตรัสสอนไว้ในเมตตสูตรว่า “เมตตญจ สัพพโลกสมิ มานสมุททเว อปริมาณัง พิงอบรมโจมีเมตตาไม่มีประมาณในโลกทั้งสิ้น”

เมตตา กล่าวโดยย่อ คือ ความมีจิตปรารถนาให้เป็นสุข ตรงกันข้ามกับโทสะ เมตตาจึงเป็นเครื่องยับยั้งห้ามกันจิตจากโทสะ ก่อเจตนากรรมที่เป็นการสงเคราะห์กัน ๔ ประการ ดังพระพุทธานุญาตที่ตรัสไว้ว่า ทานญจ เปยยวชฺชญจ เป็นต้น แปลความว่า “ทาน ๑ วาจาเป็นที่รัก ๑ ความประพฤติประโยชน์ ๑ ความมีตนสม่ำเสมอในธรรมทั้งหลายในบุคคลนั้น ๆ ตามสมควร ๑ ธรรม ๔ ประการเหล่านี้ เป็นสังคหะเครื่องสงเคราะห์ คือยึดเหนี่ยวนำใจกันไว้ได้ในโลก เหมือนอย่างเพลลาแห่งรถที่วิ่งไปอยู่ ฉะนั้น” มีอธิบายโดยสังเขปว่า .-

ทาน การให้ การบริจาค ท่านสรรเสริญการเลือกให้ เป็นกุศลทาน คือ สปัปฺริสทาน (ทานของคนดี) ดังเช่นที่แสดงกาลทานไว้ ๕ ประการ คือ

๑. การให้แก่คนผู้มาถึง
๒. การให้แก่คนที่เตรียมตัวจะไป
๓. การให้แก่คนป่วยเจ็บ
๔. การให้ในเวลาที่เกิดขาดแคลนอาหาร
๕. การให้ในเวลาได้ผลไม่ใหม่

อนึ่ง การแสดงธรรมให้ฟัง เรียกว่า ทาน คือ ธรรมทาน ท่านแสดงว่า ธรรมทานเป็นเลิศแห่งทานทั้งหลาย

วาจาเป็นที่รัก หมายถึง พูดถ้อยคำที่สุภาพไพเราะหูจับใจด้วยจิตใจที่มุ่งดี, ท่านแสดงว่า บรรดาวาจาเป็นที่รักทั้งหลาย วาจาที่แสดงธรรมบ่อย ๆ แก่ผู้มีความต้องการและเงี่ยโสตตั้งใจระดับเป็นเลิศ

ความประพฤติประโยชน์ หรือ อรรถจริยา คือ ทำให้แต่สิ่งที่เป็นประโยชน์ ปราศจากโทษ ท่านแสดงว่าบรรดาความประพฤติประโยชน์ทั้งหลาย การทำให้ผู้ที่ไม่มี ศรัทธา ทุศีล มีความตระหนี่ มีปัญญาทราวม ให้ถึงพร้อมด้วยศรัทธา ศีล การสละ บริจาค และปัญญา เป็นความประพฤติประโยชน์ที่เป็นเลิศ

ความมีตนสม่าเสมอ หรือ สมานัตตตา หมายถึง ความวางตนสม่าเสมอ ไม่กระด้างตามสมควร ท่านแสดงว่า พระอริยบุคคลชั้นเดียวกัน มีตนสม่าเสมอกัน เป็นความมีตนสม่าเสมอที่เลิศ โดยนัยนี้ ความมีตนสม่าเสมอ จึงต้องพิจารณาดูตน ว่า มีภาวะเกี่ยวข้องกับญาติต่าง ๆ เป็นต้น สม่าเสมอกับผู้ใด ก็ชื่อว่า มีตนสม่าเสมอกับ ผู้นั้นได้ โดยอธิบายดังนี้ จึงเป็นการป้องกันความเข้าใจผิดว่า มารดาบิดากับบุตรธิดา จะต้องมีตนสม่าเสมอกัน หรือใคร ๆ จะต้องสม่าเสมอกันไปหมด เพราะท่านหมายถึง เสมอกันสำหรับผู้ที่มิภาวะเสมอกัน จึงเป็นอันสอนว่า ผู้ใดมีคุณธรรมเป็นต้นต่ำกว่า เมื่อปรารถนาจะให้ตนเองขึ้นไปเสมอกับผู้ที่สูงกว่า ผู้นั้นก็ต้องทำความดีให้มากขึ้น เมื่อความดีมากขึ้นเท่ากันแล้ว ก็เสมอกันขึ้นเอง ถ้าอยากจะไปเสมอกับคนที่สูงกว่า ด้วยความดีเป็นต้น โดยไม่ทำความดีของตนให้สูงขึ้น ความอยากเช่นนี้ ก็เป็นกิเลส ไม่ใช่สมานัตตตา

ธรรมทั้ง ๔ ประการนี้เป็นเครื่องสงเคราะห์ ยึดเหนี่ยวน้ำใจกันและกันไว้ได้ ในโลก เหมือนอย่างเพลลาของรถที่แล่นไป ฉะนั้น และธรรมเหล่านี้เป็นกุศลกรรม ที่เกิดจากเมตตา ฉะนั้น จึงสมควรที่จะอบรมเมตตาจิตและแผ่ไปในสัตว์ทั้งหลายไม่มี ประมาณในทิศทั้งปวง ผู้อื่นที่ได้รับเมตตาจิตก็มีความสุข ผู้มีเมตตาจิตเองก็จะมี ความสุข ท่านจึงแสดงอานิสงส์ของเมตตาภาวนาไว้ว่า “หลับเป็นสุข ตื่นเป็นสุข ไม่ฝันเห็นสิ่งที่ไม่ดี เป็นที่รักของมนุษย์ทั้งหลาย, เป็นที่รักของอมมนุษย์ทั้งหลาย เทวดา รักษา ไฟยาพิษหรือศัตราไม่กล้ากราย จิตของผู้มีเมตตาตั้งมั่นเป็นสมาธิเร็ว ผิวหน้า ผ่องใส ไม่หลงทำกาลกิริยา เมื่อยังไม่บรรลู่ถึงธรรมที่ยิ่งขึ้นย่อมเข้าถึงพรหมโลก” มีอรรถาธิบายดังแสดงมา ด้วยประการฉะนี้.

วิทยุธรรมเทศนา^๑

นโม ตสฺส ภควโต อรหโต สมฺมาสมฺพุทฺธสฺส.

ขนฺตีพลฺล ยฺยทฺธพลฺล วิเชตฺวา หนฺตฺวา อธมฺมํ นิหนฺตฺวา ภูมฺยา
ปายาสี จิตฺโต อภีรฺยฺห สนฺทนี มคฺเคนฺวา อติพลฺล สจฺจนิกฺกโมติ.^๒

บัดนี้ จักแสดงพระธรรมเทศนาตามสมควรแก่วันธรรมสวนะที่เวียนมาถึงเช้า และแก่เรื่องที่ปรารภ ด้วยวันที่ ๘ พฤษภาคมนี้ สันนิบาตสภาภิกษุสงฆ์ได้ขอรับรองให้สภาภิกษุสงฆ์ทั่วโลกร่วมกันจัดงานฉลองวันกาชาดโลก โดยตั้งหัวข้อจุดประสงค์ไว้ว่า “การรักษาอนามัย การป้องกันอุบัติเหตุ และการช่วยชีวิต” ในการนี้สภาภิกษุสงฆ์ไทยได้จัดนิทรรศการตามหัวข้อดังกล่าว ให้ประชาชนชมในบริเวณหน้าโรงพยาบาลจุฬาลงกรณ์และเพื่อส่งเสริมให้ประชาชนได้เข้าใจในอุดมคติของกาชาด และหัวข้อจุดประสงค์ของสันนิบาตสภาภิกษุสงฆ์ตามหลักธรรมในพระพุทธศาสนา จึงจัดให้มีการแสดงพระธรรมเทศนาทางวิทยุกระจายเสียงด้วยเป็นพิเศษ

^๑ แสดงครั้งดำรงสมณศักดิ์ที่ พระศาสนโสภณ เนื่องในวันธรรมสวนะ และวันกาชาดโลก ทางสถานีวิทยุกระจายเสียงแห่งประเทศไทย กรมประชาสัมพันธ์ วันที่ ๗ พฤษภาคม พ.ศ. ๒๕๑๐ เวลา ๐๘.๐๕ น.

^๒ ขุ. ชา. ๒๗/๑๕๒๓/๓๐๙

อันที่จริง พระพุทธศาสนาย่อมแสดงธรรมส่งเสริมการทำความดีของมนุษยชาติทุกถ้วนหน้า เช่น หลักศีลห้า หาได้สอนว่าให้เว้นการฆ่า การลัก เฉพาะแต่ผู้นับถือศาสนาเดียวกันเท่านั้นไม่ แต่ได้สอนให้เว้นในบุคคลทั่วไป ทั้งยังคุ้มครองไปในสัตว์ดิรัจฉานทั้งหลายด้วย จึงเป็นหลักศีลหลักธรรมที่คุ้มครองไปในสัตว์โลกทั้งหมด ฉะนั้นเมื่อหลักคติของกาชาดกับจุดประสงค์ของสันนิบาตีสภากาชาด ดำเนินไปในหลักของศีลธรรมในพระพุทธศาสนา จึงสมควรที่จะสนับสนุนส่งเสริม ขอนี้จะพึงเห็นได้จากหลักการกาชาด ๗ ข้อ คือ

มนุษยธรรม กาชาดเกิดขึ้นมาจากความปรารถนาที่จะนำความช่วยเหลือโดยมิเลือกปฏิบัติ มาสู่ผู้บาดเจ็บในสนามรบ กาชาดเพียรพยายามทั้งในฐานะทางระหว่างประเทศ และในระดับชาติ เพื่อป้องกันและบรรเทาทุกข์ทรมานของมนุษย์ไม่ว่าจะพบได้ในที่ใด ความมุ่งประสงค์ของกาชาด ได้แก่การคุ้มครองชีวิตและสุขภาพ และการประกันความเคารพนับถือต่อมนุษยชน กาชาดส่งเสริมความเข้าใจ มิตรภาพ ความร่วมมือระหว่างกัน และสันติภาพยั่งยืนระหว่างประชากรทั้งมวล

ความไม่ลำเอียง กาชาดไม่เลือกปฏิบัติในเรื่องสัญชาติ เชื้อชาติ ความเชื่อถือทางศาสนา ชั้นวรรณะ หรือความคิดเห็นทางการเมือง กาชาดเพียรพยายามอย่างเต็มที่ที่จะบรรเทาความทุกข์ทรมาน โดยให้การปฏิบัติลำดับแรกต่อกรณีความทุกข์ยากที่เร่งด่วนที่สุด

ความเป็นกลาง เพื่อที่จะได้รับความไว้วางใจสืบต่อไปจากทุกฝ่าย กาชาดไม่อาจเข้ากับฝ่ายหนึ่งฝ่ายใดในการสู้รบ หรือเกี่ยวข้องไม่ว่าในเวลาใดในการขัดแย้ง ซึ่งมีลักษณะทางการเมือง เชื้อชาติ ศาสนา หรือ ลัทธินิยม

ความเป็นอิสระ กาชาดเป็นอิสระ สภากาชาดแห่งชาติแม้จะมีส่วนช่วยเหลือในบริการด้านมนุษยธรรมของรัฐบาลของตน และอยู่ในบังคับแห่งกฎหมายของประเทศของตน จะต้องดำรงความเป็นอิสระอยู่เสมอไป เพื่อที่จะสามารถปฏิบัติตามหลักการกาชาดได้ตลอดเวลา

บริการอาสาสมัคร ก๊าซาคเป็นองค์การอาสาสมัครในการบรรเทาทุกข์ โดยไม่มี
ความปรารถนาประโยชน์ในประการใด ๆ

ความเป็นเอกภาพ ในประเทศหนึ่งพืงมีสภาก๊าซาคได้เพียงแห่งเดียว สภาก๊าซาค
ต้องเปิดให้แก่คนทั่วไป สภาก๊าซาคต้องปฏิบัติงานด้านมนุษยธรรม ตลอดทั่วดินแดน
ของตน

ความเป็นสากล ก๊าซาคเป็นสถาบันสากล ซึ่งสภาก๊าซาคทั้งหมดที่สังกัดอยู่มี
ฐานะเท่าเทียมกัน และมีส่วนความรับผิดชอบและหน้าที่เท่าเทียมกัน ในการช่วยเหลือ
ซึ่งกันและกัน

หลักการก๊าซาค ๗ ข้อนี้ สภาประศาสนการแห่งสันนิบาตสภาก๊าซาคได้ลง
มติรับรองในปี ๒๕๐๔ ต่อมาก็ได้รับความเห็นชอบในที่ประชุมใหญ่อีก ๒ ครั้ง
และให้มีพิธีอ่านหลักการนี้ในการเปิดประชุมก๊าซาค ระหว่างประเทศทุกครั้ง

ได้มีอนุสัญญาเจนีวา จำนวน ๔ ฉบับ ในปี ๒๔๙๒ มีหลักการมูลฐานสำคัญ
๓ ประการ คือ มนุษยธรรม ความเสมอภาค และความไม่ลำเอียง มีบทบัญญัติที่ทันสมัย
และสมบูรณ์ที่สุด เกี่ยวกับการคุ้มครองมนุษย์ชนในกรณีเกิดการขัดแย้งทางอาวุธ

ผู้เสนอความดำรินนี้เป็นต้นเหตุให้เกิดก๊าซาคขึ้นในยุโรป ชื่อ อังรี ดูนังต์
ชาวสวิส เกิดเมื่อวันที่ ๘ พฤษภาคม ๒๓๗๑ ได้ไปเห็นภาพอันสยดสยองในสงครามโลก
ครั้งที่ ๑ ซึ่งทหารจำนวนมากล้มตายและบาดเจ็บเกลื่อนกลาดทั่วสนามรบ โดยไม่มี
ผู้พยาบาลรักษา จึงได้เขียนบันทึกความทรงจำเป็นหนังสือชิ้นเล่มหนึ่งและแสดงความ
คิดว่ “จะเป็นไปไม่ได้หรือที่จะตั้งองค์การอาสาสมัคร ซึ่งมีวัตถุประสงค์เพื่อช่วยเหลือ
ดูแลทหารบาดเจ็บในยามสงคราม” เนื่องด้วยความคิดนี้ จึงได้เกิดมีคณะกรรมการ
ระหว่างประเทศเพื่อการบรรเทาทุกข์ทหารบาดเจ็บขึ้น ซึ่งต่อมาได้เปลี่ยนชื่อเป็นคณะ
กรรมการก๊าซาคระหว่างประเทศ ดังที่ได้ใช้กันอยู่ในปัจจุบัน หน้าที่สำคัญของคณะ
กรรมการนี้ คือดูแลให้มีการเคารพนับถือปฏิบัติ ทั้งชี้แจงเผยแพร่อนุสัญญาเจนีวา
ชำระรักษาหลักการก๊าซาค ๗ ข้อดังกล่าวเป็นต้น ต่อมาภายหลังการสงบศึกของ
สงครามโลกครั้งที่ ๑ ได้มีสันนิบาตสภาก๊าซาคขึ้น คือ สหพันธ์ของบรรดาสภาก๊าซาค

ทั่วโลก ทำหน้าที่ทั่วไป เพื่อส่งเสริมและอำนวยความสะดวกแก่สภาภาษาในการปฏิบัติงานด้านมนุษยธรรม กล่าวโดยย่อ สันนิบาตทำหน้าที่ติดต่อกับสภาภาษาต่าง ๆ ร่วมมือกับบรรดาสภาภาษาในกิจกรรมต่าง ๆ กล่าวโดยเฉพาะคือการอนามัย ร่วมมือกับคณะกรรมการกาชาดระหว่างประเทศ ทำหน้าที่แทนบรรดาสภาภาษาในระดับระหว่างประเทศและเป็นโฆษก ส่งเสริมและอำนวยความสะดวกในการจัดตั้ง และการพัฒนาสภาภาษาในทุกประเทศ ดูแลความเป็นไปและคุ้มครองผลประโยชน์ของสภาภาษา จัดการบรรเทาทุกข์เมื่อเกิดภัยพิบัติแห่งชาติ หรือระหว่างประเทศ ความรับผิดชอบใหญ่และสำคัญมากของสันนิบาต คือ การบรรเทาทุกข์เกี่ยวกับภัยธรรมชาติ หรือระหว่างประเทศทุกส่วนของโลก เป็นอันว่าสภาภาษาได้ขยายให้มีการปฏิบัติในยามสงบด้วย ซึ่งนอกจากในคราวเกิดภัยธรรมชาติแล้ว ยิ่งเน้นหนักในการอนามัย ในการนี้ได้มีสภาประสานการ คือ สมัชชาใหญ่ของสันนิบาตสภาภาษา เป็นเจ้าหน้าที่สูงสุดของสันนิบาต และได้มีคณะกรรมการบริหาร ปฏิบัติหน้าที่บางอย่างของสภาประสานการ ในระหว่างที่สภานั้นไม่มีการประชุม

ส่วนสภาภาษาไทย เป็นสภาการกุศลอาสาสงเคราะห์ ตั้งขึ้นตามพระราชบัญญัติว่าด้วยสภาภาษาไทยพุทธศักราช ๒๔๖๑ มีวัตถุประสงค์ คือ ช่วยรักษาพยาบาลผู้ป่วยไข้และบาดเจ็บในเวลาสงครามและในยามสงบ กับทั้งทำการบรรเทาทุกข์ในเหตุการณ์สาธารณภัยพิบัติ ยึดหลักมนุษยธรรมเป็นที่ตั้ง ความจริงสภาภาษาไทยได้เริ่มมีขึ้นตั้งแต่ปี ๒๔๓๖ ในรัชกาลที่ ๕ คือ สภาอุณาโลมแดง ต่อมาในรัชกาลที่ ๖ ทรงพระกรุณาโปรดให้สร้างโรงพยาบาลจุฬาลงกรณ์ ให้เป็นของสภาภาษาดสยามเมื่อปี ๒๔๕๗ ชื่อสภาอุณาโลมแดง จึงเปลี่ยนเป็น สภาภาษาดสยาม แล้วเปลี่ยนเป็นสภาภาษาไทย ตามชื่อประเทศ ซึ่งได้รับการรับรองจากคณะกรรมการกาชาดระหว่างประเทศ และสันนิบาตสภาภาษา ในปี ๒๔๖๓ - ๒๔๖๔ โดยลำดับ สภาภาษาไทยอยู่ในความควบคุมทั่วไปของคณะกรรมการสภาภาษา บัดนี้ สมเด็จพระมหารัชมังคลาจารย์ เจ้า สมเด็จพระนางเจ้า ฯ พระบรมราชินีนาถ ทรงดำรงตำแหน่งองค์สภานายิกา และยังมีกรรมการเจ้าหน้าที่ ซึ่งเป็นผู้ดำเนินงานโดยตรง มีอุปนายก ผู้อำนวยการ เป็นประธาน

กิจการของสมาคมกาชาดไทย แบ่งออกเป็น

๑. สำนักงานกลาง
๒. กองบรรเทาทุกข์และอนามัย
๓. กองวิทยาศาสตร์
๔. กองอนุกาชาด
๕. กองอาสาสมัคร
๖. ศูนย์บริการโลหิต

กับได้มีเหล่ากาชาดจังหวัดซึ่งได้ตั้งขึ้นในส่วนภูมิภาค ตั้งแต่เดือนมกราคม ๒๕๐๔ มีวัตถุประสงค์ คือ สะสมทุนและเตรียมการไว้ล่วงหน้า เพื่อการสาธารณกุศล สงเคราะห์ช่วยเหลือบรรเทาทุกข์ผู้ประสบภัยในท้องที่แต่ละจังหวัดได้อย่างใกล้ชิด ทันทั่วถึง ในขั้นต้นและเพื่อร่วมมือกับสมาคมกาชาดในการนี้ในยามสงครามและยามสงบศึก ตามวัตถุประสงค์ของสมาคมกาชาด

เรื่องของสมาคมกาชาดดังที่กล่าวมาโดยสังเขปนี้ คล้ายกับเป็นการเล่านิทานชาดก สาทกในธรรมในปัจจุบัน เพราะนิทานชาดกที่มาในคัมภีร์พระพุทธศาสนานั้น เป็นการเล่าประวัติของบุคคลต่าง ๆ ผู้ประพฤติดีหรือไม่ดีอย่างนั้นอย่างนี้ แล้วได้รับผลตามสมควรแก่กรรมที่ทำ โดยเฉพาะมุ่งยกย่องผู้บำเพ็ญความดีที่เรียกว่า บารมี แม้ความประพฤติของบุคคลแต่ละคนหรือกลุ่มของบุคคลในปัจจุบัน ก็เท่ากับเป็นนิทานชาดก เรื่องหนึ่ง ๆ ซึ่งเป็นเรื่องปัจจุบันอันพึงยกขึ้นสาธกธรรมได้ อันอาสวะคือส่วนชั่วที่เก็บไว้กับบารมีคือส่วนดีที่เก็บไว้กับกรรมดีกรรมชั่วของคน ย่อมมีเป็นคู่กันมาแก่มนุษยชาติ ทุกยุคทุกสมัย ฉะนั้น การสงครามกับสันติจึงเป็นสิ่งคู่กันที่เกิดมีสลับกันไปในโลก เพราะอาสวกิเลสของคนนำไปสู่สงคราม โดยตรงกันข้าม บารมีของคนนำไปสู่สันติ ทั้งสองฝ่ายนี้ย่อมต้องผจญกันอยู่ในโลก ดังที่มีเรื่องธรรมเทวบุตรชาดกแสดงไว้โดยความว่า

ในเทวโลกชั้นกามาวจร ได้มีเทวบุตรองค์หนึ่งเกิดขึ้นชื่อว่า ธรรมเทวบุตร และได้มีเทวบุตรเกิดขึ้นอีกองค์หนึ่ง ชื่อว่า อธรรมเทวบุตร เมื่อถึงวันอุโบสถพระจันทร์เพ็ญ

หม่อมมนุษย์พากันบริโภคอาหารเย็นกันแล้ว ก็นั่งสนทนากันตามสบายที่ประตูเรือนของตน ๆ ธรรมเทวบุตรประดับทิพยาลังการขึ้นนั่งทิพยรถอันประเสริฐแวดล้อมด้วยหมู่อัปสร เวียนพทักษิณคามนิคมชนบทราชธานีไปในอากาศ ประกาศชักชวนประชาชนให้เว้นจากอกุศลกรรมบถทั้งสิบ มีการฆ่าเป็นต้น ให้ปฏิบัติบำรุงมารดาบิดา ให้บำเพ็ญสุจริตธรรมทั้งสามทวาร ฝ่ายธรรมเทวบุตรก็เวียนซ้ายไปในอากาศ ประกาศชักชวนประชาชนให้ทำในทางตรงกันข้าม คือให้ประพฤติกุศลกรรมบถทั้งสิบ มีให้ทำการฆ่าเป็นต้น ให้ไม่ปฏิบัติบำรุงมารดาบิดา ไม่บำเพ็ญสุจริตธรรม รถของเทวบุตรทั้งสองได้เวียนมาพบกันเข้า พวกบริษัทได้โต้ถามกันทราบวารถของใครแล้ว ก็หลีกออกเป็นช่องให้เทวบุตรทั้งสองเผชิญหน้ากัน ฝ่ายธรรมเทวบุตรได้ประกาศขึ้นว่า “เราคือธรรมเทวบุตร ผู้ให้ยศ ทำบุญ อันสมณพราหมณ์สรรเสริญ เทพและมนุษย์ก็บูชา จึงเป็นผู้ควรจะได้ทาง ธรรมจึงให้ทางเถิด” ฝ่ายธรรมเทวบุตรจึงตอบว่า “เราขึ้นนั่งธรรมยานมั่นคงแล้ว ดีไม่ดีก็มีกำลังมาก จะให้ทางที่ไม่เคยให้แก่ท่านเพราะเหตุอะไรเล่า” ธรรมเทวบุตรกล่าวว่า “ธรรมแลได้มีขึ้นในโลกก่อน ส่วนธรรมเกิดในภายหลัง ธรรมจึงเป็นผู้พี่ เป็นผู้ประเสริฐ เป็นของเก่า ผู้น้องจงหลีกทางให้แก่ผู้พี่เถิด” ฝ่ายธรรมเทวบุตรกล่าวว่า “เราไม่ให้ทางแก่ท่านด้วยการขอ ด้วยคำที่สมควร แม้ด้วยความเป็นผู้สมควร เราทั้งสองจงรบกันในวันนี้ ผู้ใดชนะในการรบ ผู้นั้นจักได้ทาง” ธรรมเทวบุตรกล่าวว่า “เราปรากฏไปทั่วทุกทิศว่ามีกำลังมากมีศไม่ประมาณได้ ไม่มีเครื่องซึ่งเทียบเคียง เป็นธรรมอันประกอบด้วยคุณทั้งปวง ธรรมจักชนะได้อย่างไร” ฝ่ายธรรมเทวบุตรตอบว่า “ทองคำยังถูกโลหะทำลายได้ ส่วนโลหะหาเสียหายไปเพราะทองคำไม่ ถ้าธรรมจะกระทบกับธรรมในวันนี้ ก็เหมือนโลหะกระทบทองคำนี้แล้ว” ธรรมเทวบุตรจึงกล่าวว่า “ถ้าท่านมีการรบเป็นกำลัง ท่านก็ไม่มีผู้เจริญ ไม่มีครู เอาเถอะเราจะให้ทางแก่ท่าน และอดโทษถ้อยคำที่ท่านพูดไม่ดีให้แก่ท่าน” ครั้นธรรมเทวบุตรกล่าวดังนี้ ธรรมเทวบุตรก็ไม่อาจจะดำรงตนอยู่ในรถ มีศีรษะที่มดกลงสู่แผ่นดิน ณบัดนั้น ท่านจึงกล่าวเป็นโอวาทว่า “ธรรมฟังคำนี้แล้วก็มีศีรษะที่มดลง ทำขึ้นขึ้น ตกกลงไปพร้อมทั้งพราหมณ์เพื่อว่า เราต้องการรบก็ไม่ได้รบ ธรรมจึงถูกกำจัดเสียแล้วด้วยประการฉะนี้ ฝ่ายธรรมผู้มีขันติเป็นกำลังชนะปราบกำจัดธรรม ผู้มีการรบเป็นกำลัง ให้ตกลงไปในแผ่นดินได้ มีจิตแน่ มีกำลังยิ่ง มีความเพียรจริง ขึ้นไปสู่สุคติโดยทางชอบแท้

คนที่ไม่นับถือมารดาบิดา สมณพราหมณ์ ทอดทิ้งสรีระกายไว้ในโลกนี้แล้วไปนิรยะ ส่วนผู้ที่นับถือมารดาบิดา สมณพราหมณ์ ทอดทิ้งสรีระกายไว้ในโลกนี้แล้วไปสู่อสุคติ”

เรื่องธรรมเทวบุตรชาดกนี้ เป็นนิทานสาธกธรรมที่เห็นได้ชัด ถ้าจะเรียกด้วย คำนิยมในปัจจุบัน ก็น่าจะเรียกว่า นิทรศการสงครามระหว่างธรรมกับอธรรม สร้าง เรื่องขึ้นเป็นเทพบุตรสององค์นั่งรถลอยไปในอากาศ องค์หนึ่งเวียนขวาโลก องค์หนึ่ง เวียนซ้ายโลก มาพบกันแล้ว ก็ไม่ยอมหลีกเลี่ยงให้แก่กัน ไต่ว่าทะกันในที่สุดองค์ธรรม ชนะองค์อธรรม ฟังถอดความเป็นข้อธรรมสอนใจได้ว่า

สนามรบในอากาศที่เทพทั้งสองพบกันนั้นก็คือ สนามในจิตใจนั่นเอง เพราะใน จิตใจของทุกคน มีความดีที่เป็นส่วนธรรมอยู่ฝ่ายหนึ่ง มีความชั่วที่เป็นฝ่ายอธรรมอยู่ อีกส่วนหนึ่ง ฝ่ายอธรรมนั้นมีการรบเป็นกำลัง คือ มุ่งต่อสู้ประหัตประหารทำลายล้าง กันลงไปให้พินาศย่อยยับ ทุกคนอาจสังเกตดูจิตใจของตนเองได้ว่า บางคราว เมื่อ ประสบเรื่องที่กระทบใจ ใจหนึ่งคิดจะทำร้ายกันลงไป อีกใจหนึ่งคิดว่าอดทนไว้ดีกว่า หากใจที่คิดอดทนไว้เป็นฝ่ายชนะ ก็ระงับเรื่องได้ ถ้าแพ้แก่ใจที่มุ่งร้าย ก็ต้องเกิดวิวาท กันขึ้นในระหว่างหมู่ชนตั้งแต่หมู่น้อยจนถึงหมู่ใหญ่ก็เช่นเดียวกัน ถ้าต่างมีขันติเป็น กำลังอยู่ การวิวาทตลอดจนถึงสงครามใหญ่ก็ไม่เกิด หากมีการรบเป็นกำลัง คือมุ่งจะ รบทำลายล้างกันลงไปด้วยโทสะ ก็จะเกิดวิวาทจนถึงสงครามใหญ่ขึ้น

เรื่องที่สำคัญในชาดกนี้ก็คือ ความมีขันติเป็นกำลัง ถ้าทุกคนทุกฝ่ายมีขันติ เป็นกำลังอยู่ การวิวาททุกชนิดจนถึงสงครามใหญ่ก็จะไม่เกิดขึ้น พระพุทธศาสนาสอน ให้อบรมจิตใจเป็นสำคัญ แต่ใจกับกายต้องอาศัยกัน เมื่อร่างกายดี จิตใจก็สามารถ และชีวิตย่อมดำรงอยู่ได้ตลอดเวลาที่กายและใจยังค้ำกันดีอยู่ จึงสมควรที่จะรักษา อนามัยป้องกันอุบัติเหตุและช่วยชีวิตกัน การรักษาอนามัยของร่างกายนั้น ฟังทำได้ ตามคำแนะนำของทางแพทย์ และทำตามคำสอนทางพระพุทธศาสนา เช่น เว้นทาง อบายมุข ที่เป็นเหตุทำลายสุขภาพของร่างกาย การป้องกันอุบัติเหตุนั้น ฟังทำได้ด้วย การรักษาความไม่ประมาท โดยมีสติตามคำสอนของพระพุทธเจ้า การช่วยชีวิตกัน ฟังทำได้ด้วยเมตตากรุณาต่อกัน เมื่อเห็นใครตกอยู่ในอันตรายแห่งชีวิต ก็ช่วยเต็ม สามารถ

อนึ่ง พึงอบรมจิตใจให้มีกำลังด้วยขันติธรรม เพื่อหลีกเลี่ยงการทะเลาะวิวาท กระทบกระทั่ง ตั้งแต่ส่วนเล็กน้อยจนถึงส่วนใหญ่ เมื่อจิตใจของตนเองนุ่มเอียงเอน ไปทางอธรรม ก็ต้องพิจารณาได้ในจิตใจตามเหตุผล เพื่อให้ฝ่ายธรรมในใจเป็นผู้ชนะ ไม่ยอมแพ้แก่อธรรมในใจตน วิธีที่จะเอาชนะอธรรมด้วยขันตินั้นอย่างหนึ่งคือ ความ ยับยั้งใจ คล้ายกับยอม เช่น เขาด่ามา ก็ไม่ด่าตอบ ดุคล้ายกับยอมรับคำด่า ความจริง ไม่ได้รับ แต่ปลงใจว่าจะด่าก็ด่าไป เราไม่เป็นอย่างที่ด่า เว้นแต่ที่จะทำให้คนทั้งปวง เข้าใจผิดและเกิดโทษ ก็ทำการแก้ตามวิธีอันควรด้วยความมีสติ มิใช่ด้วยความโกรธ ความยอมใจของตนเองลงไปได้ นี้ คือ ขันติ ส่วนความไม่ยอมใจตนเอง คือ มุ่งก่อวิวาท ต่อไป คือ การรบในที่นี้ รบกันในใจให้เป็นผู้ชนะใจตนเองแล้วจึงชนะในภายนอกได้ ในทำยชาดกนี้ จึงได้มีภาษิตที่กล่าวว่า เป็นพระพุทธรักษาชีวิตรัสเตือนไว้ แปลความว่า “ฝ่ายธรรมผู้มีขันติเป็นกำลัง ชนะปราบกำจัดอธรรมผู้มีการรบเป็นกำลัง ให้ตกลงไปในแผ่นดินได้ มีจิตแน่ว มีกำลังยิ่ง มีความเพียรจริง ขึ้นไปสู่สุคติโดยทางชอบแท้” มีอรรถาธิบายดังแสดงมาด้วยประการฉะนี้.

อัคคกถา^๑

นโม ตสฺส ภควโต อรหโต สมฺมาสมฺพุทฺธสฺส.

ตถาคโต เตสํ อคฺคมกฺขายติ.

วिरาโค เตสํ อคฺคมกฺขายติ.

อริโย อฏฺฐงฺคิโก มคฺโค เตสํ อคฺคมกฺขายติ.

ตถาคตสวากสงฺโฆ เตสํ อคฺคมกฺขายตีติ.

บัดนี้ จักแสดงศาสนธรรม ธรรมคือคำสั่งสอนของสมเด็จพระบรมศาสดา เพื่อให้สำเร็จประโยชน์แห่งการฟังธรรม ตามสมควรแก่วันธรรมสวนะ คือเป็นวันที่ฟังธรรมอันเวียนมาถึงเข้าในวันนี้ การฟังธรรมนี้ เป็นกิจเบื้องต้นของพุทธศาสนิกชนผู้นับถือพระพุทธศาสนา เพราะเป็นเหตุให้รู้ว่า พระพุทธเจ้าได้ทรงแสดงธรรมคือคำสั่งสอนไว้อย่างไร เมื่อรู้แล้วจักได้ปฏิบัติให้ถูกต้องได้ตามศาสนธรรม ฉะนั้น พระบรมศาสดาจึงได้กำหนดให้มีวันเป็นที่ฟังธรรม สำหรับพุทธศาสนิกชนทั่วไป กำหนดโดยจันทรคติ ปักษ์หนึ่งก็มี ๒ วัน และในวันเช่นนี้ ย่อมเป็นวันจำศีลเป็นพิเศษของคฤหัสถ์ด้วย จึงเรียกว่าวันอุโบสถ แปลถือเอาความว่าวันจำศีล ฉะนั้น เมื่อวันเช่นนี้เวียนมาถึงเข้า พุทธศาสนิกชนผู้ใคร่ธรรม จึงได้พากันมาสู่สถานที่ฟังธรรม

^๑ แสดงครั้งดำรงสมณศักดิ์ที่ พระโศภนคณาภรณ์ ณ พระอุโบสถวัดบวรนิเวศวิหาร
วันที่ ๒๗ ตุลาคม พ.ศ. ๒๔๙๙

ในเบื้องต้นได้สวดมนต์สรรเสริญคุณพระรัตนตรัย และสวดปาฐะแสดงสังเวคัตถุแล้ว ได้สมาทานอุโบสถศีลหรือเบญจศีล ตามศรัทธาสามารถของตนแล้ว ต่อจากนี้เป็นโอกาสที่จะได้ฟังธรรมเป็นเครื่องอบรมสติปัญญาและสัมมาปฏิบัติสืบต่อไป

การฟังธรรมนั้นจะสำเร็จประโยชน์ก็ด้วยการตั้งใจฟัง แม้จะตั้งใจฟังเพื่อคัดค้าน ก็ยังดีกว่าไม่ตั้งใจฟัง และโดยที่แท้การตั้งใจฟังเพื่อคัดค้านนั้น ก็ยังดีกว่าการฟังแล้ว เชื่อตามไปโดยส่วนเดียว เพราะขาดปัญญาเป็นเครื่องพิจารณาของตน แต่เมื่อกล่าวโดยทางที่ถูก ควรตั้งใจฟังโดยมีโยนิโสมนสิการ คือ การทำใจโดยแยบคาย โดยใช้พิจารณาให้เกิดความรู้เห็นของตนเอง จะรู้ตามหรือรู้ค้านก็ตาม ฟังดังนี้เรียกว่าฟังดี เป็นเหตุให้ได้ปัญญา ตามพระพุทธภาษิตว่า *สุสุสุสึ ลมเต ปญญํ* แปลว่า ฟังดีย่อมได้ปัญญาดังนี้

ศรัทธาความเชื่อ ปสาทะความเลื่อมใส ในพระพุทธศาสนา มุ่งให้เป็นศรัทธา ปสาทะที่เกิดจากปัญญา เพราะเป็นศรัทธापสาทะที่ถูกต้องมั่นคง แท้จริงพุทธศาสนิกชนทั่วไป ย่อมมีศรัทธापสาทะในพระพุทธศาสนาอยู่ด้วยกัน และวัตถุคือที่ตั้งของศรัทธापสาทะนั้นก็ป็นวัตถุที่เป็นยอดหรือป็นวัตถุที่เลิศ คือ พระพุทธเจ้า พระธรรมและพระสงฆ์ ฉะนั้น ควรกำหนดให้รู้จักลักษณะของวัตถุที่เลิศเหล่านี้ตามป็นจริง เพื่อเจริญศรัทธापสาทะของตนให้ดีให้เลิศ ควรแก้วัตถุที่เลิศนั้น แท้จริง ศรัทธापสาทะของคนโดยทั่ว ๆ ไป ย่อมเกิดขึ้นโดยอาการคล้ายคลึงกัน คือ ย่อมเกิดขึ้นในของจริงและดี ในของที่จริงและดีเหล่านั้น สิ่งใดจริงและดีมาก สิ่งนั้นก็ป็นที่ตั้งของศรัทธापสาทะได้มาก สิ่งที่จริงและดีที่สุดก็ทำให้เกิดศรัทธापสาทะได้มากที่สุด สิ่งที่จริงและดีที่สุดนั้นแหละเรียกว่า อัคคะ แปลว่า ยอดหรือเลิศ สิ่งที่เป็นยอดหรือเลิศนั้น ย่อมมีอยู่ในทุก ๆ สิ่ง ดังเช่นในต้นไม้ก็มียอดไม้ ภูเขาก็มียอดเขา ในหมู่ชนก็มียอดคน ในพระพุทธศาสนาที่มีวัตถุที่เป็นยอดดังกล่าวแล้ว ดังมีพระพุทธภาษิตในอัคคัปปสาทสูตร จำแนกวัตถุที่เป็นยอดถึง ๔ ประการ ตามพระบาลีพุทธภาษิตที่ยกขึ้นไว้ ณ เบื้องต้น แปลความว่า พระตถาคตอรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้า ท่านกล่าวว่าป็นยอดของสัตว์ทั้งหลาย วิราคะธรรม ท่านกล่าวว่าป็นยอดของธรรมทั้งหลาย ทั้งที่เป็นสังขตะ ทั้งที่ป็นอสังขตะ มรรคมืองค์ ๘ อันประเสริฐ ท่านกล่าวว่าป็นยอดของธรรมทั้งหลาย

ที่เป็นสังขตะ หมู่แห่งผู้ฟัง อันเรียกว่า สวากสงฆ์ของพระตถาคต ท่านกล่าวว่า เป็นยอดของหมู่หรือคณะทั้งหลาย ดังนี้.

ในโลกนี้มีหมู่สัตว์อันหมายถึงมนุษย์และดิรัจฉานอาศัยอยู่เป็นอันมาก เป็นสัตว์ไม่มีเท้าก็มี เป็นสัตว์มี ๒ เท้าก็มี เป็นสัตว์มี ๔ เท้าก็มี เป็นสัตว์มีเท้ามากก็มี เป็นสัตว์ที่มีรูปก็มี เป็นสัตว์ที่ไม่มีรูปก็มี เป็นสัตว์ที่มีสัญญาก็มี เป็นสัตว์ที่ไม่มีสัญญาก็มี เป็นสัตว์ที่ไม่ใช่ชนิดที่มีสัญญา ทั้งไม่ใช่ชนิดที่ไม่มีสัญญาก็มี พระตถาคตอรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้า ท่านว่าเป็นยอดของสัตว์เหล่านั้น ทั้งนี้เพราะพระตถาคตมีพระคุณเป็นยอด เพราะทรงมีพระปัญญาคุณ คุณคือพระปัญญาตรัสรู้ธรรม มีพระวิสุทธิคุณ คุณคือความบริสุทธิ์หมดจดจากกิเลสและกองทุกข์ มีพระมหากรุณาคุณ คุณคือพระกรุณาใหญ่เป็นเหตุให้ทรงแสดงธรรมโปรดโลกคือหมู่สัตว์ซึ่งเป็นเวไนยคือควรฝึกให้พ้นจากกิเลสและกองทุกข์ สมดังบทสวดแสดงความนอบน้อมว่า พุทฺโธ สุตฺตฺโธ กรุณามหณฺณโว บทว่า พุทฺโธ แปลว่าตรัสรู้ ก็ได้แก่พระปัญญาคุณ บทว่า สุตฺตฺโธ แปลว่าหมดจด ก็ได้แก่พระวิสุทธิคุณ บทว่า กรุณามหณฺณโว แปลว่า มีพระกรุณา ดังทะเลหลวง ก็ได้แก่พระมหากรุณาคุณ ไม่มีใคร ๆ ในโลกประกอบคุณครบถ้วนบริบูรณ์เสมอ เหมือนพระอรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้า ฉะนั้น พระอรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้า ท่านจึงกล่าวว่าเป็นยอดของสัตว์โลกทุกชนิด

อนึ่ง พระสัมมาสัมพุทธเจ้านั้น ได้ตรัสรู้ธรรมและได้แสดงธรรมสั่งสอน คำว่าธรรมนั้น มีอรรถ คือความหมายหลายอย่าง ตามศัพท์แปลว่า สภาพที่ทรงไว้ ในที่นี้ก็หมายถึงสภาพหรือภาวะอย่างใดอย่างหนึ่ง บรรดาที่มีอยู่ทั้งหมด ธรรมคือสิ่งที่มีอยู่นั้น เป็นสิ่งผสมก็มี เป็นสิ่งที่ไม่ถูกผสมก็มี สิ่งทั้งหลายที่ปรากฏแก่ ตา หู เป็นต้นทั้งหมดในโลก โดยเป็นพื้นพิภพก็ตาม เป็นสิ่งต่างบนพื้นพิภพก็ตาม ล้วนเป็นสิ่งผสมทั้งนั้น เช่น บ้านเรือน เป็นสิ่งที่ผสมขึ้นปรุงขึ้นด้วยวัตถุต่าง ๆ แม้วัตถุนั้น ๆ แต่ละสิ่งก็เป็นสิ่งประสมอีกเหมือนกัน แม้จะแยกให้ละเอียดเป็นอย่างไร สิ่งที่ว่าละเอียดนั้น ก็ยังเป็นสิ่งผสม เพราะอาจแยกออกไปได้อีก นี่เป็นสังขตธรรมทั้งหมด ต่อเมื่อใดแยกออกไปอีกไม่ได้ เพราะเป็นธาตุแท้ล้วน ๆ ไม่มีอะไรปรุงแต่งประสม จึงจะเป็นอสังขตธรรมคือสิ่งที่ไม่ถูกประสม

พร้อม ๑ *สัจจิตปริโยทปนํ* การชำระจิตของตนให้ผ่องแผ้ว ๑ *เอตํ พุทธาน สาสนํ* นี้เป็นคำสอนของพระผู้รู้ทั้งหลาย อีกนัยหนึ่ง ตรัสแสดงทางปฏิบัติมีองค์ ๘ อันประเสริฐ ได้แก่ สัมมาทิฐิ ความเห็นชอบ สัมมาสังกัปปะ ความดำริชอบ สัมมาวาจา เจรจาชอบ สัมมากัมมันตะ การงานชอบ สัมมาอาชีวะ เลี้ยงชีวิตชอบ สัมมาวายามะ พยายามชอบ สัมมาสติ ระลึกชอบ สัมมาสมาธิ ตั้งใจชอบ ทั้ง ๘ นี้ เรียกว่า *อัฐสังคิมรรค* แปลว่า ทางมีองค์ ๘ ชื่อว่าเป็นสังฆตธรรม เพราะต้องปรุ้ง คือ ต้องทำต้องปฏิบัติ และเมื่อปฏิบัติ ย่อมได้ประสบความดับทุกข์เดือดร้อนเป็นผลตามควรแก่ความปฏิบัติ จนถึงวิราตธรรมในที่สุด ฉะนั้น ท่านจึงกล่าวว่าเป็นยอดของสังฆตธรรมทั้งปวง.

อนึ่ง หมู่ชนผู้ฟังคำสั่งสอนของพระพุทธเจ้าแล้วปฏิบัติดำเนินไปในทางที่พระพุทธเจ้าทรงสั่งสอน คือมรรคดังกล่าวแล้ว จนบรรลุถึงผลตามพระพุทธเจ้า ต่างโดยเป็นพระอริยบุคคลตามชั้น เรียกว่า สาวกสงฆ์ของพระตถาคตพุทธเจ้า *สุปฏิปันโน* เป็นผู้ปฏิบัติดี *อุชุปฏิปันโน* ปฏิบัติตรง *ฉายปฏิปันโน* ปฏิบัติเป็นธรรมตามเหตุผล *สามีจิปฏิปันโน* ปฏิบัติชอบเหมาะ ฉะนั้น ท่านจึงกล่าวว่าเป็นยอดของหมู่หรือคณะทั้งปวง.

วัตถุที่เป็นยอดทั้ง ๔ นี้ พระอรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้า เป็นพุทธรัตนะ วิราตธรรมและมรรค เป็นธรรมรัตนะ และสงฆ์สาวกของพระพุทธเจ้า เป็นสังฆรัตนะ รวมเป็นพระรัตนตรัยหรือพระไตรรัตน์ เป็นยอดแห่งวัตถุที่พึงศรัทธาปสาทะทั้งหมด เพราะมีคุณเป็นยอดแต่ละวัตถุ และเมื่อรวมกันเข้า ก็มีคุณยอดเยี่ยม ฉะนั้น เมื่อบุคคลปลุกศรัทธาปสาทะในวัตถุที่เป็นยอดก็ย่อมจะได้วิบาก คือผลที่เป็นยอด คือผลอันเลิศด้วยประการฉะนี้.

พุทธศาสนิกผู้นับถือพระพุทธศาสนา พึงเจริญศรัทธาปสาทะในพระพุทธานุภาพมีนัยดังแสดงมา พึงตั้งใจศึกษาปฏิบัติธรรมตามพระพุทธศาสนา คือคำสั่งสอนของพระสัมมาสัมพุทธเจ้า เมื่อเป็นเช่นนั้น จักได้รับความสุขสงบ ตามสมควรแก่การปฏิบัติ มีอรรถธิบายดังแสดงมา ด้วยประการฉะนี้.

อุโบสถเทศนา (อภิลักขิตกาลรัชดาภิเษก)^๑

นโม ตสฺส ภควโต อรหโต สมฺมาสมฺพุทฺธสฺส.
มหาการุณิก นาโถ หิตาย สพฺพปาณินิ
ปุเรตฺวา ปารมี สพฺพา ปตฺโต สมฺโพธิมุตฺตมนฺติ.

บัดนี้ จักแสดงพระธรรมเทศนาสนองกุศลเจตนาของท่านสาธุชน ซึ่งปรารถนา
การฟังธรรมจึงมาประชุมกันเพื่อฟังธรรม เทศนาที่กัณฑ์นี้จะเทศนากัณฑ์พิเศษ เพราะใกล้
กับอภิลักขิตกาลรัชดาภิเษกแห่งสมเด็จพระบรมบพิตรพระราชสมภารเจ้า เพราะฉะนั้น
จะแสดงเรื่องบารมี เพราะเหตุว่า เมื่อกล่าวว่าบารมี ใคร ๆ ก็มักจะนึกถึงพระพุทธเจ้า
และพระมหากษัตริย์ คือนึกถึงพระพุทธเจ้าว่าทรงบำเพ็ญพระบารมีมาตลอดเวลา
ช้านาน จึงได้ตรัสรู้ ตามที่พระอาจารย์ได้เล่าแสดงไว้ และพระมหากษัตริย์ก็ได้
กล่าวสวดดีพระองค์ว่า ได้ทรงมีพระบารมีและก็ใช้คำพูดในการกราบบังคมทูล เช่น
ขอเดชะพระบารมีปกเกล้าปกกระหม่อม ดังนี้ เป็นต้น เพราะฉะนั้น ในโอกาสนี้จึงจะ
แสดงเรื่องบารมี แต่การแสดงเรื่องบารมีในที่นี้เป็นารแสดงโดยสังเขปพอให้จบลง
กัณฑ์หนึ่งในเวลาอันสมควร

^๑ แสดงครั้งดำรงสมณศักดิ์ที่ พระสาสนโสภณ ณ พระอุโบสถวัดบวรนิเวศวิหาร
เช้าวันอาทิตย์ที่ ๖ มิถุนายน พ.ศ. ๒๕๑๔

คำว่า บารมี แปลกันมา ๒ อย่าง อย่างหนึ่งแปลว่า อย่างยิ่ง อีกอย่างแปลว่า ถึงฝั่ง ที่แปลว่า อย่างยิ่งนั้น มาจากศัพท์ว่า ปรมะ เอามาใช้ในภาษาไทยว่า บรม เช่น พระบรมมหาราชวัง คำว่า บรม จากภาษาบาลีว่า ปรมะ แปลว่า อย่างยิ่ง ใช้ทั้ง ๒ ทาง คือใช้ในทางดีก็มี ใช้ในทางไม่ดีก็มี ในความหมายว่าเป็นอย่างยิ่งเป็นต้นว่า นิพพาน ปรม สุข นิพพานเป็นสุขอย่างยิ่ง นิพพาน ปรม สุญญ์ นิพพานเป็นความว่างอย่างยิ่ง และที่ใช้ในทางไม่ดีนั้น ก็เช่นว่า สงฺขารา ปรมา ทุกฺขา สังขารเป็นทุกข์อย่างยิ่ง หรือแสดงลักษณะของคนไม่ดี แต่พูดว่า วจีปรโม แปลว่า คนมีวาจาเป็นอย่างยิ่ง ไม่ใช่หมายความว่าพูดดี แต่หมายความว่า ดีแต่พูด เรียกว่า วจีปรมะ มีวาจาเป็นอย่างยิ่ง นี้ใช้ในทางไม่ดี เพราะเป็นคุณศัพท์สุดแต่ว่าคำนามจะเป็นอะไร เมื่อมีปรมะเป็นคุณศัพท์ก็สองความว่าสิ่งนั้นเป็นอย่างยิ่ง จึงใช้ในทางดีก็ได้ ในทางไม่ดีก็ได้ แต่ก็มี ความหมายว่าเป็นอย่างยิ่งคือหมายความว่าเต็มทีหรือเต็มเปี่ยม บารมี มาจากคำนี้ จึงแปลว่าอย่างยิ่งหรือเต็มเปี่ยม อีกอย่างหนึ่ง แปลว่าถึงฝั่งมาจากคำว่า ปาระ ที่แปลว่าฝั่ง ที่หมายความว่าถึงฝั่งข้างโน้น การข้ามจากฝั่งข้างนี้ไปถึงฝั่งข้างโน้น ได้ เรียกว่าถึงฝั่ง โดยความก็คืออย่างยิ่งหรือเต็มทีนั่นเอง เพราะการที่จะข้ามจากฝั่งข้างนี้ไปถึงฝั่งข้างโน้นได้ ก็ต้องทำการข้ามอย่างเต็มทีแล้วจึงถึงฝั่งได้ คำว่าบารมี มาจากคำว่าถึงฝั่งใช้เป็นชื่อของความดีที่ได้อบรมสั่งสมมาโดยลำดับตั้งแต่น้อยจนถึงเต็มที ความดีที่อบรมสั่งสมมาในลักษณะนี้ แม้จะยังไม่เต็มที แต่ว่าได้อบรมสั่งสมมาไว้บ้างแล้วเรียกว่าเป็นทุนอยู่ในตนบ้างแล้ว ก็เรียกว่าบารมีได้

ความดีที่สั่งสมไว้ดังกล่าวมานี้เป็นสิ่งที่ไม่มีตัวตนบอกไม่ถูกว่ามากเท่าไร ก็คล้าย ๆ กับความรู้ที่ทุก ๆ คนได้เล่าเรียนมา เมื่อเริ่มเข้าโรงเรียนก็ยังไม่มีความรู้ เมื่อเข้าโรงเรียนก็เรียนมาทุกวัน ๆ โดยลำดับมาเป็นปี ๆ ก็ได้ความรู้ที่เก็บสั่งสมมา โดยลำดับจนถึงเลิกเรียน จะเลิกเองหรือจบชั้นเรียนหรือเรียกว่าจบการศึกษา ก็ตาม ความรู้ที่เก็บสั่งสมมาโดยลำดับนั้นแหละ เทียบได้กับบารมีหรือเป็นบารมีอย่างหนึ่ง ก็เป็นสิ่งที่บอกไม่ถูกเหมือนกันว่ามากเท่าไร ความรู้ของแต่ละคนจะเอามาซึ่งดวงวัดเหมือนวัดฤไม่ ได้ แต่ก็รู้ว่ามียอยู่ และความรู้ที่มีขึ้นนั้นก็มิใช่เป็นสิ่งที่บังเกิดขึ้นวันเดียว แต่บังเกิดจากการที่เรียนมานับเป็นปี ๆ แล้วก็เก็บสั่งสมพอกพูนให้มากขึ้น ๆ นี้แหละ

เป็นลักษณะของบารมีคือความดีที่เก็บอบรมสั่งสมมาโดยลำดับ และหลักเรื่องบารมีนี้ก็ เป็นเครื่องแสดงว่า ความดีที่บุคคลกระทำทุก ๆ ครั้ง เป็นสิ่งที่ไม่ใช่ทำแล้วก็แล้วไป แต่อย่างยิ่งเก็บสั่งสมพอกพูนมากขึ้นได้อยู่เสมอ และเป็นเครื่องแสดงว่าบารมีนี้ก็เกิดมาจากกรรมคือการงานที่บุคคลกระทำ ที่เรามักจะเรียกกันว่ากรรมกระทำนี้เอง ยกตัวอย่าง การเรียนที่กล่าวมาแล้วก็เป็นกรรมกระทำ คือการต้องไปเข้าโรงเรียน ต้องฟังคำสอน ต้องมี สุ.จิ.ป.ล. คือต้องกระทำทุกอย่างแบบนักเรียน นี่เป็นกรรมคือการงานที่กระทำ เมื่อมีการกระทำดังนี้ เมื่อกระทำแล้วก็ไม่แล้วไป แต่อย่างยิ่งมีส่วนเหลือที่เก็บสั่งสมพอกพูนขึ้นไว้อยู่เรื่อย ๆ เหมือนอย่างนักเรียนที่เรียนหนังสือนั้น เมื่อเรียนไปวันหนึ่ง ๆ แล้วก็ไม่ใช่ว่าแล้วไป ความรู้ความชำนาญที่บังเกิดขึ้นก็เก็บตัวพอกพูนมากขึ้น ๆ ความดีทุก ๆ อย่างที่บุคคลกระทำก็มีการเก็บตัวพอกพูนอยู่เสมอเช่นนั้นแหละ อันนี้แหละเป็นบารมี

คราวนี้ในทางตรงกันข้าม ความชั่วที่บุคคลกระทำก็มีการเก็บสั่งสมมากขึ้น เช่นเดียวกัน และก็มีคำเรียกว่าอาสวะ ตรงกันข้ามกับบารมี คำว่าอาสวะนั้น แปลว่า สิ่งที่ต้องสั่นदानหรือจิตใจ หมายถึงความชั่วที่เก็บสั่งสมเข้าไว้ และก็เกิดจากกรรมอีก เหมือนกัน คือกรรมที่เป็นกรรมชั่วที่บุคคลกระทำครั้งหนึ่ง ๆ เมื่อทำไปแล้วก็ไม่ใช่แล้วไป ยังมีส่วนเหลือที่เก็บสั่งสมไว้เรียกว่าเป็นอาสวะ เพื่อให้เข้าใจง่าย บางท่านแปลบารมีว่าเก็บดี แปลอาสวะว่าเก็บชั่ว สำหรับในด้านเก็บชั่วนี้ ก็จะพึงเห็นได้เป็นตัวอย่างที่ไม่ใช่เป็นเรื่องของจิตใจโดยตรงนั้น แต่เป็นเรื่องของกาย เช่น การติดฝิ่นติดเฮโรอีน เดิมก็สูบฝิ่นสูบไฮโรอีนไม่เป็น แต่เมื่อมีการสูบขึ้นครั้งหนึ่ง ๒ ครั้ง ๓ ครั้ง เมื่อสูบแล้วก็ไม่ใช่แล้วไป การติดยาเสพติดนี้ก็สั่งสมพอกพูนตัวเองให้มากขึ้นอยู่เสมอจนกลายเป็นการติด แม้การดื่มสุราติดสุราก็เช่นเดียวกัน เดิมทุกคนก็ดื่มสุราไม่เป็น แต่เมื่อดื่มขึ้นคราวหนึ่ง ๒ คราว ๓ คราว ก็เกิดการติดขึ้น การติดบุหรี่ การติดการพนัน เช่น การเล่นไพ่เป็นต้น ก็เช่นเดียวกัน เดิมก็ไม่เป็น แต่เมื่อได้เริ่มขึ้นคราวหนึ่ง ๒ คราว ๓ คราว เมื่อเลิกเล่นคราวหนึ่ง ๆ แล้วก็ไม่ใช่แล้วไป การติดก็พอกพูนสั่งสมตัวเองขึ้น นี่คืออาสวะคือเก็บชั่ว เป็นตัวอย่างในด้านตรงกันข้าม

ทุก ๆ คนย่อมมีบารมีและมีอาสวะอยู่ด้วยกัน การเกิดมาเป็นมนุษย์นั้นท่านแสดงว่าเป็นผลของกุศล ก็แปลว่าต้องทำดีมาจึงได้มาเกิดเป็นมนุษย์ นี่ก็แสดงว่าที่เกิดมาเป็นคนเรา ๆ นี่ก็ต้องมีบารมีคือความดีที่เก็บสั่งสมอบรมมาดีแล้วด้วยกันทั้งนั้น น้อยหรือมาก และกีย่อมมีอาสวะคือเก็บชั่วติดมาด้วย เพราะฉะนั้น คนสามัญเราทุก ๆ คนนั้นจึงได้มีการกระทำดีบ้าง กระทำชั่วบ้าง สุดแต่เครื่องแวดล้อมต่าง ๆ นั้น อย่างหนึ่ง และสุดแต่อาสวะกับบารมีในจิตใจของตนเองนั้นอีกอย่างหนึ่ง เพราะฉะนั้น ในด้านของเครื่องแวดล้อมภายนอก พระพุทธเจ้าจึงได้ตรัสสอนให้ *อเสวนา จ พาลานํ* การไม่สั่งเสพคนพาล *ปณฺหิตานญฺจ เสวนา* การสั่งเสพบัณฑิต *ปฺชชา จ ปฺชณียานํ* การบูชาบุคคลที่ควรบูชาทั้งหลาย ในส่วนภายใน จึงได้ตรัสสอนให้ *สพฺพปาปสฺส อภฺรณํ* การไม่กระทำความชั่วทั้งปวง *กุสลสฺสุปฺสมปฺทา* การยังกุศลให้ถึงพร้อม *สจฺจิตฺตปริโยทปนํ* การทำจิตของตนให้ผ่องใสดังนี้ เมื่อปฏิบัติตามพุทธโอวาทแม้เพียงเท่านี้ทุก ๆ คนก็พอเอาตัวรอดให้มีความสุขสวัสดิ์ได้ สามารถที่จะขัดเกลากุศลอาสวะบำเพ็ญบารมีเพิ่มเติมความดีของตนให้มากขึ้นได้

พระพุทธเจ้าท่านแสดงว่า เมื่อเป็นพระโพธิสัตว์ยังไม่ได้ตรัสรู้ ได้ทรงบำเพ็ญบารมีคือความดี ด้วยทรงประกอบกรรมคือการงานที่ดี เก็บสั่งสมความดีให้มากขึ้น โดยลำดับ ดังที่ท่านแสดงบารมีของพระพุทธเจ้าไว้เป็น ๑๐ ประการ คือ

๑. ทาน การให้
๒. ศีล การงดเว้นจากความชั่วทางกายวาจาต่าง ๆ
๓. เนกขัมมะ การออกจากกาม
๔. ปัญญา ความรู้จักบาปบุญคุณโทษประโยชน์มิใช่ประโยชน์ จนถึงการรู้สัจจะคือความจริง
๕. วิริยะ ความพากเพียรพยายาม
๖. ขันติ ความอดทน
๗. สัจจะ ความจริง
๘. อธิษฐานะ ความตั้งใจมุ่งมั่น

๙. เมตตา ความปรารถนาสุขแก่สัตว์ทั้งหลาย

๑๐. อุเบกขา ความมีใจมัธยัสถ์เป็นกลาง ไม่ยินดียินร้ายในอารมณ์ทั้งหลาย

พระพุทธเจ้าเมื่อเป็นพระโพธิสัตว์ ได้ทรงประกอบกรรมคือการทำงานเป็นทาน บ้าง เป็นศีลบ้าง เป็นเนกขัมมะบ้าง เป็นปัญญาบ้าง อบรมให้มากขึ้นโดยลำดับโดยมี ๔ ข้อนี้เป็นหลัก และมีอีก ๖ ข้อคือ วิริยะ ขันติ สัจจะ อธิษฐานะ เมตตา อุเบกขา เป็นอุปการะปฏิบัติ ความดีที่ทรงสั่งสมไว้จึงได้พอกพูนมากขึ้น ๆ โดยลำดับนี้เป็นพระบารมี ในตอนแรกก็ยังไม่เต็มเปี่ยมคือไม่ใช่เป็นอย่างยิ่งคือยังไม่ถึงฝั่ง คือยังไม่สำเร็จ แต่แม้เช่นนั้น ความดีที่เก็บสั่งสมพอกพูนขึ้นอยู่เสมอนั้นก็เรียกว่าบารมีได้ เพราะฉะนั้น เพื่อให้เห็นชัดขึ้น พระอาจารย์จึงได้แบ่งบารมีนี้ออกเป็น ๓ ชั้น คือบารมี สามัญเรียกว่าบารมี บารมีที่ยิ่งขึ้นเรียกว่าอุปบารมี บารมีที่เต็มเปี่ยมเต็มที่ เรียกว่า ปรมัตถบารมี และได้แสดงยกตัวอย่างไว้ว่าพระบารมีที่ได้ทรงบำเพ็ญชนิดที่สละทรัพย์ สละบุคคลและสิ่งที่เป็นที่รักได้ นี่เป็นพระบารมีสามัญ พระบารมีที่ทรงบำเพ็ญชนิดที่ สละอวัยวะร่างกายได้ เช่น สละมือ สละเท้า สละตาได้ นี่เรียกว่าอุปบารมี พระบารมี ที่ทรงบำเพ็ญชนิดที่ทรงสละชีวิตได้ นี่เรียกว่าปรมัตถบารมี และเมื่อพิจารณาดูโดย กระแสธรรมปรมัตถบารมีนั้น ก็จะพึงหมายถึงพระบารมีที่เป็นตัวมรรคเต็มที่ ที่เป็น เหตุให้ตรัสรู้พระสัมมาสัมโพธิญาณดังที่ได้มีเล่าไว้ในพุทธประวัติว่า ในราตรีที่จะตรัสรู้ นั้นได้ประทับภายใต้โพธิพฤกษ์และได้มีมารมาผจญ พระองค์ก็ทรงเสียดพระบารมี ผจญมาร ทรงชนะมาร โดยได้ทรงตั้งอธิษฐานพระหฤทัยว่า เลือดเนื้อทั้งสิ้นจะเหือดแห้ง ไป เหลือแต่หนังเอ็นกระดูกก็ตามที เมื่อยังไม่บรรลุผลที่จะพึงบรรลุได้ด้วยกำลังเรี่ยวแรง ของบุรุษแล้ว ก็จักไม่ลุกขึ้นจากที่นั่งนี้ตั้งนี้ เป็นการที่ทรงตั้งพระหฤทัยอย่างเด็ดเดี่ยว บารมีคือความดีที่ได้ทรงบำเพ็ญสั่งสมมาตลอดเวลาช้านาน ก็ประมวลกำลังกันเข้า เต็มที่ กำจัดกิเลสได้เด็ดขาดเป็นสมุจเฉทพานจากพระสันดาน ได้ตรัสรู้สัมมาสัมโพธิญาณ พระบารมีในชั้นนี้จึงเห็นว่าเป็นปรมัตถบารมี พระบารมีที่จวนใกล้เป็น อุปบารมี ที่ห่างจากนั้นก็นับว่าเป็นพระบารมีสามัญ เพราะฉะนั้น ท่านจึงได้ผูกประพันธ์ เป็นฉันทคาถาไว้ว่า

มหาการุณิกโก นาโถ

หิตาย สพพปาณินิ

ปุเรตฺวา ปารมี สพฺพา

ปตฺโต สมฺโพธิมุตฺตม

พระสัมมาสัมพุทธเจ้าผู้ทรงประกอบด้วยพระมหากรุณา ทรงเป็นนาถะ ทรงบำเพ็ญพระบารมีทั้งปวงเพื่อประโยชน์แก่สัตว์ทั้งปวง ทรงบรรลุถึงสัมโพธิคือความตรัสรู้เองอันสูงสุดแล้วดังนี้

ส่วนพระมหากษัตริย์ที่ประชาชนได้ถวายสวดดีว่าทรงเปี่ยมด้วยบารมีนั้น ก็พึงเห็นความตามคลองธรรมว่าเพราะได้ทรงบำเพ็ญความดี เก็บสั่งสมมาโดยลำดับ ว่าถึงความดีเก่าอันเรียกว่า *ปุพเพกตบุญญตา* คือความเป็นผู้มีความดีมีบุญอันได้กระทำไว้แล้ว ก็ย่อมมีอยู่เป็นอันมาก จึงได้เป็นเหตุให้ได้ทรงพระราชสมภพในฐานะที่ส่งผลให้เสด็จเถลิงถวัลราชเป็นพระมหากษัตริย์ ซึ่งมีเพียงพระองค์เดียวเท่านั้นในจำนวนประชาชนสามสิบกว่าล้าน นับว่าเป็น *ปุพเพกตบุญญตาพิเศษ* และว่าถึงปัจจุบันก็ทรงมีอรรถสัมมาปณิธิ คือความตั้งตนไว้ชอบ ประกอบด้วยทศพิธราชธรรม คือ ธรรมที่เป็นของพระราชา ๑๐ ประการ ที่ท่านแสดงไว้ในทางพระพุทธศาสนาก็คือ

๑. ทาน การให้
๒. ศีล ความงดเว้นจากความชั่ว ประพฤติกายกรรมวจีกรรมตลอดถึงมโนกรรม ที่เหมาะสมควร
๓. ปริจาคะ การสละบริจาค
๔. อาชวะ ความเป็นผู้ตรงไม่ทูลจริต
๕. มัททวะ ความเป็นผู้อ่อนโยนไม่กระด้าง
๖. ตปะ ความขจัดความชั่วและความเกียจคร้าน มีความขยันเอาเป็นธุระในกรณีฉะนั้น ๆ และมีเดชะอำนาจภาคภูมิอยู่ในตนเป็นที่ยำเกรง
๗. อโกธะ ความไม่โกรธหรือไม่ลุอำนาจแห่งความโกรธ
๘. อวิหีสา ความไม่เบียดเบียน
๙. ชันติ ความอดทน
๑๐. อวิโรธนะ ความไม่กระทำผิดคือกระทำในสิ่งที่ถูกที่เหมาะสมที่ควร

ทั้ง ๑๐ ประการนี้เรียกว่า ทศพิธราชธรรม ที่ท่านแสดงไว้ทางพระพุทธศาสนา พระมหากษัตริย์เมื่อทรงตั้งอยู่ในทศพิธราชธรรมดังที่กล่าวมานี้ก็เรียกว่าได้ทรงมีพระบารมี คือความดีที่ได้ทรงสั่งสมอบรมอยู่ในปัจจุบันเป็นไปในประชาชน และทศพิธราชธรรมเหล่านี้ เมื่อกล่าวรวมกันเข้าก็คือพระมหากษัตริย์ที่มีในประชาชน อันจะพึงเห็นได้อย่างที่ได้ทรงชวนชวายุปฏิบัติพระราชกรณียกิจ เพื่อประโยชน์สุขแก่ประชาชน ช่วยเหลือทุกข์ในทีนั้น ๆ โดยไม่ทรงเห็นแก่ความเหนื่อยยาก เสด็จไปแม้ในที่ทุรกันดารต่าง ๆ อย่างที่น่าเสี่ยงภัยอันตราย มีความสุจริตไม่มุ่งร้ายต่อประชาชน มีความซื่อตรงต่อประชาชน เหล่านี้ก็เป็นเครื่องส่องถึงจิตใจที่จะต้องมีพระบารมี คือความดีที่ได้อบรมสั่งสมไว้อย่างเพียงพอ ถ้าไม่เช่นนั้นแล้ว จักไม่สามารถรักษาความดีไว้ได้ ดังจะพึงเห็นได้ในผู้ที่มีบารมีน้อย ไม่ต้องกล่าวถึงบุญญาภิหารหรืออะไรที่เป็นสิ่งอัศจรรย์ต่าง ๆ กล่าวถึงความดีที่เป็นหัวใจของคนเรานี้แหละ

ความดีที่เป็นหัวใจอันประกอบอยู่ในอหยาศัย นิสัย สันดาน ให้ปรากฏออกมา เป็นคนที่มีสันดานดี มีนิสัยดีนี้แหละเป็นตัวบารมี คนที่มีบารมีอ่อนคือมีความดีที่เป็นหัวใจดังกล่าวนี้อ่อน เมื่อเข้าไปสู่ตำแหน่งที่มียศใหญ่แวดล้อมไปด้วยลาภยศสรรเสริญ สิ่งเหล่านี้ล้วนเป็นเครื่องยั่ววนให้เสีย ยั่ววนให้โลภบ้าง ให้โกรธบ้าง ให้หลงบ้าง เมื่อไม่มีหัวใจเพียงพอแล้วก็ไม่สามารถที่จะรับจะต่อต้านกับเครื่องยั่วเข้าเหล่านี้ได้ ก็กลายเป็นคนเสียไป เพราะลาภ เพราะยศ เพราะสรรเสริญ เพราะสุข นี้แหละเรียกว่าบารมีไม่พอที่จะรับกับเหตุการณ์แวดล้อมที่ส่งตนขึ้นไป ส่วนบุคคลที่มีบารมีพอ คือมีธรรมะที่เป็นหัวใจอย่างเพียงพอ แม้จะไปสู่ในที่สูง แวดล้อมไปด้วย ลาภ ยศ สรรเสริญ สุข จะมีคนเอาลาภมาให้หรือว่ามีลาภวางอยู่ตรงหน้าเอื้อมมือไปหยิบเมื่อไรก็ได้เมื่อนั้น มีคนเอายศมาให้ จะต้องการยศอะไรก็ได้ มีคนสรรเสริญวันยังคำคืนยังรุ่ง มีความสุขต่าง ๆ ที่แวดล้อมอยู่ คนที่มีธรรมเป็นหัวใจ เป็นตัวบารมีอยู่เพียงพอแล้ว จะไม่หลงไหลไปในลาภ ยศ สรรเสริญ สุข เหล่านี้ จะไม่เสียไปเพราะลาภ ยศ สรรเสริญ สุข เหล่านี้ แต่จะมีความรู้เท่า รักษาจิตใจให้เป็นปกติ คงปฏิบัติอยู่ในคลองธรรม เป็นทานบ้างเป็นศีลบ้างเป็นต้น เอาเฉพาะข้อทานเท่านั้น ทานคือให้ตรงกันข้ามกับรับ ถ้าคนมีบารมีเป็นหัวใจไม่เพียงพอแล้วก็จะรับกันใหญ่เท่านั้น ไม่มี

คนมาให้ให้รับ ก็เอื้อมมือคว้าเอามาเอง เอาแต่รับ แต่จะไม่มีทานคือการให้ แต่ผู้มีหลักใจอยู่อย่างเพียงพอแล้ว แม้จะมีผู้ให้มากอยู่โดยรอบ ก็รับเอามาเพื่อให้ เพื่อบำเพ็ญสิ่งที่เป็นประโยชน์ออกไปถึงประชาชน ไม่ได้มุ่งเพื่อความสุขส่วนตัว จะมีคนมายกยออยู่รอบด้าน ก็ไม่หลงไปในคำยกยอ จะปฏิบัติตนให้ควรแก่การสรรเสริญยกยอให้ยิ่งขึ้นไปโดยชอบ

ในวันนี้ จึงขอเชิญชวนท่านสาธุชนทั้งหลาย ให้ตั้งจิตอธิษฐาน ขอคุณพระศรีรัตนตรัย อภิบาลรักษาสมเด็จพระบรมพิตรพระราชสมภารเจ้า พร้อมทั้งสมเด็จพระนางเจ้า ฯ พระบรมราชินีนาถ และพระราชโอรสธิดาให้ทรงพระเกษมสำราญนฤมล ทรงพระเจริญด้วยสรรพพรชัยมงคล เสด็จสถิตในพระสิริราชสมบัติ เป็นพระนาถรัตน์แห่งปวงประชาชาติไทย ตลอดจิรกาล.

คำสั่งคณะกรรมการอำนวยการจัดงานฉลองพระชันษา

สมเด็จพระญาณสังวร สมเด็จพระสังฆราช สกลมหาสังฆปริณายก ๑๐๐ ปี ๓ ตุลาคม ๒๕๕๖
ที่ ๔/๒๕๕๖

เรื่อง แต่งตั้งคณะกรรมการฝ่ายจัดทำหนังสือที่ระลึกและจดหมายเหตุ งานฉลองพระชันษา ๑๐๐ ปี
สมเด็จพระญาณสังวร สมเด็จพระสังฆราช สกลมหาสังฆปริณายก ๓ ตุลาคม ๒๕๕๖

.....

ตามคำสั่งสำนักนายกรัฐมนตรี ที่ ๑๙๙/๒๕๕๕ ลงวันที่ ๓ กันยายน พ.ศ. ๒๕๕๕ เรื่อง แต่งตั้งคณะกรรมการอำนวยการจัดงานฉลองพระชันษาสมเด็จพระญาณสังวร สมเด็จพระสังฆราช สกลมหาสังฆปริณายก ๑๐๐ ปี ๓ ตุลาคม ๒๕๕๖ และคำสั่งสำนักนายกรัฐมนตรี ที่ ๔๓/๒๕๕๖ ลงวันที่ ๑ กุมภาพันธ์ พ.ศ. ๒๕๕๖ เรื่อง แต่งตั้งที่ปรึกษาและกรรมการรองประธานกรรมการ และกรรมการ ในคณะกรรมการอำนวยการจัดงานฉลองพระชันษาสมเด็จพระญาณสังวร สมเด็จพระสังฆราช สกลมหาสังฆปริณายก ๑๐๐ ปี ๓ ตุลาคม ๒๕๕๖ เพิ่มเติมซึ่งคณะกรรมการอำนวยการจัดงานฯ มีอำนาจหน้าที่ในการแต่งตั้งคณะกรรมการ คณะอนุกรรมการ หรือคณะทำงานฝ่ายต่าง ๆ เพื่อช่วยเหลือการปฏิบัติงานตามที่เห็นสมควร นั้น

คณะกรรมการอำนวยการจัดงานฉลองพระชันษาสมเด็จพระญาณสังวร สมเด็จพระสังฆราช สกลมหาสังฆปริณายก ๑๐๐ ปี ๓ ตุลาคม ๒๕๕๖ ในคราวประชุมครั้งที่ ๑/๒๕๕๖ เมื่อวันที่ ๒๙ มีนาคม ๒๕๕๖ ได้มีมติให้แต่งตั้งคณะกรรมการฝ่ายต่าง ๆ เพื่อช่วยเหลือการปฏิบัติงานให้เป็นไปด้วยความเรียบร้อยและสมพระเกียรติ

ดังนั้น อาศัยอำนาจหน้าที่ตามคำสั่งสำนักนายกรัฐมนตรี และมติที่ประชุมคณะกรรมการอำนวยการจัดงานฯ ดังกล่าว จึงให้แต่งตั้งคณะกรรมการฝ่ายจัดทำหนังสือที่ระลึกและจดหมายเหตุ งานฉลองพระชันษา ๑๐๐ ปี สมเด็จพระญาณสังวร สมเด็จพระสังฆราช สกลมหาสังฆปริณายก ๓ ตุลาคม ๒๕๕๖ โดยมีองค์ประกอบและอำนาจหน้าที่ดังนี้

๑. องค์ประกอบ

๑.๑	รัฐมนตรีว่าการกระทรวงวัฒนธรรม	ประธานกรรมการ
๑.๒	ปลัดกระทรวงวัฒนธรรม	รองประธานกรรมการ
๑.๓	ปลัดสำนักนายกรัฐมนตรี	กรรมการ

๑.๔	ผู้อำนวยการสำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติ	กรรมการ
๑.๕	อธิบดีกรมประชาสัมพันธ์	กรรมการ
๑.๖	ผู้อำนวยการสำนักงานเสริมสร้างเอกลักษณ์ของชาติ สำนักงานปลัดสำนักนายกรัฐมนตรี	กรรมการ
๑.๗	นางสายไหม จบกมลศึก	กรรมการ
๑.๘	นางสาวทรงสรรค์ นิลกำแหง	กรรมการ
๑.๙	นายประสพโชค อ่อนกอ	กรรมการ
๑.๑๐	ผู้แทนวัดบวรนิเวศวิหาร	กรรมการ
๑.๑๑	อธิบดีกรมศิลปากร	กรรมการ และเลขานุการ
๑.๑๒	ผู้อำนวยการสำนักหอจดหมายเหตุแห่งชาติ กรมศิลปากร	กรรมการ และผู้ช่วยเลขานุการ
๑.๑๓	ผู้อำนวยการสำนักวรรณกรรมและประวัติศาสตร์ กรมศิลปากร	กรรมการ และผู้ช่วยเลขานุการ

๒. อำนาจหน้าที่

- ๒.๑ ดำเนินการจัดทำหนังสือที่ระลึกและจดหมายเหตุให้เป็นไปด้วยความเรียบร้อย
- ๒.๒ กำหนดหลักเกณฑ์และพิจารณาถ่วงถ่วงหนังสือที่ระลึกของหน่วยงานที่เสนอขอร่วมจัดทำ
- ๒.๓ แต่งตั้งคณะอนุกรรมการหรือคณะทำงานเพื่อช่วยเหลือการปฏิบัติงานตามที่เห็นสมควร
- ๒.๔ รายงานผลการดำเนินงานให้คณะกรรมการอำนวยการจัดงานฯ เพื่อทราบ
- ๒.๕ ดำเนินการอื่น ๆ ที่เกี่ยวข้อง

ทั้งนี้ ตั้งแต่บัดนี้เป็นต้นไป

สั่ง ณ วันที่ ๒๓ เมษายน พ.ศ. ๒๕๕๖

(นางสาวยิ่งลักษณ์ ชินวัตร)

นายกรัฐมนตรี

ประธานกรรมการอำนวยการจัดงานฉลองพระชันษา

สมเด็จพระญาณสังวร สมเด็จพระสังฆราช สกลมหาสังฆปริณายก ๑๐๐ ปี ๓ ตุลาคม ๒๕๕๖